Jukka
Hankamäki
Teokset, osa 7

Työttömän kuolema

*Johdatus uuteen työyhteiskuntaan
ja työn filosofiaan*

jsh

Hankamäki
Éditions

Myönteinen asenne ei ratkaise kaikkia pulmiasi,
mutta se ärsyttää tarpeeksi monia
ollakseen yrittämisen arvoista.

Herman Albright

JUKKA HANKAMÄKI

TYÖTTÖMÄN KUOLEMA

JOHDATUS

UUTEEN TYÖYHTEISKUNTAAN

JA TYÖN FILOSOFIAAN

TEOKSET

OSA 7

Author and publisher

Jukka Hankamäki

Ph.D., D.Soc.Sc.

Helsinki, Finland

The Fourth Edition.

First published by

Helsinki University Press

2005.

ISBN 978-952-65113-6-8

ISSN 2954-0992

SISÄLLYSLUETTELO

ALUKSI 13

ESIPUHE TOISEEN PAINOKSEEN 14

ESIPUHE VERKKOJULKAISUUN 22

1. ALOITETAANPA PIENELLÄ TARINALLA 23

2. FILOSOFIAN JA BYROKRATIAN RISTIRIITA 33

Sivistyksen visiot 35

Selviytymistä vai solussoneja? 36

3. TYÖN LOPPUMINEN JA ARVOTUOTANNON ONGELMA 39

Työttömänä työyhteiskunnassa – Taustana talous 42

Talousihmeiden maa 44

Oraakkelien tehtävä 46

Tilastojen taiteellisuus 50

Pätkätöiden gulag 52

Työttömyys ei ole ongelma 53

”Omaa syytä”, ”omaa rahaa” 56

Työyhteiskunnan arvojen ja arvoja tuottavan toiminnan ristiriitaisuus 57

Työttömien olemassaolo, häviäminen ja katoaminen 58

Työn ja sen tulosten katoaminen 60

Tuottavuuden ongelma 63

Takaisin tuotantoon: työ ja arvot 65

Arvojen tuottaminen – Työtä vai toimintaa? 67

Ammattiyhdistysliikkeen konservatiivisuus 68

Työn määrittelemisen vaikeus 70

Työyhteiskunnan ulkopuolisen toiminnan oikeuttaminen 71

4. MITEN SELVIYTYÄ SIVISTYNEENÄ TYÖYHTEISKUNNASSA? 73

Kenen arvot? 74

Työelämän ja sivistyksen arvoristiriidat 77

Työyhteiskunnan telapyörämalli 78

Civis academicusten lainsuojattomuus 81

Työttömyysturvan opiskeluesteet 81

Työyhteiskunnan normien sivistyksenvastaisuus 83

Yliopisto- ja korkeakoulupolitiikan ajattelemattomuus 86

Työttömyyden vähentäminen koulutusta lisäämällä 87

Opiskelijoiden aseman sietämätön kurjistaminen 90

Numerus clausuksen vaihtoehdot 91

Huoltosuhde ja opiskelu 94

Hattujen ja myssyjen erimielisyys 95

Tiedepolitiikan ristiriitaisuus 97

Akateemisen uran savupirttimalli 101

Professorikunnan asema 102

Tuloksellisuus ja tapporaha 103

Eino Kaila vai kaino Eila? 104

Ammatikseen viisaat 106

Elämää tilintarkastusyliopistossa 107

Rahariita kultapossukerhossa 107

Yliopistojen yhdistäminen ja luova vapaus 110

Sivistysyliopistoista yritysyliopistoihin? 112

Henkisen arvotuotannon suojelu ja uhanalaisuus 114

5. TYÖVIRANOMAISTEN HELVETISSÄ 115

Työttömän takki viranomaisvallan rattaissa 118
Työttömäksi vaaditaan paljon koulutusta 119
Työttömänä työvoimatoimistossa 121
Käsitteellinen hämärtäminen 123
Taivuttelu työstä kieltäytymiseen 124
Matkustussääntö 125
Byrokratian pyhyys 126
Tempputyöllistäminen – Hyvä temppu? 128
Ihmisen ja viranomaisen ikuinen ristiriita 131

Työttömät politiikan ja tieteen kaavoissa 133
Joukko ilman liikettä 134
Positivistinen ihmiskuva on eettisesti negatiivinen 134
Asiakirjaihmisen synty 136
Kansalaisoikeuksien kiistäminen 137
Luottamusloukut 138
Talousilmiöiden psykologisoiminen 141
”Tervetuloa ilmaiseen persoonallisuustestiin” 142
Politiikan takaisku 143
Mistä heput tulivat ja minne he menivät? 145

Viranomaistoiminnan syvin olemus 147
Persoonan alttius 147
Pahamaineiset mahapaineiset 149
Aggressiot ja destruktiivisuus 153

Miten selviytyä hengissä työviranomaisissa? 154
Oikea ajoitus ja myöntyminen 156
Konfliktin uhatessa 157
Kun tilanne on pahimmillaan – Ohjeita hätätilanteiden varalle 159

Työttömän sosiaalinen asema: vahvasti nykyaikaa peilaava 161
Ilmiantojen, kavallusten ja kahden bitin yhteiskunta 162
Työttömän Dasein 164
Ihanneilmeen limppulapiomalli 166
Arjen kahleista itsemääräämisoikeuksien toteuttamiseen 167
Viranomaisista viimeinen 170

6. MIKSI TYÖ ON JOBIA? 173

Työn talousohjattu olemus 174

Työn ja tekijän suhde omistamiseen 175

Ideologiat ja identiteetti 176

Työelämän keinot: äärimmäisyysajattelu ja vyöryttäminen 179

Tehokkuuden turbotalous 181

Rahan ruoska ja merkityksetön tuotteliaisuus 182

Työ ja vieraan tahdon ongelma 185

Kuinka työelämään pääsee? 186

Työelämään saapuminen 187

Tuotteistamisen taikaa 188

Kuinka ”persoonan” korostaminen esineellistää? 189

Brändimarkkinoinnin loppu: kumous tuotannon arvoketjussa 192

Tuotteistamisen vaarallisuus ja luottamuksen varallisuus 194

Sirkusleijonien naamiohuvit 196

Honestly is the best policy 197

Testeistä selviytyminen 198

Normaalien loppuminen 200

Toiminta työnhakutilanteessa 201

Vinkkejä työnhakuun ja haastatteluun 202

Vastauksia kysymyksiin 207

Johtopäätöksiä työnhakutilanteista 209

7. TYÖELÄMÄN SYVIN OLEMUS 211

Elämää työelämässä? – Antiperehdyttämispaketti 211
Työn transsendentaaliset ehdot: aika ja paikka 212
Työaika 214
Läsnäolopakko ja tuhlatut tunnit 215
Vuorotyö ja liukuva työaika 216
Yötyö 218
Työelämä ohjaa yöelämään 220
Kesätyö ja osa-aikatyö 221
Työpaikan topologiaa 222

Toveruudesta kaveruuteen, uhrimielestä menestykseen 223
”Koska”-yhteiskunnasta ”jos”-yhteiskuntaan 226
”Työvoima on arvokkainta pääomaa” 228
Luontaisedut 229
Sitouttaminen ja optiot 231
Työn ja omaisuuden yhteen kytkeminen 235

Globalisaation ja internatsismin ongelmia 236
Kansallisvaltio: järjen työväline 239
Maahanmuutto, huoltosuhde ja työvoiman tarve 241
Maahanmuuttopolitiikan kaksoisstandardit 242
Maahanmuuton edistäminen ja vastustaminen 244
Työvoimapulan ja huoltosuhteen retoriikka 247
Kansallista etua edistävään työvoimapolitiikkaan 250
Miksi monikulttuurisuus on ristiriitaista? 253

Superplushyvä kaksoispuhe 254
”Kehittäminen” työelämässä 256
Saneeraamisen kipeys 258

Uusilmiöistä pysyväisongelmiin 261
Talentit ja osaamismestarit 261
Hampurilaistyöpaikat ja työvoiman vuokraaminen 263
Ulkoistaminen ja yksityistäminen 265
Palkkaus 267
Veropolitiikka 271

Performansseja ja koreografiaa 275
Narratiivinen narraus 276
Työelämä ja naturalistinen virhepäätelmä 277
Hymyilevät sudet 279
Ilmaise viihtyväsi, älä itseäsi! 281
Tulokset tuotetaan yksilösuoritusten kautta 282

Vapaa aika? 285
Vapaus on TV-tuoli 286
Liekanarun venyvyys 288

Erilaisuus, yksityisyys ja seksi 289
Armeija ja asiakassuhteet luovuusleikkureina 290
Työelämän mielipidevankeus 291
Vähemmistöt työelämässä 292
Kun erilaisuus on epäluottamusta 293
Elämää enemmistöjen tyranniassa 295
Tasa-arvoa vai samanlaisuutta? 298
Työelämän supermarkettilinja 301
Miten selviytyä sivistyneenä, kun on syrjittynä? 302
Erilaiset luovat uutta 303

Privaatti ja sukupuoli 305
Feminismi on osa historiaa 306
Feministit tasa-arvopörssissä 308
Naisten ja miesten erot 310
Feministien itkunaiheet: tiede, palkkaus ja äitiys 313

Työ ja ihmisoikeudet 318
Lapsityö ja aikuisviihde 320
”Made in” -leiman etäisyys ja läheisyys 321
Työ rangaistuksena 323

Työelämän uloskäynti 325
Ja sitten mentiin lääkäriin… 326
Burn out 328
Näkymätön tauti 329
Uudet hoitomuodot 331

Lakko ja työstä kieltäytyminen 331
Eläkepommi ja hölmöläisten viltinlyhennys 334
Kenelle saranat soivat? 336
Kuoleman ultimatum 338
Mitä asioista sanotaan? 339

Työssä pysyminen ja työstä vapautuminen 340
Kolmetoista keinoa pitää työpaikka 340
Kolmetoista keinoa vapautua työelämästä 343

8. TAKAISIN KOULUTUKSEEN? 347

Työvoimakoulutuksen sudenkuopat 348

Älkää kysykö mistä johtuu nuoriso-ongelma 349
Buridanin aasi 351
Katko-opiskelu 352
Ylikoulutettu yli-ihminen 353
Taktiikkaa vai strategioita? 355

Uuteen tiede- ja yliopistopolitiikkaan 357
Humanismia vai pragmatismia? 358
Pragmaattisia ongelmia 359
Johtamisesta 361
Akateeminen pätevyys 362
Tieteen tutkijatyypit 364
Hallinnon hauskuus 366
Kierot kansainvälisyysihanteet 367
Mitä pitäisi tehdä? 369

9. KOHTI FILOSOFISTA TYÖYHTEISKUNTAA 371

Eksistenssifilosofian ihmiskäsitys 372

Elämänenergia ja tahdonvoima 374

Uusi vapaa työyhteiskunta 376

Miksi perustulo? 377

Perustulojärjestelmän historiaa 378

Monetaristien vastuu 380

Friedmanin malli 381

Soininvaaran malli 382

Uuden perustulojärjestelmän poliittinen tausta 384

Puolueiden kannat Suomessa nykyisin 386

Opiskelijoiden asema 387

Jatko-opiskelijoiden asema 389

Työttömien status 389

Viranomaisten asema 391

Eläkeläisen asema ja eläkepommin purkaminen 392

Perustulojärjestelmän toteuttaminen 394

Perustulomalli 395

Asuntopolitiikka 398

Perustulon taso, hinta ja rahoitus 402

Yhteiskunnan rakenteelliset muutokset 402

Pienten ihmisten suuria asioita 403

Vaihtoehto työajan lyhentämiselle ja täystyöllisyydelle 404

Perustulojärjestelmän toimeenpano 406

10. LOPUKSI 409

VIITTEET 415

LÄHTEET 438

ALUKSI

Tämän teoksen tarkoitus ei ole muuttaa elämääsi. Mutta osana tietoisuuttasi sen sisältö voi vaikuttaa asioihin niin, että yhteiskunta, jonka näet ympärilläsi, muuttuu toisenlaiseksi. Joko sinä muutat yhteiskuntaa tai alat katsoa sitä uusin silmin. Tämän teoksen aiheena on suomalainen työyhteiskunta, sen nousu, lasku, uho ja tuho. Niinpä tämä kirja koskee jokaista suomalaista.

Uskon, että tiedät osapuilleen jo ennakolta, mistä tässä kirjassa puhutaan. Siksi lainaan Ludwig Wittgensteinin sanoja, kun hän kirjoitti *Tractatus*-teoksensa esipuheessa seuraavasti: ”Tämän kirjan ymmärtää ehkä vain se, joka itse on jo kertaalleen ajatellut siinä ilmaistut ajatukset – tai ainakin samantapaisia ajatuksia.”[1] Totuuden löytämisen sanotaan olevan vaikeinta. Omasta mielestäni asiaa on liioiteltu. Monet ihmiset ovat löytäneet totuuden työelämästä, mutta he eivät ole kehdanneet ilmoittaa, mitä ovat löytäneet. Pelkkä ajatteleminen ei siis auta, vaan asiat on myös sanottava julki. Ne on sahattava halki. Vasta sanomisen ja toiminnan kautta päästään muuttamaan yhteiskuntaa.

Tämä kirja on filosofinen, sosiologinen ja poliittinen kirja. Se on johdatus työelämään ja pois siitä: alkusoitto parempaan työyhteiskuntaan. Mutta sen ohella teokseni on myös eräänlainen elämäntaidon ja mietiskelevän elämänasenteen opas. Uskon, että teoksen luettuasi et enää katsele työyhteiskuntaa samoin kuin ennen. Lehteile siis kirjaani vapaasti. Lue vain sinua kiinnostavat osiot. Älä epäröi jättää kesken. Mutta kirjani poliittisesta sisällöstä ja yhteiskuntaan vaikuttamisesta kiinnostuneena: kahlaa kirjani alusta loppuun. Se tuo sinut perille.

Rööperissä, Vapun päivästä pikkujouluun 2004

JUKKA HANKAMÄKI

ESIPUHE TOISEEN PAINOKSEEN

Julkaistessani tämän kirjan ensimmäistä kertaa vuonna 2005 Suomessa puhuttiin paljon työelämän muutoksista. Tuolloin oli kulunut vuosikymmen 1990-luvun alkua koetelleen laman päättymisestä, ja takana oli pitkä taloudellinen nousukausi. Vaikka bruttokansantuote olikin kasvanut tasaisesti, työelämässä tuotettu hyvinvointi ei ollut kanavoitunut *onnellisuuden* kokemuksiksi – tai ainakaan hyvinvointi ja onni eivät olleet välittyneet niin monien ihmisten elämään kuin ne olisivat voineet. Taloudellisen romahduksen ja sitä seuranneen laman seuraukset jäivät leimaamaan useiden ihmisten arkipäivää.

Laman käännyttyä kasvuun myös työelämän arvopäämäärät ja sosiaaliset rakenteet muuttuivat. Taloudellinen tuottavuus hyväksyttiin työelämän korkeimmaksi arvoksi. Vielä 1980-luvulla työpaikkojen tehtäväksi oli myönnetty ihmisten töissä pitäminen silloinkin, kun tekijöitä vähemmän tarvittiin. Myös hiljaisen kysynnän aikoina organisaatio pidettiin koossa, ja osa firman voitoista siirrettiin työntekijöiden palkkoihin pitämällä heidät leivissä. Lisäksi suhdannevaihteluita tasoitettiin valtion keskuspankin rahapolitiikalla. Sen sijaan 1990-luvun puolivälin jälkeisinä vuosina työvoima alettiin nähdä entistä yleisemmin pelkkänä välineenä, jota palkataan ja irtisanotaan lähes päiväkysynnän vaihteluiden mukaan ja jonka arvo muuttuu kuin mineraalien hinta pörssissä. Korkeimmaksi arvoksi ei enää tunnusteta ihmisten hyvinvointia, vaan itseisarvoksi on nyt kohotettu yritysten ja talousjärjestelmän oma menestys, jolla vielä 1960–1980-lukujen vuosina oli enemmänkin välinearvon asema.

Nämä ihmiskuvaan asti heijastuneet muutokset kertovat globalisaation vaikutuksista. Kansainvälisten sijoittajien omistaessa suuren osan myös suomalaisista yrityksistä firmojen hallituksissa ei voida tehdä kansalliset edut huomioon ottavia ratkaisuja edes siinä tapauksessa, että halua löytyisi. Sen sijaan pätkätöitä ja tuloerojen kasvua on puolusteltu sillä, että suurinta mahdollista tehokkuutta tavoiteltaessa *tuottavuus* kasvaa ja että sitä kautta työelämä leipoo kansantalouteen varallisuutta, jota tihkuu lopulta myös pienituloisempien ihmisten käsiin. Kansanomaisesti sanottuna köyhät syövät rikkaiden pöydiltä putoavat murut.

Teokseni ensimmäisessä painoksessa olin arvioinut 1990-luvun lamasta 2000-luvun puolelle ulottuneita työelämän muutoksia. Tässä ajantasaistetussa laitoksessa koetan selvittää, millä tavoin työelämä on muuttunut viiden seuraavan vuoden aikana, eli kyseessä ovat vuodet 2005–2010. Kirjani päivittäminen on ollut antoisaa ensinnäkin siksi, että tähän ajanjaksoon on liittynyt jälleen uusia periaatteellisia ja rakenteellisia muutoksia. Kuvaan ovat astuneet työelämän ”uudet” ilmiöt, kuten puhe työvoimapulasta ja työperäisestä maahanmuutosta.

Vaikka joudunkin työelämän ilmiöistä kertoessani käyttämään sosiologian ja taloustieteen kieltä, tarkastelutapani ei ole erityistieteellinen eikä sosiaalipoliittinen vaan filosofinen: yritän arvioida, mitä työelämän ilmiöt merkitsevät ihmisten henkilökohtaisen elämän kannalta ja onko niissä järkeä vai ei. Myös tilastofaktoista koetan tulkita niiden filosofiset ja poliittiset merkitykset. Mukana on lisäksi ainesta, jonka tehtävä on auttaa yksilötoimijoita ”selviytymään sivistyneenä työyhteiskunnassa”.

Kirjassani on tuttuun tapaan kolme tarkastelutasoa. Ensimmäinen (1) liittyy työelämään itseensä: sen asemaan osana *arvotuotannon ja talouden järjestelmää*. Tarkastelen muun muassa, mitä arvoja työn kautta tuotetaan, tuotetaanko työelämässä ylipäänsä arvoja, vai onko peräti niin, että merkittävä osa arvoista tuotetaankin työksi tunnustetun toiminnan ulkopuolella? Toiseksi (2) pyrin näkemään työelämän ilmiöt *koulutuksen, kulttuurin ja sivistyselämän* taustaa vasten. Työelämää pitää punnita tieteen ja sivistyksen vaa'assa. Niinpä tämä kirja on eräänlainen henkisen arvotuotannon manifesti: yhtäältä arvostelen pelkkien aineellisten arvojen varaan rakennettua maailmaa ja toisaalta byrokratiaa, jonka kautta ei tuoteta sen enempää materiaalisia kuin henkisiäkään arvoja. Tätä teosta ei ole laadittu vain kuvaamaan tai kurjistelemaan työelämän tilaa, vaan alaotsikkonsa mukaisesti kirjani on johdatus uuteen työyhteiskuntaan ja työn filosofiaan. Siten teokseni sisältää (3) poliittisen ohjelman, jolla haluan parantaa ihmisten oman arvotuotannon edellytyksiä. Tämä tarkoitus kiteytyy nykyiset sosiaalietuudet korvaavan *perustulojärjestelmän* kautta. Sen tehtävänä olisi tukea ihmisten omaan yritteliäisyyteen perustuvaa arvotuotantoa eikä lamauttaa sitä, kuten nykyinen työttömyys- ja sosiaalietuusjärjestelmä.

Tässä yhteydessä lienee paikallaan arvioida myös kirjani ensimmäisen painoksen herättämää keskustelua. Teos sai pääasiassa myönteiset palautteet. Se esimerkiksi arvosteltiin kahteen kertaan Helsingin Sanomissa – ensin kirjallisuussivuilla[2] ja myöhemmin henkilöjutun yhteydessä taloussivuilla[3] – mutta myös myynnistä poistamisella uhkailtiin Helsingin yliopiston erään hallintotahon vaatiessa kustantajaa vetämään kirjani markkinoilta sen sisältämän tiedepoliittisen kritiikin vuoksi. Yliopistopaino kuitenkin piti kirjani myynnissä, kunnes Gaudeamus vuonna 2008 ilmoitti lopettavansa kirjani jakelun kustantamojen yhdistymisen jälkeen. Olen arvostellut sensuurin kohteeksi joutumistani teoksissani *Suomalaisen nykyfilosofian historia*[4] ja *Sensuurin Suomi*[5]. Ehkä juuri tämänkaltaisen painostuksen yleistymisen vuoksi akateeminen yhteisö on alkanut viimein suunnata omia vastalauseitaan myös yliopiston omassa piirissä tapahtuneille työskentelyolojen heikennyksille.

Työttömän kuolema poikkeaa muista samaa aihetta käsitelleistä teoksista eräissä tärkeissä suhteissa. Esimerkiksi Juha Siltalan vuonna 2004 ilmestynyt *Työelämän kurjistumisen lyhyt historia* keskittyi mielestäni liian yksipuolisesti vain ongelmien luettelemiseen, eikä kirjoittaja tarjon-

nut ehdotusta siihen, miten parempaan työyhteiskuntaan päästäisiin. Tieteenharjoittajan pitäisi nähdäkseni pystyä esittämään arvostelemiensa ilmiöiden tilalle myös parannusohjelma tai ainakin jonkinlainen vaihtoehto. Esimerkiksi Yhdysvaltain huippuyliopistoissa on käytännöksi vakiintunut, että filosofit eivät vain tutki yhteiskuntaa sivustakatsojan roolissa vaan tuottavat innovaatioita, jotka auttavat kehittämään käytännön politiikkaa. Sen sijaan eurooppalaisessa tutkimusperinteessä on useimmiten tyydytty tosiasioiden kuvaamiseen ja selittämiseen, mutta ei ole edetty ohjaavien mallien kehittelyyn. Luova ja ohjaava työelämäfilosofia onkin välittynyt eurooppalaiseen ajatteluun lähinnä liikkeenjohdollisen kirjallisuuden kautta. Se taas on ollut tarkoitusperiltään yksipuolista.

Myös Euroopassa on perinteisesti kiinnostuttu työn filosofiasta – kirjoitusperinne vain on ollut tarpeettoman pessimististä verrattuna amerikkalaiseen edistysuskoon. Erään esimerkin eurooppalaistyylisestä työn filosofiasta tarjosi Jussi Vähämäen vuonna 2003 ilmestynyt teos *Kuhnurien kerho*, jossa pyrittiin luomaan filosofis-sosiologinen katsaus työn olemukseen. Kirjan ranskalaishenkinen esseetyyli johti kuitenkin aiheen käsittelyä juntturalle niin, että tyylikeinojen tavoittelu alkoi hallita asiasisältöjä. Todellisuudessa aihe olisi kaivannut raikasta tuuletusta. Filosofista kyseenalaistamista ja analyysia puolestaan edusti Tuomas Nevanlinnan ja Jukka Relanderin yhdessä kirjoittama *Työn sanat* (2006), jossa purettiin auki työelämää koskevan keskustelun ideologisia peruskäsitteitä. Tällaista ”diskurssianalyyttisena” pidettävää otetta olin tavoitellut myös itse tehdessäni tiliä työelämän valheellisuudesta: sen retoriikasta ja normeista – lyhyesti sanoen työelämän muuttumisesta pelkäksi esittämiseksi. Sanakirjamaisena Nevanlinnan ja Relanderin lähestymistapa jäi kuitenkin irralliseksi, vaikka kirja muutoin tarjosikin älyllisesti haastavaa luettavaa.

Erityisen tulenaraksi työelämään liittyvien asioiden käsittely on osoittautunut yliopistoyhteisössä, jossa tavanomaiset työelämänormit ovat saaneet entistä enemmän jalansijaa tulosvaatimusten yleistyttyä. Mikäli olinkin itse onnistunut valamaan keskusteluun bensiiniä, tarvittavat tulitikut lainasi Heikki Patomäki pamfletillaan *Yliopisto oyj* (2005), joka ilmestyi vähän oman teokseni jälkeen ja jossa arvosteltiin sivistysyliopistojen muuttamista ”tilintarkastusyliopistoiksi”. Vaikka Patomäki oli epäilemättä oikeassa kuvatessaan ongelmien ilmenemistapoja, hän arvioi akateemisen yhteisön omia vaikutusmahdollisuuksia liian pessimistisesti. Mikäli yliopistofilosofit eivät itse ole se kissa, joka nostaa häntänsä, niin kuka sitten? Samoihin aikoihin ilmestyneistä teoksista työterveyslääkäri Juhani Seppäsen *Hullu työtä tekee* (2004) puolestaan lukeutui samaan ironiseen kirjallisuuteen kuin suuri osa muutakin viihdekirjallisuutta vailla sen syvällisempää filosofista kokonaisnäkemystä.

Painotettakoon, ettei oma kirjani ole selviytymisopas, jonka tehtävä olisi ensisijaisesti opettaa ”pärjäämään paremmin” työn ja koulutuksen

käänteissä. Tarkoitukseni ei ole myöskään opettaa ketään *viihdyttämään* työnantajiaan, itseään tai asiakkaitaan tuloksellisemmin. Menestymisen käsikirjoja ovat julkaisseet yrityskonsultit, kuten Jari Sarasvuo ja hänen kollegansa. Niissä tietyt opportunistiset arvot, kuten oman edun tavoittelu, ahneus ja itsekkyys hyväksytään itsestään selviksi päämääriksi, eikä tilaa jätetä filosofiselle analyysille eikä periaatteelliselle pohdinnalle. Kenties näihin teoksiin sisältyy käytännöllistä viisautta, joka koskee ihmisluonteen olemusta tai sitä, miten selviytyä elämässä paremmille päiville. Kyseisten oppaiden ongelma on kuitenkin se, että ne unohtavat erään tosiasian: kaikki ei suinkaan riipu vain ihmisten *omasta tahdosta,* kuten kyvystä onnistua, menestyä, viihdyttää tai miellyttää, vaan työelämän rakenteiden kautta käytetään paljon taloudellista *valtaa*. Ollessaan pakottavaa tuo valta voi muuttua jopa henkiseksi väkivallaksi. Vallankäyttö yleensäkin perustuu väkivallan uhkaan. Valtasuhteiden hyväksyminen ja niiden ehdoille altistuminen johtavat helposti sen tapaiseen kohtalouskoon, joka kytkee ihmiset orjuutta muistuttaviin kahleisiin.

Tätä kirjaa ei pidä toisaalta ymmärtää edellä mainittujen teosten *vastakohdaksi*. Kyse on kylläkin *erilaisesta* lähestymistavasta: työelämää koskevasta poliittisesta manifestista. Niinpä en ole alun perinkään lähtenyt siitä, mitä ihmiset voivat tehdä korjaillakseen omaa elämäänsä niillä ehdoilla, jotka ilman muuta hyväksytään vallitsevan todellisuuden osaksi. Sen sijaan olen lähtenyt kysymyksestä, mitä nuo ehdot ovat ja kuinka niitä voidaan muuttaa. Työelämän ehdoista sopiminen on joka tapauksessa poliittisen tahdon asia – toisin kuin liiketaloudellinen retoriikka myöntää. Siinä missä yritysvalmentajat ja työnohjaajat opettavat, mitä ihmisten kannattaisi tehdä parannellakseen *omaa* asemaansa, minä puolestani pohdin, mitä ihmisten olisi järkevää tehdä korjatakseen työelämän *yhteisesti* voimassa pidettyjä ehtoja: jotta työelämässä ei toteutuisi vain muutamien tahojen etu vaan yhteiskunnan kokonaisetu ja sitä kautta mahdollisimman monien yksilöiden hyvinvointi ja onni.

Työntekijöiden asianajajaksi julistautunut poliittinen vasemmisto on pohtinut viime vuosina sekä työelämän muutoksia että työväenliikkeen omaa roolia. On puhuttu ”vasemmiston kriisistä” ja valiteltu, ettei nykyisin ole ”vasemmistolaista vaihtoehtoa”.[6] Ongelman voisi esittää myös kysymyksenä, miksi ei näytä olevan mitään vaihtoehtoa. Globalisaation (eli markkinoiden maailmanlaajuistumisen) ja internatsismin (eli pakkokansainvälistämisen) myötä länsimaat ovatkin päätyneet uudenlaisten tilanteiden eteen. Samalla kun yrityksemme on myyty ulkomaille, myös työnantajiksemme on tullut kansainvälisiä kapitalisteja, jotka siirtävät osan työpaikoista kolmannen maailman maihin. Kommunismi ja kapitalismi paiskaavat kättä esimerkiksi Kiinassa, jossa valtiosta riippumatonta ammattiyhdistysliikettä ei sallita ja työpäivän hinta on muutaman dollarin luokkaa. Teollistuvat kehitysmaat suostuvat tähän, sillä kyseinen politiikka tukee niiden omaa *kansallista kehitystä*. Ilman tuota pienehköä

päiväpalkkaa kehittyvien maiden ihmiset eivät saisi mitään. Länsimainen työväenliike puolestaan ei voi voittaa työvoiman hintakilpailua, vaikka se tinkisi palkkansa puoleen, ja ammattiyhdistysliikkeen suureksi ihmeeksi sen omat edut ohitetaankin nyt kapitalismin ja sosialismin välisellä vispilänkaupalla kehitysmaissa.

Koska maailmanlaajuisen hintakilpailun ehdot ovat karanneet ay-liikkeen ulottumattomiin, työväenliike on etsinyt ratkaisua vanhasta marxilaisesta kehotuksesta: ”Kaikkien maiden proletaarit! Liittykää yhteen.”[7] Esimerkkinä tämän politiikan elvyttely-yrityksestä on ”General Intellect” -nimisen kirjoittajakollektiivin teos *Vasemmisto etsii työtä* (2008),[8] jossa katsotaan, että niin köyhissä maissa kuin länsimaissakin asuvan työvoiman riisto voitaisiin lopettaa, mikäli työntekijät alkaisivat perätä oikeuksiaan yhteisellä päätöksellä ja vaatisivat samaa palkkaa kaikille. Tällaista kehitystä tapahtuu tietenkin myös itsestään sitä mukaa kun kolmannen maailman maat länsimaalaistuvat ja niiden hintataso nousee. Marxismin oppeihin tukeutuminen on kuitenkin ristiriitaista, sillä työehtojen polkemisen on kehitysmaissa mahdollistanut nimenomaan kommunistinen totalitarismi, ja Itä-Euroopan nykyinen halpa hintatasokin on sosialismin perua. Niinpä en itse usko poliittisen vasemmiston sielunmessuun. Se vain toistaa vanhaa ja luutunutta vastakkainasettelua työläisten ja työnantajien välillä sekä vastustaa työvoiman sinänsä vapaata ja rajoitettavaksi mahdotonta hintakilpailua. Todellisuudessa jokaisella ihmisellä on oikeus päättää itse työvoimansa käytöstä ja hinnasta, ja jokaisella kansantaloudella on myös omat taloudelliset intressinsä hintatason määrittelemiseen. Esimerkiksi Intiassa työvoiman halpa hintataso on sekä intialaisten että länsimaalaisten edun mukaista: toisaalta se mahdollistaa Intian teollistumisen ja toisaalta luo tuotteita korkean elintason ja ostovoiman markkinoille.

Demokratiaan ja valistusihanteisiin sisältyy olennaisena osana liberalismi, jonka mukaan talouden pitää itse löytää luonnolliset kehityslinjansa. Tähän ei liity moraalisia ongelmia, jos markkinoita säännellään jonkin verran myös poliittisesti. Politiikalla ei voida kuitenkaan paljoa vaikuttaa hyvinvointia (saati onnellisuutta) lisäävien tekijöiden *muodostumiseen*. Länsimainen työvoima voi pärjätä tulevaisuudessa vain laadulla: toisin sanoen tekemällä jotain sellaista, mitä muut eivät osaa tai mihin toiset eivät pysty. Käytännössä tämä vaatiikin entistä tarkempaa *työnjakoa*. Länsimainen työväenliike ei ole valitettavasti koskaan laskenut mitään evolutiivisuuden ja adaptiivisuuden – toisin sanoen tuotantoehtojen oman kehityksen – varaan saati että se olisi itse suostunut sopeutumaan vallitseviin oloihin. Päinvastoin: se on pyrkinyt jarruttamaan uusien työtä vähentävien tuotantomenetelmien käyttöönottoa ja tyytynyt katselemaan elämää taustapeilistä.

Myöskään sosiaalisen oikeudenmukaisuuden tavoittelu ei ole vasemmiston luomus eikä sen oma tavaramerkki. Sosiaalisen oikeudenmukai-

suuden periaatteet sisältyvät ja ovat kautta vuosisatojen sisältyneet kaikkiin sellaisiin yhteiskuntiin, joissa vallitsee suuri yhteisvastuu ja joissa tunnustetaan kansallinen etu. Yksilönvapaus, tasa-arvoisuus ja veljeyden tunne ovat olleet nimenomaan muiden kuin sosialististen ja kommunististen yhteiskuntien tunnusmerkkejä. Niitä ovat ylläpitäneet liberalismin – eli vapaakaupan, vapaan ammatinharjoittamisen ja vapaan kilpailun – sekä ihmisten itsemääräämisoikeuden ja yksityisen omistusoikeuden periaatteet. Ranskan suuressa vallankumouksessa syntynyt *poliittinen* jako tasavaltalaiseen vasemmistoon ja kuningasvaltaa kannattavaan oikeistoon ei ole kuitenkaan sinänsä edistänyt valistusliberaalien aatteiden eikä hyvinvointiyhteiskunnan toteutumista. Niin sanottujen länsimaiden hyvinvointi on pitkälti *rationalismin* eli tieteen ja tekniikan tulosta. Jako vasemmalla istuviin köyhiin kollektivisoinnin kannattajiin ja oikealla istuviin rikkaisiin individualisteihin on menettänyt merkityksensä myös siksi, että nykyisin suurin osa ihmisistä on ”köyhiä individualisteja” ja tavoittelee nimenomaan yksityistä varallisuutta.

Ihmisten elinolosuhteet eivät ole korjaantuneet ensisijaisesti työväenliikkeen taistelun, kamppailun tai tinkimisen vuoksi vaan tieteellisen kehityksen ansiosta. Järki on auttanut ihmiskuntaa *sekä* luonnontieteellisten tieteenalojen, kuten lääketieteen ja insinööritieteiden, *että* oikeudenmukaisuuteen tähtäävien yhteiskuntatieteiden ja humanististen tieteiden kautta. Suurimmat parannukset ihmisten elinoloihin on nykyaikana luonut tekniikka, varsinkin digitaalinen teknologia, ja tulevaisuuden kehityslinjat määrännee vastaisuudessakin juuri tieteen ja tekniikan kehitys.

Hyvinvoinnin *jakautumiseen* on luonnollisesti voitu vaikuttaa myös poliittisilla ratkaisuilla. Työntekijöiden ja työnantajien keskinäinen riitely ei ole kuitenkaan koskaan johtanut rakentavaan tulokseen. Aina on kannattanut hypätä siihen junaan, joka menee eteenpäin. Länsimaat voivat jatkossakin pärjätä vain, mikäli työnantajat ja työntekijät löytävät toisensa ja *yhteiset* etunsa. Molempien on tällöin viisasta tinkiä omista eduistaan (tai edistää niitä yhdessä), jos ne siten voivat taata *kansantalouden kokonaisedun* toteutumisen. Sen puitteissa vahvistuvat sitten myös yksilötoimijoiden – niin työläisten kuin työnantajienkin – edut. Sopusoinnun löytäminen vaatii kummankin osapuolen omia etuja *korkeampiarvoisen yhteisen edun* löytymisen, ja sellainen on juuri *kansallinen etu*. Keskeinen väitteeni on, että työnantajat ja työntekijät voivat pitää länsimaat voimissaan vain kansallisen edun tunnustamisen kautta.

Toinen keskeinen perusaksioomani on, että niin sanotun kansainvälisen solidaarisuuden vaatiminen on tullut tiensä päähän. Siksi myös ”Kansainvälistä” laulunaan pitäneen vasemmiston aika on ohi. Maailma ei tarvitse myöskään *kehitysavun* muodossa harjoitettavaa kansainvälistä solidaarisuutta, vaan sen sijaan pitäisi harjoittaa *kehitysyhteistyötä*, josta toivotaan hyötyä *sekä* kehitysmaille *että* kehittyneille maille itselleen.

Ainoastaan molempia osapuolia hyödyttävä *win–win*-strategia voi johtaa kestävään kehitykseen. Yhteistoiminnasta pitää olla hyötyä molemmille osapuolille kansojen välisissä suhteissa aivan niin kuin ihmisten parisuhteissakin. Ratkaisevassa asemassa ovat tällöin yritykset, ja valtioille pitää jättää vain katalysaattorin, yhdistäjän ja sovittelijan, rooli. Kehitysyhteistyön muotoinen ”Valmetilla viidakkoon” -politiikka tuo nähdäkseni paremman tuloksen kuin valtion yksipuolisesti pois antama kehitysapu, joka usein katoaa Kankkulan kaivoon.

Todellisuudessa niin sanottu kolmas maailma ei olekaan enää mitään kehitysaluetta, vaan entisten kehitysmaiden kaupungeissa voi nähdä loistoautoja ja muita vaurauden tunnusmerkkejä, eikä niin sanotun tavallisen kansan elintaso ole aivan surkea ainakaan niissä maissa, joissa on voitu toteuttaa länsimaista demokratiaa ja liberalismia. Myönteinen kehitys on seuraus siitä, että kyseisissä maissa korkeimmaksi arvoksi on tunnustettu kansallinen etu. Nämä maat ovat pystyneet käyttämään monikansallisia suuryrityksiä ja niiden pääomia jopa hyödykseen oman hyvinvointinsa rakentamisessa. Niinpä kolmannen maailman maista on tullut kilpailijoita ja haastajia länsimaille. Mikäli länsi häviää tämän kilpailun, Euroopassa ja Pohjois-Amerikassa eletään lopulta kuin ulkoilmamuseossa, jossa vallitsevat kehitysmaiden kaltaiset olot. Myös poliittisen vasemmiston kannatus vajoaa uppoavan lännen mukana, ellei se myönnä kansallismielisen ajattelun tärkeyttä. Länsimaiden olisi siis viisasta tunnustaa kansallinen etu työelämän kiistojen ja konfliktien aiheita tärkeämmäksi arvoksi. Ratkaisut työelämän ongelmiin löytyvät juuri siitä, jos ovat löytyäkseen. ”Kansallisen edun” sijasta voitaisiin tosin puhua myös ”kansakunnan edusta”, ”kansantalouden edusta”, ”julkisesta edusta” tai ”yhteiskunnan kokonaisedusta”.

Haluamatta uuvuttaa lukijaa tähän esipuheeseen totean, että kirjani toiseen painokseen mennessä teokseni on löytänyt lopullisen yhteiskuntafilosofisen manifestin muodon. Sen keskiössä ovat edelleen työelämän, työttömyyden, arvotuotannon ja toimeentulon ongelmat. Kysymykset ovat kuitenkin jonkin verran uudistuneet samoin kuin vastauksetkin. Inhimillisen työn tärkeydestä ja asenteeni myönteisyydestä huolimatta en voi sivuuttaa myöskään työelämään liittyvää valheellisuutta, joka pahimmillaan estää todellisen arvotuotannon. Tästä johtuu, että arvostelen edelleenkin työelämän ilmiöitä kovin sanoin, vaikka monet kenties pitävät näkemyksiäni kyynisinä. Syypäitä työelämän kurjistumiseen ovat paitsi työnantajat ja työntekijät itse, myös työelämän konsultit – mutta erityisesti hullunkurinen työvoimapolitiikka.

Teokseni ensimmäisen painoksen ilmestyessä Suomessa oltiin pääsemässä eroon massatyöttömyydestä, ja työttömyyttä koskevan valittelun tilalle oli astumassa työvoimapulalla politikointi. (Tuolloinkin maassamme oli tosin syrjäytymisestä johtuvaa rakenteellista työttömyyttä.) Työelämän uusina ilmiöinä kuvaan ehtivät astua tiettyjä ammattialoja koe-

tellut laadullinen työvoimapula ja niin sanottu ”kohtaanto-ongelma”. Tällä uudissanalla viitattiin pullonkauloihin, joiden vuoksi työnantajat ja työntekijät eivät löytäneet toisiaan. Sen sijaan määrällistä työvoimapulaa Suomessa ei ole koskaan ollut eikä ole näköpiirissäkään.

Kansantaloutemme on jälleen kuilun partaalla maailmanlaajuisen taloustaantuman rantauduttua Suomeen. Yhdysvaltojen asuntoluottokriisi puhkesi viimein tavalla, joka oli sukua teknologiaosakkeiden romahdukselle vuonna 2000. Molempien syyksi on paljastunut pankkien ja muiden rahoituslaitosten toiminta. Johdannaismarkkinoiden kautta pankkien ongelmat välittyivät lopulta reaalitalouteen, toisin sanoen kulutukseen, investointitoimintaan, tuotantoon ja työelämään. Myös Suomessa kotitaloudet ovat velkaantuneet asuntojen hinnannousun myötä niin, että tästä johtuva kotimaisen kysynnän tyrehtyminen painaa kokonaiskysyntää laskuun ja ruokkii lamaa. Ennustan, että maailmantalous painuu monta vuotta jatkuvaan taloustaantumaan, jonka tuloksena useat maat joutuvat vaihtamaan poliittista suuntaansa: protektionismi lisääntyy, kansainvälinen yhteistyö rakoilee, ympäristösopimuksista lipsutaan ja Euroopan unioni alkaa natista liitoksistaan.

Tässä kirjani ajantasaistetussa laitoksessa koetan selvittää edellä mainittuja ilmiöitä ja niiden suhteita ilmiöön nimeltä työ. Lisäksi otan kantaa valmisteilla olevaan perusturvauudistukseen. Ihmisten yritteliäisyyttä ja halua kouluttautua ei pitäisi estää nykyisenkaltaisella työttömyysetuusjärjestelmällä, joka kieltää omatoimisen yritteliäisyyden ja kouluttautumisen katkaisemalla työttömyysturvan ihmiseltä, joka toimii itseään ja yhteiskuntaa rakentavasti. Tilalle kannatan perustulojärjestelmää. Vaikka puhunkin työelämän asioista poliittisten ajankohtaisaiheiden kautta, myöskään kirjani aiemmin julkaistu painos ei ole vanhentunut. Työelämän perustana oleva *toimintadynamiikka* ja sen *arvot* nimittäin pysyvät ajasta aikaan samoina. Jo sanassa ”työ” kiteytyy tiettyjen eksistentiaalisten *olotilojen*, kuten ihmisen yksityisen olemisen ja julkisen elämän välinen ahdistus – aivan niin kuin sanassa ”perusturva” tiivistyy siinäkin eräänlainen *Angst*. Ja tällä kaikella on syvällistä filosofista merkitystä.

Esipuheeni lopuksi haluan siteerata Friedrich Nietzscheä, joka kirjoitti *Iloisen tieteensä* toisen painoksen alkulauseessa seuraavasti: ”Tämä kirja tarvitsee kenties useampia kuin yhden esipuheen, ja lopulta jäänee yhä vielä jäljelle epäilys, voiko ketään, joka ei ole elämässään kokenut jotain samanlaista, ohjata esipuheilla lähemmäksi tämän kirjan elämystä.”[9] Kuinka hämmästyttävästi nämä sanat muistuttavatkaan Ludwig Wittgensteinilta alussa lainaamaani fraasia! Kummankin filosofin tavoin myös itse uskon, että parhaat mahdollisuudet *tämän kirjan* ymmärtämiseen antaa se, mikäli lukija itse on kokenut kyseisiä asioita.

JUKKA

ESIPUHE VERKKOJULKAISUUN

Tästä kirjasta julkaistaan ajantasaistettuja laitoksia, sillä työolot muuttuvat, mutta työpolitiikan peruskuvio pysyy. Kirjoittaessani saatesanat edelliseen kirjapainokseen elettiin vuonna 2008 alkaneen *subprime*-kriisin jälkeistä aikaa. Siitä toipuminen kesti kymmenisen vuotta. Sitten alkoikin koronakriisi, jonka kuluessa etätyö tuli tutuksi monille. Taustakuvaksi jäivät valtiontalouksien jatkuva rahoituskriisi, EU:n harjoittama loppumaton tukipakettipolitiikka ja sen mukainen savijaloille rakentaminen. Venäjän aloittama sota Ukrainassa sekä siitä seurannut energiakriisi ajoivat Euroopan maat kriisien syöksykierteeseen vuonna 2022.

Yleistilanne on edelleen huono. Kanjonin reunan yli juosseiden maantiekiitäjien tavoin myös työ ja sen tekijät ovat tyhjän päällä. Kansallisesta edusta ei ole pidetty kiinni, ja valtio velkaantuu. Työperäinen maahanmuutto on osoittautunut julkisen talouden kannalta tappiolliseksi lähes kaikista maista saapuneiden tulijoiden sekvensseissä. Sen osoittivat Samuli Salmisen vuosina 2015, 2018 ja 2019 julkaisemat tutkimukset.

Osallistuin vuonna 2019 eduskuntavaaleihin ehdokkaana, ja eräänä teemanani oli talous- ja työllisyyspolitiikka. Tarkoitukseni oli toimia suomalaisen työn hyväksi vastustamalla työperäistä maahanmuuttoa, joka vie työpaikkoja suomalaisilta ja jonka mukana saapuu huoltosuhdetta heikentäviä huollettavia. Ulkomainen halpatyövoima on edullista vain lyhytnäköisesti. Suomalaisten omat työttömyyskulut ja siirtotyöläisten perheenjäsenistä koituvat sosiaalikulut kiertyvät työnantajien ja yritysten sekä kansalaisten maksettaviksi korkeampina veroina.

Arvostelin ulkomaisen työvoiman tarveharkinnasta luopumista kirjoissani *Kansallisfilosofinen manifesti* (2011) ja *Kuinka Suomi korjataan?* (2019). Esitin myös vaihtoehdon, jonka mukaan työ, yritykset ja omistajuus tulisi säilyttää Suomessa protektionistisin keinoin ja kansallisella strategialla. Globaalista keskinäisriippuvuudesta tulisi päästä irti, ja yhteismaan tragediaa pitäisi välttää vaatimalla ilmastotoimia nimenomaan kehitysmaissa, joissa ilmansaasteita aiheutetaan eniten suhteessa tuotantoyksiköihin. Ajatus, että kansalaistemme työvoiman pitää nauttia hallitusvallan erityistä suojelua, ei ole uusi, mutta taantuvassa maassa nimetä Suomi tätä periaatetta eivät ole soveltaneet pitkään aikaan sen enempää vasemmisto-, keskusta- kuin oikeistojohtoisetkaan hallitukset.

Koska politiikan yleistendenssi on sama kuin aiemmin, minun ei ole tarvinnut muuttaa tässä kirjassa esittämiäni kriittisiä näkemyksiä mitenkään. Oloja korjaavista talousinstrumenteista olisi perustulojärjestelmä edelleen mitä kannatettavin – arvotuotantoon kannustavista syistä.

TEKIJÄ

Mitä teemme, sitä ei koskaan ymmärretä,
vaan aina vain kiitetään tai moititaan.

Friedrich Nietzsche[10]

1. *Aloitetaanpa pienellä tarinalla*

– Terve, Krisse!
– Henkka, simpura kun pelästyin.
– Tulta.
– Tulta. – Oikeastaan minä en ole enää Kristian. Vaihdoin nimeä viime vuoden puolella.
– Jaa, niin – se on varmaan nämä sotkut. Mikäs nyt sitten?
– Sano vaikka Pekka.
– Sekö on nyt sinun oikea nimi?
– Se. Sinä kai olet aina vaan Heikki?
– Henkka, juu. – Mitenkäs sinäkin olet tänne joutunut?
– Menin työhön erääseen ohjelmointifirmaan.
– Siitä onkin vähän aikaa kun viimeksi nähtiin, taisi olla yliopistolla.
– Sinähän valmistuit.
– Valitettavasti: maisteriksi semiotiikan alalta, mutta en saanut koulutustani vastaavaa työtä. – Entä sinä?
– Opinnot jäivät kesken, mutta palkka oli hyvä. Ylenin vähitellen pääsuunnittelijaksi, ja sitten alkoivat nämä ongelmat. Itse asiassa ne alkoivat jo heti mutta minä en vain huomannut sitä, ennen kuin oli liian myöhäistä. Ikäviä asioita, ei viitsisi oikein puhuakaan.
– Niin eihän sitä. Pidän itsekin asiat omana tietonani. Olen oppinut, kun alkoi tämä prosessi. Menin haastattelussa sanomaan turhia ja täällä ollaan. Sitten alkoivat kuulustelut. Paras, kun ei sano mitään. Aina kun kysytään, pitää olla hiljaa vain. Sellaiseksi olen tullut.
– Niin on. Hiljaa vain. Lakimieheni korostaa aina, kuinka vaikeaa on olla tekemättä mitään. Vaatii vaivaa olla passiivinen ja sanoa vain viisi sanaa: ”Minulla ei ole mitään sanottavaa.”
– Että on viisas.
– On, ja melkoinen kehäkettu näissä asioissa.

– Menit siis työhön.
– Sehän se, mutta ala veti. Aina kun uhkasin lähteä, pomo nosti palkkaa. Se luuli, että rahan takia sitä teen.
– Irtisanominen on kova juttu it-alalla.

– Niin on, työntekijän puolelta. Sitten se narutti minut siihen firmaan.

– Ja veti perässään näihin hommiin?

– Hyvä ettei hautaan.

– Kuinka niin?

– Se on nyt itse siellä.

– Tuota en tiennyt.

– Se otti sen niin henkilökohtaisesti.

– Tehän olitte ensin pieni firma.

– Meitä oli vain minä ja pomo. Sitten laajenimme. Ensin teimme portaaleja.

– Mitä?

– Portaaleja. Sellaisia kotisivuja toisille firmoille.

– Jaa.

– Ei siinä mistään muusta ollut kyse. Siinä oli hommaa. Minäkin olin silloin vielä opiskelija. Se oli toista sataa tunti. Kaikki kyselivät kotisivuja. Laskuun voi sitten kirjoittaa mitä tahansa, ja aina meni läpi.

– Loistoammatti.

– Sitten se jäi taka-alalle, vaikka etusijalla sitä koetettiin pitää, että olisi jotain toimintaa.

– No mitä te sitten teitte?

– Kehitettiin investointisuunnitelma ja hankittiin limiitti. Me herätettiin luottamusta, kun meillä oli jo atk-alan tuntemusta.

– Ja sitten?

– Profiloiduttiin sijoitusyhtiöksi.

– Siis firmaksi joka kerää rahaa ja sijoittaa sitä toisten firmojen osakkeisiin?

– Ei se ihan niin mennyt. Se oli itse kaiken takana.

– Harriko?

– Se. Meidän firma oli alun perin ihan terveellä pohjalla. Tehtiin työtä. Sitten työt alkoivat vähetä, kun kaikilla oli jo portaali. Meidän yrityksessä oli liikaväkeä, jota se oli itse haalinut. Oltiin paisuttu kahdensadan työntekijän firmaksi. Meillä oli toimitalo Espoossa, ja yhtiöllä oli paljon velkaa.

– Niin kauan kun yritys laajenee, menee hyvin.

– Tase kasvaa ja rahoittajat lainoittavat lisää. Minä sanoin, että olisi kannattanut tehdä konkurssi, mutta pomo oli liikaa kiintynyt siihen yhtiöön ja yritti pelastaa sen. Hallintoa oli lopulta puolet työvoimasta. Kukaan ei tehnyt enää mitään, paitsi ihan alakerrassa muutama nörtti. Ehkä kymmenkunta koko väestä toi enää hilloa koko firmaan. Minä olin pääsuunnittelijana. En tehnyt enää vuosiin lainkaan työtä. Lopulta laajennettiin tietoturvabisnekseen.

– Silläkin alalla on jo tarjontaa.

– Me keksimme, miten lisätä riskejä. Päätimme aloittaa virusten valmistuksen, laskimme niitä verkkoon, ja seuraavana aamuna meillä oli jo

turvaohjelma valmiina. Se oli markkinoiden tehokkain, koska virukset olivat meidän itsemme tekemiä.

– Olitte sekä uhka että ratkaisu?

– Meidän tapauksessa ei pätenyt vain se, että jos et ole osa ratkaisua, olet osa ongelmaa. Me olimme molempia. Mutta sitten sekin väheni, ja alkoi puliveivaus.

– Tuon sanan olen kuullut ennenkin.

– Harri vei firman pörssiin. Päätettiin ostaa muita firmoja, sellaisia, jotka tuottaisivat. Niin meidän osake lähti kovaan nousuun. Ihmiset jonottivat meidän osakkeita, ja pomo sijoitti rahat toisiin firmoihin. Siitä tuli meidän päätoimiala. Loppujen lopuksi kukaan ei tehnyt enää työtä. Väkeä katosi meiltä.

– Minne ne menivät.

– Minäkään en tiennyt ensin. Lopulta jäljellä ei ollut muita kuin minä ja pomo. Me oltiin molemmat perustajaosakkaat. Minulla oli vähemmistöomistus ja Harri halusi minustakin eroon, mutta se suostutteli minut jäämään, kun se ei tiennyt kenelle myisin osakkeet ja keitä minun tilalleni tulisi.

– Paljonko sinun omaisuutesi oli.

– Sata miljoonaa.

– Etkä voinut myydä?

– En, kun sitten kävi ilmi, että tausta ei ollut ihan puhdas. Se oli pannut sijoittajien rahat sellaisiin firmoihin, jotka se omisti itse. Niihin se lähetti ne meidän entiset työntekijätkin. Sitten se antoi niistä hyvät osavuosikatsaukset ja sijoitti tämän meidän alkuperäisen firman keräämiä varoja niihin saaden kaiken näyttämään tuottoisalta.

– Hän siis vedätti firmojen arvon pilviin.

– Meidän arvo oli jo yli miljardi, kun en enää kestänyt. Ihmiset ihmettelivät, miksei me myydä meidän firmaa, kun olisimme tulleet sillä Suomen rikkaimmiksi. Me ei myyty sitä siksi, kun meillä oli tämä tausta. Lopulta päätin myydä.

– Paljonko sait.

– Viisikymmentä miljoonaa. Osake laski, kun niin paljon tuli nopeasti myyntiin, mutta olihan sekin. Ulkomaalaiset ostivat. Kaikki oli tuolloin vielä selvää. Sitten kaikki alkoi muuttua sekavammaksi. Uusia omistajia alkoi tulla yhtiökokoukseen.

– Sehän tuli myös lehteen.

– Lehdestä minäkin sain lukea. Japanilaiset alkoivat tehdä tutkimuksia ja aloittivat tilintarkastuksen. Pomo sai syytteen sisäpiiritiedon väärinkäytöstä ja petoksesta.

– Nykyään ei voi tehdä mitään ilman, että joutuu tuomiolle.

– Kaikkihan joskus joutuvat. Mutta pomo ei selvinnyt vahingonkorvausvaatimuksista. Ne olivat sille liikaa.

– Paljonko?

– Kuusikymmentä miljoonaa! Sitten se meni autotalliin ja lukitsi ovet sisäpuolelta kiinni.

– Se linnoittautui.

– Laittoi Maseratin käymään ja tukehtui sinne.

– Älä?

– Juu niin siinä kävi, sinne se kuoli, kaamea loppu.

– Kuinka se ulos saatiin?

– Ensin se etsintäkuulutettiin, kun luultiin että se pakoilee viranomaisia. Autoliike päätteli, että se on tahallaan pannut ovet kiinni, ettei liike käy hakemassa atrainkeulaa pois.

– Se oli sammunut.

– Niin oli. Tukehtui omaan savuunsa sekin. Palomiehet kävivät sahaamassa oven auki. Oli tullut meille tilinpäätösautona viime vuonna.

– Olisi meille tullut… Tehän olitte ensin ihan rehellinen firma.

– Niin oltiin. Minä olisin yhä halunnut tehdä työtä, mutta sitten alkoi tämä bisneksen teko. Alaiset kyttäsivät minua työpaikalla, että teenkö minä mitään työtä. Taputtelin päivät pitkään olkapäille niitä, joilla oli vielä työtä, ja sanoin, että he saavat olla kiitollisia, mikäli heillä vielä työtä on. He pelkäsivät minua, kun olin toinen osakas ja olivat tekevinään työtä. Mutta ei heilläkään lopulta mitään työtä ollut. Vakoilivat toisiaan, minkä he oppivat minulta ja pomolta. Useimmat niistä, jotka tulivat töihin meille, lopulta vain autoilivat meidän autoilla ja soittelivat toisilleen meidän matkapuhelimilla.

– No se oli kyllä kivaa elämää. Mitäs nyt?

– Minä olen ainoa, joka tästä voidaan vielä lynkata.

– Niin, kun sinä olet se kakkosmies.

– Sitä varten minä olen nyt täällä. Olin ensin pidätettynä Espoon poliisilaitoksella. Heti kun varmistui, ettei tästä selvitä sakoilla, julistivat vangituksi ja siirsivät tänne Vantaan poliisivankilaan. Eilen kävin vannomassa varattomuutta.

– Teillähän oli se Kahi-talo.

– Yhteen aikaan se oli hukkaamiskiellossa. Nyt se on Suvi-Marian nimissä, mutta se hakee eroa.

– Entäs Bitch Cat?

– Beach Cat. Se oli vakuutena. Pankki huutokauppaa sen, mutta eihän neljäkymmentäjalkaista kukaan huuda. Itse ne sen huutaa. Oikeudenkäyntiin kuluu aikaa, ja kyllä tästä ainakin kolme vuotta tulee, verorikokset ja kaikki. Ulosottomies vei jo kultaketjutkin; tuntuu nyt niin alastomalta pelkissä rintakarvoissa.

– Niin, kun sinulla on tuo kihara takatukkakin. Mitähän Jarkolle kuuluu?

– Kenelle?

– Sille, joka oli työssä siinä samassa firmassa, jossa sinäkin olit.

– Microbyte Solusionissa?

– Niin.
– Piti päänsä. Ei suostunut osakkaaksi. Mutta työnsä teki kyllä ja on ollut viimeiset viisisataa päivää mielisairaalassa, ensin Lapinlahdessa ja kun se lopetettiin kiinteistön hinnannousun ja haluttavuuden vuoksi, niin sitten Kellokoskessa.
– Tuliko siitä hullu?
– Ei. Se on väärä termi. Kyllä se on ihan järkevä. Liikarasitusta. Lääkärit sanoivat, että se on työperäistä stressiä, joka sitten laukesi täksi skitsofreniaksi. Alkoi saada niitä oireita.
– Mitä oireita?
– Luulotautia ja raivokohtauksia.
– Mutta sehän oli tunnollisuuden perikuva ja niin fiksu.
– Niin oli, mutta se otti itselleen liikaa työtä. Sanoivat, että kyllä se siitä selviää, kun ei ajattele työasioita ollenkaan eikä ota mitään paineita. Voi palata muka työelämään. Ensin se olikin paranemaan päin, mutta sitten sen tila alkoi heiketä, kun se oli kuntouttavassa työtoiminnassa ja työvoimatoimiston järjestämässä valmennuksessa. Itse se sanoi, että mitenkä hän voi olla ajattelematta työtä, kun yrittäessään olla ajattelematta hän ajattelee sitä kuitenkin. Ei kuulemma pääse enää ollenkaan pois sieltä entiseltä työpaikaltaan. Niin on mielikuvissaan; hyvin stressaantunut.
– Kumma juttu, minulle tulee tuo sama tunne, kun ajattelen sitä työvoimatoimistoa, jossa minulla oli se tapahtumasarja.
– Mikä?
– Se, jonka vuoksi ne järjestivät minut tänne, kun olin ensin mennyt sinne työviranomaisen haastatteluun.
– Niinkö?

– Olin ensin kaksi vuotta työttömänä. Aluksi kaikki meni hyvin. Täyttelin työmarkkinatukihakemuksia, vein ne postiin ja kävin uimassa tai ulkoilemassa. Mutta sitten työvoimatoimistosta otettiin yhteyttä.
– Minä olen koettanut aina varoa, kun viranomainen ottaa yhteyttä.
– Lähettivät minulle kutsun määräaikaishaastatteluun. Todellisuudessa se oli uhkauskirje. Sanoivat, että jos en mene sinne, niin ne tekevät ilmoituksen Kelalle ja katkaisevat työttömyysetuuden maksatuksen.
– Se on huonoa kieltä. Pitäisi sanoa ”maksamisen”. Mihin sinä sellaista tarvitset?
– Työttömyyskorvausta tai työttömyysturvaa.
– Ai sitä. No korvaustahan se oikeastaan on siitä, ettei ole kunnon työtä.
– Sitten minua pyydettiin allekirjoittamaan lomake.
– Paha juttu.
– Niin on. Työviranomaisen haastattelussa vaaditaan aina tunnustamaan kaikki ja vakuuttamaan oikeiksi kaikki tiedot. Ja minä menin vetämään rastin siihen, jossa sanotaan, että jatko-opiskelen. Virkailija huo-

masi sen ja sanoi, että sitten en saa työmarkkinatukea. Kyllä kaduttaa. Minä sanoin, että eikö sitä voi hangata pois. Ja kun se oli kuulakärkikynällä, niin ehdotin että revitään koko paperi ja täytetään uusi, jossa ei ole sitä rastia.

– Ei auttanut?

– Ei niin. Viranomainen sanoi, että asia on nyt tullut julki ja että hänen pitää tehdä asiasta ilmoitus. Jatko-opiskelijana ei saa työttömyyskorvausta eikä mitään muutakaan, ihan lainalla pitäisi elää. Tai tekemällä työtä.

– Mitä järkeä siinä on?

– Eihän siinä olekaan. Oikeus työttömyysturvaan vaatii sitä, että on työmarkkinoiden käytettävissä eli työttömänä. Minä sanoin, että työmarkkinoiden käytettävissä oleminen tarkoittaa sitä, että olen myös jatko-opiskelijana. Eihän kukaan ota töihin akateemista tutkijaa, jos hän ei edes jatko-opiskele. Niinpä minun täytyy olla yliopiston kirjoilla ollakseni työmarkkinoiden käytettävissä, ja juuri jatko-opiskelun työviranomaiset haluaisivat kieltää.

– Jos siis olet työttömänä, et olekaan työmarkkinoiden käytettävissä, kun et kerran opiskele. Ja ollaksesi työmarkkinoiden käytettävissä sinun pitää opiskella, mitä viranomainen taas ei hyväksy.

– Aivan.

– Kyllä on vittumainen viranomainen ja saatanallinen systeemi.

– Se on lievästi sanottu. Mutta kuulepas, kuinka minun sitten kävi. Olin jo ehtinyt ilmoittautua yliopistoon, eikä sitä saanut enää perutuksi.

– Ja sitten?

– Sitten se viranomainen kysyi, kuinka kauan olin ollut jatko-opiskelijana, ja minä sanoin että kaksi vuotta, aina siitä asti kun valmistuin maisteriksi.

– Ja työttömänä?

– Kaksi vuotta kanssa. Koko ajan olin saanut työmarkkinatukea. Sitten se kauhistui se viranomainen ja sanoi, että nyt hän ei tiedä kuinka hänen täytyy toimia ja että minun täytyy ottaa yhteyttä niiden juristiin.

– Jaa-a.

– Sitten jouduin sinne juristille se uusi lomake kädessä. Se sanoi, että asia menee käsiteltäväksi työvoimatoimikuntaan. Minä ryhdyin sen kanssa filosofoimaan, mutta eihän se auttanut, kun se oli juristi. Se vain sanoi, että työvoimatoimikunta on niitä korkeampi taho ja että asia riippuu nyt kokonaan siitä. Minä kysyin, keitä siellä istuu, muttei se sanonut. Se vaan sanoi, että työntekijöiden ja työnantajien edustajia. Sitten se alkoi vihjailla minulle. Alkoi lukea lakia ja totesi, että nykyajan juridiikka on mennyt siihen suuntaan, että yhä enemmän otetaan huomioon myös inhimillisyyttä ja ollaan tulkinnanvaraisempia. Minä sanoin, että se on hermeneutiikkaa. Mutta se vaan väitti, ettei hän sanoisi sen sitä olevan vaan enemmänkin soveltamista. Se rupesi ihan selvästi jaarittelemaan ja tulin

sanoneeksi, että hän taitaakin vinoilla minulle. Sitten se koetti saada minut pois huoneestaan ja sanoi, että kyllä ne siellä toimikunnassa ottavat huomioon kaikki dokumentit ja ettei niille tarvitse selittää. Minä sanoin, että kaiken yläpuolella on kansa. Sitten se työnsi vielä oveakin minun perässäni kiinni ja sanoi, että jos en ota jalkaa pois oven välistä, niin se soittaa vahtimestarin. Minä sanoin, että jos se koskee minuun, niin minä soitan poliisit. Minä odotin sitten oven ulkopuolella niin kauan, että se tuli ulos sieltä huoneesta. Sitten kun se akka tuli, se käveli tiehensä ja huusi käytävän päästä, että asia on toimikunnan käsissä ja että häneltä loppui työaika!

– Olipa mukava. Kuinka siellä toimikunnassa kävi?

– Ensin se viipyi ihan hirveästi se asia. Käsittely on kestänyt jo niin kauan, että toimikunnat on ehditty lopettaa. Olin maksukarenssissa enkä saanut Kelalta mitään. Koetin mennä töihin mutta päädyin toimeentulotukeen. Nekään eivät maksaneet, kun niillä on oikeus tarkistaa pankkitilit, eikä opiskelijoilla ole muutenkaan mitään oikeuksia.

– Urkintaa?

– Kyllä. Toimeentulotukiviranomaiset saavat kysyä nykyään hakijoiden pankkitiedot, vaikka se rikkoo yksityisyydensuojaa ja yhdenvertaisuutta.

– Onpa fasismia.

– Niin on. Minulla oli vähän rahaa.

– Paljonko?

– Viisisataa. Ne katsoi, että kyllä sillä toimeen tulee. Muttei se riittänyt. Kuukauden sillä pärjäsi. Ja sitten tuli se päätös.

– Toimeentulotuenko?

– Ei kun työvoimatoimikunnan. Ne katsoivat, että olen ollut yhtä aikaa opiskelijana ja työttömänä ja ettei opiskelu ole minun tapauksessani välttämätöntä työmarkkinoiden käytettävissä ololle.

– Mitä se tarkoittaa?

– Sitä, että en saanut olla opiskelijana ja työttömänä yhtä aikaa menettämättä oikeutta työmarkkinatukeen. Minulla ei ollut kuulemma työhistoriaa.

– Kuulostaa mahtipontiselta.

– Ne eivät katso tulevaisuuteen ollenkaan. Lisäksi ne päättivät, että olen salaillut ja antanut vääriä tietoja viranomaisille, kun en ilmoittanut opiskelusta. Sitten ne tekivät ilmoituksen Kelalle, ja Kela määräsi koko summan takaisinperittäväksi.

– Koko summanko?

– Yhteensä kahden vuoden työmarkkinatuet eli 10 000 euroa.

– Ja sinä et ollut tehnyt mitään. Ihan vain olit eduksi yhteiskunnalle ja pidit taitojasi yllä.

– Työttömänä on kyllä ihan mahdotonta. Ihan kuin vankilassa olisi.

– Millä sinä sen maksat?

– Siinäpä se. Menin sanomaan työvoimatoimiston johtajalle, että tämä

ei vetele. Se sanoi, ettei heillä ole asian kanssa mitään tekemistä, kun päätöksen teki toimikunta ja siitä voi valittaa Vakuutusoikeuteen. Minä sanoin, että olisivat vieneet asian suoraan käräjille, kun tämä on viranomaisen mielivaltaa. Sitten se johtaja soitti sinne huoneeseensa juristin, sen saman. Se sanoi, että on asiakkaan etu, että tapaukset käsitellään sisäisinä ja että selvityksen antamista voi pitää oikeutena eikä pakkona. Minä sanoin, että sinun palkkasi kuuluu minulle.

– Mitä?

– Että niiden palkka kuuluu tässä yhteiskunnassa minulle ja että ne eivät itse tee mitään muuta kuin kiusaavat ihmisiä. Sitten se alkoi se ämmä taas ärsyttää minua. Sanoi, että on ihan omaa syytä, jos ei pidä asioistaan huolta ja että työtähän he vain tekevät. Sitten se tuli taas minun lähelleni ja alkoi tuupata minua, aivan niin kuin sen oven kanssa. Se vain työnsi minua ja sanoi, että mitäs jos kävelisin ulos sieltä.

– Ja silloinko sinä löit.

– En minä lyönyt. Itse se alkoi kähmimään. Panin käteni sen naamalle ja työnsin sitä taaksepäin, kun se kävi päälle koko ajan. Sitten se horjahti ja kaatui tahallaan maahan ja meni lattialle pitkin pituuttaan makaamaan, että näyttäisi pahemmalta. Ja työvoimatoimiston johtaja tuli väliin. Siihen se loppui.

– Siihenkö se jäi?

– Ne pelästyivät eivätkä jatkaneet sillä kertaa, ja lähdin pois sieltä. Mutta sen jälkeen tuli puhelinsoitto. Ne kysyivät poliisilaitokselta, että menisinkö käymään siellä vai tulisivatko he hakemaan.

– Ja sinä menit.

– Pakkohan sinne oli mennä. Ne kuulustelivat minua.

– Kiistit kai.

– En, kun menin sanomaan, että löisin niitä työviranomaisia turpaan, jos voisin. Vasta oikeusavustaja sanoi, ettei kannata sanoa mitään.

– Kuulusteluissa saa valehdella.

– Eipäs vaan täytyy, mutta sanoin kerrankin niin kuin asia on.

– Mistä sinua syytetään?

– Pahoinpitelystä. Olisivat voineet syyttää enemmästäkin, mutta ottivat huomioon lieventäviä asianhaaroja, kun nykyään koetetaan olla inhimillisiä. Ja sitten ne olivat tehneet vielä rikosilmoituksen väärien tietojen antamisesta. Ihan kuin omia tietojaan ei saisi pitää yksityisinä, mutta heidän julkisesta väkivallastaan vaaditaan vaikenemaan!

– Sitäkö varten sinä olet täällä?

– No en ihan siitä vielä. Olin mennyt sanomaan työvoimatoimistossa, kun ne tivasivat minun harrastuksiani, että tarkkuusammuntaa – ihan huumorimielessä. Se oli vielä siinä haastattelussa. Silloin ne nauroivat sille, mutta nyt ne alkoivat pitää sitä uhkauksena.

– Eihän sinulla ole edes aselupaa, ja sivarissakin olit.

– Poliisit ottivat sen todesta. Kysyivät, olenko ampumaseurassa, ja kun

en ollut, ne sanoivat, että käyvät vilkaisemassa meillä kotona.

– Niin ne tekivät meilläkin. Kotietsintäluvan saa, jos epäillään vakavasta rikoksesta.

– Ne vetosivat väkivaltaan ja siihen, että niillä on ennaltaehkäisevä rikoksenestomalli. Minä sanoin, etten suostu, ja tein niiden mielestä vastarintaa. Sitten ne panivat minut putkaan ja lähtivät meille kaivelemaan.

– Mistä ne avaimet saivat?

– Ottivat minulta. Mutta eiväthän ne mitään löytäneet. Tarkistivat, ettei ole aseita ja panivat sitten häkkiin pitäen väkivaltaisena ja vaarallisena ympäristölle. Määräsivät myös ilmaisen oikeusavustajan, mutta se on vasta harjoittelija.

– Entäs tuomio?

– Sakkoja tai vankeutta, ja sitten se takaisinmaksu.

– Mitäs, kun pääset vapaaksi?

– Täytyy kai olla työttömänä niin kauan, että Kela saa perityksi kaiken takaisin.

– Sinulta vai?

– Maksamattomista eristä. Kun on kaksi seuraavaakin vuotta työttömänä, niin Kela kuittaa väärin maksetut niistä.

– Millä sinä sitten elät?

– Toimeentulotuella. Eihän siinä muuta ongelmaa ole kuin työvoimatoimisto. Ne voivat nyt tehdä minulle työtarjouksen, ja jos kieltäydyn siitä, niin ne katkaisevat taas oikeuden työmarkkinatukeen. Tai pakottavat lisäkoulutukseen, siihen omaansa, jonka diktatorinen komissio määrää.

– Kyllä ne nyt varmasti luottavat sinuun.

– Niin kai, kun ensin aiheuttivat tämän konfliktin.

– Viranomaisista on pelkkää vahinkoa.

– Joskus minä en saa unta, kun ajattelen tätä asiaa. Sitten kuvittelen, että käyn ampumassa ne viranomaiset, jotka minut tähän järjestivät, ja uni tulee helposti. Se on kaiken loppu.

– Vieläkö sinulla on se pistooli?

– Automaatti-Beretta?

– Se, jonka ostit virolaiselta, kun oltiin Fantaasialla?

– Se oli venäläinen.

– Missä se on?

– Käärin sen gobeliiniin sisään. Siellä se on vieläkin. Tullitarkastajat eivät epäilleet mitään, kun menin vapaaehtoisesti punaista linjaa – vain viinat katsoivat.

– Entä se seinävaate?

– Se on vintillä komerossa ja ase on yhä sen sisässä. – Kuinka sinä muuten aiot viettää vankila-aikaa?

– Gradua voisi kirjoittaa, ja sitten väitöskirjaa. Nythän siihen on oikeus, kun olen suorittamassa vapausrangaistusta ja estynyt vastaanottamasta työtä.

– Entä sen jälkeen?
– En tiedä, mutta työhön en ainakaan mene. Perittävää on jo niin paljon, ja luottotiedot ovat poskellaan. Ja sitten on vielä tämä rikosrekisteri. Luulen, että elän toimeentulotuella lopun ikäni.
– Näin valtio palkitsee yritteliäisyydestä.
– Ja sivistyksestä. Vaikka ei se ole valtion, yhteiskunnan eikä varsinkaan kansalaisten syytä. Se on poliitikkojen, työnantajien ja ay-liikkeen sekä sairaan sosiaaliturva- ja työttömyysetuusjärjestelmän vika, joka palkitsee laiskuudesta ja tyhmyydestä mutta rankaisee vastuunotosta ja itsensä kehittämisestä.
– Katsos keitä tuolta tulee. Meiltä taitaa ulkoiluaika päättyä.
– Ne on kummallisia nuo vartijat, kun ne aina sanoo, että ”nyt me menemme selleihin”, vaikka eivät itse tule.
– On kuulemma kutsumusammatti.
– Mitä sinä aiot sitten, kun pääset täältä?
– Työttömäksi ajattelin yrittää.

Älykäs hallitseminen näyttää
hallitsemattomuudelta eli vapaudelta.

Laotse

Aatteelle voi uhrata vain oman, ei toisten elämää.

Romain Rolland

2. *Filosofian ja byrokratian ristiriita*

Edellä esitetty keskustelu on kuvitteellinen, eikä sillä ole tekemistä todellisten tapahtumien kanssa. Mutta se voisi olla totta. Luultavasti se onkin, sillä suuri osa kansalaisten ja viranomaisvallan konflikteista seurailee edellä kerrotun tarinan latuja. Lähes kaikki ihmiset tietävät, että työ on kirous. Vain harvat tekevät työkseen sellaista, mitä he todella haluaisivat tehdä. Lisäksi suuri osa maailmassa tehtävästä työstä on vahingollista tai turhaa, aivan niin kuin filosofi Hannah Arendt on todennut: tuskin mikään on saanut aikaan niin paljon pahaa kuin inhimillinen työ.[11]

Työvoimatoimistojen pelätyin asiakas ja hankalin kapula viranomaisvallan rattaissa on tietysti filosofian opiskelija tai filosofia-aineista valmistunut maisteri. Usein hän on peräti tohtori, tulevaisuudessa yhä useammin myös määräaikainen professori. Työviranomaisilla ei ole koskaan ollut, ei ole eikä tule olemaan tälle erityisryhmälle mitään koulutusta vastaavaa työtä. Tämä pulma on siis ikään kuin ratkaistu. Ongelma piileekin siinä, että työvoimatoimistojen henkilökunta on saanut byrokraattisen koulutuksen. Julkisessa hallinnossa on voimassa periaate, että periaatteista ei saa valittaa. Filosofiset ja poliittiset kysymykset eivät ole valituskelpoisia hallintokoneiston rattaissa. Omalla tavallaan tämäkin ilmentää työelämän luonnetta: toimeenpanijan roolina on toteuttaa, aivan niin kuin virkamiesfilosofin tehtävänä on soveltaa ja teloittajan (*executor*) teloittaa.

Työelämän konfliktit ovat usein heijastusta siitä ristiriidasta, joka kytee tavanomaisen elämän ja filosofisen kyseenalaistamisen välillä. Niinpä ei ole ihme, että työelämän ongelmat alkavat paljastua nimenomaan filosofisen ajattelun kautta. Se taas on hierarkkisen ja esivaltauskoisen asenteen vastakohta. Tässä niin kuin muissakin yhteyksissä teen selvän eron viranomaisfilosofian ja aidon kriittisen filosofian välille. Viranomaisfilosofia sitoutuu tiedepoliittisesti ohjattuihin instituutioihin, poliittiseen korrektiuteen ja tiedehallintoon, kun taas todellinen filosofia kukoistaa vapaana ajatteluna byrokraattisen virkarakenteen ulkopuolella.

Byrokratia ja hierarkkiset suhteet ovat suurimpia syitä työelämän halvaantuneisuuteen. Aina kun yhteiskunnassa tapahtuu jotakin moraalitonta – esimerkiksi kiinteistövälittäjä myy vuokra-asuntosi, insinööri tutkimuksensa tai huora itsensä – he sanovat: ”Työtähän me vain teemme.” Työ ikään kuin vapauttaa vastuusta. Työn taakse paetaan moraalittomuutta. Työ kelpuutetaan perusteeksi mille tahansa vääryydelle, ja niinpä työelämän tikasrappujen raoissa piileskelevä pieninkin sittiäinen katoaa autoritaarisen organisaatiorakenteen taakse vastuutaan piiloon. Sieltä hän sanoo: ”Me tottelimme vain määräyksiä.”

On kuitenkin selvää – se sanottakoon – että yhteiskunnassamme on suuria ongelmia. Ongelma ei ole se, että kaikki ihmiset eivät työskentele tehokkaasti työelämämme työleireillä. Ongelma ei ole, että työleirien ulkopuolella on vielä liikaväestöä. Ongelma ei ole se, että työleirit potevat, niin kuin työleirien työnjohtajat sanovat, ”työvoimapulaa”. Ongelma ei ole sekään, että eräille ammattialoille on päässyt syntymään ”työvoimakapeikkoja”.

Ongelma on, että ihmiset yritetään pakottaa tekemään työtä, *jota ei ole*. Ongelma on, että poliittinen valta ei myönnä tiettyä tosiasiaa: yhteiskunnassamme ei enää *tarvita* niin paljon työtä, että sitä olisivat kaikkien kädet täynnä. Ongelma on, että virkakoneisto ja puolueet kiistävät sen, minkä ne jo tietävät: talousjärjestelmämme pyörii vain sen tosiasian varassa, että yhteiskunnassamme on pysyvä joukko ilman palkkatyötä olevia ihmisiä, jotka ilman vastiketta ja vaatimuksia tekevät suuren osan yhteiskunnan toiminnalle välttämättömästä koti-, hoito-, tutkimus-, kulttuuriynnä muusta työstä samalla, kun väestöä jaetaan taloudellisissa suhteissa kahtia takaisin kohti rikkaista ja köyhistä koostuvaa luokkayhteiskuntaa.

Suurimman osa kaikesta luovasta, henkisiä tai materiaalisia arvoja tuottavasta työstä tekee huonosti palkattu taiteilija, filosofi, kirjailija tai duunari. Voitot käärii rahatieteiden edustajista kokoonpantu optiomiljonäärien kerho, jolla ei ole välttämättä mitään syy-yhteyttä paljon kiitetyn talouskasvumme kehitykseen.

Ihmiset, jotka mitä nuhteettomimmin ja kuuliaisimmin toimivat niin sanotussa työelämässä sijoittuen virkahierarkioiden huipulle, eivät usein tee sen enempää henkisiä kuin materiaalisiakaan *arvoja* tuottavaa työtä. Toisaalta ne ihmiset, jotka toimivat elämää ylläpitävissä tehtävissä työelämän ulkopuolella, saattavat tehdä yhteiskunnan kannalta hyvinkin välttämätöntä työtä. Ilman heidän panostaan virkamiesten, poliitikkojen ja muiden luokkayhteiskuntamme edunsaajien edellytykset käydä palkkatyössä kerta kaikkiaan romahtaisivat. Silti he eivät saa uhrautumisestaan ansaitsemaansa korvausta. Miksi?

Tässä kirjassa pohditaan, miksi yhteiskuntamme toimintojen pitäisi organisoitua työn ympärille, kun koko työelämän rakenne on valheellinen. Miksi työllistäminen ja työssä käyminen pitäisi hyväksyä sosiaaliseksi tai juridiseksi normiksi, kun työttömyys näyttää olevan välttämätön ehto

sille, että talous kasvaa, köyhät köyhtyvät ja rikkaat rikastuvat? Miksi torjua tosiasia, että työttömyys on osa Euroopan unionin jäsenyyden mukana valittua talousjärjestelmää? Miksi peittää näkyvistä visio, joka paljastaa näköalan poliittisen virkakoneiston sisälmyksiin ja sieluun: Euroopan unionin ylevät julistukset syrjäytymisen, huono-osaisuuden ja muukalaisvihan torjumisesta osoittautuvat vain kollektiivisen piilotajunnan sanelemaksi syyllisyydentunteeksi huonoa omaatuntoa potevien EU-edustajien ajatuksissa.

Kaikista ammateista ensimmäinen
on maanviljelijän ammatti.
Kiinalaista viisautta

SIVISTYKSEN VISIOT

Edellä mainittiin muutamia alustavia kysymyksiä ja näkökulmia siihen, miksi työ on ongelma yhteiskunnassamme. Ennen kuin alamme tarkemmin ratkoa työyhteiskunnan pulmia, palaamme Euroopan unionista takaisin todelliseen Eurooppaan. Periaatteellinen konflikti kärjistyy puhuttelevalla tavalla 25-vuotiaan opiskelijan ja työviranomaisen välillä työministeriön hallinnonalaan kuuluvassa työvoimatoimistossa, kun korkeampi voima nimeltä maan hallitus on pannut köyhät kalvamaan toisiaan – aivan niin kuin Victor Hugo satiirissaan *Les Misérables*.[12]

Minä olen koulutukseltani filosofi. Kuulun siis niiden toimettomien yleissivistyneiden ryhmään, jonka viisasteluja ei ole voitu organisoida ammattikäytännöksi. Filosofin ammattia ei ole olemassa, sillä filosofian ja työelämän normit muodostavat hammaspyöräparin, jonka rattaat liikkuvat eri suuntiin. On erikseen tieto, valistus ja sivistys sekä toisaalta hyöty, liikevoitto ja tehokkuus. Vapaata ja itsenäistä ajattelua tavataan etupäässä työelämän normien ja taloudellisten etujen ulkopuolella. Kenties juuri siksi filosofeja kysytäänkin apuun aina, kun työelämän piirissä jokin mättää. Filosofille yksi keino työllistää itsensä on perinteisesti ollut se, että hän rupeaa neuvomaan ja opastamaan muita yrityskonsulttina, työnohjaajana tai ”spektaakkelimaisena kukoistusoraakkelina”.

Työelämän ongelmat ovat pohjattomia ja ne uusiutuvat jatkuvasti. Niinpä filosofiallekin riittää kysyntää. Ongelmana filosofisen ajattelun hyödyntämisessä ja käytäntöön soveltamisessa on ollut vain se, että liika sitoutuminen työelämän pyörteisiin on tehnyt alkuperäisestä *cultura animista* filosofisen pellon ryöstöviljelyä.

Aivan niin kuin yllä mainittu latinankielinen sanapari merkitsi aikoinaan ’hengenviljelyä’, niin myös kreikan kielen sana *skholḗ* merkitsi alun perin ’vapaata aikaa’. Koulu oli siis vapaa-aikaa: itsenäistä, ajattelemiseen ja keskustelemiseen omistettua sekä työstä vapaata aikaa. Nykyaikana

koulutus on otettu käyttöön vapaa-ajan *tuhlaamiseksi*, esimerkiksi työttömille järjestetyssä työvoimakoulutuksessa. Antiikin Kreikassa opiskeleminen ja itsensä sivistäminen kävivät helposti, koska orjat tekivät enimmän työn. Mutta oppineisuuskin oli varattu vain muutamille etuoikeutetuille. Nykyään on toisin, kun seitsemänkymmentä prosenttia ikäluokasta käy korkeakoulua, ja ilmaan heitetty kivi putoaa poikkeuksetta jonkun itseään kunnioittavan tohtorin silinterihatusta läpi kopsahtaen hänen päänuppiinsa.

Viisaita on liikaa – vai onko? Työllisyystilastot suitsuttavat lukeneistoa kuin viimeinen voitelija balsamiin menevää ruumista: ”Akateemisesti koulutetun työmarkkinatilanne on poikkeuksellisen hyvä ja tohtoreiden työttömyys olematonta!”[13] Käytännössä tämä tarkoittaa, että maisteri ja tohtori sinnittelevät vartiointi- ja siivousfirmojen palveluksessa, sillä he eivät kehtaa mennä työvoimatoimistoihin kertomaan, kuinka huono heidän tilanteensa todellisuudessa on.

Koulutus ja sen mahdollisesti mukanaan tuoma sivistys sekä toisaalta työelämän normisto ovat suureksi osaksi vastakohtia. Vain harvat ihmiset tekevät lopulta sitä, mihin heidät on koulutettu, saati että he tekisivät mitään sellaista, mitä he todella osaisivat ja haluaisivat tehdä. Myös koulutuksen hankkiminen on nykyisin ennennäkemättömän vaikeaa. Oppilaitoksiin on yhtä hidasta päästä sisään, kuin on päästä niistä pois. Opiskelijankin on tehtävä yötä päivää työtä pitääkseen itsensä leivissä.

Töitä en saanut, mutta jäipä onneksi elämäntehtävä.

Filosofit Kantista Gandhiin

SELVIYTYMISTÄ VAI SOLUSSONEJA?

Työn voi kokea kirouksena, tai se voi olla suuri siunaus, ja siihen voi liittyä jopa sankaruutta. Valitsin kirjani otsikoksi sanaparin ”Työttömän kuolema”, koska siinä kiteytyy teokseni olemassaolon syy. Tässä kirjassa ei yritetä nujertaa eikä tappaa työtöntä ihmistä. Sen sijaan tarkoitukseni on tehdä loppu työttömyydestä. Kun työttömyys poistuu, niin työtönkin ”kuolee”. ”Työttömän kuolema” kuvaa toisaalta sitä, miten käy, jos työyhteiskuntaa ei uudisteta ja mitään ei tehdä. Jatkossa asiaa pohditaankin nimenomaan siltä kannalta, miten selviytyä työyhteiskunnan ja työviranomaisten puristuksessa *sivistyneenä*.

Tämä kirja ei ole selviytymisopas. Mitä iloa on pelkästä eloonjäämisestä, jos päädymme sen lopputuloksena vain hilpeälle työleirille? Niinpä tässä teoksessa ei opeteta ainoastaan eloonjäämistä vaan selviytymistä oman itsearvostuksen ja elämänviisauden säilyttäen. Sana ”sivistyshän” perustuu latinan sanaan *cīvis*, joka merkitsee ’kansalaista’. Vähimmäisehtona sille, että ihminen voi tuntea itsensä sivistyneeksi, on se, että hän

voi tuntea itsensä kansalaiseksi: ihmiseksi, jolla on vaikutusvaltaa, osallisuuden kokemuksia ja puhelinnumero ja joka vielä on ”taho”. Työtön ei ole taho, mutta ei usein työssä käyväkään. Heidän nimensä katoavat puhelinluetteloista. Heitä ei saa kiinni. Heitä ei ole olemassa. Ja tähän kaikkeen on syynsä.

Julkaistessani tämän kirjan minulla on palkkapäivä. Useimpien ihmisten tavoin minäkään en ole nauttinut vuoden tieteentekijän tittelistä mutta puolen vuoden kylläkin. Vaikka kirjani sisältää myös omakohtaista ainesta, se ei nimestään huolimatta ilmesty postuumisti. Tämä teos on periaatteellinen filosofinen kirja. Teoksen loppupuolelta voi löytää poliittisen ohjelman paremman yhteiskunnan rakentamiseksi. Tässä kirjassa ei siis opeteta ainoastaan ”menestymään” tai ”pärjäämään” työyhteisöjen ja työviranomaisten puristuksessa vaan pääsemään niiden ongelmista eroon.

Työyhteisöissä ”loistamisen” ja ”kukoistamisen” tavoitteleminen on usein merkinnyt sitä, että ihmispoloisen on pitänyt hyväksyä työelämän karikot, niellä ongelmat ja – vielä enemmän – on pitänyt omaksua osakseen työelämän sairaudet, jotka sitten ovat rajoittaneet myös ihmisen omaa toimintakykyä. Työelämässä ihminen nähdään yleensä pelkkänä vieraan tahdon toteuttajana ja palvelijana. Ja mikä onkaan kauniimpaa kuin palvella uskollisesti? Mutta jos palvelemiseen ei liity omistautumista, toisin sanoen, jos se ei perustu vapaaseen tahtoon ja ”tule ihmisen sisältä”, niin mitä muuta tällainen ihminen on kuin vastentahtoinen kivien pyörittäjä, yhtä hyvin antiikin kuin moderninkin ajan kielellä lausuttuna: orja?

Orjaa tarkoittava sana *servus* merkitsi alun perin ’henkiin jätettyä’. Monet yrityskonsultit ovat ponnahtaneet omasta alistetun roolistaan toisten ihmisten alistajiksi. Menestystä luodaan naturalistisin, toinen toistaan vastaan kamppailemisen, keinoin. ”Syö tai tule syödyksi!” on myös sarasvuolaisen ajattelun perusta.[14] Ihmiset pannaan raivaamaan itselleen elintilaa ilman muiden myötävaikutusta tai tukea. Vertaisasemassa oleva toinen ihminen nähdään kilpailijana ja vastustajana. Tällaiseen ajatteluun ei liity mitään etiikkaa. Yksilöt tuskin ovat onnellisia, jos koko yhteisö voi pahoin ja menestys perustuu vain yksilöiden keskinäiseen kamppailuun. Tässä kirjassa lähdetään siitä, että yhteen hiileen puhaltamalla ihmiset voisivat saada työelämän alistusrakenteet kumotuiksi.

Ongelmien oikaiseminen ei siis ole itsensä ympärille käpertyvää eloonjäämisstrategiaa vaan avointa poliittista toimintaa. Tässä kirjassa käsiteltävä pääongelma ei ole työttömyys, työelämä eikä liika sivistys tai näiden asioiden väliset vaikeat suhteet. Keskeisin ongelma on, miten järjestää uudestaan yhteiskunnallinen *arvotuotanto*. Arvotuotanto on halki vuosikymmenten koetettu organisoida yrittäjä- tai palkkatyöksi siinä onnistumatta. Kuitenkaan kaikkia (tai edes keskeisimpiä) arvoja ei voida tuottaa työelämän kautta. Miksi siis työelämä olisi niin tärkeä ja pyhä politiikan alue, että Jumalan sijaisena toimiva SDP:kin piti ”työttömyyden

alentamista” taannoisen hallitusohjelman tavoitteena numero yksi?[15] Väitänkin, että tällaisessa retoriikassa on kyse vain poliittisesta propagandasta ja ideologisesta vankeudesta, joka estää ihmisiä näkemästä, sanomasta ja ratkaisemasta taustalla olevia todellisia ongelmia. Omassa filosofiassani työ ja työelämä eivät ole itseisarvoja vaan pelkkiä välineitä. Niinpä tässä kirjassa ei suostuta kutsumaan yhteiskunnallista arvotuotantoa ensinkään ”työelämän” nimellä. Työyhteisöt ovat useimmiten niin henkisesti kuolleita ympäristöjä, ettei niissä mitään elävää eikä elämisen arvoista enää olekaan. Todellinen elämä kuohuu kokonaan muualla: raikkaissa ja elinvoimaisissa puroissa, jotka syntyvät vapaasti ja esteettömästi inhimillisenä *toimintana* ja jotka voivat tuoda kirkasta vettä myös töhryisenä soljuvaan työelämän Jeniseihin.

Kesäisin haluaisin olla lumenluoja, talvisin puutarhuri ja väliaikoina palata varsinaiseen ammattiini.

Turkulainen raitiovaununkuljettaja

Voi tätä työttömyyden kurjuutta!

Aurinkoa ottavan tuskaa

3. *Työn loppuminen ja arvotuotannon ongelma*

Työelämä ja viranomaisten toiminta ovat koituneet monille ihmisille katastrofin lähteiksi. Mutta mistä työelämän ja työviranomaisten aiheuttama kurjuus juontaa juurensa? Kyse ei ole vain työttömyydestä tai työn liiallisuudesta. *Toiminnan* organisoiminen *työksi* on osoittautunut monin paikoin mahdottomaksi. Työelämä koetaan ahdistavaksi. Ja työttömänä vasta vaikeaa onkin. Työtön on vailla perusoikeuksia. Työministeriön nykymääräysten mukaan työtön ei saa edes matkustaa paikkakunnalta toiselle Suomessa ilmoittamatta asiasta ensin työviranomaiselle![16] Työttömyyden kohdatessa viranomaiset muuttavat ihmisten kodit vankiloiksi.

Tämän kaiken keskellä viranomaisvalta itse voi erinomaisen hyvin, eikä poliittisilla edustajillakaan ole valittamisen aihetta. Teokseni tässä luvussa (luku 3) arvioidaan työyhteiskuntamme ja arvotuotantomme tilaa. Sitten katsotaan (luku 4), missä suhteessa työkulttuuri ja sivistys ovat toisiinsa nähden. Kirjani johtava ajatus on, että työelämän nykyarvoihin perustuvassa työyhteiskunnassa ne ovat sovittamattomassa ristiriidassa keskenään. Tämän analyysin jälkeen (luku 5) luodaan katsaus työttömän tilanteeseen ja pohditaan, minkälaista työviranomaisten asennoituminen kansalaisia kohtaan on ollut – ja minkälaista sen pitäisi olla. Olen itse ollut toistuvasti työttömänä ja tiedän, kuinka viranomaiset kohtelevat työttömiä kansalaisia. Olen tehnyt osallistuvaan havainnointiin perustuvia tutkimuksia työvoimatoimistojen toimintatavoista. Erityistä huomiota suunnataan nyt siihen, mistä johtuu, että työttömät ja työnantajat yhdessä pelkäävät ja karttavat työviranomaisia. Syyt siihen eivät ole sen enempää työttömissä työnhakijoissa kuin työnantajissakaan. Samalla pohditaan, miten työviranomaisten kanssa pitäisi menetellä, jotta selviäisi viranomaisvallan koettelemuksista työelämään tai takaisin koulutukseen sivistymään.

Luvussa 6 tutkitaan, miksi työ on jobia ja miten työelämään pääsee. Näin menetellään siltä varalta, että työtön todellakin rekrytoituu hetkeksi myös työelämään ennen kuin hän pääsee eläkkeelle tai päätyy takaisin koulutukseen. Tässä luvussa analysoidaan seikkaperäisesti myös työn ja talouden suhdetta. Vaikka teinkin edellä selväksi, ettei teokseni ole mikään selviytymisopas, tämän kirjan lukeminen voi auttaa säästämään terveyttä, ihmishenkiä ja rahaa. Niinpä luvussa 7 tarkastellaan työelämän syvintä olemusta, sitä, minkälaista elämä työyhteiskunnan eri sektoreilla on, ja kuinka sen oravanpyörästä avautuu luukku ulos. Samassa yhteydessä pohditaan vaikutusta, joka työllä on ollut koko ihmiskuvaan: miten työ esineellistää ja esineet työllistävät?

Eloonjäämisen tavoite olisi filosofisesti katsoen turha, jos sen päämääränä olisi vain *hyödyn* tavoittelu ja *haittojen* välttäminen. Mutta tässä kirjassa kyse on siitä, mikä on *oikein* ja mikä *väärin*. Tavoitteena ei ole vain voidella työelämän rattaita niin, että ne pyörisivät nopeammin ja tehokkaammin. Tavoite ei ole sekään, että ihmisillä olisi mukavat tai edes siedettävät olot työpaikoillaan tai työttömänä ollessaan. Tässä kirjassa työyhteiskunnan ja työviranomaisten luonteesta tehdään selvät johtopäätökset. Tarkoitus ei ole ohjata sinua mukautumaan tai sopeutumaan mihinkään. Sen sijaan kyseessä on periaatteellinen ohjelmanjulistus ja poliittisen järjen etsintäkuulutus.

Ennen kirjan työpoliittista ohjelmaa luodaan vielä katsaus siihen, missä asemassa paljon puhuttu koulutus ja konsultointi ovat työttömien ja työssä olevien ihmisten elämässä (luku 8). Koulutuksellahan on koetettu usein ratkoa työttömien ihmisten ja työyhteiskunnan välisiä yhteensopivuusongelmia. Työvoimakoulutus toimii kuitenkin lähinnä ideologisen manipulaation muotona, eikä siihen liity aitoja sivistyksellisiä motiiveja. Koulutus ja sivistys eivät saisikaan olla vallankäyttöä, vaan koulutuksen ja sivistystoimen pitäisi palvella ihmistä hänen *omien voimavarojensa* vapauttamiseksi hänen oman tahdonmuodostuksensa mukaiseen elämään.

Kirjan viimeisessä pääluvussa 9 esitän poliittisen ohjelman, jonka kautta työyhteiskuntaa voidaan kehittää niin materiaalisen kuin henkisenkin arvotuotannon kannalta oikeudenmukaisemmaksi. Käytännössä tämä tarkoittaa perustulojärjestelmään siirtymistä ja viranomaisvallan purkamista kansalaisten hyväksi.

Kaikkein ensiksi paneudumme kuitenkin työyhteiskuntamme nykytilaan. Minä olen koulutukseltani filosofian tohtori, ja olen toiminut tutkijana neljässä eri yliopistossa. Asiantuntija-alueeni on käytännöllinen filosofia, erityisesti etiikka ja yhteiskuntafilosofia. Olen julkaissut moraalifilosofiaa käsittelevän väitöskirjani (1997) lisäksi useita muitakin teoksia ja artikkeleita, joista tärkeimpiä on vuonna 2003 ilmestynyt teos *Dialoginen filosofia – Teoria, metodi ja politiikka*.[17] Se, mitä nyt käsillä olevassa kirjassa sanotaan, perustuu filosofiseen perehtyneisyyteen.

Aineistonani ovat poliittiset päätökset ja säädökset sekä tiedotusvälineiden työelämästä kertomat uutiset. Mukana on myös paljon käytännön elämästä saatuja kokemuksia ja havaintoja. Filosofeille tyypillisesti en ole tehnyt omaa empiiristä tutkimusta, vaan olen turvautunut luotettavana pidettyjen tietolähteiden, kuten Tilastokeskuksen faktoihin, niiden vertailuihin ja merkitysten analysoimiseen. Arkielämän havaintoihin viittaamisen ja tukeutumisen oikeutan sillä, että havainnot eivät tule yhtään sen *aidommiksi* tai *merkityksellisemmiksi*, vaikka tietoa tavoiteltaisiin monimutkaisten kysely- ja koemenetelmien kautta. Onkin joskus sanottu, että varminta tietoa todellisuudesta tuottavat suorat todellisuutta koskevat havainnot eivätkä laboratorioissa tai muissa keinotekoisissa tutkimusjärjestelyissä lavastetut kokeet. Empiiristä työelämätutkimusta on muutenkin tehty suhteellisen paljon, eikä sen pohjalta ole päästy puusta pitkään. Sen sijaan filosofeilla ovat hallussaan käsitteelliset, teoreettiset sekä ideologia- ja kulttuurikriittiset välineet, joiden johdosta filosofit voivat ajatella asioista toisin kuin monet muut ihmiset. Näin ollen pidän perusteltuna ja jopa velvoittavana sitä, että filosofit etenevät käsitteellisten ja teoreettisten tutkimustensa pohjalta myös konkreettista todellisuutta ja politiikkaa koskeviin johtopäätöksiin. Kyseessä on siis niin sanottu edifioiva ajattelu eli tulevaisuudennäkymiä avaava, suuntaa antava ja linjanvedoista koostuva filosofia.

Koska eräät päätelmäni jäävät poliittisten johtopäätösten tavoin joka tapauksessa mielipiteidenvaraisiksi, niitä ei ole mielestäni tarpeen tukea tilastollisesti tai muulla tavoin empiirisesti. Filosofiseksi ongelmaksihan tulisi tällöin se, miksi pyrkiä oikeuttamaan omia töitä luovuttamalla auktoriteettiasema esimerkiksi kaduilta kerätyille näkemyksille, niin kuin kyselyihin perustuva tilastotutkimus tekee. Yhtenäistä työelämäfilosofiaa ei voida panna kokoon satunnaisten vastaantulijoiden mielipiteistä sen enempää kuin minkään yksittäisen intressiryhmän näkemyksistäkään.

Todettakoon, ettei tämä teos ole suunnattu työviranomaisille eikä viranomaisvallalle ensinkään, vaikka tämän kirjan lukemisesta saattaa olla hyötyä myös heille. Toisaalta tämä teos ei ole tarkoitettu keskenään riiteleville työmarkkinaosapuolille. Työnantajien ja työntekijöiden edustajat tietävät ja tuntevat työyhteiskunnan karikot yhtä hyvin kuin työviranomaisetkin, vaikka neuvottelustrategisista syistä he eivät sitä aina tunnusta. Ensisijaisesti tämä on kirja työttömälle ja työssä pinnistelevälle ihmiselle.

Ainoastaan se, joka ottaa rauhallisesti sellaiset asiat,
joiden takia maailman ihmiset puuhaavat otsansa hiessä,
puuhaa otsansa hiessä sellaisten asioiden takia,
jotka maailman ihmiset ottavat rauhallisesti.

Arabialainen sanonta

TYÖTTÖMÄNÄ TYÖYHTEISKUNNASSA – TAUSTANA TALOUS

Suomalaisen työyhteiskunnan mätäpaise puhkesi 1980-luvun hullujen vuosien jälkeen. Keväällä 1991 Suomi sukelsi keskelle syvää lamaa. Asiasta on jo niin kauan, että vain harvat muistavat, minkälaista elämä työpaikoilla oli sitä ennen. Tapaus merkitsi käännekohtaa suomalaisessa työkulttuurissa. Tuosta vuodesta asti massatyöttömyys on ollut osa yhteiskuntaamme. Laman syvin aallonpohja saavutettiin vuonna 1994, mutta jo seuraavana vuonna pääministeri Esko Aho julisti toimikautensa viime töikseen laman päättyneeksi. Vielä edellisenä suvena hän oli selittänyt, että kyseessä oli ”Suomen viimeinen kesä”. Kesärannassa oleskelun kannalta se sitä olikin.

Sittemmin totuttiin ajattelemaan, että taloudellisten romahdusten riski on lopullisesti ohitettu ja kuuluu historiaan. Suomi jämähti maailmantalouden kehityksessä vahvaan nousuun. Kansantalouden kasvukäyrä oli bruttokansantuotteella mitattuna Suomen historian pisin ja maailmankin mittakaavassa ainutlaatuinen. Noinko syvällä siis kävimme? Kuilun pohjalta kun ei ole muuta tietä pois kuin kohota ylöspäin. Mutta kysymys kuuluu, pitikö talouspoliittisen feeniks-lintumme lentää muutamia vuosia tyhjän päällä, ennen kuin tilanne taas tunnustettiin ja talouselämän myönnettiin syöksyvän lamaan.

Talous on jälleen romahtanut, mutta tilanteen ei olisi tarvinnut olla yllättävä saati dramaattinen, sillä ennusmerkit olivat näkyvissä jo pitkään. Eräs oire oli teknologia-alan kurssikehityksen rapistuminen viime vuosituhannen vaihteessa, ja toisen merkin antoi terrorismiin liittynyt maailmantalouden takaisku. Sen tuloksena investoinnit tyrehtyivät ja maailmaa uhkasi luottolama, jota Yhdysvaltain keskuspankki torjui höllentämällä kukkaronsa nyörejä sekä laskemalla liikkeelle halpakorkoista rahaa. Sitä päätyi muun muassa maksukyvyttömien asuntovelallisten luottoihin, ja johdannaismarkkinoiden kautta luottotappiot ulottuivat lopulta kaikkien pankkien riesaksi maailman ympäri.

Kaikissa viime aikojen suurissa talousromahduksissa syyllisiksi ovat paljastuneet rahoitusmarkkinoiden toiminta ja pankit. Suomen vuosien 1991–1994 lama, Aasian talouslama, 2000-luvun taitteen teknologiaosakekuplan puhkeaminen sekä Yhdysvaltain asuntoluottokriisi 2008 olivat syntyneet holtittoman luotonannon seurauksena. Suomen kotitaloudet velkaantuivat 1980-luvulla niin, että kotimainen kysyntä painui laskuun

eikä pystynyt kompensoimaan samaan aikaan sattunutta idänkaupan romahdusta. Teknologiaosakkeiden taika puolestaan katosi, kun huomattiin, että yritysten osakkeita ostavat sijoitusyhtiöt eivät itse tuota mitään lisäarvoa vaan odottavat sitä syntyvän tyhjästä. Ja Yhdysvaltain pankit rahoittivat maksukyvyttömiksi todettuja asiakkaitaan lainoilla, joiden korko nousi maksuvaikeuksien ilmaantuessa räjähdysmäisesti vetäen velallisen hirteen. Syypäiksi tähän vastuuttomuuteen ovat osoittautuneet ne pilkkuun asti bailaavat pankkiparonit, jotka käyttivät köyhien ihmisten ahdinkoa hyväkseen myöntämällä heille näennäisesti edullisia mutta suuren riskin sisältäviä luottoja.

Ongelmien ydin on *imaginaarinen ajattelu*. Sen vallitessa mielikuvitus korvaa tosiasiat. Imaginaarisesta ajattelusta puolestaan syntyy *spekulatiivinen talous*. Spekulatiiviselle taloudelle on ominaista se, että arvot määritellään kysynnän ja tarjonnan mukaan eikä esineiden tai hyödykkeiden absoluuttisen arvon tai niiden käyttöarvon mukaan. Esimerkiksi asunnot näyttävät noususuhdanteen aikana turvallisilta sijoituskohteilta, kun luottojen helppo saatavuus lisää kysyntää ja hinnat kysynnän myötä kohoavat. Niinpä ihmiset maksavat asunnoista ylihintaa odottaen löytävänsä takapihoiltaan sammioittain kultaa. Luottojen korkeat hoitomenot puolestaan johtavat kysynnän vähenemiseen, mikä ruokkii lamaa. Ja laman päästyä alkuun lisääntyy työttömyys, joka puolestaan käynnistää maksuvaikeuksien kierteen. Tulos on, että sijoitusten arvot romahtavat, eivätkä ne vastaa enää velkoja. Romahduksen syy on tällöin imaginaarinen ajattelu, joka estää myöntämästä, ettei paraskaan keskustakaksio ole kahden ihmisen koko elämäntyön arvoinen.

Imaginaarisen ajattelun vastakohta on arvon määrittäminen esineen, palveluksen tai hyödykkeen todellisen käyttöarvon, materiaalisen olemuksen tai harvinaisuuden perusteella. Esimerkiksi kelpaa vaikkapa kullan hinta. Tosin myös kullalle kertyy markkina-arvoa kysynnän ja tarjonnan lain mukaan riippuen siitä, miten muut sijoituskohteet menettävät tai saavat arvoa. Ennen Yhdysvaltojen talouslamaa sijoituskulta maksoi noin 265 dollaria unssi, kun se nykyään maksaa yli tuhat dollaria unssi.[18] Osa kullan hinnan noususta selittyy tietenkin dollarin hinnan putoamisella, sillä kultakauppaa käydään dollarissa. Toisaalta se, että kultaa saattoi vuosituhannen vaihteessa ostaa pelkällä tuotantokustannusten hinnalla, selittyy tosiasialla, että vuonna 2000 monet keskuspankit purkivat kultavarantojaan. Myyntitoimitusta johti Britannian keskuspankki, joka varautui tällä tavoin euroaikaan. Sen sijaan sijoittaja, joka varautui euroaikaan *ostamalla* kultaa, korjasi muhkean voiton. Paikkaansa pitivät siis Kari Suomalaisen sanat mainiossa teoksessaan *Menestyjän käsikirja* (1998), jossa hän perusteli sijoituskultaan investoimistaan seuraavin sanoin: ”Sieltä tullaan vielä ylös.”[19]

Kullan hinta perustuu työhön, joka sen esiin kaivamiseksi ja jalostamiseksi tarvitaan. Siksi se sopii *työn arvon* mitaksi mitä parhaiten. Tässä

suhteessa kullan hinta havainnollistaa työn arvoa absoluuttisesti, vaikka sen arvo muutoin on spekulatiivinen. Käyttöarvoahan kullalla ei juuri ole, paitsi naimisiin menon välineenä tai mineraalina, josta tehdään sähkölankoja, mutta näissäkin yhteyksissä se on korvattavissa. Myös kullan markkinaarvo heittelee sijoittajille suotuisasti, mutta sadan vuoden aikana kullan arvo on noussut keskimäärin vain alle prosentin vuodessa. Jos esimerkiksi asuntojen hinnat olisivat nousseet keskimäärin kymmenen prosentin vuosivauhtia sadan vuoden ajan, asunnot maksaisivat enemmän kuin aurinkokunta, eikä kenelläkään olisi varaa asua. Siksi on tärkeää, että myös asuntosijoituksilla tunnustetaan olevan vain absoluuttinen arvo, joka perustuu rakentamisen vaatimaan työhön ja materiaalisiin resursseihin.

Ihmisellä, joka uskoo absoluuttisiin arvoihin kuin rakkauteen, on paljon taloudellista pelisilmää. Ihminen, joka maksaa vain esineiden, töiden ja palvelusten todellisesta arvosta, pelastaa itsensä spekulanttien säälimättömyydeltä. Ihminen, joka karttaa markkinauskontoa kuin ruttoa, kaikkein epätodennäköisimmin päätyy pyörittelemään itsemurhalahkojen syanidipillereitä sormissaan.

Talousihmeiden maa

Talousromahdusten syy on yleensä ollut pankkien ja muiden rahoituslaitosten toiminnassa. Ne vaativat täydellistä vapautta noususuhdanteen aikana mutta ilmaantuvat valtion kukkarolle, kun niillä alkaa mennä huonosti. Niinpä talous ei toimi ilman valtiollista valvontaa ja poliittista kontrollia. Samaten myös menestyvän talousjärjestelmän täytyy perustua todellisten arvojen tuottamiseen. Edellyttäkö sitten menestyksellinen taloudenhoito piinkovaa politiikkaa? Nähdäkseni on parempi elää kitupiikkinä ajoissa kuin liian myöhään, eikä mikään ole mauttomampaa kuin paukutella henkseleitä pitkin Pariiseja mutta olla kotiin saapuessaan p. a. Suurin osa julkisen ja yksityisen talouden hoitoon liittyvästä tuskasta johtuu juuri edellä selitetystä taikurimaisuudesta: imaginaarisesta ajattelusta ja spekulatiivisesta taloudesta.

Miten Suomi historiallisesti katsoen joutui tähän markkinavetoiseen arvonmääritykseen junaan, toisin sanoen, miten maastamme tuli lopultakin markkinatalous, jossa arvot määritellään vain kysynnän ja tarjonnan mukaan, vaikka kansalaisten toinen jalka onkin vielä navetassa, toinen tenniskentällä? Mitä merkitystä kaiken kelluttamisella on ollut työllisyyden ja työttömyyden kannalta? Suomen muuttuminen kapitalismin ehdoilla eläväksi markkinataloudeksi ajoittuu suhteellisen myöhäiseen ajankohtaan, 1980-luvulle. Olennaisia käännekohtia olivat rahoitusmarkkinoiden vapauttaminen, pankkeja koskevan kontrollin vähentäminen ja vapaa korkokilpailu.

Taloudessamme koettu ensimmäinen suuri lama ei ollut suinkaan työ-

voiman eikä työttömien syytä. Syitä vuoden 1991 romahdukseen oli useita. Niistä ensimmäinen ajoittui jo 1970-luvulla koettuun öljykriisiin, jonka tuloksena energian hinta nousi ja länsimainen työyhteiskunta joutui sopeutumaan tilanteeseen tehostamalla pääoman ja työvoiman hyötykäyttöä. Esimerkiksi Yhdysvalloissa työttömyys ja työaika kasvoivat samanaikaisesti. Sen sijaan Suomen tilannetta tasapainotti idänkauppa. Vasta Neuvostoliiton romahdus saattoi Suomen samalle viivalle muiden länsimaiden kanssa, kun vientituotteidemme itäiset ostajat katosivat markkinoilta. Länsimaisen työyhteiskunnan kriisi luotiin siis jo kaksi vuosikymmentä ennen Suomen suurta lamaa. Laman seurauksena talouden rakenteissa ja hyvinvointivaltion edellytyksissä tapahtui syvällinen muutos, jonka tuloksena talous- ja sosiaalipolitiikan päämääriä jouduttiin arvioimaan uudestaan.

Suomessa oli 1980-luvun kuluessa toteutettu niin sanottua investointivetoisen talouskasvun strategiaa. Siihen liittyi muun muassa Suomen Pankin säätelemä alhainen korkotaso. Luottojen korot painuivat jopa miinusmerkkisiksi inflaation ylittäessä velkojen korkoprosentin. Tämä tuki kuluttajien ja yritysten luotonottoa. Investoinnit osoittautuivat kuitenkin tehottomiksi. Tuotantovälineiden asemasta sijoitettiin kylpylöihin ja pankkisaleihin. Asuntovarallisuuteen sijoittamista pidettiin perinteisesti luotettavana, mutta kysynnästä johtuva hintojen kaksinkertaistuminen 1980-luvun lopulla merkitsi kiinteistökuplan syntymistä, kun kukaan ei uskonut, että asuntojen hinnat voivat myös laskea. Katteetonta optimismia lietsoivat talouden kasvuluvut. Suomea pidettiin Pohjolan Japanina, ja muutaman yrityskaupan perusteella uhottiin, että ”Suomi ostaa Ruotsin”. BKT-luvuilla mitattuna Suomea pidettiin yhtenä maailman rikkaimmista kansakunnista, jonka tulisi oppia elämään vertaistensa lailla. Todellisuudessa Suomen bruttokansantuote olikin vain näennäisesti korkea. Se perustui virallisilla valuuttakursseilla laskettuun Suomen markan yliarvostukseen. Niinpä pankit ja kansantaloustieteilijät yliarvioivat kotitalouksien taloudellisen ostovoiman ja hyvinvoinnin.

Bruttokansantuote sopii huonosti elintason mittariksi, sillä se, kuten makrotason talousindikaattorit yleensäkin, puhuu varsin epäluotettavasti ihmisten arkielämästä. Esimerkiksi taloustieteilijä Matti Pohjola on arvioinut, että BKT-lukuja parempi mittari olisi henkeä kohti laskettu kulutus. Suomessa bruttokansantuotteesta liikeni kulutukseen vain vähän. Asukasta kohti lasketussa kulutuksessa Suomi jäi 1980-luvun lopulla OECD-maiden puolivälin huonommalle puolelle ja työntekijää kohti lasketussa kulutuksessa suorastaan häntäpäähän.[20] Sen lisäksi, että maassa vallitsi pääoman huono tuottavuus, kilpailukykyä haittaava korkea markan arvo, suuri investointiaste sekä sitä ruokkiva negatiivinen korkotaso, myös julkista hallintoa lisättiin aina 1980-luvun lopulle asti. Tämä puolestaan merkitsi verorasituksen kasvua.

Suomen taloudessa vallitsivat jo kahden vuosikymmenen ajan kaikki

katastrofin ainekset. Hämmästyttävää on, että niin pankit, julkisorgaanit, poliitikot kuin kansalaisetkin onnistuivat sulkemaan silmänsä edessä olevalta romahdukselta. On laskettu, että pelkästään yhdellä viisaalla päätöksellä, eli devalvoimalla markan arvo juuri kysynnän romahdettua vuonna 1991, olisi pystytty pelastamaan jopa 100 000 työpaikkaa.[21] Lamasta selviytymistä puolestaan hidasti teollisuuden kehno jalostusaste ja heikohko työmoraali, jotka olivat perua idänkaupan alhaisesta vaatimustasosta. Myös velkadeflaatio oli ennennäkemätöntä, kun velaksi hankittujen asuntojen arvo romahti ostovoiman ja kysynnän kadottua taivaan tuuliin.

Syyllisinä sokeuteen on pidettävä ensi sijassa taloudellista ja poliittista toimivaltaa käyttäneitä tahoja, kuten pankkeja ja vakuutuslaitoksia sekä kuntia ja valtiota, sillä kuluttajat ja kotitaloudet toimivat niiden ehdoilla. Muun muassa pankkien toiminnan katsotaan perustuvan tieteellisperäiseen asiantuntemukseen; ovathan rahalaitosten ekonomistit saaneet koulutuksensa yliopistojen ja kauppakorkeakoulujen laitoksilla. Mutta miksi taloustieteilijöiden toiminta on usein täysin moraalitonta? Miksi pankkiirien, rahoittajien ja meklarien on niin vaikea kantaa vastuuta?

Oraakkelien tehtävä

Taloudellisten toimijoiden elämänlogiikka koostuu kilpailusta ja oman edun tavoittelusta. Kun taloustieteilijät haistavat palaneen käryä, he *eivät kerro* havainnoistaan muille vaan pelastavat oman nahkansa vähin äänin ja vakuuttelevat kaiken olevan kunnossa, jotta ei syntyisi paniikkia. He myhäilevät partansa takaa kuin islamilaiset imaamit tai kabbalan opettajat sekä saattavat antaa kansalaisille jopa *positiivisen* kasvuennusteen. He valehtelevat ihmisille päin silmiä, että ”helvetin hyvin menee” niin kuin PMMP:n tytöt kesähitissään.[22] Näin he tekevät, koska heillä on oma lehmänsä ojassa.

Talouden spekulaattorit pyrkivät vakuuttelemaan vakautta välttääkseen vahvistamasta myrskyennusteita. He lohduttelevat hätäisiä ihmisiä pumppaamalla talouden kuumailmapalloon lisää helteistä ilmaa. Ennusteet vaikuttavat usein itseään kumoavasti tai itseään vahvistavasti. Taloudessa ennusteisiin valitettavasti uskotaan, sillä kyse on lääketieteellisen vakavista asioista. Siksi kuolevallekaan ei kerrota totuutta hänen omasta tilastaan.

Joukkokäyttäytyminen johtaa talouden piirissä siihen, että ilmiöt vahvistavat toisiaan. Tämä näkyy esimerkiksi pörssien toiminnassa. Tiedetään, että kun yksi myy, niin toinenkin myy – aikana, jolloin osakkeesta saa vielä jotakin. Tarjonnan lisääntymisen vuoksi kurssit laskevat ja osakkeiden markkina-arvo heikkenee, vaikka yritysten tuottavuudessa ei tapahtuisi mitään muutoksia. Siksi oman aikamme oraakkelit, analyytikot,

spekulaattorit ja spesialistit pitävät tietonsa visusti omassa hallussaan, mikäli alkaa näyttää siltä, että talouden vauhtipyörä on vyörymässä kohti rotkon reunaa. Näin he tekevät siksi, että kyseessä on *heidän oma etunsa*. Tästä syystä ei olekaan ihme, miksi köyhät ja kurjat kokevat suunnatonta kateutta noita pankkiireita kohtaan – jopa niin, että viha kiteytyy paikoin terrorismiksi.

Mutta kuka tosiasiassa on terroristi? Onko se talouden substanssia eli kiinteää pistettä kaipaava fundamentalisti vaiko juuri tuo kaiken suhteellisuutta korostava spekulantti, jonka anarkismi ei ole suinkaan perustojen vaatimista vaan perustojen kieltämistä anarkismin käsitteen alkuperäisessä merkityksessä? Kreikan kielen ”*an arkhe*” tarkoittaakin suurin piirtein samaa kuin ’ei perustaa’. Ja juuri tuon perustattomuuden varaan vannovat sekä imaginaarinen ajattelu että spekulatiivinen talous.

Entä mitä merkitystä edellä sanotulla on ilmiölle nimeltä työ? Ymmärrämme nyt paremmin sitä, miksi työttömyys ja lama tulevat aina kaikille ihmisille *suurena yllätyksenä*. Tämä on talouden olemus. Talouden vallanpitäjien oman edun mukaista on luulotella muille toimijoille sellaisia asioita, joihin uskominen tuo etua heille itselleen. Niin sanotut asiantuntijat ovat siis puolueellisia, sillä heillä on omaa soppaansa lusikassa.

Suomen rikoslain vanhimpia pykäliä on kohta, jossa ihmisiä valistetaan seuraavin sanoin: ”Joka maksusta harjoittaa tietäjäntointa, loihtimista tahi muuta senkaltaista taikausta, rangaistakoon sakolla.”[23] Ehkä myös talouselämän ennustajaeukoille pitäisi rapsauttaa muutamia sakkoja varoitukseksi, vaikka itse pykälä poistettiinkin lakikirjasta vuonna 1999.[24] Tavallaan tämä rikoslain kohta valottaa edelleen sitä, miten vakavasti povaamiseen ja huijaukseen tulisi suhtautua – ihmiset kun tuppaavat ottamaan ne edelleen turhan vakavasti.

Taloudellisilla ennusteilla ei voi olla varsinaista totuusarvoa, sillä ne eivät puhu *olemassa olevasta* maailmasta vaan aina vain *tulevasta*. Tästä johtuu, että talouden ennustaminen ei ole oikeastaan tiedettä lainkaan vaan juuri tuota loihtimista ja taikomista. Tämä selittää myös sen, miksi meillä on useita taloudellisia tutkimuslaitoksia. Yliopistojen taloustieteen laitosten lisäksi maassamme toimii muiden muassa Elinkeinoelämän tutkimuslaitos ETLA, Palkansaajien tutkimuslaitos PT, Pellervon taloustutkimus PTT ja Valtion taloudellinen tutkimuskeskus VATT. Talouden syheröitä selvittelevät lisäksi Suomen Pankin, valtiovarainministeriön sekä työ- ja elinkeinoministeriön kansantalousosastot, yksityisten pankkien ja vakuutuslaitosten ekonomistit, ammattijärjestöt sekä suomalaisten yritysten, Elinkeinoelämän Keskusliiton ja Suomen Yrittäjien yhdessä perustama Finpro (entinen Suomen Ulkomaankauppaliitto), joka yhdistettiin yliopistoja rahoittaneeseen Tekesiin ja josta niin muodoin tuli ”Business Finland”. Ne kaikki antavat taloudesta ja työllisyydestä keskenään erilaisia suhdanne-ennusteita ja selittävät eroavuuksia painotusten ja tilastointitapojen eroilla. ”Painotuseroihin” puolestaan on useita poliitti-

sia syitä, kun tutkimuslaitosten takana olevat taloudelliset toimijat pyrkivät ennusteiden kautta vaalimaan omia työllisyyteen liittyviä intressejään.

Todellisuudessa nämä instituutiot toimivat muinaisessa Kreikassa vaikuttaneen Delfoin oraakkelin tavoin. Delfoi-nimiseen kaupunkiin paikantuvassa luolassa asui aikoinaan noita, jota sanottiin oraakkeliksi. Ihmiset kävivät kysymässä häneltä neuvoja arkipäivän ongelmiinsa. Heidän mielenkiintoaan ei pystynyt vähentämään se tosiasia, että velhon vinkeistä ja vihjauksista sai harvoin mitään selkoa; hän kun saneli vastauksensa arvoitusten ja monimielisten vertauskuvien verhoon. Lisäksi hän istui maan povesta savuavan lähteen päälle asetetulla jakkaralla, ja häntä ympäröivien myrkyllisten höyryjen arvellaan vaikuttaneen myös hänen kykyynsä vaipua tulevaisuuden ennustamiselle otolliseen tilaan. Mutta mitä arvokkaampi asia oli, sitä tärkeämpiä olivat vähäisetkin tiedon rippeet. Näin selittyy myös se, miksi oraakkelin luona nähtiin arvovaltaisiakin vieraita. Tämä puolestaan kohotti noidan arvovallan suureksi.

Kerran luolaan astui rikkaudestaan kuuluisa Lyydian kuningas Kroisos. Kun kaukaisen valtakunnan päämies teki niin, asioiden piti olla huonossa jamassa. Kroisoksen mieltä painoikin eräs asia: kuinka hänen johtamilleen joukoille kävisi, mikäli hän ryhtyisi sotaan persialaisia vastaan? Oraakkeli antoi hänelle seuraavan vastauksen: ”Jos käyt Halys-joen yli, häviää suuri valtakunta.” Oraakkelin vastauksesta rohkaistuneena Kroisos ryhtyi sotaan ja meni Halys-joen yli. Sodan lopputulos oli se, että Kroisoksen joukot kärsivät raskaan tappion.

Taistelutantereelta kotiin raahautuva päällikkö saapui jonkin ajan kuluttua sotisopa risaisena oraakkelin luolaan selittäen, kuinka ennusteelle ja hänen johtamilleen sotajoukoille oli käynyt. Oraakkeli vakuutti edelleen olleensa oikeassa. Suuri valtakunta hävisi, mutta Kroisos ei ollut arvannut, että se olisi hänen omansa. Sitä paitsi oraakkeli oli vastannut vain siihen, mitä neuvoa haluava häneltä kysyi, eikä siihen, mitä kaikkea muuta maailmassa tapahtuisi. Oraakkelin vastaukset olivatkin aina sopivan monimielisiä tullakseen tulkituiksi sekä ilmaan heitetyn lantin puolesta että sitä vastaan: kolikko saattoi kääntyä miten päin tahansa. Se saattoi pudota lappeelleen tai päätyä jopa syrjälleen muttei jäädä killumaan ilmaan.

Oraakkelien toiminta muistuttaa hämmästyttävästi taloudellisten tutkimuslaitosten toimintaa. Todellisuudessa myös antiikin oraakkelijärjestelmä oli eräänlainen vakoiluverkosto ja urkintapalvelu, joka toimi nykyisten tiedusteluorganisaatioiden tavoin. Myös se ulotti vaikutuksensa laajalle kansan keskuuteen ja vallan hoveihin. Pystyipä se ennusteillaan ja todellisilla toimillaan vaikuttamaan ennusteiden toteutumiseenkin. Vastaavalla tavalla taloudelliset tutkimuslaitokset pyrkivät nyt vaikuttamaan ennusteillaan siihen, miten talous kehittyy ja työllisyys edistyy. Niiden tutkijat tietävät jo ennusteiden sinänsä muokkaavan ihmisten käyttäy-

tymistä ja talouden ilmiöitä. Näin ollen niiden jakamaan informaatioon on syytä suhtautua yhtä luottavasti kuin oraakkeliin, eli sangen skeptisesti. Tietona esitetyt ennusteet eivät olekaan välttämättä tosia, vaan ne sisältävät myös manipulaatiota. Silti kasvuennusteiden värähdyksiä ja nykimistä seurataan kuin teho-osastolle suljetun pulssia. Uutiset kellottavat tunti tunnilta kansalaisten tajuntaan pörssien yleisindeksin viimeisimmätkin vinksahdukset. Desimaaliyksikön suuruiset tarkistukset talouskasvun prosenttilukuun punehduttavat pankkiirien pään. Euribor-korko sahaa kuin lastu laineilla, ja valuutat heiluvat kuin haavan lehti puussa. Tämän kaiken keskellä tavallinen kansalainen seikkailee kuin Liisa ihmemaassa, eikä hänellä yleensä ole talouden hermonykimisestä sen kummoisempaa kuvaa.

Ennusteiden, osavuosikatsausten ja taloustietojen yhä tihenevän hertsiluvun merkitys onkin lähinnä vertauskuvallinen. Se heijastelee ennustajien suurta valtaa. Talous elää ennusteiden varassa. Jos talouden takana ei ole enää mitään todellista, kuten kultaa, maata, kiinteistöjä tai teollisuuslaitoksia, vaan pelkästään suhteellista osakkeiden kysyntään ja tarjontaan perustuvaa markkina-arvoa, kaikki taloudellinen valta kuuluu silloin oraakkeleille. Heitä talouden toimijat kuuntelevat, ja heihin he uskovat. Lopulta talouselämä ei mitään muuta olekaan kuin odotuksia ja ennusteita. Mitä parempi odotus, sitä nopeampi nousu. Mitä lupaavampi ennuste, sitä enemmän se vahvistaa itseään, ja kurssit kiitävät koillista kohti. Mutta: ”Tie ylös ja tie alas ovat yksi ja sama”, kuten Herakleitoshämäränä tunnettu Sokrateen edeltäjä lausui.[25]

Olemme nyt tulleet erääseen tärkeään tulokseen, joka koskee työttömän ja työssä sinnittelevän henkilön asemaa. Markkina-arvoihin perustuvassa maailmantaloudessa ihmisiä ei hallita enää niinkään todellisilla faktoilla, vaikutusyhteyksillä eikä pääomilla, vaan useimmiten pelkillä utopioilla ja unelmilla. Juuri siksi talouden pitää leijailla ilmassa vielä hetken, kun maa on jo kadonnut jalkojen alta. Valheita pyritään pitämään voimassa viimeiseen asti, sillä koko talouden ajatellaan riippuvan vain ja ainoastaan odotusten uskottavuudesta. Ja juuri siksi lama, työttömyys ja kurjuus tulevat kaikille ihmisille ”suurena yllätyksenä”. Tämän vuoksi romahduksen luonne on aina totaalinen: taloustieteilijät tunnustavat todellisuuden olemassaolon vasta sitten, kun se tulee vastaan kiihtyvästi lähestyvänä maankamarana. Syy rysäykseen ei ole kuitenkaan duunarin eikä työttömän. Heitä voi korkeintaan moittia herrainsa paimentamisen laiminlyömisestä. Markkinatalous-Suomen ensimmäisen suuren talouslaman keskeinen seuraus oli se, että laskukausi voitettiin, mutta vain hetkeksi. Työttömyys uusiutui heti vuonna 2008 alkaneen laman jälkeen, ja jättiläismäinen valtionvelka jäi – todennäköisesti sukupolvien ajaksi.

Tilastojen taiteellisuus

Taloutta koskevan tiedon relatiivisuus eli suhteellisuus saattaa järkyttää monia ihmisiä. He kuitenkin järkyttyisivät vähemmän, mikäli he eivät alun perinkään uskoisi kaikkea, mitä heille tietona kerrotaan.

Myös työllisyystilastot antavat asioista usein taiteellisen kuvan. Tässä maassa on tilastointitavasta riippuen 500 000 – 250 000 työtöntä, jotka ovat tilapäisesti tai pysyvästi työelämän ulkopuolella. Kyseinen tosiasia ei ole kenellekään yllätys. Kirjoitan tämän arvion työttömien määrästä suuremmasta luvusta pienempään seuratakseni samaa logiikkaa, jonka mukaisesti myös viranomaisvalta pyrkii vähättelemään työttömien määrää ja uskottelemaan kansalaisille, että työttömyys on laskusuunnassa. Helmikuussa vuonna 2004 työttömiä oli 299 591 työttömyysprosentin ollessa 11,7.[26] Sittemmin työttömyys laski alle kahteensataan tuhanteen, kunnes työttömyysprosentti on laman astuttua voimaan noussut jälleen kymmenen prosentin tasolle, ja työvoimatutkimuksen mukaan työttömiä työnhakijoita oli vuoden 2009 elokuussa noin 270 000.[27] Työttömien armeijaa pyritään pienentelemään, jotta syntyisi vaikutelma, että hallituksen ja eduskunnan toimet työttömyyden vähentämiseksi ovat tuloksellisia. Laskentatavasta riippuen työttömien kokonaissaldo vaihtelee paljonkin, sillä Tilastokeskus ja työ- ja elinkeinoministeriö kirjaavat työttömien lukumäärän eri tavoin. Tilastokeskuksen nettoamat työttömyyslukemat ovat olleet muutamia kymmeniä tuhansia suuremmat, koska Tilastokeskus on ollut laskentaperiaatteissaan rehellisempi. Se on tilastoinut työttömiksi muun muassa piilotyöttömät, jotka eivät ilmoittaudu lainkaan työttömiksi työnhakijoiksi työvoimatoimistoihin. Piilotyöttömiä arvioidaankin olevan Suomessa tällä hetkellä noin 100 000 henkilöä. Lisäksi niin sanottujen pitkäaikaistyöttömien määrä joudutaan tilastoimaan ministeriön lukuihin verrattuna kaksinkertaiseksi, jos mukaan kirjataan nekin henkilöt, joiden työttömyys on keskeytynyt pelkän työvoimapoliittisen toimenpiteen, kuten työllistämisjakson, vuoksi.

Tilastokeskuksen ja työ- ja elinkeinoministeriön tilastointitapoja lähentää EU:n komission asetus numero 1897/2000. Sen mukaan työttömäksi on lupa määritellä 15–74-vuotias henkilö, joka on etsinyt neljän viimeksi kuluneen viikon aikana työtä, joka on valmis ottamaan vastaan työtä kahden seuraavan viikon kuluessa ja joka ei ole tehnyt työtä vähintään yhtä tuntia viikossa.[28] Kyseisen normin mukaan tilastojenpitäjät ovat velvollisia kirjaamaan ”työssä olevaksi” sellaisenkin ihmisen, joka tekee vain 60 minuuttia työtä viikossa. Hän on siis EU-normien mukaan ”työssä oleva” eikä työtön. Tämä tilastointitapa ei ole seuraus sattumasta, vaan sen perustelut on lainattu Euroopan unionin ja YK:n työjärjestö ILO:n normistosta, jossa noudatetaan juuri tätä leväperäistä tilastointitapaa. Näin voidaan vähätellä työttömyyttä, jota EU:n tukemassa talouspolitiikassa syn-

tyy helposti aina vain lisää.

EU-normien käyttöönoton jälkeen työ- ja elinkeinoministeriön tilastot ovat antaneet hieman korkeampia lukemia kuin Tilastokeskuksen tutkimukset, sillä työhallinnossa pelkkä työttömäksi työnhakijaksi kirjautuminen on riittänyt tilastoyksiköksi pääsemiseen. Huomattavaa on, että päätoimisten *opiskelijoiden* kirjautumista työttömiksi työnhakijoiksi kesäisin ei ole luettu työ- ja elinkeinoministeriönkään työttömyystilastoihin. Tämä puolestaan selittää sen, miksi Tilastokeskuksen työttömyysluvut ylittävät kesän kynnyksellä työ- ja elinkeinoministeriön luvut. Työviranomaisten syrjivässä suhtautumisessa opiskelijoihin näkyy työvoimahallinnon kielteinen asenne sivistysyhteiskunnan arvoihin, kun kouluttautuvalle ja opiskelevalle väelle ei haluta myöntää työpoliittista statusta.

Tieteellisten ja hallinnollisten normien ero näkyy vihdoin tilastointitapojen jakautumisessa ja erottamisessa *työvoimatutkimukseen*, jota toteuttaa Tilastokeskus, ja *työnvälitystilastoihin*, joita ylläpitää työ- ja elinkeinoministeriö. Kumpikaan lukuarvoja tuottava tilastoiminen ei ansaitsisi tutkimuksen nimeä, sillä varsinainen tutkimus alkaa vasta tilastotietojen *tulkinnasta* ja niiden *merkityksen* arvioimisesta. Tällaista tutkimusta tehdään muun muassa yliopistollisen sosiologian, politiikan tutkimuksen ja filosofian piirissä. Työyhteiskunnan moraalista asemaa ja tulevaisuutta koskeviin *johtopäätöksiin* vain harvat filosofitkaan ovat lopulta yltäneet, ja työelämän filosofiaa koskevan tutkimuksen taholla vallitsee paljon puhuva tyhjiö. Luultavimmin se johtuu tutkijoiden vaikeuksista löytää oma paikkansa yhteiskunnassa ja tunnistaa, mihin he itse pyrkivät. Tässä kirjassa tuota tyhjiötä koetetaan parhaan mukaan täyttää. Mutta myös tilastointikentällä vallitsevan sekavuuden selvittäminen on tärkeää, koska tilastotiedoilla on ollut tärkeä merkitys poliittisen vallankäytön välineenä.

Yhdysvaltalainen taloustieteilijä Jeremy Rifkin aloitti mainetta niittäneen teoksensa *Työn loppu* katsauksella länsimaiseen työyhteiskuntaan, jonka piirissä oli teoksen julkaisuhetkellä vuonna 1995 kaikkiaan 800 miljoonaa ihmistä työttömänä.[29] Työvoimatutkimuksen ja työttömäksi rekisteröimisen erot tulevat selvästi näkyviin juuri Yhdysvaltojen työttömyystilanteessa. Siellä työttömäksi *rekisteröityjä* oli tuolloin noin 2,5 miljoonaa, kun taas *työvoimatutkimus* paljasti työttömien määräksi peräti 7 miljoonaa henkeä.[30] Heinäkuussa 2009 työttömien määrä oli Yhdysvalloissa noussut peräti 14,5 miljoonaan, joista pitkäaikaistyöttömiä oli 5 miljoonaa työttömyysasteen kohotessa 9,4 prosenttiin.[31]

Myös meidän maassamme lienee nyt 500 000 – 1 000 000 tilapäisesti tai osa-aikaisesti työtöntä ihmistä. ”Työn puutteesta” ilmoitti kärsivänsä vuonna 1991 noin 800 000 henkeä. Tilastollinen totuus on, että enää vain puolella *työssä olevasta* työvoimasta on vakituinen työpaikka.[32] Loput on pakotettu uusintamaan itsensä pätkätöiden oravanpyörässä. Lamanaikainen työttömyys ei ole siis mihinkään poistunut, vaan sille on annettu vain

uudet kasvot. Työttömyyttä on peitelty määräilemällä ihmisiä kursseille tai koulutukseen, joka ei tuo heille mitään olennaisia tietoja tai taitoja saati rahaa, vaan joiden tehtävä on lähinnä kosmeettinen: kaunistella tilannetta ja puolustella työvoimapoliittisia toimenpiteitä, jotka ovat usein ruokottomia ja ihmisten omaa tahtoa loukkaavia. Työelämän rakenteita on siis muokattu työttömien ihmisten kannalta ahdistavammiksi, ja ihmisten hyvinvointi työpaikoilla on usein hiuskarvan varassa.

Pätkätöiden gulag

Laajan työttömyyden lisäksi työelämän keskeisiin ongelmiin sisältyy se, että mikäli ihminen työhön pääsee tai menee, hän ei saa työllään mitään rakentavaa aikaan – ei itsen hyväksi eikä toisten ihmisten hyväksi. Ongelmana on pätkätyö. Pätkätyö on pätkähaaveita, pätkäunelmia ja pätkäelämää. Pätkätyöläinen on pakotettu uusintamaan itsensä hanttihommissa, jotka eivät edistä ihmisen omaa elämää. Asunto, omaisuus, puoliso ja muu kallisarvoinen jäävät pätkätyöläiseltä hankkimatta, koska kukaan ei rahoita eikä arvosta ihmistä, jolla ei ole vakituista työpaikkaa ja sen mukaista vakituista tuloa.

Pankit tekevät ihmisille uskaliaita asuntolaina- ja eläkesäästötarjouksia, jotka ovat omassa katteettomassa optimismissaan yhtä pahanilkisiä kuin viranomaisten uhkaukset ja määräykset. Ne pyrkivät olemaan ”tarjouksia, joista ei voi kieltäytyä”. Samaan aikaan pelkän pankkikorttihakemuksenkin yhteydessä kysytään ratkaiseva kysymys: ”Ja oliko sitä vakituista työpaikkaa tai työnantajan todistusta työpaikan pysyvyydestä?” Useimmiten tähän voi vastata: ”Kyllä oli…” Sosiaalisen kontrollin toisella puolella ovat työviranomaiset ja toisella puolella pankit, työnantajat ja heidän etujärjestönsä. Ihminen on puun ja kuoren välissä.

Tyypillistä on, että nuorta työnhakijaa painostetaan työttömyyspäivärahan menettämisen uhalla kiinnostustaan vastaamattomaan koulutukseen. Koulutuksella yritetään peittää työelämästä pudonneiden ja monien akateemisten työttömien kurja tila. Työelämän ja koulutuksen suhde on suuri ongelma-alue, johon palataan perusteellisesti myöhemmin. Esitän tuonnempana ratkaisuehdotuksen sekä siihen että moniin muihin työelämän ongelmiin.

Mutta myös työelämä sinänsä on osoittautunut ongelmaksi. Työssä olemisesta ja siinä viihtymisestä on tullut entistä vaikeampaa. On tavoiteltu tehokkuutta ja tiukennettu normeja. Ihmisiä pitää työssä enää vain se, että heidät on sidottu työhön välillisin sanktioin. Tekemällä asunnoista niin kalliita, että niiden hankkimiseen kuluu koko elämä, halutaan sitoa ihmiset palvelemaan yhteiskuntaa viimeiseen asti tai ainakin eläkkeelle jäämiseen. Eräs pankkiryhmä mainosti taannoin lainojaan bulevardijulisteilla, joissa sanottiin: ”Asuntolainaa maksetaan nykyään 30 vuotta,

vuokraa ikuisesti.” Totuus: vuokraa maksetaan vain kuolemaan asti, kun taas lainalaskujen loppupäätä harvoin näkyy, ennen kuin kuolema alkaa lonksutella tuonpuoleisuuden ovia. Edes uralleen omistautunut ihminen ei nykyään poistu tästä maailmasta laskunsa maksaneena. Syy on kieroutuneen asuntopolitiikan, joka sallii bisneksen teon ihmisten kodeilla. Oman olemassaolon lunastamispakko on sidottu työelämään.

Mutta myöskään pätkätyöläinen ei saa elämästä irti mitään myönteistä. Hän ei pysty nauttimaan työttömyyden takaamasta vapaudesta, koska hänet on kahlittu varattomuuteen. Pätkätyöläisen eteen tulee työvoimatoimiston ovi. Sen saranat kuluvat lakkaamatta, ja työttömyyden kierre on jatkuvaa. Olen itse syntynyt 1960-luvulla. Valmistuin filosofian maisteriksi vuonna 1993, keskelle mitä puhuttelevinta lamaa. Minulla ei ole tähän päivään mennessä ollut vielä yhtään *vakituista* työpaikkaa, ei myöskään samoihin aikoihin valmistuneilla tuttavillani ja opiskelukavereillani. Rahat ja virat ovat eläkeikää lähestyvän edam-sukupolven hallussa. Roomalaisten juustopatojen äärellä orgioita juhlineet suuret ikäluokat puolestaan odottavat, että me maksaisimme heidän eläkkeensäkin. Työttömyysongelman kautta repeää sukupolvien riita.

Kirjani loppupuolella esitän edellä mainittuihin sosiaalisiin ongelmiin toteuttamiskelpoisen ratkaisumallin. Lähtökohtana on työn, toiminnan ja yhteiskunnallisen arvotuotannon uudelleenjärjestäminen niin, että työn asema ja taloudelliset toimintaedellytykset suodaan sellaisellekin *arvotuotannolle*, joka on tarpeellista ja välttämätöntä mutta jota ei ole aiemmin tunnustettu *työksi*. Suuria samassa yhteydessä ratkottavia ongelmia ovat myös *eläkepommi*, jota yritetään maksattaa 1960-luvulla ja 1970-luvulla syntyneiden sukupolvella, sekä syömävelkasysteemiin perustuva *opintotukijärjestelmä*, joka nykymuodossaan vaikeuttaa ja hidastaa opiskelijoiden valmistumista. Ongelmana on niin ikään se, että eläkkeet eivät ole karttuneet pitkään työttömänä olleille.

Eräs kanto kaskessa on vielä viranomaisten oma toiminta. Viranomaistoimintaa ja julkista hallintoa olisi supistettava rajusti, ja eräiltä osin se pitäisi ajaa kokonaan alas. Jäljelle jäävä osa pitäisi ohjata tosiasialliseen sosiaalipalvelutehtävään. Seuraavissa luvuissa käsittelen sitä, mitä työttömyys pohjimmiltaan on. Onko työttömyys ongelma, yhteiskunnallinen välttämättömyys vai peräti onnellinen asiaintila – ja mikä on työn kautta tapahtuvaksi aiotun arvotuotannon todellinen luonne.

Työttömyys ei ole ongelma

Työttömyyttä pidetään suurena ongelmana, vaikka todellisuudessa ihmiset tavoittelevat *myös työllään* juuri sellaista tilannetta, jossa heillä olisi *mahdollisimman vähän työtä*. He tekevät työtä siksi, että heillä ei sen jälkeen olisi enää tekemätöntä eikä ajatuksia piinaavaa työtä. Työnteon

päämäärä ja tarkoitus on työttömyys, eli vapaa-aika. Usein sanotaankin, että työssä käyminen on vain "menetettyä vapaa-aikaa".[33] Vapaa-aika puolestaan on varattu oman tahdon toteuttamiselle, jonka vastakohta työelämä usein on. Niinpä työttömyys ei ole ongelma eikä epäarvo vaan toivottu tilanne. Kaikki ihmiset tähtäävät työtä tekemällä perimmältään työttömyyteen: viettämään vapaa-aikaa. Siksi työttömille ollaan jopa kateellisia, ja heidän asemansa koetetaan tehdä valtapoliittisin toimin mahdollisimman tukalaksi.

Työttömyydessä sinänsä ei ole mitään moitittavaa. Työttömänä ollessaan työtön mahdollistaa toisten ihmisten työssä käynnin ja paremman ansiotason. Yksien ihmisten työttömyys on siis toisten ihmisten vaurauden ehto. Taustalla vaikuttaa tosiasia, että työnantajat pitävät työpaikkojen niukkuutta ehtona sille, että työpaikoista kilpaillaan ja että heillä itsellään olisi mahdollisuuksia valita työntekijänsä. Työttömyys on talousjärjestelmämme ominaisuus, arpa, joka voi langeta kenelle tahansa. Talous puolestaan on *suhde*, jossa ketään yksittäistä toimijaa ei voida liioin kiittää eikä syyttää omasta asemastaan. Olennaisia ovat ne *ehdot* ja *säännöt*, joiden puitteissa toimitaan.

Työttömyys on päämäärä ja korkein tavoite, johon yksityisten kansalaisten lisäksi pyrkii koko työ- ja tuotantoelämä. Nykyaikaisen tekniikan keinoin työtä on jo nyt pystytty vähentämään huomattavasti. Asettamalla yhteiskunnallisen arvotuotannon päämääriksi myös muita kuin pelkästään materiaalisia arvoja voitaisiin työn määrää edelleenkin vähentää. Työtä voitaisiin esimerkiksi jakaa ihmisten kesken lyhentämällä työaikaa, jolloin elämänlaatu nousisi.

Työttömyyttä pidetään yhteiskunnallisena ongelmana lähinnä yhdestä syystä. Poliitikot sanovat, että työttömyys tulee yhteiskunnalle *kalliiksi*, kun työttömiä pitää elättää työttömyysetuuksilla.[34] Kaikessa näyttää olevan kyse rahasta. Katsotaan, että jokaisen ihmisen pitäisi itse elättää itsensä, ja tämän on ajateltu tapahtuvan työtä tekemällä. Ajatellaan, että ne, jotka tekevät työtä, elättävät siinä sivussa myös työttömiä. Todellisuudessa nämä käsitykset ovat vääriä. Pelkkä rahaan viittaaminen paljastaa vain ilmiön pinnan mutta ei sen rakennetta eikä syitä. Asiaa voidaan valaista pohtimalla kysymystä: alenisiko työttömyys, jos väestö yhtäkkiä vähenisi?

Vastaus edellä mainittuun kysymykseen on kielteinen. Työttömyysprosentti ei Suomessa pienenisi, vaikka työvoiman määrä nopeasti alenisi. Tulos nimittäin olisi, että myös *kysyntä* vähenisi, ja työssä olevilla teetettäisiin entistä enemmän työtä, jotta tuotannon tehokkuus säilyisi. Kyse onkin siitä, että kapitalistinen talousjärjestelmä *tarvitsee* ja *kaipaa* työttömiä. Työttömyys on olennainen osa työvoiman hinnan määritystä. Koko talousjärjestelmämme ja arvotuotannon rakenteemme ovat sellaisia, että ne eivät tule toimeen ilman työvoiman ylitarjontaa ja pulaa työpaikoista. Tähän on useita syitä. Ensimmäisen mainitsin jo edellä: on pakko pitää

osaa työvoimasta työttömänä, jotta työnantajat voisivat valita tarkemmin omat työntekijänsä ja että palkkoja voidaan alentaa. Näin työvoiman hinta saadaan halvemmaksi, mikä puolestaan on tärkeää yritysten ja kansantalouden kilpailukyvylle. Jos työvoimasta olisi pulaa, sen hinta saattaisi nousta. Tämä oli esimerkiksi eräs viimeksi koetun lääkärilakon taustasyy, kun lääkäreitä oli heidän kysyntäänsä nähden liian vähän. Työntekijät pääsevät kuitenkin harvoin kiristämään työnantajiaan. Sen sijaan työnantajapuoli pitää yleensä pihdeissään työntekijöitä. Tämä johtuu siitä, että tuotantovälineet ovat työnantajien hallussa, ja työpaikkojen avaimet ovat heidän taskuissaan.

Toinen syy siihen, miksi yhteiskuntamme tarvitsee työttömyyttä, on se, että näin työvoiman *kokonaishinta* saadaan halvemmaksi. Onhan kuviteltavissa, että kaikki yhteiskunnassa tehtävä työ jaettaisiin työvoiman kesken tasan. Työaikaa lyhennettäisiin niin, että ansiotyötä riittäisi todellakin kaikille. Palkat kenties laskisivat, mutta rahaa riittäisi palkkojen muodossa entistä useammille. Miksi yhteiskunnassamme ei sitten tehdä niin? Syy on, että yhden työntekijän työnantajalleen tuottama *tehokkuus* vähenisi. Työvoiman määrä lisääntyisi ja sosiaalikulujen yhteissumma nousisi, kun työnantajien pitäisi ottaa huolekseen yhä enemmän työntekijöitä. Siksi työnantajien kannalta on perusteltua teettää mahdollisimman paljon työtä mahdollisimman vähäisellä henkilömäärällä. Käytännössä tämä merkitsee työttömyysprosentin nousua.

Edellä selitetyllä tilanteella on useita seurauksia, jotka liittyvät koko talousjärjestelmämme olemukseen. Jos työvoiman määrä yhtäkkiä alenisi esimerkiksi runsaan maastapaon seurauksena, työttömyysprosentti ei laskisi, sillä työttömyys on osa talousjärjestelmämme luonnetta. Työvoiman vähetessä vähenisi myös kotimainen kysyntä, ja lohduton totuus onkin, että *yhteiskuntamme ja taloutemme tarvitsevat työttömyyttä*. Tämä yhdistettynä siihen, että työelämässä pyritään jokaisen työntekijän kohdalla mahdollisimman suureen tehokkuuteen, takaa että korkea työttömyysprosentti pysyy alati voimassa. Jos taas vaarallinen tartuntatauti surmaisi nopeasti neljänneksen väestöstämme, työttömyysprosentti tuskin alenisi silloinkaan nollaan, sillä jäljelle jäävä osa yhteiskunnasta tarvitsisi edelleen tiettyä työttömien määrää, ja työttömyysprosentiksi asettuisi ennen pitkää tuo entinen noin kymmenen prosenttia. Tämä on työttömyyden, työyhteiskunnan ja kapitalistisen tuotantotavan olemus. Entä mitä tästä tilanteesta seuraa työttömyyden moraalista oikeutusta ajatellen?

Totesin jo edellä, että työttömyys ei ole työyhteiskunnan ongelma vaan sen yksi ominaispiirre ja toisten ihmisten työssä käynnin ehto. Työttömyys on työyhteiskunnan edellytys ja sen pysyttäjä: eräänlainen peruspilari. Työssä käyvien ihmisten on mahdollista käydä kokopäivätoimisessa työssä vain sen vuoksi, että työtä ei jaeta tekijöiden kesken tasan, vaan osaa työvoimasta pidetään tarkoituksellisesti työttömänä. Näin olemme tulleet jälleen tärkeän johtopäätöksen eteen: työttömiä ei voida moittia moraalitto-

miksi laiskureiksi, sillä työttömyys on työyhteiskunnan ominaisuus. Se, joka arvostelee työttömyyttä osallistuen itse työssä käyntiin, sortuu väistämättä kaksinaismoralismiin. Hän kerää itse työyhteiskunnan hedelmät nauttien kokopäivätoimisen työnsä tarjoamaa palkkaa ja muita etuisuuksia. Toisaalta hän moittii työttömyyttä ja työttömiä, vaikka juuri heidän olemassaolonsa takaa hänelle itselleen kokopäivätoimisen työn, palkan ja toimeentulon. Se, joka itse työssä käyden haukkuu työttömiä, moittii siis oman työssä käymisensä ehtoja. Työttömiä moitiskelevien moralistien olisikin syytä hiljentyä ajattelemaan talouspolitiikkaa ja sen ilmiöiden luonnetta tarkemmin – ja olla sitä varten vaikka hetki työttömänä.

”Omaa syytä”, ”omaa rahaa”

Työssä ahkeroivat ihmiset sanovat usein, että ”jokaisen täytyy itse elättää itsensä omalla työllään!” Samoin he valittavat, että heidät itsensä pakotetaan maksamaan työttömien ihmisten ylläpito. Ja edelleen he ovat korostaneet, että työttömyys on jokaisen ihmisen omaa syytä. Kaikki nämä käsitykset ovat perin pohjin virheellisiä.

Talous on suhde, joka perustuu *vaihtoon:* työvoiman kysyntään ja tarjontaan. Usein sanotaan, että yksilön hyvinvointi riippuu siitä, miten hän onnistuu myymään työvoimansa eli vaihtamaan sen rahaksi työmarkkinoilla. Tämä on totta. Olennaista vaihdon onnistumiselle on se, minkälaisia nämä vaihtamisen *ehdot* ovat, toisin sanoen: kuinka osapuolet pääsevät keskenään sopimukseen. Nämä suhteet voivat olla epäoikeudenmukaisiakin. Työmarkkinat ovat väistämättä epäoikeudenmukaisia. Niinpä ketään ei voida liioin kiittää omasta rikastumisestaan eikä ketään syyttää omasta köyhyydestään.

Talousjärjestelmämme muodostaa nykyään niin monimutkaisen orgaanin, että lopulta kukaan yksittäinen toimija ei enää elätä itseään *omalla työllään*. Sillä tavoin asia oli vielä maatalousvaltaisessa yhteiskunnassa ja luontaistaloudessa. Nykyään kaikki elävät perimmältään ”toisten rahoilla”. Toisten rahoilla elämistä käytetäänkin tavanomaisena argumenttina työttömiä vastaan. Todellisuudessa pankinjohtajat, kiinteistövälittäjät ja suurkapitalistit elävät leveimmin toisten rahoilla. Toisten rahoilla elää myös kauppias ja jokainen sellainen teollisuusyrittäjä, joka nettoaa lisäarvoa työvoiman käytöstä ja tuotteidensa tai palvelujensa myynnistä. Myös työttömät elävät toisten rahoilla, mutta siinä ei ole sellaista aihetta yleiseen paheksuntaan kuin on yleensä ajateltu. He elävät toisten rahoilla *niukemmin* kuin ne, jotka kahmivat käsiinsä toisten rahoja toimimalla työelämässä. Huomattava on myös se, että yhteiskunnassamme kenelläkään ei ole ”omaa rahaa”. Se on EU:n keskuspankin holveista lähtöisin olevaa rahaa tai liikepankkien tiskeillään luomaa fiat- eli lumerahaa, jonka kautta toteutetaan Euroopan unionin talous- ja työllisyyspolitiikkaa.

Vain harva ihminen elättää itsensä nykyään omalla työllään. Sellainen henkilö voi olla marjojenpoimija, metsästäjä tai kalastaja, joka toimii vielä luontaistalouden kaltaisissa olosuhteissa. Mutta modernissa työyhteiskunnassa taloudellisen vaihdon suhteet ovat niin monimutkaiset, että sattuman satoa on se, mikä lantti kenenkin käteen osuu. Jo kasinotalouden aikana näimme, että rikastumisesta on tullut onnenkauppaa. Omilla työhön liittyvillä ansioilla ei ole enää tulonjakoa säätelevää merkitystä. Paljon työtä tekevä voi jäädä köyhäksi ja laiska rikastua. Työn ja taloudellisten ansioiden syy–seuraus-suhteet ovat poikki.

Jos jokainen tekisi työtä vain elääkseen eikä enemmän,
niin kaikille olisi kylliksi ruokaa ja kylliksi vapaa-aikaa.
Ihmiset tekisivät epäilemättä paljon muutakin joko
ruumiillisesti tai henkisesti, mutta se kaikki
olisi rakkauden työtä yhteiseksi hyväksi.

Mohandas K. Gandhi[35]

TYÖYHTEISKUNNAN ARVOJEN JA ARVOJA TUOTTAVAN TOIMINNAN RISTIRIITAISUUS

Totesin edellä, että työssä käyvät ihmiset eivät oikeastaan maksa työttömien ylläpitoa. Sitä vastoin työttömien olemassaolo mahdollistaa työssä olevien rikastumisen ja korkean ansiotason. Voidaan siis väittää, että työtön elättää työssä käyvän. Koska työttömyys on rakenteellinen ilmiö, jota koko talousjärjestelmämme tarvitsee, kukaan yksittäinen henkilö ei ole syy työttömyyteen sinänsä. Syynä työttömyyteen ovat ne poliitikot, jotka haluaisivat lisätä tuloeroja. Heidän väitteensä on, että vain siten työnteosta voidaan tehdä houkuttelevampaa työntekijöille.[36] Tällainen näkemys on virheellinen ensinnäkin siksi, että se tunnustaa työnteon motiiveiksi vain taloudelliset syyt. Lopulta he tukevatkin ohjelmillaan työttömyyden kasvua. Palkkoja näet voidaan nostaa ja veroja vähentää vain kiskomalla lisää suorituskykyä jo työssä olevista ja ajamalla työttömät entistäkin ahtaammalle. Keppiin ja porkkanaan tukeutuva näkemys ihmisten motiiveista on kovin kapea-alainen, koska se typistää inhimillisen toiminnan syyt pelkkään pennien pyörittelyyn. Työhön osallistumiseen on muitakin syitä kuin raha. Niistä tärkeimpiä on yleinen *osallisuuden kokemus* ja halu kuulua yhteiskuntaan, joskus jopa halu rakentaa työllään näkyviä tuloksia ja nauttia niistä.

Työttömyysongelman ongelma ei olekaan työttömyys itse vaan talousjärjestelmä ja sen rakenteet. Juuri sen vuoksi aloitin kirjani talouden ilmiöistä. Tosin en nyt puhu markkinatalousjärjestelmää vastaan tai sosialistisen suunnitelmatalouden puolesta. Enintään puhun yksipuolista pääoman valtaa vastaan. Talousjärjestelmämme kaipaa uudistamista, jotta

työttömyyteen liittyvät ongelmat saataisiin ratkaistua. Sen sijaan työttömyys on ilmiö, jota tulee aina jonkin verran olemaan, sillä talousjärjestelmämme tarvitsee työttömyyttä. Ihmisellä olisikin siis oltava *oikeus myös työttömyyteen*. Myös työttömyyden ihanuus pitäisi jakaa paremmin tasan. Tämä ei onnistu ilman radikaaleja työelämää koskevia uudistuksia, joita varten olen laatinut ohjelman. Kenenkään työttömän ja henkisiä tai materiaalisia arvoja tuottavaa työtä tekevän ihmisen asemaa ei siinä yhteydessä heikennetä. Samaan pakettiin kuuluvat näet sosiaaliturvan, eläkejärjestelmän ja opintotuen kokonaisuudistus sekä ihmisten hyvinvointia haittaavan byrokratian vähentämistalkoot.

Työttömien olemassaolo, häviäminen ja katoaminen

Edellä hahmoteltiin työttömien ja työssä olevien ihmisten situaatiota eli elämäntilannetta. Heidän toimintaympäristönsä on nähty usein pelkkänä taloudellisena järjestelmänä. Tässäkään kirjassa työvoiman ja työelämän piirteitä ei suostuta arvioimaan irrallaan talousjärjestelmästä, mutta asioiden filosofinen pohtiminen vaatii myös laajempaa ihmisen olemassaolon tutkimista ja tunnustamista. Emmehän me ole mitään supermarketin nurkassa vilkkuvia hedelmäpeliautomaatteja, joiden pääasiallinen tehtävä olisi vain kierrättää rahaa. Sen sijaan olemme tuntevia, tahtovia ja monipuolisesti elämään osallistuvia organismeja: ihmisiä.

Mikä on siis työkulttuurimme metafyysinen asema? Metafysiikalla tarkoitetaan filosofian osa-aluetta, jolla pohditaan, miten olevainen ja sen eri olennot ovat olemassa, *eksistoivat*. Eksistenssi puolestaan tarkoittaa juuri tuota olemassaoloa. Työttömän ja työssä olevan ihmisen eksistentiaalinen asema on ollut suuren laman jälkeen erittäin häilyvä. Työttömiä on ollut ”olemassa” eri määrä riippuen laskentatavasta. Talouselämän metafysiikkaa leimaa nykyään *virtuaalisuus* eli keinotekoisuus. Tämä on perimmältään yhtä imaginaarisen ajattelun ja spekulatiivisen talouden kanssa. Talouden purjeissa puhaltelee haaveiden tuuli. Sana ”virtuaalinen” juontaa juurensa latinan kielen ’hyvettä’ tarkoittavasta sanasta *virtūs*, mutta alkuperäisten hyveiden piiristä käsitteen nykymerkitys on kaukana. Talouden metafyysistä luonnetta leimaavat tätä nykyä pikemminkin harhaisuus, fantasiat ja yleinen mielikuvituksellisuus.

”Miksi jotakin on, miksi mieluummin ei-mitään? [*Warum ist überhaupt Seiendes und nicht vielmehr Nichts?*]”, kysyi kuuluisa eksistenssifilosofi Martin Heidegger olemassaolon perusongelmien äärellä.[37] Nykyajan kasinotaloudessa sama kysymys joutuu surkuhupaisaan valoon: pankit ovat luopuneet kultakannasta, yritykset liiasta omaisuudesta, vakuutuslaitokset entisistä lakisääteisistä kiinteistövakuuksistaan, ja firmojen tuotantovälineetkin ovat yleensä vuokralla. Ennen vanhaan kapitalistit hallitsivat kansalaisia pitämällä hallussaan tuotantovälineitä, mutta nyky-

ään kansalaiset pakotetaan itse ostamaan kapitalistin palvelemiseen tarvittavat tuotantovälineet. Esimerkiksi pankeissa on vaikea päästä enää asioimaan ilman omaa tietokonetta ja Internet-yhteyttä. Ne kun suostuvat pitämään ovensa auki vain noin kello 10.45–13.15 eli aikana, jolloin suurin osa ihmisistä on kahlehdittu työhön ja vuorotyöläiset nukkuvat. Pankeista ei saa myöskään käteistä rahaa niin kuin rippipapeilta ei saa takaisin paljastettua totuutta, vaan se annetaan enintään korttina. Ei ole enää konkreettista rahaa, kassakonetta, omaisuutta eikä osoitetta. On vain vaihteleva määrä bittejä.

Tietokoneohjelmien kuumimpaan kysyntään vastaavat firmat eivät myy nekään mitään olemassa olevaa. Ohjelmistofirmat eivät aina myy edes aineellista esinettä, jolle ohjelma tai käyttöjärjestelmä on kirjoitettu eli CD-levyä. Ne myyvät vain ”lisenssejä” eli käyttöoikeuksia. Niiden ostaja maksaa usein sumutuksesta, sillä tuotteiden valmistamiseen ei tarvita suuria pääomia eikä edes mainittavaa toimintaa. Ohjelma on helppo kyhätä kasaan, ja sen suosion määrää vain sosiaalinen välttämättömyys, kun kukaan ei tule enää toimeen ilman juuri tuota nimenomaista markkinoita hallitsevaa bittijonoa. Nykyajan työelämän takana ei olekaan juuri mitään materiaalisia eikä edes henkisiä arvoja vaan pelkkää markkinatilanteesta johtuvaa suhteellista arvoa.

Totesin edellä, että taloudellisella lamakaudella oli suomalaiseen yhteiskuntaan kolme keskeistä vaikutusta. Ensinnäkin laskusuhdanteesta selvittiin, mutta toisaalta voimaan jäi korkea työttömyys. Kolmantena seikkana harmiksi jäi huikea valtion velka. Nyt etenemme neljänteen johtopäätökseen työelämän luonteesta. Laman eksistenssifilosofinen vaikutus on se, että yhteiskuntamme ja sen osapuolet ovat *yhä heikommin olemassa*. Työpaikkojahan ei tunnetusti ”ole”. Nekin, jotka vielä ovat, ovat tekijöidensä hallussa määräaikaisesti tai osapäiväisesti. Rahaakaan ei ole. Kun ei ole rahaa, ihmisillä ei ole omaisuutta. Heillä ei ole myöskään kiinteää paikkaa, asumusta eikä isänmaata, vaan he asuvat vuokralla. He joutuvat lopettamaan läsnäolonsa tietyllä paikkakunnalla ja muuttamaan työn perässä toisaalle, jopa toiseen maahan. Kansallisvaltiot ovat menettämässä itsemääräämisoikeuttaan ja toimintakykyään. Ihmisillä ei ole kotimaata. Tämä on niin sanottua globalisaatiota, jota pakkokansainvälistämisestä innostuneet hallitukset puolustelevat julkilausumissaan.

Sama, mikä pätee työntekijöiden ja työttömien olemassaoloon, koskee myös työpaikkoja. Yhtiöt pyrkivät eroon tarpeettomana pitämästään omaisuudesta. Pankit ovat myyneet talletusten takeena ollutta kiinteistöomaisuuttaan vakuuslainsäädännön muututtua. Teollisuusyhtiöt myyvät tuotantovälineensä jopa kilpailijoille tai ulkomaalaisille suuryrityksille ”integraatioetujen” saavuttamiseksi. Tehtaat ja kiinteistöt on myyty, ja yliopistot toimivat nykyisin vuokratiloissa, kun laitosten ja tiedekuntien toimitiloja koskee uusi maksusopimusmalli. Toimistofirmoihin vuokrataan kassa- ja tietokoneet, jotka omistaja käy hakemassa pois konkurssin jäl-

keen. Sama pätee maisemakonttorien kalustukseen, niiden laiskanlinnoihin ja tekopalmuihin.

Joissakin tapauksissa yrityksillä ei ole enää fyysistä toimipaikkaa eikä konttoria ollenkaan vaan ainoastaan vuokrattu osoite, samanlainen, joita tietokonepalvelinyritykset myyvät kotisivujen pohjiksi. Näin ovat syntyneet virtuaalitoimistot ja toimistohotellit, joissa useaa yrittäjää palvelee yksi ja sama puhelinvastaaja ja faksilaite. Järkevää tällaisessa toiminnassa on se, että näin säästetään turhissa hallintokuluissa ja kalliiden tilojen hankinnassa. Mutta jos asiakas haluaisi tavata henkilökohtaisesti jonkun ihmisen selvittääkseen asioitaan, ketään asioista tietävää ihmistä ei löydy mistään, vaan kaikkialla vallitsee neuvottomuus, ja puhelimeen vastaa joku abiturienttityttö, joka osaa ainoastaan yhdistää puhelun jonoon muiden jatkoksi.

Merkille pantavaa on, että niin sanotun klassisen talousteorian mukaan *työttömyyttäkään* ei ole olemassa. Kyseinen ajattelutapa ei tunne lainkaan työttömyyden ilmiötä eikä käsitettä. Sen asemasta puhutaan työvoiman ylihinnoittelusta ja huonosta liikkuvuudesta, joiden vuoksi työsopimuksiin ei päästä.

Mutta myöskään jäljelle jääneillä työpaikoilla ei ole enää juuri mitään, paitsi kova pöytä ja tuoli ja sillä sinipunainen kynä. It-huuman keskellä nähtiin sellaisiakin yrityksiä, jotka olivat olemassa vain paperilla ja joiden ainoa toimintamuoto oli lupaus ostaa muiden firmojen osakkeita sekä tehdä niillä rahaa.

Firmojen osakkeitakaan ei ole olemassa, kun elämme paperittomassa arvopaperijärjestelmässä. Eksistentiaalinen katoaminen on nykyisen taloudenpidon olemus, ja se on lyönyt leimansa myös työelämään. Sen lisäksi, että työtä ei ole, myös työelämän sisältöjä leimaa olemattomuus. Toimitilojen, laitteiden, pääoman ja ihmisten kaikkoamisen ohella olemassa on vain ”operatiivinen tila” eli toiminta. Joskus työelämä suorastaan käyttää hyväkseen tätä olemattomuuttaan. Ennen vanhaan työelämässä toimimiseen liittyi selvien hyödykkeiden tai palvelujen tuottamista: tehtiin rakennuksia, vaatteita, patsaita ja kirjoja. Nykyisin työelämässä peritään käyttömaksuja, lupamaksuja, verkkoyhteysmaksuja, puhelinmaksuja ja vuokria. Tämä toiminta on järkyttävän kallista ja vähäarvoista – mutta tekijöilleen erittäin tuottoisaa.

Työn ja sen tulosten katoaminen

Kun kylpyhuoneessani tehtiin taannoin remontti, uudet laatat tuotiin Kiinan Republikaanisesta Tasavallasta. Ne olivat aivan tavallisia kaakeleita, koko 5 x 5 cm, ja niiden toisella puolella oli teksti ”Made in Taiwan”. Peilikaapit olivat Ruotsista, maalit ja laasti samoin. Mitä täällä Suomessa enää tehdään? Vastaus: peritään palvelumaksuja.

Tarkoitukseni ei ole moralisoida työn kalleutta. Sehän on osa hyväksyttyä työyhteiskuntaa ja sen mukaista talousjärjestelmää. Niinpä työn kalleudesta ei voidakaan syyttää muuraria, maalaria eikä duunaria. Ongelma on se, että yhteiskunnassamme tehdään entistä vähemmän materiaalisia tai henkisiä arvoja tuottavaa työtä. Yhä *harvemmat* tekevät jotain todella tuottavaa. Useimmat vain istuvat hallinnossa, joka ei tuota mitään. Juuri siksi myös niiden ihmisten työ, jotka vielä tekevät jotain, on pohjattoman kallista. Syy työn kalleuteen ei ole siis työläisen, kirjailijan, taiteilijan eikä muusikon. He kaikki tuottavat tähän yhteiskuntaan arvoja. Vika piileekin siinä, että valtion, kuntien ja firmojen hallintosektori on paisutettu järjettömän suureksi.

Kun työtä ei ole, kun ”työssä oleileminen” ei ole työtä ja kun työn tulokset ovat pelkkää olemattomuutta, mitä voi seurata? Martin Heidegger totesi toisen maailmansodan melskeissä, että elämme ”puutteen aikakautta [*die dürftige Zeit*]”.[38] Myös meille itsellemme syntyy ennen pitkää pulaa oikeista esineistä ja tavaroista: käyttöhyödykkeistä, joilla tekee vielä jotakin. Niitä ovat vaatteet, autot, stereot, televisiot ja leivänpaahtimet. Asunnoista on jo huutava pula, sillä niitä ei voida tuoda meille kaukomailta, paitsi pala kerrallaan. Mutta myös kehitysmaiden ihmiset kyllästyvät ennen pitkää elättämään meitä halpatyövoimallaan.

Vaikutelma siitä, että työtä ei enää ole, on vain näennäinen. Se johtuu työn tuottavuuden laskusta. Kun työn teettäminen ei kannata länsimaissa sen kalleuden ja tehottomuuden vuoksi, tuotanto siirtyy halvan työvoiman kaukomaihin. Toisella tavalla lausuttuna työn tuottavuus on *kaiken kaikkiaan* kasvanut niin *suureksi*, että meille riittää katsella, kun kolmannen maailman ihmiset tekevät työn puolestamme. Tällä tavoin ajateltuna hallintotyökin tuottaa, ja syntyy työttömyyttä ja vapaa-aikaa. Seurausta voi kutsua teollisuusyhteiskunnan ensimmäiseksi paradoksiksi. Kun työ on tuottavaa ja kustannustehokasta yhdessä maailmankolkassa, sen ei tarvitse tuottaa toisessa, ja näin syntyy kasautuvan työtaakan paine yhtäälle ja joutilaisuutta toisaalle. Mutta työn katoamiseen länsimaista on myös muita kuin taloudelliseen vallankäyttöön liittyviä syitä, nimittäin teknisiä.

Eräs syy työn itsensä katoamiseen on koneistuminen ja automaatio. Teollisen työyhteiskunnan toinen paradoksi onkin siinä, että koneistumisen ja automaation piti alun perin vähentää työtä, minkä se myös teki, mutta käytännössä se lisäsi työssä käyvien ihmisten *työaikaa*. Esimerkiksi Yhdysvalloissa tehdään tätä nykyä ennätyspitkiä työpäiviä koneiden ääressä, kun taas suuri osa työvoimasta on kokonaan työttömänä. Kehittyneiden länsimaiden ja kehitysmaiden välinen paradoksi toistuu siis myös teollistuneiden maiden sisällä. Työtä ei ole tarjolla kaikille, jos sitä ei jaeta tekijöiden kesken paremmin tasan. Työn riittämättömyydestä johtuvat ongelmat ovat pitkälti näennäisiä, ja ne johtuvat työn huonosta koordinoimisesta. Valitettavinta onkin ansioiden jakautuminen epätasaisesti, mikä

puolestaan johtaa ihmiset eriarvoiseen asemaan. Tekniikka ja automaatio ovat vapauttaneet työvoimaa kurjista, epäsiisteistä ja yksitoikkoisista töistä, mitä on tervehdittävä iloiten. Mutta toisaalta esimerkiksi atk-laitteiden huollon ja korjauksen kasvu on merkinnyt, etteivät työvoimapolitiikan asiantuntijatkaan ole enää yksimielisiä siitä, onko automaatio todella vähentänyt tarvittavan kokonaistyövoiman määrää, vai onko ihmisiä vain siirtynyt työstä tai toimialalta toiseen.

Syyt työn näennäiseen katoamiseen eivät ole olleet vain edellä selitetyn kaltaisia tuotannollisia syitä. Ne eivät johdu vain tuottavuuden, tehokkuuden tai substantiaalisten arvojen tuotantoon liittyvistä muutoksista. Osa työvoiman tarpeen vaihteluun liittyvistä syistä on pelkästään taloudellisia. Ne liittyvät kansantalouksien omaan toimintadynamiikkaan.

Samalla kun kokonaistuotanto on kasvanut, myös kysyntä on laajentunut, eikä ihmisten tarpeilla näytä olevan rajoja. Tuotanto on siis luonut itse oman kysyntänsä, niin kuin ranskalaisen Jean Babtiste Sayn (1767–1832) muotoilema kansantaloustieteen laki sanoo. Kun tuotanto on planeetallamme kaiken kaikkiaan tehostunut, jokaisen hyödykkeen tuottaminen on loihtinut tekijöidensä ja kauppiaidensa taskuihin sen lopullista myyntiarvoa vastaavan määrän rahaa. Takataskua polttaessaan tämä raha vaatii omistajaansa menemään kauppaan tai pankkiin eli laittamaan hallussaan olevan lisäarvon kiertoon. Mitä enemmän on tuotantoa, sitä enemmän on kysyntää. Pelkkä tuotannon kasvu sinänsä ei ole syy työttömien ja joutilaiden ihmisten armadaan. Hyödyke- ja palvelutarjonnan kasvaessa kasvavat myös ihmisten tarpeet. Kun palveluja ja hyödykkeitä voidaan tuottaa yhä vähemmällä työvoimalla, ihmisten ostokyky ja kulutusmahdollisuudet lisääntyvät, ja näin länsimaihin syntyy työttömyyttä. Työtä on ja tehdään kaiken kaikkiaan enemmän kuin ennen, ja vaikka se sivistyneissä länsimaissa onkin varsin tehotonta ja kannattamatonta, globaalisti ajatellen tuotannon tehokkuus on kasvanut räjähdysmäisesti. Automaatio on johtanut työvoiman tarpeen vähenemiseen kehittyneissä maissa, kun taas alikehittyneissä tai kehittyvissä maissa ihmistyövoimaa vielä tarvitaan, ja halvalla hinnallaan se pystyy kilpailemaan koneiden kanssa.

Automaatiotekniikan ja robotiikan huomattava kehittäjä, matemaatikko Norbet Wiener kirjoitti 1950-luvulla julkaisemassaan teoksessa *Ihmisestä, koneista, kielestä*, että länsimaisilla yhteiskunnilla on edessään sakeneva työttömien joukko, jonka jäsenet joutuvat kilpailemaan koneiden kanssa työpanoksensa tuottavuudessa. Pahimmillaan ihminen kilpailisi koneen kanssa siitä, kumpi onnistuu tehokkaammin tekemään itsestään työnantajaa palvelevan orjan. Siinä leikissä ihminen joutuisi nopeasti häviäjän rooliin. Parhaimmillaan ihmiset olisivat sellaisissa työtehtävissä, joita ei voitaisi koneellisesti hoitaa lainkaan ja joissa tarvitaan elävää persoonaa. Suhteellisen pessimistiseen sävyyn hän kuitenkin jatkaa, että vallitseva kehityssuunta

> [...] tulee aiheuttamaan työttömyyttä, johon verrattuna tämänhetkiset rajoituksemme ja 1930-luvun suuri pulakausi näyttävät lasten leikiltä. Tämä uusi pulakausi on tuhoava monia teollisuudenaloja – ehkä sellaisiakin, jotka ovat hyötyneet näistä mahdollisuuksista. Mutta teollisuuden noudattamissa perinteissä ei mikään estä teollisuusmiestä hankkimasta varmaa ja nopeaa voittoa ja sitten vetäytymästä syrjään, ennen kuin uusi romahdus ehtii koskettaa häntä itseään henkilökohtaisesti.[39]

Ja kuinka oikeassa hän onkaan ollut, jos ajatellaan vaikkapa 1990-luvun lamasta hyötyneitä miljonäärejä ja romahduksesta kärsineiden kohtaloa? Toisaalta Wiener katsoi, että tekniikan luomuksia tulisi käyttää eettisesti ihmisten parhaaksi. Käytännössä tämä tarkoittaisi vapaa-ajan organisoimista ihmisten henkisen hyvinvoinnin edistämiseen. Keskeinen ongelma ei ole siis työn riittämättömyys tai riittävyys vaan sen kertakaikkinen katoaminen tekijöiden ulottuvilta, arvomaailmasta ja elämänkäytännöistä.

Tuottavuuden ongelma

Entä miten edellä selitetyt maailmanlaajuiset ongelmat ovat heijastuneet Suomen kansantalouteen? Kuinka ne ovat vaikuttaneet meidän työyhteiskuntaamme ja elämäämme? Työn ja sen tulosten epätasainen jakautuminen eli ”katoaminen”, tehokkuuden nousu eräillä toimialoilla ja lasku toisilla sekä työn kokonaistuottavuuden kasvu ovat johtaneet myös suomalaisen työyhteiskunnan sosiaalipoliittiseen repeytymiseen: tielle takaisin kohti luokkayhteiskuntaa. Meidän oloissamme teollisen työyhteiskunnan paradoksit ovat toteutuneet kärjistetysti. Tehokkuusvaatimusten vuoksi työ ja ansiot ovat kasautuneet harvoihin käsiin automaation ja koneistumisen tuomista helpotuksista huolimatta. Toisaalta myöskään Sayn lain sanoma ei ole toteutunut. Tuotannon lisääntyminen ei olekaan ”luonut omaa kysyntäänsä” eli lisännyt kotimaisten hyödykkeiden kysyntää ja työvoiman tarvetta.

Suomen tilannetta valottaa sen vertaaminen esimerkiksi Saksan kansantalouteen. Saksassa toimii useita suuryrityksiä, jotka kotiuttavat ulkomailla tuotettuja voittojaan emomaahansa. Yritysten johtajat ovat usein huippupalkattuja ja huippurikkaita. Tämä takaa kansantaloudelle ja kuluttajille ostovoimaa. Vaikka myös ostovoima jakautuu rikkaiden ja köyhien kesken epätasaisesti, vauraudesta nauttivan väen kulutustottumukset lisäävät kotimaista kysyntää ja luovat siten työtä ja tuloa myös alemmin palkatulle kansanosalle. Sanotaan, että ”vauraus tihkuu alaspäin”.

Suomi puolestaan on pääomaköyhä, puolivalmisteita ja raaka-aineita tuottava maa. Vasta Nokian kaltaiset huipputeknologiayritykset ovat tuo-

neet Suomeen runsaita pääomia ja synnyttäneet maahamme muutamia miljonäärejä, kun yrityksen pörssiarvo on noussut ja firma on alkanut maksaa korkeita palkkoja ja osinkoja sekä myöntää optioetuja. Korkeisiin tuloihin yltäneiden ihmisten ostovoima ei ole kuitenkaan suuntautunut suomalaisiin hyödykkeisiin ja sijoituskohteisiin, vaan heidän kulutustottumuksensa ovat kohdistuneet ulkomaanmatkoihin, kalliisiin tuontitavaroihin, kuten autoihin ja kodinkoneisiin, sekä ulkomaisiin sijoitusrahastoihin ja osakkeisiin. Näin ollen kansantalouteen kertyneet pääomat eivät ole jääneet rikastuttamaan maatamme, vaan ne ovat valuneet suureksi osaksi ulkomaille.

Toisaalta työn tuottavuus ei ole vain edellä selitetyn kaltainen arvotuotannon ilmiö, jossa arvioitaisiin pelkästään substantiaalisten esineiden tai henkisten arvojen tuottamiskykyä. Näitä arvoja maassamme tuotetaan vielä kohtalaisesti. Työn tuottavuutta voidaan lähestyä myös pelkkänä taloustieteellisenä ja systeemiteoreettisena ilmiönä: näkemällä tuottavuus kansantaloustieteellisen kasinon sisäisenä pelinä. Tällöin paljastuu, että jopa Sveitsissä työ ”tuottaa” huomattavasti paremmin kuin Suomessa. Kysymys on työyhteiskunnan ”ensimmäisestä paradoksista”. Hyödyntämällä työn globaalisti epätasaista jakautumista myös materiaalisia tai henkisiä arvoja tuottamaton *banking and business* saadaan tuottamaan huikeasti. Se ei siis tuota todellisia arvoja mutta leipoo tekijöilleen rahaa.

Suomessakin työ tuottaa henkisiä tai materiaalisia arvoja vain tyydyttävästi, mutta myös työn laskennallinen tuottavuus on ainoastaan välttävä. Saksassa työ on perinteisesti tuottanut korkeatasoisia henkisiä ja materiaalisia arvoja, ja myös työn kansantaloustieteellisesti laskettavissa oleva tuottavuus on korkea. Sveitsin kaltaisessa kansantaloudessa taas tuotetaan vain niukasti substantiaalisia arvoja (maa tuottaa lähinnä käkikelloja), mutta työn laskennallinen tuottavuus on huippuluokkaa, sillä siellä osataan hyödyntää tehokkaan työvoiman maissa tuotettuja pääomia. Näin länsimainen joutilaisuus voi olla kansantaloudellisesti katsoen ”tuottavaa”, vaikka sen piirissä ei työskenneltäisi kovin tehokkaasti ja arvotuotanto olisi minimaalista. Toisaalta maissa, joissa työvoiman käyttö on tehokasta ja hyötysuhde korkea, ei välttämättä päästä korkeaan tuottavuuteen, kun pääomat karkaavat maasta. Tässä vertailussa Suomi asettuu keskivaiheille. Korkeakaan tehokkuus ei suomalaisessa työelämässä paranna kansantalouden tilannetta, kun yrityksemme ovat entistä enemmän ajautuneet ulkomaiseen omistukseen. Pääomat kaikkoavat maasta eivätkä ne kartuta myöskään kokonaisverokertymää. Työn tuottavuutta edelleen heikentää Suomessa se, että julkisen hallintotoiminnan kautta arvotuotantomme astia vuotaa. Sitä mukaa kun joku saa jotakin valmiiksi, työn laskennallinen arvo nousee huimasti, koska yhden ihmisen työstä pyrkii hyötymään kymmenen hallintobyrokraattia, joiden pääasiallinen tehtävä on vain verottaa ja jakaa uudelleen yhteiskunnan rahavirtoja. Tuottavan työn kalleus johtuu siis sen harvinaistumisesta.

Tästä tehottomasta toiminnasta olisi tehtävä loppu, jotta päästäisiin terveempään työyhteiskuntaan.

Näennäisen tehostumisen mutta huonon tuottavuuden vuoksi työssä kuin työssä on entistä useammin kiire. Myös kansantalouden mahdollisuudet huolehtia työttömistä heikkenevät kehnon hyötysuhteen vuoksi, mikä ei suinkaan paranna ihmisten taloudellista hyvinvointia saati lisää subjektiivisia hyvinvoinnin kokemuksia. Työaikaa pidentämällä mutta todellisia arvoja tuottavia työpaikkoja vähentämällä nyky-yhteiskunta on jättänyt lunastamatta hyvinvoinnin kasvua koskevat lupauksensa.

Takaisin tuotantoon: työ ja arvot

Edellä tarkasteltuja ongelmia voidaan korjata vain rakenteellisilla ratkaisuilla. Sen vuoksi on paikallaan tehdä *filosofinen arvoanalyysi*. Jo Karl Marx (1818–1883) katsoi teoksessaan *Pääoma*, että työn pitää tuottaa *lisäarvoa*.[40] Lisäarvon tuottamisen osasivat myös 1980-luvun hullujen vuosien yritysjohtajat. Mutta sen lisäksi Marx, joka teollisuusjohtajan poikana oli nähnyt, kuinka tehtaissa ja tuotantoelämässä toimitaan, korosti myös seuraavaa: tuotettu lisäarvo pitää *sijoittaa takaisin tuotantoelämään* niin, että lisäarvon tuloksena tuotanto tehostuu ja *pääoman kokonaisarvo kasvaa*. Juuri tämän nuo 1980-luvun alimelkkilät ja kairamot unohtivat upottaessaan omat ja lainaamansa rahat luksushuviloihin ja limusiineihin.[41]

Ne taloustieteilijät, jotka olivat lukeneet läksynsä loppuun – ja heihin kuuluivat muiden muassa professorit Pentti Kouri[42] ja Björn Wahlroos – muistivat, että Marxin mukaan pääoman kasvusta seuraa vääjäämättä liikatuotanto, lama ja romahdus: saavutetun pääoman mitätöityminen. Siksi romahdukseen on syytä varautua. Eteen tullessaan taloudellinen lama olisi suuri siunaus, ja se avaisi taitavalle pelaajalle loistavan finanssiteknisen mahdollisuuden. Jo John Maynard Keynes (1883–1946) tunnusti, ettei kaikki tuotettu pääoma välttämättä kanavoidu takaisin tuotantoon, vaan osa siitä jää rahan muotoon. Sen vuoksi pääoman kannattaa etsiytyä aina sinne, missä romahdus on juuri tapahtunut, ja edessä on taloudellinen nousukausi, joka on sijoittajan juhlaa.

Jos rahavirrat eivät ohjaudu sijoitustoimintaan, ei päästä myöskään klassisen kansantaloustieteen mukaiseen täystyöllisyyteen. Jos taas raha sijoitetaan oikein, se sivuseurauksenaan luo työpaikkoja ja työtä – ainakin joillekin ihmisille jossain päin maailmaa. Samalla se luo vaurautta kansantalouksiin. Rahan sijoittaminen huonosti puolestaan lisää lamaa ja katastrofin synkkyyttä. Siksi on tärkeää lopettaa ajoissa ja olla paikalla silloin, kun kasvun edellytykset ovat jälleen voimassa. Kehäkettu Jukka Keitele[43] osasi vetäytyä markkinoilta juuri ajoissa, kun taas Uotin veljekset ja merkonomi Taito Tuunanen jatkoivat liian pitkään duunaillen

itselleen taitavasti myös tuomioita. Heidän toimistaan oppineina monet rahoittajat karttavat nyt kaiken sellaisen toiminnan ruokkimista, jolla ei ole välittömiä konkreettisia tuloksia.

Entä mitä edellä selitetty opportunismi merkitsee työllisyyden kannalta? Kansantaloustieteellisesti ajatellen työlle rakentuvan yhteiskunnan pitäisi olla kuin pankki, jossa tuotetaan arvoja ja jossa tuotetut arvot lisäävät yhteistä hyvää. Keskeistä ei ole se, mitä nuo arvot tarkalleen ottaen ovat, kunhan niitä tuotetaan. Juuri tärkeimpien arvojen mittaaminen rahassa voi olla ylivoimaisen vaikeaa, kun osa niistä ei ole lainkaan materiaalisia. Käytännössä suuri osa yhteiskunnallisesti välttämättömästä työstä onkin "näkymätöntä työtä", toimintaa, jolla ei ole konkreettisia aineellisia tuloksia ja jota ei ole alun alkaenkaan mahdollista organisoida palkka- tai yrittäjätyöksi. Tällaisen työn piiriin en lue suinkaan arvotonta byrokraatintyötä, jota jo edellä arvostelin ja jossa ei tuoteta edes paljon mainostettuja "palveluarvoja". Sen sijaan byrokraattien toiminnan tuloksena syntyy arvotonta paperisotaa ja kansalaisten alistamista turhanpäiväiselle tarkkailulle. Mutta "näkymättömällä työllä" tarkoitan esimerkiksi taiteilijan, kirjailijan, runoilijan tai kotiäidin työtä, jota ilman kulttuurielämämme ja toisten ihmisten työssä käynnin edellytykset romahtaisivat. "Näkymätön työ" on siis työtä, joka tuottaa näkymättömiä arvoja tai arvoja, jotka näkyvät kyllä, mutta joita vallitseva työkulttuuri ei omassa sokeudessaan näe – siis *tunnusta* näkyviksi.

Tässä kirjassa työksi tunnustetaan vain sellainen työ, joka tuottaa lisäarvoa. Lisäarvoksi en lue pelkästään materiaalisia arvoja, kuten vielä savupiipputeollisuuden ajan yhteiskunnassa oli tapana, vaan myös *henkiset arvot*. Materiaalisten arvojen yltäkylläisyys mahdollistaa vapaa-ajan lisääntymisen ja työttömyyden, mikä sitten vapauttaa aikaa ja energiaa myös henkisten arvojen tuottamiseen. Mutta henkisten arvojen tunnustamisella osaksi työyhteiskuntaa on lisäksi käänteisvaikutus: se mahdollistaa yhä paremman materiaalisten arvojen ja hyödykkeiden tuottamisen.

Henkisten arvojen myötä kohtaamme nykyaikaisen työyhteiskunnan suurimman vaikeuden, joka on myös ihmisten sivistyksellisten pyrkimysten este: *miten organisoida henkisten arvojen tuottaminen työksi?* Siinä ei ole tähän asti onnistuttu ja tuskin koskaan onnistutaankaan. Työksi henkisten arvojen tuottaminen on myönnetty lähinnä silloin, kun henkiset arvot ovat tuottaneet myös huomattavia taloudellisia tai materiaalisia arvoja. Tällaisia henkisen työn tuloksia voivat olla esimerkiksi tietokoneohjelmat, mikäli jätetään laskuista niihin liittyvä rahankiskonta, jonka kautta jakeluportaankin toiminta on muuttunut lompakoiden imuroimiseksi.

Esimerkin sellaisesta henkisiä arvoja tuottavasta työstä, jota *ei* ole voitu luontevasti organisoida palkkatyöksi, antaa säveltäjän työ. Sävellyspuuhaan ryhtyminen on pelkän taloudellisen palkinnon toivossa onnenkauppaa. Suurin osa luovasta toiminnasta syntyykin ihmisen "sisältä

päin”, tekijän halusta sanoa itse jotakin. Siihen ei liity välttämättä taloudellista kunnianhimoa eikä edes palkintoja. Mutta yhteiskuntamme näyttää arvostavan korkeasti myös sellaisen henkisen työn *tuloksia*, joka ei ole välittömästi tuottavaa tai voitollista. Ihmiset rakastavat esimerkiksi oopperoita ja konsertteja, ja he myös maksavat mielellään huomattavia summia elokuvista ja äänitteistä.

Toisen esimerkin ”näkymättömästä työstä”, joka lopulta muuttuu näkyväksi, tarjoaa muotoilijan työ. Insinöörit ja juristit, jotka mielellään ajelevat Bemareillaan, saattavat pitää muotoilijoiden työtä homojen hommana. Mutta huomaavatko he, että myös heidän kommunikaattoriensa, autojensa ja muiden tekopenistensä linjat ovat lähtöisin jonkun taiteilijan kynästä? Muistetaanko yhteiskunnassa siis arvostaa myös henkisiä arvoja tuottavan työn tekijöitä, vai palvotaanko elokuvia, runoja ja romaaneita vain muilta ihmisiltä salassa?

Arvojen tuottaminen – Työtä vai toimintaa?

Hyvin organisoidun työyhteiskunnan tulee tuottaa lisäarvoa. Lisäarvoa on kahdenlaista: materiaalista tai henkistä. Sen mukaan työ, jota arvojen tuottamiseksi tehdään, on käytännöllisperäistä ja fyysistä – eli konkreettisia esineitä tai tuloksia tuottavaa työtä – tai se on henkistä: näkymättömiä merkityksiä ja aineettomia arvoja tuottavaa toimintaa. Olennaista on, että molemmat *toiminnat tuottavat lisäarvoa* riippumatta siitä, onko ne organisoitu työksi vai ei. Myös työtön henkisten arvojen tuottaja synnyttää yhteiskuntamme kannalta tärkeitä arvoja. Heidän toimintansa on sekä heidän itsensä että yhteiskunnan kokonaisedun kannalta arvokkaampaa kuin sellaisen viranomaisen toiminta, joka istuu kansliassa, osallistuu näennäisesti työelämään ja saa siitä palkkaa mutta ei tuota tähän yhteiskuntaan käytännöllisesti katsoen mitään arvoja.

Entä millaiseksi sitten muodostuu filosofien oma rooli? Meitä filosofeja haukutaan usein tyhjäntoimittajiksi. Todellisuudessa filosofit vastaavat koko siitä arvokonstituutiosta (eli arvojen rakentumisesta ja niiden perustuksesta), jolle kaikki toiminta yhteiskunnassamme legitimoituu. Arvomäärittäjän ja -analyytikon tehtävää toteutan myös tässä kirjassani. Silti monet ammattifilosofit joko ovat joko olleet kovin vaitonaisia työelämän arvoista ja etiikasta tai ovat kirjoittaneet *business managament* -tyyppisiä selviytymisoppaita, jollainen tämä kirja ei ole. Filosofeista aktiivisimmat ovat tyytyneet vain konsultoimaan yrityksiä ja työnhakijoita ohjaamalla heitä puimaan korjattavissa oleva vilja työelämän pellosta ja varoittamalla heitä oman satonsa polttamisesta.

Työelämän keskeinen ongelma ei ole se, miten *menestyä työelämässä*. Parinkymmenen viime vuoden aikana on nähty, että ihmiset eivät kaikesta huolimatta oikein ”menesty työelämässä”. Ongelma ei ole sekään,

miten hankkia työttömille työtä. Viranomaiset ovat uhranneet suuria summia kurssittamiseen ja koulutteluun, joiden avulla työttömiä on koetettu valmentaa työelämää ja työnhakua varten. Työnantajat eivät ole suinkaan niin tyhmiä, etteivät he näkisi tällaisten trikkikuvien läpi. Ei työelämästä pudonnutta saada sinne takaisin millään kosmeettisilla tempuilla, strategioilla tai edes taloudellisilla myötäjäisillä.

Asiaa pahentaa taannoiseen hallitusohjelmaan kirjattu linjaus, jonka mukaan työttömyysetuudet uhattiin muuttaa vastikkeellisiksi.[44] Näin tehtäessä tuskin pohdittiin, kenen työnantajan kannattaa maksaa työstä enää palkkaa, kun sitä voi teettää työttömyyspäivärahalla. Vaikutukset olisivat siis työllisyyttä alentavia, työttömyyttä lisääviä ja sosiaalisesti epäoikeudenmukaisia.

Myös työllistämiskurssien asennemuokkaus, jolla on koetettu opettaa työnhakutaitoja akateemisille työn etsijöille, on ollut toivotonta ja turhaa. Jos ihminen ei mitään osaa seitsemän vuoden yliopistossa opiskelun jälkeen, on lisäopettaminen turhaa, ja ihminen on käytännössä työkyvytön. Asia on kuitenkin vain harvoin näin lohduttomalla tavalla, ja työttömyys johtuu rakenteellisista tai koulutuspoliittisista syistä. Toisaalta työnantajatkaan eivät ole sillä tavoin asioista pihalla, että he kiinnostuisivat työntekijöistä heidän supliikkitaitojensa perusteella. Kyllä heitä kiinnostaa etupäässä se, mitä nuo heidän palvelukseen haluamansa ihmiset todella osaavat ja tietävät.

Uppoavat länsimaat voivat pelastaa itsensä vain mukautumisen ja sopeutumisen kautta, toisin sanoen puhaltamalla yhteen hiileen ja lopettamalla työntekijöiden ja työnantajien keskinäisen kiistelyn. Tämä edellyttää, että kansallinen etu tunnustetaan korkeimmaksi arvoksi. Sivistyksellä ja koulutuksella on tässä jatkuvassa kulttuurievoluutiossa ratkaiseva tehtävä. Tämän vuoksi seuraavassa pääluvussa perehdytäänkin erityisesti koulutuksen rooliin työyhteiskunnassa. Vanhoihin työväenluokkaisiin asenteisiin lukkiutuminen ja taaksepäin katseleminen eivät kannata tilanteessa, jossa kehitystä edistävät voimat perustuvat tieteen ja tekniikan uudistumiseen. Asiaa voidaan havainnollistaa esimerkeillä.

Ammattiyhdistysliikkeen konservatiivisuus

Ammattiyhdistysliike penää usein työpaikkojen säilyttämistä vain sillä perusteella, että se on tekijöiden oman edun mukaista. Niin tehdessään se ei ole kovin edistyksellinen vaan kohtalokkaan konservatiivinen. Ajateltakoonpa jotakin tiettyä ammattikuntaa, esimerkiksi 1900-luvun alun jäänmyyjiä. Vielä viime vuosisadan alussa jäänmyyjien ammatti oli arvostettu ja taitoa vaativa ammatti. Jäänmyyjien vastuulle luettiin elintarvikkeiden säilytys, ja he olivat lääkärien tavoin osavastuussa myös väestön terveydentilasta. Heillä oli hallussaan tärkeää osaamispääomaa, sillä pakkas-

tilan ylläpito kuumina päivinä vaati huomattavaa keinojen hallintaa. Jääkaappien keksiminen teki jäänmyyjien ammatista kuitenkin kerta heitolla hyödyttömän, sillä kukaan ei halunnut enää ostaa jäätä. Ei auttanut vakuutella olevansa mitä taitavin kylmätilan säilyttäjä, kun freoneilla täytetyt lämmönvaihtimet saivat pakkasen paukkumaan moderneissa refrigiraattoreissa. Niinpä myös jäänmyyjien vaatimukset jääkaappien kieltämisestä vain siksi, että heidän oma työllisyytensä voitaisiin säilyttää, olisivat osoittautuneet yhteiskunnan kannalta järjettömiksi.

Kuitenkin suuri osa työväenliikkeestä pyrkii nykyisin jarruttamaan tieteellistä kehitystä ja keksintöjen käyttöönottoa pelkistä työpoliittisista syistä. Tämä merkitsee yhteiskunnallisen tehokkuuden alenemista. Joskus työväenliike on suorastaan pyrkinyt estämään innovaatiot säilyttääkseen jonkin ammattialan työpaikat. Sivistys, kouluttautuminen ja uuden oppiminen on yritetty tällöin kieltää työntekijöiltä itseltään. Totuus on kuitenkin se, että jos kukaan ei halua maksaa videonauhurin korjauksesta DVD-soitinten aikakaudella, se on normaalia teknistä evoluutiota, eikä yhteiskunnan tule tukea videonauhurikorjaamoja vain siksi, että niissä työskentelee erittäin päteviä videonauhurin korjaajia. Samaan tapaan sähkölamppujakaan ei kielletty vain kynttiläteollisuuden suojelemiseksi.

Länsimaista hyvinvointia ja kansantuotteen kasvua ei ole *tuotettu* työväenliikkeen kamppailun kautta vaan teknisen ja tieteellisen kehityksen tuloksena. Ammattiyhdistysliike on kyllä auttanut *jakamaan* tuloksia tekijöiden kesken, mutta käyttäessään painostuksensa välineenä jarrutuskeinoja se on vain haitannut arvotuotantoa ja lisäarvon luomista.

Tärkeintä on, että työelämässä tuotettaisiin arvoja. Työelämän rakenteita pitäisi uudistaa niin, että yhteiskuntamme alkaisi tukea nimenomaan henkisten ja materiaalisten *arvojen* tuottamista ja ettei ihmisten toimeentuloa sidottaisi enää näennäistyön rotanloukkuun. Oikeasta työstä tulee tietenkin maksaa työhön kannustava korvaus, ja materiaalisia ja henkisiä arvoja tuottavan toiminnan täytyy olla entistä helpommin mahdollista ilman, että ihmisen aktiviteetteja joudutaan kanavoimaan *työelämän* kautta.

Työyhteiskunta nykymuodoissaan on aikansa elänyt, samoin työttömyyden ja työelämän käsitteet. Niitä vastaavat sanat pitäisikin korvata *toiminnan* käsitteellä. Yhteiskunnan tulisi kannustaa ihmisiä heidän omasta vapaasta tahdostaan tapahtuvaan toimintaan, kuten opiskeluun, työntekoon tai harrastustoimintaan riippumatta siitä, onko se työtä vai ei.

Työn määrittelemisen vaikeus

Työpolitiikan arvouudistuksen kannalta ratkaiseva on seuraava havainto: en ole löytänyt mistään kirjasta enkä viranomaispaperista yhtään yksiselitteistä *työn määritelmää*. Silti kaikki ihmiset puhuvat työstä ikään kuin heillä olisi jokin käsitys siitä. Mitä työ siis on? 'Työ' on niin laaja käsite, ettei sitä pidä pyrkiä määrittelemään kaikenkattavasti (univokaalisti) eikä muiden käsitteiden avulla (ekvivokaalisti). Joko määritelmiä saadaan tapauskohtaisesti useita tai voidaan päätyä jonkin teorian sisäisiin deskriptioihin: kuvaileviin määritelmiin työstä.

Työksi on näihin päiviin asti kutsuttu lähinnä sellaista toimintaa, jossa tekeminen muuttuu jonkun *omaisuudeksi*. Työ on siis marxilaisittain nähtynä vieraantunutta toimintaa eli tekoja, joiden määrääjänä on vieras tahto. Tällainen työn käsite näyttää olevan myös meidän yhteiskuntamme taustalla. Sitä olisikin syytä nyt laajentaa, ja työn piiriin pitäisi lukea myös sellainen toiminta, joka on omaehtoista, jossa tuotettava omaisuus on ikiomaa tai jossa sitä ei ollenkaan tuoteta. Kyseessä ei ole nyt työn käsite perinteisessä merkityksessä vaan edellä kuvailemani toiminnan käsite.

Niinpä materiaalisia tai henkisiä arvoja tuottavaa työtä voi tehdä yhtä hyvin työtön harrastaja kuin palkkatyössä oleva. Moni yritys on syntynyt alun perin autotallifirmasta tai pienestä workshopista. Esimerkin tarjoaa Macintosh-tietokoneita valmistava Apple. Se on luotu rohkeiden yksilösuoritusten ja innovatiivisen ajattelun kautta. Kuitenkaan suuri osa ihmisistä, jotka työskentelevät palkatussa työssä, ei luo mitään materiaalisia eikä henkisiä arvoja. Totuus on, että sellainen yhteiskunnan siivellä eläjä on useimmiten työviranomainen, sosiaaliviranomainen tai Kansaneläkelaitoksen viranomainen, jonka päivä koostuu vain etuushakemusten käsittelystä ja yhteiskunnallisesta rahanjaosta. Nämä tehtävät voitaisiin hoitaa tehokkaasti vain murto-osalla siitä summasta, joka raskaassa byrokratiakoneistossa maksaa nyt kansalaisille äärettömän suuria summia.

Työyhteiskunnan rakenneuudistuksen pitää olla radikaali. Ohjelmani eräänä motiivina on filosofinen havainto, että nykyinen talousjärjestelmämme nojautuu näennäisesti työhön, vaikka kukaan ei pysty sanomaan, mitä työ on. Asiat, joita sanotaan työksi, eivät useinkaan ole sitä. Toisaalta sellaista toimintaa, joka jotakin vielä tuottaa, ei tahdota tunnustaa työksi, ja tekijältä riistetään hänen ansaitsemansa kruunu. Jonkinlainen epäsuora työn määritelmä on kuitenkin aina ollut olemassa. Poliittisessa retoriikassa on leijunut lausumattomana eräänlainen työn määritelmä tai käsitys työstä. Todellisuudessa sillä ei ole pitkään aikaan ollut mitään tekemistä työn kanssa. Työksi voidaan nykyisin nimittää melkein mitä tahansa, kunhan sen ympärillä pyörii rahaa ja tekijä voi sanoa, että ”kun on taskussa lantti, niin eivät koirat kuse kengille”.

Niin työviranomaisten, poliitikkojen kuin tutkijoidenkin käsitykset työstä ovat olleet ideologisia. Ne ovat sisältäneet poliittisia kannanottoja. Kysyttävä on, mitä ministeri oikeastaan tarkoittaa, kun hän sanoo, että ”kansalaisille olisi saatava enemmän työtä” tai että ”työttömyysongelman ratkaiseminen on hallituksen tavoite numero yksi”. Kenties poliitikko tarkoittaa, että hän ei ole onnistunut tavoitteissaan: että hänen omien äänestäjiensä laiskuus olisi saatava kuriin ja orjille uusi isäntä.

Kiintoisaa on, kuka tekee arvomäärittäjän työn ja kenen sallitaan määrittää työ työksi. Menneiden aikojen poliitikkojen työkäsitys on noudatellut vanhakantaista näkemystä, jonka mukaan työksi on tunnustettu vain materiaalisia arvoja tuottava välineellinen työ, esimerkiksi teollisuustyö. Tämä käsitys on ollut työväenliikkeen etujen mukainen, ja se on pyrkinyt aktiivisesti vastustamaan ihmisten sivistyksellisiä ja henkisiä pyrkimyksiä. Tämän työnmääritelmän varaan on perustettu koko työyhteiskuntamme ja se, mikä on hyväksytty ”tärkeäksi toiminnaksi”. Todellisuudessa tämä ajattelutapa ei ole ollut myöskään työväenluokan omien etujen mukainen vaan pelkkä tahaton seuraus siitä tosiasiasta, että vallalla oleva työn käsite on muotoutunut hiljalleen ammattiyhdistysliikkeiden ja työnantajien järjestöretorisissa käytännöissä: työ on duunia.

Siksi työelämä ja sivistys ovat nyt osittain tai kokonaan ristiriidassa ja toimivat toisiaan vastaan. Työväenliike on onnistunut lanseeraamaan julkiseen sanankäyttöön sellaisen työnmääritelmän, joka tunnustaa arvokkaaksi vain materiaalisia tai välineellisiä arvoja tuottavan toiminnan. Tämä ideologinen käsitys saa ilmaisunsa myös työviranomaisten ja monien poliitikkojen mielipiteissä. Opiskelija, joka tekee yhteiskunnan kannalta korvaamatonta työtä kehittämällä ja sivistämällä itseään, on työviranomaisten kannalta katsottuna vihollinen, jota yhteiskunta pitää ahdingossa pakottamalla häntä rahoittamaan opintonsa lainalla ja tulemaan toimeen vähemmällä kuin samanaikaisesti työttömänä oleva ikätoverinsa. Samoin sellainen työtön, joka tuottaa henkisiä arvoja, kuten taiteilija, on usein pulassa. Hänen taitojaan ja tietojaan ei myönnetä arvokkaiksi työelämässä, joka pitää tärkeänä työnä vain materiaalisten tai taloudellisten arvojen tuottamista. Myöskään ”työssä” olevista ihmisistä monet eivät tuota mitään arvoja, vaan he pyörittelevät päivätöikseen pahaenteisiä papereitaan.

Työyhteiskunnan ulkopuolisen toiminnan oikeuttaminen

Tässä pääluvussa olen käsitellyt yhteiskunnalliseen arvotuotantoon liittyviä pulmia. Keskeisiä aiheita olivat työttömyyden synty osana kelluvaa talousjärjestelmää, työpaikkojen ja työntekijöiden olemassaolo ja olemattomuus, työttömyyden välttämättömyys ja moraalinen oikeutus, työn ja

toiminnan ero sekä henkisten ja materiaalisten arvojen tunnustaminen toiminnan perustaksi.

Totesin, että työttömyys kuuluu markkinatalousjärjestelmän olemukseen. Se on sekä markkinamekanistisista syistä että oman virkistävän luonteensa vuoksi toivottu asiaintila, eikä sitä ole syytä moralisoida. Totesin, että työttömien aivan kuten työpaikkojenkin olemassaolo on muuttunut epävarmaksi ja häilyväksi. Lisäksi päädyin näkemykseen, että yhteiskunnallisesti kannustettavaksi työksi pitäisi tunnustaa vain sellainen toiminta, joka tuottaa henkisiä tai materiaalisia arvoja, kun taas arvoja tuottamattomasta näennäistyöstä pitäisi pyrkiä eroon.

Olemme jälleen tulleet johtopäätösten eteen. Niistä ensimmäinen (1) koskee arvojen tuottamisesta johtuvaa palkitsemista. Kaikki materiaalista tai henkistä lisäarvoa tuottava toiminta tulisi saattaa työstä maksettavaa korvausta vastaavan taloudellisen tuen piiriin. Siihen lukeutuvat esimerkiksi opiskelu ja taiteellinen toiminta. Toiseksi (2), työn käsite on syytä purkaa filosofisen kritiikin keinoin osiinsa. On perusteltua luopua edellä kuvatusta konservatiivisesta työn käsitteestä. Ihmisten toimeentulo pitäisi organisoida arvoja tuottavan toiminnan perusteella eikä näennäiseen ”työntekoon” liittyvien normien perusteella. Kolmanneksi (3), materiaalisten ja henkisten arvojen tuottamiseen liittyvä arvokonflikti tulee ratkaista niin, että henkisten arvojen tuottamisesta palkitaan yhä paremmin. Työyhteiskuntaa on liian kauan rakennettu pelkästään työväenliikkeen arvomaailmaan perustuvan työnmääritelmän varaan.

Nykyisin juuri kukaan poliittinen toimija ei pysty määrittelemään itse käyttämäänsä työn käsitettä. Keskeinen ongelma uuden työyhteiskunnan tiellä ei ole se, etteivät ihmiset tunnistaisi tai myöntäisi henkistä ja materiaalista arvotuotantoa taloudellisen palkitsemisen perustaksi. Ongelma on se, *kenen arvot* lopulta ratkaisevat.

"Ken ei työtä tee, sen ei syömänkään pidä."
Tämä on sosialismin käytännöllinen käsky.

V. I. Lenin

Meidän olisi syötävä elääksemme – ei elettävä syödäksemme.

Mohandas K. Gandhi[45]

4. *Miten selviytyä sivistyneenä työyhteiskunnassa?*

Aristoteleen mielestä yhteiskunta on oikeudenmukainen, kun kaikki sen jäsenet tekevät työtä, joka vastaa itse kunkin kiinnostuksia, kykyjä ja taipumuksia.[46] Tämä on sekä yksilöiden että yhteiskunnan etu. Jos ihmisiä pakotetaan koulutustaan vastaamattomiin töihin, kuten nykyisessä työvoimahallinnossa, menee pohja sekä kouluttautumiselta että työhallinnolta itseltään. Yhteiskunta, joka toisella kädellään kiistää toisella luovuttamansa koulutuksen arvon, kiistää lopulta itsensä. Työviranomaiset pyrkivät kieltämään ihmisten tiedoissa ja taidoissa olevat erot vetoamalla siihen, että ihmiset ovat lain edessä yhdenvertaisia. Yhdenvertaisuus koskee kuitenkin vain ihmisarvoa ja perusoikeuksia eikä velvoita samanlaisuuteen perustuvaan tasa-arvokäsitykseen. Se ei siis tarkoita, että työviranomaiset saisivat paiskoa ihmisiä kykyjään ja koulutustaan vastaamattomaan työhön tai lisäkoulutukseen mielivaltaisesti.

Mikään ole vahingollisempaa kuin se, että väärät ihmiset tekevät keskenään vääriä asioita. Työviranomaiset taivuttelevat vääriä ihmisiä tekemään väärien ihmisten kanssa vääriä asioita. Ihmisten tiedot ja taidot ovat erilaisia, ja ne ovat myös eri tavoin arvokkaita; ne ovat suoraan sanottuna eriarvoisia. Tästä johtuu, että ihmisetkin ovat eriarvoisia. Ihmisillä on luonnollisesti yhtäläinen ihmisarvo, joka on luovuttamaton, eikä sitä pidä riistää keneltäkään pois. Mutta ihmisten kyvyt ja ominaisuudet tekevät meistä eri tavoin arvokkaita yhteiskunnassa. Tämä on sekä kiitettävää että eräällä tavalla moitittavaa. Ongelmana on muun muassa seuraava.

Usein sanotaan, että ihmisen arvo työmarkkinoilla riippuu vain siitä, miten hän onnistuu *myymään oman työvoimansa*. Ajatus pitää valitettavasti paikkaansa, sillä työyhteiskunta pyrkii määrittelemään ihmisen arvon vain sen kautta, mitä arvoa hänen tiedoillaan ja taidoillaan on *työelämää ajatellen*. Tällainen näkemys on yksinkertaistava ja välineellinen,

sillä se näkee tietoihin ja taitoihin liittyvät arvot tuloksina siitä, miten niitä voidaan *hyödyntää* tai *käyttää* työyhteiskunnan tarpeisiin. Tällaisen ajattelun takana on mekanistis-materialistinen ihmiskuva. Ihmisen arvoa ei saisikaan määritellä vain sillä perusteella, mitä merkitystä hänen tiedoillaan, taidoillaan ja ominaisuuksillaan on työelämälle. Niinpä myöskään ihmisten mahdollista eriarvoisuutta ei saisi luoda sen varaan, että ihmisten kykyjä, taipumuksia ja ominaispiirteitä tulkittaisiin *vain* työyhteiskunnan instituutioiden ja arvojen pohjalta.

Yhteiskunnalla ja ihmisillä itsellään on muitakin tehtäviä ja arvopäämääriä kuin työelämän sanelemia. Työelämän arvokriteerit voivat paljastua melko mitättömiksi, kun niitä verrataan muihin arvostuseroja tuottaviin seikkoihin. Esimerkiksi ulkonäkö, taiteellinen lahjakkuus ja rakastettavuus tuottavat ihmisten välille toisenlaisia arvokkuuseroja kuin työelämä, jossa ihmisten arvoa mitataan pelkästään taloudellisilla tuottavuuskriteereillä. Ihmisenä olemista ei pitäisi määritellä työelämän vaatimusten kautta. Työelämän arvot ja normit ovat kyllä monessa mukana, kun ihmiset tavoittelevat esimerkiksi rakkautta, kauneutta tai ikuista nuoruutta, mutta tärkeimpiä ihmiselämän arvoja ei voida palauttaa työn, talouden eikä rahan valtaan eikä johdella niistä. Työelämä arvoineen ja normeineen on melko vähäarvoinen, kun päätämme siitä, mikä meille on tärkeää elämässä. Samasta syystä työn ei tule olla myöskään poliittisen mielipiteenmuodostuksen ylin arvo. Nykyisin työelämä pyrkii koko ajan välineellistämään meidät, vaikka työn itsensä pitäisi olla väline.

Filosofisesti keskeistä on, että työ ei ole itseisarvo, vaan sillä voi olla vain välineellistä arvoa jonkin päämäärän tavoittelussa. Sen sijaan sivistyksellä on aina paitsi välinearvoa, myös itseisarvo ihmisen persoonan kehittäjänä. Tässä pääluvussa lähdetään ajatuksesta, että työelämän tavoitteena pitää olla ihmisyksilöiden hyvinvointi ja sivistys. Niinpä koulutuksen, sivistymisen ja kehittymisen arvot on asetettava työelämän välineellisten päämäärien edelle. Vain yksilöiden sivistystason nousun kautta on voitu tuottaa myös työelämässä tärkeinä pidettyjä henkisiä ja materiaalisia arvoja.

Suomi Finland – Always use headlights.
Liikennemerkki Helsingin satamassa

KENEN ARVOT?

Työyhteiskuntaan osallistuminen ei tuota arvoja välttämättä. Mutta se voi tuottaa epäarvoja ja koitua haitaksi ihmisille ja yhteiskunnalle. Esimerkiksi tehdas, joka tuottaa auton, ei luo ainoastaan lasin, pellin ja krominkimalteista teknologiafetissiä, vaan myös suuren määrän jätteitä, saasteita ja romua. Niitä ovat liukuhihnoilta liikenevät sivuseuraukset sekä

käytöstä poistetun ajoneuvon kaatopaikoille kärrätyt roippeet. Autolla voidaan sen elinkaaren aikana ajaa myös kolareita ja surmata lukuisia ihmisiä. Sitä voidaan käyttää murha-aseena. Mainoksilla manipuloitu tajuntamme näkee edessään usein vain tämän materiaalisen arvotuotannon välittömät hedelmät, niin kuin lapsi helistimeen kiinnitetyn kulkusen.

Arvotuotannossa olisi tärkeää asettaa etusijalle ihminen ja hänen henkiset arvonsa eikä vain noita materiaalisia esineitä, tuotteita ja välineitä, jotka nekin tietysti edistävät yhteistä hyvää – mutta vain tiettyyn rajaan asti. Tämän teoksen lähtökohtana on näkemys, että niin henkiset kuin materiaalisetkin arvot tuotetaan ensisijaisesti *yksilösuoritusten* kautta. Todellisia arvoja tuottavaksi toiminnaksi pitäisi myöntää lähinnä yksilösuoritukset. Tämä johtuu siitä, että ainoastaan yksilön arvotajunnassa työn tuloksilla voi olla *merkitys*. On tärkeää, että työllä on persoonallista ja henkilökohtaista arvoa jollekin yksilölle ja työntekijälle itselleen, sillä vain silloin kyse voi olla aidosta toiminnasta työskentelyn sijaan. Tälle käsityskannalle yhtenevästi saksalaisyhdysvaltalainen filosofi Hannah Arendt jakoikin työn käsitteen kolmeen osaan ihmisen eksistenssiä analysoivassa teoksessaan *The Human Condition* (1958). Hänen mukaansa työtä voidaan kuvailla käsitteillä '*labour*' (työ), '*work*' (työskentely) ja '*action*' (toiminta). *Labouria* luonnehtii piirre, että ihmiset ovat tekemisissä vain esineiden kanssa. Työllä sinänsä ei koeta olevan suurtakaan sisältöä, eikä sen kautta luoda pysyviä arvoja. *Workin* eli työskentelyn kautta ihminen voi saavuttaa tietoisuuden itsestään. Tällainen työskentely ei Arendtin mukaan tapahdu vielä ihmisten subjektiivisena vuorovaikutuksena, vaan toiset ihmiset kohdataan systeemin pelinappuloina: tuottajina ja kuluttajina. Sen sijaan *action* eli toiminta tapahtuu persoonallisesti toisten ihmisten kanssa. Siihen liittyy yksilöiden tietoisuus omista päämääristään, ja tämän toiminnan tapahtumapaikka on olemassaolon julkinen alue: politiikka.

Myös omasta mielestäni *yleisten arvojen* oivaltaminen *omiksi arvoiksi* (eli niiden käytännöllisten merkitysten määritys) on aina yksilöllistä harkintaa ja päätöksentekoa koskeva asia. Kukaan ei voi valita arvoja sinun puolestasi, sillä silloin kyseessä ei olisi vapaa ja sen myötä vastuullinen *valinta* vaan *normatiivinen pakottaminen*. Vastuu ei voi perustua pakottamiseen, sillä manipulaatio siirtää vastuun vaatimukset manipulaattorille itselleen. Niinpä myös arvoreflektio, eli arvojen vertaileminen ja valinta, tapahtuu aina nimenomaan yksilön tajunnassa, jossa päätökset tehdään.

Yksilöiden ja yhteisöjen ponnistuksia ei pidä kuitenkaan nähdä vastakohtina, vaikka usein ne asettuvatkin vastustamaan toisiaan. Todellisuudessa yksilösuoritusten kautta myös yhteisöt voivat menestyä. Ihmisen arvokkuus määräytyy hänen tietojensa ja taitojensa *itseisarvon* kautta, ei sen kautta, mitä *välinearvoa* hänen kyvyillään voisi olla työyhteiskunnalle. Arvotuotannon keskiössä on näin ollen yksilö ja hänen vastuullinen arvotajuntansa, ei yhteisö tai kollektiivi, jossa vastuu jakautuu ja hajoaa.

Yksilöä kunnioittavassa yhteiskunnassa eriarvoisuuskin on aina persoonallista ja ihmiskasvoista eriarvoisuutta – ei sosiaalista epäoikeudenmukaisuutta. Olemme kaikki erilaisia, ja siksi myös meidän taipumuksillamme on eri arvo.

Tällainen eriarvoisuus ei ole yksilöille eikä yhteiskunnalle haitallista. Se ei ole hierarkkista vaan rinnakkaista ja johtuu tosiasiasta, että yksilöt ovat erilaisia. Tällainen eriarvoisuuden tunnustaminen kohottaa myös yksilöiden subjektiivista *itsearvostusta*, sillä se ei pakota ihmisiä valmiisiin muotteihin vaan myöntää yksilöiden persoonallisuuden. Tästä seuraa, että oikeiden ihmisten pitää olla yhteiskunnassa oikeilla paikoilla – ja tehdä keskenään oikeita asioita.

Työyhteiskunnan arvoille rakentuva kulttuuri ei tunnusta tietojen ja taitojen itseisarvoa. Se myöntää todellisiksi vain välinearvot. Sen sijaan tietojen ja taitojen itseisarvon hyväksyy *sivistysyhteiskunta*. Poliittinen järjestelmä, joka myöntää sivistyksen itseisarvon, on oikeudenmukainen. Myös yksilön osallistuminen työyhteiskuntaan pitää nähdä sen kautta, miten *yksilö* voi toteuttaa *omia tietojaan ja taitojaan* oman osallistumisensa kautta. Tällöin työn tekemisellä on se rooli ja asema, joka sille kuuluu: *työ on nyt väline*, jota ihmiset ”käyttävät” ja ”hyödyntävät” saadakseen oman tahtonsa toteutetuksi.

Työpaikatkaan eivät ole olemassa ”työllistämistä” varten vaan sitä varten, että yksilöt voisivat työelämään osallistumisen kautta tehdä mahdollisimman hyviä työtuloksia, kuten kirjoja, koruja, laivoja, leivoksia, näytelmiä tai lauluesityksiä. Sen sijaan työyhteiskunta ja työviranomaiset katsovat asioita nurin niskoin. Niiden kannalta ihmisten osallistumisen arvo nähdään lähinnä sen valossa, mitä hyötyä heidän *käyttämisestään* on työelämän *välineellisten* tarpeiden tyydyttämiseen ja työnantajien tyytyväisenä pitämiseen. Todellisuudessa työnantajatkaan eivät ole tyytyväisiä näennäisen työnteon takana piiloteltuun välinpitämättömyyteen ja henkiseen laiskuuteen.

Olemme jälleen tulleet tärkeään johtopäätökseen: työyhteiskunnan ongelmallisuus työttömyyksineen ja työperäisine sairauksineen johtuu työyhteiskunnan ja sivistysyhteiskunnan sovittamattomasta ristiriidasta. Työviranomaiset yrittävät manipuloida ihmisiä näkemään koulutuksen ja sivistyksen pelkkinä välineinä työelämän arvojen toteuttamisessa. Oikea tapa ajatella asioista olisi seuraava: koulutus ja sivistys nähtäisiin yksilöiden persoonallisena ominaisuutena, kykynä ja voimavarana, jota yksilöt harjoittavat käyttämällä hyväkseen *työelämän* tarjoamia resursseja. Tämä ajattelutapa koituisi myös työnantajien ja työyhteisöjen eduksi, ja siksi monet työnantajat ajattelevatkin asioista näin. Sivistys tunnustaa persoonan. Se, että arvotuotanto rakentuu yksilöiden aktiivisuudelle, ei toisaalta tarkoita, ettei myös yhteistyö olisi tärkeää. Myös sosiaalista kontekstia, kuten kansallisvaltiota, tarvitaan hyvinvointiyhteiskunnan luomiseksi, sillä hyvinvointi on mahdollista vain kansallisvaltion avulla ja kautta.

Työelämän ja sivistysyhteiskunnan arvoristiriidat

Työelämän normien ja sivistyksellisten motiivien vastakohtaistuminen on ymmärrettävää, sillä näiden asioiden *olemus* on kovin erilainen. Se ei kuitenkaan oikeuta alistamaan koulutusta tai sivistystä välineiksi työelämän arvojen palvelukseen. Väitän, että tulos olisi sekä yhteiskunnan että yritysten kannalta parempi, jos meneteltäisiin täysin toisin. Työelämä nähtäisiin välineenä ihmisten sivistyksellisten motiivien toteuttamiseen. Pätevät henkilöstöjen valintaan erikoistuneet konsultit lähtevätkin jo tästä periaatteesta. Juuri siksi yritykset ja yhteisöt hankkivat työntekijänsä heidän kauttaan, vaikka tällä tavoin toimivien konsulttifirmojen palkkiot ovat korkeita. Sen sijaan työviranomaisia pelkäävät yhtä hyvin työttömät, työntekijät kuin asiansa osaavat työnantajatkin. Tämä johtuu siitä, että työviranomaiset perustavat näkemyksensä ihmisten arvosta siihen epäinhimilliseen ajattelutapaan, joka hyväksyy rekrytoitumisen, palkkauksen ja muun yhteiskunnallisen toiminnan, kuten opiskelun, perusteeksi vain sen, mitä *hyötyä* ihmisestä on *työelämän välineenä*.

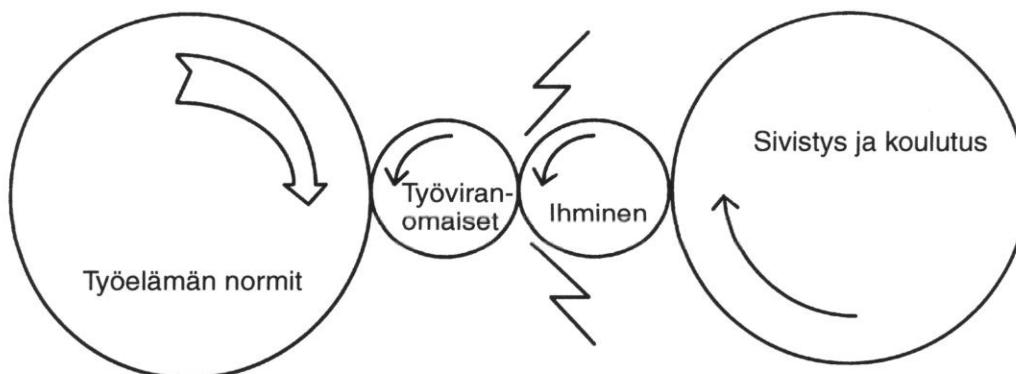
Tämän ajattelutavan työviranomaisille on opettanut työväenliike. Työväenliike on pitänyt tärkeänä myös sivistystä ja koulutusta. Mutta mistä johtuu, että taho, jota voimme kiittää välineellisestä ajattelutavasta, on juuri SAK ja sen poliittiset taustatekijät puolueissa? Syitä on kaksi. Toisaalta työväenliike on hehkuttanut työn välinearvojen puolesta pitäen ainoastaan materiaalisten arvojen tuottamista ja fyysisen työn tekemistä tärkeänä. Tämän mukaan tärkeää on vasaroiminen, hiilien lapioiminen ja nokipannujen putsaaminen. Työn välineiksi tunnustetaan vain sirppi, vasara, viikate ja vauhtipyörä, ei esimerkiksi kotitietokone, lepotuoli, taiteilijan suti tai luokkahuone yliopistossa. Näin ay-liike on koettanut myydä suorittavan työvoimansa mahdollisimman kalliilla. Toisaalta työviranomaiset ja työnantajat ovat poimineet tästä ideologiasta talteen vain siihen sisältyvän tunnustuksen. Ainoastaan välineellinen ja suorittava työ on myönnetty arvokkaaksi, ja sivistykselliset motiivit on jätetty pölyttymään työväen opintopiirien henkisesti ahtaaseen nurkkaan.

Immanuel Kant (1724–1804) määritteli sivistysyhteiskunnan päämäärän seuraavasti: ”Valistus on ihmisen pääsemistä ulos hänen itsensä aiheuttamastaan henkisen alaikäisyyden tilasta.”[47] Kantin ajatus sopii pohjaksi myös silloin kun pohditaan, mitä on tuo tässäkin kirjassa useasti mainittu sivistys, jonka varaan halutaan rakentaa parempaa yhteiskuntaa. Sivistys on, paitsi opillista sivistystä ja tiedonhalua, myös rakkautta ja kiinnostusta kansan kaikkia kerroksia kohtaan. Sivistysyhteiskunnaksi voidaankin sanoa yhteiskuntaa, jossa sivistykseen oikeutettujen luokkajakoa ei vallitse vaan jossa valistuksen ihanteet tavoittavat mahdollisimman suuren määrän ihmisiä varallisuusasemasta ja sosiaalisesta taustasta riippumatta. Sivistyksen pitää olla mahdollista kaikille, sillä koko

yhteiskunnan hyvinvointi ja toimivuus riippuvat siitä. Tähän ihanteeseen perustuu esimerkiksi länsimaisen oikeusvaltion periaate 'kukaan älköön olko laista tietämätön': ihmisten pitää olettaa tietävän moraalin ja lainsäädännön perusteet, jotta oikeusjärjestyksen voitaisiin katsoa ylipäänsä olevan voimassa. Sen sijaan työväenliike on korostanut aina vain fyysisyyttä, materiaalisia arvoja ja naturalismia, kuten taitamaton teatterintekijä. Tässä mielessä työväenliikkeen välineelliset ja immanentit arvot eivät ole olleet työväenluokan omillekaan sivistyspyrkimyksille hyväksi.

Työyhteiskunnan telapyörämalli

Hahmottelen seuraavaksi työviranomaisten, työelämän, kansalaisten sekä sivistysinstituutioiden suhteet kaavion avulla. Yhteiskuntakoneiston vaikutusvaltaisimpia osapuolia voidaan kuvata kahdella suurella rattaalla, jotka pyörivät toisiaan vastaan. Ne ovat työelämä ja koulutusjärjestelmä. Näiden rattaiden välissä pyörii kaksi pienempää hammaspyörää, jotka välittävät tai vastustavat työelämän ja sivistyksen liikettä. Niistä toinen on työtön ihminen, ja toista pyörittävät työviranomaiset. Kun työelämä ja sivistys vastustavat toisiaan, koko koneisto on jumissa. Yksikään akseli ei pyöri. Suurten rattaiden pysähtyneisyys jumiuttaa myös pienten hammaspyörien liikkeen. Mutta myös yksi pieni pyörä voi pysäyttää koko systeemin.

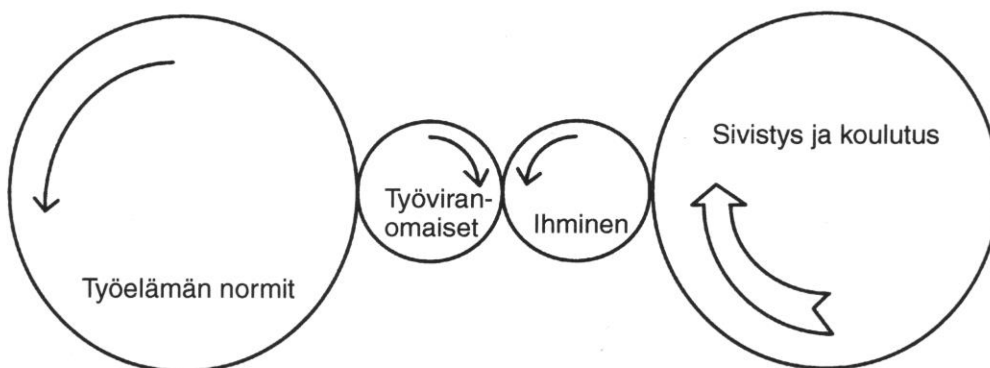
Kuva 1. Nykyinen tilanne: ihminen ja sivistysyhteiskunta pyörivät synkronisesti, samoin työelämän normit ja työviranomaiset keskenään. Mutta suuret pyörät vastustavat toistensa liikettä, mikä aiheuttaa kitkaa työviranomaisten ja ihmisten välille.

Mikäli pyörät ovat suostuneet pyörimään ja systeemi liikkumaan, tämä on johtunut siitä, että *koulutuksen vauhtipyörä on suostunut pyörimään työelämän ja työviranomaisten määräämään suuntaan*. Työviranomaiset ovat polkeneet vauhtia nimenomaan työelämän sanelemaan rattaaseen, mikä johtuu edellä kuvailluista ideologisista sitoumuksista. Työelämämme oirehtii kuitenkin monella tavalla. Työssä viihtyminen on heikentynyt, ja

työttömänä ihmisen vasta on paha olla. Tämä johtuu siitä, että työelämän ja työviranomaisten antama akselivoima pyrkii pakottamaan sekä työntekijöitä että sivistyselämää vain itse määräämäänsä suuntaan.

Kulkuneuvo, jossa tämä pyörä vetää, ajelehtii harhaan. Työelämän ja työviranomaisten voimanlähde myöntää vain välineelliset motiivit. Ihmiset ja heidän tietonsa ja taitonsa pakotetaan pyörimään pelkästään työelämän hyväksi. Ihmiset suostuvatkin kenties pyörimään työelämän ja työviranomaisten vauhdissa mukana, mutta *he eivät tuo lisää energiaa ja akselivoimaa liikkeeseen*. Tarvittaessa he putoavat pois tai laittavat vaihteen vapaalle. Tämä johtuu siitä, että heidän oma käsityksensä vauhtipyörän suunnasta on kokonaan toisenlainen, ja erimielisyydessään he ovat yleensä oikeassa.

Systeemiä pitäisikin kepittää toisin. *Ihmisten ja heidän sivistyksensä pitäisi määrätä työelämän ja työviranomaisten kiertosuunta*. Työelämä ja työviranomaiset suostuttaisiin näkemään välineinä yksilöiden tahdon toteuttamiseen eikä päinvastoin. Juuri näin myös yritykset ovat alun perin syntyneet. Ne ovat hautomoita ihmisten vapaan tahdon toteuttamiseen. Arvojen, päämäärien ja työelämän pitää ohjautua sivistyselämän suunnalta. Työntekijät kokevat tällöin omat tietonsa ja taitonsa arvokkaiksi, ja heidän identiteettinsä ja ammattiylpeytensä vahvistuvat. Sivistyksen ja koulutuksen itseisarvo tunnustetaan. Innovaatiot ja osaaminen kanavoituvat spontaanisti teoiksi. Ihmisten erilaisuus ja heidän tietojensa ja taitojensa eriarvoisuus myönnetään, ja oikeat ihmiset tekevät keskenään oikeita asioita. Ihmisten itsekunnioitus kasvaa, ja he tuovat mielellään akselivoimaa koko koneiston liikkeeseen.

Kuva 2. Uusi tilanne: ihminen ja sivistysyhteiskunta pyörivät edelleen synkronisesti, samoin työelämän normit ja työviranomaiset keskenään. Mutta sivistysyhteiskunnan normit antavat kokonaisuudelle vauhdin, mikä edistää myös työviranomaisten ja työelämän pyörimistä oikeaan suuntaan.

Entä pitääkö työelämä ja sivistys nähdä edellä selitetyllä tavalla vastakohtina? Niiden välillä vallitseva ideologinen konflikti juontaa juurensa erilaisista intresseistä. Työelämä pitää arvossa lähinnä käytännöllisiä

intressejä, kun taas sivistysyhteiskunta ja ihmiset arvostavat yleensä henkisiä tai hyvinvointiarvoja. Niinpä työelämän normit ovat perin pohjin erilaiset kuin esimerkiksi akateemisen tutkimuksen ja opetuksen normit. Työelämässä ihanteena pidetään sopeutumiskykyä, joustavuutta ja palveluhalua, kun taas tieteen, taiteen, sivistyksen ja koulutuksen kivijalka on itsenäinen, rohkea ja omaperäinen ajattelu: eri mieltä oleminen ja kriittisyys.

Yliopistojen tehtävänä on mahdollistaa kriittisyys ja totuuksien etsiminen, kun taas työelämässä näitä pyrkimyksiä on pidetty lähes käyttökelvottomina tai ainakin ei-toivottuina haittatekijöinä. Työelämä on vaatinut ihmisiltä markkinointikykyä, itsen tuotteistamista ja kykyä valehdella. Sivistyksen päämääränä on ollut ajattelun ja sanomisen vapaus, rehellisyys ja totuuden tavoittelu. Sanon ”tavoittelu”, jotta nekin, joiden mielestä totuutta ei ole olemassa, voisivat ymmärtää, että on sentään parempi pyrkiä totuutta *kohti* kuin pois päin siitä. Sen sijaan työelämässä ei saa puhua johtajista paskaa. Voidaan kysyä, eikö tämä sääntö päde myös yliopistoissa. Ja jos se pätee, niin eikö se ole lausumattomana vieläkin vaikuttavampi kuin selvästi sanottuna? Kysymykseen voidaan vastata, että kyllähän se vaikuttaa tiedeyhteisöjenkin instituutioissa, mutta siellä ihmiset eivät ole muutamaa poikkeusta lukuun ottamatta niin pikkusieluisia, että he loukkaantuisivat kritiikistä – paitsi tahallaan, kiusatakseen muita. Lisäksi he eivät ole yleensä niin epä-älyllisiä, että he haluaisivat kieltää vapaata ääneen ajattelemista. Sillä tavoin tehdessään he tulisivat vain paljastaneiksi, että pelkoon ja tärinään onkin syytä, ja siten he olisivat hävinneet taistelun jo ennen kuin sitä on käyty. Sen sijaan työelämää ja sen normeja valvovia viranomaisia leimaa piirre, joka ei ole enää pelkkä klisee vaan jo klassinen tosiasia: ”Valta kiristää otettaan heti, kun se alkaa horjua” (Stanislaw Jerzy Lec).

Todellisuudessa myös työelämän kannattaisi arvostaa kriittistä ajattelua. Kaikissa menestyvissä yrityksissä ja yhteisöissä työntekijöiden pätevyys perustuu sivistykseen. Totuus on kuin kirkastava valo, joka tekee ihmisen vapaaksi. Siksi sivistyksen ja koulutuksen pitää määrätä synkronisesti pyörivän systeemin suunnan.

Olkoon kukin oma kadunlakaisijansa. Me olemme kaikki kadunlakaisijoita. Jokaisen, joka on sen oivaltanut, olisi aloitettava leipätyönsä kadunlakaisijana. Sillä tavoin älyllisesti aloitettu kadunlakaisu johtaa todelliseen ihmisten tasa-arvoon.

Mohandas K. Gandhi[48]

CIVIS ACADEMICUSTEN LAINSUOJATTOMUUS

Työviranomaisten ja työyhteiskunnan keskinäinen vastahakoisuus realisoituu opintotuen ja työttömyysetuuksien vertailussa. Se tiivistyy myös akateemisten tutkijoiden ja yrittäjien työttömyysturvaa koskevien konfliktien kautta. Molemmat kansalaisryhmät ovat vailla perustuslaillisen yhdenvertaisuuden turvaa.

Olen jo edellä todennut, että työviranomaisten vallankäyttö on useasti suunnattu sivistysyhteiskunnan arvoja vastaan. Työviranomaiset ketjuttavat työelämän normit ja opiskelun yhteen niin, että opiskelu muodostuu mahdollisimman vaikeaksi ja taloudellisesti epätoivoiseksi ja että ihmisten tulee välttämättömäksi osallistua pikemminkin työelämään kuin kehittää itseään sivistyneinä kansalaisina.

Työttömyysturvan opiskeluesteet

Työviranomaiset ja poliittinen valta ovat tietoisesti ja tarkoituksellisesti järjestäneet opiskelemisen niin vaikeaan asemaan, että oman sivistyksen vaaliminen koituu ihmiselle aina suureksi taloudelliseksi tappioksi. Tämän ehdollistamisen pääasiallinen menetelmä on sääntö, jolla halutaan estää yhtäaikainen työttömyysturvan varassa eläminen ja opiskelu. Työttömyysturvalain mukaan *päätoimisella opiskelijalla ei ole oikeutta työttömyysetuuksiin*.[49] Hänellä ei oikeutta myöskään viimesijaiseen sosiaalietuuteen eli toimeentulotukeen, ellei hän ole nostanut ja käyttänyt kaikkea saatavissa olevaa opintorahaa, asumistukea ja etenkin valtion takaamaa opintolainaa. Hänen tilanteensa on siis yhtä huono kuin yrittäjän, sillä työväenliikkeen junaileman sosiaalilainsäädännön mukaan yrittäjälläkään ei ole oikeutta yleiseen toimeentulotukeen, vaan tarpeen ilmaantuessa hän voi anoa enintään harkinnanvaraista toimeentulotukea,[50] jota harvemmin kuitenkaan myönnetään.

Opiskelijoita koskevista säännöistä voidaan tosin tehdä muutamia pienehköjä poikkeuksia. Ensinnäkin jos ihminen on rahoittanut opintonsa työskentelemällä jatkuvasti opiskelun ohella, hänet voidaan tietyin ehdoin katsoa *sivutoimiseksi* opiskelijaksi. Tällöin hänellä saattaa olla joissakin tapauksissa oikeus työttömyysetuuteen. Työssä on pitänyt kuluttaa kuitenkin vähintään 4–5 vuotta eli yhtä kauan kuin korkea-asteen opinnot

saisivat kaiken järjen mukaan kestää. Lainsäätäjä kiusaa opiskelijaa vielä toisellakin periaatteella. Myös epäonnistuttuaan opinnoissaan opiskelijan on tuotava työviranomaisen nähtäville ”luotettava selvitys”, jossa hän todistaa opintojensa keskeytyneen mitä lopullisimmin ja menneen aivan totaalisesti pilalle. Pelkkä ”poissaolevaksi ilmoittautuminen” ei riitä opintojen keskeyttämisen ehdoksi, vaan opiskelija kuuluu työttömyysetuuden piiriin vain silloin, kun hän ei ole ilmoittautunut opiskelijaluetteloon lainkaan – ei poissaolevaksi eikä läsnä olevaksi, eikä mennyt oppilaitoksensa ovesta ollenkaan sisään. Työttömyysturvalaki toteaa asiasta *expressis verbis* niin, että yliopisto-opiskelijan opinnot todetaan keskeytyneiksi, jos ne ovat todisteellisesti *keskeytyneet vähintään vuoden ajaksi*.[51] Juuri näin työviranomainen palvelee opiskelijaa. Ja samalla tavoin opiskelijan pitäisi rakastaa omaa opinahjoaan: kuin sian teurasautoa.

Työviranomainen vaatisi opiskelijoilta myös oppilaitoksen antaman *todistuksen opintojen keskeytymisestä*, mutta yliopistot eivät ole onneksi niin ymmärtämättömiä, että ne jakelisivat negatiivisia todistuksia eli potkuja opiskelijoille. Viime vuosiin asti tätä perusteltiin muun muassa sillä, että opiskeluaikaa ei rajoitettu ajallisesti ja että kerran saavutettua opiskeluoikeutta pidettiin pysyvästi voimassaolevana. Työviranomaisten suhde opiskelijoihin on ollut joka tapauksessa yhtä nurja sekä ennen rajoittamista että rajoittamisen jälkeen. Työviranomainen voi nimittäin aina vaatia opiskelijalta todistusta *siihenastisesta* statuksestaan, esimerkiksi siitä, milloin hän on *viimeksi* ilmoittautunut opiskelijaksi, tapahtuiko ilmoittautuminen läsnä olevaksi vai poissaolevaksi, vai onko hän laiminlyönyt ilmoittautumisen kokonaan (mikä on siis työttömyysetuuden saamisen ehto). Tällaistakin opiskelijaa työviranomaiset taivuttelevat osoittamaan, että hän ei ole opinnoissaan ”aktiivisessa vaiheessa” eli valmistaudu esimerkiksi laajahkoon tenttiin tai valmistele tutkielmaansa salassa!

Oikeus työttömyysetuuteen on vain, jos opiskelija on kaikista vaikeuksista huolimatta saanut tutkintotodistuksen tai kaikesta kiusanteosta lannistuneena keskeyttänyt opintonsa. Työviranomainen naulitsee keskeyttämisen ehdoksi sen, että (1) opiskelija on keskeyttänyt opintonsa *vähintään lukuvuodeksi*, että (2) opintojen keskeyttäminen *ei ole peruttavissa*, (3) ettei *oppilaitos* ota keskeytysaikana vastaan opintosuorituksia ja että (4) työhistorian, opintosuoritusten puuttumisen tai työmarkkinoilta poissaolon perusteella *on selvää*, ettei hän enää opiskele. Mutta työviranomaisten käytännöissä ihminen on työnnetty kunnolla lattianrakoon vasta sitten, kun häntä ei ole olemassa edes ”poissaolevana”. Onko siis asia juuri niin kuin Jean-Paul Sartre sanoo eksistenssifilosofisessa pääteoksessaan *L'Être et le Néant* (”Oleminen ja Olematon”): myös poissaololla itsellään on jotakin tiettyä olemassaoloa, kun poissaolevat henkilöt tuntuvat joskus olevan väkevästi paikalla.[52] Läsnäolon metafysiikkaa tuntevalle työviranomaisen säännöt tuovatkin omalla hirtehisellä tavallaan mieleen sen, miten työttömien ja ahdistettujen ihmisten olemassaolo

on pyritty hävittämään. Kuten jo edellä totesin, työttömät, opiskelijat ja muu joutoväki siivotaan tilastoista. Lopulta heitä "ei ole", ja heidän poissaolonsakin halutaan kieltää.

Opiskelu ja samanaikainen työttömyysturvan käyttäminen ovat lainsäädännössä ankarasti sanktioituja asioita. Filosofisesti ajatellen ihmisellä olisi työttömänä ollessaan suorastaan *velvollisuus* kehittää tietojaan ja taitojaan myös opiskelemalla, mutta tätä työlainsäädäntö ei hyväksy vaan määrittelee sen työttömyysturvan väärinkäytöksi määräten rikkomuksesta sekä rangaistuksen että takaisinperintävaatimuksen. Tällä menettelyllään poliitikot ja viranomaiset haluavat estää sen, että opiskelijat käyttäisivät työttömyysetuuksia opintotuen asemasta. Taustaongelma onkin, että *opintotuen taso on säädetty työttömyysetuuksia alemmaksi* ja että yhteiskunta myös sillä tavoin aliarvostaa sivistyksellisiä motiiveja asettaen etusijalle vain työyhteiskunnan käytettävissä olemisen.

Poliitikkojen ja viranomaisten mielestä on haitaksi yhteiskunnalle, jos ihminen työttömänä ollessaan opiskelee. Viranomaisvallan mielestä opiskelijan on kärsittävä kurjuutta ja tultava toimeen opintotuella. Sama ajatus on myös toimeentulotukilainsäädännön taustalla. Myöskään toimeentulotuki ei nosta opiskelijan tulotasoa työttömän ihmisen tasolle – ei ainakaan ennen kuin kaikki saatavissa oleva opintolaina on nostettu ja käytetty. Opiskelijat ovat siis työttömiin verrattuna pelkkää paariaa, vaikka todellisuudessa he tekevät yhteiskunnallisesti tärkeää työtä kehittäessään itseään. Viranomaisvalta ja poliittinen valta asettavat työelämän normit niin vahvasti opiskelun ja sivistyksen edelle, että käytännössä sivistysarvojen laiminlyöminen lyö korvalle myös yhteiskuntaa itseään.

Työyhteiskunnan normien sivistyksenvastaisuus

Opiskelevaa työtöntä ei katsota työviranomaisten normeissa työmarkkinoiden käytettävissä olevaksi henkilöksi. Niinpä opiskelija ei voi saada sen enempää työttömyyskassojen työttömyyspäivärahaa kuin Kelan peruspäivärahaa tai työmarkkinatukea eikä myöskään toimeentulotukea, vaan hän menettää lähes kaikki sosiaaliset oikeutensa heti, kun hän astuu oppilaitoksen ovesta sisään. Hänelle lankeaa velvollisuus elättää itsensä joko opintotukeen sisältyvällä opintorahalla ja opintolainalla sekä asumistuella – tai menemällä samanaikaisesti työhön, mikä ei ole useinkaan mahdollista opintojen kärsimättä ja keskeytymättä. Tämä yhteiskunnan aiheuttama ristipaine tekee opiskelijan asemasta vaikean.

Opiskelijan asema onkin muodostunut pelkäksi helvetiksi, kun juuri kukaan opiskelija ei pysty enää maksamaan kiskurimaisia asumiskuluja sillä alimitoitetulla opintotuella, jolla yhteiskunta kiusaa opiskelijaa, halventaa hänen uhrauksiaan yhteiskunnan rakentamiseksi ja asettaa hänen pyrkimyksensä jopa työttömänä olevien ihmisten alapuolelle. Helsingin

yliopiston opiskelijoista 75 prosenttia käy opintojensa ohella jatkuvasti työssä.[53] Tämä koetaan ongelmana myös opetusta antavalla taholla, kun luennoitsijat eivät pysty enää keskittymään opettamiseen luentosalien ovien paukkuessa jatkuvasti, toisin sanoen opiskelijoiden virratessa työhön tai palatessa työstä.

Työttömänä oleminen on ihmisille taloudellisesti kannattavampaa tai ainakin vähemmän vahingollista kuin itsensä kehittäminen opiskelemalla. Ihmisten passiivisuus koituu haitaksi ensisijaisesti yhteiskunnalle, joka joutuu patistelemaan työttömiä työviranomaisten omille propagandakursseille tai koulutukseen: korjaamaan heidän masentuneisuudestaan johtuvia ongelmia. Työvoimatoimistojen omaan opetukseen saa sitten kyllä osallistua, ja sinne onkin pakko mennä työttömyysetuuden menettämisen uhalla. Todellisen kouluttautumisen ja sivistymisen ehdot on kuitenkin siihen mennessä yleensä jo tuhottu.

Kaikki ihmiset eivät ole kuitenkaan niin moraalittomia, että he heittäytyisivät sohvalleen sammaloitumaan vain siksi, että viranomaisvalta on toimissaan epälooginen ja vahingollinen. Akateemisen tutkijan tapauksessa ”työmarkkinoiden käytettävissä oleminen” pitäisi ymmärtää samaksi asiaksi kuin ”itsensä kehittäminen opiskelemalla tai jatko-opiskelemalla”. Akateemisen kansalaisen kohdalla työyhteiskuntaan osallistuminen on vastuun kantamista itsestä ja omasta asiantuntemuksesta pitämällä tietoja ja taitoja yllä. Työmarkkinoiden käytettävissä olo ja opiskelu eivät olekaan vastakohtia, eikä viranomaisten pitäisi vastakohtaistaa niitä kieltämällä oikeutta työttömyysetuuksiin.

Työviranomaisten ja työvoimahallinnon pitäisi *tukea* ihmisten pyrkimyksiä opiskella, sivistää itseään ja toisia ihmisiä. Lainsäädäntöä pitäisi muuttaa niin, että opiskelemisesta tehtäisiin työttömille selvä *velvollisuus* ja että ihminen ei menettäisi oikeuttaan työttömyysturvaan ja muihin sosiaalietuuksiin opiskellessaan korkeakouluissa tai yliopistoissa. Asian korjaaminen pitäisi aloittaa opintotukijärjestelmän remontista. Opintotukea tulisi korottaa niin, että se vastaisi perustoimeentulonormien tasoa ja että opintolainajärjestelmästä päästäisiin kokonaan eroon. Opintotuen rahoitus paikattaisiin luopumalla muun muassa perustoimeentuloa korkeammista työttömyyspäivärahoista. Leikkauksen jälkeen kaikille työelämän ulkopuolella oleville ihmisille maksettaisiin sama määrä rahaa. Se vastaisi perustoimeentulonormia, joka kattaa sekä asumisen että ravinto- ja muut välttämättömät menot.

Tämä olisi sosiaalisesti oikeudenmukaista ja moraalista, sillä korkeaa ansiosidonnaista päivärahaa saavien henkilöiden työttömyys ei ole yhteiskunnalle sen arvokkaampaa kuin työmarkkinatuella sinnittelevän ihmisen työttömyys tai opiskelijan työttömyys. Kun työttömien – ovatpa he sitten opiskelijoita tai pelkkiä ”veltto-virtasia” – asema olisi taloudellisesti sama, jokaiselle tulisi kannattavaksi kehittää itseään opiskelemalla. Opiskelu ja sivistystoiminta eivät merkitsisi ihmisille enää pelkää ansion-

menetystä ja uhrausta, vaan jokaisen kannattaisi hakeutua mahdollisimman nopeasti sellaiseen koulutukseen, joka parantaa hänen kykyään tehdä henkisiä tai materiaalisia arvoja tuottavaa työtä.

Sen sijaan työ- ja elinkeinoministeriö aikoi lieventää ongelmaa niin, että se vuoden 2009 syksyllä antoi eduskunnalle lakiehdotuksen, jonka mukaan työtön voisi jatkaa *keskeytyneitä* opintojaan tai opiskella uuteen ammattiin menettämättä työttömyysetuuttaan. Koulutuksen pitää olla kuitenkin ammattiin tähtäävää, suunnitelma on tehtävä yhdessä työviranomaisen kanssa, ja tukea voi saada korkeintaan 24 kuukaudeksi.[54] Käytännössä tämä johtaisi siihen, että yliopistoihin kertyisi kahden kerroksen väkeä. Pääsykokeissa valitut päätoimiset opiskelijat, joita useisiin oppiaineisiin valitaan vain tusinan verran, saisivat valtion takaamaa opintolainaa ja opintotukea. Samoja aineita opiskelee huomattavasti suurempi joukko avoimessa yliopistossa. Uuden mallin mukaan he voisivat rahoittaa opintonsa opintotukea paremmalla työttömyysetuudella ja toimeentulotuella. Opintonsa katkaiseva ja niitä myöhemmin jatkava saisi siis taloudellista etua verrattuna siihen, joka suorittaa opintonsa yhtäjaksoisesti ja tunnollisesti kerralla loppuun. Tämä olisi selvästi väärin, ja järkevintä olisikin tukea parhaalla panoksella varsinaisia opiskelijoita, jotta opinnot eivät pääsisi ensinkään keskeytymään. Ongelma ei siis poistu ennen kuin työttömien ja opiskelijoiden taloudellisen aseman keinotekoinen erottelu poistetaan perustulojärjestelmällä.

Työ- ja elinkeinoministeriön esitys perustuu hallituksen asettaman ja sosiaaliturvan kokonaisuudistusta pohtivan komitean ehdotukseen. Kielteistä kaavailluissa uudistuksissa on, että perustulojärjestelmään siirtymisen sijasta poliittinen valta haluaisi lisätä vastikkeellisuutta ja ehdollistamista, mikä johtaisi entistäkin tiukempaan kontrolliin, tarkistuksiin, valvontaan ja byrokratiaan sekä lisäisi järjestelmän sekavuutta ja aiheuttaisi karensseja sekä ihmisten vihaamia takaisinperintöjä. Lisäksi ihminen haluttaisiin kytkeä entistä tiukemmin patistelun kohteeksi, jossa asemassa hänen liikkumatilansa kävisi nykyistä ahtaammaksi. Sen sijaan perustulon idea on siinä, että se takaisi selkänojan, jonka tuella ihminen voisi toimia vapautuneesti yhteiskunnassa ja toteuttaa spontaania aktiivisuuttaan tehtävissä, jotka hän osaa ja joihin hän on pätevä.

Havainnollisen esimerkin nyt tekeillä oleviin uudistuksiin sisältyvistä heikennyksistä tarjoaa opetusministeriön työryhmän ehdotus, jonka mukaan ”alalle soveltumattomilta” voitaisiin viedä jatkossa opiskeluoikeus kokonaan.[55] Ongelmalliseksi tulee, kuka ja tai millainen opiskelija tulkitaan ”alalle soveltumattomaksi”. Erottamiset eivät välttämättä rajoittuisi koskemaan vain joitakin anarkisteja, rabulisteja tai takkutukkaisia muusikoita. Kun tieteen olemus on kriittisyys, voitaisiin opiskeluoikeus viedä myös kaikilta niiltä, jotka toteuttavat tieteen parhaita piirteitä kriittisyydellään. Myös C. G. E. Mannerheim erotettiin aikoinaan kadettikoulusta, ilmeisestikin ”alalle soveltumattomana”.

Non ridere, non lugere, neque detestari, sed intelligere.

Roomalainen ajatelma[56]

YLIOPISTO- JA KORKEAKOULUPOLITIIKAN AJATTELEMATTOMUUS

Sen asemasta, että viranomaiset ja poliitikot pyrkisivät ratkaisemaan työelämän ja sivistyksen ristiriitoja, ne toimivat nyt päinvastoin ja vaikeuttavat sivistyneistön asemaa yhteiskunnassa. Tämä ei ole yllättävää, sillä julkinen hallinto ja byrokraatit eivät toimi ensisijaisesti kansalaisten parhaaksi vaan pitävät silmällä byrokratiakoneiston omaa etua. Julkisessa hallinnossa asioita tarkastellaan julkisen edun eikä niinkään kansalaisten edun kannalta. Tämä merkitsee, että kansalaiset pakotetaan elättämään viranhaltijoita, mutta nämä eivät tee mitään kansalaisten parhaaksi. Yksilöiden edun ja yhteiskunnan edun vastakohtaistuminen on keljua, koska kaikki julkinen etu koostuu viime kädessä yksilöiden eduista. Muita etuja kuin yksilön etu ei näet ole olemassa. Yksilön etu ja julkinen etu näyttävätkin lankeavan yhteen vain viranomaishenkilöiden omassa voitonpyynnissä ja heidän hallitsemissaan viroissa, joissa julkinen etu edistää aina myös byrokraatin omaa hyvinvointia.

Suomen ajauduttua suureen lamaan 1990-luvun alkuvuosina työvoimahallinto oli pulassa. Ihmisille ei voitu löytää työtä, jolla he olisivat voineet elättää itsensä ja kartuttaa myös verottajan kukkaroa. Työttömyyttä hoidettiin lisäämällä julkisen sektorin velkaa. Suomen valtiolla oli vuonna 2009 velkaa noin 58,9 miljardia ja vuoden 2014 lopulla yli 96 miljardia euroa. Vuoden 2022 lopulla velka on paisunut 137 miljardiin,[57] eikä sitä ole pystytty lyhentämään nousukausilla lainkaan. Pelkät lainojen korot muodostavat erään suurimmista valtion budjetin menoeristä joka vuosi.

Poliittinen valta yritti ja yrittää edelleen ratkaista työttömyysongelmaa siistimällä työttömiä pois tilastoista, jotta ne saataisiin näyttämään kauniimmilta. Näin hallitukset ovat voineet pitää kiinni lupauksistaan työttömyyden puolittamiseksi. Työttömyyden puolittaminen oli jo Paavo Lipposen lipsauttama vaaliteesi, jonka lunastamisesta tuli ylivoimaisen vaikeaa.[58] Parempi olisi ollut puhua vain työttömyyden alentamisesta tai toimista, joilla tähdätään työttömien ihmisten ongelmien lievittämiseen. Mutta työttömiä puoliksi halkova pöllinhakkuu pääsi kuitenkin alkamaan.

Työviranomaiset ja opetusviranomaiset lyöttäytyivät tällöin yhteen. He pyrkivät työttömien määrän vähentämiseen ohjaamalla ihmisiä aktiivisesti koulutukseen. Juuri tämä on johtanut moniin ristiriitoihin, joista osa näkyy työttömyysturvan ja opiskelun vastakohtaistumisena. Kun ihminen opiskelee, hän ei ole enää työtön ja tulee yhteiskunnalle halvemmaksi.

Harjoitettu politiikka ei ole ollut vain työvoimapoliittisesti epäonnistunutta, vaan sen tuloksena on tehty myös surkeaa tiede- ja korkeakoulupolitiikkaa.

Työttömyyden vähentäminen koulutusta lisäämällä

Yliopistoista ja korkeakouluista valmistui jo 1990-luvun alussa ylen määrin maistereita, lisensiaatteja ja tohtoreita. Suuri osa meistä päätyikin mahdollisimman nopeasti työttömyyskortistoon. Vielä 1960- ja 1970-luvulla yhteiskunnalla oli tarjota jokaiselle akateemisesti koulutetulle ihmiselle koulutusta vastaava työpaikka. Jos työpaikkoja ei ollut, niitä luotiin lisää paisuttamalla julkista sektoria ja perustamalla lisää virkoja. Sen sijaan 1990-luvun alussa valmistuneen akateemisen henkilön asema ei ole ollut läheskään yhtä ruusuinen kuin 1970- tai 1980-luvulla valmistuneen.

Laman aikana julkisen hallinnon osastopäälliköt, suunnittelijat ja ylijohtajat joutuivat pinteeseen. Korkeakoulutettujen tulva piti ohjata työttömyyskortistoista nopeasti jonnekin muualle. Turhautunut ihminen joutuu helposti aggression valtaan, alkaa vaatia oikeuksiaan ja tekee sen pudottamalla muutamia liian hyvin voivia päitä. Niinpä työministeriön ja opetusministeriön virkamiehet laativat hallitustahon kanssa suunnitelman, jolla työttömät korkeasti koulutetut ihmiset ohjattiin akateemiseen jatkokoulutukseen. Ammattiyhdistyksiä ja muita työmarkkinaosapuolia ei tarvinnut kuunnella, sillä ay-liike oli menettänyt voimiaan laman keskellä, ja työnantajat puolestaan eivät ole koskaan piitanneet siitä, miten koulutetut ihmiset voivat, kunhan heitä on tarpeeksi.

Jo opintoviikkojärjestelmä ”koulutusohjelmineen” ja ”suuntautumisvaihtoehtoineen” tuotiin yliopistoihimme DDR:stä, jossa siitä on myöhemmin päästy kielipoliisien ystävällisellä avustuksella eroon. Mutta 1990-luvulla maahamme luotiin myös kokonaan uusi korkeakoulujärjestelmä. Yliopistoistamme valmistuu nykyisin kaksi kertaa enemmän maistereita ja neljä kertaa enemmän tohtoreita kuin vuonna 1985.[59] Työviranomaiset ja opetusviranomaiset eivät virittäneet tätä kouluttautumisen rotanloukkua siksi, että heidän motiivinsa olisivat olleet sivistykselliset tai että he olisivat ajatelleet kansalaisten parasta. Ikäluokasta yli kaksi kolmannesta käy nykyisin korkeakoulua, kun entiset opistot nimettiin keskiasteen uudistuksen tuloksena ”korkeakouluiksi”. Ammattikorkeakoulujärjestelmä on kuitenkin pelkkä opistojen katto-organisaatio, hallintohimmeli, jolla johdetaan keskitetysti useita oppilaitoksia: teknisiä opistoja, kauppaoppilaitoksia, sihteeriopistoja ja sairaanhoito-opistoja. Mutta: vain nimet muuttuvat – asia pysyy. Uusi kallis järjestelmä ei tuonut lisäarvoa opetuksen sisältöihin eikä laatuun, ellei sellaiseksi lasketa oppilaiden ja opettajien mahdollisesti parantunutta ammattiylpeyttä.

Kukaan ei vaivautunut pohtimaan, mitä yhteiskunta tekee monin-

kertaisella määrällä maistereita ja tohtoreita sekä heidän lisäkseen leivotuilla opistokorkeakoulutetuilla. Eräässä vaiheessa tohtoreita ehdotettiin "tuotettaviksi" jo ammattikorkeakouluissakin.[60] Yhtä hyvin opetusministeriö olisi voinut perustaa postimyyntifirman ja lähettää tohtorindiplomin jokaiseen kotiin.

Orwellilainen *doublespeak* alkoi leimata koulutuspolitiikkaa, kun sanat muuttuivat musiikiksi ja korkeakouluja perustettiin jokaiseen niemeen ja notkelmaan. Ammattikorkeakoulut tarttuivat aktiivisesti mahdollisuuteen kääntää sana "korkeakoulu" englannin kielen sanaksi "*university*"; sana "korkeakoulu" kun kääntyy huonosti suoraan englanniksi. Esimerkiksi Kotkassa toimiva Kymenlaakson ammattikorkeakoulu luonnehtii itseään Internet-kotisivuillaan maininnalla "*University of Applied Sciences*".[61] Sekä sanalla "*university*" että käsiteparilla "*applied sciences*" ("soveltavat tieteet") on kuitenkin sekä tieteessä että yleiskielessä muu kuin ammattikorkeakoulua tarkoittava merkitys. "*University*" merkitsee yliopistoa, ja soveltavat tieteet ovat tiedeyliopistoissa edustettujen tutkimuksellisten tieteenalojen haaroja, joilla teoreettista perustutkimusta harjoitetaan jonkin erityisemmän asia-alueen yhteydessä. Tutkimuksen mielenkiinto ei ole tällöin välttämättä käytännöllinen eikä konkreettinen, mutta tutkimuksella on muu kuin puhtaasti yleispätevä merkitys. Näin on esimerkiksi soveltavassa matematiikassa, soveltavassa fysiikassa ja soveltavassa filosofiassa, joiden tutkimusaiheet voivat olla hyvinkin teoreettisia ja lähestymistavat epäkonkreettisia: vain ajatusobjekteina lähestyttäviä. Koska ammattikorkeakouluissa harjoitettava toiminta on kuitenkin poikkeuksetta konkreettista ja käytännöllistä, on väärin ja tahallisen harhaanjohtavaa sanoa niitä "soveltavien tieteiden yliopistoiksi".

Ammattikorkeakouluissa opetetaan ja opiskellaan tietoja sekä taitoja, jotka ovat paikoin banaaleja ja jotka jokainen voisi päätellä arkikokemuksen pohjalta. Esimerkiksi pelastusalan ammattikorkeakoulussa saatetaan paukuttaa oppilaiden päähän läksyjä siitä, "miten on toimittava vaaratilanteessa", vaikka kyseisten opinkappaleiden päättelemiseen ei tarvittaisi mitään opetusta vaan pelkkää tervettä järkeä. Kuitenkin ammattikorkeakouluissa opiskellaan suurina totuuksina esimerkiksi seuraavanlaisia opetuksia: "Jos pyöräsi jarrukahva tuntuu löystyvän, on todennäköistä, että fillarisi jarru on rikki." Tai paljon lisääntyneessä turvallisuusalan koulutuksessa teroitetaan opiskelijoiden mieleen, että "jos halutaan välttyä varkaudelta, on syytä lukita ovet ja ikkunat!"

Kun puolet ikäluokasta käy nykyään lukion, on suurella osalla lukiolaisista ja ammattikoululaisista suunnilleen sama älykkyyden taso. Niinpä lukiolaisten ja ammattikoululaisten välillä ei ole sen suurempaa eroa kuin lukiolaisten ja ammattikorkeakoululaistenkaan välillä, eikä lukiota voida pitää enää "yliopisto-opintoihin valmentavana tai ohjaavana oppilaitoksena" kuten ennen, vaan siitä on tullut eräänlainen peruskoulun jatke. Tämä merkitsee, että todelliset tasoerot tulevat näkyviin vasta yli-

opistoissa opiskelevien ja ammattikorkeakouluissa opiskelevien välillä. Samasta syystä ammattikorkeakoulujen ei pitäisi pyrkiä esiintymään korkeakouluina, ja niiden nimittämisen "yliopistoiksi" voisi kieltää.

Myös yliopistoissa maisteri- ja tohtorikoulutuksen taso on laskenut, kun rahoitus sidottiin suoritettujen tutkintojen määrään. Tässä uudessa ja moititussa järjestelmässä yliopistot ja niiden laitokset saavat merkittävän osan rahoituksestaan sen perusteella, miten paljon ne onnistuvat laakeroimaan maistereita ja seppelöimään tohtoreita ulos tuotantolinjojensa liukuhihnoilta.[62] Ohjaamalla työttömät koulutuksen tielle ei onnistuttu tietenkään ratkaisemaan korkeakoulutuksen tulvaan johtanutta perussyytä, työttömyysongelmaa. Sen sijaan toimettomat akateemiset ylpistyivät ja tulivat entistäkin soveltumattomammiksi itselleen sopiviin töihin. Alettuaan tuntea itsensä Edisoneiksi heidän jononsa kiertyi kulman taakse työttömyyskassojen ja sosiaalitoimistojen luukulle. Tällä tavoin ei onnistuttu myöskään tukemaan sivistystä eikä tutkimusta, sillä määrällisten kriteerien käyttöönotto on ollut omiaan heikentämään tutkimuksen laatua. Eräät tiedekunnat eivät esimerkiksi kehtaa enää arvostella uusia väitöskirjoja arvolausein, sillä hyväksymisen kriteerit ovat tuotantokiintiöiden keskellä alentuneet.[63]

Uudistusten tulokset ovat nyt käsillä. Niiden myötä on vastattava muutamaan tärkeään kysymykseen. Eikö ylikouluttamisen arvosteleminen ole ristiriidassa sen kanssa, mitä edellä totesin sivistysarvojen tärkeydestä ja kouluttautumisen ihanteista? Entä mitä koulutusjärjestelmän paisuttaminen kertoo työyhteiskunnan ja sivistysyhteiskunnan ongelmista? Vastaan kysymyksiin näin: ensinnäkin koulutuksen ja sivistyksen tukeminen ei ole ollut sivistysihanteiden *syventämistä* vaan *laajentamista*. Koulutusjärjestelmän uudistus ei ole merkinnyt laatua vaan lavennusta. Vaikka vauhti onkin ollut hyvä, uudistusten kanssa on kiirehditty väärään suuntaan. Ja mistä nämä vääristymät johtuvat? Työelämän ongelmiin ja sivistyksen sisältövaatimuksiin on pyritty vastaamaan pelkillä hallinnollisilla uudistuksilla. Ongelman takana on tosiasia, ettei työmarkkinoiden arvoihin perustuva viranomaistoiminta ole vieläkään luopunut periaatteistaan, joiden mukaisesti se arvottaa työelämään osallistumisen opiskelua ja tieteen sekä tutkimuksen sisältöjä tärkeämmäksi. Poliittinen valta on vaatinut kouluttautumista lähinnä *työvoimapoliittisista syistä* eikä *tiedon ja sivistyksen itseisarvon vuoksi*.

Viranomaisten todellinen piittaamattomuus näkyy siinä, että opiskelijaa ei haluaisi taloudellisesti tukea kukaan ja siinä, että tieteen ja sivistyksen sisällöistä ei piitata juuri mitään. Myös yliopistot ovat jatkuvassa ahdingossa julkisen rahoituksen heikennyttyä ja tulosvaatimusten alettua sanella tieteiden sisältöjä. Tässä tilanteessa työttömien ohjaaminen koulutukseen olikin pohjimmiltaan ajattelematonta. Koulutuksen ja sivistyksen motiivit eivät syntyneet spontaanisti sisältä päin, vaan ulkoisten syiden sanelemina. "Kepit ja porkkanat ovat välineitä, joilla ohjaillaan aasia",

lausui pitkän linjan yliopistomies Antti Eskola uudistusten vuosina.[64] Keppinä toimi työvoimapolitiikka ja porkkanana tutkintojen tuloskiintiö. Työttömiä ohjattiin koulutukseen vain siksi, että heidät saatiin pois työttömyystilastoja rumentamasta. Sivuseurauksena tehtiin ongelmallista korkeakoulu- ja tiedepolitiikkaa, jossa humboldtilaisen sivistysyliopiston (*die Bildungsuniversität*)[65] ihanteen mukaista itsehallintoa kavennettiin ja akateemista vapautta leikattiin. Heikennykset näkyvät edelleen opiskelijoiden ja tutkijoiden asemassa. Tämä ei suinkaan tarkoita, ettei sivistymisen ja kouluttautumisen itseisarvo olisi edelleen kannatettava. Viranomaisvallan pitäisi vain ottaa entistä johdonmukaisemmin vastuu myös kouluttautumisen taloudellisista edellytyksistä ja seurauksista. Siihen päästäisiin ehdottamani uuden tulonjakomallin kautta. Seuraavaksi perehdytään siihen, mitä opiskelijoiden, tutkijoiden ja professorikunnan asemassa nykyään tapahtuu.

Opiskelijoiden aseman sietämätön kurjistaminen

Pääministeri Matti Vanhanen ilmoitti Helsingin yliopiston ylioppilaskunnan järjestämällä kyselytunnilla olevansa huolissaan yhteiskunnan "huoltosuhteesta".[66] Huoltosuhteella, jota usein sanotaan myös elatussuhteeksi, tarkoitetaan sitä osuutta väestöstä, jonka työlliset joutuvat elättämään. Esimerkiksi jos huoltosuhde on 2, yksi työssä käyvä joutuu elättämään kaksi työssä käymätöntä, toisin sanoen työtöntä tai työvoiman ulkopuolista ihmistä, kuten opiskelijaa, eläkeläistä tai lasta. Tyypillinen huoltosuhde Suomessa on ollut hieman yli yksi mutta työttömyysalueilla se on ollut jopa kaksi, eli tilastojen valossa melko harva käy tuottavassa työssä. Huoltosuhde ei kuitenkaan anna täydellistä kuvaa yhteiskunnan arvotuotannosta. Kuten edellä totesin, arvoja tuotetaan työelämän ulkopuolellakin. Siksi on väärin, että huoltosuhteesta moralisoiminen aloitetaan kohdistamalla kritiikin keihäät opiskelijoihin, jotka sentään kehittävät itseään ja suhtautuvat vastuullisesti yhteiskuntaan.

Vanhasen mukaan opiskelijoiden opiskeluaikaa pitäisi lyhentää eläkepommin purkamiseksi niin, että opiskelijat siirtyisivät työelämään entistä aiemmin. Hänen ehdotuksensa mukaan varhaisempi työelämään siirtyminen kävisi siten, että luppovuosien kasaamista ylioppilaaksi pääsyn ja opintojen aloittamisen väliin vähennettäisiin ja sivuaineiden määrää pienennettäisiin. Lisäksi hän kehotti opiskelijoita nopeuttamaan valmistumista "ottamalla rohkeasti lainaa työnteon asemasta". Hieman hänen lausuntonsa jälkeen opetusministeriön työryhmä päätyi esittämään, että opiskeluoikeuksille asetettaisiin aikaraja, joka katkaisisi opiskeluoikeuden "suositeltuun valmistumisaikaan" eli viiteen vuoteen lisättynä kahdella vuodella.[67] Myös "raskaudesta, ulkomailla oleskelusta tai varusmiespalveluksessa olosta" tai muusta "hyväksyttävästä syystä" johtuvat poissa-

olot jatkaisivat opiskeluoikeutta poissaolokautta vastaavan ajan verran, maksimissaan kuitenkin kahdella vuodella. Näin pisimmäksi kokonaisvalmistumisajaksi ja opiskeluoikeuden enimmäismääräksi tulisi seitsemän vuotta.[68] Myöhemmin uudistus myös ajettiin läpi.

Rajoittamalla ja leikkaamalla ei kuitenkaan tueta opintojen suorittamisen *todellisia edellytyksiä.* Viivästyminen harvoin johtuu sivuainevalikoimasta tai siitä, ettei ihminen osaisi opiskella. Hitaus johtuu ajan puutteesta, ja aika riippuu rahasta. Rahojen riittämättömyyden vuoksi opiskelijat vitkastelevat opintojaan roikkumalla työelämän ja opintojensa välillä. Niinpä valmistumissuositusta ei saavutetakaan kiristämällä ja kuristamalla opiskelun ehtoja vaan tukemalla opiskelijoita taloudellisesti sekä kohdistamalla taloudellinen tuki oikein. Sen sijaan sivuaineiden ja opiskeluoikeuksien leikkauslinja merkitsee tulipalon sammuttamista gasoliinilla, kun kiire ja välinpitämättömyys lisääntyvät.

Opintojen varhaisemmassa aloittamisessa ja tehokkaassa opiskelussa sinänsä ei ole mitään vikaa. Opintojen hidas eteneminen ja viipyvä valmistuminen ovatkin johtuneet viranomaisten itsensä kasaamista esteistä. Moitittaessa ylioppilastutkinnon ja yliopistoon kirjoittautumisen väliin jääviä vuosia ei muisteta, että ne eivät ole seurausta yksilöiden omasta tahdosta tai toiminnasta, vaan esimerkiksi yhteiskunnan itsensä säätämästä asevelvollisuudesta ja ennen kaikkea yliopistojen valintakoejärjestelmästä, joka viivyttää opiskelijoiden rekrytoitumista haluamalleen opinalalle. Halukas pääsee lopulta kuitenkin, jos ei 19-kesäisenä niin viimeistään 25-vuotiaana. Kömpelö, vain kerran vuodessa järjestettävä ja huonosti ominaisuuksia mittaava valintakoejärjestelmä ainoastaan viivyttää asioita. Aikaisempina vuosina alle 25-vuotiaat eivät saaneet opiskella edes avoimessa yliopistossa. Nyt hekin voivat suorittaa yliopistoissa arvosanoja, mutta he eivät saa opintoihinsa tukea. Muutoksen suunta on ollut joka tapauksessa oikea. Tällä tavoin on kierretty nykyisen valintakoejärjestelmän karsintaa, ja opintojen piiriin pääsee hyvin motivoituneita nuoria, kun taas valintakoejärjestelmää käytetään usein pelkkänä lottoarvontana ja takaporttina vähemmän suosituille aloille. Niiden kautta opiskeluoikeus koko yliopistoon saattaa lohjeta ilman kiinnostusta pääaineeseen. Avoimessakin yliopistossa opiskelevat saavuttavat yleensä tutkinnonsuorittamisoikeuden tulevien kesien valintakokeissa. Tämä on kuitenkin varsinaisten opintojen katveessa elettyä pienelämää, joka ohjaa opiskelijoita kiertelemään ja kaartelemaan.

Numerus clausuksen vaihtoehdot

Ei ole todisteita siitä, että mikäli nykyinen valintakoejärjestelmä poistettaisiin ja korvattaisiin hakijoiden ominaisuuksia paremmin mittaavalla järjestelmällä, koulunpenkille kasautuisi nykyistä enempää sellaisia

opiskelijoita, jotka tietyltä koulutusalalta lopulta valmistuvat. On oletettavaa, että maisterintutkintoja ja muita diplomeita myönnettäisiin eri koulutusaloilta sama määrä kuin ennenkin. Dosentti Osmo Pekonen kertoo teoksessaan *Ranskan tiede*, että kyseisessä sivistysmaassa on käytössä järjestelmä, jonka mukaan tuoreet ylioppilaat voivat vapaasti kirjoittautua haluamalleen koulutusalalle yliopistoihin.[69] Vasta opintojen edetessä suoritetaan karsintaa. Se ajoittuu kahden lukuvuoden jälkeiseen vaiheeseen, mutta tuolloinkaan selektio ei ole ehdotonta.

Myös Suomeen voisi sopia järjestelmä, jossa yliopistoihin saisi kirjoittautua heti ja opintojen suorittaminen olisi vapaata. Tällainen järjestelmä on todellisuudessa olemassa jo avoimen yliopiston muodossa, mutta se toimii tehottomasti ja edustaa vähemmän arvostettua varjojärjestelmää. Avoimen yliopiston piirissä opiskelevat nuoret integroituvat opiskelijaelämään heikommin, ja heidän tulevaa ammatti-identiteettiään kolhitaan, kun heille ei myönnetä täysivaltaisen opiskelijan statusta.[70] Opiskeluoikeuksien vapauttaminen ja karsinnan siirtäminen opiskeluvaiheeseen saattaisi kohottaa myös opiskelumotivaatiota ja työskentelyn laatua. Tällaisen järjestelmän piirissä täysi taloudellinen tuki voitaisiin antaa opintonsa parhaiten suorittaneille, ja karsinta tapahtuisi taloudellisen tuen vähentämisen kautta, mikäli opinnot eivät etene. Opintonsa neljässä tai viidessä vuodessa suorittavien tuki olisi työttömän täyden toimeentulotuen suuruinen. Mutta myöskään opinnoissaan hitaammin tai heikommin edistyviä ei tulisi hoputtaa *opiskeluoikeuksia* leikkaamalla. Järjestelmän etuna olisi myös se, että se ei johtaisi samanlaiseen ehdottomaan giljotiinin käyttöön kuin nykyinen valintakoejärjestelmä, jossa akatemioiden ovet joko aukenevat tai pysyvät kerta kaikkiaan kiinni.

Opintojen laadun kohottaminen kävisi yhtäältä niin, että täysi tuki luvattaisiin parhaiten menestyville, ja toisaalta niin, että vaatimustasoa korotettaisiin. Tämä ei tosin saisi merkitä opetuksen pedanttisuuden tai tenttien yksityiskohtaisuuden lisäämistä vaan huomion kiinnittämistä esimerkiksi siihen, miten opiskelija sietää ja käsittelee semanttista ja arvofilosofista moniselitteisyyttä. Tenttivastausten, kirjoitelmien ja tutkielmien keskeinen heikkous on tätä nykyä se, että ne ovat teksteinä armottoman huonoja, ja myös ylioppilaskirjoitusten äidinkielen kokeen taso on romahtanut. Lisäksi nykyisen valintakoejärjestelmän ja yliopistorakenteen ongelmana on jo kauan ollut, että ruotsinkielisille tarkoitettuja korkeimman asteen opiskelupaikkoja riittää lähes kaikille halukkaille ruotsinkielisille ylioppilaille, kun taas suomenkielisistä ylioppilaista vain noin kymmenelle prosentille on olemassa opiskelupaikka yliopistossa. Kielipoliittinen diskriminaatio näkyy siinäkin, että Svenska kulturfonden tukee vain ruotsinkielistä tutkimusta toisin kuin Suomen Kulttuurirahasto, vaikka se on Suomen Kulttuurirahastoa varakkaampi säätiö.

Opintojen aloittamisen aikaistamista ja opintojen nopeampaa suorittamista ei voitane edistää ministerien mahtikäskyillä, sillä kitulias opin-

noissa edistyminen on seuraus lähinnä valintakoebyrokratian aiheuttaman ajantuhlauksen tuottamasta haitasta ja taloudellisten resurssien puutteesta, toisin sanoen viranomaisten omasta toiminnasta. Akateeminen aikahuoli ei johdukaan opiskelijoiden hitaudesta, sillä opiskelijoilla on jo nyt voimakas intressi valmistua mahdollisimman nopeasti. Ongelmana on, miten tieteen virkamiesten oma viivyttely voitaisiin lopettaa. Sen sijaan Vanhasen malli ohjaisi opiskelijoita valmistumaan nopeammin ja ottamaan elatusvastuuta eläkeläisistä, poliitikoista ja virkamiehistä vain rohkaisemalla opiskelijoita tekemään syömävelkaa. Tuskin kukaan opiskelija on niin ajattelematon, että rupeaa kasaamaan itselleen suurta velkataakkaa tilanteessa, jossa julkinen valta ei itse haluaisi ottaa mitään vastuuta työllisyystilanteesta, opintotuesta eikä kansalaisten toimeentulon edellytyksistä.

On ennustettu, että suurten ikäluokkien jäätyä eläkkeelle julkisella sektorilla koetaan jopa työvoimapulaa, jonka tuloksena myös parikymmentä vuotta työttömänä tai tilapäistöissä olleet pääsevät yhteiskunnan kakkuun kiinni.[71] Itse en usko tähän arvioon. Sellaiset ihmiset ovat jo työttömyytensä niin pilaamia, että heistä tulee väliinputoajien sukupolvi, ja heidän sijastaan virkoihin valitaan 1980- ja 1990-luvulla syntyneitä nuoria. Todennäköisesti suuri osa julkisista viroista myös lopetetaan eläköitymisen myötä, kun niiden ylläpitämisen ainoa peruste poistuu tai kuolee. Esimerkiksi TV-uutiset kertoivat vähän aikaa sitten tosiasian, että eräissä pienissä kunnissa 1990-luvun lama söi jopa kolme neljäsosaa julkisista työpaikoista.[72]

Opiskelijoiden haluttomuus tehdä opintolainaa on suora seuraus tulevaisuutta ja toimeentuloa koskevasta epävarmuudesta. Kun pysyviä työpaikkoja on entistä vähemmän, opiskelijat hankkivat toimeentulonsa muualta kuin pankeista. Tämä tarkoittaa, että jos työmarkkinapolitiikkaa hoidetaan huonosti, opiskelijat tekevät omat yhtälönsä eivätkä ala elämään velaksi. Riittämätön opintoraha ja asumistuki puolestaan ohjaavat opiskelijoita työelämään, ja tämä merkitsee turhautumista, opintojen viivästymistä, huonoa tehokkuutta ja älykkäiden ihmisten käyttämistä vartiointifirmoissa ja valintamyymälöiden kassoilla. Se merkitsee huonoa yhteiskunnallista hyötysuhdetta, vajaatehoista resurssien toimeenpanoa ja aivokapasiteetin tuhlausta.

Kehotusta vauhdittaa opintoja opintolainaa tekemällä voikin pitää tyhjille seinille kaikuvana korahduksena, jota kukaan ei usko ja jota kukaan ei tottele. Itse neuvoisinkin opiskelijoita menemään kokonaan lainalakkoon. Muutaman tuhannenkin euron lainalasku rasittaa nuoren ihmisen taloutta aina keski-ikään asti. Myöskään opiskelijoiden näennäisesti myöhäinen työelämään siirtyminen ei ole mikään ongelma. Ongelma on se, että valtaosa opiskelijoista joutuu työskentelemään *jo opintojensa aikana*, ja *siksi* heidän opintonsa eivät etene. Kun siis lähes kaikki yliopisto-opiskelijat jo työskentelevät, miten ihmeessä heidän ”työelämään

siirtymistään” voitaisiin vielä aikaistaa? Tilastoharhassa onkin kyse siitä, että työssä ollessaan he eivät toimi *omalla koulutusalallaan*, kun ”työelämään siirtyneeksi” tilastoidaan vain sellainen, joka ei enää opiskele, ja korkeakoulutuksen runsaus ei muutenkaan vastaa työvoiman tarvetta.

Huoltosuhde ja opiskelu

Opintotuki ei ole tietenkään sama asia kuin poliitikkojen ja virkamiesten palkkaus. Vertailu on kuitenkin tärkeää, koska se paljastaa, miten asiat ovat. Samalla kun pääministeri kehotti nuorisoa elämään lainarahalla, kansanedustajat itse korottivat palkkojaan 50 prosenttia.[73] Palkankorotuksia on sadellut myös korkeimmille virkamiehille. Virkamiehen pitäisi olla palvelija eikä herra. Julkista virkaa voidaan sen alkuperäisen tarkoituksen vuoksi pitää luottamustehtävänä mutta myös eräänlaisena lahjana haltijalleen. Julkisissa viroissa toimivien henkilöiden palkkojen pitääkin olla kohtuulliset tai keskimääräistä alemmat, eikä niihin tule houkutella rahalla.

Oma ehdotukseni on, että yhteiskunnallista huoltosuhdetta oikaistaisiin alentamalla ammattipoliitikkojen palkkoja ja muita etuja. Byrokratiakoneistoa olisi purettava ja sosiaalietuuksien jakelua yksinkertaistettava ja nopeutettava. Myöskään taannoista lääkäripulaa ei olisi pitänyt ratkaista niin kuin Alahärmän kunnassa, jossa terveyskeskuslääkärille tarjottiin jopa 11 200 euroa kuukaudessa, mikäli syrjäiseen kuntaan joku pätevä lääkäri saadaan.[74] Asia olisi voitu ratkaista oikealla koulutuspolitiikalla: sallimalla järkevä lääkärikoulutus myös kaidalla 1990-luvulla eikä vääntää koulutushanoja kiinni tavalla, jolla kokonaisia tiedekuntia uhattiin lakkauttaa.

Aivovientiä, oppineiden maastapakoa ja alueellista työvoimapulaa ei paranna se, että julkinen sektori hamuaa palvelukseensa väkeä kilpailemalla yksityisen sektorin kanssa sekä tarjoaa tulokkaille rahaa niin, että ranteet notkuvat. Esimerkiksi syrjäseutujen lääkäreiden työskentelyolot pitäisi järjestää muilla keinoin niin inhimillisiksi, että joku osaava lääkärikokelas haluaisi ottaa paikan vastaan. Sen sijaan nykyisin julkisen sektorin supistukset tekevät työssä olemisesta niin tukalaa, ettei kukaan halua vaihtaa omaa onneaan rahaan. Palvelutaso tulisikin taata sitä kautta, että koulutettuja ihmisiä olisi tarjolla kysyntää vastaava määrä. Muuten ay-liike pääsee kiristämään yhteiskuntaa kohtuuttomasti palkkavaatimuksillaan. Koko työelämän ja työttömyyden dynamiikkaahan elättää se jo kolmannessa luvussa toteamani asia, että työvoimaa on aina tarjolla enemmän kuin työpaikkoja. Tämä on työyhteiskunnan hapan hedelmä.

Sen, minkä voi sanoa, voi sanoa selvästi
huulilävistyksestä huolimatta.

Nykyintellektuellien viisautta

HATTUJEN JA MYSSYJEN ERIMIELISYYS

Opiskeluoikeuksien kaventaminen kuului Matti Vanhasen ensimmäisen hallituksen asialistalle, joten ei ole ihme, että opiskelijat alkoivat vastustaa esitystä aktiivisesti. Hallitustahon ehdotus opiskeluoikeuksien rajoittamisesta leimahti liekkeihin yliopistolla 18.3.2004, jolloin Senaatintorille kokoontui noin 15 000 mielenosoittajan joukko. He kaikki protestoivat hallituksen ehdotusta vastaan ja, kuten saatoin päätellä, tässä kirjassa esitettyjen ajatusten puolesta. Hämmästyttävää kiistassa oli tapa, jolla yliopiston johto asettui hallituksen ehdotusten taakse ja opiskelijoiden sekä muiden isänmaantoivojen etuja vastaan. Muiden muassa kansleri Kari Raivio kirjoitti opiskelijoiden reaktioista *Yliopisto*-lehteen tyrmistyttävästi näin:

> Jos ilmiselviinkin epäkohtiin puuttumista kynsin hampain vastustetaan, uskottavuus voi olla vähissä sitten, kun aktiiviopiskelijoille todella tärkeät asiat, kuten opintojen maksullisuus, nousevat esityslistalle.[75]

Kansleri näyttää ajatelleen, että opiskelijoiden tavalla puolustaa oikeuksiaan ei olisi ollut katetta, vaikka opiskelijakunta ei edes *vaatinut* mitään vaan yritti ainoastaan pitää oikeuksistaan kiinni. Kansleri näytti pitävän selvänä ja luonnollisena, että opiskelijoiden täytyy suostua ehdotuksiin, koska muutoin sillä on edessään *vielä* pahempia uhkakuvia, kuten opintojen tekeminen maksulliseksi. Pelkään pahoin, että pitämällä yliopisto-opintojen maksullistamista mahdollisena Kari Raivio ampui itseään jalkaan.[76] Hän ikään kuin tunnusti maksullistamisen sellaiseksi neuvotteluvaluutaksi, jolla opiskelijoita ja yliopistoyhteisöä voidaan uhata, kun heikennyksiä jatketaan. Juuri tällaisten syiden vuoksi pirulle ei pitäisi antaa pikkusormea. Kaikesta päätellen Raivio ei ollutkaan niin sanottu rautakansleri. ”Kun valta alkaa horjua, sen ote todellakin lipsuu.” Korkeat virkamiehet olisivat voineet puolustaa opiskelijoita paremminkin, mikäli he olisivat halunneet tunnustaa opiskelijat yliopistoyhteisön jäseniksi.

Kanslerin kanssa kilpailemaan sopii opiskelijoiden kantoja edustavan Ylioppilaslehden päätoimittajan, Anna-Liisa Kauhasen, näkemys. Hän puolestaan kirjoitti näin:

> Opiskelijoiden vastarinta on oikeutettua, sillä opiskelijoista on tehty väärin perustein syyllisiä Suomen huoltosuhteen tulevaan keikahduk-

> seen ja takkuavaan työllisyysongelmaan. Hallitus huijaa itseään ja monia muita hoitamalla näennäisongelmaa, muka pitkiä opiskeluaikoja, kun oikeasti pitäisi puuttua siihen, kuinka työttömät saadaan töihin ja ikääntyvät pysymään hommissa edes viralliseen eläkeikään.[77]

Siteeratussa sananvaihdossa ei ole mitään uutta. Se osoittaa todeksi tämän kirjan lähtökohtana olevan tosiasian: sivistysyhteiskunnan ja työyhteiskunnan normit ovat joutuneet ristiriitaan keskenään. Mutta huomiota asiassa herättää se, että yliopiston johto ei pyri *ymmärtämään* tai *tulkitsemaan* nuorison tilannetta vaan suhtautuu siihen *normittavasti*. Ymmärtäminen olisi kuitenkin tieteenharjoittajien tehtävä. Tämä johdattaa pahoittelemaan sitä ikävää piirrettä, että yliopiston hallinto on asettunut vastustamaan kiistakysymyksen heikomman osapuolen eli varattomien ja virattomien opiskelijoiden oikeuksia. Lisäksi kiista vahvistaa sen jo edellä toteamani asian, että nykyajan yhteiskuntarakenteet ovat repeytymässä kahtia ja leventämässä myös sukupolvien kuilua.

Mutta Kari Raivio ei ole sentään yhtä kohtuuton mies kuin entinen vararehtori Arto Mustajoki. Olemmehan Raivion kanssa sentään saman kylän poikia, vakavamielisiä tyrvääläisiä. Sen sijaan Pohjanmaalta kotoisin oleva humoristi oli panna opiskelijatkin tulosvastuuseen ja rajoittaa opiskeluoikeuden viiteen vuoteen.[78] Teoksessaan *Tuloksena yliopisto* (2002) hän loihe lausumaan näin:

> Yliopistoihin ei tulisi ottaa sisään opiskelijoita, jotka eivät niin halutessaan pysty suorittamaan ylempää perustutkintoa viidessä vuodessa. On myös muistettava, että tietyn toiminnon sijoittaminen tiettyyn aikaväliin on taito, jota tarvitaan missä tahansa työssä. […] Niin kaunis ja houkutteleva kuin humboldtilainen ikuisen opiskelijan idea onkin, se ei ainakaan nykyisellä tavalla toteutettuna ole mielekäs.[79]

Molempien herrojen mielipiteistä on Gestapon tehokkuuteen vielä matkaa. Mutta molemmat korkeat virkamiehet näyttävät olevan yhtä mieltä puhuessaan tulosajattelun siunauksellisuudesta. Pulassa on opiskelijoiden lisäksi myös akateemisen yhteisön keskikerros, tavalliset opettajat ja tutkijat. Yleisradion ohjelmassa ”Yliopistojen Hullut Päivät” kansleri Raivio oli jo rehtorina ollessaan ilmaissut huolensa sen johdosta, että yliopistot eivät enää pysty kilpailemaan ”hyvistä tutkijoista” ja että ei ole oikein, jos yliopisto pakkautuu täyteen ”B-luokan tieteenharjoittajia”.[80] Samalla hän totesi, että myöskään heikosti tuottavien laitosten lakkauttaminen ei ole mahdotonta ja ettei yliopistossa ole siihenkään liittyen ”mitään asioita, joista ei voitaisi keskustella”. Yhteistä puhuttavaa näyttää löytyvän aina, kun se tukee parhaissa asemissa olevien etua.

Ongelma ei olekaan se, että yliopisto ei pystyisi kilpailemaan ”hyvistä

tieteenharjoittajista" (keitä he sitten ovatkin ja miten "hyvyys" sitten määritelläänkin). Nähdäkseni meillä filosofian piirissä ei ole lainkaan noita "B-luokan tutkijoita" vaan pelkästään erinomaisia tai kiitettäviä tieteenharjoittajia. Tämä johtuu ehkä siitä, että humanististen tieteiden piirissä yliopistoa on pidetty tutkijan sijoittumispaikkana numero yksi, kun työmarkkinoita yliopiston ulkopuolella ei oikeastaan ole – toisin kuin lääkäreille, juristeille, ekonomeille ja muille rahatieteiden edustajille. Niin sanotut työmarkkinat ovat siis yliopistohumanisteille erittäin kireät, kun taas monilla käytännöllisillä aloilla etevimmät tutkijat lähtevät rahan perässä laveammille teille, ja yliopistovirkoihin jäävät vain rekrytointiprosessien pudokkaat. Joka tapauksessa yliopistovirkaan päätyminen edellyttää keneltä tahansa hakijalta samaa mieltä oloa tiedepolitiikan päämääristä ja istuvan professorikunnan myötäilyä. Kriitikoiden pois karsiminen ei tue tällöin tieteen omia päämääriä, ja toisinajattelijoiden karkottaminen on myös yleinen tieteenfilosofinen ongelma.

Perinteisillä sivistyksellisillä ja epäkäytännöllisesti motivoituneilla aloilla, kuten filosofiassa, parhaat tutkijat ovatkin juuri niitä kusipäitä, jotka omaksi onnettomuudekseen rohkenevat olla eri mieltä. Koska kritiikin esittäminen ei ole sosiaalisesti palkitsevaa vaan tulee usein esittäjälleen kalliiksi, juuri kritiikin kaltaista normeista poikkeamista yliopistoissa pitäisi arvostaa ja siihen kannustaa. Kriittisyys, näennäinen laiskuus ja kritisoiminen saattavat koitua lopulta myös yhteiskunnan eduksi, kun joku kertoo systeemeihin sitoutumattomasti, missä mennään. "Hyvän tieteen" suhteellisuus puolestaan tekee mittaamisen mahdottomaksi. Niinpä normatiivisesti ymmärretty "hyvä" (esimerkiksi kuuliaisuus ja nöyryys) eivät ehkä olekaan sitä alkuperäistä ja todellista hyvää, kun taas "pahoiksi" arvotetut piirteet (kuten reippaus ja rohkeus) saattavat edustaa mitä pyyteettömintä yhteiseksi hyväksi uhrautumista. Tämä sekoittaa lopulta hyvän ja huonon tutkijan ominaisuudet keskenään niin, ettei hyvää ja huonoa voida enää erottaa toisistaan.

Tiedepolitiikan ristiriitaisuus

Yliopiston ongelmana on nyt kilpailuajattelu, jonka vallitessa tiedon ja totuuden tavoittelemisesta tehdään bisnestä ja kauppatavaraa. Mitähän esimerkiksi professori Nietzsche olisi ajatellut 'globaalin tiedetalouden' iskevyydestä? Ongelmia tuottaa se, että yliopisto tekee myönnytyksiä välineellisille motiiveille tunnustaen rahan ja vaikutusvallan tavoittelun tieteen motiiveiksi. Omasta mielestäni suotavaa on, jos pelkän rahan perässä juoksijat kaikkoavat yliopistoista. Rahalla ei tule houkutella ketään tieteenkään piiriin. Mutta tieteenharjoittajia ei saisi myöskään tappaa rahattomuuteen, vaan heidät täytyisi ikään kuin pitää hengissä siltä varalta, että he jonakin aikana tekevät jotain uutta ja luovaa. Kaipaankin

takaisin sellaisia aikoja, jolloin tieteellinen virka ymmärrettiin ajattelemisen ja vapaan sanankäytön olotilaksi ja jolloin rahoituksella tähdättiin kohtalaisen pitkäjänteiseen työskentelyyn sekä viranhaltijan persoonallisten resurssien kehittämiseen ilman sen kummempia muodollisia tulosvaatimuksia. Lisäksi haikailen sellaisia tulevia vuosia, jolloin tieteellisen tutkimisen ja kirjoittamisen kiireetön ja pakoton luonne jälleen tunnustettaisiin. Nykyisin näyttää siltä, että hermoileva kilpailuajattelu on laajalti hyväksyttyä myös yliopistoissa, eikä niissä enää muista syistä ollakaan kuin rahan vuoksi.

Suomessa valmistui vuonna 2002 yhteensä 1 280 uutta tohtoria, ja opetusministeriö kaavaili määrän nostamista tuhanteen kuuteensataan seuraavien kymmenen vuoden kuluessa.[81] Helsingin yliopiston rehtoraatin mielestä kaikki on tutkijakunnan keskuudessa hyvin. Esimerkin käsityskannasta tarjoaa yliopiston toinen vararehtori, biologi Marja Makarow, joka liverteli *Yliopistolainen*-lehden pääkirjoituksessaan ”Tuottaako tutkijakoulutus liikaa tohtoreita?” näin:

> Tutkijakoulujen ensimmäisestä toimintavuodesta 1995 alkaen on epäilty, pystyykö yhteiskuntamme työllistämään tohtorit. Perustutkimuksessa jatkavat ovat työllistyneet hyvin. Tähän on luonnollinen selitys, runsas tutkimusrahoitus, sekä tutkimuksen huippuyksiköt, jotka ovat jatkuvasti rekrytoineet tuoreita tohtoreita.[82]

Makarowin suhtautuminen tutkintojen tuottamiseen on ollut kautta linjan itsekritiikitöntä, ja hän on toistanut ajatuksensa myös myöhemmässä saman lehden numerossa.[83] Kirjoittajan vastaus otsikkonsa epäilykseen on siis kieltävä. Hänen mukaansa nautimme ”runsasta tutkimusrahoitusta”. Makarow sopisi itse pääepäiltyjen listalle, kun pohditaan, miksi ainakaan humanistisilta aloilta valmistuneille ei ole olemassa käytännöllisesti katsoen mitään toimintaresursseja ja miksi filosofian piirissä peräti viisikymmentä kuudestakymmenestä tohtorista on työttömänä. Sen sijaan biobisneksessä rahavirta näyttää olevan niin kovaa, että sieltä voisi lohkaista muutamia kymmeniä miljoonia toisten hyväksi.[84]

Tilastollinen tosiasia on, että vuoden 2003 marraskuussa työttömänä oli noin 500 tutkijankoulutusasteen saavuttanutta henkilöä. Tohtoreita heistä oli 247. Työllistettynä oli yhteensä 17 ja työnhakijoina kaiken kaikkiaan 396 tohtoria.[85] Sen sijaan vuotta aiemmin tilastoista löytyi 181 työtöntä tohtoria. Vuoden 2009 elokuussa työttömien tutkijankoulutuksen saaneiden määrä oli kasvanut 1 348:ään,[86] joten määrä on huikeasti paisunut! Helsingin yliopiston ensimmäinen vararehtori Hannele Niemi totesikin yliopiston verkkouutisissa jo 19.1.2004, että tohtorintutkintojen määrää *ei tule* kasvattaa opetusministeriön ehdotuksen mukaan. Hän nimesi tutkintojen suman syyksi sen, että kilpailu rahoituksesta nostaa tutkintotavoitteita, ja lausui, että ”huippututkimus ei voi kuitenkaan

perustua tohtoreiden tuottamiseen yhä halvemmalla. Tutkintomäärissä yläraja on tulossa vastaan."[87] Tohtoreita valmistui Suomessa tuohon aikaan, vuonna 2003, yhteensä 1 254, joista 354 Helsingin yliopistossa. Lisäksi Helsingin yliopisto "sopi" 396 tohtorin vuositavoitteesta kolmelle seuraavalle vuodelle. Mutta miksi nimittää "tavoitteeksi" sellaista, mitä kukaan ei todellisuudessa halua ja mikä ei ole tieteen oman edun mukaista? Vararehtorien kannat jäivät eriäviksi. Heidän yläpuolellaan istui filosofeista viisain ja hiljaisin, rehtori Ilkka Niiniluoto.

Työllistymisvaltiksi Makarow näki sen, että tutkija vaihtaa "väiteltyään tutkimusalaa, jotta hän laajentaisi tietotaitoaan" ja välttäisi "kapea-alaisuutta". Tärkeää on, että tutkijat "lähtevät ulkomaille post-doktoraaliopintohin". Olen itse vaihtanut tutkimusalaa monta kertaa, samoin yliopistoa. Olen välttänyt kapea-alaisuutta niin, että minua on syytetty halusta ehtiä joka paikkaan.[88] Pakolaiseksi ulkomaille en ole lähtenyt, sillä kukaan ei ole myöntänyt minulle lanttiakaan matkarahaa. Minulle on väitetty, että kaiken huippututkimuksen täytyy olla kapea-alaista. Yliopiston ulkopuolella on ihmetelty, mikä on syynä tutkimustuen kieltämiseen osaltani: olenko minäkin liian kapea-alainen? Syy on tietenkin se, että oppiaineeni professorit ovat kääntäneet tosiasialliset ansioni dismeriiteiksi. Syvällisyys on voitu tulkita "kapea-alaisuudeksi" ja monipuolisuus "syventymättömyydeksi". Yliopiston ulkopuolinen työelämä puolestaan haluaa "laaja-alaisuutta" tietämättä itse mitä vaatii. Uusavuttomuuden mittariksi sopiikin hyvin tapa, jonka mukaisesti kaiken yleissivistyksen *kielletään* alkavan yksityiskohdista. Esimerkiksi joku atk-teknikko saattaa erehtyä pitämään humanistista tutkimusta "kapea-alaisuutena". Entä kuinka moni jonkin suositun teknisen alan edustajista osaisi itse kirjoittaa yhtään *yleisesti* ymmärrettävää lausetta?

Makarowin ihanteiden valossa akateeminen tutkija on mahdottomien yhtälöitten edessä. Todellisuudessa kapea-alaisuus on laaja-alaisuutta ja yksipuolisuus asiantuntemusta. Kansainvälisyys puolestaan on huvimatkailua ja huippututkimus huiputusta. Hän tukeutuikin mielipiteissään Suomen Akatemian tekemiin selvityksiin. Suomen Akatemia on poliittisesti johdettu toimielin. Se on tiedepolitiikan keppihevonen ja vapaamuurarien valheveli. Makarow viittasi muun muassa Suomen Akatemian viimeaikaiseen "tohtoritarveselvitykseen", jonka mukaan "työttömyyttä ei ole tohtoreilla juuri ilmennyt".[89] Tällainen väite on ilmeisen väärä ja virheellinen. Tutkijakunnan keskuudessa kysellään, kuinka tällainen valhe on saatu syntymään. Kenties tohtorit piiloutuvat koulutustaan vastaamattomiin tehtäviin. Ehkä tilastoihin ei ole luottamista. Ei ole selvitetty, kuinka moni toimii vakituisessa tai edes kohtalaisen pysyvässä virassa. Ei ole kysytty, miten moni on ylipäänsä kehdannut ilmoittautua työttömäksi ja miten sijoittuminen työyhteiskuntaan vastaa koulutuksen tasoa. Tutkijakunnan omia kokemuksia hallintovirkamiesten selvitykset eivät ainakaan vastaa. Niitä lieneekin kaunisteltu, jotta tohtoreiden liikakoulutta-

mista voitaisiin jatkaa. Tämä puolestaan on välttämätöntä, jotta opiskelijoiden ja maistereiden työttömyyttä voitaisiin alentaa ohjailemalla heitä jatkokoulutukseen.

Myöskään pakkokansainvälistäminen ei välttämättä kohota suomalaisen tieteen eikä filosofian tasoa. Suomen opinto-oikeusleikkaukset ja suoritusvaatimukset juontavat juurensa Euroopan unionin pyrkimyksestä yleiseurooppalaiseen yliopistoon. Suomessa on ollut perinteisesti Pohjoismaiden alhaisin opintotuki[90] ja Euroopan korkeimmat väittelykriteerit. Kellottamalla valmistumisaikatauluja EU saattaakin tuhota sivistysyliopiston ihanteita, pinnallistaa filosofiaa ja vahvistaa teknisiä tiedonintressejä. Kriitikot eivät ole rohjenneet arvostella eivätkä vastustaa kansainvälisyystendenssin aallonharjalla tapahtuvaa taivuttelua, sillä he ovat pelänneet nurkkakuntaiseksi leimautumista. Valitettavasti kansainvälisyys on kohotettu yliopistoissa itseisarvoksi, jonka kyseenalaistaminen on ankarasti kiellettyä, vaikka vieraskielisyys vesittää kulttuurielämäämme.

Olen vielä yhdestä asiasta täysin eri mieltä vararehtori Makarowin kanssa. Hänen väitteensä siitä, että ”[m]eidän tulisi pyrkiä kaikin keinoin kotikansainvälistymään, eli houkuttelemaan riveihimme ulkomaalaisia tutkijoita ja opettajia”, on nykyisen resurssipulan keskellä täysin kestämätön. Pitäisikö niukat varat ja virat jakaa lahjaksi ulkomaalaisille tutkijoille, joiden rahoitustilanne omassa lähtömaassaan on huomattavasti parempi? On ymmärrettävää, että Ranskan ja Yhdysvaltojen tapaisissa valtioissa, joissa tutkimusta rahoitetaan laveasti, on kokonaisia järjestelmiä ulkomaalaisten tutkijoiden toimintaa ja oleskelua varten.[91] Sen sijaan Suomessa tulisi suhtautua erittäin pidättyvästi tutkimusresurssien suuntaamiseen ulkomaalaisten hyväksi niin kauan kuin oman maamme tutkijakunnan keskuudessa esiintyy työttömyyttä. Ulkomaisista tutkijoista ei ole hyötyä myöskään tieteen kokonaisedulle, kun pätevämpiä suomalaisia on tarjolla.

Lisäksi ei ole oikein, että ulkomaalaisten opiskelu Suomen korkeakouluissa on maksutonta. Ulkomaalaisten opiskelu pitää tehdä maksulliseksi, ja oikeus koulutusjärjestelmästä hyötymiseen pitää rajata sen ylläpitäjiin: Suomen kansalaisiin. Ulkomaalaiset opiskelijat eivät paranna opiskelija-aineksen tasoa, vaan tarpeeksi hyviä pyrkijöitä riittää omassa maassamme pilvin pimein. Myös opintotuen taso voisi olla nykyistä parempi, jos yhteisen laivamme resurssit eivät vuotaisi ulkomaalaisille opiskelijoille, joten suomalaisten opiskelijoiden ei kannata vaatia maksuttomuutta ulkomaalaisille kilpailijoilleen. Ulkomaalaisilta perittävät lukukausimaksut olisivat kansainvälisesti vertaillen oikeudenmukaisia, sillä kansainvälisissä huippuyliopistossa opiskelu maksaa jo tätä nykyä enemmän kuin Cadillacin kromaukset.

Yliopistojen rehtorien olisikin syytä pitää jalat maassa. Itse haluaisin reivata tiedepolitiikkaa kokonaan toiseen suuntaan kuin he. Kyseeseen tulisivat muun muassa väittelykriteerien kohottaminen, tohtoreiden mää-

rän supistaminen, tulosjohtamiseen perustuvan rahoitusmallin hylkääminen ja perusrahoituksen lisääminen.

Akateemisen uran savupirttimalli

Helsingin kaupungista löytyy tätä nykyä kaksi savupirttiä. Toinen sijaitsee Kansallismuseossa ja toinen Seurasaaressa. Tietyin edellytyksin yliopistoakin voidaan pitää sisäänpäin lämpiävänä savupirttinä, joka tuo saunojansa ulos hikisenä ja keuhkot köhisten. Myös oppineiden yhteisö eli yliopisto on työyhteisö, valitettavasti. Yliopistoa leimaa kollegojen vihamielisyys, kateus ja kielteinen asenneilmapiiri. Sen, minkä varmimmin ja pyytämättä saa, on aina kiellon, moitteen ja epäilyksen sana. Tämä on ymmärrettävää, sillä tiede perustuu kriittisyyteen. Tosin myös kritiikin voisi esittää rakentavasti, ja myös läimäyttelystä selviää parhaiten se, joka taitavimmin ottaa arvostelun vastaan.

Mutta hallinnollisessa mielessä yliopistot eivät näytä piittaavan ihmisten asemasta juuri mitään. Parhailla ja eniten uhrautuneilla tieteenharjoittajillakaan ei ole takeita uran jatkumisesta. Yliopisto oli pätkätöiden esikuva jo ennen kuin ongelmaa tunnettiin muualla. Jos menet työhön esimerkiksi johonkin paljon parjattuun työpaikkaan, kuten armeijaan tai poliisilaitokselle, voit luottaa siihen, että sinulla on tehtävä tai toimi, jonka pysyvyys on kohtalainen, ja vuosien mittaan jopa ylenet tehtävästä toiseen. Mutta yliopisto on tässä suhteessa täysin kurja paikka. Saatat palvella yliopistoa uskollisesti kaksikymmentä vuotta, ja lopultakaan sinulla ei ole takeita toimintaedellytystesi jatkumisesta. Professorien jäädessä eläkkeelle tuulet vaihtuvat. Jos et ole itse heidän tilalleen nimitettyjen joukossa, kilpahakijasi savustavat sinut pois koko akateemisesta yhteisöstä. Ihmiselle voi siis käydä vaikka kuinka huonosti – tai hyvin, riippuen siitä, onko edeltävä professori onnistunut sitomaan oman tieteenalaansa sellaiseen paradigmaan, joka takaa oman tutkimusdisipliinisi jatkumisen vuosikymmenestä toiseen.

Toisaalta yliopistojen ei ole milloinkaan myönnetty olevan ”tavallisia työpaikkoja”. Nähdäkseni niiden ei tulisikaan olla sellaisia. Mutta kuvitelma tieteen objektiivisuudesta näyttää toisinaan hautaavan alleen tosiasian, että myös tutkijat ja opettajat ovat ihmisiä. Yliopistoa ei saisi pitää sellaisena ristivedon paukuttamana kaamospirttinä, jonka ovet ja räppänät aukeavat sattumanvaraisesti milloin kenellekin tutkijalle tai suistavat hänet välillä ulkopuolelleen pimeydessä hiihtelemään. Monessa Keski-Euroopan maassa, kuten Saksassa ja Ranskassa, ja jopa resursseiltaan omaa maatamme vastaavassa Ruotsissa tutkijoiden perusedellytykset on järjestetty paljon paremmin kuin Suomessa. Jos on koulutusta, on myös resursseja, eikä ketään jätetä Suomen mallin mukaisesti heitteille – saati että viranomaiset kyykyttäisivät tohtoreita ja dosentteja työvoimatoimis-

toissa! Oman maamme ongelmat saattavat johtua siitä, että yliopistolaitoksessamme reuhaavat juuri nuo edellä mainitut disipliinit. Esimerkiksi filosofian alalla on ollut pitkään vallalla niin sanotun analyyttisen systeemifilosofian paradigma, jonka edustajat ovat kääntäneet kassan aina omaksi edukseen niin Suomen Akatemiassa kuin säätiöissä ja tiedekunnissakin.

Professorikunnan asema

Nykyisessä yliopistojärjestelmässä siivoojat ja vahtimestarit pääsevät parempaan kokonaisvuosiansioon kuin tohtorit ja dosentit. Yhdelläkään yliopistossa työskentelevällä ei ole tietenkään tavanomaisten työpaikkojen luontaisetuja, kuten autoetua, asuntoetua, uima-allasta, kuntosalivuoroa eikä mitään muutakaan. Me emme niitä myöskään halua. Yliopisto ei kurssita työntekijöitään laivaseminaareissa, kuten mikä tahansa muu työpaikka, ja sen vuoksi yliopisto onkin niin hyvä ja haluttu työympäristö. Totuuden voi aina sanoa, ja turpaan saa vetää (henkisesti). Siitä ei palkita, ja riidankylväjä voi todeta, että ”juuri kriittisyyshän on tieteiden suositeltu normi”. Myös professorikunnan pitkiä ja vakituisia virkoja on perusteltu vapauden takaamisella, toisin sanoen sillä, että puhuja ei ole itse heti putoamassa pallilta. Halutaan, että virkaistuimelta kuultaisiin puolueettomia totuuksia eikä vain puolueellisia puolitotuuksia, jotka syntyvät taloudellisen painostuksen tuloksena. Harmi vain, että professorikuntakaan ei pysty enää tukeutumaan taloudelliseen selkänojaansa. Myös professorien luotsaamien laitosten resurssit on kiinnitetty moniin taloudellisiin kahleisiin. Niinpä professorikunnan taholta ei ole kuultu pitkään aikaan juuri mitään yhteiskunnallista kritiikkiä, vaan kriittinen ajattelu tulee varattomien ja virattomien nuorten tutkijoiden piiristä.

Tulosajattelun keskellä myös professorit ovat puun ja kuoren välissä. Niin sanotut intellektuellit menevät mukaan tehokkuusajattelun noidankehään ja työn tuoksinaan. Onhan toki viisainta hyväksyä säännöt ja toimia niiden mukaan, jos siten voi lyödä laudalta kilpailevan yliopiston tai tutkimuslaitoksen. Yliopistotkaan eivät jyristele tiedepolitiikan raivaustöissä minään puskutraktorien yhteisrintamana, vaan niillä kaikilla on *omat intressinsä*. Olen useasti maininnut eri yliopistojen rehtoreille, että pitääkö teidän vetää nimenne niihin opetusministeriön tarjoilemiin tulossopimuksiin, kun kerran Te itse ette halua. Minulle on vastattu, että mitäpä muuta voi tehdä, kun toisten yliopistojen rehtorit suostuvat niihin kuitenkin kahmiakseen oppilaitoksiinsa lisää rahaa. Hangoittelija piiskataan pöydän ympäriltä pois. Rehtoreiden ryhtyessä yhteiseen kapinaan ei jäisi puolestaan muita vaihtoehtoja kuin rehtorien ero. Mutta itse näen toisenkin mahdollisuuden: ratkeamattoman ristiriidan sattuessa opetusministeri lähtee. Myös tämä tilanne on demokratiassa täysin laillinen.

Tuloksellisuus ja tapporaha

Valistuksen ajan esseistit opettivat, että tyylin ominaisuus on pakottomuus ja että turhuuteen liittyy kauneutta. Pakottomuus ja sujuvuus luovatkin usein tyyliä, ja turhuuden salliminen mahdollistaa esteettisten arvojen tavoittelun. Suuri osa yliopistojen ongelmista johtuu nyt tulosajattelun ulottamisesta tiedeyhteisöön. Tulosjohtamisen idea on peräisin liikkeenjohdon piiristä, ja yliopistoihin se saapui kaksikymmentä vuotta sen jälkeen, kun oppisuunta oli hylätty yritysmaailmassa hiostavaksi ja välineelliseksi todettuna. Yliopistojen näennäisen tehottomuuden vuoksi sen ajateltiin kuitenkin olevan niissä kuin kotonaan.

Todellisuudessa immanentteja massakulttuuriarvoja tuottamaton ”tuloksettomuus” oli eräänlainen todiste siitä, että yliopistoissa ajatellaan asioita eikä vain hiillosteta ihmisiä. Mutta myös tulosjohtamisella pyrittiin alun perin hyvään. Kun tärkeäksi tunnustettaisiin vain työn tulokset, *ei tarvittaisi* entisenlaista kontrollia. Tulosten puhuessa puolestaan voitaisiin vähentää turhaa raportointia. Työn hallinta kasvaisi, eikä tarvittaisi liioin edes ohjausta, kun työ itse ohjaisi tekijäänsä. Tulosjohtamista perusteltiin lisäksi demokratialla. Kun työtehtävät järjestettäisiin alhaalta ylöspäin, päästäisiin eroon turhista johtajista. Liike-elämästä saadut kokemukset osoittivat kuitenkin, että toisin kävi. Pelkkien tulosten tavoittelu johtikin työyhteisöjä hakemaan kustannussäästöjä. Joustokyvyn tehostaminen ei merkinnyt toiminnan tehostumista vaan vietereiden venyttämistä ja ihmissuhteiden pilaantumista, ja tulosten tavoittelu hävisi ennen pitkää ihmisten halulle pitää työpaikoistaan kiinni. Tulokset jäivät tuottamatta, ja sen sijaan jokainen keskittyi kyttäämään ja valvomaan omaa etuaan työpaikalla: vieläkö hänellä itsellään työpaikka on, vai uhkaako kilpaileva kollega vieläkin paremmalla työtuloksella? Hyvät saavutukset alkoivat näyttää toisten silmissä pahoilta ja kateutta herättäviltä, eikä niistä ollut tekijöilleenkään ylpeyden aiheiksi, kun kaveri laitettiin niiden vuoksi pitkospuille huonommaksi leimattuna.

Tulosjohtamisen idean käännyttyä nurin tehokkuutta etsitään tätä nykyä erilaisista säästötoimista. Kustannustehokkuutta tavoiteltaessa julkiset palvelut halutaan ulkoistaa, jolloin vastuu niiden suorittamisesta ja hinnoittelusta sysätään myyjän tehtäväksi, ja oma tilinpäätös saadaan näyttämään kauniimmalta. Niinpä yliopiston laitoksetkin laskuttavat nyt toisiaan, vaikka ne toimivat samoissa tiloissa. Byrokratian paisuminen lisää kuluja. Raportoiminen on ennennäkemättömän runsasta, ja rasitteeksi koettu tarkkailu ja valvonta naamioidaan ”laadunvarmistukseksi”. ”Laadunvarmistus” puolestaan on samanlainen kiertoilmaus luovuutta ja omaperäisyyttä kahlitsevalle vapauden kuolettamiselle kuin sana ”sakotuspalvelu” on ”pysäköinninvalvonnalle”.

Kun laitokset saavat tippirahoja tuotetuista väitöskirjoista mutta eivät

läheskään tarpeeksi virkoja tuottamilleen tohtoreille, tulosajattelu ohjaa maksamaan tapporahaa jokaisesta uudesta tohtorista. Kun työltä katoaisi subjekti, voitaisiin tutkimuksen tulos erottaa sen tekijästä. Näin saataisiin tuotetun tutkimuksen määrä nousuun mutta tarpeettomien tekijöiden määrä laskuun. Tämä on suora seuraus liiketaloudellisen valtionrunouden välittymisestä tieteeseen ja filosofiaan.

Eino Kaila vai kaino Eila?

Yliopistoille luovutettiin aikoinaan itsehallinto siksi, että tieteen ja tutkimuksen puolueettomuus vaativat sitä. Yliopistoyhteisö on työyhteisö, johon kaupallinen rahoitusmalli mahdollisimman huonosti sopii. Se kytkee tieteenharjoittajat rahoittajien laulukuoroon. Yliopistolaitos tarvitsee julkisen talouden vahvaa perusrahoitusta, jota ei saa ehdollistaa määrällisillä kriteereillä. Kaupallinen malli on kuitenkin omaksuttu niin ideologisella tavalla yliopistojen omaksi toimintastrategiaksi, että yliopistot *itse* miettivät, miten kaupallisen tutkimuksen osuutta voitaisiin lisätä, kun rahakraanat valtion kassasta ovat menossa kiinni. Muiden muassa filosofian professori Ilkka Niiniluoto ilmoitti pohtivansa heti rehtoriksi pudottauduttuaan, kuinka ulkoisen rahoituksen määräosuutta voitaisiin kasvattaa.[92] Akateemisen ”itsehallinnon” paikalle on siis astunut Matti Wibergin mainitsema ”itsehillintä”.[93] Yliopistot on ehdollistettu jo omasta aloitteestaan leikkelemään laskujaan, voitelemaan leipäänsä ja rajoittamaan kriittistä ajattelua kaupallisten ehtojen sanelemiin puitteisiin. Juuri näin kontrolli toimii myös Michel Foucault’n valta-analyysin mukaan: pahin tarkkailun muoto on se, joka menee huomaamatta ihon alle ja jonka tuloksena ihmiset valvovat itseään ja toisiaan.[94] Myös yliopistot taipuvat vaatimaan valvontaa, rajoittamaan omia vapauksiaan ja toivomaan jopa kuritusta ja rangaistuksia – huomaamatta olevansa itse pääasiallinen syy siihen, miksi ajattelun vapautta kannattaisi pitää yllä.

Onko tarkkailu sitten pelkästään kielteinen asia? – Kyllä, mikäli sillä tarkoitetaan tutkimuksen ja opetuksen omien arviointiperusteiden ulkopuolelta tulevaa kontrollia, jonka tehtävänä on sitoa toiminnan arvojen määritys ja koko olemassaolon oikeutus immanentteihin ja laskettavissa oleviin tuloksiin. Koska yleisesti hyväksyttyjä arviointiperusteita hyvälle ja tärkeälle tieteelle ei ole, on tieteen arvon määrittäminen usein vaikeaa. Se voi johtaa myös vääriin ja epäoikeudenmukaisiin arvioihin. Ne ovat kohtalokkaita, jos niiden perusteella ratkaistaan, kuka saa rahat ja kenen toimintalupa yliopistossa lopetetaan. Tämä ei tarkoita, ettei laiskaa ja välinpitämätöntä ihmistä saisi potkaista pois. Mutta moraalia vääristää se, jos tulosjohtamisen palkitsemisperusteet välittyvät tieteen omiin normeihin, ja tutkimusten arvoa aletaan laskea tieteen ulkoisten kriteerien mukaan: esimerkiksi väitöskirjan tieteellistä arvoa sillä perusteella, pal-

jonko se tuo näkyvyyttä, huomiota, ulkoista rahoitusta tai sosiaalista elämää laitoksen rappukäytävään. Tieteen omat arviointiperusteet ovat perin juurin erilaisia kuin tutkijoiden sosiaalisen toiminnan arviointiperusteet. Näitä asioita ei saisi sekoittaa toisiinsa. Esimerkiksi ”verkostoitumista” ja ”kansainvälisiä kontakteja” ei tulisi pitää tieteellisinä ansioina, sillä ne eivät ole tieteellisiä tuloksia vaan seuraelämän muotoja. Tulosajattelussa niistä kuitenkin palkitaan. Sen sijaan tutkijoiden ja opettajien toimintaa pitäisi arvioida tutkimustulosten ja opetusansioiden perusteella. Tieteen omat ja sisäiset metodologiset kriteerit riittävät tällöin laadun arvioimiseen, eikä ulkoa annettuja hallinnollisia tulosjohtamisen periaatteita tarvita. Niiden laatijoilla ja vaatijoilla ei useimmiten ole myöskään tieteellistä pätevyyttä eikä filosofista ajattelutaitoa.

Kilpailuideologia sinänsä on kiero ja sopii huonosti tieteiden olemukseen. Kilpailu ja palkitseminen saattavat myös loukata tutkimukseen vakavasti suhtautuvia henkilöitä. Taloudellisten ehtojen kiristyessä yliopistoissa on otettu käyttöön tulosmittareita, joina käytetään muun muassa huippuyksiköiden nimeämistä ja hyvän opettajan palkintoja. Todellisuudessa tiede hyötyy usein myös näennäisesti tuottamattomasta työstä. Aivan kuten Eino Kaila -palkittu vastaväittäjäni Jaana Hallamaa hienosti totesikin: opettajan ansioita eivät ole luomassa vain hänen omat tietonsa ja taitonsa vaan myös hänen yleisönsä ja kuulijansa, jotka usein jäävät kokonaan palkitsematta.[95]

Sen sijaan erilaiset paras–paskin-vertailut saattavat kylvää katkeruutta ja lisätä epäoikeudenmukaisuuden kokemuksia niin, että yhtä palkittua kohti kymmenen muuta tunnollista tutkijaa masentuu. Yliopistoyhteisö näyttää olevan aina maanis-depressiivisessä tilassa. Sen itsenäisimmät ja loistavimmat tutkijat, jotka useasti työskentelevät vapaina ja riippumattomina kynäilijöinä, ovat jatkuvasti maanisen yli-innostuksen vallassa. Joskus tämä innostus tarttuu muihinkin, mutta palkinnoilla ja kilpailulla sitä harvoin voidaan edistää. Suurin osa professoreista ja opiskelijoista on depressiivisessä tilassa, ja heihin muodollinen kukittaminen vaikuttaa kuin seppeleenlasku edesmenneen haudalla.

Lukeneiston taloudellinen ja työmarkkinapoliittinen tila on Suomessa tätä nykyä huonompi kuin koskaan. Syynä on epäonnistunut korkeakoulupolitiikka. Nyt ei kaivatakaan parannuksia professorikunnan etuihin. Sen sijaan nuorten tutkijoiden toimintamahdollisuuksia olisi lisättävä, ja jatkokoulutettujen suuren määrän vuoksi ne olisi vähintään kaksinkertaistettava. Oireellista on, että muutoinkin hyvässä asemassa olevien professorien palkkoja nostettiin jokin aika sitten yhdellä palkkaluokalla. Tämä on ristiriidassa sen kanssa, miten julkisiin virkoihin pitäisi asennoitua. Professorit eivät tarvitse eivätkä luullakseni edes kaipaa suuria parannuksia omiin palkkoihinsa. Sen sijaan monet heistä haluaisivat työskennellä entistä enemmän tutkimustoiminnan piirissä: vapaana tasaisen tappavista rutiinitehtävistä. Nykyisin ainoa mahdollisuus vapautua pe-

ruskurssien luennoimisesta ovat tutkimusprofessuurit ja varttuneen tieteenharjoittajan apuraha, jonka voi saada Suomen Akatemialta kerran, jos on kiltti. Professorikunnalle pitäisikin järjestää yhä enemmän mahdollisuuksia tuulettaa ajatuksiaan virasta vapaana yliopiston ulkopuolella, ja heidän virkojaan hoitamaan pitäisi panna joku toimeton tohtori tai dosentti.

Ammatikseen viisaat

Eräs mahdollisuus ongelmien oikaisemiseen on se, että enin osa professorinviroista muutettaisiin määräaikaisiksi. Professorien asema yhteiskunnassa on kokenut perinpohjaisen muutoksen, kun pätevien ihmisten määrä on kasvanut. Tieteellistä pätevyyttä ei enää yhdistetä vain professorin titteliin. Professorinvirka ei ole tae virassa toimivan pätevyydestä, kun viran saamiseen tarvitaan vain hieman seurapiiritaitoja, sosiaalista koreografiaa ja onnea. Professoria ei enää mielletä oman alansa ainoaksi auktoriteetiksi, kun oppineiden määrä yhteiskunnassa on lisääntynyt. Tämän vuoksi professorikaan ei tarvitse Jumalan valtaa eikä ehdotonta asemaa sanojensa takeeksi.

Yksi vahvimmista syistä siihen, miksi professorinvirat ovat niin haluttuja, on se, että professoreja on koskenut näihin aikoihin asti irtisanomattomuus. Määräaikaisia professoreja lukuun ottamatta heidät nimitetään virkoihinsa ”toistaiseksi”. Lauselmaa on tulkittu niin, että se merkitsee samaa kuin ”ikuisesti” tai ”lopullisesti”. Yliopistoyhteisön muita jäseniä varjostaa jatkuva potkujen pelko, ja potkuja jakava taho on useimmiten juuri tuo virkaansa ikuisesti istutettu professori. Irtisanotuksi tulemisen uhka onkin juuri se syy, joka pahimmin pitää ihmiset herran nuhteessa. Pitäisikö siis potkujen pelkoa lisätä vai vähentää?

Professorien irtisanomattomuutta on usein perusteltu totuudellisuuden vaatimuksilla. Samaan tapaan kuin maallisen vallankäytön tuomioistuimet ovat riippumattomia ja puolueettomiksi julistettuja sekä niiden tuomarit irtisanomattomia, niin myös professorien irtisanomiskynnys on varsin korkea. Professorit siis köytetään virkoihinsa, jotta heitä ei voitaisi kiristää ja jotta he ainakin näyttäisivät puolueettomilta. Entä miten tähän periaatteeseen pitäisi suhtautua nykyisessä tilanteessa? Ei pitäisi olla mahdollista, että professorien irtisanomattomuutta perustellaan vain ”puolueettomuuden takaamisella”. Yleensähän irtisanomattomuus johtaa täsmälleen päinvastaiseen tulokseen: täydelliseen puolueellisuuteen, yksinvaltaan ja despotismiin, jota ei vähennä edes kansainvälinen kontrolli. Se saattaa jopa lisätä sitä, kun koko ammattikunta esiintyy omien asemiensa ja itse varjelemiensa totuuksien puolesta. Professorikunnan suojatussa asemassa piilee siis suuri vaara disipliinien ja paradigmojen uhriksi ajautumiseen!

Yliopistoissa professorikunnan absolutismi pitäisikin entistä selvemmin kyseenalaistaa ja tutkijakunnan irtisanomissuojaa parantaa. Käytännössä tämä merkitsisi professorinvirkojen määräaikaistamista ja työtilaisuuksien jakoa myös yliopistohierarkian keskiportaalle. Tällä menettelyllä tähtään samaan kuin valintakoekarsinnan korvaamisella. Tuloksena olisi entistä liberaalimpi ja demokraattisempi yliopisto, jossa on entistä vähemmän suuria johtajia mutta entistä enemmän oman itsensä johtajia. Professorinviran instituutiota minäkin haluaisin mielelläni ”kehittää”.

Vapaan kanan munat ovat peräisin lattiakanaloista, joissa kanat voivat vapaasti liikkua ja tutkia ympäristöään.

Teksti kananmunien myyntikennossa

ELÄMÄÄ TILINTARKASTUSYLIOPISTOSSA

Käsittelin edellä opiskelijoiden, tutkijoiden ja professorien työskentelyoloja ja sosiaalisia suhteita. Valtiovalta puuttui niihin viime hallituskaudella uudistamalla ammattikorkeakoulutusta, patistelemalla yliopistoja tulosvaatimuksilla ja heikentämällä opiskeluoikeuksia tiedekorkeakouluissa. Piiskan ja porkkanan järjestelmä vietiin loppuun Vanhasen toisen hallituksen aikana, kun uudeksi palkkausjärjestelmäksi (UPJ) sanottu järjestelmä saatettiin voimaan. Hanke oli osa valtion palkkausjärjestelmän muuttamista tulospohjaiseksi, tosin sitä ei olisi tarvinnut välttämättä soveltaa yliopistoissa, ja esimerkiksi Ruotsissa vastaava hanke on haudattu tieteeseen sopimattomana.

Istuvan hallituksen tehtäväksi jäi yliopistojen rakenteellisten uudistusten loppuun saattaminen. Valtionhallinnon keskeisestä roolista tässä työssä kertoo valtiovarainministeri Jyrki Kataisen toteamus vuoden 2008 TV-vaalikeskustelussa: ”Meneillään oleva yliopistouudistus on suurin sitten yliopistoverkoston luomisen.” Mikäli näin on, kyse täytyy olla sen purkamisesta.

Asioiden nykytilaa leimaavat yliopistojen liitoshankkeet ja niiden eriyttäminen valtiosta julkisoikeudellisiksi yhteisöiksi tai säätiöiksi. Sivistysyliopistoista ollaan siirtymässä yritysyliopistoihin.

Rahariita kultapossukerhossa

Yliopistojen rehtorit olisivat voineet torjua tulosjohtamisen ja sen käytännöllisen käsikassaran eli tulospalkkausjärjestelmän, mikäli olisivat halunneet. He kuitenkin osoittautuivat virkamiehiksi, jotka eivät osanneet sanoa ”ei”. Helsingin yliopistossa konfliktiin rehtorien ja muun hallinnon kanssa ajautuivat muiden muassa kansainvälisen oikeuden professori

Martti Koskenniemi ja kansainvälisen politiikan professori Heikki Patomäki, jotka laativat avoimen protestikirjeen Internetiin.[96] Kirjoittajat väittivät, että tulosohjausjärjestelmä ei ole yliopistolle eikä tieteelle hyväksi. Patomäki julkaisi lisäksi tätä omaa kirjaani vastaavan pamfletin nimeltä *Yliopisto oyj* hieman oman kirjani jälkeen vuonna 2005.[97]

Rehtori Ilkka Niiniluoto vastasi Koskenniemelle ja Patomäelle monia yliopistoyhteisön jäseniä ihmetyttävään sävyyn, että henkilökunnan siihenastinen "hiljaisuus" oli muka merkki uuden palkkausjärjestelmän hyväksymisestä, vaikka todellisuudessa Koskenniemen ja Patomäen taakse oli asettunut 233 yliopistoyhteisön jäsentä, jotka kommentoivat heidän verkkojulkaisuaan yksimielisinä. Lisäksi Niiniluoto yritti kääntää Patomäen huomautukset tulosarviointijärjestelmän "sadistisesta pikkuvirkamiesmäisyydestä" väitteiksi siitä, että tuo sadistinen pikkuvirkamies onkin muka sellainen professori itse, joka näkee alaistensa kanssa käymissään tulosneuvotteluissa painostuksen mahdollisuuden![98] Totuus lienee se, että tulospalkkaus *joka tapauksessa* lisää välineellistä ja hiostavaa ajattelua. Kirjoittipa assyriologian henkilökohtainen ylimääräinen professori Simo Parpola *Yliopisto*-lehteen keväällä 2005, että "jos rehtori ei pysäytä UPJ-prosessia siksi, kunnes puutteet on korjattu, hän menee historiaan miehenä, joka tuhosi tieteen vapauden Helsingin yliopistossa."[99] Se oli jyrkästi sanottu ja kertoi varsinkin humanistisilla aloilla toimivien huolesta.

Nyt yliopistot ovat (säätiömuotoisia lukuun ottamatta) julkisoikeudellisia laitoksia ja itsenäisiä oikeushenkilöitä, jotka voivat mennä jopa konkurssiin. Vielä valtion tilivirastoina toimittaessa valtionhallinnon tulosohjelma ja palkkausjärjestelmä määrättiin yliopistoille ulkoa, joten vapaus on nyt periaatteessa laajempi, mutta tosiasiassa yliopistot ovat täysin riippuvaisia opetusministeriön asettamista ehdoista. Monet yliopistot kärsivät rahoitusvajeesta, jonka syynä ovat, paitsi Senaatti-kiinteistöjen vuokrankorotukset, erityisesti tutkintotavoitteiden toteutumattomuus tai toisella tavalla sanottuna tutkintotavoitteiden ylimitoitus. Kun tulostavoitteet etenevät laitoksilta dekaaneille ja edelleen rehtoreille sekä opetusministeriöön ja palaavat rahojen kera samaa tietä takaisin, tämä on rahoituksen toivossa johtanut tavoitteiden kilpalaulantaan. Syynä rahoitusvajeeseen ei ole opiskelijoiden tai tutkijoiden toiminta vaan yliopistojen hallinnon epärealistiset tutkintotavoitteet. Rahoitusvaje taas on johtanut niin sanottuun "sopeuttamiseen" eli varsinkin budjettirahoitteisten opetusvirkojen pakastamiseen ja sitä kautta yliopiston päätehtävien, opetuksen ja tutkimuksen, kärsimiseen. Pahiten tämä noidankehä on koetellut juuri niitä tieteitä ja laitoksia, joilla on korkeimmat tutkintojen hyväksymiskriteerit. Niinpä koko tulossopimusmalli pitäisi hylätä.

Ei ole mikään ihme, että yliopistojen rehtorit suostuivat edistämään yliopistouudistusta, sillä heidät palkittiin hyvin, kun rehtorien palkat nousivat yli puolella ja hallituksen kulut satakertaistuivat. Helsingin Sa-

nomat kertoi 16.4.2012, että Helsingin yliopiston rehtorin palkka on nyt 17 846 euroa kuukaudessa, mikä vastaa kaksinkertaista ministerinpalkkaa, ja yli kymppitonnin palkkatasolle päästiin muissakin yliopistoissa. Kuudentoista yliopiston rehtoreista neljä ei kehdannut kertoa palkkaansa ollenkaan edes tieteen julkisuusperiaatteen velvoittamana. Helsingin yliopiston kanslerin ja vararehtorin palkat nousivat 27 prosentilla 14 500 ja 12 000 euroon, ja hallintojohtajan palkka 20 prosentilla 11 000 euroon. Myös laitosjohtajien palkkoja korotettiin, mutta opettajien ja tutkijoiden ei lainkaan. Entisen konsistorin kulut puolestaan nousivat 2 500 eurosta 252 000 euroon vuodessa, kun hallituksen puheenjohtajalle alettiin maksaa kuukaudessa 2 500 euroa, varapuheenjohtajalle 2 000 ja jäsenille 1 500 euroa, jonka he saavat, vaikka eivät osallistuisi kokouksiin. Palkkioita korottanut yliopistokollegio perusteli korotuksia ”kannustavuudella”, ja lisäksi alettiin suunnitella erityisen bonusjärjestelmän perustamista. Voidaan kysyä, mikä olisi riittävän kannustava palkkio Jorma Ollilan ja Björn Wahlroosin kaltaisille pohatoille ja yritysmaailman ”hallitusammattilaisille”. Riittäisivätkö siihen minkään valtakunnan varat? Ja miksi yliopistojen hallituksissa pitäisi ylipäänsä olla juuri heidän tapaisiaan rahamaailman ruhtinaita?

Palkkojen ja palkkioiden korotuksia perusteltiin ”vastuun” kasvulla, vaikka todellisuudessa ei ole lisääntynyt vastuu vaan hallintobyrokraattien ahneus ja valta. Yliopistohierarkiaan sijoittuvasta korkeasta asemasta ei oikeastaan seuraa vastuuta mistään tosiasiallisesta toiminnasta. Se on pelkkä näköalapaikka muiden tekemän työn tarkkailemiseen. On myös arvoituksellista, mihin hallintoa ”kannustettaisiin” ja miten suorituksia voitaisiin arvioida tai mitata. Puhuttelevaa onkin, että korotuksia valmistelevassa työryhmässä olivat mukana hallituksen puheenjohtaja Hannu Tanskanen ja rivijäsen Jorma Ollila, jotka näin nostivat omia palkkioitaan. Menettely on tuttu myös kansanedustuslaitoksesta, jossa kansanedustajat ovat useasti korottaneet palkkojaan omatoimisesti. Täten se kertoo yhteiskunnassa laajemminkin leviävästä sairaudesta, jonka tuloksena epäluottamus kasvaa. Ammatikseen ahneitten häikäilemätön oman edun tavoittelu, ansioton palkitseminen ja palkkioiden saalistaminen johtavat työn ja ansioiden välisten kausaalisuhteiden kiistämiseen. Todellisen tutkimus- ja opetusvastuun kantajia ja tuloksen tekijöitä, eli tutkijoita ja opettajia, ei palkittu mitenkään, mikä loi eriarvoisuutta ja huononsi yhteishenkeä. Tätä tietä yliopistojen johto irrottautuu professorikunnasta ja muista tutkijoista, mikä johtaa työskentelyilmapiirin huonontumiseen.

Paras ase byrokraattien hullukurisuutta kohtaan on ironia. Valitettavasti se näyttää myös ainoalta aseelta, sillä akateemisessa yhteisössä siveellisyys estää tarttumisen oikeisiin aseisiin. Mutta entäpä, jos sivistys ja sen myötä siveellisyys menetetään? Tuleeko yliopistoista silloin samanlaisia etukäräjöinnin foorumeja, jollaisia ovat yritykset, ammattiliitot ja pyhyytensä menettäneet muut tavanomaiset työpaikat? Ehkä niin on jo

käynyt, kun parodiahorisontti on ylitetty, eikä kukaan voi enää ymmärtää ironiaa ironiaksi tai parodiaa parodiaksi. Tämä johtuu luonnollisesti siitä, että todellisuutta itseään ei voida erottaa ironiasta eikä parodiasta.

Painotettakoon, että en ole arvostellut tulospalkkausta omista itsekkäistä syistäni vaan järjestelmään liittyvien yleisten heikkouksien vuoksi. Tulospalkkaus ei ole varmaankaan huonompi väline, kun nykyistä yliopistolaitosta puretaan. Suuri osa yliopistollisesta tutkimustuesta on nytkin eräänlaista sosiaalitukea, jolla luodaan suojatyöpaikkoja. Monet laiskurit pelkäävät tulospalkkausjärjestelmää siksi, että myöntämällä palkkiota ansioista se toteuttaa meritokraattista oikeudenmukaisuutta. Valitettavasti myös uusi palkkausjärjestelmä vesitettiin myöhemmin siirtämällä palkitsemisen painopiste julkaisuista sekä todellisesta tutkimus- ja opetustyöstä sosiaaliseen ”verkostoitumiseen” ja ”vuorovaikutustaitoihin”. Ilman tätä valheellisuutta viroissa kellottelevan jengin olisi ollut vaikea osoittaa olevansa tuloksellisia.

Huono järjestelmä johti ennen pitkää sen kiertämisyrityksiin. Muutamilla laitoksilla tulosten mittaaminen yritettiin tehdä tyhjäksi panemalla pisteet tasan. Valheellinen järjestelmä koetettiin siis kumota toisella valheellisuudella, aidon dialektiikan mukaisesti.

Yliopistojen yhdistäminen ja luova vapaus

Tulosohjaus johti surullisella tavalla tieteen vahinkoon jo suunnitteluvaiheessa: tukkanuottasille päätyivät tieteenharjoittajat keskenään todellisten *trouble makerien* selvitessä kuin koira veräjästä. Opetusministeriön hajota ja hallitse -politiikka ajoi akateemiset kollegat riitoihin heikentäen siten tiedeyhteisöä ja tarjoten pelimerkit ministeriöiden ja poliitikkojen käsiin. Todellisuudessa Koskenniemen ja Patomäen sekä muidenkin yliopistoyhteisön jäsenten olisi kannattanut esittää kritiikkinsä suoraan opetusministerille, opetusministeriön virkamiehille ja kansanedustajille. Niiniluoto ja yliopistojen nöyrät keskushallinnot olivat lopultakin pelkkiä ukkosenjohdattimia, ja uudistusten *primus motor* oli valtiovarainministeriö, jonka korkea virkamies Raimo Sailas oli myös yliopistojen yhdistämishankkeiden takana. Vain jonkun täysin asioita tuntemattoman mielestä kolmesta keskinkertaisesta yliopistosta voi tulla yhdistämällä huippuyliopisto.

Yhdistäminen on toisaalta ymmärrettävää. Fuusioimalla firmat tavoittelevat integraatioetuja: hallintoa tarvitaan vähemmän – ja vaikka sitä ei olisi alun perin tarvittu ollenkaan, sitä ei ole vähentämisen jälkeen tyhjän panttina ainakaan yhtä paljon. Siksi yhdistäminen usein kannattaa. Elämä on luonnollisesti myös mukavampaa, kun ei ole kilpailijoita. Seinät ja katto ovat yhdistymisten jälkeen korkeammalla, ja ihmiset voivat liikehtiä piiristä toiseen, vaikka myös keskittymisen väitetään joskus ole-

van eduksi.

Yliopistoja on edeltäneiden hallitusten kausilla naitettu aktiivisesti yhteen. Niille on luvattu avokätisesti myötäjäisiä. Esimerkiksi Teknillisen korkeakoulun, Helsingin kauppakorkeakoulun ja Taideteollisen korkeakoulun yhdistymisestä valtiovalta lupasi palkinnoksi 200 miljoonan euron häälahjan, joka kerättäisiin tiedettä, taidetta ja tutkimusta tukevilta yrityksiltä.[100] Avio-onni on silti jäänyt kyseenalaiseksi, sillä tilapäisillä tuloilla on vaikea rahoittaa pysyviä menoja. Myös säätiöittämisen tuloksena yliopistoihin on oletettu virtaavan rahaa ovista ja ikkunoista. Liitoshankkeiden motiivit ovat olleet pelkästään taloudellisia.

Käytännössä yhdistymiset ovat johtaneet kankeisiin karnevaaleihin. Teknillisen korkeakoulun, Helsingin kauppakorkeakoulun ja Taideteollisen korkeakoulun yhdistelmää sanottiin ensin ”huippuyliopistoksi”, kunnes huomattiin, että käsite mitätöi nykyisissä korkeakouluissa toimivien työtä. Se tuntui vihjaavan, että vasta yhdistetty yliopisto olisi se varsinainen ”huippuyliopisto”. Sitten sitä alettiin kutsua ”innovaatioyliopistoksi”. Innovatiivisuuden lisäämisessä ei varmasti olekaan mitään pahaa, mutta siihen tuskin päästään hallinnollisella pakkoavioliitolla. Etuna olisi voinut olla lähinnä se, että teekkareiden naidessa taiteilijoita syntyy lahjakkuuksia, kuten seka-avioliitoista yleensä. Lopulta päädyttiin byrokraattiseen työnimeen ”yliopistokonsortio”, kunnes mainosmaakarit lanseerasivat viralliseksi nimeksi ”Aalto-yliopiston”.[101] Kuuluisalta arkkitehdilta ja muotoilijalta lainatussa nimessä tekniikan ja taiteen maailmat yhdistyvät talouden suhdannevaihteluista muistuttavaan vertauskuvaan.

Kysymys tekniikan, kaupan ja taiteiden sopivuudesta saman katon alle haudattiin hallintohöttöön. Kunkin korkeakoulun toimintakulttuurit ovat täysin erilaiset. Niissä toimii erilaisia ja eri arvomaailmoja edustavia ihmisiä. Varsinkin taiteilijat pelkäsivät taiteen vapauden hautautumista rahan maailmaan. Niinpä Taideteollisen korkeakoulun opiskelijat ja henkilökunta keräsivät adressin yhdistymistä vastaan ja jättivät Teatterikorkeakoulun rehtorille eräänlaisen turvapaikkahakemuksen.[102]

Myös omasta mielestäni Suomessa yhdistettiin vääriä korkeakouluja. Teknillinen korkeakoulu ja Kauppakorkeakoulu olisivat kenties sopineet yhteen ilman kolmatta pyörää, sillä niiden teknis-taloudelliset tiedonintressit ovat yhteiset. Mutta niitäkin olisi pitänyt täydentää filosofialla, yhteiskuntatieteillä ja humanistisilla tieteillä. Samoin pääkaupunkiseudun neljä taidekorkeakoulua – Kuvataideakatemia, Sibelius-Akatemia, Taideteollinen korkeakoulu ja Teatteri-korkeakoulu – olisivat voineet sopia yhteen. Itä-Suomen alueella puolestaan Joensuun yliopisto ja Kuopion yliopisto yhdistyivät Itä-Suomen liittoyliopistoksi tavoitellen parempaa sijoitusta määrällisten tutkimus- ja opetustulosten listalla.[103] Tulosten mittaaminen on kuitenkin osoittautunut vaikeaksi arvosteluperusteiden puolueellisuuden ja tulosten vertailukelvottomuuden vuoksi.[104] Mittarimatoja kunnioittavasta silmänpalvonnasta ei ole lopulta hyötyä myöskään

opiskelijoille eikä henkilökunnalle, sillä Itä-Suomen yliopistot sijaitsevat kaukana toisistaan.

Sen sijaan Tampereen yliopiston ja Tampereen teknillisen yliopiston yhdistyminen viipyi 40 vuotta, vaikka ne toimivat samassa kaupungissa ja yhdistyminen olisi poistanut korkeakoulujen alkuperäisiä valuvikoja ja puutteita: Tampereen yliopistossa ei ollut luonnontieteitä juuri lainkaan, ja Tampereen teknillisestä yliopistosta puolestaan puuttuivat humanistiset ja yhteiskuntatieteet. Silti yliopistoja ei saatettu yhteen kunnes vasta vuonna 2019. Ne pitäytyivät erillään pelkästään taloudellisista syistä: teknillisen yliopiston uskoessa pääsevänsä parempaan rahoitukseen tiedettä kauppaamalla ja perinteisen yliopiston uskoessa menestyvänsä valtion kukkarolla. Suomen yliopistot eivät ole yleensäkään yhdistyneet tai pysyneet erillään tieteen oman edun vuoksi vaan pelkistä taloudellisista syistä, jotka eivät ole edistäneet tieteen parasta.

Yhdistämiset sinänsä eivät saa aikaan muita kuin byrokraattisia painajaisia. Kestää vuosikymmeniä, ennen kuin uudet rakenteet saadaan toimimaan. Hallintouudistuksen jälkeen kuluu yleensä kauan, että uuden järjestelmän haitat onnistutaan eliminoimaan ja elämä tulee mahdolliseksi. Sen vuoksi kansainvälisissä huippuyliopistoissa, kuten Cambridgessa ja Oxfordissa, on vuosisataiset ja ikuiset hallinnolliset rakenteet, joita ei koskaan muuteta. Myöskään huippuyliopistohankkeen piirissä toimineen Pekka Himasen hehkutus ”luovan talouden” puolesta ei ole ollut muuta kuin halua alistaa taiteellinen toiminta kaupallisille ja teknokraattisille pyyteille. Oma vaihtoehtoni tuolle Manuel Castellsilta lainatulle sanaparille onkin *luova vapaus*.

Sivistysyliopistoista yritysyliopistoihin

Vuonna 2010 voimaan astuneet yliopistouudistukset kivesivät ostospolun yliopistoihin. Tuloksena on entistä amerikkalaisempi yliopistolaitos. Edelleenkään opetus ja tutkintojen suorittaminen eivät ole maksullisia – ainakaan suomalaisille ja Euroopan unionin kansalaisille. Omasta mielestäni lukukausimaksun voisi periä kaikilta muilta paitsi Suomen kansalaisilta, sillä ulkomaalaiset eivät maksa veroina järjestelmän ylläpitoa.

Tutkintojen sijaan yliopistot myyvät nyt tiedettä. Tutkimusten tilaajat tulevat vaikuttaneiksi – tahtoen tai tahtomattaan – myös tuloksiin etenkin ideologista mielipiteenmuodostusta koskevissa aiheissa, mikäli tutkijakunta tietää tai arvaa, kuka tutkimuksen on tilannut. Harva tutkija uskaltaa esittää tilaajan ajattelumaailmaa kyseenalaistavia päätelmiä, vaikka ne olisivat tieteellisesti perusteltuja. ”Puolueetonta” tutkimusta voi tällöin tehdä lähinnä teoreettisesti mielenkiinnottoman kuluttaja- tai markkinatutkimuksen piirissä. Jatkossa yleistynevät esimerkiksi tupakoinnin tutkimuksen Marlboro-lahjoitusprofessuurit, maatalouden tutki-

muksen MTK-apurahat ja työelämän tutkimuksen SAK-projektit. Lyhin askel maailmassa kulkee lahjoituksesta lahjontaan.

Eräänä esimerkkinä yritysyliopistojärjestelmään valmistautumisesta on se, että yliopistot alkoivat kerätä vuoden 2009 lopussa rahaa entisiltä opiskelijoiltaan. Uuden käytännön mukaan niillä on seuraava vuosi aikaa hankkia vähintään miljoona euroa yksityistä rahaa pääomiinsa, jotta ne saisivat valtiolta 2,5-kertaisen vastaantulon.[105] Tämän merkiksi useat valmistuneet maisterit ja muut *alumnukset* ovat saaneet entisiltä opinahjoiltaan kerjuukirjeitä, jossa toivotaan almuja *alma materille*. NHL-kiekkoilijat, kaljamiljonäärit ja pörssikeinottelijat voivat ehkä ostaa lahjoituksillaan kunniatohtorin arvon. Mutta arvatkaapa, paljonko itse lahjoitan niille kahdellekin yliopistolle, joista olen valmistunut mutta jotka eivät koskaan tukeneet tieteellisiä opintojani ja tekemääni tutkimusta punaisella puupennillä saati viroilla? Kun yliopisto nyt lähestyy taloudellisessa ahdingossa olevia akateemisia hattu kourassa, siinä ainoastaan parodia paranee. On myös järjetöntä kerätä varoja yrityksiltä ja kansalaisilta suorina lahjoituksina, kun samat varat voitaisiin periä tasapuolisesti veroina, jolloin myös tieteen puolueettomuus pysyisi paremmin yllä.

Eurooppalaisperäinen riippumattoman yliopiston ihanne olisi sopinut Suomen oloihin amerikkalaisten koripalloyliopistojen roolia paremmin. Yhdysvaltalaisille yliopistoille on tyypillistä, että ne pyrkivät parantamaan sijoitustaan yliopistojen *ranking*-listoilla ostamalla virkoihin nobelisteja ja muita ansioituneita tieteenharjoittajia. Tämä on helppoa, sillä rikkaimmilla yksityisillä yliopistoilla on kymmenien miljardien omaisuus erilaisten lahjoitusten tuloksena. Yhdysvaltain niin sanotut huippuyliopistot toimivat lisäksi säilytyspaikkoina politiikasta presidentinvaihdosten kautta pois jättäytyville virkamiehille, joita yliopistot houkuttelevat riveihinsä vallan sirpaleiden toivossa. Lisäksi nuo yliopistot kerskailevat mielellään kasvattaneensa presidenttejä, joita ne haalivat myös perinnetoimintaan ja kutsuvat kunniatohtoreikseen. Mitäpä eroa tällaisen ”verkostoitumisen” lisääntyessä on enää politiikalla ja tieteellä?

Yhdysvaltalaisten yliopistojen ideologisuus käy ilmi jo maailmanlistaa johtavan Harvardin yliopiston nimestä, joka on peräisin englantilaiselta papilta, John Harvardilta. Yliopistojen kulttuuripoliittinen rooli onkin Yhdysvalloissa kokonaan toisenlainen kuin Suomessa. Suomen yliopistot eivät ole olleet koskaan tehottomia tai huonoja, vaikka ne ovatkin yltäneet kansainvälisissä vertailuissa vain keskitasolle tai juuri ja juuri sadan parhaan joukkoon. Britanniassa ja Yhdysvalloissa yliopistojen rooli on elitistinen. Tiede on tarjolla vain harvoille: niille, joilla on varaa sitä ostaa. Vaikka se onkin korkeatasoista, yliopistolaitos ei toimi noissa maissa yhtä tehokkaasti *ihmisten yleisen sivistystason kohottajana* kuin Suomessa ja muissa Pohjoismaissa. Suomalaisissa yliopistoissa opiskelijan ja professorin välimatka on lyhyempi kuin autoritaarisen perinteen amerikkalaisissa

yliopistoissa, ja samoin tie akateemiseen asemaan on suorempi. Opiskelijat suhtautuvat Suomessa asioihin älyllisemmin ja ovat asioista paremmin perillä kuin Britanniassa ja Yhdysvalloissa, jotka täyttyvät rahalla tutkintojaan ostavista Persian prinsseistä ja joissa keskitytään pelaamaan bridgeä ja krikettiä.

Suomen yliopistot ovat huippuyliopistoja siksi, että niiden merkitys *koko kulttuurin* osana on korkeampi. Pohjoismainen malli toimii hyvin, sillä Kööpenhaminan ja Helsingin yliopisto ovat maailmanlistan kärjessä *lukukausimaksuttomien yliopistojen sarjassa*. Näin ollen Suomen yliopistolaitosta on voitu pitää huipputehokkaana, vaikka se ei olekaan erottunut vertailulistoilla koko maailman kärkeen. Silti se on nostanut kansan yleissivistystä tavalla, josta monissa maissa vain haaveillaan. Käsitykseni mukaan suomalaisen tieteen vapaus, julkinen rahoitus ja riippumattomuus ulkoisista rahoittajista olisivat olleet jatkossakin sekä yhteiskunnalle että yrityselämälle eduksi.

Henkisen arvotuotannon suojelu ja uhanalaisuus

Tässä pääluvussa on tarkasteltu työyhteiskunnan ja sivistysyhteiskunnan ristiriitoja. Niiden välillä kohdataan usein arvokonflikteja, jotka ovat periaatteellisesti ratkeamattomia. Asiaan liittyvät valtasuhteet tulisi järjestellä sivistysyhteiskunnan arvopäämäärien eduksi. Koulutus on työyhteiskunnan perusta. Henkisiä ja materiaalisia arvoja tuottavaa toimintaa ei pitäisi pyrkiä organisoimaan ensisijaisesti työksi, mutta sille tulisi myöntää yhteiskunnalliset toimintaedellytykset. Opiskelun pitäisi olla mahdollista työttömyyden rinnalla, ja siihen tulisi kannustaa antamalla opiskelijoille samantasoinen toimeentulosuoja kuin työttömille tähän asti.

Yliopistojen valintamenettelyä pitäisi uudistaa poistamalla esteitä hyvin motivoituneen opiskelun tieltä. Opintotukijärjestelmä olisi uudistettava tavalla, joka on myös osa jäljempänä kaavailemaani työttömyysetuuksien, toimeentuloturvan sekä sosiaali- ja eläkevakuutusjärjestelmän kokonaisuudistusta. Korkeakoulutettujen määrän kasvettua yhteiskunnan tulee taata täydet toimintaresurssit ainakin kaikkein korkeimmin koulutetuille, joita ovat opintonsa loppuun suorittaneet tohtorit. Tähän tarvitaan tutkijakunnan resurssien lisäystä ja oikeaa kohdentamista. Valtion pitäisi tukea suorilla subventioilla nimenomaan *humanistisia* ja *yhteiskuntatieteellisiä* aloja, joiden piirissä yliopistojen ulkopuolista ja kaupallista tutkimustukea on vähemmän saatavilla. Myös yliopistojen virkajärjestelyjä pitäisi muuttaa oikeudenmukaisemmiksi.

Allah antaa kunnian kenelle tahtoo ja nöyryyttää ketä tahtoo.
Koraani

Jumala on kuollut, mutta hänen tilalleen on tullut 50 000 sosiaalivirkailijaa.
Archibald MacLeish

5. *Työviranomaisten helvetissä*

Olen usein hämmästellyt erästä ilmiötä: miksi työtön ihminen menee työvoimatoimistoon? Saman kysymyksen voisi esittää Harlemin alueella autoileva newyorkilainen bussikuski, jolla on takataskussaan Alabaman yliopiston paperit: *”Hey! Why free man goes to the labour exchange office?”* Onko hän kaiken kouluttautumisensakin jälkeen yhtä yksinkertainen kuin laboratoriorotta, joka ei opi virheistä vaan kipittää vahingossa labyrinttinsa perukoilla olevaan ansaan? Vastaus on seuraava: ihminen menee työvoimatoimistoon, koska hänen työttömyysetuuksiensa maksaminen on sidottu olemiseen ”työttömänä työnhakijana työvoimatoimistossa”. Siis: ”Sen, joka ei työttömänä ole, ei syömänkään pidä.”[106] Sanoisin tämän Raamatun lauseen Speden äänellä, jos sinä, hyvä lukijani, olisit kuulolla.

Työvoimatoimistojen asiakkaita yhdistää piirre, että he ovat melkein kaikki työttömiä. Työvoimatoimistoissa työttömyys on 100-prosenttista. Työssä oleva ihminen ei yleensä mene työvoimatoimistoon, koska hänellä on jo työtä. Vaikka hänet olisi irtisanottu, hän ei mene sinne ennen kuin on pakko saadakseen työttömyyspäivärahaa tai työmarkkinatukea.

Mutta olen nähnyt myös sellaisia varsin nuhteettomia ja viattomia ihmisiä, jotka esiliinoineen ja nyytteineen istuvat yleisökäytössä olevien Internet-päätteiden ääressä selaten työvoimatoimistojen sivuja: uskoen löytävänsä sieltä työtä. Heitä tapaa varsinkin julkisissa kirjastoissa, jotka näyttävät olevan työttöminä ajelehtivien mielipaikkoja. Kokonaan toinen asia on, saako sellainen ihminen työtä vai ei. Todennäköisesti hän ei haluakaan työtä, mutta hän on jossakin sisäisesti ristiriitaisessa uskossa. Hän toistaa työnhakukäytäntöihin liittyvää epärationaalista rituaalia ja olettaa, että hänen asemassaan ihmisen tulee menetellä juuri noin: selata työvoimatoimistojen työpaikkailmoituksia. Jos siis sinä, hyvä lukija, olet työtön, sinun tehtäväsi on *vältellä kaikin keinoin työvoimatoimistoja*. Mikäli haluat työtä, saat sitä todennäköisimmin vapailta työmarkkinoilta, työviranomaisten ulottumattomista, toimistojen tuolta puolen. Tämä edellyttää tietenkin sitä, ettet hiisku työnantajillesi mitään työviranomaisista

etkä paljasta olleesi kovin pitkään työtön.

Toteankin jo luvun tässä vaiheessa tärkeän totuuden: työvoimatoimistot eivät ole olemassa ensisijaisesti *työnvälitystä* varten, vaan *työttömien ihmisten joukkokontrollia ja sosiaalietuuksien jakelemista* varten. Todelliset työmarkkinat ovat työvoimatoimistojen ulkopuolella. Vuonna 1998 työvoimatoimistoissa otettiin käyttöön uusi asiakaspalvelumalli, jossa työttömän oikeudet ja velvollisuudet lueteltiin pääkohdittain. Sillä oli määrä selkeyttää asiakkaiden työpoliittista asemaa ja toimistojen tehtäviä.[107] Oikeudet olivat suunnilleen samat kuin ennenkin: oikeus työttömyysetuuteen (jos on työmarkkinoiden käytettävissä), oikeus työvoimatoimistojen palveluihin, oikeus lyhyihin ulkomaanmatkoihin ja sivutoimiseen opiskeluun ja niin edelleen. Työnhakijan velvollisuutena oli pyrkiä etsimään jatkuvasti ja aktiivisesti kokopäivätyötä, osallistua työnhakusuunnitelman tekoon yhdessä työviranomaisen kanssa ja velvollisuus osallistua työviranomaisen osoittamiin työpoliittisiin toimenpiteisiin, kuten työvoimakoulutukseen tai työnhakukursseille. Moni edellä lausuttu ”oikeus” on itse asiassa peitelty velvollisuus ja merkitsee vain sosiaalisen kontrollin pukemista sosiaaliturvaa koskevien ehtojen muotoon. Myös usea pakkotoimi tai sanktio on naamioitu ”oikeudeksi” – esimerkiksi luonnehtimalla työnhakusuunnitelman laatimista ja viranomaisrekistereitä varten tapahtuvaa tietojen keruuta ”työnhakijan oikeudeksi työvoimatoimiston palveluun”.

Uudistuksen kautta työttömyyttä vähennettiin tekemällä työttömistä ihmisistä ”kokopäivätoimisia työnhakijoita”. Kun työttömälle vielä aiemmin riitti se, että hän lakkaamatta päivysti viranomaisen yhteydenottoa ja oli valmis ottamaan vastaan mitä tahansa työtä, uudessa järjestelmässä hänelle ei riittänyt enää tuo piiloteltu ja katoamaan pyrkivä ”oleminen”, vaan hänet velvoitettiin nyt *etsimään* työtä ja *toimimaan* jollakin tavoin aktiivisesti. Niin välineellistä ja objektivoivaa kuin inhimillisen olemisen esineellistäminen viranomaisvallan kohteeksi jo olikin, tuli ihmisten taivuttelusta itsekontrolliin vielä kurjempaa. Työvoimahallinnon normien haluttiin siirtyvän ihmisten ihon alle. Hassunkurista oli, että ihmisten ei uskottu pyrkivän pois työttömyyden noidankehästä oma-aloitteisesti, vaan kontrollia lisäämällä heidät sidottiin yhä pahenevaan työvoimatoimistojen käyntikierteeseen ja työhakemusten uusimiseen.

Vuonna 1993 astui voimaan laki, joka velvoittaa työnantajia ilmoittamaan avoimena olevista työpaikoista työvoimatoimistoihin.[108] Säädöksen kautta koetettiin taata se, että työpaikat tulisivat kaikkien työttömien tietoon. Laki jätettiin kuitenkin rankaisukäytännön osalta avoimeksi. Säännön rikkomista ei valvota eikä laiminlyönneistä rangaista. Lainsäätäjä nimittäin oivalsi, että työmarkkinoiden perusta romahtaisi, jos julkinen valta päästettäisiin vaikuttamaan työntekijöiden valintaan. Työnantajat lakkaisivat julistamasta työpaikkoja avoimiksi, kun työvoimatoimistot lähettelisivät sopimattomia henkilöitä niihin. Työpaikat pantaisiin

enintään ”sisäiseen hakuun”. Niinpä kyseinen pykälä jäi kuolleeksi kirjaimeksi.

Mainittakoon, että käytän edelleen työvoimatoimistoista työvoimatoimiston nimeä, vaikka ne onkin nimetty uudestaan ”työ- ja elinkeinotoimistoiksi” kauppa- ja teollisuusministeriön yhdistyttyä työministeriöön vuoden 2008 alussa ja muodostettua jättiläismäisen työ- ja elinkeinoministeriön. Elinkeinohan työvoimatoimistoissa käyminen työttömille tietysti on, aivan niin kuin sen viranhaltijoillekin. Muutoin työvoimatoimistojen toiminta ei juuri tue niin sanottua elinkeinoelämää.

Työnantajat pelkäävät nyt työvoimatoimistoja, koska niiden normit puhuvat työnantajien etuja vastaan. Työviranomaiset ovat tällöin *ay-liikkeen* puolella. *Työnhakijat* puolestaan pelkäävät työvoimatoimistoja, koska työvoimatoimistot vetoavat heitä arvioitaessa *työnantajapuolen* etuun. Mistä tämä ristiriitaisuus sitten johtuu? Viranomaisen omalta kannalta mitään ristiriitaa ei ole. Syy siihen, miksi työviranomaiset menevät vuoroin työnantajien ja vuoroin työntekijöiden selän taakse, johtuu vain siitä, että se on viranomaisten *oman edun* mukaista. Työviranomaiset taistelevat nimittäin molempia osapuolia vastaan. Työnhakijoita vastaan he väittelevät kurkistellessaan työnantajien olkapään takaa, ja työnantajille he huutelevat ay-liikkeen muurien suojista.

Lähinnä seuraavaksi keskityn tarkastelemaan sitä, *minkälainen on työtön työvoimatoimistoon saapuva henkilö*. Meneekö hän sinne pakotettuna vai omista syistään? Sitten tutkin, miten työviranomaiset toimivat. Lopuksi hahmottelen, kuinka työviranomaisten kanssa on meneteltävä, jos haluaa jatkaa matkaansa kohti työelämää sivistyneenä.

Tarkasteluotteeni koostuu niin sanotusta osallistuvasta havainnoinnista, joka hyödyntää fenomenologista menetelmää.[109] Kyseinen metodi pyrkii ilmiöiden omimman olemuksen näkemiseen ja sitä kautta selvään ja kirkkaaseen tietoon. Havaintoja tekevällä tutkijalla on siis oikeus ja velvollisuus lausua mielipiteitään ja tulkintojaan myös suoraan, kysymättä asiaa kadunmieheltä, sillä tutkijaa velvoittavat hänen käytössään olevat käsitteet ja teoreettiset välineet, joita muilla kansalaisilla ei ole. Usein tieteenharjoittaja selvitteleekin asioita tilastotieteellisesti vain saadakseen tutkimuksilleen enemmistöjen tuen ja valjastaakseen siihen joukkovoimaa. Sen sijaan yhdysvaltalainen kokeellisen tieteen harjoittaja George H. Mead on omiin kokeisiinsa ja laboratoriomenetelmiinsä turhauduttuaan turahtanut, että varminta tietoa todellisuudesta tuottavat yksilöiden suorat elämykset ja havainnot – niitä kun ei voida peitellä monimutkaisilla metodologioilla eikä veistellä kauniimmiksi tilastotieteellisen timpurin välineillä.[110] Ihminen voisikin olla yhä useammin itse asiantuntija omissa asioissaan, toisin kuin julkinen hallinto ja ihmisten kontrolloimiseen tähtäävät empiiriset tieteet myöntävät.

Tällä hetkellä Suomessa on virallisesti rekisteröityjä työttömiä n. 125 000, vaikka takana on runsaat kaksi vuotta jatkunut voimakas nousukausi. Ensi vuonna työttömyyden on ennustettu lisääntyvän. 80-luvun Suomen kuvaan uhkaakin tulla tahraksi pysyvä joukkotyöttömyys…

Työttömänä Suomessa -teos vuonna 1981[111]

TYÖTTÖMÄN TAKKI VIRKAVALLAN RATTAISSA

Ennen vanhaan työttömiä pidettiin yhteiskunnan hylkiöinä ja kiertolaisina: kulkureina ja yhteisön ulkopuolisina ihmisinä.[112] Tältä ajalta on peräisin myös työttömän ihmisen huono leima eli kirjaimellisesti hänen ”säädyttömyytensä”. Ajateltiin, että työtön on taitamaton ja osaamaton tai ainakin niin yksinkertainen, ettei hän ole pystynyt pitämään asioistaan huolta, kun on päätynyt työttömäksi. Työttömyyden ajatellaan edelleenkin olevan todiste ihmisen kelvottomuudesta. Siksi työttömän leiman saanutta pidetään yhteiskunnan ulkopuolisena, jolle ei suoda muille kansalaisille kuuluvia oikeuksia. Yhä edelleen työtöntä arvioidaan surkeaksi pultsariksi, jonka työttömyyteen täytyy olla jokin *hänestä itsestään johtuva syy*. Yhteiskunta suorastaan opettaa työtöntä hankkiutumaan pultsarin näköiseksi, jotta viranomaiset *uskoisivat hänen olevan työtön*. Työttömällä ei saa olla omanarvontuntoa, joka näkyisi hänestä ulospäin, sillä siihen liittyy riski, että työtöntä aletaan epäillä hämärien hommien teosta!

Kun ihminen joutuu työttömäksi, hän menettää – tai häneltä riistetään – hänen identiteettinsä ja persoonansa. Hän on tilastoyksikkö, ja sellaisena hänet halutaan pitää. Hän ei saisi erottua muista, paitsi jos hän on niin sanottu nuorisomuusikko. Tähän ryhmään kuuluville onkin monissa työvoimatoimistoissa ihan oma lokeronsa. Työtön *saa* olla omanarvontuntoinen, jos hän tekee sen tavalla, joka vakuuttaa viranomaisille hänen olevan täysin työmarkkinoille kelpaamaton ja totaalisesti työttömyydestä parantumaton, kroonisesti romahduksen partaalla oleva henkilö: pitkätukkainen ja pitkäkyntinen, pillikinttuinen ja hilpeällä tingeltangelilla koristeltu olento, jonka pukeutumishabituksen kiistämätön omaperäisyys on ilmeinen syy siihen, miksi hän ei kelpaa mihinkään työhön. Yhteiskunnan suosima ja hyväksymä selitys työttömyyteen on usein se, että työtön on todellisuudessa alkoholisti tai, jos sitä ei voida todistaa, niin ainakin kaappijuoppo, siis sala-alkoholisti! Arvottamalla työtön ihminen epäkelvoksi yksilöksi tuhotaan hänen itseluottamustaan ja suostutellaan häntä ajattelemaan omasta itsestään samoin kuin hänen ympäristönsä ajattelee hänestä. Lopulta yksilö alkaa uskoa sitä, mitä hänestä puhutaan, ja hän tulee ympäristönsä oletusten ja odotusten kaltaiseksi.

Työttömäksi vaaditaan paljon koulutusta

Työttömyys on nykyisin niin laajalle levinnyt ja monikerroksinen ilmiö, että työttömät ovat suurimmaksi osaksi täysin toisenlaisia ihmisiä kuin nuo entisaikojen syrjäytyneet tai syyttä suotta syrjäytetyt. Työttömäksi voi joutua kuka tahansa. Työttömyys sinänsä ei osoita ihmisestä mitään, ei edes sitä, onko hän perin juurin laiska vai perimmältään ahkera – tai mitä hänen laiskuutensa tai ahkeruutensa pohjimmiltaan on. Työttömyys ei ole useinkaan ihmisen omaa syytä. Työttömyys on rakenteellinen, moderniin työyhteiskuntaan ja sen talousdynamiikkaan liittyvä ongelma, kylkiäinen, joka tulee ostoksen mukana, vaikka ei haluaisi.

Työelämämme rakenteet ovat nykyisin sellaisia, että ne suosivat suorittavia työntekijöitä. Toisaalta koulutus- ja sivistysjärjestelmämme on sellainen, että se tuottaa yhä enemmän luovia, taiteellisia tai tieteellisesti motivoituneita – ja myös huippupäteviä yksilöitä. Suorittavia työntekijöitä ovat esimerkiksi sairaanhoitajat, veturinkuljettajat, suntiot, lakaisijat, poliisit, pankkineidit ja juristit. He tekevät etukäteen ohjelmoitua, viranomaisen, seurakunnan tai yrityksen määräämää työtä. Heidän tekemänsä työ on yleensä sellaista, että sen tekijä voidaan huoleti vaihtaa toiseen: jyrsijän tilalle toinen jyrsijä, ekonomin tilalle ekonomi, leipurin tilalle leipuri. On samantekevää, kuka merkonomi toisen merkonomin tilalle tulee, kunhan hän raksuttaa kassakoneen ääressä entiseen tapaan työnantajansa iloksi.

Edellä kuvailtu suorittava työ ei ole useinkaan *persoonallista*. Ihminen ei tee työtä persoonallaan, tai jos tekee, uusi tekijä voi korvata entisen. Sen sijaan taiteellinen tai tieteellinen työ on sellaista, joka on sidottu tekijänsä persoonaan. Ei ole sama, kuka kirjan kirjoittaa tai kuka maalaa taulun. On vaikea ajatella, että esimerkiksi maalauksen ollessa kesken joku toinen astuisi kuvataiteilijan paikalle ja siveltelisi työn loppuun. (Toisaalta tällaisesta kokeilusta saataisi tulla mitä hersyvintä taiteellista performanssia.) Sama pätee tieteellisten tutkimusten tekoon: myös ne voi loppuunsaattaa vain ihminen, joka on jyvällä tehtäväkokonaisuudesta, ja yleensä tuo henkilö on tekijä itse. Tekijän korvaamattomuus on luonteenomaista aloille, joita on vaikea järjestellä työksi. Tällainen toiminta vaatii persoonallista panosta, jota välineellinen työ ei useinkaan edellytä ja harvoin edes sietää.

Yhteiskunnassamme on paljon sellaista toimintaa, joka on arvokasta ja arvostettua mutta jota ei voida organisoida *palkkatyöksi*. Juuri näillä aloilla toimiva ihminen päätyy usein työttömäksi. Näin olemme tulleet jälleen tärkeän johtopäätöksen eteen: *suuri osa työttömistä ihmisistä ei olekaan yhteiskunnallisesti epäkelpoja henkilöitä vaan kansakuntamme kallisarvoisimpia huippuosaajia, joiden kyvyt, taidot ja ominaisuudet eivät vain vastaa yhteiskuntamme pönkittämää ammatti- ja elinkeinoraken-*

netta. Työtön ihminen on yhä useammin taiteilija, kirjailija ja niin edelleen: ihminen, jonka tietoja ja taitoja ei voida sovittaa vallitsevaan elinkeinorakenteeseen.

Sen sijaan suorittavaa työtä tekevät ihmiset ovat nyky-yhteiskuntamme kaleeriorjia. He suostuvat tekemään työtä lähinnä siksi, että työttöminä he eivät osaisi lainkaan olla ja tulla toimeen. Työttömiltä puolestaan vaaditaan todellista neuvokkuutta ja taitoa: älykkyyttä ja ongelmien ratkaisukykyä, jota heillä myös on. Onkin ihmeteltävä, miksi työnantajat eivät palkkaa palvelukseensa nimenomaan työttömiä. Työtön ihminen on kustannustehokas toisin kuin uraputkiurpo. Hän on oppinut tulemaan toimeen kymmenen euron päiväbudjetilla. Hän on nöyrä ja kuuliainen. Hänellä ei ole varaa kapinoida. Työtöntä leimaa illuusiottomuus, mikä on pelkästään hyvä asia. Kun ei ole ”visioita”, ei ole pelkoa epärealistisiin harhakuviin ajautumisesta. Työtön sietää myös painetta ja on luova. Sen lisäksi, että työttömän täytyy kestää viranomaisten ja yhteiskunnan ahdistelua, hänen pitää täyttää päivänsä jollakin järkevällä puuhastelulla. Tämä toiminta ei tuota yleensä välittömiä materiaalisia arvoja mutta kylläkin henkisiä arvoja, ja yhteiskunta arvostaa esimerkiksi taiteiden tuotteita enemmän kuin pelkkiä materiaalisen työn muovikuplia.

Nämä ajatuskulut tuovat meidät nyt toiseen tärkeään johtopäätökseen: *työvoimapolitiikan kautta yhteiskuntamme sorsii sellaisia yksilöitä, jotka todellisuudessa ovat kulttuurielämämme huippuja ja joille kuuluisi parempi ansiotaso*. Tällä hetkellä tilanne on sellainen, että työmarkkinoilla voi menestyä vain olemalla tavallinen, toteuttamisintoinen ja totteleva. Lahjakkaalla ihmisellä ei useinkaan ole tätä mahdollisuutta. Työelämä puolestaan ei halua palvelukseensa itsenäistä ja luovaa toimijaa vaan toteuttajan ja suorittajan, joka noudattaa etukäteen määrättyä tahtoa. Tämä nujertaa ihmisten spontaanin innostuksen.

Olisikin tärkeää, että ammattirakenteiden ja taloudellisen toimeentulon kytkös purettaisiin poliittisilla ratkaisuilla niin, että työvoiman ulkopuolella oleville aktiivisille toimijoille tunnustettaisiin nykyistä parempi toimeentulon oikeus eikä muodollisesta työelämään osallistumisesta palkittaisi liikaa varsinkaan silloin, kun kyseinen työ ei tuota arvoja. Myös ihmisten määritteleminen ”työttömiksi” on tarpeetonta, kun kerran ei ole olemassa sellaisia työpaikkoja, joita nämä ihmiset voisivat hakea. Ihminen ei ehkä itsekään voi perustaa itselleen työpaikkaa. Työttömyyden käsite on tässä tapauksessa turha.

Työttömien lisäksi maailmassa on myös paljon muita ihmisiä, jotka eivät osallistu työelämään. Heitä ovat esimerkiksi opiskelijat ja eläkeläiset. Heidänkin tittelinsä ovat tavallaan turhia. Työvoimapoliittista sanankäyttöä pitäisikin oikaista sellaiseksi, että se tunnustaisi vain työssä olevan väestön ja sen, joka tekisi jotakin muuta. Ihmisiä ei määriteltäisi enää ”työttömiin”, ”opiskelijoihin” tai ”eläkeläisiin”. Työssä käyvien lisäksi olisi vain ”ei-työssäolevia” eli työvoiman ulkopuolisia.

Nykyään on olemassa hyvätuloisia työ- ja virkamieseläkeläisiä sekä huipputuloisia työttömiä. He saattavat saada ansiosidonnaista työttömyyspäivärahaa tai eläkettä tuhansia euroja kuukaudessa. Heidän ja huonommassa asemassa olevien tuloerot olisi tasoitettava. Ne rahavirrat, jotka he ovat maksaneet kassoihin työssä ollessaan, on luonnollisesti palautettava ansaittuna sosiaaliturvana, mutta yhteiskunnan ei tule osallistua jättiläismäisten eläkkeiden eikä työttömyysetuuksien maksamiseen. Yhteiskunnan kassaa ja arvojen kertymää ei enää kartuta se, mitä nykyinen eläkeläinen tai työtön on puuhannut työelämässä ollessaan. Hänen eläkeläisyytensä tai työttömyytensä ei ole yhteiskunnalle tuottoisampaa vain sillä perusteella, että hän on ollut aiemmassa elämänvaiheessaan hyvätuloinen. Niinpä työvoiman ulkopuoliselle väestölle olisi maksettava *yhteiskunnan tukena täsmälleen sama määrä rahaa*. Ja olemme taaskin tulleet keskeisen johtopäätöksen eteen: työttömyys ei ole ensisijaisesti sosiaalipoliittinen vaan taloudellinen ongelma. Se pitää myös ratkaista taloudellisin keinoin, ennen kuin se synnyttää sosiaalipoliittisia ongelmia.

Työttömänä työvoimatoimistossa

Jos Arnold Schwarzenegger ja Madonna menisivät työvoimatoimistoon, viranomainen kysyisi heiltä ensimmäiseksi heidän osaamisensa ja suoritetut tutkintonsa. Jos minä olisin Arnold Schwarzenegger tai Madonna, vastaisin että osaan muun muassa tyhjentää roskatynnyreitä ja siivota käymälöitä. Työviranomainen ottaisi sen todesta ja kirjoittaisi sen lomakkeeseen. Sitten tämä tieto, taito tai osaaminen vietäisiin työvoimahallinnon atk-rekisteriin. Työviranomaiselle näet vain objektiivisella tiedolla on merkitystä. Jos ei ole tutkintoa eikä työtodistuksia, on mahdotonta osoittaa osaavansa mitään muuta kuin yllä mainittuja asioita.

Minä puolestani olen filosofi, joka käy ahkerasti kuntosalilla. Kun työnhakija saapuu työvoimatoimistoon ensimmäistä kertaa, hänelle määritellään työnhakutoiveeseen perustuva työnhakutunnus. Koska olen toiminut yliopistossa erilaisissa tutkimustehtävissä, minun tunnukseksi määriteltiin aikoinaan numerosarja, jonka merkitys oli ”assistentti”. Niinpä olen saanut Uudenmaan työ- ja elinkeinokeskukselta silloin tällöin työtarjouksia, joissa neuvotaan hakemaan jossakin yrityksessä avoinna olevaa kaupan assistentin, liikkeenjohdon assistentin, sivutoimisen *art director* -assistentin sekä hammaslääkärin assistentin tointa tai virkaa. Näin hallinto toimii. Kirjeissä määrättiin lisäksi raportoimaan jokaisen työnhaun tuloksesta. Työpaikoilla asioille naurettiin.

Vielä ennätystyöttömyyden aikoihin työvoimatoimistoista otettiin harvoin yhteyttä. Sen sijaan nousukauden aikana työvoimatoimistoilla on resursseja olla aktiivisia. Jos työpaikkaa ei tunnu löytyvän, viranomaiset alkavat painostaa ihmistä kurssituksella, ja kansalainen saattaa saada

osoituksen työvoimakoulutukseen. Osoituksen sisältönä on useasti määräys hakeutua viranomaisen järjestämälle kurssille. Määräyksen naamioiminen "hakemuksenvaraiseksi" tosin kumoaa koko hakemusmenettelyn idean. Hakemuksen tekoa ylipäänsä olisi pidettävä hakevan subjektin oman tahdon ilmaisuna, eikä se niin muodoin voisi olla viranomaisen määräämää.

Työvoimakoulutus onkin *spaniel-like-education*-tyyppistä aikuisten apukoulua, jossa häntä heiluttaa koiraa. Se on valheellista ja kallista ja saattaa myös loukata asiansa osaavia ihmisiä, kun heiltä kiistetään heidän ammattitaitonsa ja tutkintonsa. Tämän mukaisesti filologeja määräillään kielikokeisiin, ekonomeja itsensä tuotteistamiseen, kirjailijoita oikean hallinnollisen sanankäytön testeihin sekä filosofeja kokonaisvaltaisen manipulaation mankeliin. Jos *civis academicukset* näyttäytyvät tämän asennemuokkauksen keskellä "osaamattomilta", he tekeytyvät sellaisiksi tahallaan: välttääkseen viranomaisten uhkaukset.

Mikäli kurssille osoitettu henkilö kieltäytyy viranomaisen toimenpiteestä, hän menettää oikeutensa työttömyysetuuteen, ja asiaa aletaan käsitellä työvoimatoimikunnassa, jonka pitäisi olla "demokraattisesti valittu elin toimistojen yläpuolella". Todellisuudessa kaiken yläpuolella on kansa, mutta sen viranomaiset näyttävät unohtaneen jo kauan sitten. Työvoimatoimikunta on siitä erikoinen organisaatio, ettei sen toimipaikkaa eikä fyysistä postiosoitetta löydy mistään. Asiat ajetaan postilokeron tai työvoimatoimistojen kautta. Myöskään esittelijöihin ei saa yhteyttä. Heidän sijastaan puhelimeen vastaa päivystäjä. Näin yhteiskunta suojelee viranomaisia kansalaisten taholta pursuilevalta vihalta, jota sen toiminta ihmisissä herättää.

Kun viranomaiset itse ovat selvillä kurssittamisen turhuudesta, miksi he taivuttelevat viattomia kansalaisia alistumaan niihin? Syy on kiero kuin korkkiruuvi: *kurssittamisella, kontrollilla ja patistelulla he koettavat tehdä työttömien ihmisten elämän mahdollisimman epämukavaksi ja vaikeaksi, jotta nämä ottaisivat mieluummin vastaan mitä tahansa työtä kuin menisivät työvoimatoimistoon.* Lopputulos on, että amis menee serviin, maisteri fattaan, insinööri kaniin ja tohtori dyykkaa. Koulutukseen perustuva ammattitaitosuoja on työttömyysturvalaissa rajattu vain kolmen kuukauden pituiseksi.[113] Sen jälkeen työttömän työnhakijan on viranomaisohjeiden mukaan suostuttava tekemään mitä tahansa koulutuksesta ja ammattitaidosta riippumatta, tai hän menettää työttömyysturvansa.

Työttömyysturvalain vihamielisyys akateemista sivistystä kohtaan näkyy siinä, että sen mukaan pelkän koulutuksen tai tutkinnon ei katsota tuottavan laissa tarkoitettua ammattitaitosuojaa. Ammattitaitosuoja muodostuu lain mukaan *ammatillisesta* koulutuksesta ja siihen liittyvästä vähintään yhden vuoden työkokemuksesta tai ammattipätevyydestä, joka on hankittu vähintään kahden vuoden työkokemuksella.[114] Jos ihminen ei ota ammattitaitosuojan umpeuduttua vastaan hänelle osoitettua työtä tai

koulutusta, hänet voidaan katsoa työstä kieltäytyneeksi, ja hänelle voidaan määrätä työttömyysetuuden maksukarenssi 60 päiväksi.[115] Mikäli työnhakijan ammattipätevyyden mukaista tehtävää ei voida osoittaa työnhakualueelta, ammattitaitosuoja voidaan poistaa kolmea kuukautta lyhyemmässäkin ajassa. Niin voi käydä esimerkiksi ahvenanmaalaiselle sisävesilaivan kuljettajalle, rovaniemeläiselle ydinvoimalaitoksen käyttöteknikolle tai helsinkiläiselle maanviljelijälle.

Vaikka työhön hakeutumattomuus muualle maahan olisikin tällaisissa tapauksissa hullua, myös työviranomainen toimii järjettömästi. Siinä, missä kansalainen kieltäytyy muodolliseen pätevyytensä vedoten työstä, viranomainen puolestaan repii tutkintoja kappaleiksi ihmisiä patistellessaan. Mikäli tutkintojen arvo ammattitaitosuojan umpeuduttua kielletään, työviranomainen vie pohjan kouluttautumiselta ja kiistää oman oikeusperustuksensa; ovathan myös tutkinnot yleensä viranomaisvallan itsensä legitimoimia.

Opetusviranomaisten vahvistamien tutkintojen kiistäminen työviranomaisissa johtaa ristiriitaan. Näin työviranomaiset kapinoivat Aristotelesta vastaan. Juuri Aristoteles katsoi, että yhteiskunta on oikeudenmukainen silloin, kun sen jokainen jäsen – myös työvoimaviranomainen itse – tietää paikkansa ravintoketjussa. Ihmisten harhauttaminen *mihin tahansa* työhön on julkilausuttujen työllistämistoimien piilofunktio. Se on osa vallitsevaa työvoimapolitiikkaa, jota työvoimatoimistot on pantu toteuttamaan. Ja suun aukaiseminen turhaa, kun giljotiinin terä on lonksahtanut.

Käsitteellinen hämärtäminen

”Kaikki ilmaistavissa oleva voidaan ilmaista selvästi”, sanoi Ludwig Wittgenstein.[116] Hänen mielestään todellisuuden tutkiminen on kielen tutkimista. Jos käsitteet ja kieli pilaantuvat, suhteemme todellisuuteen vääristyy. Seurauksena on orwellilainen yhteiskunta, jossa sota on rauhaa ja rauha sotaa, tietämättömyys voimaa ja vapaus orjuutta.[117] Sitä hallitsevat koulutus-, viihdytys- ja taideasioita hoitava Totuusministeriö, sota-asioille pyhitetty Rauhanministeriö, laki- ja järjestysasioita hoitava Rakkausministeriö sekä talousasioista huolehtiva Yltäkylläisyysministeriö. Kyseisessä käsitteistössä toteutuu totalitaarisen hallinnon vaalima ”kaksoispuhe” (*doublespeak*), jossa jokaisella sanalla on piilo- tai sivumerkitys. Kieltäytyessään valheellisesta kielenkäytöstä kansalainen voi tehdä ”ajatusrikoksen” (*thoughtcrime*). Myös minä teen nyt ajatusrikoksen ja kerron, mitä viranomaiskäsitteet oikeasti merkitsevät.

Edellä luotiin kuvaa jo sellaisten käsitteiden kuin ”osoittaminen”, ”ammattitaitosuoja” ja ”tukeminen” todellisesta sisällöstä. Todellisuudessa ”osoittaminen” on määräilyä. Se on komentelemista ja pakottamista, jonka

tehosteeksi asetetaan uhkauksia. ”Ammattitaitosuojan” käsitteellä koulutuksen arvo kielletään tai typistetään määräaikaiseksi. Myös ”tukemisen” käsite on mielenkiintoinen. Mihin täysivaltainen kansalainen mitään kainalosauvoja kaipaa? ”Tukemisen” käsitteellä pyritäänkin peittelemään sitä, että viranomaisvallan kautta kansalaisia itse asiassa holhotaan, painostetaan ja tarkkaillaan. Heistä kerätään rekistereitä, joihin tallennetaan heidän tietonsa perhesuhteita ja harrastuksia myöten.

Näitä tietoja kansalainen saattaa joutua luovuttamaan saatuaan ”kutsun haastatteluun”. Todellisuudessa myös ”kutsu” on käsky, johon sisältyy määräys saapua tiettyyn aikaan tiettyyn virkahuoneeseen, tai muuten seuraa rangaistuksia ja oikeudenmenetyksiä. ”Haastattelut” eivät ole pelkkiä keskusteluja, joita käytäisiin molempien osapuolten ehdoin. Haastattelun käsite kääntää keskustelutilanteen kuulusteluksi, tivaamiseksi, urkkimiseksi ja kiristykseksi, jossa viranomainen kysyy ja kansalainen vastaa. Viranomainen kysyy, mitä tahtoo, ja kuulee vain ne vastaukset, jotka se haluaa kuulla. Kansalainen puolestaan vastaa, kuten haluaa, ja jos kysymykset ovat samoja, ovat vastauksetkin samoja. Siksi viranomainen muuttaa kysymyksiä saadakseen haluamiaan vastauksia. Ei ole ihme, että haastateltujen lempiharrastuksia ovat sitten tarkkuusammunta ja sylipaini.

Kursseille pakottaessaan viranomainen saattaa vedota siihen, ”ettei siitä sinulle haittaakaan ole”. Hän siis käyttää painostuksensa välineenä oletusta, että työtön on muka joutilas mihin tahansa. Vain koulutusresurssien niukkuus riittää syyksi koulutuksesta kieltäytymiseen, jos käykin niin, että koulutukseen ei ”pääse” eli mahdu. Työvoimakoulutuksessa sinänsä on kyse yhteiskunnallisten voimavarojen haaskauksesta. Siitä kärsivät sekä veronmaksajat että koulutukseen siistityt ihmiset. Työvoimakoulutuksesta hyötyvät vain kalliiden kurssien *järjestäjät*, jotka käyttävät hyväkseen poliitikkojen painetta pumpata työllisyyskoulutukseen yhä enemmän rahaa.

Taivuttelu työstä kieltäytymiseen

Pakkokouluttaminen, kurssittaminen ja määräily eivät ole ensisijaisesti ihmisten nöyryyttämistä. Nöyryyden kokeminen on vielä tunne, ja se voi olla myös myönteinen tunne. Mutta työviranomaisten toiminnasta voi tulla ihmisten kiusaamista. Tällöin ei liikuta enää subjektiivisen tunneelämän maailmassa vaan objektiivisen vääryyden maailmassa. Toiminnasta tulee ihmisarvon riistoa, joka vastaa henkisen pahoinpitelyn piirteitä. Pahiten siitä paistaa päälle järjettömyys. Suuri osa nöyryytetyksi tulemisen tunteista seuraakin siitä, että ihmiset kokevat tulleensa kohdelluiksi *järjen vastaisesti*. Tämä ohjaa ihmisiä reagoimaan tunneperäisesti, ja juuri siihen viranomainen pyrkii. Viranomaiselle on näet eduksi,

jos se onnistuu kanavoimaan omat järjettömyytensä tavalla, joka herättää *kansalaisessa* aggression. Tällöin viranomainen voi todistaa kansalaisen menettäneen harkintakykynsä, ja viranomainen on voittanut pelin. Näin viranomainen pyrkii kääntämään omat hullutuksensa kansalaisten ominaisuuksiksi.

Toinen päämäärä, johon viranomaistaho pyrkii, on se, että kansalainen itse kieltäytyisi työstä tai koulutuksesta. Tällöin hänelle ei tarvitsisi maksaa lainkaan työttömyysetuutta. Hän olisi vailla työtä ja toimeentuloa kuten ennenkin, mutta tulisi valtiolle halvemmaksi. "Kieltäytyminen viranomaisen osoittamasta työllistämistoimenpiteestä kuten työstä tai koulutuksesta ilman pätevää syytä" on osa työviranomaisten liturgiaa. Työstä kieltäytymiseen ohjaaminen tapahtuu *tarjoamalla ihmiselle työtä*, esimerkiksi diplomi-insinöörille kadun lakaisemista. Vaikka työ on koulutusta vastaamatonta, hänen on pakko ottaa tarjottu työ vastaan, mikäli hänen ammattitaitosuojansa on kulunut umpeen. Jos hän ei niin tee, seurauksena on työttömyysturvan menetys.[118]

Ammattitaitosuojan ohella toinen työttömyysturvalain tarjoama mahdollisuus välttää työviranomaisen osoitus olisi se, että työstä saatava palkka työssäkäyntikustannukset vähentäen jäisi pienemmäksi kuin työttömyysetuus.[119] Vuonna 2002 säädetty työttömyysturvalaki 1290 onkin susi, koska se mahdollistaa työttömien ihmisten pakottamisen koulutustaan tai ammattipätevyyttään vastaamattomaan työhön työttömyyskorvauksen suuruisella palkalla. Tässä tapauksessa voidaan päätellä, että työviranomainen yrittää tahallaan ohjata kansalaista kieltäytymään työstä – ja samalla sen mukaisiin sanktioihin. Ja tulos on kaamea mutta looginen. Se ohjaa ihmistä *itse toimimaan omaa etuaan vastaan*. Joka toistuvasti kieltäytyy työstä, koulutuksesta tai muusta viranomaisen toimenpiteestä, voi olla oikeutettu työttömyysetuuteen oltuaan omin toimin työssä vähintään kolmen kuukauden ajan.[120]

Matkustussääntö

Työtöntä taivutellaan tilittämään elämänkaarensa työviranomaiselle mitään peittelemättä ja mitään salaamatta. Muutoin seuraa rangaistuksia tai jopa rikossyyte.[121] Tämä ei ole enää pelkkää tarkkailua ja valvontaa vaan usein myös kansalaiseen kohdistuvaa massaraiskausta. Työttömyysturvalain mukaan väärien tai puutteellisten tietojen antamisesta seuraa sakkorangaistus. Ihminen saatetaan sulkea jopa vankilaan riippuen siitä, mikä hänen rikkomuksensa ja aiempi juridinen statuksensa on. Viranomaiset ovat oppineet huonot tapansa ja käytäntönsä sosialistisista maista, joissa ihmisille ei suotu mitään yksityisyyttä. Viranomaista ei mielletä meidänkään oloissamme palvelijaksi vaan herraksi.

Yksityisiä tietoja koskeva urkinta ei koske vain tavanomaisia ja

viranomaistoiminnan kannalta välttämättömiä asioita, kuten osoitteita ja puhelinnumeroita. Selvää on, että työviranomainen kysyy asiakkaaltaan ”onks tää sun osote vielä voimassa?”, ikään kuin ihmisellä ei olisi oikeutta pysyvään kotiin tai että asumisjärjestelyissä pian tapahtuisi jotakin ikävää. Mutta viranomaisurkinta ja työttömien elämäntaparajoitukset saattavat loukata myös ihmisten perustuslaillisia oikeuksia.

Termi, joka muuttaa kansalaisen olosuhteet vankilaksi myös hänen ollessaan vapaalla jalalla, on työviranomaisen lanseeraama matkustussäännön käsite.[122] ”Matkustussääntö” perustuu työmarkkinoiden käytettävissä olemiseen. ”Matkustussäännön” mukaan työtön työnhakija ei saa matkustaa kotipaikkakunnaltaan toiselle arkipäivisin ilmoittamatta asiasta etukäteen työvoimatoimistoon. Viikonloppumatkat vielä sallitaan, mutta matkojen kesto ei saa silloinkaan ylittää kahta päivää. Tällainen säännöstely ja kontrolloiminen voi saattaa esimerkiksi seurustelevat parisuhteen osapuolet surkuhupaisaan asemaan. Jopa Neuvostoliitosta saattoi saada maastamuuttoluvan avioitumisen kautta. Mutta työviranomaisten matkustussääntö tekee eri paikkakunnalla asuvien rakastavaisten elämästä Siperiaakin opettavaisempaa: he eivät saa matkustaa tapaamaan toisiaan kuin viikonloppuisin ja silloinkin ainoastaan viranomaisten suostumuksella. ”Matkustussäännön” mukaan työtön työnhakija ei saa matkustaa myöskään ulkomaille, ellei kyseessä ole – mikäpäs muu kuin työnhaku.

Mutta miksi panna häkkiin siivetöntä lintua, joka ei oman varattomuutensa vuoksi etelänmatkoille pääse? Näin peitellään sitä, että virkamiehet ja poliitikot polttavat jatkuvasti kansalaisten verovaroja risteilemällä edestakaisin Brysselin- ja Strasbourgin-koneilla sekä kiitämällä vauhdikasta matalalentoa viron-, välimeren- ja karibianlaivoilla. ”Matkustussäännön” myötä myös työttömille tarjotaan eksoottisia ulkomaanelämyksiä, kun elämme Albanian demokraattista tasavaltaa vastaavissa oloissa.

Byrokratian pyhyys

Työviranomaisten lakiläppä on osa viranomaiskontrollia, jolla toteutetaan ideologista valvontaa. Asioista ei puhuta niiden oikeilla nimillä, vaan viranomainen sitoo argumentaation itse kehittämäänsä hallintoslangiin. Mitä paremmin viranomainen pystyy naamioimaan pakottavan roolinsa ”palvelemiseksi”, ”kansan tahdon toteuttamiseksi” tai ”työttömän edun valvomiseksi”, sitä vaikuttavampaa viranomaisen vallankäyttö on.

Suomen työvoimahallinnon rakenne noudattaa pyhää kolmiportaista kerrostumaa. Sen ylimmällä askelmalla kukoistaa työ- ja elinkeinoministeriön työhallinnollinen jaos, joka on majoittunut Helsingin Mikonkadulla sijaitsevaan mahtitaloon. Osa ministeriöstä sijaitsee läheisellä

Etelä-Esplanadilla. Virkamiehillä on oman työnsä lomasta lyhyt matka katukahviloiden pittoreskeille terasseille virvokkeita nauttimaan. Työvoimahallinnon väliasteena toimivat alueelliset työ- ja elinkeinokeskukset. Hallinnon alimmalla portaalla ovat työ- ja elinkeinotoimistot, joiden ovensaranat kuluvat lakkaamatta. Vailla arvoa oleva "neljäs" nollaporras ovatkin sitten työhallinnon asiakkaat.

Myös työvoimapolitiikan toisinajattelija Heikki Rinne jakoi 1980-luvulla Suomen työhallinnon neljään kerrokseen.[123] Ne ovat

1. Kipsipäätaso
2. Kipsaajataso
3. Jäykistäjätaso
4. Suorittajataso

Työnantajat ovat usein arvostelleet jäykkiä rakenteita, jotka vastustavat työelämän "joustoja". Samaa jäykkyyttä kohtaa työhallinnon sisällä. Omasta mielestäni onnellisin olisi tilanne, jossa *yksilön* sallittaisiin toimia jäykkänä rakenteena, mutta työelämän ja työhallinnon rakenteet joustaisivat.

Työviranomaiset ovat pilanneet mahdollisuutensa riittävän monta kertaa ollakseen pilanneet ne lopullisesti. Tämä ei tosin koske työvoimaneuvojia, jotka kohtaavat työlainsäädännön ristiriidat ja työttömien ahdistuksen joka päivä. Työvoimahallinto on erittäin byrokraattinen konglomeraatti, ja sen sisäiset keskusteluyhteydet ovat usein poikki. Tilanne on kuin suoraan tamperelaisen koomikkoryhmä Mankelin sketsistä, jossa "tieto varaston ja reskontran välillä ei kerta kaikkiaan kulje, vaikka asiaa on buukattu, briiffattu, skarpattu, fläptopattu, tsekattu ja hypetetty". Sen jälkeen Majaniemi kääntää sitä taulua vähän…

Työministeriön korkeimpien virkamiesten liksat tekevät heidän alemmin palkatut kollegansa kateellisiksi. Osastoja luotsaavien ylijohtajien sopimuspalkat noudattelevat ay-pamppujen ja vuorineuvosten palkkaustasoa ja ovat noin 8 000 euroa kuukaudessa. Työministeriön johtajien huikeat palkat johtuvat siitä, että valtiollisen logiikan mukaisissa palkkataulukoissa on mahdotonta maksaa alempaa palkkaa korkeammassa asemassa olevalle virkamiehelle. Kun pyramidin kärki on korkealla, portaita on paljon ja pohja on lavea, hierarkia muodostuu vaikuttavaksi: korkeasti palkatulla virkamiehillä on alapuolellaan työvoimaneuvojien, toimistonjohtajien ja tarkastajien armeija. Asiakas eli työtön mielletään osaksi rakennelman savista pohjasakkaa, ja häntä voidaan taivutella ottamaan vastaan mitä tahansa työtä minimaalisella taloudellisella korvauksella. Toisaalta virkamiesten korkea palkkaus johtuu ministeriön toimialaan liittyvien tehtävien vastenmielisyydestä. Esimerkiksi operatiivista osastoa komentavan ylijohtajan toimialaan sisältyy työttömien patistelemisen

lisäksi myös siviilipalvelusmiesten ja vankien valvonta, joten ongelmia riittää. Vertauskuvallista ja paljastavaa on tapa, jolla työttömät, sivarit ja rikolliset pannaan ministeriön kastijaossa samaan junaan. Ja se juna höyryää johtajineen kohti toistaiseksi tuntematonta määränpäätä.

Työministeriössä on toiminut aika ajoin myös pieniä julkkiksia. Esimerkiksi Marko Ahtisaari suoritti valtiolliset velvollisuutensa siviilipalvelusmiehenä Mikonkadun viihtyisässä ministeriössä. Saman ministeriön kansliapäällikkönä on toiminut Kalevi Sorsan veli Pertti Sorsa. Skogilaisen työväenliikkeen perinteestä muistuttava Harri Skog toimi ministeriön ylijohtajana. Ministeriön korkeassa virassa on istunut myös Kommunistisen Työväenpuolueen entinen presidenttiehdokas, tilastotieteen tohtori Pekka Tiainen. Lampaiden laskemisen ohessa hän toimi siis työttömien kaaderin yhtenä käpykaartikenraalina. Europarlamentaarikko Heidi Hautalalla puolestaan on ollut pakastevirka Kluuvin työvoimatoimistossa.

Vaikka työhallinnon alalla toimii paljon poliitikkoja ja julkisuudessa aktiivisia henkilöitä, työhallinnon toiminnasta saa sen kuvan, että kansalaisten ääni ei organisaatiossa kuulu ja että poliitikoilla ei ole mitään näkemystä siitä, kuinka heidän tulisi ohjata mörssärinsä toimintaa. Työhallinnon omaksuma statistin rooli johtuu siitä, että poliitikoilla ei ole ollut käytössään uuteen työyhteiskuntaan johdattavaa filosofiaa.[124] Tämän kirjan myötä on.

Tempputyöllistäminen – Hyvä temppu?

Työvoimatoimistot eivät yleensä onnistu välittämään työtä. Siksi niiden tärkeimmäksi tehtäväksi on jäänyt sosiaalietuuksiin liittyvän tarkkailun ohella työllistämistöiden jakaminen. Työllistämistöiden idea keksittiin 1980-luvulla, jolloin edellä mainittu työvoimaministeriön virkamies ja sittemmin SDP:n kansanedustaja Heikki Rinne laati yhdessä SMP:läisen työministeri Urpo Leppäsen kanssa ehdotuksen siitä, kuinka pitkäaikaistyöttömyys voidaan poistaa Suomesta. Mallin ajatus oli, että työttömyysetuudet sekä työttömyyteen liittyvät sosiaalietuudet kanavoitaisiin työllistämistueksi, jolla työttömiä palkattaisiin yrityksiin, valtiolle tai kunnille heille soveltuviin töihin. Idean malliinsa Rinne kertoi saaneensa kodisjokilaiselta pienviljelijältä, joka oli selostanut tupakka-askin kanteen, että työllistäminen tulee valtiolle halvemmaksi kuin työttömyys. Rinne alkoi laskea asiaa ja kirjoitti aiheesta kolme raporttia: *Oikeus työhön 1–3*.[125]

Useimmat muut ministeriön virkamiehet vastustivat ehdotusta, sillä sen koettiin rikkovan ammattijärjestöjen toimintaperiaatetta, jonka mukaisesti työttömänä pysyttely nähtiin neuvotteluvalttina työnantajaa kiristettäessä. Lisäksi Suomen Akatemia oli evännyt hankkeelta taloudellisen tutkimustukensa jo aiemmin, ja siitä vaiettiin julkisessa sanassa. Myös työnantajat ja suuret porvaripuolueet vastustivat ideaa. Vaikka työl-

listämistuki olisi koitunut yrityksille taloudelliseksi tueksi, työnantajat toivoivat työttömyyden yllä pysymistä tinkiäkseen työvoiman hintaa alaspäin. Vastustuksen takana oli työmarkkinaosapuolten halu säilyttää työttömyyden perinteinen rooli työvoiman hinnan määrittämisessä.

Poliittiset edellytykset Rinteen mallin toteuttamiselle syntyivät vuonna 1984, jolloin SMP sai vaalivoiton myötä 17 kansanedustajaa ja kaksi ministerinpaikkaa. Urpo Leppäsestä tuli tällöin työministeri. Nelivuotisen virkakautensa aikana hän ajoi läpi uuden työllisyyslain, jonka nojalla pitkäaikaistyöttömiä voitiin sijoittaa yksityisiin yrityksiin vuoden mittaisen palkan suuruisella tuella, ja lisäksi valtio ja kunnat velvoitettiin työllistämään loput pitkäaikaistyöttömät.

”Lex Leppäseksi” nimetty laki tuli voimaan 1987. Ensin sitä kokeiltiin muutamissa kunnissa, joista pitkäaikaistyöttömyys poistui todellakin kokonaan! Vuodesta 1990 alkaen lakia sovellettiin koko maassa. Vaikka hanke tuntuikin veden äyskäröimiseltä kaivoon ja takaisin, sen edut olivat kiistattomat: työllistetyt osallistuivat arvotuotantoon työelämässä, ihmisille tuotettiin osallisuuden kokemuksia ja ehkäistiin syrjäytymistä, työnantajille järjestettiin edullista työvoimaa, ja myös verotulot kasvoivat, kun osa palkoista kiertyi verotuottoina kuntien ja valtion kassaan. Vaikka siis työllistetyille kanavoituikin hieman enemmän rahaa kuin heidän ollessaan työttöminä – ja vaikka malli siten tuli hieman kalliimmaksi kuin aiemman tilanteen ylläpito – sen kokonaisvaikutukset olivat edulliset. Taloudellisesti malli oli ehkä nollasummapeli, mutta sillä oli myönteisiä sosiaalipoliittisia ja arvotuotantoa edistäviä vaikutuksia.

Mallin kautta onnistuttiin luomaan myös pysyviä työpaikkoja. Seurannassa osoittautui, että työllistämisjakson päätyttyä noin puolet työllistetyistä oli edelleen töissä.[126] Asiaa auttoi tietysti myös taloudellinen nousukausi. Rinteen mallin kaatoikin 1991 alkanut suuri lama, jonka oloissa mikään työllistämismalli ei olisi voinut toimia, ja mallin velvoittavasta ja täystyöllisyyteen pyrkivästä ideasta luovuttiin 1993. Silti tukityöllistäminen on edelleen virallisen työvoimapolitiikan instrumentti. Sitä on arvosteltu, koska moneen organisaatioon on syntynyt pysyvä tukityöllistämispaikka, jonka haltija vain vaihtuu, eikä työllistetyille itselleen saada vakituisia työpaikkoja. Esimerkiksi entinen pää- ja valtiovarainministeri Jyrki Katainen luonnehti palkkatuki- ja tukityöllistämisjärjestelmää tempputyöllistämiseksi.[127] Työttömät puolestaan ovat kritisoineet sitä, että tukien ja niihin liitettyjen tukisetelien kautta ihmisiä orjuutetaan tekemään töitä tuhannen euron kuukausipalkalla ja että heitä itseään painostetaan myös luomaan työpaikkoja organisaatioihin, joissa ei ole spontaania työvoiman tarvetta. Työnantajat taas paheksuvat työnhakijoiden lähettelyä heidän eteensä kiemurtelemaan.

Vaikka kritiikki onkin ollut oikeaan osuvaa, on työllistäminen ollut kuitenkin monessa tapauksessa parempi vaihtoehto kuin ihmisten työttömänä pitäminen. Työvoimapolitiikan *koko olemushan* on väistämättä

keinotekoinen, eikä sitä siten voida arvostella aktiivisesta asioihin puuttumisesta. Aidot työpaikat syntyvät joka tapauksessa spontaanisti: yritysten tai julkisyhteisöjen tarpeista. Jos siis *työvoimapolitiikkaa ylipäänsä on*, sen rooli muodostuu väistämättä ”temppuiluksi”. Tämä on aktiivisen työvoimapolitiikan olemus. Järjestelmää onkin ollut perusteltua jatkaa ainakin sikäli kuin tempputyöllistäminen ei ole muuttunut ”pampputyöllistämiseksi”, jolla on patisteltu ihmisiä koulutustaan vastaamattomiin hommiin.

Nykyisen työllistämispolitiikan muotisana on ”välityömarkkinat”. Kyseisellä käsitteellä tarkoitetaan vapaiden työmarkkinoiden ja työttömyyden välillä olevaa työssäoloa, josta pyritään sijoittumaan vapaille työmarkkinoille, eli oikeisiin töihin. Välityömarkkinoiden sanotaan olevan ”vaikeasti työllistyviä” varten, ne kuuluvat työ- ja elinkeinoministeriön vastuulle, ja niiltä ihmisen odotetaan siirtyvän melko nopeasti varsinaisille vapaille työmarkkinoille. Välityömarkkinoiden ohessa poliittinen hallinto on pyrkinyt näkemään niin sanotut ”välittävät työmarkkinat”, jotka kuuluvat sosiaali- ja terveysministeriön alaan ja joille luettavien henkilöiden sanotaan tarvitsevan kuntoutusta. Sekä välityömarkkinoita että välittäviä työmarkkinoita pitävät yllä yhdistykset, valmennus- ja sosiaalipalvelusäätiöt sekä työpajat, ja niitä tuetaan valtion tulo- ja menoarvion lisäksi Euroopan sosiaalirahastosta.[128] Sana ”väli” kertonee konfliktista.

Työministeriön vuonna 2006 käyttöön ottama käsitteistö osoittaa, että kyseessä on vakavasti syrjäytyneitä varten perustettu sosiaalihuollollinen hanke. Se ei ole niinkään työllistämispolitiikan osa kuin suojatyöpaikkojen perustamista pultsareille. Käsitteellisen fiksuttelun takana asuu siis karu todellisuus, joka paljastaa, että välityömarkkinoilla ja välittävillä työmarkkinoilla ei ole paljoa menestymisen mahdollisuuksia, jos työllistettävät ihmiset itse ovat parantumattomasti pilalla. Useimmiten välityömarkkinoilla ja välittävillä työmarkkinoilla toimiminen onkin vain väliinputoajien eli muovikassimiesten ja lumppualmojen hallinnollista hienostelua. Minkä tahansa työllistämismallin toimimiseksi ihmisten täytyy olla työkykyisiä ja kunnossa.

Kyseisten ituhippityöpaikkojen luomista ovat hallituksessa ajaneet erityisesti vihreät. Vihreät ovat olleet myös vuorotteluvapaajärjestelmän jatkamisen kannalla. Työntekijällä on ollut vuodesta 1996 mahdollisuus sopia työnantajansa kanssa vuorotteluvapaasta, joka voi kestää yhtäjaksoisesti vähintään 90 ja enintään 359 kalenteripäivää. Työnantaja palkkaa vuorotteluvapaan ajaksi sijaisen, joka on työtön työnhakija. Vuorotteluvapaalle lähtevällä on oikeus vuorottelukorvaukseen, joka on 70 prosenttia siitä työttömyyspäivärahasta, johon vuorottelija olisi oikeutettu työttömänä ollessaan. Jos vuorottelijalla on vähintään 25 vuoden työhistoria, vuorottelukorvauksen määrä on 80 prosenttia työttömyyspäivärahasta. Työntekijä voi saada vuorottelukorvausta, jos hän on ollut työssä ennen vuorotteluvapaan alkamista vähintään 10 vuotta ja jos hän on ollut

saman työnantajan palveluksessa yhtäjaksoisesti vähintään 13 kuukautta. Tähän ajanjaksoon voi sisältyä enintään 30 päivän palkaton poissaolojakso.[129]

Vuorotteluvapaat on koettu joustoiksi, joita työmarkkinoiden ja työssä jaksamisen sanotaan kaipaavan. Tutkimus on kuitenkin osoittanut, että vaikka sijaisten työllisyysaste onkin kymmenen prosenttia vertailuryhmää korkeampi vielä kahdeksan vuotta sijaisuuden jälkeen, vuorotteluvapaalle hakeutuminen lisää työntekijän riskiä jäädä työttömäksi.[130] Vapaalle hakeutuvien kasvanut työttömyysriski on luonnollinen seuraus siitä, että työnantajat kokevat työntekijän tilapäisen pois lähdön samanlaiseksi haittatekijäksi kuin äitiyslomankin, ja siksi he arvostelevat vuorotteluvapaita ”ylimääräisiksi sapattivapaiksi”.[131] Niinpä järjestelmän voidaan katsoa epäonnistuneen.

Välityömarkkinat, välittävät työmarkkinat ja vuorotteluvapaat ovat temppuilua, jota työelämä ei tarvitse. Sen sijaan työpolitiikka kaipaisi kokonaisvaltaista uudistamista niin, että *spontaani työvoiman tarve* täyttyisi paremmin ja ihmisten tulisi kannattavaksi tehdä työtä tai opiskella. Myös nykyisin tarvittaisiin yhtä ripeitä ja ennakkoluulottomia otteita kuin Rinteen työllistämismallin aikoihin. Nykyinen passivoiva työttömyysturvajärjestelmä on niin huono, että juuri mikään järjestelmä ei voisi lannistaa ihmisiä pahemmin. Soveltuva instrumentti asiaan puuttumiseksi olisi sellainen sosiaaliturvajärjestelmä, joka ohjaisi työelämään tai itsen kehittämiseen tekemällä osallistumisesta taloudellisesti kannattavaa. Paras työllistämispolitiikan malli olisi nähdäkseni sosiaalietuuksien tilkkutäkin korvaava perustulojärjestelmä, joka mahdollistaa myös sen tyyppisen toiminnan, jota ei voida organisoida työksi.

Ihmisen ja viranomaisen ikuinen ristiriita

Tässä luvussa esitetyn kritiikin eräs johtopäätös on, että työttömän oikeusturvassa on puutteita. Niitä eivät korjaa viranomaisvallan sisäiset muutoksenhakumenettelyt. Ne vain jatkavat byrokratian painajaismaisuutta. Ministeriön, työ- ja elinkeinokeskusten sekä työvoimatoimistojen ohella on toiminut poliittinen elin: työvoimatoimikunta, joka nimi vaihdettiin vuonna 2009 työllisyyden edistämistoimikunnaksi. Kun kansalaisen asiat kärjistyivät viranomaisissa, konflikti saatettiin ratkaistavaksi työvoimatoimikuntaan. Työvoimatoimikunnat koostuivat muun muassa työntekijöiden ja työnantajien keskenään riitelevistä osapuolista. Kummatkaan eivät edustaneet *työttömien* etua, vaan ne näkivät työttömien edut omien etujensa vastaisina. Työvoimatoimikunnissa työntekijät ja työnantajat saattoivat jopa löytää toisensa: ne voivat liittoutua työtöntä ihmistä vastaan ja hylätä hänen armonanomuksensa.

Todellisuudessa työvoimatoimikunta on näennäisdemokraattinen elin,

jonka jäsenet ovat dynamiittityhmiä turvenuijia. Heidän vallankäyttönsä on naamioitu ”demokraattiseksi” vain siksi, että kansanvallan periaatetta voitaisiin käyttää kansalaisia vastaan. Kun viranomaisvallan sanotaan olevan lähtöisin kansalta, tuotetaan todellista kansandemokratiaa. Demokratialla ja kansandemokratialla on kuitenkin sama ero kuin tuolilla ja sähkötuolilla. Työvoimatoimikunnat koettavat esiintyä kansanvallan nimissä, vaikka kyseessä on korporatismin ilmaus. Työtön on heidän kannaltaan yhteiskunnan vihollinen: samaa karjaa kuin työviranomaiset ovat työttömän kannalta. Myös työvoimatoimikuntien toiminta osoittaa, kuinka syvä kuilu kansalaisten välille on päässyt repeämään.

Työvoimatoimikunnista oli vaikeaa saada tietoja. Päätösesityksetkin pyrittiin salaamaan viitaten käsittelyn keskeneräisyyteen, vaikka myös valmisteilla olevia asioita koskee asianosaisjulkisuus.[132] Luottamushenkilöitä ei saa kiinni, eikä heihin voi sen vuoksi vedota. Heillä on tietenkin laillinen nimi, asuinpaikka ja osoite, mutta he eivät paljasta henkilöllisyyttään, koska he tietävät olevansa vihattuja ja pelkäävät, että epäoikeudenmukaisen kohtelun uhreiksi jouduttuaan kansalaiset voisivat etsiä nämä henkilöt käsiinsä ja käydä heidän kimppuunsa kaduilla, kun heitä ei muutoinkaan saa kiinni.

Työvoimatoimikunnat tekivät usein kansalaisten tahdon vastaisia päätöksiä, jotka olivat epäoikeudenmukaisia tai mielivaltaisia. Ei siis ihme, että niiden tehtävät käytännössä lopetettiin. Oikeudenmukaisuuden toteutumisen toimikunnat jättivät päätösten muutoksenhakukelpoisuuden varaan todeten, että ”sinähän voit laatia valituksen Vakuutusoikeuteen”. Todellisuudessa viranomainen ei saisi perustella päätöstensä leväperäisyyttä asioiden valituskelpoisuudella, vaan sen pitäisi pyrkiä tekemään suoraan mahdollisimman oikeudenmukaisia päätöksiä. Valitustuomioistuimissa asioiden ratkaiseminen pitkittyy, ja kurki kuolee ennen kuin jää sulaa. Kun valituksenkin voi tehdä nykyään vapaamuotoisesti toimistoissa, tämä ei helpota asiain käsittelyä vaan siirtää tulkintavelvollisuuden viranomaiselle ja laajentaa siten viranomaisen valtaa.

Myös puolueettomana esiintyvä oikeusistuin on viranomainen. Valtion tuomioistuimessa valtio harvoin häviää, vaikka tuomioistuinten riippumattomiksi julistamisen yksi tarkoitus oli taata ihmisille suoja valtiota vastaan. Puolueettomammin oikeutta voitaisiin käydä yksityisissä tuomioistuimissa. Niitä voidaan pitää täysin toteuttamiskelpoisina, sillä eihän kukaan sano yksityislääkäreitäkään huonoiksi. Sekä lääkärien että tuomarien pitää tehdä eettisen valansa mukaisesti puolueetonta ja mahdollisimman hyvää työtä, ja niinpä tuomioistuinlaitos voitaisiin ulkoistaa kaikkien ulkoistamistoimenpiteiden kärjessä.

Jos asiasi on edennyt työhallinnon valitusviranomaisiin tai johonkin oikeuteen, sinulla ei ole yleensä muuta mahdollisuutta kuin kärsiä ja hävitä. Viranomaisvalta katsoo aina olevansa oikeassa legitimoidakseen omaa asemaansa. Jos viranomainen myöntäisi olevansa väärässä, se tun-

nustaisi samalla, että sen toimielimet kannattaisi lopettaa. Niin useimmiten onkin, ja juuri tästä seuraa kansalaisten ja viranomaisvallan välejä tulehduttava ikuinen konflikti.

Ajaakseen asioitaan työvoimahallinnossa kansalaisen pitää pysyä valveilla vuorokauden jokaisena hetkenä ollakseen valmis puolustamaan oikeuksiaan. Viranomainen on viranomainen, eikä sillä ole persoonaa. Taivuttelulla ja patistelulla sinua väsytetään, eikä oikeuksien puolustaminen tuo sinulle kuin korkeintaan ideologisen voiton. Se saavutetaan usein hengen ja terveyden hinnalla. Viranomainen puolestaan vaihdetaan uuteen. Ja kukapa voisi aiheuttaa sydän- ja verisuonitauteja, stressiä tai aivoverenvuotoja byrokraattisille *instituutioille*. Sinuahan hallinnossa teurastetaan eikä viranomaista.

Vain silloin kun mies tai nainen on palvellakseen tehnyt ruumiillista työtä, hänellä on oikeus elää.

Mohandas K. Gandhi[133]

TYÖTTÖMÄT POLITIIKAN JA TIETEEN KAAVOISSA

Transparenssi eli läpinäkyvyys on aikamme muotisana. Yritysten omistussuhteita, ministereiden varallisuutta ja pörssikauppoja koskevista tiedoista on koetettu tehdä entistä julkisempia. Näin on yritetty lisätä kansalaisten tiedonsaantia ja sitä kautta myös vaikutusvaltaa – sikäli kuin asiat heitä koskevat. Verhoja puolestaan on vedetty kiinni yksityisyydensuojan nojalla. Avoimuutta on puoltanut se, että poliittista ja taloudellista valtaa käyttävät ihmiset eivät ole tasavertaisessa asemassa, vaan yhteiskunnan täytyy tasapainottaa tilanne kansalaisten ja vallankäyttäjien välillä kontrolloimalla kansakunnan keulakuvia. Paljon vaikuttavampaa on sellainen tarkkailu ja valvonta, joka kohdistuu vähävaraisten tai vaikutusvallattomien ihmisten elämään. Heitä raastava viranomaiskontrollin koura on huomattavasti teräväkyntisempi ja raatelee syvemmältä kuin pelkkä julkisen sanan marmatus poliittisten vallankäyttäjien veroäyreistä ja optioista.

Läpinäkyvyys onkin muuttunut peili-ikkunaksi, joka läpäisee valoa lähinnä yhteen suuntaan. Viranomaiset tutkivat tarkoin, mitä *kansalaiset* harrastavat ja puuhaavat. Hehän voivat vehkeillä vaikka anarkistista vallankaappausta.[134] Tarvittaessa työttömien yhdistyksiin solutetaan Suojelupoliisin toukka. Ihmisten sähköpostiliikennettä voidaan uuden lain nojalla valvoa työpaikoilla, ja heille voidaan tehdä jopa ruumiintarkastuksia.[135] Sen sijaan kansalaisilla ei ole pääsyä sen enempää työnantajien kuin työviranomaistenkaan suunnitelmiin eikä juoniin. Kestävätkö ne läpivalaisua?

Joukko ilman liikettä

Kontrolli vahvistuu, kun viranomaiset keräävät kansalaisista tietoja. Tasa-arvon ja samanlaisuuden sekoittaen viranomaiset kohtelevat kansalaisia joukkona ja massana olettaen, että kaikki ihmiset ovat keskenään samanlaisia. Ihmisten yksilöllisyyttä ei nähdä persoonallisena voimavarana, vaan siitä puristetaan esiin vain ”joukkovoiman puute”, jota käytetään yksilöitä vastaan hallintovallan kurimuksessa.

Noin 500 vuotta ennen ajanlaskumme alkua elänyt japanilainen sotapäällikkö Sun Tzu on sanonut, ettei sotia voida voittaa yksin, ilman hyviä liittolaisia.[136] Liittolaisten apu onkin usein korvaamatonta. Ihmisten mahdollisuudet kapinoida yksin työpoliittista vallankäyttöä vastaan ovat vähäiset. Työttömillä ei ole yhteistoimintaa eikä etujärjestöä, eikä työttömien puolimiljoonainen joukko saa edustajaansa edes tupo-pöytään, vaikka kyseessä on maamme suurin ammattikunta. Nykyisin myös työnantajien ja työntekijöiden järjestöt puhaltavat jopa vastoin omia intressejään yhteen hiileen työttömien tappioksi.

Näin työviranomaisten ja työelämän organisaatiot hallitsevat kansalaisia, mutta kansalaiset eivät voi vastustaa heitä, sillä heiltä puuttuu juuri tuo Organisaatio. Työttömät eivät hakeudu yhteistoimintaan, koska joukkoliikkeeseen samastuminen leimaisi heidät helposti ei-toivotuksi ulkopuolisten laumaksi. Toisaalta suuri osa työttömistä on vailla työtä juuri sen vuoksi, että heidän arvotuotantonsa on yksilöllistä, kuten kirjailijan tai kuvataiteilijan työ, eikä yhdistymiseen koeta alun perinkään houkutusta. Eivät kaiken maailman ajattelijat ja yksin olijatkaan ole halunneet mennä luostareihin, sillä siellä he olisivat jatkuvan kontrollin, aamurukousten tai iltavigilioiden vankeja. Työttömän on siis maastouduttava ja piilouduttava.

Totuus on, että työllisyystilanteen korjaukset ovat useasti tapahtuneet muista syistä kuin valtiovallan toimien johdosta, esimerkiksi vientikaupan elpymisen tai jonkin muun onnenkantamoisen seurauksena. Työviranomaiset voisivatkin keskittyä patistelun sijasta pitämään vain huolta ihmisistä. Paras, mitä viranomaiset voisivat tehdä, on ”olla inhimillisiä”.

Positivistinen ihmiskuva on eettisesti negatiivinen

Työhallinnon ongelma on pitkään ollut teknis-välineellinen ihmiskuva, jonka se on oppinut 1950-luvun mittaavalta yhteiskuntatieteeltä. Positivistisen ihmiskuvan vallassa unohtuu usein se, että ihminen on elollinen, tunteva ja tahtova olento. Kaikki ihmiset ovat erilaisia. Niinpä meistä ei voida puhuakaan samassa merkityksessä. Sen sijaan viranomaiset pitävät lähtökohtanaan vanhakantaista oletusta, että ihmiset ovat samanlaisia.

Koska kyseessä ei ole tosiasia vaan virheellinen oletus, se muuttuu viranomaistoiminnassa pelkäksi vaatimukseksi. Työviranomaisten näkökulmasta ihmistä ei arvioida yksilönä, vaan ihmisiä pidetään pelkkänä persoonattomana ”työvoimana”. Jo sana ”työvoima” luo kuvan yksiaineksisesta massasta, jota voidaan käyttää välineenä. Tätä käsitettä käytetään, kun halutaan uskotella, että massaan sisältyy suurta tai jopa uhkaavaa potentiaalia. Tämän mukaisesti ihmisiä lähetellään summittaisesti koulutukseen tai työnhakuun.

Viranomaistoiminta perustuu behavioristiseen ihmiskuvaan. Sen mukaisesti ihmisten tekoja ei tarkastella tietoisena *toimintana* vaan ärsykkeen ja reaktion välisenä vuorovaikutuksena, *käyttäytymisenä* (engl. *behaviour*). Tavoitteena on ollut rakentaa vuorovaikutuksesta koostuva yhteiskuntamalli kansalaisen ja viranomaisen välille: viranomainen passittaa ja kansalainen reagoi ennustettavasti. Behaviorismi, interaktionismi ja positivismi ovat ihmisten hallintaan tähtäävän politiikan välineitä. Todellisuudessa tällainen ihmiskuva on kapea-alainen, sillä se sulkee ulkopuolelleen ihmisten mahdollisuuden *itse päättää suhtautumisestaan* eteen tuleviin asioihin. Ihminen halutaan typistää pelkäksi reagoijaksi, jolla ei ole oman ajattelun eikä poliittisen toiminnan tilaa. Hänet kavennetaan vain suorittajaksi ja osaksi massakulttuuria.

Positivismiin liittyy läheisesti yhteiskuntapolitiikassa suosittu pisteytys. Mittaamisen ja pisteyttämisen korostaminen on seuraus *määrällisistä* arviointiperusteista. Maailman pisteyttäminen muodostaa metafysiikan, joka on verrattavissa leibnizilaiseen monadologiaan. Sen mukaan todellisuus koostuu pistemäisistä yksiköistä, monadeista. Kun lapsi syntyy maailmaan, hänelle annetaan heti pisteitä, eikä tuo pisteyttäminen kovin nopeasti lopu. Jos planeetallemme saapuisi humanoidi vieraalta taivaankappaleelta ja kysyisi, mitä nuo pisteet oikeastaan ovat, hän varmaan hämmästyisi, mikäli hänelle kerrottaisiin, että ne eivät ole kerrassaan mitään. Ne ovat geometrian olioita, joilla ei määritelmän mukaan ole edes ulottuvuutta. Merkitystä niillä voi olla vain erilaisten asiaintilojen, mittasuhteiden ja lukumäärien ilmaisijoina. Tärkeää ei olisikaan pisteiden määrä vaan niiden laatu.

Positivistista ihmiskuvaa seuraten työviranomaiset kohtelevat ihmisiä useimmiten pelkkinä tilastoyksikköinä, joilla ajatellaan olevan irrallisia ja luetteloitavia ominaisuuksia. He järjestävät kampanjoita, joiden tarkoitus on paljastaa työnhakijan ominaispiirteitä ja arvioida hänen soveltuvuuttaan eri tehtäviin. Kun ihmisellä on jokin tieto tai taito, työviranomaiset sanovat sitä hänen ”osaamisekseen”. Ongelmallisinta tällaisen jaottelun tai luokittelun periaatteissa on niiden taustalla vaikuttava välineellinen ihmiskuva. Ihmisyyden kokonaisuus on aina enemmän kuin osatekijät, joista se koostuu. Ihmiset eivät yleensä koe tulevansa ymmärretyiksi irrallisina pidettyjä ominaisuuksiaan koskevissa luokitteluissa.[137] Tämä puolestaan johtaa viranomaistoiminnan välttelyyn.

Asiakirjaihmisen synty

Nykyisen työhallinnon kautta on luotu kokonaan uusi ihmisrotu, joka on lähtöisin erään tieteellisen tematisaation pyhästä paradigmasta. Tuo ihmisrotu on *homo papyrus byrocraticus* eli ”asiakirjaihminen”. Ihmisten luettelointi ja heidän ominaisuuksiensa pilkkominen tapahtuvat positivistisen ihmiskuvan keinoin. Siihen liittyy käsitys, että yksilöt ovat keskenään vaihdettavissa. Ihminen nähdään pelkkänä suorittajana. Tämä sopiikin sellaisten työnantajien piirustuksiin, jotka eivät piittaa, ketkä nimenomaiset ihmiset heidän töitään tekevät. Ihmisten valikointi suorittaviin tehtäviin tapahtuu esineellistävin perustein, mikä saattaa heijastella myös työtehtävien omaa luonnetta. Kyse on ihmisten käyttämisestä välineinä.

Tätä nykyä melkein kaikki ihmiset ovat jo valistuneempia kuin tuo viranomaisvallan lähtökohtana oleva näennäistieteellinen ihmiskuva. Noin puolen vuosisadan takaa periytyvä tekninen ja positivistinen sosiologia on kuitenkin opettanut tilastolliset ja esineellistävät tutkimusasenteet myös julkisen hallinnon organisaatioille, jotka ovat ottaneet ne vastaan mitä suurimmalla kiitoksella. Ovathan ne antaneet vallankäyttäjille tehokkaat aseet ihmisten tasapäistämiseksi ja heidän persoonansa kieltämiseksi.[138]

Suurin osa työnantajista on nykyisin tietoisia työviranomaisten toiminnan taustaehdoista. He valitsevat työpaikalleen aina tietyn *persoonan*. Suorittavissakin töissä on alettu kiinnittää yhä enemmän huomiota ihmisen kokonaisuuteen eikä vain sellaisiin erillisiin tai luetteloitavissa oleviin piirteisiin, joiden perusteella voidaan päätellä jokin muodollinen pätevyys, joka ihmisellä on tai ei ole. Niinpä esittämäni kritiikin tärkein sisältö voidaan pukea transsendentaalifilosofisen ihmiskäsityksen muotoon: *Ihminen on toiselle ihmiselle suuri salaisuus. Tämän tulisi ohjata pikemminkin toisen ihmisen kunnioittamiseen ja arvostamiseen kuin pyrkimykseen määritellä hänen ihmisyyttään viranomaispapereiden piirustuksilla*.[139] Positivistisen ihmiskuvan ja transsendentaalifilosofisen ihmiskäsityksen ero on tällöin sama, jota professori Lauri Rauhala on painottanut filosofiassaan: *ihmiskuva* on reflektoimaton eli harkitsematon ja siten ideologinen, kun taas *ihmiskäsitys* on tiedostettu, ja se perustuu ontologiseen analyysiin eli sen pohtimiseen, mitä ihmisyys filosofisesti katsoen on.[140] Ihmisten ominaisuudet eivät välttämättä paljastu testien, mittausten eivätkä ansioluettelojen kautta vaan persoonallisten kohtaamisten tuloksena.

Myös työelämässä, kuten vaikkapa opettajan työssä, työnteon väline on usein ihmisen persoona. Miksi siis luetteloida ja luokitella ihmisten tietoja tai taitoja jaottelemalla niitä erilaisiin osaamisprofiileihin, sektoreihin ja segmentteihin? Tiedeyhteisöjen lisäksi henkilöstövalintafirmoissakin on alettu viime aikoina ymmärtää ihmisen kokonaisvaltaisen kohtaamisen

merkitys, kun niin sanotun laadullisen tutkimuksen asenteet ja arvot ovat löytäneet tiensä myös niiden menetelmiin. Toisaalta tätä kautta on vasta saavutettu filosofinen lähtötaso, jonka taakse on jäänyt paljon järjetöntä ihmisten kontrollointia.

On tietenkin mahdollista, että myös viranomainen itse tietää kaiken edellä lausutun, mutta hän käyttää positivistisen asenteen takaamaa sosiaalipoliittista valtaa hyväkseen. Työviranomainen on yhtä aikaa kettu ja siili. Viranomainen voi vetäytyä omien piikkiensä taakse suojaan. Ollessaan kettu työviranomainen yrittää oikeuttaa omaa asemaansa juonillaan: väsyttämällä häntä. Ihmisen elämä yritetään kaventaa vain siihen byrokraattiseen aineistoon, joka on osoitettavissa dokumenteilla. Ihminen on työviranomaiselle samaa kuin hänen ”työhistoriansa”. ’Työhistoria’ puolestaan on mahtipontinen käsite, jota viranomainen käyttää todistellakseen oman rekisteröinti- ja kirjanpitotoimintansa tärkeyttä. Näin viranomainen toivoo, että ihminen arvostaisi enemmän viranomaista itseään.

Todellisuudessa kaikki tietävät, että viranomaiselimissä ihminen on kaulaansa myöten krokotiilin kidassa. Ihminen tuntevana, rakastavana ja hellyyttä kaipaavana olentona on viranomaiselle kuin viranomaiselle vieras ilmiö. Siinä, missä toisen ihmisen läsnäolo ja elämä herättävät minussa ja toisissa ihmisissä inhimillisiä tunteita, viranomaisille ihmistä tässä muodossa ei ole olemassa. On vain asiakirjaihminen: se, mikä on A4-kokoisille paperiarkeille dokumentoituna. Viranomaisen näkökulmasta olisi toivottavinta, että ihminen olisi *kuollut*, koska silloin hän ei tekisi enää mitään uutta. Hänen elämänsä olisi lopullisesti hallittavissa ja työnnettävissä arkistoon.

Kansalaisoikeuksien kiistäminen

Sosiaaliturvajärjestelmäämme pidetään suurimmaksi osaksi Suomen Sosialidemokraattisen Puolueen luomuksena. Kunnia työnantajien ja työntekijöiden saattamisesta saman pöydän ääreen niin, että valmiiksi saatiin sopimus yhteisesti rahoitetusta työttömyyspäiväraha- ja sosiaaliturvajärjestelmästä, kuuluu vasemmistopuolueista sovittelevimmalle, SDP:lle. Mutta byrokratisoiduttuaan viranomaisvalta on tullut jakaneeksi kauhallaan paitsi rahaa, myös pahaa.

Samalla kun työviranomaiset ovat hokeneet ihmisten tasa-arvoisuutta, sosiaaliviranomaiset ovat johdattaneet ihmiset keskenään eriarvoiseen asemaan. Esimerkkinä siitä on vuonna 2000 voimaan astunut säädös, jolla toimeentulotuen saajien pankkitilitiedot avattiin, pankkisalaisuus murrettiin ja pankkitiedot ulotettiin viranomaiskontrollin piiriin.[141] Toimeentulotuen saajat ovat usein työttömiä. Viranomaiset voivat nyt urkkia heidän pankkitietonsa. Muita ihmisiä koskee edelleen perustuslailliseen *yksityisyydensuojaan* nojaava pankkisalaisuus. Lisäksi uusi laki loukkasi myös

perustuslain *yhdenvertaisuussäädöstä*, jonka mukaan ihmiset ovat viranomaisten edessä yhdenvertaisia.[142] Menettely muistuttaa 1930-luvun Saksan käytäntöä, jonka mukaisesti juutalaisten pankkitilit avattiin ja omaisuus siirrettiin valtion haltuun. Samantyyppistä asennetta osoittaa taannoisen kokoomuslaisen sosiaali- ja terveysministerin Maija Perhon innostus, jonka mukaan sosiaalihuijauksen ehkäisemiseksi tehdään ”kaikki mahdollinen”.[143]

Tilastojen valossa sosiaalihuijareita on kuitenkin vain noin yksi prosentti kaikista toimeentulotuen saajista, ja rahallisesti summa ei ole tuota prosenttiosuutta suurempi.[144] Niin pieni hävikki voitaisiin hyväksyä viranomaistoiminnan omasta vaikeaselkoisuudesta tai elämäntilanteiden vaihtelusta johtuvana, kun tiedot ja ehdot muuttuvat, eikä paraskaan sosiaali-insinööri pysty enää laskemaan tai ”sosiaalisuunnittelemaan”, millä tavoin yhden etuuden hakeminen tai hakematta jättäminen vaikuttaa johonkin toiseen esimerkiksi asumistuessa. Koska väärinkäyttö on Suomessa kansainvälisesti vertaillen vähäistä ja kansalaisten kuuliaisuus viranomaisia kohtaan huomattavasti korkeampi kuin monissa Etelä-Euroopan maissa, ei pyrkimyksen estää väärinkäytöksiä pitäisi riittää perustuslaillisen yksityisyydensuojan kaventamiseen. Yksityisyydensuojan loukkauksissa ja yleisessä eriarvoistamisessa onkin kyse poliittisesti hienostuneesta fasismista, jolla vainotaan työtöntä kansanosaa ja kiistetään sen perustuslaillisia oikeuksia. Taustalla lienee poliittisen vallan kyvyttömyys ratkaista työttömyysongelmaa oikeudenmukaisilla keinoilla – ja kateus työttömien joutilaisuutta kohtaan.

Luottamusloukut

Se, että työttömyydestä syytellään työttömiä, ilmentää poliittisen vallan ja kansalaisten välistä luottamuspulaa. Nykyään yhä useammat ihmiset ovat alkaneet epäillä viranomaistoiminnan moraalista oikeutusta. Miksi juuri työttömiä saisi komennella, kun he ovat muutenkin alistettuja yhteiskunnassa? Mikä oikeus työviranomaisilla olisi puuttua omien ylläpitäjiensä eli veronmaksajien yksityisyydensuojaan ja tahdonmuodostukseen? Mistä juontavat juurensa viranomaisvallan suvereeniuden ja kansalaisten alamaisuuden periaatteet?

Jos poliittisia oikeuksia koetetaan luoda julkisen vallan kautta, toiminnan pitää perustua luottamukseen. Ennen vanhaan yhteiset asiat hoidettiin ihmisten keskinäisillä sopimuksilla ja työnjaolla, esimerkiksi talkoilla. Niiden jatkeiksi syntyivät luottamustoimet. Kuntien tehtäviä hoidettiin aikoinaan jakamalla paikkakuntalaisille vapaaehtoistehtäviä. Merkittävä muutos tapahtui 1960-luvulla, jolloin valtion ja kuntien toimintaa alettiin laajentaa, ja suuri osa niiden tehtävistä byrokratisoitiin. Tehtäviä tuli lisää, ja niitä varten perustettiin palkattuja virkoja, joihin

nimitettiin vakituisia virkamiehiä.

Virkamiehet olivat alun alkaen olemassa kansalaisten palvelemista varten. Nykyajan virkamies erehtyy pitämään virkaa omanaan ja katsoo, että se on olemassa enemmänkin häntä itseään ja hänen toimeentuloaan varten kuin sitä tehtävää varten, jonka vuoksi virka on perustettu. Virkaistuimeltaan virkamies pyrkii määräilemään kansaa. Hän voi vaikkapa ajaa kansalaisen ulos toimistostaan. Hän on tavattavissa vain virka-aikana, esimerkiksi keskiviikkoisin kello 12.00–12.15. Itse hän on tyytymätön palkkaukseen. Jos kansalaisen ja viranomaisen välille syntyy konflikti, viranomainen vetoaa demokratiaan ja poliittisen vallan edustuksellisuuteen. Saattaapa hän poliitikkojen kanssa eri mieltä ollessaan levittää kätensä ja valittaa toteuttavansa ”vain poliittisia päätöksiä”. Tällaiselle viranomaiselle voisi muistuttaa, että mikäli hän ei itse hyväksy niitä periaatteellisesti, hänen velvollisuutensa olisi sanoutua tehtävistään irti.

Todellisuudessa edustuksellinen demokratia on harvainvaltaa, jonka kautta poliitikot ja virkamiehet pyrkivät hallitsemaan kansalaisia. Lait voivat olla järjettömiä ja yhteisen edun vastaisia. Joka tapauksessa ne ovat relatiivisia eivätkä välttämättä perustu eettisyyteen vaan intresseihin ja mielipiteisiin. Tiettyinä aikoina ovat voimassa diktaattorien ja toisina ajanjaksoina kansan enemmistön toiveiden mukaiset lait. Vaaleissa puolestaan ei äänestetä asiakysymyksistä, vaan niissä valitaan ainoastaan henkilöitä. Kansalaisilla ei ole myöskään sopimusta lakien noudattamisesta valtiovallan kanssa, joten julkisella vallalla ei ole perustetta patistella kansalaisia.

Libertarismi on poliittinen suuntaus, jonka mukaan valtiovallalla on silti velvollisuus huolehtia ihmisten perusturvallisuudesta. Miten tällainen epätasapaino voidaan ymmärtää? Se voidaan ymmärtää juuri niin, että valtio nähdään palvelijana. Valtion pitää olla alistettu ihmisille eikä päinvastoin. Ihmisiä koskee *self-ownership*, eli ihmiset omistavat itsensä, ruumiinvoimansa ja henkisen kapasiteettinsa, kun taas julkisen vallan ja julkisyhteisöjen tehtävä olisi pitää ihmisistä huolta ja taata heidän mahdollisimman suuri vapautensa. Ainakaan yhteistä etua ei saisi edistää yksilöiden etuja loukkaamalla, eikä yksien onnellisuutta saa edistää toisten ihmisten onnellisuuden kustannuksella. Kun niin sanottu yhteiskuntasopimus voidaan katsoa murentuneeksi jo tuloerojen ja luokkayhteiskunnan uuden voimaanastumisen seurauksena, miksi ei samalla siirryttäisi libertaristiseen yhteiskuntaan, jossa tuota valheellista luottamus- ja vaihtosuhdetta ei alun perinkään katsota voimassaolevaksi? Valtio myönnettäisiin tällöin pelkäksi tulonsiirron välttämättömäksi välineeksi, ja muutoin sille annettaisiin ulkoisesta turvallisuudesta ja hyvinvoinnista vastaava palvelijan rooli.

Filosofinen ihminen ei voi hajottaa itseään kahteen osaan: toisaalta siihen, joka ajattelee johdonmukaisesti, ja toisaalta siihen, joka seuraa lakeja. Toisin on viranomaisten laita. Viranomaisen identiteetti koostuu

elämänvaleesta, jonka mukaisesti viranomainen myöntää kyllä toimintansa epärationaalisuuden mutta kieltäytyy tekemästä mitään asioiden oikaisemiseksi. Viranomaiset laskevat luikuria myös itselleen. Laillisuuden varjeleminen on osa pakkoneuroosia, jolla viranomainen pyrkii sovittamaan oman toimintansa ristiriitaisuuden. Todellisuudessa lait ovat kirjallisia painotuotteita, joiden moraalinen velvoittavuus on kyseenalainen.

Silti viranomaisvalta vetoaa lainsäädäntöön. Se on pakottamista. Jos pakkoihin ei suostuta, seuraa oikeustoimia. Oikeus puolestaan on kostoa tottelemattomuudesta. Ja oman oikeutuksensa viranomainen tukee – mihinkäs muuhun kuin lakiin. Lakien avuksi ovat tulleet koulutus- ja pätevyysvaatimukset: viranomaisen hallitsemaan virkaan vaaditaan usein virkatutkinto. Työviranomaisen tapauksessa tuo koulutus on yleensä sosiaalitieteellinen, hallintotieteellinen tai juridinen. Niinpä työviranomainen arvioi asioita nimenomaan oman koulutuksensa näkökulmasta. Koulutus on ideologia, johon hän uskoo. Liittyyhän sen saavuttamiseen paljon ponnistuksia ja vaikeuksia, tenttejä ja testejä, sekä vihdoin myös tutkinto.

Todellisuudessa suuri osa sosiaalitieteellisestä koulutuksesta on propagandaa, jonka kautta ihmisiä taivutellaan omaksumaan yliyksilöllinen maailmankuva. Työviranomaisella on useimmiten juuri tuo maailmankuva. Hänet on opetettu valvomaan nimenomaan yhteiskunnan etua ja viranomaisten omaa etua, ei juuri koskaan *yksilöiden* etua. Hän saattaa tosin epäillä tämän näkökulman oikeutusta ja sen yksipuolisuutta, mutta hän pitää siitä kiinni virkatoiminnassaan kahdesta syystä. Ensinnäkin hänet on opetettu uskomaan, että yliyksilöllinen ihmiskuva on se ainoa oikea. Tämä on tapahtunut ehdollistamisella, kun tenteistä ei ole päästetty läpi, ellei ole antautunut kehumaan marxismia yliopistojen pulpeteissa. Toinen syy on se, että yliyksilöllisen ideologian taakse viranomainen pääsee kiemurtelemaan kansalaisten vastaväitteiltä piiloon. Sosiaalitieteellinen kollektivismi tarjoaa lievityksen juuri niihin omantunnon kipuihin, joiden keskelle työviranomainen joutuu työelämän hammasrattaita pyöritellessään.

Asetelman nurinkurisuus paljastuu, kun kerrataan viranomaistoiminnan historia: virkamies oli alun perin talkoolainen, kansalaisten palvelijaksi ja luottamusmieheksi hyvää hyvyyttä valittu henkilö. Yksilöiden arvon kääntää kieroon se, että viranomaistoiminta on nyt institutionalisoitu byrokraattiseksi ja hierarkkiseksi systeemiksi. Tämän työelämän filosofiaa käsittelevän teoksen näkökulmasta viranomaistoiminnalla ei ole mitään yksiselitteistä oikeutusta. Viranomaistoiminnan oma legitimaatio on pelkästään historiallinen ja relatiivinen. Tämän totesi myös yhdysvaltalainen filosofian professori Robert Nozick. Teoksessaan *Anarchy, State and Utopia* hän luonnosteli sellaisen valtion ihanteen, jossa valtion vaikutusvalta yksityisten kansalaisten elämään olisi supistettu minimiinsä.[145] Mammuttimaista viranomaistoimintaa tulisikin nähdäkseni

kutistaa, paitsi valtion yksipuolisen vallankäytön välttämiseksi, myös siitä syystä, että sen ylläpito tulee veronmaksajille ylivoimaisen kalliiksi.

Talousilmiöiden psykologisoiminen

Kun työttömyyteen etsitään *syyllistä*, yksilön rooli vastuullisena subjektina mielihyvin tunnustetaan. Tähän liittyy sosiaalipolitiikan "kaikki on omaa syytä" -selitysmalli. Sen mukaan ihmisen kaikkia vastoinkäymisiä pidetään todellakin hänen omana syynään, eikä viranomainen haluaisi tunnustaa velvollisuutta yksilöiden auttamiseen edes siinä laajuudessa kuin se on pakotettu tekemään. Tämä merkitsee käytännössä seuraavaa. Vaikka sosiaalitieteilijä muutoin onkin omaksunut kollektivistisen ideologian, hän saattaa kelpuuttaa myös individualistisen ihmiskäsityksen, kunhan yksilö voidaan sen avulla todistella syylliseksi omaan kurjuuteensa. Jos taas kyse on työttömän *oikeuksista*, yksilön asemaa ei tunnusteta eikä kunnioiteta, vaan asioita tarkastellaan vain julkisen edun kannalta: mitä hyötyä ihmisestä on yhteiskunnalle? Poliittisten aatteiden lisäksi myös yksilö*psykologiasta* on tehty työvoimahallinnossa argumentti, jolla ihmisiä voidaan syyllistää – ja jolla voidaan kieltää yhteiskunnalliset selitysperusteet silloin, kun ne valaisisivat työttömyyden syntysyitä. Työttömyyden kääntämistä ei-taloudelliseksi, ihmisten kallon sisäiseksi ilmiöksi, nimitetään asioiden psykologisoimiseksi.

Yksilöiden syyllistämistä jatkaa yksilöpsykologia. Työviranomaisissa toimiva psykologikunta jakautuu kahtia: työpsykologeihin ja ammatinvalintapsykologeihin. He eivät useinkaan katso työelämän ilmiöitä kokonaisuuksina. Juuri heille yhteiskunnan vaikutuksen myöntävä sosiaalipsykologinen tarkastelutapa olisi tarpeellinen. Analysoimalla asioita yksilöpsykologisin teorioin he saavat työelämän ilmiöt näyttämään paikka paikoin sairailta, mitä ne varmasti ovatkin. Vaikka siis asialla ovat yksilöpsykologit, he eivät yksilöpsykologisen lähestymistapansa vuoksi ymmärrä yksilöä, sillä metodologista individualismia ei käytetä tällöin yksilön puolesta vaan häntä vastaan.

Keskeistä on, kuka määrää hallinnollisesti motivoituneen psykologisoinnin suunnan. Psykologit saattavat epäillä työnhakijan työttömyyden johtuvan vaikkapa psyykkisestä sairaudesta. Myös näennäisesti terve ihminen voi olla salakavalasti sairas. Niinpä ihmisessä, joka on työelämän ulkopuolella, voi piillä salainen psyykkinen ongelma, kuten neuroosi, fobia, mania, skitsofrenia tai jokin vakavanluonteinen persoonallisuushäiriö, kuten narsismi. Siksi työvoimatoimistojen psykologit epäilevät aina asiakkaitaan, ja asiakkailla on syytä olla varuillaan. Sekä työelämä että työttömyys stressaavat ihmisiä nykyään niin paljon, että ne tekevät monet ihmiset oikeastikin sairaiksi. Mutta myös viranomaisten harjoittama painostus on omiaan synnyttämään psyykkisiä ongelmia. Työelämä on

hyvä bisnes psykologeille ja psykiatreille, sillä se helpottaa heidän omaa työllistymistään.

Kun Suomi oli pudonnut puusta vuonna 1993, maan hallitus teki päätöksen, jolla työvoimatoimistoihin perustettiin 200 uutta ammatinvalintapsykologin virkaa. Näin hallitus koetti uskotella kansalaisille, että työttömyys ei johdukaan kurjasta taloudellisesta tilanteesta vaan muodostaa oman psyykkisen painajaisensa, jota lääkitsemään tarvittiin kuorma-autolastillinen pöpilääkäreitä. Todellisuudessa päätöksestä hyötyi lähinnä Suomen psykologiliitto, jonka tilannetta ratkaisu huojensi. Juuri tämä on taloudellisten ilmiöiden tematisoimista kierolla tavalla ”psyykkisiksi”.[146]

Ammatinvalintapsykologien konsultaatioissa ihmisten intohimot puolestaan latistetaan. Ihmisen ei katsota *omistautuvan* tai *rakastuvan* työhön tai ammattiin, jonka hän kokee omakseen, vaan hänen toivotaan ”tunnustelevan” ammatteja ulkokohtaisesti ja suorittavan niiden kesken ”vertailua ja valintaa”. Ammatin valitsemiseen liittyvä retoriikka ohjaa ihmisiä omien voimavarojen tuhlaamiseen. Totuus on kuitenkin seuraava: *siitä, joka ”valitsee” ammatin, ei tule koskaan hyvää työntekijää, koska hänen ratkaisujaan ei sanele intohimo.* Innostuneessa tilassa valinnat saattavat osua tietenkin myös harhaan, mutta ainoastaan intohimosta ja tekemisen sisäisestä pakosta syntyy hyviä kirjailijoita, runoilijoita, merimiehiä, kokkeja, partureita, lääkäreitä, palomiehiä, poliiseja ja opettajia. Ihmisten elämää leimaa halu ja usko siihen, minkä he kokevat elämäntehtäväkseen. Tällainen ihminen ei valitse, vaan hänet valitaan: hän on valittu omalle tehtävälleen. Parhaassa tapauksessa näiden ihmisten intohimosta syntyy kokonaisia yrityksiä, kun ihmisten oma toiminta valuu yli äyräiden, ja heidän täytyy palkata lisätyövoimaa vastaamaan hyödykkeiden tai palvelujen kysyntään. Sen sijaan ”ammatin valitseminen” on hämähäkinseittien kutomista. Todellisuudessa ammatti valitsee tekijänsä.

”Tervetuloa ilmaiseen persoonallisuustestiin”

Työvoimatoimistossa saattaa nykyään käydä niin kuin monella muullakin markkinatorilla, ja joudut ilmaiseen persoonallisuustestiin. ”Eihän siitä sinulle haittaakaan ole”, toteavat työvoimaneuvojat lähettäessään terveen ihmisen psykologin juttusille. Siitä kaikki alkaa. Jokaisesta ihmisestä voidaan löytää piirre, jonka perustella hänet voidaan määritellä epänormaaliksi, poikkeavaksi tai sairaaksi. Ei ole yhteiskunnallista ongelmaa, jota ei voitaisi kääntää yksilön pään sisäiseksi pulmaksi. Esimerkiksi jos ihminen ei ota vastaan koulutustaan vastaamatonta työtä, hänen voidaan väittää olevan itseensä sulkeutuva ja narsistinen luonne, joka ei myönnä olevansa avun tarpeessa – saati että hän pystyisi luopumaan omasta itsestään toisten ihmisten hyväksi. Ja jos ihmisen katsotaan kieltäytyvän

työstä siksi, että hänellä on hyvä itsetunto, tuokin asia voidaan psykologien kaleidoskoopissa kääntää nurin päin. Voidaan väittää, että todellisuudessa hän on sulkeutunut, yksinäinen ja ahdistunut: hänellä on paisuteltu minäkuva, joka aiheuttaa sen, ettei hän ole lainkaan yhteistyökykyinen, vaan tullakseen sosiaalisesti terveeksi yksilöksi hän tarvitsee työvoimatoimiston osoittamaa kuntoutusta. Tarvittaessa ihminen toimitetaan hoitoon, josta häntä ei päästetä pois ennen kuin hän on todistettavasti "terve".

Koska hoitoon joutuminen vain lisää työttömän stressiä, hänen asiaintilansa ei suinkaan parane vaan heikkenee. Mikäli hänen päätään aletaan puuduttaa pillereillä, hän menee tokkuraan eikä virkoa siitä mahdollisesti koskaan. Lääketieteellisen hoidon kautta työelämän ongelmat ja oma väkivaltaisuus kiertyvät ihmisten henkisen vapauden loukkauksiksi, kun heidän rationaalisuutensa yritetään kieltää ja ajatteluaan manipuloidaan psykofarmasialla.

Psykologisten terapioiden tarve on kerran alkuun päästyään loppumatonta. Vaikka ihminen selviäisi psykiatrien ja psykologien konsultaatioista takaisin normaaliin elämään, *varmuutta* hänen terveystilastaan ei voida koskaan saavuttaa.[147] Hänestä saattaa aina löytyä jokin piilevä sairaus, joka estää häntä palaamasta terveen kirjoihin. Ja kun ihmiseen on kerran lyöty hullun leima, ei se pesemällä pois lähde. Ihminen voi vain yrittää hävittää tietonsa, potilaskertomuksensa ja kansionsa ja vaieta kokemuksistaan työpsykologien ja työpsykiatrien konsultaatioissa. Tämä ohjaa häntä kieltämään oman persoonansa ja menneisyytensä. Eikä kukaan ota varmasti työhön sellaista hakijaa, josta tiedetään, että hänellä on ollut "niitä ongelmia" – ainakaan niin kauan kuin terveitä työnhakijoita on vielä jäljellä.

Politiikan takaisku

Julkisen vallan ja kansalaisten välistä luottamuskriisiä hoidetaan nykyään tavalla, joka pahentaa tautia. Suhteessaan viranomaisiin ihminen voi valita kahden vaihtoehdon välillä. Toinen on suostumista peliin. Se on nöyristelemistä ja tottelemista, alistumista myöntämään, että ihminen muka kunnioittaa viranomaista. Toinen vaihtoehto on avoin ja suora kapinamieli. Myönteistä siinä on tosiasia, että kapinoimalla ihminen oikeastaan *luo itsensä:* sen, mitä hän yksilönä ja persoonana on.

Tilanne voi olla useanlainen: voi olla yksilö vastaan yhteiskunta, yliopisto vastaan tutkija, vanki vastaan vankila. Ja viranomainen voittaa aina hallinnollisesti kansalaisen voittaessa ideologisesti. Hyökkäämällä viranomaista vastaan ihminen saa asiansa kuuluviin ja ilmaisee viranomaistoiminnan vastaisuutensa, ja suurin merkitys tällä on juuri kansalaisen oman identiteetin kannalta.

Vaarallisimman uhan viranomaistoiminnalle muodostaa se, että tavalliset koulutusta vailla olevat kansalaiset kapinoivat. Heitä on paljon, eikä heidän protestoimisen haluaan voida selitellä pois tai tehdä tyhjäksi väittämällä, että se johtuu vain liiallisesta lukeneisuudesta, joka on vienyt todellisuudentajun esimerkiksi yliopistojen professoreilta. Sivistyneistön vastalauseet voidaan aina kääntää politiikassa ja viranomaisvallan piirissä näyttämään pelkältä akateemiselta näpertelyltä, kun kritiikin esittäjien voidaan väittää tekevän sitä työkseen ja olevan itsekin viranomaisia! Heidät voidaan myös leimata pelkiksi vieraantuneiksi idiooteiksi ja selittää kapinan johtuvan heidän korkean asemansa tuottamasta turhautuneisuudesta. Sen sijaan syrjäytyneiden ja ulkopuolisten työttömien kapinamuodot ovat pelottavia.

Viranomainen puolestaan pelkää vain yhtä asiaa: virkansa menettämistä. Jos viranomaiselle esittää periaatteellista arvostelua, viranomainen kokee asemansa uhatuksi ja alkaa pistellä miekkojaan työttömään. Kun näet kadulla pultsarin, hänen kurjuutensa johtuu todennäköisesti siitä, että hän on esittänyt jossakin virastossa viranomaistoiminnan vastaista kritiikkiä. Tuo virasto voi olla peruskoulu, sosiaalitoimisto, työvoimatoimisto tai verovirasto. Kun näet oikeuden eteen tai sydänsairaalan leikkauspöydälle raahatun toimitusjohtajan, hänenkin onnettomuutensa on seurannut mitä ilmeisimmin siitä, että hän on joutunut konfliktiin viranomaisten kanssa. Asiaa ei ole auttanut se, että hän on yrittänyt pelastaa pari tuhatta työpaikkaa ja monen ihmisen toimeentulon – ja pitänyt sitä vieläpä elämäntehtävänään.

Työtön puolestaan ei uskalla mennä työvoimatoimistoon juuri muulloin kuin ruuhka-aikaan eli iltapäivisin, jolloin kaikki toisetkin työttömät ovat jo heränneet eikä viranomaisilla ole aikaa paneutua kansalaisten kurjaan tilaan. Enintään he ehtivät syöstä asiakkaan päälle sanasalaatin: ”Teidän pitää ottaa yhteys Sosiaalitukijakoperustetasoitusositusvirastoon. Jos asia ei onnistu siellä, ottakaa yhteys Määrätarkistusrahoitusanomuslakitupakäsittelytoimistoon. Mikäli asia ei ratkea sielläkään, lähettäkää valitus Varavaurioraivausvuorovarausratkaisutoimikuntaan tahi vaihtoehtoisesti maansiirtoasiainlääninvalituskokouskäsittelykansliaan, josta se siirretään tasa-arvoyhteisetuuslupauslunastuspakotusmaksatushallussapitotoimiston papupupulupu…”

Viranomaistoiminnan ja kansalaisten välinen luottamuspula on seuraus politiikan epäonnistumisesta. Kun talous on päästetty määräämään politiikkaa, kansalaiset rimpuilevat toistensa tukassa kiinni. Politiikan olemus oli ennen vanhaan sovittelu. Sen merkiksi sovittelevat puolueet olivat suurimpia. Nykyään politiikka on ääriarvoja tavoittelevaa, mikä kertoo siitä, että vallan viekas käsi on onnistunut, ja ihmiset syyttelevät toisiaan todellisiin ongelmiin tarttumisen sijasta.

Simputtaminen on nykyisin kiellettyä Suomen Puolustusvoimissa. Siitä voidaan suorastaan rangaista esimiestä. Paljastavaa onkin, että simputus

sallitaan nykyään viranomaisissa. Samalla kun armeijat valmistautuvat käymään virtuaalisotaa tietoverkkojen hallinnasta, todellinen sota on siirtynyt kansalaisten ja viranomaisvallan välisiksi konflikteiksi toimistoihin ja virastoihin. Virtuaalisotaa käydään Internetissä ja kyberavaruuksissa, kun taas oikeaa ihmisten välistä sotaa käydään työviranomaisissa. Toisia aseita tuhoavien täsmäaseiden ja huippuelektroniikan mukaisessa sodassa ei ole enää kyse todellisesta elämästä ja kuolemasta, mutta työvoimatoimistoissa sen sijaan on. Yhteiskunnalliset konfliktit ovat siirtyneet kansojen ja valtioiden rajoilta keskelle kansalaisyhteiskuntia, ja merkkeinä siitä ovat suojeluskuntia vastaavat maakuntajoukot sekä niin sanotut ”ei-tappavat” aseet, kuten kumiluodit ja sähköpamput, jotka sopivat mellakoiden hajottamiseen ja aggressioiden tukahduttamiseen.

Mistä heput tulivat ja minne he menivät?

Mistä edellä kuvatuissa ilmiöistä on pohjimmiltaan kyse? Työelämän kokonaistrendinä ja tavoitteena on nyt saattaa ihminen *pelkän reagoijan rooliin*. Hänestä yritetään tehdä voimaton säntäilijä. Samaan tapaan kuin terroristi tahtoo hallita uhrinsa reaktioita, myös viranomaisissa ja työelämässä ihmisiä pakotetaan yhä useammin toimimaan *reaktiomaisesti*. Pelon ja aggression herättäminen on silloin tärkein tulos. Aggressio ei synny yleensä itsestään vaan turhautuneisuudesta. Vihamielisyys on frustraation vastareaktio. Myös työelämässä ja -viranomaisissa osapuolten on ensin turhauduttava ja sitten alettava käyttäytyä reaktiomaisesti. Niitä molempia seuraa *ajattelutilan menettäminen*, ja juuri siihen nykyinen viranomaisvallan käyttö ohjaa.

Pelkäksi reagoijaksi alistumista voi olla vaikeaa välttää tilanteessa, jossa ihminen on jatkuvan painostuksen alainen. Tällöin mikä tahansa toimintamuoto muuttuu tahattomasti ”reaktioksi”. Esimerkiksi työmarkkinoilla painostus osoittautuu iskuksi yksilöllisyyteen, jos ihmisen *vapaus valita oma suhtautumisensa* päälle kaatuvien asioiden keskellä katoaa. Työelämässä ja -hallinnossa ihminen on yhä useammin jatkuvan painostuksen alainen. Monesti yksilö tuntee tarvetta singota vihan takaisin sinne, mistä se on tullutkin, sekä nujertaa vihan tuossa kohteessa. Kohteena voi olla edellä kuvatulla tavalla vaikkapa työnantaja tai viranomainen. Pelkkä aggression ilmaiseminen ei kuitenkaan paranna tilannetta, sillä jäljelle jää *suhde*, jossa viha on syntynyt. Se koostuu vallitsevan *politiikan* normeista, ja siksi jokaisen työelämässä toimivan olisi syytä välttää pakonomaisia toimia pakonomaisissa tilanteissa.

Myöskään vihan projisoiminen konkreettiseen kohteeseen ei paranna tilannetta, kun ongelmat syntyvät *vääristyneistä yhteiskunnallisista suhteista*. Poliittisten asiayhteyksien tajuaminen edellyttäisi älyllistä analyysia, ja juuri sen lisääntynyt pelko ja ahdistettuna oleminen pyrkivät estä-

mään. Juuri siksi työelämän rakenteiden korjaamiseksi tarvitaan filosofisia vaikutuskeinoja. Sen sijaan yrityskonsultit ja työelämävalmentajat opettavat ihmisiä vain reagoimaan ja toimivat siten esteinä oman ajattelutilan luomiselle. Työelämän tuottamiin ahdistuksiin ei suhtauduta järkiperäisesti vaan käytännöllisesti ja toiminnallisesti: toistamalla joko uhrin avuttomuutta tai valtaapitävien mahtia. Poliittiset ja periaatteelliset vaikutuskeinot on hylätty pragmatismin voitoksi.

Pitkospuille ajettu pätkätyöläinen on yhä useammin pelkkä reagoija, aivan niin kuin hänen alistajansakin. Kun jollakin viranomaisella on sinulle ”asiaa”, hänellä ei yleensä ole mitään asiaa, vaan ikävyyksiä. Hänet on pantu asialle, ja hän toteuttaa työelämän sääntöjä. Niinpä nykyisellä työmarkkinapolitiikalla on ollut kaksi tapaa tuhota ihmisen perusturvallisuus: kiistää sosiaalinen tuki tai laittaa ihminen ponnistelemaan vain omien resurssiensa varassa. Kollektivismi on nykyisin tuota yhteisön tuen kieltämistä ja individualismi yksilön haastamista ja syyllistämistä. Molempia sovelletaan ihmisen vahingoksi. Oman ajattelun ja filosofoimisen mahdollisuus kumoutuu, kun ihminen joutuu elämään epävarmuudessa. Epävarmuudessa elää nykyään yhtä hyvin työtön kuin omien huippusuoritustensa varassa oleva uraohjuskin. Vastoin liiketaloudellisia johtamistekniikoita ja yrityskonsulttien neuvoja ahdistuksen, vaaran ja haasteiden kokeminen ei vapauta ihmiskunnan parhaita ja luovimpia voimia, vaan se johtaa pakonomaiseen itsensä kiusaamiseen, josta esimerkkeinä ovat erilaiset tulosohjausjärjestelmät, *survival*-ideologiat ja laadunvalvontaohjelmat. Se puolestaan on yhteiskunnallista hallintaa ja tarkkailua.

Filosofoimisen mahdollisuuden menettänyt ihminen on siis sopeutuja, joka toteuttaa positivistisen ja empiristisen ihmiskuvan mukaista asemaansa *stimuluksen* (ärsykkeen) ja *responsin* (vastineen) välisessä kaavassa. Hän on pelkkä vuorovaikutukseen pakotettu olento ilman oman ajattelun ja elämäntavan tilaa. Asian voi sanoa myös niin, että positivistinen ihmiskuva on omalla näennäisobjektiivisella asenteellaan pyrkinyt viemään perusteet ihmisten aktiiviselta poliittiselta toiminnalta, ja siten se on ollut omiaan kukistamaan yhteiskunnalliset kapinamuodot. Edellä esitetyn perusteella voidaan vastata myös siihen, mistä totalitaaristen maiden Gestapot ja miliisit aikoinaan tulivat ja minne he menivät. He eivät tulleet kulttuurimme ulkopuolelta, vaan he olivat tarkoin samastuneet niihin pragmaattisiin elämänkäytäntöihin, jotka vallitsivat viranomaisnormien ja -ohjeiden alla. He olivat oman filosofiattomuutensa ja ahdistuneisuutensa vuoksi hyväksyneet yhteiskunnan normit banaalisti ja identifioituneet todellisuuteen *sellaisena kuin se on:* he tahtoivat olla voittajia tai selviytyjiä ”syö tai tule syödyksi” -tyyppisillä säännöillä. Nykyisin he voisivat olla yhtä hyvin työviranomaisia tai työnantajia kuin heidän katkeroituneita uhrejaan, ja nykyajan orjuus onkin orjuutta nimenomaan naturalistisen ihmiskuvan välineellistävälle vaikutukselle, joka kohtelee ihmisiä eräänlaisina hyödyllisinä ja tottelevaisina eläiminä.

On olemassa suora linja, joka johtaa keskiajan kidutusvälineistä teollisen liukuhihnatyön mekaaniseen liikkeeseen ja myöhemmin ruumiin muokkaamisen tekniikoihin mekaanisia laitteita hyväksikäyttäen.

Jean Baudrillard[148]

VIRANOMAISTOIMINNAN SYVIN OLEMUS

Edellisessä luvussa viranomaistoiminnan olemusta kartoitettiin viittaamalla poliittisiin ja ideologisiin syihin, joiden vuoksi viranomaistoiminta ei palvele enää ihmisten etua vaan pyrkii turvaamaan hyvinvoinnin lähinnä viranomaisille itselleen. Viranomaistoiminnan paisuminen ei ole hyväksi edes virassa oleville ihmisille, sillä he joutuvat toimimaan työssään valheellisesti. Heidät pakotetaan vastoin tahtoaan kiusaamaan ja ahdistelemaan muita kansalaisia. Myös heidän oma persoonallisuutensa on jatkuvalla koetuksella. Niinpä tämä kirja ei olekaan suunnattu ketään viranomaisissa toimivaa yksilöä vastaan vaan myös heidän kaikkien puolesta.

Ihminen ei voi tietenkään tulla ”viranomaiseksi” ilman työelämää ja sen pakottavia normeja. Sillä ”työtähän hekin vain tekevät”. Seuraavaksi huomio siirretäänkin yhteiskunnallisista selitysperusteista viranomaisissa toimivien henkilöiden persoonaan ja psyykeen. Näkökulman asiaan avaa byrokraattisen toiminnan psykologinen analyysi. Jo edellä viittasin siihen, että psykologisoiminen muuttuu helposti psykofasismiksi, kun psykologi- ja psykiatrikunta selittää ihmisten tavanomaisen elämän ilmiöitä, esimerkiksi kulutuskäyttäytymistä tai ruokailutottumuksia, yksipuolisesti *pelkiksi psyyken ilmiöiksi*. Tämän mukaan esimerkiksi alkoholismi johtuu siitä, että ihminen on fiksoitunut oraaliseen eli imeväisikäisille ominaiseen ja suun toiminnoista mielihyvää tavoittelevaan vaiheeseen. Rahanahne säästäväisyys puolestaan voidaan selittää niin, että ihminen on kiinnittynyt anaaliseen eli ulostustoiminnoista mielihyvää saavaan vaiheeseen: mammonaa ihailemalla tai joskus jopa pois lahjoittamalla ihmisen katsotaan ruokkivan omaa narsismiaan. Riemullisena päivänsäteenä iloa levittävä ihminen puolestaan on juuttunut falliseen vaiheeseen ja luottaa sen merkiksi omiin omnipotenssifantasioihinsa eli kaikkivoipuuskuvitelmiinsa. Ihmisen masentuneisuuden puolestaan voidaan selittää johtuvan siitä, että ”hänellä oli lapsena liian vähän mielenkiintoisia leluja”. Normeista poikkeavaan käyttäytymiseen ripustetaan sairauden tai jonkin muun omituisuuden leima.

Hallitsevana selitysperusteena psykologisointi saattaa olla yksipuolista. Mutta kyseisellä tutkimusotteella voidaan luoda myös valoa viranomaistoiminnasta kärsivien viranomaisten omaan tilanteeseen. Teenkin nyt vastavedon ja psykologisoin viranomaistoiminnan omia motiiveja – edes hieman. Se, mitä seuraavaksi sanon, ei ehkä ole edellä lausuttua imartelevampaa, mutta se on kuitenkin ansaittua ja totta. Analyysini

perustuvat psykologiatieteen tarkkanäköisimpiin löydöksiin, jotka muodostavat yhden koko tieteenalan suurimmista ja loistavimmista keksinnöistä.

Persoonan alttius

Olet varmaan pannut merkille, että viranomaisissa toimivien ihmisten olemuksessa on jotakin heille luonteenomaista: että viranomaisia leimaavat tietyt persoonallisuuden piirteet. Viranomaisten toiminta on usein poikkeuksellisen jäykkää ja kaavamaista ja heidän ajattelunsa mustavalkoista. Heidän menetelmänsä ovat kankeita, ja asioiden käsittelyä pitkitetään tavalla, joka johdattaa epäilemään, onko tuo viivyttely tahallista. Viranomaistoiminnassa ihmistä vastaan saatetaan käydä jopa viivytystaisteluita. Päätöksiä ei anneta ennen kuin on ehdottomasti pakko tai laki *määrää*, ei missään tapauksessa silloin kun vielä *voidaan*. Osittain tämä seuraa viranomaistoiminnan omasta logiikasta, jonka mukaan viranomainen ei palvele ketään paremmin kuin välttämättä täytyy.

Tämä muodostaa vastakohdan yksityisille yrityksille, jotka kilpailevat siitä, kuka onnistuu parhaiten miellyttämään asiakkaita. Sen sijaan viranomaisissa asiat mutkistuvat. Viranomainen operoi esimerkiksi *ennakolta vaikuttavuuden* käsitteellä, joka on osa edellä selitettyä pakkoneuroottista logiikkaa. Tuo sanapari hyödyntää sinänsä johdonmukaista mutta spekulatiivista ajatusta, mitä tapahtuisi, jos *kaikki ihmiset* tekisivät jollakin tietyllä tavalla. Niinpä viranomaiset vetoavat usein siihen, että ”yksittäispäätös ohjaa aina yleistä käytäntöä” ja merkitsee siten myös periaatteellista ratkaisua, joka velvoittaa ratkaisujen tekoa kaikissa tulevissakin tapauksissa... Esimerkiksi jos viranomainen päättää jonkin asian sinun eduksesi, hän katsoo joutuvansa ratkaisemaan kaikkien muidenkin ihmisten samanlaiset tapaukset täsmälleen samalla tavalla. Jos taas aikaisempien päätösten tai käytäntöjen perusteella tiedetään, mitä mistäkin kysymyksestä on seurannut, tämä tieto ohjaa jo *etukäteen* ratkaisujen tekoa. Juuri tätä tarkoitetaan viranomaistoiminnan ennakolta vaikuttavuudella. Tehtyjen ratkaisujen katsotaan sitovan myös tulevaisuuden mahdollisuuksia, jolloin tuloksena on pattitilanteita: jossittelu entisestään halvaannuttaa asioiden hoitoa. Ennakkotapausten olemassaolo voi joissakin tapauksissa tehdä toiminnasta myös sujuvampaa, mutta asian psykologisesti paljastava merkitys ei olekaan sen käytännöllisessä puolessa, vaan olennaista on taustalla vaikuttava jäykkä ja yleistävä ajattelutapa.

Huomaat varmaan, että jo edellä esitetyllä ajatuskululla sinänsä on noita ”ennakolta vaikuttavia” ominaisuuksia. Se muun muassa estää ihmisiä tekemästä mitään luovaa tai uutta ja vaikuttaa yksilöiden toimintaan kuolettavasti. Kyseinen ajattelutapa perustuukin virheelliseen taustaole-

tukseen, että kaikki ihmiset, kaikki tapaukset ja kaikki elämäntilanteet ovat keskenään *samanlaisia*. Se puolestaan on johdeltu sinänsä oikeasta periaatteesta, jonka mukaan kaikkia ihmisiä tulisi kohdella *tasa-arvoisesti*. Virhe piilee siinä, että tasa-arvoisuudesta on johdeltu näkemys, että ihmiset ovat keskenään samanlaisia ja että heidän kohtelemisensa hallinnossa pitää olla samanlaista eli yksioikoista ja kylmäkiskoista. Koska ihmiset eivät ole samanlaisia, myös tasa-arvoisuus paljastuu pelkäksi kuplaksi, ja sen sijaan ihmisten tasa-arvoisuudella tulisi ymmärtää vain ihmisarvon yhtäläisyyttä. Viranomainen vetoaa kuitenkin tasa-arvon vaatimukseen ja siitä johdeltuun samanlaisuuden oletukseen: sinä olet viranomaiselle Kuka Tahansa, samanlainen kuin Kaikki Muutkin. Normista on tällöin johdeltu todellisuutta koskeva oletus eli ”tosiasia”, vaikka loogisesti ajatellen niin ei voitaisi tehdä. Virhepäätelmän tuloksena viranomainen tulee kieltäneeksi persoonasi. Niin ajatellessaan hän tulee kieltäneeksi myös oman persoonansa, sillä myös hän itse on ihminen.

Samanlaisuutta ja tasa-arvoisuutta sekoittavan ihmiskuvansa vuoksi viranomainen ei ymmärrä elämän monimuotoisuutta, ja elämän oma olemushan on juuri monimuotoisuus. Niinpä viranomainen ei ymmärrä elämääkään. Tuloksena on esineellistävä, kaavoittunut ja välineellinen ihmiskuva. Tämä seuraa edellä selitetystä yliyksilöllisestä ideologiasta ja sosiaalitieteellisestä kollektivismista. Ne ovat aatteita viranomaistoiminnan kulissien takana. Mutta näihin yliyksilöllisiin ideologioihin liittyy vielä *viranomaisen oma persoonallinen panos, joka vahvistaa tuota kollektivismin noidankehää.* Todellisuudessa viranomainen ei näet huolestu sen johdosta, että hän joutuu sovittamattomien ristiriitojen eteen työssään. Hän ei koe *persoonalliseksi ongelmaksi* sitä, että hän joutuu ratkaisemaan asioita ihmisten vahingoksi, vaikka hän tietääkin tekevänsä moraalittomasti ja väärin. Keskeinen kysymys kuuluu, *minkä vuoksi* suhteellisen mitäänsanomaton ja heikon moraalisen selkänojan takaava yliyksilöllinen ideologia voi riittää suojautumiskeinoksi omantunnon ja inhimillisyyden ääntä vastaan. Miksi yksi tietty henkilö katsoo voivansa paeta vastuuttomuuttaan lakien ja asetusten taakse, kun jollekin toiselle yksilölle tai persoonallisuustyypille vastaavanlainen ihmisten kiusaaminen kollektiivisen ideologian kidutusvälineillä olisi sula mahdottomuus? Moraalinen ihminen huutaisi tuskasta ja sanoutuisi irti virastaan pitäen sitä paholaisen keksintönä!

Vastaus löytyy persoonan käsitteen kautta. Virassaan viihtyvä virkamiestyyppi *ei ensinkään koe* huonoa omaatuntoa viranomaistoiminnan epäeettisyyden johdosta. Helposti mieleen tuleva selitys on, että hän ei ajattelekaan mitään: hän ei tiedosta eikä koe syyllisyyttä siitä, että hän kansalaisena alistaa muita kansalaisia. Psykologiatieteen tarjoama hämmentävä selitys hänen näennäiseen välinpitämättömyyteensä on, että *hän nauttii siitä!* Hän tuntee salaista mielihyvää sen johdosta, että hän saa oman virkansa suojista kiusata muita yksilöitä, urkkia heidän tietojaan ja

toteuttaa ”vain lakien ja asetusten määräyksiä”. Tällaista persoonallisuustyyppiä sanotaan psykoanalyyttisen teorian piirissä anaalisvarastoivaksi nekrofiiliksi eli henkilöksi, jonka ruoansulatus toimii huonosti ja jota leimaa rakkaus kaikkeen elottomaan ja kuolleeseen. Anaalisvarastoiva nekrofiili on määritelty myös vahvasti autoritaariseksi persoonallisuudeksi.[149] Se, mikä normaalissa ihmisessä on vain tunnollisuutta ja täsmällisyyttä, piirtyy anaalisvarastoivassa nekrofiilissä huippuunsa. Psykologisten tutkimusten mukaan anaalisvarastoivia nekrofiilejä työskentelee yhteiskunnan kaikilla sektoreilla, mutta useimmiten kyseinen persoonallisuus hakeutuu työhön julkiseen hallintoon, jossa hän itselleen ominaisella tavalla sijoittuu nimenomaan byrokraattiseksi viranomaiseksi. Viranomaistoimessaan hän voi sitten toteuttaa anaalisvarastoivia viettiyllykkeitään, joita leimaa myös padottu aggressiivisuus. Saadessaan tyydytystä ulosteiden pidättämisestä anaalisvarastoivan persoonallisuuden mielihyvärakenne ja viranomaistoiminnan harjoittama viivyttely lankeavat yhteen. Tässä mielessä koko viranomaistoiminnan rakennetta voidaan pitää anaalisvarastoivan persoonallisuustyypin luomuksena. Sen toimintamuodot ovat kankeita kuin paska, ja niitä leimaa hitaus sekä loputon ajan tappaminen.

Tämän tekstin lukija saattaa nyt ajatella, että jopa on vahvaa. Mutta vielä suuremman elämyksen lukijalle saattaa tarjota se, että edellä selitetty kuvaus anaalisvarastoivasta nekrofiilistä ja kyseisen persoonallisuustyypin vastaavuudesta byrokratiakoneistojen kanssa ei ole suinkaan tämän tekstin kirjoittajan omaa päähänpistoa. Edellä kuvattu analyysi on mitä suurimmassa määrin arvossa pidettyä tiedettä. Destruktiivisesti eli tuhoavasti toimivan mielenlaadun ja byrokraattisen vallankäytön välisen yhteyden selittäminen on yksi nykyaikaisen psykoanalyyttisen teorian kuuluisimpia saavutuksia.

Anaalisvarastoivan nekrofiilin käsite on peräisin saksalaisamerikkalaiselta psykoanalyytikolta, Erich Frommilta. Muutettuaan toisen maailmansodan edellä maanpakoon Atlantin toiselle puolen hänestä tuli eräs maailman johtavia psykoanalyyttisen teoriaperinteen edustajia. Vuonna 1973 julkaisemassaan teoksessa *The Anatomy of Human Destructiveness* (suom. *Tuhoava ihminen*, 1976) Fromm selitti anaalisvarastoivan persoonallisuustyypin käsitteellä entisen kotimaansa totalitarismia ja sen johtajien psyyken rakenteita. Hänen mukaansa Adolf Hitler, Joseph Göbbels, Heinrich Himmler ja eräät muut natsihallinnon virkamiehet edustivat anaalisvarastoivia persoonallisuustyyppejä sairaalloisen voimakkaasti. He olivat luonteeltaan jäykkiä byrokraatteja, joiden elämä oli omistettu ”velvollisuudelle”. He onnistuivat myös hyödyntämään useiden tavallisten ihmisten persoonallisuuteen sisältynyttä nekrofiliaa ja auktoriteettiuskoa, joiden tuella he tekivät laumasieluisista ihmisistä omia poliittisia käsikassaroitaan.

Natsismista ja fasismista on tietenkin matkaa suomalaiseen viranomaistoimintaan. Ei voidakaan väittää, että Kansaneläkelaitos ja työvoimatoimisto olisivat fasistisia organisaatioita – ainakaan välittömästi. Sen sijaan vertailu ohjaa tärkeämpään johtopäätökseen: myös monet pikkubyrokraatit perustavat asenteensa samaan toimintalogiikkaan ja viettirakenteeseen, joka vastaa toisen maailmansodan melskeistä elämäntehtävänsä löytäneiden keskitysleirikomendanttien ja heidän massamurhaluetteloitaan ylläpitäneiden sihteeriensä mielihyvärakennetta. Siihen liittyvä sadomasokismi ei välttämättä seuraa *poliittisten aatteiden* sisällöistä. Paremminkin poliittisia ideologioita ja hallinnollisia käytäntöjä on pidettävä tuon vallitsevan *persoonallisuustyypin* ilmaisuina. Fromm kirjoittaa seuraavasti:

> Sadomasokistista luonnetta vastaa suurin piirtein byrokraattinen luonne, mutta enemmänkin sosiaalisessa kuin poliittisessa mielessä. Byrokraattisessa järjestelmässä jokainen valvoo alempiaan ja on puolestaan itse ylempiensä valvottavana. Tällaisessa järjestelmässä on mahdotonta tyydyttää sekä sadistiset että masokistiset yllykkeet. Byrokraattinen ihminen halveksii alempiaan, ja ylempiään hän ihailee ja pelkää. Riittää kun vilkaisee tietyntyyppisen byrokraatin ilmettä ja kuuntelee hänen äänensävyään hänen arvostellessaan alaistaan tai rypistäessään kulmiaan tämän ollessa minuutin verran myöhässä tai vaatiessaan tältä käyttäytymistä, joka ainakin symbolisesti ilmaisee tämän ”kuuluvan” toimistoaikana ylempänsä alaisuuteen. Tai voimme ajatella postitoimiston luukun takana istuvaa byrokraattia ja tarkkailla hänen tuskin havaittavaa kuivaa pientä hymyään, kun hän sulkee luukun tasan 17.30, jolloin jonossa viimeisinä seisoneet ja jo puoli tuntia odottaneet kaksi ihmistä joutuvat tulemaan uudelleen seuraavana päivänä. Asian ydin ei ole siinä, että hän lopettaa postimerkkien myymisen tasan 17.30; merkityksellistä hänen käyttäytymisessään on se seikka, että hän nauttii tuottaessaan ihmisille pettymyksiä, osoittaessaan että *hän* hallitsee heitä, mistä aiheutuva tyytyväisyys näkyy hänen kasvonilmeistään.[150]

Byrokraattisessa luonteessa asuu siis pieni fasisti. Julkisen hallinnon olemus hekumoi pohjimmiltaan puolifasistisessa kiimassa. Mittakaava vain on toisenlainen. Siinä, missä vastarintaliikkeen sissi tai käpykaartilainen sidottiin Hitlerin ja Stalinin valtakunnassa teloituspaaluun, työviranomainen puolestaan kutittaa penkkiin naulittua asiakasta jalkapohjista höyhenellä ja sanoo: ”Sinulla ei ole mitään ammattipätevyyttä eikä ammattitaitosuojaa. Jos et heti mene meidän määräämämme koulutukseen, me rankaisemme sinua katkaisemalla työttömyyspäivärahasi maksatuksen ja lähetämme sinut muiden mukana uudelleenkoulutukseen.” Työssään tällainen viranomainen on kieltämättä säntillinen ja

tunnollinen, ja hän tottelee määräyksiä niitä kyseenalaistamatta. Hän on siis juuri tuo Erich Frommin kuvailema autoritaarinen persoonallisuus.

Frommin ajatuksista voidaan tietenkin esittää myös kritiikkiä. Hänen arvostelunsa päämaalina olivat saksalaiset nationalistit eli entisen kotimaansa äärioikeisto. Fromm itse oli tunnustuksellinen sosiaalidemokraatti. Mutta eikö lippujenmyynnin kesken lopettava virkailija olekin usein juuri rehti työläinen, joka yleensä on tavallinen demari? Niinpä voimme päätellä, että hierarkkinen ja autoritaarinen esivaltauskoisuus ja niihin liittyvä sadomasokismi asuvat niin sosialistin kuin kansallissosialistinkin ihon alla. Ja tarkalleen ottaen juuri tämä – työväen- ja keskiluokan alttius turhautuneelle autoritaarisuudelle – oli Frommin analyysin sisältö. Tavalliset ihmiset pyrkivät luomaan omalle tylsälle ja mielikuvituksettomalle elämälleen merkitystä tekaistujen hierarkioiden ja jopa kiusanteon kautta, jolloin tuloksena on massakulttuurin arvoihin vannova tavallisuuden diktatuuri. Tavallisuudessa sinänsä ei olekaan mitään pahaa, paitsi että se ohjaa omien persoonallisten haasteiden ja mahdollisuuksien kiertämiseen. Ihmiset eivät tunnista omaa ainutlaatuisuuttaan, kun heitä kohdellaan yleistäen: massojen ja joukkokohtausten osina. Sen sijaan he hakeutuvat hierarkioiden ja virkarakenteiden taakse piiloon omilta eksistentiaalisilta haasteiltaan, eli elämän ja olemisen mahdollisuuksiltaan.

Pahamaineiset mahapaineiset

Hierarkiat ja auktoriteettiuskoisuus pitävät julkisen hallinnon organisaatioita ja kulisseja pystyssä tukien niitä sisältä ja ulkoa. Sinänsä ristiriitainen auktoriteettien pelko leimaa sekä viranomaisia itseään että lainkuuliaisia kansalaisia. Pelon sisältämä ristiriitaisuus koostuu yhtä hyvin kunnioituksesta kuin pakonomaisesta ihailusta. Se saattaa olla seuraus jostakin saavutetusta edusta, jonka viranomainen on joskus hänelle myöntänyt ja jolla on ostettu kansalaisen luottamus julkista hallintoa kohtaan. Se saattaa olla esimerkiksi kunniamerkki.

Mutta Erich Frommin mukaan auktoriteettiuskoisuus liittyy kiinteästi myös ihmisen luonteeseen. Hänen analyysiensa mukaan jopa Hitlerin ilme ja hänen eleensä olivat huomiota herättävän jäykkiä ja kaavamaisia. Fasismi ikään kuin näkyi hänen naamastaan. Kun asioi viranomaisissa, ei voi välttyä samalta elämykseltä. ”Viranomaisluonteen” tuntee jo hänen olemuksestaan. Ajattelun ja anatomian välillä on vastaavuus. Aivan kuten Frommin lanseeraama anaalisvarastoivan nekrofiilin käsite jo paljastaa, kyse oli perimmältään gastroentropian eli ruoansulatusjärjestelmän toiminnasta. Joskus kuulee heitettävän huulta, että viranomaisten tekemät ratkaisut riippuvat siitä, milloin he ovat viimeksi aterioineet tai ulostaneet, ja kuinka tämä toimitus on onnistunut: miten korkealla on viranomaisen verensokeri tai tunteeko hän itsensä kylläiseksi? Vitsissä on lau-

suttu aavistuksenomainen totuus. Nälkäinen viranomainen saattaa olla suorastaan vaarallinen. Viranomainen, jonka suoli ei ole toiminut, saattaa olla ahdistunut ja monella tavalla hätäinen. Sikäli kuin viranomaisella on käsissään ratkaisuvaltaa, hänen tekemänsä päätökset riippuvat keskeisesti hänen mielentilastaan, joka puolestaan riippuu hänen ruoansulatuksensa senhetkisestä tilasta. Itse hän ei ehkä tiedosta asiaa lainkaan, ja juuri se tekee asiasta murheellisen.

Tämän analyysin tuloksena voinet paremmin ymmärtää myös viranomaispaperille jäävää jälkeä. Viranomaisissa asioitaessa on oltava tarkkana aina alkaen siitä, miten ajoittaa oman toimintansa. Isku pitää synkronoida viranomaisten wc-pyttyjen toimintaan. Aamu on usein parasta aikaa, koska viranomainen on silloin juuri ulostanut ja on aamuaterian jäljiltä kylläinen. Lounasta edeltävä aika puolestaan on vaarallista. Lounaan jälkeen on suotuisaa aikaa noin kello yhdestä kahteen, jos ei ole kahvitauko ja suoli on toiminut. Juuri ennen virka-ajan päättymistä viranomaista ei kannata häiritä. Näitä sääntöjä kannattaa noudattaa, mikäli pyrkii viranomaisen kanssa tulokseen eikä halua asioiden mutkistuvan.

Aggressiot ja destruktiivisuus

Viranomaisten halua identifioitua yliyksilölliseen kollektivismiin ja byrokraattiseen kankeuteen voidaan selittää edellä kuvatuilla yksilöpsykologisilla tekijöillä. Niissä ei ole kyse vain *poliittisista valinnoista* vaan viranomaishenkilön *omasta psykodynamiikasta*, jonka mukaisesti hän viehättyy byrokraattisesta vallankäytöstä ja samastuu viranomaisvaltaan. Se tyydyttää hänen viettiyllykkeitään. Tässä valossa viranomaiseksi ei suinkaan tulla, vaan viranomaiseksi synnytään. Byrokraattisesti lahjakkaat ihmiset ovatkin yleensä gastroentrologiselta luonteeltaan eli ruoansulatusjärjestelmänsä toimintaa koskevalta mielihyvärakenteeltaan juuri noita anaalisvarastoivia ja autoritaarisia persoonallisuustyyppejä. Erich Frommin mukaan kyse ei ole moraalisesti merkityksettömästä luonteenpiirteestä, sillä hänen käsityksensä mukaan anaalisvarastoivaa nekrofiiliä luonnehtii myös poikkeuksellisen voimakas *aggressiivisuus*. Tästä juontuu Frommin teoksen alkuperäiskielinen nimi, joka suoraan käännettynä kuuluisi ”Ihmisen tuhoavuuden anatomia”. Teoksen mukaan anaalisvarastoivan nekrofiilin koko persoonallisuus on voimakkaan aggression ilmausta. Usein tämä vihamielisyys on padottua, sillä yhteiskunta vaatii tukahduttamaan myös viranomaisen omaa aggressiivisuutta samaan tapaan kuin suolen huono toiminta patoaa anaalisvarastoivan nekrofiilin mielihyvän täyttymistä.

Kyseisenlainen persoona on yhteiskunnan kannalta ongelma. Hänen tuhoisuutensa muodot vain etsiytyvät viranomaistoiminnan yhteydessä

näennäisesti sivistyneisiin muotoihin. Ihmisiä kiusataan paperiarkeilla sen sijaan, että heitä raahattaisiin keskitysleireille. Tämän toiminnan olemus sinänsä on kuolettava. Se tuhoaa sekä sinun aikaasi että viranomaisen omaa aikaa eikä tuota yhteiskuntaan arvoja – ei henkisiä eikä materiaalisia. Sosiaalibyrokratia ja työhallinto, jotka ovat olemassa vain rahanjakoa varten, kuluttavatkin nykyään suunnattomia määriä yhteiskunnan voimavaroista. Niiden oma ylläpito tulee erittäin kalliiksi. Huomattava on myös rahan ja ulosteiden ekvivalenttius. Psykoanalyyttisen teorian mukaan raha ja paska vastaavat symbolisesti toisiaan.[151] Rahaa jakava viranomainen hekumoi sillä tosiasialla, että *juuri hän* säätelee ulkoisen ja sisäisen syvästi merkityksellistä rajaa. Hän ikään kuin "määrää" ihmisten toimeentulosta ja heidän elämästään tai kuolemastaan samaan tapaan kuin hän arvelee hallitsevansa oman suolensa toimintaa. Todellisuudessa tähän toimeliaisuuteen uhrattu energia ja ponnistukset ovat hukkaan heitettyjä: ne ovat kuin keskitysleirijunan vessasta alas polkaistuja.

Tämän psykoanalyyttisen ajatuskehittelyn tuloksena olemme kenties tulleet kohtaan, jossa lukija arvelee saaneensa tarpeekseen kyseisestä aiheesta. Mutta kukaties hän on myös päässyt ajatuksesta riittävästi jyvälle niin, että voimme nyt luopua tästä sinänsä kiinnostavasta kysymyksestä (josta tosin riittäisi paljon sanottavaa). Vielä on kuitenkin eräs johtopäätös paikallaan. Olen vakuuttunut siitä, että tulevaisuus tulee joskus nauramaan oman aikamme sosiaalibyrokratialle päin silmiä ja pitämään sitä orjayhteiskunnan kaltaisena alistusrakenteena, joka olisi voitu aikoja sitten korvata paremmalla käytännöllä. Tarkoituksellinen ihmisten simputtaminen olisi voitu lopettaa jo ajat sitten ja byrokraatit ajaa tiehensä. Ihminen ei ole vain hullunkuristen systeemiensä avuton uhri, vaan voimme myös kumota sellaiset järjestelmät, jotka filosofinen ja psykologinen analyysi on osoittanut sairaiksi.

Suomessa on mukava asua,
sillä täällä on aina Sade-päivä.

Masokistin onnea

MITEN SELVIYTYÄ HENGISSÄ TYÖVIRANOMAISISSA?

Olen edellisissä luvuissa hahmotellut viranomaistoiminnan yleisiä piirteitä poliittisen ideologiakritiikin ja psykologisen analyysin kautta. Tällä tavoin avatun näkökulman valaisemina syvennymme jälleen työvoimahallintoon. Työttömän kauhupaikka on työvoimatoimisto. Jokainen työtä haluava ihminen tietää, ettei työvoimatoimistoista saa mitään kunnon työtä. Tämä johtuu siitä, etteivät työnantajat ilmoita vapaista työpaikoista työvoimatoimistoihin, elleivät he suunnittele jostakin syystä konkurssia

tai toivo yrityksensä menevän vararikkoon sopimattoman työvoiman vuoksi. Jokainen työnhakija puolestaan on selvillä siitä, että työvoimatoimistoista työtä etsivän henkilön maine on poikkeuksetta huono. Työvoimatoimisto on kuin sellutehdas, joka haisee kauas. Tätä lemua eivät halua itseensä sen enempää työnantajat kuin työtä hakevat kansalaisetkaan.

Muutamat työpaikat tulevat avoimiksi työvoimatoimistojen rekistereihin vain siksi, että julkiset työnantajat seuraavat kirjaimellisesti lakia, joka velvoittaa ilmoittamaan avoimista työpaikoista työvoimatoimistoihin.[152] Toinen mahdollinen syy on se, että tietyillä alipalkatuilla aloilla vallitsee tilapäinen työvoimapula. Työviranomaiset sanovat, että työpaikkojen ja työntekijöiden keskinäinen kohtaamattomuus johtuu heidän järjestelmänsä aukollisuudesta, siitä, että työmarkkinoiden valvomiseksi ja laiminlyöntien rankaisemiseksi ei ole riittävää kontrollijärjestelmää.

Tämä osoittaa, kuinka työviranomainen ajattelee: se olettaa työvoimatoimistojen karttamisen johtuvan vain siitä, että viranomainen ei valvo, tarkkaile ja rankaise ihmisiä tarpeeksi. Se, että työnantaja ja työnhakija eivät halua mennä työvoimatoimistoihin, johtuu muka siitä, ettei heitä kuriteta riittävästi niissä. Todellisuudessa kansalaisten haluttomuus työpaikkojen täyttöön työvoimatoimistojen kautta johtuu pelosta, että työvoimatoimistot pilaavat omalla piiskaamisellaan kaikki mielekkään ja vastuullisen toiminnan edellytykset. Totuus on, että työpaikkoja ei ilmoiteta työvoimatoimistoihin, koska työnantajat eivät halua työvoimatoimistojen puuttuvan heidän työntekijöidensä hankintaan.

Jos ihminen haluaa kunnollista työtä tai työnantaja osaavan tekijän, heidän on syytä ilmoitella itsestään *suoraan* ja kiertää työvoimatoimistot mahdollisimman kaukaa. Heidän on syytä pyrkiä sopimukseen keskenään, niin kuin jatkuvasti tapahtuukin. Tuskin Helsingin Sanomienkaan paperimäärä olisi niin iso, paitsi juuri työpaikkailmoitusten vuoksi. Niitä on ollut sunnuntai-Hesarin sivuista noin viidennes. Nämä työmarkkinat liikkuvat ja vaihtelevat vapaasti. Ihmisiä tulee ja menee. Työmarkkinoiden niin sanottu joustavuus ei ole välttämättä kovinkaan onnekas asia silloin, kun se liittyy palkkoihin, työehtoihin tai esimerkiksi työaikoja koskevaan työpaikkakohtaiseen sopimiseen. Sen sijaan se, että työnhakijat ja työntekijät löytävät toisensa *itse* ilman viranomaisvallan painostusta, on pelkästään hyvä asia. Sillä mikään ei ole vahingollisempaa kuin se, että ”väärät ihmiset tekevät keskenään vääriä asioita”. Ja sellaista hulluttelua on Suomessa erittäin paljon. Työsuhteen luominen on siis vähän niin kuin naimakauppa. Siinäkään puuhassa ulkopuolisesta neuvonnasta ja asioihin puuttumisesta ei ole mitään hyötyä.

Ihmiset välttelevät nyt työviranomaisia niin paljon kuin voivat, mutta toimistot pakottavat heitä erilaisin sanktioin. Työviranomaiset tukevat työttömyyttä ja työttömänä pysymistä. Niin he tekevät, jotta heillä itsellään olisi työtä.

Oikea ajoitus ja myöntyminen

Juha Sipilän oikeistohallitus otti vuonna 2018 käyttöön työttömien aktivointimallin, jonka työmarkkinapomo Antti Rinteen hallitus lopetti 2019 ja Sanna Marinin (niin ikään) vihervasemmistolainen hallitus palautti vuoden 2022 alussa. Sen ideana on yksinkertaisesti velvoittaa hakemaan tiettyä määrää työpaikkoja työttömyysturvan menetyksen uhalla. Työvoimaneuvojia palkattiin jälleen kaaderillinen lisää. Hakuammunnan tuloksena työnantajat vastasivat hakemuspinojensa takaa, että työttömyyden ja samanaikaisen työvoimapulan välinen ongelma olisi jo ajat sitten ratkaistu, mikäli asia olisi neuvomisesta kiinni.

Vältelläkseen työviranomaisten ”aktivoivia toimia” kansalainen saattaa nyt ottaa ohjakset omiin käsiinsä ja valehdella olleensa ”aina aktiivinen” – myös työttömäksi jouduttuaan. Koska työvoimatoimistojen lietsoma aktiivisuus ei edistä työttömän etua vaan haittaa sitä, työtön valehtelee olleensa *erittäin aktiivinen* ja hakevansa *koko ajan useita työpaikkoja* – mutta tyhjin toimin. Tärkeintä on, että muodollinen työnhaun vaatimus täyttyy ja viranomainen uskoo. Todellisuudessa kumpikaan ei usko toistaan, vaan molemmat valehtelevat toisilleen päin silmiä. Molemmat tietävät, että kyseessä on pelkkä peli, jota pelataan, jotta työlainsäädännön pykälät täyttyisivät ja kansalaista ei tarvitsisi vetää oikeuteen tai hirteen. Kansalaisten oikeusturva jää riippumaan työviranomaisten armeliaisuudesta.

Jos ihminen osoittaa itsenäistä ajattelua ja ryhtyy filosofoimaan viranomaisen kanssa olematta kuitenkaan samaa mieltä, viranomainen saattaa ärsyyntyä ja alkaa pelata kansalaista vastaan. Tämä riippuu tietenkin siitä, minkä verran viranomaiselta löytyy kärsivällisyyttä, ja onko hänen suolensa toiminut. Jos työvoimatoimistossa on kiire ja paljon työtä, viranomainen saattaa kiusaantua yhtä helposti kuin siinä tapauksessa, että aikaa on paljon ja työvoimatoimistossa on vähän työtä. Ensimmäisessä tapauksessa viranomainen saattaa sivuuttaa työttömän asian hyvinkin välinpitämättömästi, juuri niin kuin työtön toivoo, ja asia päätyy takaisin mappiin. Tai sitten viranomainen voi ärsyyntyä, tehdä nopean mielivaltaisen päätöksen ja rangaista kansalaista siitä, että hänellä itsellään on enemmän työtä kuin kansalaisella. Hän siis kostaa oman ylityöllisyytensä työttömälle, joka on ainakin näennäisesti työstä vapaa.

Tapauksista ensimmäinen on mutkikkaampi. Jos työvoimatoimistoissa on vähän työtä, kansalainen on yhtä suuressa, jopa suuremmassa vaarassa. Silloin viranomaisella on nimittäin aikaa paneutua ihmisen tilanteeseen ja hänen asioihinsa. Ilmi saattaa tulla ”sellaista uutta selvitystä”, jolla on merkitystä työttömän taivuttelussa työhön tai koulutukseen. Edellä mainitsemani käyntiaikojen ohjeistukset huomioon ottaen *työvoimatoimistoon ei kannata mennä milloinkaan muulloin kuin ruuhka-aikaan* eli iltapäivisin, jolloin kaikki toisetkin työttömät ovat jo heränneet.

Jos joutuu käymään työvoimatoimistossa aamupäivällä, jolloin käytävillä on vielä tyhjää, voi yrittää kuluttaa aikaa puhumalla viranomaisen kanssa mukavia ja olemalla samaa mieltä. Voi keskustella esimerkiksi monimutkaisista ideologisista kysymyksistä ja ongelmista, mikäli pystyy uskottelemaan olevansa viranomaisen kanssa yksimielinen. Aina tämä ei onnistu, vaan viranomainen näkee motiiviesi läpi. Hän oivaltaa, että pelaat kuulusteluissa aikaa etkä olekaan sydämessäsi kommunisti. Hän saattaa silti tulla peliin mukaan, mutta vain siinä tapauksessa, että hän pysyy hyväntahtoisena eikä tule aggressiiviseksi. Sinä siis mielistelet, ja viranomainen hyväksyy, nyökkäilee ja ”uskoo”.

Todennäköisimmin viranomainen ymmärtää sinua sen poliittisen yksimielisyyden vallassa, jonka varaan voit vannoa puhuessasi. Varo kuitenkin olemasta liian suorasukainen, sillä haastattelun normeista lipsuminen voi koitua kohtaloksesi, eikä viranomainen pysty enää parhaalla tahdollaankaan uskomaan valheitasi ja pysymään niiden logiikassa mukana; hän ei voi luottaa siihen, että olet tosissasi tekeytyessäsi yhteiskunnanvastaiseksi. Viranomainenhan toivoo, että vakuuttelisit omaa työhön kelpaamattomuuttasi moittimalla yhteiskuntajärjestelmää, työnantajia ja niiden kautta myös omaa itseäsi. Tällöin työviranomaisella olisi perusteltu syy uskoa, että työnhakija on täydellinen ääliö, joka ei kelpaa työhön henkilökohtaisten ominaisuuksiensa vuoksi. Silloin olet uskottavasti työtön. Työviranomaisen omana neuvottelutaktiikkanahan on vain varmistella omaa asemaansa. Sitä tukee parhaiten se, että kansalainen *ei kyseenalaista* työhallinnon oikeutusta vaan alistuu viranomaisen edessä, onpa tuo viranhaltija minkälainen kusiainen tahansa.

Mitä pienempi viranhaltija on, sitä suuremmaksi omanarvontunteen kohotukseksi hänelle koituu se, että korkeasti koulutettu työtönkin alistuu peliin. Jos kansalainen tekeytyy voimattomaksi ja heikoksi, viranomainen oivaltaa omaksi roolikseen sen, että hänen täytyy ”ymmärtää”. Näin he molemmat sulautuvat mielipiteidensä harmoniaan tietoisina siitä, että kumpikin ajattelee asioista aivan toisin kuin tuo julki. Olennaisia eivät olekaan todelliset mielipiteet eivätkä edes ne esille tuodut työllistämistä edistävät tai haittaavat seikat, joista keskustelua käydään. Keskeistä on vain se, että kansalainen nöyrtyy ja viranomainen käyttää valtaa. Kyse on siis valta- ja alistussuhteesta; vain siihen suostuminen on tärkeää. Siis: minä tiedän, että sinä tiedät minun tietävän, mutta molemmat toimimme ikään kuin kumpikaan ei tietäisi.

Konfliktin uhatessa

Konfliktin uhatessa työvoimatoimiston asiakkaan on hyvä muistaa, että viranomainen ei pelkää mitään muuta kuin virkansa menettämistä. Juuri siksi viranomaisen toimien kyseenalaistaminen johtaa usein siihen, että

viranhaltija hyökkää asiakkaan kimppuun. Mutta sitä hän ei tee juuri koskaan konkreettisesti. Hän nimittäin tietää, että virkamies ei saa syyllistyä väkivaltaan. Jos hän niin tekisi, hän saattaisi menettää virkansa tai hän voisi tulla pidätetyksi virastaan määräajaksi. Väkivaltana pidetään valitettavasti ja lähinnä vain konkreettista, aineellista ja fyysistä väkivaltaa, josta jää mustelmia. Yhtä pahaa väkivaltaa on kuitenkin henkinen väkivalta, joka tuottaa haavoja sydämeen. Tosin tämäkin vertauskuva aineellistuu sydäninfarktien tai ohitusleikkausten muodossa: myös haukku tekee haavan.

Eräät kovaosaiset filosofit ovat lausuneet, että kaikki valta on väkivaltaa. Valta perustuu väkivaltapotentiaaliin eli väkivallan käytön mahdollisuuteen ja sillä uhkaamiseen. Tällaista vallankäyttöä on esimerkiksi pakottaminen: taivuttelu koulutukseen, vankilaan tai pakkohoitoon, jos ihminen kapinoi esivaltaa vastaan. Koska viranomaisella on hallussaan väkivaltamonopoli eli laillinen yksinoikeus käyttää aineellisia pakkokeinoja, sillä on järjestäytyneen väkivallan kortti hihassaan. Niinpä viranomaishenkilö ei koskaan syyllisty väkivaltaan ”enempää kuin se on tarvittavan vaikutuksen aikaansaamiseksi tarpeen”. Sen sijaan viranomainen toivoo, että hänen *asiakkaansa* syyllistyisi väkivaltaan työvoimatoimistossa. Sitä hän toivoo, jotta hän saisi perusteen kutsua paikalle järjestäytyneen väkivallan edustajan, eli poliisin tai armeijan, ja käyttää läsnä olevia työtovereitaan todistajina kansalaista vastaan. Viranomaisen edun mukaista on kääntää itse aiheuttamansa konfliktitilanteet näyttämään siltä, että hyökkääjäksi osoittautuukin työvoimatoimiston asiakas, joka käyttäytyy aggressiivisesti.

Mutta myös aineetonta ja ei-fyysistä konfliktia varten viranomaisella on tehokkaita keinoja. Mikäli työviranomaiselta loppuvat argumentatiiviset aseet ja asiakas pystyy paljastamaan työhallinnon järjettömyyden, viranomainen saattaa kokea olevansa niin pahassa pulassa, että hän kokee tulleensa täysin kyseenalaistetuksi. Hän huomaa ruutinsa loppuneen ja valheellisuutensa paljastetuksi: ”Keisarilla ei ole vaatteita lainkaan!” Juuri silloin viranomainen käy vastahyökkäykseen. Viranomaisen hyökkäyksellä ei ole tällöin äärtä eikä rajaa, vaan hän käy ihmisen kimppuun koko virkakoneistonsa voimalla. Hän poistaa asiakkaan ja oman itsensä väliltä kaiken häveliäisyyden, jolloin kaikkea, mitä sanot tai teet, voidaan käyttää sinua vastaan. Hän kaivelee esiin tietosi ja etsii niistä heikkoja kohtia. Ihmisen asemaa helpottaa tällöin ainoastaan se, että nyt hän on suojassa viranomaisen harjoittamalta *fyysiseltä* väkivallalta paremmin kuin koskaan. Juuri sitä viranomainen välttää viimeiseen asti, jotta hän ei menettäisi virkaansa.

Mutta henkinen väkivalta työtöntä työnhakijaa kohtaan on totaalista. Käytännössä se toteutuu niin, että viranomainen tekee viranomaispäätöksen, jolla hän katkaisee työttömän ihmisen työttömyysetuuden maksamisen ja saattaa hänet pahaan taloudelliseen ahdinkoon – niin pahaan,

että se poikkeuksetta romuttaa työttömän ihmisen koko talouden. Sitten hän siirtää asian jonkin toisen viranomaisen ratkaistavaksi, ja näin hän menettelee suojellakseen itseään kansalaisen kostotoimilta. Kaikkensa menettänyt ihminen voi nimittäin hermostua ja kostaa viranomaiselle niin, ettei hän enää ajattele hyöty- eikä haittanäkökohtia vaan ainoastaan oikeudenmukaisuutta. Hän voi esimerkiksi tappaa vahingollisen työvoimaneuvojan! Tämä on jo paljon vaikuttavampaa kuin viranomaisen aiheuttama oma vahinko ja ylittää jopa sen haitan, joka syntyisi viranomaiselle itselleen, mikäli *hän* syyllistyisi konkreettiseen väkivaltaan. Siksi viranomainen pakenee väkivaltaisen viranomaispäätöksen tehtyään byrokratian suojiin ja siirtää asian valituksenalaiseksi. Hän kieltäytyy keskusteluista työvoimatoimiston asiakkaan kanssa ja lähtee varmuuden vuoksi pois työpaikaltaan viitaten esimerkiksi siihen, että häneltä loppui työaika. Mikäli tätä mahdollisuutta ei ole, hän alkaa palvella jotakin toista asiakasta, jolla on sama ongelma ja jolle hän todennäköisesti aiheuttaa saman harmin.

Kun tilanne on pahimmillaan – Ohjeita hätätilanteiden varalle

Annan nyt sinulle, oi työtön työnhakija, muutamia tuhannen taalan neuvoja, joita kannattaa noudattaa työviranomaisissa asioitaessa. Niistä tärkein on se, että (1) *älä missään tapauksessa syyllisty fyysiseen väkivaltaan*, sillä juuri sitä viranomainen toivoo, ja silloin sinä olet pahassa pulassa! Sinua voidaan syyttää pahoinpitelystä ja ties mistä, ja viranomainen voi itsepuolustuksen varjolla kolhia sinua, miten tahtoo. Tämän asian esiin nostaminen ei ole kohtuutonta, sillä väkivaltaan turvautuminen on työvoimatoimistoissa arkipäiväistä. Esimerkiksi Iltalehden uutinen kertoo, että Lahden käräjäoikeus tuomitsi hiljattain 36-vuotiaan miehen kolmeksi vuodeksi vankeuteen tämän lyötyä työviranomaisen vastaanotolla työvoimaneuvojaa vasaralla päähän.[153]

Jos taas viranomainen käy ensin sinun kimppuusi, (2) *juokse pakoon*. Mikäli hermostunut viranomainen saa sinut kiinni, puolustaudu urheasti omien henkilövahinkojen välttämiseksi mutta älä silloinkaan *liioittele* väkivaltaa. Myös tällaisia tilanteita on sattunut. Esimerkiksi Ilta-Sanomat raportoi tapauksesta, jossa kaksi Kampin työvoimatoimiston virkailijaa työnsi Nelosen TV-uutisten kuvaajan niin rajusti ulos huoneesta, että kuvaaja sai kolhun silmäkulmaansa. Tapaus johti virkamiehille esitettyyn syytteeseen lievästä pahoinpitelystä ja virkavelvollisuuden rikkomisesta.[154]

Mikäli olet ollut pitkään työttömänä, sinun kannattaa (3) *käydä itsepuolustuskurssi*. Judo-, karate-, jiujitsu- ja taekwondo-seurojen vetäjät antavat mielellään lisätietoja, ja heitä löytää helposti netistä, ilmoitustauluilta ja puhelinluetteloista. Mikäli joudut työviranomaisissa väki-

vallan uhriksi, (4) *hanki itsellesi todistaja* suoraan tapahtumapaikalta. Hän voi olla kuka tahansa, jota ei sido intressi-, osallisuus-, sukulaisuus- eikä palvelussuhdejääviys. Viimeksi mainitun vuoksi työviranomaisen kollega on huono todistaja. Käytä sen sijaan jotakuta toista työtöntä. Hän yleensä suostuu todistajaksi työviranomaista vastaan ja sinun puolestasi, sillä hän on yhtä huonossa tilanteessa kuin sinä. Toisaalta hän saattaa samasta syystä pelätä viranomaisen kostoa ja vältellä todistajan asemaa. Kutsu aina paikalle poliisi.

Akuutissa väkivaltatapauksessa pätee yleensä (5) *sovinnollinen ja ratkaisukeskeinen lähestymismalli*. Tämä kohta ansaitsee hieman pitemmän perustelun. Viranomaista on rohkaistava olemaan järkevä ja luopumaan väkivaltaisesta yrityksestä. Mikäli viranomainen on psykoottisessa tilassa ja muodostaa välittömän uhan itselleen tai ympäristölleen, asiassa saattaa auttaa se, että hänen aggressiivinen faasinsa katkaistaan nopealla manööverillä. Neurootikolle pitää puhua käskylausein.

Riittää siis, jos viranomaisen ajatuskulku ohjataan uusille urille. Neuroottis-rituaalinen viranomainen on usein riippuvainen pakkomielteensä hallinnasta, esimerkiksi paperiarkkien täyttelemisestä, varastoimisesta ja silppuamisesta. Sen taustalta paljastuu usein kompulsiivinen oireyhtymä. Kun neurootikon pakkomielteen järjetön luonne on paljastettu neurootikolle itselleen ja kun neurootikko ymmärtää asian olevan myös hänen läheistensä tiedossa, hänen aggressiivisuutensa yleensä laantuu ja hän alkaa hävetä käytöstään. Vaarana on, että paljastettaessa näennäisrationaalisen toiminnan taustalta sen tosiasiallinen järjettömyys, viranomaisessa herätetään samalla vasta-aggressio, jonka esille tuomiseen viranomainen ymmärrettävästi pyrkii.

Jos jokin viranomaisen toistama rituaali epäonnistuu ja vähäpätöiseltäkin näyttävä asia menee pieleen, tällä tapahtumalla saattaa olla viranomaiselle suuri merkitys, vaikka toiset ihmiset eivät huomaisi minkään asian olevan pielessä. Työviranomaiselta on saattanut esimerkiksi kadota jokin dokumentti. Tällöin viranomainen voi joutua paniikin valtaan, ja rituaali joudutaan aloittamaan alusta. Eduksi on, jos asiakas auttaa viranomaista tiedostamaan pakkotoimintonsa luonteen. Tämä käy parhaiten ottamalla asian puheeksi suoraan ja lausumalla viranomaiselle shokeeraava sulkulause: ”Seis!”, ”Älä tee noin!”, ”Tuliko asia selväksi!”, ”Teillä on ongelmia!” tai ”Valheenne on paljastettu!”.

Silloin on mahdollista, että viranomainen alkaa epäillä toimintansa perusteita ja hänen faasinsa murtuu. Hajoava viranomainen saattaa jopa pyytää apua asiakkaalta. Tämä on tyypillistä potilaalle, jonka neuroosi on johtanut kaksisuuntaiseen mielialahäiriöön. Sille ovat ominaisia väliaikaiset aktiivisuuden ja toimeliaisuuden jaksot ja toisaalta pitkäänkin jatkuvat lamaannuksen kaudet. Viranomainen saattaa esimerkiksi hyökätä asiakasta vastaan ja kiusata häntä vaatimuksilla ja kysymyksillä. Oivallettuaan ylittäneensä yksityisyyden ja julkisuuden välisen rajan, joka on

normaaleille ihmissuhteille ominainen, viranomainen saattaa osoittaa äkillistä katumusta. Hän voi esimerkiksi puolustella tekoaan piiloutumalla virka-asemansa taakse ja selittelemällä asiakkaalle, että hänenkin on "pakko noudattaa lakia". Voidaan siis sanoa, ettei tällainen työviranomainen välttele oikeisiin töihin hakeutumista niinkään motivaation puutteen vuoksi kuin suojellakseen elämänvalhettaan ja säästääkseen omaa psyykeään hajoamiselta.

Aina pako ei ole kuitenkaan mahdollinen, ja viranomaisen kaavoittunut persoonallisuus luhistuu. Tällöin hän saattaa suistua aggressioon tai regressioon. Seuraa siis joko vihamielisyyttä tai lannistumisen kokemuksia. Jos asiakas saa aggression kanavoitua regressioksi, viranomainen saattaa osoittaa asiakasta kohtaan huomattavaakin myötätuntoa, joka todellisuudessa on hänen oman järjettömyytensä tunnustus. Asiakkaan on silloin suhtauduttava työviranomaisen tunnustukseen rohkaisevasti. Potilas on tällöin myöntänyt ongelmansa, mikä muodostaa askeleen kohti tervehtymistä. Tällainen henkilö on kuitenkin vielä epävakaa. Mikäli neuroottis-ritualistinen toiminta on jäykistynyt osaksi viranomaisen persoonallisuutta (esimerkiksi pitkän työuran tuloksena), on mahdollista, että hän toistaa maanis-depressiivisen oireyhtymänsä. Kyseisen henkilön toiminnassa esiintyy sama ennalta arvattava häiriö. Sille ovat ominaisia ponnekkaat, suurisuuntaiset ja hyvinkin epärealistiset vaatimukset ja tahdonilmaisut sekä niitä seuraavat katumuksen ja masennuksen jaksot, joiden kuluessa potilas on usein täysin lamaantunut mutta todellisuudentajuinen. Tällainen viranomainen ei ole asiakkaalle vaarallinen.

Älä sinä poikaseni halveksu työttömyyttä.
Työttömyys se tuo leivän sinunkin perheeseesi.

Moraalinen perheenpää jälkikasvulleen

TYÖTTÖMÄN SOSIAALINEN ASEMA: VAHVASTI NYKYAIKAA PEILAAVA

Työviranomainen on kuin strateginen ydinase, jonka uhka vaanii pahaa-aavistamattomien kansalaisten yllä. Työviranomaisista ei voida tosin saada tutkahavaintoja, eikä heitä voida paikantaa säteilymittauksilla. Viranomaisen paha silmä ulottaa kuitenkin katseensa myös virastorakennusten ulkopuolelle. He ovat keskuudessamme kuin avaruuden örkit, ja heitä täytyy pelätä myös toimistojen ulkopuolella, sillä he saattavat osua paikalle juuri silloin, kun olet pitämässä hauskaa tai tulet rikkoneeksi – vaikka vähänkin – jotain työvoimalainsäädännön normia. Esimerkiksi eräs tuttu työviranomainen bongasi minut kerran linja-autossa, kun olin työttömänä ollessani poistunut kotipaikkakunnaltani tekemättä ilmoitusta työvoimatoimistoon!

Työttömän elämä ei muistuta ruusuilla tanssimista myöskään muualla yhteiskunnassa – paitsi siinä suhteessa, että valssahtelun pyörteissä voi saada piikin jalkapohjaansa. Työttömiin kohdistetaan huomattavaa *epävirallista* elämäntapakontrollia. Julkinen sana harjoittaa työttömien vastaista asennemuokkausta. Suurten päivälehtien kielellä työttömät ovat ”sosiaalihuijareita” niin kuin akateemiset tutkijat ovat ”etuoikeutettuja”. Tiedotusvälineet otsikoivat työttömiä koskevan lainsäädännön tiukennukset huomiota herättävän näyttävästi, mikä ei ole useinkaan työttömille eduksi. Tämä mielipiteiden manipulaatio on myös onnistunut tehtävissään.

Vaikuttavinta elämäntapatarkkailua onkin nyt se, kun *naapurimme, tuttavamme* ja *sukulaisemme* pitävät silmällä, teemmekö koko ajan työtä. He päivystävät toisiaan työpaikoilla ja niiden ulkopuolella. He tarkkailevat toistensa tuloja ja menoja – myös heidän kotiintuloaikojaan ja kotoa poistumisiaan. Työpaikkaa koskeva kysymys esitetään pankkien ja vakuutuslaitosten lisäksi yhä useammin kaupassa, bussissa, taksissa, puolueissa, lääkärissä, uimahallissa, asuntovuokraamossa, kuntosalin ovella ja ampuma-aselupaa haettaessa. Työtön ihminen leimataan perin juurin epäilyttäväksi henkilöksi. Hän ei kuulu yhteiskuntaan; häneltä puuttuvat muille ihmisille myönnetyt kansalaisoikeudet.

Ilmiantojen, kavallusten ja kahden bitin yhteiskunta

Hullunkurisinta on, että työtöntä tarkkailee juuri sellainen työssä käyvä ihminen, joka seuraavan aamun valjetessa saattaa olla itsekin työtön. Työttömille ei haluttaisi myöntää kansalaisille kuuluvia oikeuksia, vaikka työttömyys on jouduttu hyväksymään osaksi yhteiskunnallisia rakenteita. Tasavallan presidentti Tarja Halonen totesi syksyllä 2003, että myös työttömille kuuluu oikeus ”säälliseen elämään”.[155] Sen sijaan arkiajattelussa työtöntä hävetään, hänet ehdollistetaan häpeämään itseään, ja häntä hävettää. Työttömien tarkkailu toimii juuri tämän logiikan varassa. Kun ihmistä, jolla työtä vielä on, kalvaa jatkuva pelko työpaikkansa ja toimeentulonsa menettämisestä, hän alkaa yhä voimakkaammin tarkkailla myös muita ihmisiä: ”Ei kai tuo työtön Ville ole uhka minun työpaikalleni?” – ”Kyllä kai hän pysyy työttömänä, jotta minä voin pitää ylemmyydentunteeni?” Mihin yhteiskunnallisen arvostuksen luominen ja osoittaminen joutuisivatkaan, jos ei olisi työttömiä, joita piinaamalla työssä käyvät voivat tuottaa itselleen omanarvonkohennusta?

Edellä selitetty ajattelutapa on tietenkin tavattoman epäjohdonmukainen. Se pyrkii tuottamaan itselle moraalista oikeutusta pelkästään aliarvioimalla toisia ihmisiä. Myös kristillinen ajattelutapa perustuu useasti juuri sellaisiin kaksiarvoisiin tilanteisiin, joissa ”hyväksi” mielletään jo ”pahan” poissaolo ja ”pahaksi” sellainen, mikä ei ole ”hyvää”. Todellisuu-

dessa hyvä ja paha esiintyvät harvoin puhtaina. ”Pahassa” on usein myös jotakin hyvää ja ”hyvässä” pahaa. Vastakohta-asetelmilla operoiminen on mustavalkoista, ja se voi saada myös fasistisen ilmeen. Jako hyvään ja pahaan pätee vain, jos nämä vastakohdat ovat toisensa poissulkevia, eli toisen voimassaolo takaa, ettei toinen ole voimassa. Kun tätä ajattelutapaa sovelletaan työttömyyteen, päädytään ajattelemaan seuraavasti. Ihminen, joka ei ole selvästi työssä siten, että hänellä olisi se ”vakituinen työpaikka” (eihän juuri kenelläkään nykyään ole), niin – ahaa – kyseessä onkin sangen epäilyttävä ja hämäräperäinen tyyppi: työtön! Jos et ole työssä, niin olet työtön, ja jos et ole työtön, niin mikset ole vakituisesti työssä?!

Tämä kahden bitin ajattelumalli on ulotettu osaksi työmarkkina- ja sosiaalipolitiikkaa, mutta ennen kaikkea se on osa ihmisten keskinäistä vihanpitoa ja elämäntapakontrollia. Vielä transistorien ja puolijohteiden aikakaudella osattiin ajatella, ettei ole niin tärkeää, mitä jokin on tai ei ole. Ymmärrettiin, että on olemassa asteita: harmaita vyöhykkeitä ja sumeita logiikkoja. Sen sijaan nykyaika on piinkovaa joko/tai-ajattelun aikaa, jossa ihmiset syrjäytyvät tai heidät valitaan uralle. Ihmisen odotettaan venyvän kuin kuminauhan, jonka työelämän terävä leikkuri tarvittaessa katkaisee.

Kun työttömyyttä ei ole tunnustettu rakenteelliseksi ongelmaksi, joka sisältyy *talousjärjestelmään*, työttömyyttä on päädytty pitämään yksilöiden omana ongelmana. Työttömältä halutaan viedä kansalaisoikeudet, tai ne säädetään heikommiksi kuin muilla ihmisillä. Työttömäksi voi kuitenkin päätyä nykyään kuka tahansa. Lopulta kaikki ihmiset surisevat työttömyyden oravanpyörässä, jossa he häpeävät itseään. Näin on, koska työttömyyttä ei ole hyväksytty elämään kuuluvaksi asiaintilaksi, vaan siihen asennoidutaan moralisoivien ja paheksuvien vastakohta-asetelmien kautta. Ne puolestaan määrittelevät kunkin ihmisen aina *joko* hyvinvoivaan kahden kolmasosan diktatuuriin *tai* sitten tuohon syrjäytyneeseen työttömien kolmannekseen, jota oikeastaan ”ei ole olemassa”. Sitten nämä osapuolet vihaavat ja karttavat toisiaan.

Ikävää on, että viranomaisvalta ei enää pyri suojelemaan ihmisiä työelämän raadollisimmilta vaikutuksilta vaan menee tuohon toimintaan mukaan. Viranomaistoiminnan viimeisin villitys on suostutella kansalaisia *kavaltamaan* toisensa viranomaisille. Tämä on osa vastakohta-asetelmien politiikkaa. Esimerkiksi veroviranomaisten yleisenä käytäntönä on jo vuosien ajan ollut se, että kaikki viranomaiselle toimitetut kantelut tutkitaan. Viranomainen siis toivoo niitä vaikka ei vielä tohdikaan suorastaan usuttaa kansalaisia niihin (esimerkiksi TV-mainoksilla). Sen sijaan tekijänoikeuksia valvova keskus on jo luvannut ilmiantopalkkioita sille, joka paljastaa kopioiden levittäjän. Näin ollen 15-vuotias koulupoika, joka valmistaa kaverilleen kopion äänilevystä, määrittyy vaaralliseksi rikolliseksi, jota rangaistaan!

Kantelu ja kavaltaminen on mielletty suosittaviksi normeiksi myös muissa yhteyksissä. TV-lupatarkastajat taivuttelivat naapureita ja kylänmiehiä kirjallisiin lausuntoihin siitä, onko jonkun ihmisen huushollissa televisio vai ei. Laki suojelee nykyään todistajia, joten paljastuksen voi tehdä nimettömänä. Ilmiantojen, paljastusten ja anonyymien todistajanlausuntojen kautta kansalaiset voivat kostaa toisilleen vanhoja kaunoja, jos he eivät keksi muuta keinoa. He antavat viranomaistoiminnan – tuon ihmiskunnan pahimman vihollisen – tehdä työn puolestaan. Myös Kansaneläkelaitos, työviranomaiset ja sosiaalitoimistot ovat kiitollisia kanteluista; nehän vain osoittavat ”yhteisvastuuta”. Pahinta on, että usein kantelija on *itse* samassa tai vain vähän paremmassa asemassa kuin kantelun uhri. Yhteiskunta, jossa köyhyys ja syrjäytyminen on hyväksytty rakenteellisiksi ominaisuuksiksi, ihmiset vartioivat ja vakoilevat toisiaan. Ihmisiä taivutellaan keskinäiseen nipistelemiseen, jotta he eivät huomaisi, millä tavoin yhteiskunta alistaa heitä kaikkia. Kun kansalaiset on taivuteltu kontrolloimaan toisiaan, viranomainen on tyytyväinen. Hän itse nauttii verottamalla kahmittua palkkaa, ja kansalaiset kyräilevät kateellisina toistensa tekemisiä.

Toivottavinta viranomaisvallan kannalta olisi, että kantelun uhka ohjaisi ihmisiä ilmiantamaan itsensä. Esimerkiksi Kelan sanomat kiitteli toukokuisessa jutussaan 2007, että tulorajansa ylittäneet tunnollisimmat opiskelijat ilmiantavat nykyään itse itsensä.[156] Jutussa ihannoidun käyttäytymismallin mukaisesti he menevät Kelaan tarkistuttamaan tulonsa, kysyvät takaisinmaksun mahdollisuutta omasta aloitteestaan ja odottavat takaisinperintää kuin joulua. Tätä käyttäytymismallia mainostamalla viranomainen koettaa uskotella, että järjestelmä koetaan oikeudenmukaiseksi ja että ihmiset ovat tyytyväisiä, vaikka totuus onkin täysin päinvastainen.

Työttömän Dasein

Saksalaisesta eksistenssifilosofiasta peräisin olevalla *Daseinin* käsitteellä tarkoitetaan ihmisen olemassaoloa, hänen tapojaan elää ja asua: hänen tapaansa olla. Joskus käy niin, että työttömiä katoaa, ja heitä joudutaan etsimään ruotsinlaivojen matkustajaluetteloista. Silti heitä ei löydetä edes Tukholman satamien poistumisjonoista, kuten vielä siirtolaisuuden vuosina 1970-luvulla. Eniten työttömyydestä kärsii juuri työttömän eksistentiaalinen status. Kun työttömällä ei ole työpaikkaa, hänellä ei ole kohta yöpaikkaakaan.

Epävirallinen elämäntapakontrolli tulee näkyviin työttömän ihmisen vuokra-asuntohelvetissä. ”Miten löysit noin hienon vuokra-asunnon?”, kysyy Reiska. – ”Oli näyttää työnantajan todistus, että on vakituinen työpaikka”, vastaa Arska. Vuokranantajat, jotka todellisuudessa ovat vuok-

ran ottajia, osaavat omassa nokkeluudessaan kysyä jo muutakin kuin sitä, "minkälaista maksutapaa nuori neiti oli ajatellut". Myös työpaikoilla spekuloiminen on eräänlaista henkistä prostituutiota. Yksinkertaisinkin puistotäti tai posetiivari osaa vuokranantajan ominaisuuteen päädyttyään esittää asuntojonossa olevalle ihmiselle seuraavan kysymyksen: "Ja oliko maisteri jo auskultoinut, tai onko Teillä sitä vakituista työpaikkaa?" Selitä siinä sitten perikunnan perintöyksiön haltijalle olevasi kunnon ihminen, joka maksaa vuokraa.

Jokaisen ihmisen pitäisi tietää, ettei kukaan, jolla on vakituinen työpaikka, asu vuokralla, ellei hänellä ole takanaan pitkällistä avioeroprosessia. Vuokralla asuu vain pätkätyötä tekevä ihminen, työtön tai sellainen viransijainen professori, jolle virkauralla eteneminen on ollut asuntosäästämistä tärkeämpää. Tämä johtuu seuraavasta tosiasiasta: vuokralla asuminen on niin kallista ja kannattamatonta, että siihen ei ole enää varaa muilla kuin työttömillä. Miten sitten työttömillä on varaa juuri asumismuodoista kalleimpaan? Työttömien vuokralla asuminen ei ole ainoastaan mahdollista vaan pakollista. Vuokrat ovat korkeat, koska valtiovalta poisti vuokrien hintasääntelyn, jolloin asuntojen vuokratuotto kasvoi ja asuntojen arvot sijoituskohteina nousivat. Vuokrasääntelyn poistaminen edesauttoi asuntojen hintojen kohoamista rakettimaisesti tähtiin. Tämä bisnes rahoitettiin lopulta asuntokurjuuden kehnoimmalla osapuolella: työttömällä. Kun työttömiä on paljon, vuokralla asujia riittää ja asuntoja kysytään. Asumistuki- ja sosiaaliviranomaiset eivät kuitenkaan tue kulumattomilla kukkaroillaan *työtöntä vuokralaista*, vaan vuokralainen on pelkkä väline, jonka kautta asumiseen suunnatut yhteiskunnan tuet imuroidaan asuntojen omistajien eli *vuokranantajien* taskuihin. Näin työttömiä käytetään pelinappulana asuntopoliittisessa bisneksenteossa.

Myös vasemmistoliittolainen asuntoministeri Suvi-Anne Siimes piti aikoinaan mahdottomana vuokrien hintasääntelyn palauttamista, vaikka se olisi ollut ainoa johdonmukainen keino hillitä sekä asuntojen hinnannousua että vuokrakiskontaa.[157] Asunnot eivät olisi suinkaan kaikonneet markkinoilta, sillä kiinteistöt ovat omaisuutta, jota ei voida siirtää toiseen paikkaan, kuten valuuttoja. Omistajien olisi kannattanut vuokrata niitä kohtuullisemmallakin tuotolla. Nykytilanteessa työtön on paitsi huonon työvoimapolitiikan ja sosiaalipolitiikan, myös vastuuttoman asuntopolitiikan yhtäaikainen uhri. Hän on pelkkä väline toisten ihmisten rikastumiseen. Pahinta on, että julkinen valta tukee tätä toimintaa maksamalla vuokranantajille pääomatuottoa vuokranmaksuun tarkoitettujen sosiaalietuuksien, kuten asumistuen, kautta. Ongelma ei ole näiden tukien olemassaolo sinänsä vaan vuokrakiskonta.

Ihanneilmeen limppulapiomalli

Mikäli työtön onnistuu kiertämään kysymyksen ”oliko sitä vakituista työpaikkaa?”, hän saattaa päästä vuokranantajan kuulustelussa varmistelevaan vaiheeseen: ”Siis olet tyässäkäyvä?” – ”Kyllä, olen työssä käyvä.” Hän siis *käy* työssä, ei *ole* tai *asu* siellä. Näin vuokranantaja pyrkii kontrolloimaan asukkaan elämää. Paras vuokralainen on tietysti sellainen, jonka *Dasein* on mahdollisimman häilyvä ja jonka olemassaoloa ei huomaa. Häntä ei voida erottaa seinäpaperin raidoista, ja ilmeettömyyden vertauskuvana käytetty armeijan kenttälapion käänteispuoli on hänestä puhuttaessa aivan liian suurieleinen. Paremminkin hänen tulee muistuttaa entisaikojen leipälapiota, jolla noukittiin kypsiä limppuja uunista; sen varsi on ryhdikäs kuin veneen airo ja päänuppi pyöreä, lattea ja jauhonvalkoinen. Sellainen on paras mahdollinen vuokralainen! Eduksi on, jos hän ei edes vietä kovin paljon aikaa asunnossaan vaan on mahdollisimman paljon työpaikalla. Maksaakseen vuokraa hän saattaa joutua ottamaan toisen työn tai tekemään kahta vuoroa. ”Työssä käyvän” asemasta hänestä tuleekin ”kotona käyvä”, nimetön *das Man*, epäpersoona, jolla ei ole vakituista läsnäoloa vaan jota luonnehtii pelkkä kiertolaisuus. Vuokra-asunnossaan hän käy vain nukkuakseen siellä. Asia on jo niin institutionalisoitunut, että juuri tästä ilmiöstä saa nimensä ”nukkumalähiö”.

Pysyvästi vuokralaisen läsnäolon lopettaa vuokra-asunnon irtisanomisilmoitus. Asunnottomasta työttömästä tulee todellinen työelämän kiertolainen, nomadi, eli paimentolainen, jota monet postmodernistiset yhteiskuntatieteilijät ihannoivat kirjoituksissaan tietämättä mitä tekevät. Hänestä tulee siis entisaikojen kulkuri, jonka ahdistusta (*die Angst*) kohtaan eksistenssifilosofit tuntevat huolta ja sääliä (*die Sorge*).

Työttömällä ei ole lopulta osoitetta eikä julkista puhelinnumeroa. Hänen ei-olemassaolonsa vakinaistetaan, ja hän lakkaa olemasta taho. Asunnottomuus ei kuitenkaan luhista hänen elämäänsä vielä lopullisesti. Hänelle saattaa avautua suojakoti jonkun sellaisen ihmisen luona, jolla on työtä ja asunto. Yhteiskunnallinen tarkkailu ja valvonta saattavat tilapäisesti muuttua myös huolenpidoksi, mutta siihen eivät riitä pelkkä sääli tai sosialismi, vaan siihen tarvitaan osapuolten välistä rakkautta.

Joskus ihmiset pelastavat toisiaan työelämän rattaista toistensa luokse turvaan. Viranomaiskontrollin ohittamisessa ovat kunnostautuneet varsinkin nuoret. Tyypillistä on, että yhdelle rakennetussa opiskelijasolussa asuu myös päävuokralaisen seurustelukumppani, tämän tuttava, alivuokralainen, lemmikkieläimiä ja maaseudulta käymään tullut kaveri. Nykyinen työvoima- ja asuntopolitiikka tukevat kansalaisten keskinäisiä vertaisavun muotoja. Siitä kai saa perusteensa juuri tuo keskivertomiesten elämänlogiikka, jonka mukaisesti naisten huoneet pelastavat heidät kurjuudelta. Asuntohan on yleensä nimenomaan naisella, joka viet-

tää työmarkkinapoliittisesti turvattua elämää työskentelemällä esimerkiksi työviranomaisena tai etuuskäsittelijänä. Tämä tilanne onkin useimmiten syy keskivertoheteromiesten kurjuuteen, joka johtuu ajelehtimisesta työviranomaisten, työttömyyden, vuokranantajien ja naisseuralaisten välillä. Yhteiskunta on nainen, ja yksilö on mies. Individualismi ja yksilöiden etu arvotetaan yhteiskunnassamme pahaksi. Yksilönvapaus ja riippumattomuus ovat lähes rikollisina pidettyjä ilmiöitä. Niinpä miehet, jotka kulkevat omia polkujaan, alistetaan sosiaaliseen kontrolliin. Miehekkyys on poistettava, jotta päästään täydelliseen kontrolliyhteiskuntaan. Apu löytyy sitten naisen helmoista. Työvoimapolitiikka on myös osa feminismin ohjelmaa ja miesten alistamista.

Mutta pahimmassa asemassa ei ole kokonaan koditon ihminen eikä edes miesparka, joka etsiytyy turvaan ravintolasta iskemänsä työvoimaneuvojan asuntoon. Huonoimmassa asemassa on henkilö, joka päätyy työnantajan työsuhdeasuntoon. Silloin hänestä tulee todellinen työelämän karavaanari, kiertolainen, jolla on koko ajan työpaikka mukanaan, myös kotonaan. Työnantaja saattaa luovuttaa hänen käyttöönsä myös lainaauton, jotta hän voisi käskyttää työntekijänsä liikkeitä oman mielihalunsa mukaisesti. Työsuhdeasunto ja työsuhdeauto ovat paluuta feodalismiin ja maaorjuuteen. Ollessaan ”kotonaan” työsuhdeasunnon vuokralainen ei olekaan kotonaan vaan työpaikalla. Autoillessaan ”täysin vapaana ja riippumattomana” Espoon moottoritietä auringonlaskun suuntaan diplomiinsinööri ei ole suinkaan pelkkien liikennesääntöjen vaan myös häntä kyyditsevän työsuhdeautonsa vanki. Kenties hänen työnantajansa kohta soittaakin hänen työsuhdematkapuhelimeensa: kaikki on työelämän kontrollissa, eikä yksityisyyttä ole.

Arjen kahleista itsemäärämisoikeuksien toteuttamiseen

Kun ihmisen työttömyys opintojen päättyessä alkaa, hänellä ei ole yleensä työttömyysturvalain mukaiseen työssäoloehtoon perustuvaa oikeutta työttömyyspäivärahaan. Nykyisten säädösten mukaan ihmisen pitää olla työttömyyskassan jäsen ja palkkatyössä vähintään 26 kalenteriviikon ajan 28 edeltävän kuukauden aikana ollakseen oikeutettu päivärahaan. Viikkotyöajan tulee olla vähintään 18 tuntia ja palkan alan työehtosopimuksen mukainen.[158] Ansiosidonnainen päiväraha voi riittää tai olla riittämättä toimeentuloon, sillä sen määrä on suhteutettu työssä nautittuun palkkaan. Usein työtön joutuu turvautumaan toimeentulotukeen.

Jos ansiosidonnaista päivärahaa nauttivan ihmisen työttömyys jatkuu ja hän putoaa muutaman sadan päivän jälkeen Kansaneläkelaitoksen peruspäivärahalle, häntä lähestyy viimeistään silloin Kelan tai jonkin muun sosiaaliviranomaisen ovi. Kelan työmarkkinatuen määrä on 35,72 euroa päivässä, ja sitä maksetaan viideltä päivältä viikossa.[159] Kansaneläke-

laitos vähentää työmarkkinatuesta ennakonpidätyksenä 20 prosenttia, jolloin kuukausittain maksettavaksi jää 20 arkipäivän eristä koostuva 571,52 euron nettosumma. Taloudellisen tilanteensa vuoksi työtön ihminen ei kuulu vain työviranomaisten toimintapiiriin vaan joutuu sosiaaliviranomaisten holhottavaksi. Hän joutuu anomaan Kansaneläkelaitokselta asumistukea ja toimeentulotukea. Kun asumistuen määrä on tiedossa, toimeentulotukiviranomaiset täyttävät syntyneen toimeentulovajeen, joka lasketaan tulojen ja menojen erotuksesta niin, että asumiskulujen jälkeen ihmiselle on jäätävä ravintoon, vaatetukseen ja muihin hyväksyttäviin menoihin 514,82 euroa kuukaudessa.[160] Työttömien tapauksessa kvartaalitalous tarkoittaa sitä, että toimeentulotukipäätökset tehdään maksimissaan kolmen kuukauden jaksoiksi.

Sosiaalityöntekijät ovat saaneet oppinsa yliopistojen sosiaalipolitiikan laitoksilla. Niistä suurimpia ja kauneimpia on Tampereen yliopiston sosiaalipolitiikan laitos. Opiskellessani filosofiaa Tampereen yliopistossa 1980-luvulla ja 1990-luvun alussa panin merkille, että kyseisen laitoksen seinällä komeili kyltti, jossa sosiaalityön opetusta ja tutkimusta sanottiin toteutettavan ”kristillisen lähimmäisenrakkauden ja sosiaalisen oikeudenmukaisuuden hengessä”. Ajatus viittasi siis sekä uskonnollisperäiseen armeliaisuuteen (joka voi muuttua nopeasti myös ihmisten nolaamiseksi ja nöyryyttämiseksi) että sosiaaliseen oikeudenmukaisuuteen, jonka katsotaan perustuvan valistuksen, humanismin ja marxismin opinkappaleisiin. Niihin sosiaalityön motiivit nojaavat nykyäänkin – tosin yhä enemmän vain ensiksi mainittuun.

Myönteistä suomalaisessa sosiaalipolitiikassa on kautta historian ollut se, ettei sitä koskaan ole täysin kahlehdittu kollektivismiin. Vuonna 1982 säädetyn sosiaalihuoltolain ensimmäinen pykälä velvoittaa huolehtimaan sosiaalitoimesta pitäen ensisijaisesti silmällä *yksilön* kykyä ja oikeutta itse huolehtia asioistaan:

> Sosiaalihuollolla tarkoitetaan tässä laissa sosiaalipalveluja, toimeentulotukea, sosiaaliavustuksia ja niihin liittyviä toimintoja, joiden tarkoituksena on edistää ja ylläpitää *yksityisen* henkilön, perheen sekä yhteisön sosiaalista turvallisuutta ja toimintakykyä.[161]

Käytännössä tämän pykälän sisältö ei toteudu kovinkaan hyvin, vaan viranomaiset puuttuvat myös kielteisillä tavoilla yksilöiden elämään. Eräät filosofit ovatkin sanoneet yhteiskunnallisen avuliaisuuden sivuvaikutuksia ”elämismaailman kolonialisaatioksi”. Ja eikö vain sinustakin tunnu aivan kuin panssarikolonnat marssisivat tupaasi, kun joudut sosiaalihuollollisen suopeuden uhriksi tai kohteeksi? Sosiaaliseen kontrolliin liittyy myös sosiaalinen holhous. Paitsi että se on jo sinänsä epämukavaa, se voi lannistaa yksilöiden oma-aloitteisuutta ja heikentää toimintakykyä. Tuloksena on niin sanottua uusavuttomuutta.

Sosiaalityön taustalla vaikuttaa nyt kolme suurta ajattelijaa: lumiukko, Jeesus ja joulupukki. Sosiaaliviranomaisella on lumiukon järjenjuoksu, joulupukin ideologia ja Jeesuksen laupeus. Hän tekee ihmeitä, kävelee vetten päällä ja jakaa lahjoja. Sosiaaliviranomaisten toimintaan pätee sama kuin työviranomaisiin ja viranomaisten toimintaan yleensä. Heidänkin päivänsä koostuvat kontrollin toteuttamisesta. Mutta sen lisäksi he tekevät myös jonkin verran tosiasiallista sosiaalityötä, esimerkiksi hoitavat vanhuksia, vammaisia ja lapsia. Nämä toiminnot tulisikin säilyttää sosiaalihallintoa purettaessa. Mutta pelkkään rahanjakoon liittyvä toiminta pitäisi siirtää yhdeltä luukulta tapahtuvaksi, sillä näin päästäisiin eroon tarpeettomasta työttömiin kohdistuvasta viranomaiskontrollista ja säästettäisiin kymmeniä miljoonia euroja perustulojärjestelmän rahoittamiseen. Myös tarve yhteiskuntapoliittiseen tutkimukseen vähenisi, kun ihmiset voisivat hyvin, eikä heidän asemaansa tarvitsisi jatkuvasti vatvoa ja kyseenalaistaa.

Miksi sitten ihmisten yksilöllisyys on niin tärkeää, että sen pitää olla loukkaamatonta? Vastaus on, että ihmisen yksilöllisyyden arvostaminen takaa myös hänen *itsemääräämisoikeutensa*. Kun viranomaiset puuttuvat ihmisten itsemääräämisoikeuteen, he todellisuudessa heikentävät heidän yhteiskunnallista toimintakykyään. Pahinta on, että itsemääräämisoikeuden kavennukset tehdään vastuuntunnon nimissä. Todellisuudessa se on henkisten kahleiden ripustelua, josta ihmiset eivät pidä. Ihmiset haluavat tulla toimeen omillaan ja hoitaa asiansa itse. Kun työttömistä on tullut yhteiskuntamme pysyvä sosiaaliluokka, tämän ryhmän toimeentulo pitäisi järjestää pelkkänä taloudellisena kysymyksenä ainakin niissä tapauksissa, joissa siihen ei ole tarpeen liittää holhousta eikä patistelua.

Edellä sanottu pätee myös vanhustenhuoltoon. Korkeaan ikään ehtineiden ja kunnoltaan huonontuneiden ihmisten hartaimpia toiveita on välttyä joutumasta viranomaisten armoille. Laitokseen joutuminen on heidän pahimpia pelkojaan. Tätä nykyä tyypillistä on, että itsestään huolehtimaan kykenemättömän dementikon omaisuus otetaan viranomaisten haltuun, ja hänen eläkkeensä ja asuntovarallisuutensa ulosmitataan. Vanhukset jopa salaavat oman toimintakykynsä alenemisen suojellakseen lapsilleen säästämäänsä perintövarallisuutta. Perinnön säilyttäminen puolestaan on keino, jolla vanhukset toivovat voivansa pitää yllä vastavuoroisuutta siinä epäsymmetriseksi käyvässä suhteessa, jossa lapset hoitavat ikäihmistä tämän kotona. Vanhuksen dementia vain pahenee, kun viranomaiset alkavat uhkailla häntä laitoshoitoon siirtämisellä. Lopulta häntä kohtaa aivohalvaus tai kleroosi. Silloin hän on todistettavasti hoidon tarpeessa, eikä siirtämistä laitokseen ”voida enää viivyttää”.

Sairas asuntopolitiikka yhdessä eläkkeiden karttumattomuuden kanssa on saanut aikaan sen, että monet terveetkin vanhukset paikkaavat huonoa eläkettään ottamalla pankista lainaa asuntoaan vastaan. Saatanallisin keksintö onkin käänteinen asuntolaina, jolla asunnon omistaja voi

pantata asuntonsa pankin myöntämää syömävelkaa vastaan ja siten kuluttaa asuntovarallisuudessa olevan pääoman niin, ettei perillisille jää mitään. Pankit suorastaan tyrkyttävät tällaisia lainoja huonotuloisille eläkeläisille, sillä ne ovat pankeille varmoja sijoituksia; onhan asunto jo maksettu, ja rahalaitosten tehtäväksi jää vain imuroida pääoma korkoineen pois pankkien pohjattomaan kirstuun.

Syynä asioiden kurjaan tilaan on, paitsi pankkien ahneus, myös kommunismin kukoistuskaudella luotu sosiaalilainsäädäntö ja sosiaalipolitiikan opetus, joka ei kunnioita ihmisten itsemääräämisoikeutta, yksityisyyttä ja yksityisomistusta. Sosiaaliturvajärjestelmän luomisesta voi tietenkin myös kiittää sosialistisia ajatussuuntia, mutta jäljellä niistä näyttää olevan enää vain julkisen vallan omaa etua edistävä asenne. Röyhkeitä menettelymuotoja tehostaa viranomaistoiminnan harkintavalta. Esimerkiksi Kelan kirjeiden ja perintäpäätösten sekä niissä olleiden virheiden vuoksi on järkyttyneitä vanhuksia jouduttu kärräämään kuoleman kielissä teho-osastoille.

Kun viranomaisvalta nykyään puuttuu ihmisten elämään, se kiistää ihmisten subjektiviteetin eli heidän oman tahtonsa, toimivaltansa ja harkintakykynsä. Tuloksena on ihminen, jolla ei ole vapautta, subjektiviteettia eikä niiden mukanaan tuomaa vastuuta. Tuloksena on neuvottomuutta ja osa-alueidiotismia. Lopulta ihmiset eivät selviä yhteiskunnassa lainkaan ilman holhousta, josta kirkon perhekoulut ja pullan leipomista opettavat kotiavustajat antavat edustavan esimerkin.

Tässä teoksessa hahmottelemassani perustulojärjestelmässä uusavuttomuus ja holhous laitetaan kuriin, kun ihmisten taloudellinen selkänoja varmistetaan ja julkisen vallan taloudellinen tuki kytketään irti sosiaalisesta kontrollista. Koska ihmiset entistä useammin joutuvat viimesijaisen sosiaaliturvan, eli toimeentulotuen, piiriin työttömyyspäivärahojen ja eläkkeiden riittämättömyyden vuoksi, koko sosiaalietuusjärjestelmä pitäisi korvata perustulolla, joka vapauttaisi ihmiset moninkertaisesta byrokratiasta ja läpivalaisun aiheuttamasta sosiaalipornosta.

Viranomaisista viimeinen

Elämä ja kuolema ovat eri asioita. Siksi elämän arvoa ei pitäisi mittailla kuoleman kautta. Kun ihminen elää, kuolemaa ei ole. Kuoleman saapuessa elämä päättyy. Musta ei tule kuitenkaan mustemmaksi, vaikka sitä verrattaisiin valkoiseen eikä hyvä paremmaksi vaikka sen rinnalla kasvaisi jotakin pahaa. Asiat ovat mitä ovat. Siksi niitä ei tulisi määritellä toistensa kautta, kuten kuolemaa elämän tai elämää kuoleman. Silti suhtautumisessa kuolemaan paljastuu jotakin myös siitä, miten asennoidumme elämään.

Tutkimusten mukaan työttömyys on pelto, jossa kasvaa kuoleman vii-

katteelle altista viljaa. Selvästi ennen aikojaan kuollut ihminen on useimmiten työtön keski-ikäinen mies. Tilastokeskuksen mukaan työttömien miesten keskuudessa kuolleisuus on kolminkertainen ja naisten keskuudessa kaksinkertainen työllisiin verrattuna.[162] Alle neljäkymmentävuotiaiden ryhmässä kuoleman ja työttömyyden korrelaatio on niin huomattava, että ilmiöiden välille voidaan vetää seurausnuoli: työttömyys tappaa. Turhautuminen johtaa aggressioon, aggressio stressiin, stressi sairastumiseen, joka lisää stressiä, ja lopulta ihminen kuolee huonoon ruokaan, juomaan tai omiin myrkkyihinsä.[163]

Työttömän poistuminen tästä maailmasta on yksi lohduttomimpia ihmiskohtaloita. Jos yhteiskunnan suhtautuminen kuolemaan on välinpitämätöntä ja siitä puuttuu kunnioitus, sellaista asennetta voi sanoa häpeämättömäksi ja sen mukaista toimintaa toisten ihmisten häpäisemiseksi. Keskitysleireillä kuolemasta tehtiin arkipäiväistä. Siitä tehtiin viranomais- ja liukuhihnatoimintaa. Tuloksena oli pelkkää barbariaa.

Jos työtön ei pääse eläkkeelle tai töihin ennen kuin hänen elämänlankansa lopullisesti katkeaa, hän on pulassa. Myös työelämä voi tehdä ihmisestä nykyään selvää jälkeä. Mutta hänellä on sentään varaa hautajaisiin. Toisin on työttömien laita. Toimeentulotuesta annettujen säädösten mukaan työttömällä on oikeus ”kohtuullisiin hautajaisiin sellaisen hautausurakoitsijan toimesta, jolla on sosiaalipalvelutoimiston kanssa yhteistyösopimus”.[164] Työttömän hautajaiset saavat siis olla ”kohtuulliset”. Mitä tarkoittavat ”kohtuulliset hautajaiset”? Eikö olekaan aihetta juhlaan? Onko myös lähimmäisemme poismenon johdosta koettavan surun oltava ”kohtuullista”? Entä mitä merkitsee, että hautausurakoitsijalla on sosiaalipalvelutoimiston kanssa ”yhteistyösopimus”? Huhkivatko viranomaiset oikein yhteistyössäkin työttömän saattamiseksi pois tämän maan kamaralta? Nauru loppuu, kun huomataan, että toimeentulotuen hautausavustuksella ikuiseen lepoon saatetaan pelkästään Helsingissä useita kymmeniä, mahdollisesti joitakin satoja, ihmisiä vuodessa.[165]

Se, että ihminen tarvitsee hautajaisiinsa toimeentulotukea, on seuraus yhteiskunnallisesta heitteillejätöstä ja mielivallasta, jonka tuloksena ihmisen taskut on jo hänen eläessään siivottu niin putipuhtaiksi, ettei hänellä ei ole varaa edes hautajaisiin. ”Ei hautaan omin varoin” on monen työttömän makaaberi slogan, jonka jokainen tunnollinen perheenisä opettaa myös lapsilleen. Sosiaalitoimistot ja hautausliikkeet voisivatkin lisätä ohjeisiinsa mainoksen: ”Toimintamme on luotettavaa, nopeaa ja tehokasta, ja lopputulokselle annamme ikuisesti kestävän takuun.”

Joka toiselle kuoppaa kaivaa, saa siitä 7,45 / tunti.
Sananlasku

Ruoho on aina vihreämpää naapurin haudalla.
Sivustaseuraaja

6. *Miksi työ on jobia?*

Miksi ihminen menee työhön? Miksi hän ei tee jotakin muuta? Modernissa yhteiskunnassa valtio on luonut olosuhteet, joiden keskellä on tullut välttämättömäksi organisoida vapaa toiminta työksi. Tämä työ on useimmiten palkkatyötä tai yrittäjätyötä. Vastaus kysymykseen on seuraava: ihminen menee työhön, koska hän tarvitsee *rahaa*.

Luontaistaloudessa ihminen saattoi elää vaihtamalla oman työpanoksensa toisen ihmisen työpanokseen. Yksilöiden ponnistelut turvasivat yhteisön koossapysymisen ja elämän edellytykset sen jäsenille. Nykyaikaisessa vaihtoon perustuvassa rahataloudessa ihmisten on tehtävä työtä päästäkseen osallisiksi vaihdon välineestä, eli rahasta. Ilman työtä ei ole rahaa, mutta ilman rahaa ei olisi palkkatyötäkään. Vapaa *toiminta* näet muuttuu *työksi* vasta silloin kun se *myydään ja ostetaan*, toisin sanoen kun se muuttuu jonkun *omaisuudeksi*. Vasta työvoiman ostaminen ja sen tekijöiden tai tulosten *omistaminen* tekevät vapaan toiminnan työksi. Voinkin antaa nyt lyhyen määritelmän sille, mitä on työ: työ on toimintaa, jossa (1) tuotetaan arvoja, joka (2) voidaan ostaa, myydä ja omistaa ja (3) jonka tulokset ovat omistamis- tai vaihtokelpoisia.

Työ on sosiaalisen toiminnan muunnelma, joka on organisoitu rahatalouden ja ansionhankinnan kautta vaihdon välineeksi. Ihminen menee työhön hankkiakseen itselleen tai läheisilleen tuloa. Tämä on tilanne työntekijän kannalta. Mutta myös työnantaja näkee työssä useimmiten pelkkiä taloudellisia arvoja. Sijoituksen työntekijään pitää tuottaa vähintään yhtä paljon rahaa kuin se kuluttaa, jotta työllistäminen olisi *mahdollista*. Ja vielä ankarammin: ollakseen *kannattavaa* investoinnin työvoimaan pitää tuottaa enemmän kuin vastaavan sijoituksen jossakin muussa kohteessa. Näistä syistä johtuu, että työvoimapolitiikkaa ja suhtautumista työhön leimaa väkevästi raha.

Palkkatyötä tehdäkseen ihmisen on tuotettava nimenomaan materiaalisia arvoja tai sellaisia henkisiä arvoja, joilla on välitöntä taloudellista merkitystä. Palkkatyössä tuotetuilla arvoilla pitää voida elää. Jo tämän kirjan alussa totesin, että *hengissä* selviytyminen ei vielä vastaa siihen,

miksi ihmisellä olisi syytä jatkaa elämää *sivistyneenä*. Toisaalta sivistyneenä selviäminenkään ei takaa hengissä pysymistä. Millaiseksi muodostuu palkkatyön ja sivistysyhteiskunnan suhde?

Vapaan toiminnan organisoiminen palkkatyöksi merkitsee rajausta yhteiskunnalliseen arvotuotantoon. Palkkatyöhön perustuva yhteiskunta sulkee helposti ulkopuolelleen sellaiset arvotuotannon lajit, jotka *eivät välittömästi synnytä taloudellista hyötyä*. Tämä ei tietenkään merkitse, ettei niihin liittyisi muita arvoja, mutta työelämään osallistumisen syyt ovat useimmiten pelkästään välineellisiä. Tätä kautta palkkatyön oma välineellisyys alkaa leimata koko työelämää. Yhteiskuntaan liittyvät osallisuuden kokemukset tuotetaan nykyään muuta tietä kuin työelämän kautta, esimerkiksi harrastustoiminnan tai läheissuhteiden välityksellä. Niinpä voidaan päätellä, että ihminen menee työhön vain hankkiakseen itselleen toimeentulon ja pysyäkseen hengissä. Kyseisenlainen naturalismi voi olla kuitenkin ristiriidassa ihmisen itsensä toteuttamisen päämäärien ja hänen oman olemuksensa kanssa.

Tämän pääluvun aluksi tutkin työn ja omistamisen suhdetta ja pohdin filosofisesti vieraan tahdon ongelmaa. Sitten tarkastelen, minkälaisten vaiheiden, valheiden ja vaikeuksien kautta työelämään joutuu tai pääsee. Luon myös katsauksen työelämän omiin ongelmiin, siihen, millaista elämä on vieraan tahdon alaisuudessa ja markkinamekanismien määräämän arvotuotannon välineenä.

Raha varsinkin liika raha tekee ihmisen riippuvaiseksi.

Kari Uoti[166]

TYÖN TALOUSOHJATTU OLEMUS

Työnteon taustalla on omistamisen varmistelu. Omaisuus on vieraantunutta työtä. Entisaikojen maatalousyhteiskunnassa työtä tehtiin vain sen verran, että sillä tuli toimeen vuoden ympäri. Tilalliset, talolliset ja torpparit eivät välittäneet kerätä aittoihinsa enempää viljaa, perunoita, porkkanoita tai nauriita kuin juuri sen, mikä riitti seuraavaan suveen ja sadonkorjuuseen asti. Tuolloin pohjimmaiset jo pahenivat. Monia ihmisiä huolestutti se, että runsaankin satovuoden tuottama ylimäärä pilaantui siiloihin ja laareihin. Vasta raha teki mahdolliseksi arvon säilyttämisen ja sen mukaisen investointitoiminnan.

Kun tuotettu ylimäärä voitiin sijoittaa rahaan, kultaan tai muuhun arvon säilyttäjänä toimivaan omaisuuteen, tuli mahdolliseksi tehdä yhä enemmän työtä ilman pelkoa siitä, että työn tulokset valuvat sormien läpi hiekkaan niin kuin siemenvilja kiviseen peltoon. Silloin ei elettykään enää itseään uusintavassa *luontaistaloudessa,* vaan tuottavuuteen ja tehokkuu-

teen perustuvassa *raha- ja vaihdantataloudessa*, joka pyrki itsensä ylläpitämisen lisäksi tuottamaan mahdollisimman paljon ylimäärää. Tällä ylimäärällä voitiin sitten turvata toimeentulo esimerkiksi katovuosien aikana. Sillä voitiin taistella tehokkaasti myös omaisuuden menettämisen pelosta johtuvaa eksistentiaalisen katoamisen tunnetta vastaan.

Mutta tekikö työn tulosten esineellistäminen omaisuudeksi ihmisistä sen vapaampia kuin he olivat silloin, kun heidän piti vielä ahkeroida oman toimeentulonsa hyväksi? Luontaistaloudessa ihmiset heräsivät lypsämään, kyntämään, kylvämään ja niittämään aamuisin kello viisi vain turvatakseen oman elämänsä jatkumisen. Nykyajan lähiöissä ihmiset heräävät samaan aikaan ehtiäkseen leipomaan työnantajilleen mahdollisimman paljon liikevoittoa. Samalla he tietenkin tuottavat itselleen sopivan siivun elämiseen tarvittavaa rahaa. Mutta onko tehostunut tuotanto kohottanut elämänlaatua, ja ovatko ihmiset entistä onnellisempia?

Siirtyminen uusintamiseen perustuvasta luontaistaloudesta tuottavuuden periaatteille rakentuvaan työyhteiskuntaan kytki ihmiset yhtä tiukasti työhön kuin millä ankaruudella vaikeat luonnonolot koettelivat perinneyhteisöjen ihmisiä. Mahdollisuus sijoittaa ylimäärää rahaan tai muuhun omaisuuteen ei ole merkinnyt monillekaan ihmisille mahdollisuutta heittäytyä laakereilleen lepäämään. Päinvastoin: kävi niin, että hamstraamisen houkutukset kääntyivät ahneudeksi, ja ihmiset ovat nyt yhtä paljon itse luomansa investointitoiminnan uhreja kuin heidän jatkuvaan uusintamiseen tuomitut edeltäjänsä olivat aiemmin työnteon ja jatkuvan raatamisen orjia.

Työtä on siis nykyään tehtävä *työn itsensä* vuoksi. Sen näennäisenä motiivina on mahdollisuus vapautua työstä esimerkiksi tuottoisan eläkevakuutuksen tai osakesalkun turvin, mutta paradoksaalisesti varmistelu, suojautuminen ja puolustelu alistavatkin ihmiset *entistä pahemmin* työelämän vaatimuksille. Työn kytkös sen alkuperäisiin motiiveihin on katkennut. Työtähän kannattaisi tehdä vain sen vuoksi, että sitä tulevaisuudessa olisi entistä *vähemmän*. Nyt työstä on tullut itseisarvon kaltainen asiaintila, johon suostutellaan ja suostutaan siksi, että sen kautta voisi kuulua yhteiskuntaan. Paljon mainostettu ”osallisuuden” ihanuus on tässä mielessä sosiaalinen kahle.

Työn ja tekijän suhde omistamiseen

Työn ja omistamisen suhde on niin kiinteä, että ilman omaisuutta ja omistamisen vaatimuksia ei olisi työtäkään. Myös työvoima sinänsä etsii jatkuvasti omistajaa. Tehty työ muuttuu työpaikkojen liukuhihnoilla jonkun toisen omaisuudeksi. Valmiiksi saadun työn tuotteet ilmentävät poikkeuksetta jonkun toisen ihmisen selkänahasta kiskottua työtä.

Mutta työn ja omistamisen suhde ei rajoitu vain siihen, kuka omistaa

työn, tekijän ja hänen valmiiksi saamansa tuotteet. Ihmisen menestyksen mittana pidetään nykyisin sitä, miten hyvin hän pystyy myymään työvoimansa työmarkkinoilla. Kun työ määrää ihmisen persoonaa useiden sosiaalisten välttämättömyyksien kautta, työmarkkinat vaativat ihmistä myymään työn mukana myös *itsensä*. Tämä ei poikkea paljoakaan entisaikojen orjayhteiskunnasta, jossa ihmisen hyvinvointi riippui hänet omistavan isännän suosiosta, siitä, miten hyödyllinen työntekijä isännälleen oli.

Georg Wilhelm Friedrich Hegelin (1770–1831) teoksessaan *Phänomenologie des Geistes* (”Hengen fenomenologia”, 1807) esittämä ajatus herran (*der Herr*) ja rengin (*der Knecht*) suhteesta on modernin ajan vaikutusvaltaisimpia poliittisen vallan kuvauksia.[167] Saksalaisen filosofin mukaan herran tuntee siitä, että hän aina joko orjuuttaa tai tappaa tieltään jokaisen, joka ei suostu noudattamaan hänen tahtoaan, kun taas rengin tunnusmerkkinä on se, että hän jo alun perin pyytää ja kaipaa tuota alamaisuutta. Tässä suhteessa ”herroina” toimivien isäntien on viisainta pyrkiä saattamaan palvelukseensa elämän turneissa ja taisteluissa kohtaamansa yksilöt – onhan uskollinen palvelija heille monin verroin arvokkaampi kuin sitkeä tai kuolleena lepäävä vihollinen. Toisaalta tätä omistussuhdetta ei koettu vain kielteiseksi asiaksi. Esimerkiksi antiikin Kreikassa ja Roomassa lääkäritkin olivat orjia, ja he harjoittivat lääkärintointaan parturin ammattinsa ohella. Orjia pidettiin suuressa arvossa, he olivat kalliita, eikä kenelläkään isännällä ollut varaa kohdella arvokasta omaisuuttaan huonosti. Myös Hegelin käsityksen mukaan herra saattoi tulla ennen pitkää orjastaan *riippuvaiseksi*, jopa niin, ettei hän tullut enää lainkaan toimeen ilman orjansa servuksia. Asetelma saattoi kiepsahtaa lopulta niin, että palvelija alkoikin riistää herraa.

Samaan tapaan kuin isännät maksoivat aikoinaan orjista, niin myös tavalliset kansalaiset maksavat nyt suuria summia saadakseen esimerkiksi lääkäreiltään hoitoa. On vaikea erottaa, kumpi tässä suhteessa on herra ja kumpi on renki. Esimerkiksi lääkärikuntaa erottaa partureista nyt vain se, että lääkäriltä voi saada kuitin. Työvoiman myyminen puolin ja toisin on itsensä myymistä, ja asiasta riippuen vain myytävän tuotteen hinta vaihtelee. Minua on kiinnostanut pitkään esimerkiksi se, että jos Helsingissä haluaa klassista thai-hierontaa, mihin osoitteeseen pitäisi mennä.

Ideologiat ja identiteetti

Työhön ja omistamiseen liitetyt filosofiset arvostukset ovat vaihdelleet vuosisatojen saatossa paljon. Keskeistä roolia työn ja omaisuuden arvottamisessa ovat näytelleet kirkon opettajat, jotka ovat toimineet eräänlaisina hissipoikina herrojen ja renkien kerrosten välillä.

Kirkkoisä Augustinus (354–430) oli esittänyt vanhalla ajalla, että työ on Jumalan säätämä luonnollinen oikeus ja velvollisuus, kun taas keskiajalla työ määriteltiin kirkkoruhtinaiden toimesta kiroukseksi, synniksi ja orjuutuksen lähteeksi. Sitä se varmaan oli myös eurooppalaisten maaorjien mielestä. Sen sijaan uskonpuhdistaja Martti Lutherin (1483–1546) vaikutuksesta työtä alettiin jälleen pitää tapana palvella Jumalaa. Niin sanottu protestanttinen etiikka, joka korostaa kovan työnteon autuuttavuutta, on luterilaisen ajattelun vaikuttavimpia seurauksia. Lutherin aikalaisen Jean Calvinin (1509–1564) suhde työhön oli kaupallisempi sikäli, että hän piti työn tuloksena tuotettua maallista vaurastumista myös osoituksena Jumalan suopeudesta. Protestantismin kalvinilainen haara johtaakin helposti eräänlaiseen pragmatismiin, jossa uskonnollisuuden totisuutta ja perusteluja arvioidaan sen käytännöllisten seurausten tuloksena. Kun menestystä tulkitaan Jumalan siunaukseksi ja vastoinkäymisiä puolestaan ansaituiksi rangaistuksiksi, päädytään helposti julmaan todellisuuskäsitykseen, ja uskonnosta on vaarassa kadota sen hengellisyys: käytännön tekoja ja toimia alkaa leimata taivaallisten palkkioiden toivo tai rangaistusten uhka.

Koska kirkossakäynti on ollut keskeinen osa ihmisten elämäntapaa aina 1900-luvun puoliväliin asti ja pitemmällekin, on syytä nähdä, että nämä uskonnollis-metafyysiset käsitykset työn merkityksestä ovat vaikuttaneet syvästi ihmisten asennoitumiseen työhön. Eri asia on sitten se, kuinka moni ihminen on lopultakin uskonut työn siunauksellisuuteen istuessaan kirkon kovalla penkillä kuuntelemassa papin saarnaa aamulla kello seitsemän ja joutumalla sillä tavoin tuhlaamaan kalliisti ansaitsemansa lepopäivän aatteellis-ideologisessa manipulaatiossa. Ei siis ihme, että nykyaikana työväki on ymmärtänyt työn enemmänkin työnantajan, valtion tai muiden yhteisöjen palvelemiseksi kuin huoleksi omasta taivasosuudestaan tai sielun pelastumisesta.

Herran ja rengin dialektiikka toteutui yllä lausutussa kehityskulussa seuraavasti. Vanhalla ja keskiajalla vallinneessa feodaalijärjestelmässä työntekijä omisti koko elämänsä herralle suojelua vastaan. Ihmiskuvaan kuului, että ihminen tarvitsee piiskaa, porkkanaa ja paimenta. Sen sijaan uudella ajalla ja valistuksen jälkeisinä vuosina herran ja rengin välinen riippuvuussuhde alkoi määrittyä joko talonpoikaiseksi tai teollisuuslaitoksissa hyödynnettäväksi työsuhteeksi. Kapitalismin tärkeimpiä tuloksia työelämää ajatellen oli *alaltaan rajattu työsopimus*. Ihmisen ei nähty olevan olemassa enää vain herraa varten vaan talousjärjestelmää varten, ja talouden puolestaan katsottiin olevan olemassa ihmisten tarpeiden tyydyttämistä varten.

Suomessa tapahtunut kehitys poikkeaa edellä esitetystä eurooppalaisesta kehityskaaresta sikäli, että suomalaisessa yhteiskunnassa siirryttiin suoraan keskiajalta moderniin maatalous- ja teollisuusyhteiskuntaan 1800-luvulla. Kun vuokraviljelijä saattoi vielä 1600-luvulla menettää

tilansa ja tupansa kruunulle verorästien laiminlyömisen tuloksena, niin 1700-luvun lopulla alkanut talonpoikien vapautuminen ja liberalismin elpyminen Ruotsi-Suomessa takasivat maata viljelevälle väestölle entistä paremmat olot. Juuri tuolloin syntyi suomalainen juureva mentaliteetti, ajatus omasta reviiristä, jonka mukaan ”oma tupa on oma lupa”. Myös teollistuvassa Suomessa herran ja rengin välinen suhde perustui pitkälle konsensukseen, ja esimerkiksi kansalaissodan tapahtumia voidaan ymmärtää ensisijaisesti ideologisena konfliktina, jota lietsoi kansainvälispoliittisesti tarjoutunut tilanne. Talvi- ja jatkosodan ajalta on peräisin lentävä lause, jonka mukaan kommunistienkin kerrotaan todenneen marsalkka Mannerheimista: ”On se hyvä, että tuo päälahtari on meidän puolella.” Rintamamiestonteille rakennetut talot piirrettiin sulassa sovussa Työmies-askien kanteen. Herran ja rengin välinen riippuvuussuhde toteutui hedelmällisimmin suomalaisessa työelämässä 1970- ja 1980-luvuilla, minkä jälkeen asiat ovat luisuneet sekä työn hallinnan, työntekijöiden hyvinvoinnin että elämänlaadun kannalta jälleen huonompaan suuntaan.

Pätkätöiden Suomi on merkinnyt siirtymistä kohti eurooppalaisen feodalismin mukaista ajattelua, jossa suomalaiset eivät ole koskaan eläneet. Sen mukaisesti yksityisyyden reviiri onkin vain lainassa, eikä työn hedelmistä pääse nauttimaan. Kouluttautuminen, vastuunotto ja tarpeentyydytyksen lykkääminen tulevaisuuden hyväksi eivät kannata, koska omaisuus voidaan riistää hetkessä pois. Ei ole mielekästä investoida elämään ja läheissuhteisiin pitkäjänteisesti.

Juuri tämän havaitsemisesta nähdäkseni johtuu muun muassa se seikka, että monilla paikkakunnilla syrjäytyneiden nuorten määrä on kasvanut yhdestä prosentista kolmeenkymmeneen noin kahdessakymmenessä vuodessa. Siinä, missä omina kouluaikoinani niin sanottuja pahiksia katsottiin vielä vinoon ja heidät siirrettiin erityisopetukseen tarkkailuluokille, nykyään heidän toimintaansa – eli kaljoittelua, maleksimista ja vandalismia – pidetään arkipäiväisenä ja asiaan kuuluvana. Syynä ei ole pelkkä aikuisten esimerkki vaan myös nuorten oma havainto elämän toivottomuudesta, kun kovallakaan työllä ei saa alleen omaa asuntoa.

Myönteistä tällaisessa momentaarisuudessa eli tilapäisyydessä saattaa olla houkutus elää unelmia todeksi tässä ja nyt. Se on ”elämää hetkessä”. Toisaalta sekin voi muuttua melkoiseksi omien mahdollisuuksien kieltämiseksi, jos toivoa paremmasta huomisesta ei ole. Näin myös ihmisten luokkanousu ja pääsy paremmille päiville tyrehtyvät. Selvästi kielteistä nykytilanteessa on tietty päämäärättömyys, johon hetkellisyyden elämys ohjaa. Kun elämä on entistä epävarmemmalla pohjalla, ihmisten kannattaa pinnata ja juopotella. Tuntuu järkiperäiseltä harjoittaa vilppiä ja varastaa työnantajalta. Rikkuruus muodostuu yleiskäytännöksi. Herran ja rengin välinen epäluottamus johtaa juuri siihen nipistelyyn ja näpistelyyn, jonka yrityskonsultit koettavat sitten taikoa pois.

Sosiologi Pierre Bourdieu on kuvannut vastaavantyyppistä kehitystä eräässä ranskalaista yhteiskuntaa käsittelevässä tutkimuksessaan ”suuren kurjuuden” ja ”pienen kurjuuden” käsitteillä.[168] Siinä, missä 1920-luvun suuren kurjuuden oloja leimasi puute alkeellisimmistakin käyttöhyödykkeistä, 1980-luvun pienen kurjuuden yhteiskunnassa ihmiset kärsivät älyllisperäisistä ja elämän mielekkyyttä koskevista ongelmista, kuten masennuksesta. Käsitykseni mukaan Suomessa ollaan jälleen matkalla takaisin kohti tuota suuren kurjuuden yhteiskuntaa.

Työelämän keinot: äärimmäisyysajattelu ja vyöryttäminen

Entä mitä merkitystä työn ja sen tulosten omistusoloilla on nykyisen työkulttuurimme kannalta? Omistamisen tärkeys näkyy herran ja rengin suhteessa muun muassa seuraavasti. Mikäli ihmisellä ei ole mahdollisuutta hankkia itselleen aineellista omaisuutta eikä päästä nauttimaan talonpoikaiseen identiteettiin liittyvästä oman tuvan luvasta, hänellä ei ole syytä tehdä työtäkään. Työyhteiskunnan edun mukaista on luovuttaa ihmiselle työn vastikkeeksi vähäistä omaisuutta, jonka niukkuus takaa sen suuren arvon. Edellä esitettyä kertomusta seuraten voisi luulla, että nyky-yhteiskunnassa useimmilla ihmisillä olisi jotakin omaa, esimerkiksi oma koti. Mutta asuntojen hinnat on talousjärjestelmässämme nostettu niin korkeiksi, että niiden hankkimiseen kuluu hyvätuloiseltakin ihmiseltä koko elämä. Tässä mielessä velkarahalla hankittu asunto ”omistaa” asukkaansa, ja myös alaltaan rajattu työsopimus on kumoutunut, kun olemassaolon lunnaana on elinikäinen uhrautuminen työnantajalle. Asuntojen hinnat on määritelty Suomessa seuraavan yhtälön mukaisesti:

> Oman kodin hinta = Kaikki se omaisuus, jonka pystyt keräämään koko elämäsi aikana, jos teet joka päivä työtä.

Yllä esitetyn kaavan voimassaolo ei olisi tietenkään välttämätöntä. Asuntojen seiniin muuratun omaisuuden todellinen arvo ei ole kenenkään ihmisen koko elämäntyön arvoinen, vaan paljon halvempi. Hintoja nostaakin asuntopula, joka on täysin keinotekoinen luomus. Yhteiskunnan laitokset pelkäävät asuntopulan loppumista ja asuntojen riittämistä kaikille, koska silloin ihmisten motiivi tehdä työtä vähenisi. Kun riittävä asuntojen rakentaminen ja sen mukainen hyvä asuntopolitiikka tietoisesti estetään, ihmisiä voidaan patistella tekemään työtä niin pitkään kuin elämää ja lainojen laskunauhaa riittää. Käytännössä tämä tarkoittaa, että asuntopula on yhteiskunnan kannalta yhtä toivottu asiaintila kuin työttömyyskin. Ne molemmat palvelevat työntekijöiden taivuttelemista tekemään herkeämättä työtä. Näin ihminen on jälleen olemassa vain talousjärjestelmää varten eikä talous ihmisten tarpeita varten.

Vielä orjayhteiskunnassa rengin alttius palvella herraa johtui siitä, että orjalla ei ollut oikeutta omistaa mitään. Nykyisin ihmistä alistaa hänen omistusoikeutensa. Ihminen suostuu työskentelemään kuin orja voidakseen hankkia varallisuutta. Orjayhteiskunnalle ominainen ”vapaus kaikesta omistamisesta” onkin kääntynyt omistamisen kahleeksi: *jotta ihminen tekisi työtä, hänellä pitää olla omaisuutta.* Tämä on myös oivallus, joka jokaisen työnantajan tulee omaksua päästäkseen selville työntekijöidensä motiiveista ja voidakseen käyttää niitä hyväkseen. Omaisuus velvoittaa ihmistä taistelemaan omaisuuden säilyttämiseksi, aivan niin kuin Roope-setä käy kärpäslätkällään pienoissotaa inflaation koiperhosta vastaan rahasäiliössään.[169] Tätä kautta ihmisistä on tullut omaisuutensa orjia ja varallisuutensa vahtimestareita. Jotta omaisuudella olisi ehdottoman velvoittava luonne, se pitää kytkeä johonkin ihmisen perustarpeeseen, ja mikä onkaan olemassaololle sen välttämättömämpää kuin olemassaolo itse? Niinpä työntekoon rohkaiseva omaisuus on ollut luontevinta kytkeä eksistentiaalisesti ihmisen olemissijoille: hänen asuinpaikkaansa.

Nykyinen työelämä on kuin *on-line*-huoran takamus tai maatalousnäyttelyn sivulavalla pyörähtelevä onnenpyörä: se lupaa paljon mutta ei anna mitään. Tämänkaltainen näennäiseksistentialismi pelaa koko rahalla. Se laittaa elämän hinnaksi elämän itsensä. Vain elämä itse tekee olemisen *per definitionem* hintansa arvoiseksi. Suomalainen asuntopolitiikka on hyvin eksistentialististа, vaikkei mikään muu Suomessa olekaan. Hankkiakseen itselleen *Daseinin* (eli olinpaikan) ihmisen on uhrattava koko elämänsä, kaikki kuviteltavissa oleva varallisuutensa sekä terveytensä ja isoäitinsä.

Epäilyksen sanoja herättää se, eikö ahkeraan työntekoon voitaisi päästä *muuta tietä* kuin patistelun ja uhkailun kautta. Ovatko ihmiset ja varsinkin suomalaiset niin itsepäisiä, että me emme suostu tekemään mitään ilman, että niskaamme hengittää pankkilainan lyhennyksiä laskeskeleva saksiniekka tai kiinteistövälitysfirman keltiäinen? Heidän etunsa mukaista on, että asunnot ovat maksimaalisen kalliita. Lainaraha menee hyvin kaupaksi, ja välitysprovisioiden loppusumma on suurempi. Mutta tärkein syyllinen kurjistuneeseen asuntopolitiikkaan on valtiovalta, joka ei tee mitään ongelmien ratkaisemiseksi. Huonoa asuntopolitiikkaa tehdäänkin vain siksi, että ankeat asunnot ja kurjistuneet kodit ovat työyhteiskunnan edun mukaisia: ne mahdollistavat patistelun.

Tämän pääluvun aluksi olen puhunut lämpimästi asuntopolitiikan korjaamisesta, sillä epäonnistunut asuntopolitiikka on osa työyhteiskunnan ongelmallisuutta. Puristavien seinien politiikka on työvoimapolitiikan keskeinen väline. Teemme työtä ansaitaksemme olemassaolomme kahdenkymmenen neliön omistusasunnossa tai kahdenkymmenenviiden neliön vuokrayksiössä. Asiat voisivat olla paremminkin. Asuntolainaa maksetaan epäilemättä 30 vuotta, mutta vuokraa vain kuolemaan asti. Työyhteiskunnan ympärillä pyörii omistamisen raatokärpänen.

Tehokkuuden turbotalous

Se, että työelämässä vallitsee jatkuva toimintaan ohjaava hätätila, johtuu edellä lausutuista omistamisen vaatimuksista. Työn puolestaan on *tuotettava*, sillä sen taustaehtoina ovat itsensä omistamisen, työvoiman omistamisen ja työn tulosten omistamisen keskenään ristiriitaiset vaatimukset. Niihin liittyvät myös utilitaristiset hyötymisen ja ansaitsemisen ideologiat. Protestanttista etiikkaa analysoinut sosiologi Max Weber (1864–1920) pahoitteli aikoinaan tavoiterationaalisuuden eli pelkän tehokkuuden valtaa arvorationaalisuuden ja perinteiden yli.[170] Tietenkin myös työn kohottaminen itseisarvoksi voi olla ongelmallista, varsinkin jos arki ja hengellinen elämä kytketään yhteen, kuten kapitalismin nousukaudella, ja järjestelmällinen työnteko sekä työlle omistautuminen nähdään tapoina palvella Jumalaa. Mutta yhtä pulmallista on myös nykykapitalismille tyypillinen työn näkeminen pelkän välineen roolissa, vailla laajempaa merkitysyhteyttä, toimiipa sellaisena sitten oman elämän tai työn välittömien tulosten rakentaminen – tai jokin transsendentaalinen päämäärä, kuten ikuinen elämä tai Jumala. Tehokkuus onkin nyt työelämän avainsana. Tehokas mutta järjettömästi toimiva talous johtaa helposti semanttiseen ja arvofilosofiseen tyhjiöön. Kun tehokkuutta tavoitellaan vain tehokkuuden itsensä vuoksi, seurauksena on päämäärätön liike.

Kun sosiaalitoimistoissa, terveyskeskuksissa ja vankiloissa käy paljon asiakkaita, niiden katsotaan toimivan tehokkaasti, vaikka todellisuudessa niiden runsas käyttö kertoo vain yhteiskunnan sairaudesta ja hyvinvointia turvaavien toimintojen tehottomuudesta. Kyse on siis pelkästä tehokkuuden *vaikutelmasta*, jota pidetään yllä touhuamalla paljon. Työttömien moittimat ”kyykyttäminen” ja ”luukuttaminen” syntyvät juuri niin, että hallintopalvelujen tehokkuutta mitataan määrällisesti käynti- tai käyttökertoina. Tämä ohjaa byrokraatteja suorastaan houkuttelemaan kansalaisia asiakkaikseen, jotta heidän oma toimintansa näyttäisi tarpeelliselta ja tehokkaalta. Ongelmaksi paljastuu jälleen empiristinen ja positivistinen ihmiskuva, joka keskittyy tylsämielisesti laskemaan ja mittaamaan lukumääriä ymmärtämättä mitään ihmisistä itsestään.

Pelkän laskennallisen tehokkuuden tavoitteleminen on epärationaalista siksikin, että pelkillä kasvuluvuilla mitattujen tehokkuustilastojen kaunistamiseksi olisi toivottavin asiaintila sota ja sen mukainen täydellinen tuho. Kun pohjalla olisi pelkkiä raunioita, voitaisiin saavuttaa useiden satojen prosenttien kasvulukuja ja huomattavaa tehokkuutta. Historioitsija Juha Siltala on nimittänyt itseisarvoksi kohotettua tehokkuuden vaatimusta *hypertehokkuuden* tavoitteluksi mausoleumimaisessa kirjassaan *Työelämän huonontumisen lyhyt historia.*[171] Hypertehokkuudelle on tyypillistä, että korkeiden kasvulukujen muodostaessa toiminnan

itseisarvon ei työelämässä keskitytä enää varsinaisten hyödykearvojen tai henkisten arvojen tuotantoon. Sana ”hyper” viittaakin kreikankielisen alkuperäismerkityksensä ('yli', 'yläpuolella') mukaisesti sellaiseen järjestelmään, joka on kohonnut varsinaisen toiminnan tai tehtävänsä yläpuolelle ja alkanut elää omaa elämäänsä. Erääksi esimerkiksi hyperilmiöstä sopii pörssikeinottelu, jossa sijoittamisen kohteina toimivat muita yhtiöitä omistavien sijoitusyhtiöiden osakkeet, ja investointitoiminnan kytkös reaaliseen arvojen tuottamiseen on poikki. Esimerkeiksi sopivat myös erilaiset kasvua ruokkivat kasvu*odotukset*, joiden vallitessa pelkän optimismin toivotaan toteuttavan itseään ja johtavan talouden laajenemiseen. Lisäarvoa oletetaan tällöin syntyvän tyhjästä. Koska odotus on katteeton, pikaisia pörssivoittoja voi tehdä lähinnä etevällä kaupankäynnillä, toisin sanoen ajoittamalla ostonsa ja myyntinsä oikein. Tällöin tosin joku toinen varmasti häviää yhtä paljon tai jopa enemmän kuin toinen voittaa. Kyse on siis keinottelusta.

Mutta 1980-luvun hyperilmiöt, joissa trendien nähtiin vahvistavan itseään, eivät olleet tuntemattomia 1890-luvullakaan. Taloudellisen turbomoottorin idea oli tuttu myös pyramidiorjien yhteiskunnassa. Tehokkuuden ruokkima tehokkuus, suosioon yllyttävä suosio ja kasvuun kannustava kasvu ovat aina olleet osa ihmisen situaatiota ja talouden olemusta.

Rahan ruoska ja merkityksetön tuotteliaisuus

Jotakin tehokkuuden avulla on aina tavoiteltu, ja tuo jokin on raha. Sen vuoksi on tarpeen valaista keinotekoiseen nousukierteeseen ohjaavan talousilmiön filosofista taustaa. Sen takana asuu ihmisille ominaisen ahneuden ja siihen liittyvien eksistentiaalisten ahdistusten (kuten kuoleman uhkaa vastaan varustautumisen) lisäksi myös talousjärjestelmän oma toiminnallinen olemus.

Tehokkuuden tavoittelu on tärkeää muun muassa Karl Marxin muotoilemista syistä. Hänen näkemyksensä mukaan luontaistaloudessa tavara vaihdettiin rahaan sen vuoksi, että tuolla rahamäärällä voitiin tulevaisuudessa ostaa entinen määrä tavaraa pois kulutetun tilalle. Tavara T vaihdettiin rahaan R, jotta voitiin saada tilalle entinen määrä tavaraa T tutun kaavan mukaan:

T – R – T.

Sen sijaan kapitalismissa rahan tehtävänä pidetään tuottaa lisää rahaa. Rahan ei katsota olevan vain vaihdon väline, jonka kautta elämän edellytyksiä uusinnetaan, vaan rahan tehtäväksi nähdään lisäarvon tuot-

taminen. Raha on siis vaihdettava tavaraan niin, että tuloksena on entistä muhkeampi määrä rahaa. Kaavassa

R – T – R

rahan ansaitsemisen tärkeyttä osoittaa rahan etusija tavarainhankintaa edeltävänä ehtona. Tällöin tärkeänä ei pidetä sitä, mihin nimenomaiseen tavaraan raha vaihdetaan, kunhan tuloksena on entistä enemmän rahaa. Marx uhraakin *Pääomassaan* lukuisasti pohdintoja sille, minkä taikatempun raha tavaralle tekee.[172] Tavaran *käyttöarvo* on nimittäin erilainen kuin kapitalismin sille valjastama *vaihtoarvo*. Kun esineille ja asioille myönnetään arvoa vain niiden varainhankintaa kartuttavien ominaisuuksien mukaan, voi tuottoisana vaihtotavarana toimia vaikkapa heroiini. Paradoksaalista on, että tavaran hankinta voi tulla itseisarvoiseksi toiminnaksi helpoimmin silloin, kun sillä nähdään olevan vain rikastumisen kannalta tärkeää vaihtoarvoa. Todellisuudessahan tavaran käyttöarvo olisi ihmisille useasti tärkeämpää kuin sen arvo pelkkänä vaihdon välineenä.

Suhteessa Marxin ajatuksiin on tärkeää huomata, ettei kumpikaan yllä mainituista kaavoista kuvaa talouden luonnetta *täydellisenä*. Molempia kaavoja voidaan nimittäin jatkaa. Esimerkiksi kaavaan T – R – T voidaan lisätä sen luonnollinen jatko-osa R niin, että tulokseksi saadaan kaava

T – R – T – R.

Siitä puolestaan löytyykin jo kapitalismin varainhankinnalle ominainen kaavan pätkä ”R – T – R”. Tällä tavoin rahan hankinta asettuu päämääräksi *kaikissa sellaisissa talousjärjestelmissä, joissa ylipäänsä esiintyy tuota arvon säilyttäjää ja vaihdon välinettä: rahaa.* Raha sinänsä sisältää siis mahdollisuuden, että pelkkä tehokkuuden tavoitteleminen muodostuu työelämän korkeimmaksi arvoksi. Rahan olemassaoloon sisältyy kapitalismin dispositio ja potentiaali.

Aivan niin kuin Jumala on omassa kaikkivaltiudessaan ja yksinäisyydessään täysin suvereeni itsesäätelyjärjestelmä, niin myös rahan maailma muodostaa omalakisen systeemin, jossa sen potentiaalisuus jatkuvaan kasautumiseen aktualisoituu. Raha on vähän niin kuin J. R. R. Tolkienin *Tarussa sormusten herrasta* kuvaama valtasormus, josta on vaikeaa ellei suorastaan mahdotonta päästää irti, kun sen on kerran käsiinsä saanut.[173] Myös rahanhankinnan oma rationaliteetti ohjaa jatkuvaan rahankeruuseen, sillä tuntuisi kerrassaan hullulta luopua vaivalla hankitusta omaisuudesta – ainakaan omaksi tappioksi. Juuri tästä syntyy rahan maine eräänlaisena jumalana, joka Jumalan paikalle kohotettuna muuttuu pian vastakohdakseen: epäjumalaksi. Jumalaksi korotetun rahan saatanalliset kasvot paljastuvatkin juuri sen omahyväisyyden kautta. Rahan kirottua

ominaisuutta ja sen vaikutusta ihmisissä nimitetään ahneudeksi. Ahneus puolestaan koetaan kirouksena, sillä sen taustalla on ahdistus. Vaikka rahaa olisi jo yli tarpeen, sitä on hankittava yhä lisää, jotta voitaisiin nujertaa rahan menettämiseen liittyvä pelko. Näin raha houkuttelee omistajaansa työskentelemään ja tuskailemaan omaisuutensa puolesta, minkä tuloksena syntyy tehokkuuden vaatimuksia.

Rahan tuottamista rahan päälle olen nimittänyt aiemmissa teoksissani *merkityksettömän tuotteliaisuuden* ideologiaksi.[174] Sen mukaan työelämässä ei enää pidetä materiaalisten hyödykearvojen tai henkisten arvojen tuottamista tärkeänä, kunhan vain voidaan leipoa yhä enemmän tuota kasvotonta lisäarvoa, rahaa. Arvot on siirretty yksityisen elämän puolelle, josta niiden ei katsota voivan vaikuttaa yhteiskunnan menoon. Samalla yksilöiden oma arvo on määritelty työelämän kannalta toisarvoiseksi, eikä yksilöiden pidetä suotavana pyrkiä vaikuttamaan talouselämän strategioihin eikä päämääriin, siihen, *mitä* työllä oikeastaan pitäisi tuottaa. Tämä on osa politiikattomuuden aikakauteen astumista: kun kansallinen päätösvalta on kadonnut kansainvälisyyden kitaan, globaali kapitalismi ja merkityksetön tuotteliaisuus ovat langenneet yhteen niin, että myös yksilöiden itsemääräämisen mahdollisuudet ja vaikutusvalta yksityiselämässä ovat kutistuneet.

Yhteiskuntatieteilijä Niklas Luhmann on todennut, että talous on omalakinen järjestelmä, joka tekee kyllä vissin eron voiton ja tappion välille mutta ei kykene tekemään semanttista eroa eikä arvoeroa oikean ja väärän välille, saati että se pystyisi tunnistamaan ihmisten tarpeet.[175] Tarpeiden ja tahdon ilmaiseminen olisi politiikan tehtävä, mutta talouden ohjatessa politiikkaa siitäkin on tullut pelkkää hienosäätöä. Talouden ajatellaan järjestävän itsensä ja muut asiat siinä sivussa. Osittain näin on käynytkin, eli tahattomasti voimaan astunut kapitalismin ilosanoma on toteutunut – mutta ei suinkaan kaikkien ihmisten elämässä. Onnetonta on, että viime vuosikymmeninä merkityksetön tuotteliaisuus on nähty pelkkänä päämäärättömänä orgiana, johon kuluttajat osallistuvat. Todellisuudessa ihmiset eivät ole voineet kulutusjuhliensa keskellä kovin hyvin. Tehokkuutta tarvittaneen jatkossakin, jotta hyvinvointiyhteiskunnan perusta voitaisiin säilyttää. Itse pidänkin suurempana ongelmana tehokkuuden muuttumista *pelkäksi merkityksiä vailla olevaksi ponnisteluksi*. Sen vallitessa myös filosofisia ratkaisuja etsitään erilaisista eloonjäämis- ja selviytymisstrategioista eikä oman elämän mielekkyydestä. Työelämässä koetun kurjuuden takaa paljastuu viime kädessä oman tahdon ja vieraan tahdon välinen ongelma.

Nykyisessä konkurssin partaalla olevassa julkistaloudessa ei enää uskota talouden voivan järjestää itsensä moraalisesti, vaan myönnetään ohjailun välttämättömyys. Siksi puhutaan sopeuttamisesta ja vastuusta. ”Markkinamekanismi” ei riitä eettisen itsejärjestymisen perustaksi, vaan talous pitäisi saattaa palvelemaan ihmisten tarpeita ja poliittista tahtoa.

Työ ja vieraan tahdon ongelma

Työttömien asemaa ei tulisi valitella, sillä heillä on useasti elämäntehtävä, kun taas työssä käyvät toteuttavat vierasta tahtoa. Palkkatyölle on tyypillistä se, että työn kautta ihmiset eivät toteuta *omaa* tahtoaan. Sen tyyppistä työtä ei nykyään juuri ole, vaan sitä sanotaan harrastustoiminnaksi. Toimiessaan sellaisen asian hyväksi, jota ihminen itse ei pidä tärkeänä, hän työskentelee pitkin hampain eikä ole subjekti. Myöskään agraariyhteiskunnan luontaistaloudessa elävä maanviljelijä ei ollut subjekti. Häntä sitoi turpeeseen hänen elatusvelvollisuutensa, jonka toteuttamiseksi hän joutui raivaamaan naurispeltonsa suosta ja leikkaamaan vilja-aittaan jemmaamansa jyvät kaskisesta pellosta. Häntä eivät rajoittaneet työelämän sosiaaliset suhteet, vaan hänen yhteytensä omaa tahtoaan rajoittaviin luonnonvoimiin oli välitön ja suora. Oman itsensä ylläpitämisen halu voi siis sekin kääntyä ihmisen tahtotilaa vastaan ja vaatia ihmistä tekemään työkseen jotain sellaista, mitä hän ei haluaisi. Tässä mielessä sekä entisaikojen että nykyajan ihmiset voivat vieraantua omasta tahdostaan: toinen siksi, että häntä rajoittaa hänen oman ihmisluontonsa lisäksi myös varsinainen ihmisen ulkopuolella oleva luonto – toinen siksi, että modernissa yhteiskunnassa luonnonvoimat ja ihmisessä asuvat voimat kasautuvat työelämän rakenteisiin, joissa ne jatkuvasti piinaavat meitä.

Usein ajatellaan, että vieraan tahdon ongelmasta päästään eroon, kun ihminen ryhtyy oman ammattialansa yksityisyrittäjäksi. Siten hän on vapaa työnantajasta ja esimiestensä komentelusta. Todellisuudessa vieras tahto sitoo yksityisyrittäjää yhtä tiukoin nyörein kuin palkkatyöläistäkin. Yrittäjän pitää sopeutua asiakkaittensa tahtoon ja toteuttaa sitä vielä tunnollisemmin kuin esimiestensä määräyksiä. Vieras tahto rajoittaa tällöinkin ihmistä ja saattaa estää hänen itsensä toteuttamistaan.

Myös hyöty, joka työstä saadaan, on kyseenalainen. Kun ihminen ei voi nauttia elämästään tahtonsa mukaisesti, hän tosiasiassa myy ja luovuttaa pois kalleinta, mitä hän omistaa: omaa aikaansa. Tästä koituu hänelle itselleen usein pelkkää haittaa. Hänen kannattaisi työskennellä vain sen verran, että hän pysyy hengissä. Lyhyttä elämää varten on turha kerätä suurta omaisuutta. Elämänlanka vain lyhenee entisestään, jos kynttilää polttaa molemmista päistä tekemällä paljon työtä.

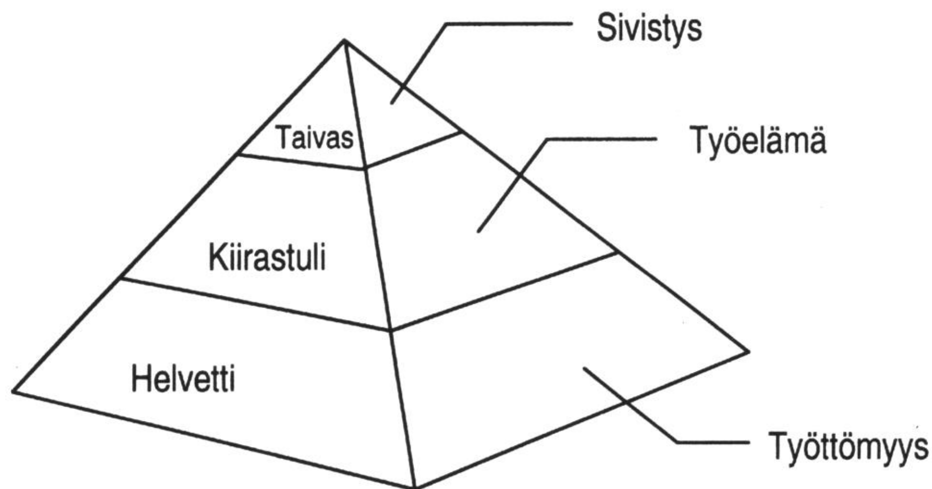
Entä vallitseeko oman tahdon ja vieraan tahdon välillä sovittamaton ristiriita? Tähän voin vastata kieltävästi: ei vallitse. Mutta ne yhdistyvät harmoniseksi yhden köyden vetämiseksi äärimmäisen harvoin. Syynä siihen ovat työelämän metkut. Vain harvat ihmiset tekevät sitä, mitä he haluaisivat tehdä. Miksi näin on? Ihmisten taustalla vaikuttaa myönteinen tahtotila. Miksi oman tahdon toteuttaminen kuitenkin vääristyy työelämässä? Seuraavassa pohditaan tarkemmin, minkälaista rulettia

työvoiman ostamiseen ja myymiseen liittyvistä markkinoista on tullut ja miksi niin on käynyt.

Minne tahansa minä menen, siellä minä olen.
Vanhan hyvän ajan ihminen

KUINKA TYÖELÄMÄÄN PÄÄSEE?

Jos ihminen selviää työkykyisenä viranomaisten helvetistä, häntä odottaa työelämän labyrintti. Myös työyhteiskunta muodostuu hierarkkisesti kerrokselliseksi, aivan niin kuin työhallinto. Se vastaa italialaisen runoilijan Dante Alighierin (1265–1321) *Jumalaista näytelmää*.[176] Sen nimisessä teoksessahan Dante kuvaa vaellustaan Helvetistä Kiirastulen vuoren kautta Taivaan Paratiisiin. Työyhteiskunnan pohjarakenteen muodostaa työttömän ihmisen Helvetti. Selvittyään ylös kattilasta ihminen pääsee aavistuksen verran paremmille päiville, Kiirastuleen. Kuitenkin vasta sivistys, koulutus tai eläköityminen muodostavat ihmisen maanpäällisen Paratiisin. Seuraavassa kaaviossa on kuvattuna työyhteiskunnan kerroksellinen rakenne.

Kuva 3. Työyhteiskunnan hierarkkinen rakenne

Työyhteiskunnan kakussa on monta kerrosta niin kuin pyramidissa. Sivistys, joutilaisuus ja vapaa-aika muodostavat työyhteiskunnan Taivaan. Työelämässä olet vielä Kiirastulessa, ja pyramidin lappea pohja kuvaa työttömyyshelvetin runsautta. Dante Alighierin kirjoittama komedia oli oman aikansa supertapahtuma, joka avasi oven vakavamieliseltä keskiajalta renessanssin rehevyyteen. Samalla tavoin sen hierarkkinen luonne sopii kuvaamaan myös meidän aikamme työelämän luonnetta.

Mekään emme elä enää vakavuus- ja totisuusihanteissa, joiden mukaan työssä pitää tuottaa arvoja ja työhön suhtaudutaan hartaudella. Työnteosta on tullut virtuaalista komediaa, jossa pelkillä narrintaidoilla voidaan yletä monipuolistuneen ammattirakenteen ja uusammattien kerroksissa tasolta toiselle. Aivan niin kuin renessanssiajan kirjailijan, myös nykyaikaisen työttömän matka portaalta toiselle on melkoista näytelmää. Siinä voi liikkua ylös ja alas, eikä mikään karma takaa lopullista sijoitusta yhdessäkään kerroksessa. Kaikki on pelkkää buddhalaista uudelleensyntymistä tai Nietzschen kuvailemaa ikuista paluuta. Työyhteiskunnassa selviytyminen vaatiikin nyt näyttelijän ja silmänkääntäjän taitoja aivan niin kuin käärmeenlumoajan tai tulennielijän ammatti. Miten siis pelata korttinsa niin, että selviytyisi edes Kiirastulen tasolle?

Parhaiten ihminen pääsee työelämään, jos hän ei altistu lainkaan työviranomaisten vaikutukselle: suoraan. Työviranomaiset onnistuvat usein vaikeuttamaan ihmisten oloja niin, että heidän työnsaantinsa estyy ja ihminen itse turmeltuu. Parhaiten ihminen saa työtä menemällä työhön oppilaitoksesta valmistuessaan. Tällöin hän ei putoa Belsebuubin hallitsemaan kellariin vaan humahtaa ainoastaan Kiirastulen kerrokseen niin kuin Herran lähettiläs Taivaasta.

Työtä halajava ihminen menisikin useasti työhön suoraan oppilaitoksesta, jos hän saisi aikaan työsopimuksen. Aina se ei käy päinsä. Työnhakija ei ole ehkä onnistunut luomaan kontaktiverkostoa sopiviin työpaikkoihin opiskeluaikanaan. Jos koulutukseen ja suoritettuun tutkintoon liittyy jokin muodollinen pätevyys, eli kyseessä on ammattitutkinto, valmistumiseen liittyy usein kynnys, jonka vuoksi ihmisellä ei ole aikaisemmin luotua kontaktiverkkoa turvanaan. Valmistuminen muuttaa siis ihmisen työpoliittista statusta, kun hän saavuttaa kelpoisuuden sellaiseen tehtävään, jossa hän ei ole voinut aiemmin toimia kompetenssin puutteen vuoksi. Esimerkkeinä ovat vaikkapa lakimiehen, psykologin tai lääkärin ammatit, joissa toimivilta vaaditaan tietty tutkinto. Niinpä moni koulutettu kansalainen huomaa jonakin päivänä olevansa pätevä sellaiseen tehtävään, jonka hoitamisesta hänellä ei ole aikaisempaa kokemusta eikä suurtakaan käsitystä. Hän saapuu työelämään niin kuin telkkä pönttöön.

Työelämään saapuminen

Telkkä on siitä erikoinen lintu, että sillä on räpyläjalat, mutta se ei pesi kaislikossa, kuten muut vesilinnut, vaan puussa. Lisäksi se on kolopesijä. Kynnyskysymys on se, *miten telkkä selviytyy lennosta pönttöön*. Se ei saa räpylöillään kiinni oksasta, jolle istahdettuaan se voisi pujahtaa aukosta sisään niin kuin kottarainen tai tiainen, kenenkään huomaamatta. Siispä telkkä ottaa ilmassa vauhtia, vetää siivet suppuun, syöksyy alaspäin, tekee lentoradassaan pienen U:n muotoisen mutkan, jolloin sen vauhti

hidastuu, ja suunnistaa sen jälkeen suoraan pöntön aukosta sisään. Pöntön pohjalta kuuluu tömähdys, ja pian kotikolon suuaukkoon ilmestyy pökerryksissä olevan telkkälinnun pää! Tämä on tapa, jolla akateeminen työnhakija saapuu työelämään.

Myös ihminen selviää työelämän aiheuttamasta tokkurasta nopeasti. Hän sopeutuu työelämän normeihin, ja hänestä tulee tavanomainen suorittaja. Hän huomaa lopulta, että työelämän tehtävät ovat niin helppoja ja yksinkertaisia, ettei hänen korkealla yleissivistyksellä olekaan juuri mitään annettavaa hänen työlleen. Työelämän ja sivistyksen rattaat alkavat pyöriä eri suuntiin. Ne surisevat työelämän eduksi ja ihmisen omaa tahtoa vastaan. Useimmat ihmiset päätyvät työhön kokonaan eri alalle kuin sille, mikä vastaisi heidän koulutustaan, tietojaan ja taitojaan. Oivallettuaan tämän ihmiset laiminlyövät myös koulutustaan. He limboavat tentit ja seminaarit alimmilla arvosanoilla. *Pro gradunsa* he teettävät tuttavillaan, elleivät onnistu valokopioimaan sitä. Kiirastulen vaikutus nuoreen opiskelijaan on samanlainen kuin sen, joka täyttää rukousmyllynsä noitaloitsuilla ja pyörittää sitä Pirun valtakunnan puolesta. Nämä tyypit pärjäävät työelämässä mainiosti.

Yleensä ihminen löytää työpaikan helposti, jos hän suostuu toimimaan työelämän ja koulutuksen telapyörien välissä työelämän määräämään suuntaan. Mutta toisin käy, jos hän edustaa sivistysammatteja ja on esimerkiksi korkeakoulun opettaja tai tutkija, taiteilija, kirjailija tai kriitikko. Silloin hänen sijoittumisensa työelämään pitkittyy. Lopulta siitä ei tule mitään, vaan hän jää pysyvästi työviranomaisten vangiksi *Jumalaisen näytelmän* alimpaan kattilaan, nokiseen ja kafkamaiseen hiilikellariin. Mutta rohkaistaan nyt mielemme ja tehdään hypoteesi, tehdään oletus. Katsotaan, miten edes laiskuus ei viihdy ruutikellarissa vaan halajaa silmänvalkuaiset sytyttimen valossa loistaen POIS toimettomasta tilasta.

Tuotteistamisen taikaa

Työhönottohaastatteluun valmistautuva voi nykyisin varautua siihen, ettei häneltä enää tiedustella tutkintotodistuksia eikä asevelvollisuuden suorittamista. Nykyään melkein kaikilla on riittävästi muodollista koulutusta, eikä sen todistamista pidetä tärkeänä, vaan koulutuksen olemassaoloon luotetaan joko yleisvaikutelman tai netistä löytyvien tietojen perustella. Se voi toisaalta olla hyvin hämäävää ja tarjota mahdollisuuden keinotteluun. Armeijan käyntiä ja siellä menestymistä koskeva tieto puolestaan saattaa olla tärkeä sopeuduttaessa yritykseen, joka ei huoli palvelukseensa yhtään siviilipalvelusmiestä ja joka on täynnä reservin upseeriuden kautta teekkarivuosiinsa elämänsisältöä etsineitä diplomi-insinöörejä. Tätä nykyä yrityksiin koetetaan löytää ihmisiä, jotka *eivät*

ensi töikseen karkaisi kertausharjoituksiin tai isyyslomille. Myöskään niin sanottu tupakkatesti, jossa pärjätäkseen hakijan on syytä kieltäytyä tarjotusta savukkeesta, ei näyttele suurta merkitystä.

Sen sijaan nykyisin työnhakijoilta edellytetään komeljanttarin taitoja. Tämä ei ole työelämän omalta kannalta suinkaan myönteinen asia. Ihmistä ei pelasta työelämään tuo entisaikojen suomalainen ihanne, juureva talonpoikainen identiteetti ja kyky olla oma itsensä. Ihmisen ei enää *sallittaisi* olla oma itsensä, vaan häneltä vaaditaan esiintymisen ja vakuuttelun taitoa. Kyseessä on sama olemassaolon kieltäminen, joka vaivaa työelämän ilmiöitä laajemminkin. Ilman edustavaa promokuvaa ja Internetsivustoa on turha olettaa pääsevänsä lähellekään työpaikkahaastattelua (tämä riippuu tietenkin siitä, millainen kuva tai sivusto on).

Myös valintatapahtumat ovat usein illusorisia. Hakijat ja kokelaat voidaan asettaa erilaisiin testeihin, joissa heitä puhutetaan toisiaan vastaan. Kyse on naturalistisesta eloonjäämistaistelusta ja selviytymisstrategiasta herkullisimmillaan. Firmat ja julkisyhteisöt eivät esiinny haastattelutilanteissa omalla nimellään. Hakijan ja työnantajan suhdetta pehmittää *personal management* -firmojen puskuri. Haastattelutilanteessa ”haastattelija” on kuitenkin yleensä vain valintatapahtuman avustaja, kun taas tilannetta sivupöydästä seuraava ”kanslisti” on havaintoja tekevä psykologi, jolla on todellista ratkaisuvaltaa. Mikäli olet itsekin psykologi, saatat saada häneltä poistumiskättelyssä vastauksen: ”Kiitos vain itsellesi, ei viitsi kiusata kollegaa.”

Kuinka ”persoonan” korostaminen esineellistää?

Työtä hakevan odotetaan tätä nykyä ”tuotteistavan” itsensä. Tämän ihanteen aitous ei ole kuitenkaan itsestään selvä asia. Se onkin lähinnä *ideologia*, jota erilaiset konsulttifirmat ovat ylläpitäneet. Tuotteistamisen perusajatuksen valottamiseksi tarkastelen hetken tavaroiden taikamaailmaan liittyvää esimerkkiä: *miten esineiden personoimiseksi tehdyt toimet tekevät ihmiseen sovellettuina elävästä ihmisestä esineen?*

Ranskalainen filosofi Jean Baudrillard on todennut, että postmodernissa yhteiskunnassa heikoimmatkin merkit säilyttävät mahdollisuutensa tulla muotiin. Tämä perustuu siihen, että jälkiteollisessa yhteiskunnassa, jossa tiedonvälitys on laajentanut ihmisten vuorovaikutusta, minkään ilmiön merkitys ei ole sidottu pysyvästi vain yhteen tulkintaan. Kulttuurisen vapautumisen tuloksena esimerkiksi Ed Woodin vuonna 1958 ohjaama kauhuelokuva *Plan 9* (tunnetaan myös nimellä ”Haudanryöstäjät ulkoavaruudesta”) ei ole enää vain maailman huonoimpana pidetty elokuva. Aikaa myöten se on saanut myös ylimääräistä arvonlisää, kun siitä on kiinnostuttu lukuisten pikkuvirheiden, yleisen kommeltelun ja omalle tasolleen kohoavan tahattoman komiikan esimerkkitapauksena. Huonon

muuttumista näennäisesti hyväksi ja hyvän muuttumista katsojan silmissä huonoksi voidaan tietenkin myös arvostella mitäänsanomattomaksi relativismiksi, sillä täytyyhän komiikan tunnistamiseen liittyä aina *jokin* näkemys objektiivisesta hyvästä ja huonosta.[177] Postmodernistisen relativismin yleistyttyä voidaan kuitenkin ymmärtää esimerkiksi retrospektiivisen esittämisen suosiota, sitä, miksi monia 1950-luvun ja 1970-luvun graafisia merkkejä ja tyylejä pidetään nykyään suuressa arvossa. Funktionalismin kukoistuskaudella luodut esineet ovat luonnollisesti käyttökelpoisia ja kauniita oman ajattomuutensa vuoksi, ja ne ovat puhutelleet tuohon aikaan lapsuutensa eläneitä, jotka nykyään ovat ostovoimaisia ihmisiä. Mutta ilmiöön liittyy muutakin kuin Morris Minien ja Fiat 500 -autojen henkiinherättämisiä. Postmodernissa yhteiskunnassa merkit kuin merkit voivat todellakin nousta zombien tavoin haudasta. Ilmiöllä on kulttuurisen ja sosiaalisen dynamiikan lisäksi ihmisten persoonallisuuteen liittyvä ulottuvuus.

Puma on saksalainen urheiluvälinemerkki, joka hävisi vahvemmalle kilpailijalleen Adidakselle 1980-luvulla. Merkki ei ottanut alun perinkään eläkseen, vaan se jäi jo varhaisvaiheissaan isompansa varjoon. Muutama vuosi sitten Puman mainosstrategiaa vaihdettiin. Markkinoinnista vastaavat totesivat tärkeän asian: yhtiön päätuoteartikkelit, jalkineet, ovat moitteettomia, mutta niiltä puuttuu jotakin tärkeää: *omistaja*. Kukaan ei koe niitä omakseen. Kukaan ei halunnut ostaa Pumia, kun tuotteita ei käyttänyt kukaan tunnettu henkilö. Puman logolla varustetun paidan pukeminen jalkapallotähden, huippukoripalloilijan tai maailmanmestarin päälle olisi tullut mittaamattoman kalliiksi. Niken ja Adidaksen kohdalla tämä taktiikka oli toiminut, mutta se oli maksanut kymmeniä miljoonia dollareita jokaista sellaista julkkista kohti, joka suostui luovuttamaan nimensä ja kasvonsa käytettäviksi TV-mainoksissa. Nyt rahaa oli käytössä huomattavasti vähemmän. Niinpä mainostajat päätyivät kampanjaan, jossa Puma-tuotemerkkiin liitettiin omistamista yleisesti tarkoittava sana tai symboli. Se muistutti, että tuote *kuuluu jollekin*, ja näin kuluttajat oppisivat ajattelemaan, että tuote on haluttu. Valinnassa päädyttiin omistamista ilmaisevaan sanaan ”*my*”, siis: ”*My Puma's*”. Ratkaisu oli onnistunut, koska se ei maksanut mitään. Sanathan ovat ilmaisia, ja mainosvideossa omistavaksi subjektiksi voitiin palkata kuka tahansa. Valinta onnistui hyvin myös siksi, että se toi näkyville omistamisen intentionaalisen rakenteen: kyseessä on suhde, joka viittaa omistettavan tuotteen *ulkopuolelle*, sitä käyttävään *kuluttajaan*.

Tärkeintä on, että sana ”*my*” loi Puman tossuille persoonallisen ilmeen. Sen kautta kuluttaja saattoi mieltää ne nimenomaan *hänen itsensä* jalkineiksi eikä kenenkään muun. Niinpä niiden omistamiseen täytyi liittyä persoonallista arvoa, jonka voitiin ajatella ylittävän kilpailijan tuotteeseen liittyvän arvon, eikä se ollut korvattavissa. Ajatuksen teki eläväksi mainosvideo, jossa salskeavartaloinen jalkapalloilija poistui suih-

kusta ja kulki nurmikentällä pakarat paljaina noutaakseen rasavillien varastamat jalkineensa takaisin pukuhuoneeseen. ”Ne ovat *My Puma's, skipitawaynow!*” Teksti ”*My Puma's*” painettiin myös jokaisen kenkälaatikon kanteen. Asiakas sai siis paketissa *persoonalliseksi* mielletyn tuotteen, jonka arvo voitiin arvioida muilla kriteereillä kuin pelkän hinnan perusteella. Näin tuotteen arvo saatettiin mieltää jopa sen varsinaista ostohintaa korkeammaksi. Ja tuotehan alkaa myydä huikeasti juuri silloin, kun ostaja kuvittelee saavansa maksamaansa hintaa arvokkaamman tuotteen. Tätä kautta oli mahdollista todistaa vanhojen työarvoteoreetikoiden, kuten Adam Smithin, David Ricardon ja Karl Marxin, opetukset vääriksi – aivan niin kuin virtuaalisuuteen perustuvat osakemarkkinat olivat jo osoittaneet markkinavetoisen hinnanmuodostuksen ”oikeaksi”. Työarvoteoreetikoiden mukaanhan tavaran arvo on tasan yhtä suuri kuin sen valmistamiseksi vaaditun työn ja raaka-aineen arvo, eikä siihen liity muita arvoja. Sen sijaan Puman kampanjan kautta liittyi. Puman mainosta esitettiin sittemmin maailmanlaajuisen Music Televisionin kanavilla, ja tulos oli, että brändin tunnettuvuus sekä tuotteiden kysyntä lähtivät räjähdysmäiseen nousuun. Merkin suosio ohitti pian Adidaksen, ja näin konserni oli jälleen kilpailussa mukana.

Millä tavoin sitten esineiden personifioimiseen liittyvät havainnot valaisevat ihmisten itsensä markkinoimisen käytäntöjä? Ihmisenhän ajatellaan olevan jo lähtökohtaisesti persoona. Miksi hänestä ajatellaan tulevan ”persoonallisempi” tuotteistamisen tuloksena, tai miten tuotteistaminen jopa heikentää ihmisen kykyä olla persoona? Kuinka ihmisten brändääminen kohottaa tai laskee hänen arvoaan, ja miten ”heikotkin merkit voivat tulla uudestaan muotiin”?

Ihmisjoukkojen käyttäytyminen on usein hyvin vaikutusvaltaista mutta ei kovin tietoista. Vaikka kuluttajilla onkin nykyään paljon valtaa, he eivät käytä sitä tavalla, joka vahvistaisi heidän persoonana olemistaan. Aivan niin kuin persoonaton esine tehdään ”persoonalliseksi” käyttämällä sen markkinoinnissa ihmispersoonaa, myös *ihmiset kuvittelevat tulevansa persooniksi tavaroiden omistamisen kautta*. Tämä edellyttää tavaralta sen mieltämistä edellä esitetyllä tavoin ”persoonalliseksi”. Mutta: samalla, kun ihminen koettaa tehostaa ja tuotteistaa omaa persoonaansa esineillä, *hän muuttuukin itse yhä enemmän esineen tai tavaran kaltaiseksi.* ’Esineellä’ tarkoitan tällöin *mitä tahansa* objektia, ’tuotteella’ *tuotannon* kautta synnytettyä esinettä ja ’tavaralla’ *vaihdon* kautta syntynyttä esinettä tai tuotetta. Mitä tuotteistetumpia ja muodikkaampia ihmisten ulkoasut ja heidän käytöksensä ovat, sitä varmemmin esineet esineellistävät ihmiset itsensä. Tuotteistamisen kautta ei enää välitykään ihmisen oma valinnan vapaus vaan markkinoiden valinta: markkinat valitsevat hänen puolestaan. Mitä vähemmän muodikkaana tai tuotteistettuna ihminen pysyy, sitä enemmän hänen olemuksensa, ajattelunsa, käyttäytymisensä ja tapansa ilmaisevat ihmisen *omaa* persoonaa. Persoonallinen ilme

tuotetaan todellisuudessa normirikkomusten ja -poikkeamien kautta.

Huolestuttavaa on, että työelämässä ihmistä velvoitetaan olemaan entistä enemmän markkinaesineiden kaltaisia. Heidän pitää olla kuin Puma. Heidän ei suvaittaisi olevan olemassa omana persoonanaan, vaan heitä taivutellaan tuotteistamaan itsensä tavoilla, joilla omistajan persoona todellisuudessa heikkenee. Ennen pitkää ihmisestä itsestään tulee hänet ehdollistaneen markkinamekanismin omaisuutta, aivan niin kuin herran ja rengin tai pelkäksi ”reagoijaksi” houkutellun tapauksissa. Irvokasta on, että tätä kaikkea sanotaan *human resources* -toiminnaksi (HR). Voimmekin nyt päätyä erääseen tärkeään tuotteistamista koskevaan johtopäätökseen: jotta ihmisen myönnettäisiin olevan persoona, häntä taivutellaan tuotteistamaan itsensä, mutta persoonan edustamisen nimissä hänen pitää todellisuudessa *kieltää oma persoonansa*. Ja paradoksin takana vaikuttaa edelleen eräs tietty tosiasia: ihmiselle manipuloitu persoonana olemisen vaatimus *ei ole hänen persoonansa.*

Keskeisimmän kritiikin ansaitsevat tuotteistamisen äänitorvena toimivat pääideologit. Nykyajan työyhteiskunnassa järkevät ihmiset pakotetaan kinastelemaan sellaisia ideologioita vastaan, joita filosofiassa yhtä hyvin kuin arkielämässäkin pidetään yksiselitteisesti kielteisinä asioina. Niitä ovat juuri edellä mainitut tuotteistaminen, esineellistäminen, itsensä markkinointi ja brändäys. Työviranomaisten tai HR-konsulttien suosittamina nuo ihanteet eivät varmasti muutu entistä paremmiksi.

Brändimarkkinoinnin loppu: kumous tuotannon arvoketjussa

Vaikka semioottiseen siirtymään (eli merkitysten muuttumiseen huonosta hyväksi ja kääntäen) sisältyykin paljon vapauttavia vaikutuksia, merkitysten määrittelyyn liittyvä mielivaltaisuus on ohjannut myös haitalliseen arvorelativismiin. Selvimmin se näkyy juuri sen tyyppisessä ihmiskuvassa, jossa ihmisestä itsestään tehdään väline.

Monet yhteiskuntakriitikot ovatkin nousseet ihmisten ja tavaroiden brändäämistä vastaan. Tunnetuimman esimerkin tarjoaa kanadalainen kansalaistoimija Naomi Klein, joka julkaisi vuonna 2000 kohua herättäneen teoksen *No Logo*.[178] Kirjoittaja arvosteli teoksessaan brändipainotteista kulutuskulttuuria ja väitti, että esimerkiksi Niken logolla tuotettuja vaatteita valmistettiin työturvallisuutta sekä työaika- ja minimipalkkalakeja rikkoen maailman köyhimmissä maissa, kuten Indonesiassa, Kambodžassa, Vietnamissa ja Pakistanissa, tavoitteena yhä suuremmat tuotot. Toisaalta hänen käsityksiään arvosteltiin epätarkkuuksista ja niitä kohtaan esitettiin vastakritiikkiä. Esimerkiksi ruotsalainen taloustieteilijä Johan Norberg todisteli teoksessaan *Globaalin kapitalismin puolustus* vuonna 2001, että Kleinin mielipiteet perustuvat valikoivaan tilastojen tulkintaan ja asioiden tarkoitushakuiseen yhdistelyyn ja että brändit ja

logot ovat pikemminkin suojelleet ihmisiä työvoiman riistolta ja hyväksikäytöltä. Norbergin mukaan juuri brändi takaa, että tietyn tavaramerkin omistavan yrityksen on järkevää pitää huolta maineestaan ja työntekijöistään.[179] Logolla varustetut tuotteet ovat hänen mukaansa eettisemmin tuotettuja kuin merkittömät, sillä yritysten ei kannata pilata mainettaan eikä mainostamiseen investoimiaan sijoituksia ajattelemattomalla tuotannon tavalla. Muuten asiaan puuttuu joku kiilusilmäinen aktivisti. Nämä ikävyydet ovatkin ohjanneet olosuhteiden korjaamiseen, mutta toisaalta brändimarkkinoinnin tähti on ollut viime aikoina pysyvästi laskussa – pääasiassa muista kuin etiikkaan tai tuotannon tapaan liittyvistä syistä.

Brändi on oman määritelmäni mukaan symboli tai funktio, joka liittää tuotteen tiettyyn mielikuvaan kuluttajan tajunnassa. Sen tavanomaisin manifestaatio on juuri logo eli merkki. Brändääminen on käsitykseni mukaan tiensä lopussa, ja syyt siihen ovat kuluttajarationaalisia. Ihmiset eivät kiinnostu pelkästään merkeistä, mikäli ne eivät tuota heille lisäarvoa. On kenties suuriarvoista kulkea Calvin Kleinin pikkupöksyissä, joiden merkki näkyy vyötäröltä housujen repsottaessa puolitangossa. Mutta tavaramerkeistä riippumattomien muotitalojen, kuten Hennes & Mauritzin ja lähes samalla konseptilla toimivan ranskalaisen Delaveinen suosio kertoo, että ihmiset eivät erityisemmin välitä siitä, mitä nimenomaista merkkiä tuote on, kunhan se muutoin vastaa merkkituotetta. Tämä kertoo *tietoisen kuluttajan* syntymisestä.

Käytännössä se merkitsee myös *vallankumousta markkinoinnin arvoketjussa*. Tuottajat ja kauppiaat eivät voi enää lähestyä kuluttajia entisenlaisin oletuksin ja asentein. Kun ihmisten aatteet eivät ole samanlaisia kuin ennen, heidän vaatteensakaan eivät voi olla entisenlaisia. Muutos on alkanut kuitenkin ihmisten sisältä päin eikä ”tuotteistettuna” ulkoa. Niinpä myös kuluttamiseen liittyvä manipulaatio eli markkinointi ja sen eräs osa-alue eli mainostaminen on täytynyt ajatella uudestaan. Perinteiset mainostoimistot toimivat aikoinaan toteuttajina. Ne omaksuivat alun perin eräänlaisen suorittajan roolin: niiden katsottiin toteuttavan tuotteiden tai palvelujen valmistajan tahtoa iskeä markkinoille mitä tahansa sellaisia tuotteita, joita valmistajat halusivat myydä. Sitten ne yrittivät saada ostajan hankkimaan niitä ehdoilla, jotka tuottaisivat valmistajille ja myyjille mahdollisimman paljon voittoa.

Tietoisen kuluttajan syntymisen myötä tämä kaava ei enää toimi. Mainosrahat menevät usein hukkaan, jos niillä koetetaan yhä tehokkaammin, valvotummin ja aukottomammin pakottaa ihmiset tähän tuottamisen ja kuluttamisen väliseen kaavaan – ja vieläpä niin, ettei kuluttaja huomaisi asiaan liittyvää manipulaatiota vaan kuvittelisi olevansa vapaa. Parhaiten menestyvät nykyään sellaiset mainostoimistot, jotka perustavat toimintansa ihmisten tarpeiden analysoimiseen: sen selvittämiseen, mitä ihmiset oikeastaan haluavat. Ja mitäpä tämä on muuta kuin marxilaisen perusajatuksen toistoa: ihmisten tarpeiden pitää ratkaista, mitä tuote-

taan, millä ehdoin ja kuinka paljon. Näin selviää myös se, minkälaisella toiminnalla teollisuuden ja kaupan kannattaa koettaa vaurastua. Kuluttaja pitäisi siis tunnustaa todelliseksi kuninkaaksi. Tällöin mainostoimistojen tehtäväksi muodostuisi yritysten johdon informoiminen sekä yhtiöiden *strategioihin* vaikuttaminen. Tämä puolestaan tuottaa kauhun hetkiä yritysten omille markkinointiosastoille, joiden tehtävänä on ollut saman asia-alueen hoitaminen yritysten sisällä. Tieto näyttää kuitenkin kulkevan paremmin, kun se tulee ulkopuolelta tai suoraan kentältä.

Negatiivisen tilinpäätöksen korjaamiseksi monissa organisaatioissa riittäisi se, että totuttu hierarkia käännettäisiin ylösalaisin kuin tiimalasi, jolloin hiekka alkaisi valua uuteen suuntaan. Juuri tätä kutsun kumoukseksi markkinoinnin arvoketjussa. Vaikutusvaltaiseksi tunnustettaisiin jälleen ihminen ja hänen tarpeensa, jolloin tuloksiakin voitaisiin tuottaa täysin terveellä pohjalla olevan, niin kuluttajien kuin ympäristönkin parasta ajattelevan, idean pohjalta. Ensinnäkin (1) toiminnan pitää nojautua *win–win*-strategiaan, jolloin lisäarvoa tuotetaan reilun pelin perusajatuksen mukaisesti sekä kuluttajille että tuottajille – ilman brändien ja logojen taakse piiloutuvaa vilpillisyyden ilmapiiriä. Toiseksi (2) kuluttajalle tuotetaan *aitoa lisäarvoa* niin, ettei kuluttaja koe enää maksavansa turhasta – paitsi tietysti halutessaan, esimerkiksi tavoitellessaan tietoisesti ylellisyyttä tai hetken lumoukseen liittyvää kauneutta.

Tuulikoneet käyvät edelleen mainostoimistojen luomissa Elvital-mainoksissa, vaikka tämä epätoivoinen brändäys on huippukallista, välineellistä, ihmisiä aliarvioivaa ja tehotonta. Kun brändimarkkinoinnin joutsenlaulu on kuultu mainosmaailman omassa piirissä, miksi sitä ei otettaisi vastaan myös politiikassa ja hallinnossa? Valistuneen kuluttajan syntymisen myötä valheellisuuden ja manipulaation ajat ovat ohi, ja ihmisiä kiinnostaa lähinnä se, millaisia asiat ja ihmiset todella ovat ja mitä heikkouksia tai vahvuuksia asioihin liittyy. Vain tältä pohjalta voidaan tuottaa aitoa ja kestävää lisäarvoa. Kuluttajat toki ajattelevat aina vain omaa *hyötyään*, mutta tietoisilla markkinoilla voikin menestyä vain sellainen tuottaja, joka pyrkii synnyttämään lisäarvoa *toiselle* osapuolelle eli asiakkailleen. Taloudellinen menestys tulee tällöin ikään kuin toiminnan sivuseurauksena. Useimmiten sitä kuitenkin kertyy, sillä hyvät ja tarpeellisiksi koetut hankkeet eivät voi olla menestymättä. Edessämme on autenttisuutta korostava aitouden aikakausi, jonka kuluessa myös työ ja sen todellinen arvo palautetaan kunniaan.

Tuotteistamisen vaarallisuus ja luottamuksen varallisuus

Ideologioiden voima perustuu vaikutusvallan epäsuoruuteen, siihen, ettei niitä *tunnisteta* niiden kukoistuskautena. Ne ovat kuin televisiomainoksia, joita ei voi aina erottaa esitettävästä elokuvasta. Mutta aatteen tai ideo-

logian viimeisen myyntipäivän kuluttua umpeen tilanne voikin olla toinen, ja niitä kaupustelleille saattaa käydä kuten villin lännen mikstuurakauppiaille, jotka olivat usein kadonneet myyntipaikalta, kun asiakas seuraavan kerran tuli käymään. Luultavasti saamme ennen pitkää naureskella myös tuotteistamisen ihanteille aivan niin kuin vanhoille mustavalkoisille Pekka Puupää -elokuville, ja kenties niin käy jo lähitulevaisuudessa.

Tuotteistaminen ja muu hölinä jäävät usein lyhytaikaisiksi ilmiöiksi. Joskus tosin sattuu, että tuotteistaminen ja tuotteena oleminen ovat osa työtehtävää tai ammattikuvaa. Pelkistetyn esimerkin tapauksesta tarjoaa tuote-esittelijän ammatti. Tuote-esittelijän nimenomainen tehtävä on uhrautua tuotteelle ja elää tuotteensa myynnillä niin, että tuotteen ohella hän tulee tuotteistaneeksi myös itsensä. Tuote-esittelijää ei ole olemassa ilman tuotetta, jota hän esittelee. Tuotetta varten puolestaan ei ole olemassa kysyntää ennalta, vaan tuote-esittelijän tehtävä on *luoda* myytävä tuote houkuttelemalla ihmisiä heräteostoksiin. Tuote-esittelijä on siis eräänlainen Sayn lain henkilöitymä, jolle ominaisen uustyön piirteenä on juuri se, mitä Heidegger kutsui ”lörpöttelyksi” (*das Gerede*).[180] Mutta onko työelämällemme hyväksi, jos se alkaa koostua pelkästä kosiskelusta, ihmisten perään huutelemisesta ja kaupustelusta?

Tuotteistamisen ja tavaroiden taikomisen keskellä rehellisyys, vilpittömyys ja luottamus olisivat suositeltavampia arvoja töitä ja niiden tekijöitä etsiville. Myös yritysmaailma on alkanut viime aikoina kiinnostua näistä vanhoista hyveistä. ”Oman osaamisen tuotteistamista ja markkinointia” voidaan pitää jo ohitettuna vaiheena ihmislajin historiassa, ja niiden sijasta puhutaan taas luottamuksesta. Pelkkä bisneshän voi aika ajoin mennä kuralle, ja yrityksen raappahousut voivat olla niin pahasti roudassa, että niissä voisi säilyttää lampaanviulua. Mutta rehellisyyden täytyisi silti pitää, sillä luottamus muodostaa toiminnan perustan kaikissa ihmissuhteissa, vaikka välillä tulisikin taloudellisesti takkiin.

Esimerkiksi pankeissa meni 1990-luvun alkuvuosina säälimättömän huonosti. Pankkitoiminta ei koostu kuitenkaan mistään muusta kuin luottamuksesta. Rahan anto- ja ottolainaus perustuvat liikelaitosta kohtaan tunnettavaan luottamukseen. Sen vuoksi bisneksenteko on vasta toissijainen arvo jopa kapitalismin päämajassa, pankissa. Esimerkiksi pankkisalaisuus ei (olisi) saanut murentua siitäkään huolimatta, että Suomen pankkijärjestelmä oli käytännöllisesti katsoen konkurssitilassa. Vaikeista ajoista selviydyttyään luottamuksen varaan voi rakentaa liiketoimintaa *tulevaisuudessa*, ja toimintaa sen mukaan sanotaan *going concern* -periaatteeksi. Kun rehellisyys, vilpittömyys ja luottamus tunnustetaan noin tärkeiksi asioiksi bisneksessäkin, niin miksi se ei olisi sitä myös paljon vähäpätöisempinä pidetyissä asioissa, kuten organisaation omissa ihmissuhteissa?

Sirkusleijonien naamiohuvit

Tuotteistamista haitallisempaa työnhaussa lienee vain *hyvä itsetunto*, johon psyykkaajat ja sparraajat koettavat hypnotisoida työnhakijoita. Työpaikkahaastattelujen käänteissä ihmistä taivutellaan vakuuttelemaan hyvää itsetuntoa ja panssaroimaan itsensä liituraidan tai jakkupukujen kipsiin. Todellisuudessa ”hyvän itsetunnon” korostaminen on merkki itsepetoksesta, sillä se perustuu defensioon eli puolusteluun. ”Huonon itsetunnon” poteminen taas kertoisi rohkeudesta *epäillä* omaa itsetuntoa ja olisi sen vuoksi terveen itsetunnon merkki! Se, joka myöntää, ettei tunne itseään, tuntee itsensä parhaiten. Pelottavaa on, että tullessaan ulos erilaisten työelämävalmentajien kursseilta nyrkkeilijöiden, jääkiekkoilijoiden ja rymyjohtajien itsetunto *on todella vahvistunut*, ja he katsovat olevansa myös merkittäviä filosofeja.

Filosofia ja hyvä itsetunto ovat vaarallinen yhdistelmä, sillä yritysfilosofit ovat henkilöitä, jotka eivät osaa sanoa mitään epäsuorasti tai tyylikeinoa käyttäen vaan ainoastaan ilman tyyliä ja suoraan. Kun siihen yhdistetään ”hyvän itsetunnon” karkaisemaa puhdasta voimaa, on murhenäytelmä valmis. Lentävien sloganien takaa paljastuu merirosvon olkapäällä asustava henkinen jättiläinen niin kuin salonkileijonan kulissien takaa hiipii pieni peukaloinen. Todellisuudessa työelämä on työnhausta alkaen vertauskuvallista ja vihjeenvaraista toimintaa, jossa tuotteistamisen itsepetos osoittautuu pahimmaksi petokseksi juuri sen läpinäkyvyyden vuoksi. Työnantajat ovatkin kiinnostuneita lähinnä siitä, minkälainen hakija on ihmisenä, ja siksi heidän tärkein tehtävänsä on murtaa teennäisyyden muuri. Myös monet arvo- ja normisektorilla liikkuvat puheenaiheet, joita työnhakutilanteissa esitetään, ovat vain verhottuja tiedusteluretkiä kyseisen henkilön ajatusmaailmaan. Niiden avulla koetetaan tunnustella, tuleeko hakijan kanssa toimeen, vai kehittyykö hänestä se hirveä käenpoikanen, joka kuoriuduttuaan alkaa tapella muita vastaan ja työntää sekä munat että poikaset pesästä.

Sen tunnistamiseksi, *mistä* puhutaan, onkin tärkeää tietää, *kuinka* asioista puhutaan. Asioista puhutaan valitettavan usein epäsuorasti tai symbolisesti. Suurten firmojen syväkurkut saattavat esimerkiksi jakaa mitä ankarimpia toruja toteamalla, että ”piripintaan lastattua venettä ei saisi keikuttaa” tai ”miksi tappaa lypsävää lehmää”. Uteliaisiin kysymyksiin he puolestaan toteavat arvoituksellisesti, että ”siinä on siinäkin oma mysteerinsä”. Uhkauksiin he vastaavat rauhallisesti, että ”noin sanottaessa mentäisiin jo pitkälle asioiden edelle”. Kokemattomalle lörpöttelijälle he vihjaavat, että ”ajatuksesi ei ollut tyhmempi”, ”sinähän olet reipas” tai että ”minähän opin sinulta paljon”. Rakentaviin ehdotuksiin, joihin he eivät suostu ottamaan kantaa, he toteavat niin kuin vastakarvaan silitetty Paavo Väyrynen: ”pannaan asia korvan taakse” tai ”minä

jaan tämän näkemyksen". Ja mikäli heitä perätään jotakin, mihin he eivät pitkin hampainkaan suostu, on vastaus kaksimielisen myöntävä ja kieltävä: "Elämäntehtävänäni pidän, että asia hoidetuksi tulee."

Todelliset johtajat ja työelämässä menestyjät ovat usein poliitikkoja myös työyhteisöissä. He ovat luikertelijoita tai viirejä, jotka tietävät, mistä tuuli puhaltaa. He myös kääntyilevät sen mukaisesti. He puhuvat niin kuin Jeesus, Sokrates, Muhammed ja Buddha: vertauskuvien avulla. Tämä onkin ainoa asia, joka yhdistää heitä esikuviinsa. Syvästi symboliset arvovaltakiistat he ratkaisevat golfkentillä, lohijoilla ja metsästysretkillä, joiden aikana he joskus ampuvat toisiaan diplomaattisesti persauksiin. Tämä vääristynyt kommunikaatio on tietysti erittäin lapsellista, mutta sitä on välttämätöntä ymmärtää voidakseen tulkita oikein työelämän arvoituksellista kryptografiaa.

Honestly is the best policy

Edellä selitetyssä valossa työnhakijat voivat arvioida uudestaan työnhakuun liittyvän näytelmän lavasteita, näyttelijäntyötä ja ohjausta. Toisaalta myös työnhakija voi olla joskus työnantajan asemassa. Olisi mahdotonta muotoilla ihanteellisen työhönottotapahtuman mallia, sillä tilanteet ja ihmiset ovat erilaisia. Mutta filosofiset suuntaviivat voidaan kyllä esittää. Kilpailun, röyhistelyn ja tuotteistamisen sijasta *luottamukseen* perustuva työntekijöiden valinta ja osaamisen tunnistaminen edellyttävät ihmisiltä *empatiaa* eli myötätuntoa ja *transferenssia* eli tunteensiirtoa: kykyä eläytyä toisen ihmisen asemaan.

Työpaikoista käytävä kilpailu tekee ihmisistä usein kylmiä ja kovia. Sellainen ei ole paras mahdollinen työntekijä. On kaikkien osapuolten etu, että ihmiset pysyvät totuudessa. Työhönottotilanteessa periaatteellisista ja ideologisistakaan kysymyksistä keskusteleminen ei ole välttämättä pahasta. Se edustaa vain rehellisyyttä ja älyllisyyttä. Usein ajatellaan, että työhaastatteluissa kaikki sellainen on suositeltavaa, mikä palvelee hakijan päämäärää: työpaikan valloittamista. Todellisuudessa pyrkyryys ja myötäileminen voivat kääntyä hakijaa vastaan, sillä työnantaja ei saa hänestä rehellistä kuvaa. Olisi siis parempi, että hakija kertoisi myös mahdollisista periaatteellisista erimielisyyksistään, sillä se edustaisi tuota paljon kaivattua luottamusta, josta vallitsee pula kaikilla maailman pääomamarkkinoilla, myös sosiaalisen pääoman markkinoilla. Ja erimielisiä käsityksiähän ei ole vain joillakin tietyillä ihmisillä vaan kaikilla. Myös monet pitkäaikaiset työntekijät ovat organisaationsa toimintaperiaatteista vakavasti ja jyrkästi eri mieltä. Erimielinen ihminen on usein työyhteisön pelastava enkeli.

Työpaikan tavoitteleminen *pyrkimällä* on osoitus työvoiman värväysmenettelyn kieroutumisesta. Pyrkiminen on aikamme sairaus, aikamme

tauti. Pyrkiminen ja pyrkyryyteen pakottaminen alistavat ja halventavat ihmistä. Työ lavastetaankin ankaran pyrkimisen kohteeksi, koska sillä tavoin vihatusta asiaintilasta toivotaan tulevan jotain perin tavoiteltua. Miksi alisteista asiantilaa pitää sitten anoa? Pyrkimään pakottaminen opettaa ihmiselle, että hän ei ole muka omana itsenään mitään. Ja kuitenkin hän on äärettömän paljon opetettua pakkopyrkyryyttä korkeammalla tasolla! Esimerkiksi työvoimaneuvoja saattaa tähdentää, kuinka tärkeää on, *pääseekö* työtön työhaastatteluun ja miten hän siellä *pärjää*. Tämä opettaa ihmistä alistumaan niin, että työnantajat eivät ala pitää häntä tavoiteltavana. Myös koulutus ja opiskelu on kyllästetty pyrkimisellä. Opiskelemaan meneminen tehdään vaikeaksi lavastamalla se ”pääsemiseksi”, joka puolestaan on seurausta ankarasta pyrkimisestä. Kaikkea anotaan, pyydetään, kaivellaan ja maanitellaan. Mitään ei voisi ansaita, ottaa ja saada reilusti.

Ja paradoksaalista on, että näiden tavoiteltujen asioiden pitäisi olla itsestäänselvyyksiä. Pyrkyryyden perinteen taustalla onkin ideologia: naturalismi. Ihmisten motiivien tulkitaan juontavan juurensa kilpailusta. Jos kilpailua ei ole, sitä pitää järjestää, niin kuin eräät käytännöllisesti motivoituneet ihmiset järjestävät joutoaikansa tuhlaamiseksi urheilukilpailuja. Sivistyneelle ihmiselle pyrkimistä ei ole olemassakaan. Hän voikin pyrkiä ja vaatia tasa-arvoa vain sen todistamiseksi, *ettei* hän ole muita ihmisiä korkeampitasoinen tai sivistyneempi. Taitonsa tuntevan ja asiantuntemuksensa tietävän ihmisen siirtyminen työelämään on niin kuin Nietzschen: se on pelkkää tilapäistä pudottautumista – mutta ei kerjäämään eikä kaupustelemaan, vaan poimimaan kypsän hedelmän.

Testeistä selviytyminen

Totuutta etsiessään monet henkilöstöjen valintaan erikoistuneet firmat *testaavat* pyrkijät perusteellisesti. Sillä tavoin ne koettavat antaa itsestään mahdollisimman luotettavan kuvan. Kun testi on tieteellinen (useimmiten psykologinen), työtä hakevan kallo on läpivalaistu huolellisesti. Mutta testit ovat myös varsin läpinäkyviä, ja niiden kautta hakija voi luoda itsestään haluamansalaisen kuvan. Ne muistuttavat armeijan käyttämää P-testiä, joka mittaa sekä älykkyyttä, lahjakkuutta, soveltuvuutta että luonteenpiirteitä. Niiden luotettavuus onkin lopulta alhainen ja merkitys vain suuntaa antava. Esimerkiksi itse valehtelin aikoinani kyseisessä testissä niin, että testi paljasti esiin ”johtajaksi erinomaisesti soveltuvan persoonallisuusrakenteen”, joka on analyyttinen, järjestelmällinen, luotettava, ulospäin suuntautuva ja opportunistinen. Mikään ei valitettavasti pitänyt paikkaansa. Testitulosta ei lainkaan haitannut, että valehtelin haluavani olla kukkakauppias. Muihin valehtelemiini piirteisiin yhdistettynä sekin saattoi tulla tulkituksi esimerkiksi niin, että osaan

pitää myös miehentaimet järjestyksessä ja sitoa heidät kauniiksi kimpuiksi.

Henkilöstöjen valinnassa käytetyt tehtävät ovat samanlaisia. Myös niitä voi hämätä mielin määrin, jos osaa, eikä hämääminen vaadi välttämättä esitietoja eikä psykologista asiantuntemusta. Ainoan esteen valehtelulle asettaa se, että kysymyksiä voidaan toistaa. Jos asianomainen puhuu itsensä kanssa ristiin, hän joutuu kiikkiin. Siksi on syytä muistaa *mitä on valehdellut*, jotta voi valehdella saman asian uudestaan. Persoonallisuustesteissä voi valehdella niin paljon kuin sielu sietää. Pelkkään kaavakkeiden täyttämiseen perustuvat testit eivät paljasta ihmisten persoonasta mitään todellista myöskään siinä tapauksessa, että testattavat toimisivat testeissä vilpittömästi.

Epäluotettavuus muodostaa kaupallisessa hyötykäytössä olevien persoonallisuustestien keskeisen ongelman. Jokaisella työnhakijalla on intressi antaa itsestään mahdollisimman myönteinen kuva. Niinpä hänellä ei ole syytä vastata testeissä totuudenmukaisesti vaan tavalla, jonka hän arvelee edistävän omaa etuaan. Poliisilla on tätä nykyä käytössään *valheenpaljastuskone*, joka lukee kuulusteltavan sormenpäihin kiinnitettyjen tunnistimien avulla, milloin kuulusteltava todennäköisesti valehtelee.[181] Tosin tämäkään testi ei takaa täydellistä luotettavuutta, eivätkä tuomioistuimet kelpuuta laitetta todistajaksi, sillä ihmiset voivat hikeentyä monesta muustakin syystä kuin valehtelun vuoksi. Sivistyneissä länsimaissa salaisilla poliiseilla ja tiedustelupalveluilla on käytössään myös totuusseerumeita, joilla ihmisten aivoja voidaan aktivoida niin, että sieltä saadaan puristetuksi haluttu totuus. ”Lääkitseminen” kun ei vielä riko Genèven yleissopimusta. Moraalisesti takapajuisemmat valtiot käyttävät vähemmän hienostuneita keinoja.

Mutta pelkästä paperista valmistettujen persoonallisuustestien ongelma on, että ne voivat johtaa harhaan sekä käyttäjiään että niiden kohteita. Testattavat ihmiset voivat hämätä testin suorittajia. Kielteisillä tai myönteisillä testituloksilla voi olla aiheettomasti joko lannistava tai kannustava merkitys työnhakijalle itselleen. Koska persoonallisuustestien asema työhaussa on sama kuin piikkilankaesteiden, neuvon jokaista ihmistä valehtelemaan niissä omaksi edukseen. Totta puhuessasi saatat toisaalta edistää omaa etuasi yhtä hyvin, mutta harkitse vastauksesi ja sanasi! Inhimillistä kohtaamista sisältämättömät testit eivät kohtele sinua itseäsi persoonana vaan välineenä. Niinpä käytä sinä puolestasi persoonallisuustestejä välineenä. Ja pysy loitolla sellaisesta toiminnasta, jossa ystävä kadunkulmassa kutsuu sinut ”ilmaiseen persoonallisuustestiin”.

Normaalien loppuminen

Useinkaan vain tekijä ei etsi työtä, vaan työ etsii tekijää. Ensinnäkin sopivista henkilöistä vallitsee pulaa. Ja toiseksi, pätevä työvoima on yleensä niin kallista, että tehtäviin kannattaa etsiä aina mahdollisimman erinomainen henkilö. Niinpä valintaseulan täytyy ulottautua kauas ja olla mahdollisimman tiheä. Aina ei kuitenkaan riitä, että etsitty henkilö on kyvykäs, osaava ja taidokas. Lisäksi hänen pitäisi olla 24-vuotias, mieluiten kaksi loppututkintoa suorittanut reipas ja sopeutumiskykyinen yksilö, jolla on työkokemusta esimiestehtävistä, koeteltu ammattitaito ja vakuuttava työura. Ennen tällaisen ihmisen laskeutumista maan päälle voimme muutamasta ominaisuudesta tinkimällä löytää hänen kaltaisensa henkilön hautausmaalta.

Työnantajien ongelma on, että he eivät löydä töihin enää tavallisia keskivertokansalaisia. Normaaleita ihmisiä ei enää ole, kun kaikki ovat jo olevinaan jotakin. Niinpä tavallisista limppulapioista on huutava pula. Heitä ei riitä edes pääministereiksi eikä Nokian johtoon. Työtehtäviin ei löydetä ketään normaalia, koska kaikilla on jo *liikaa* persoonaa. Työnantajien mielestä he toteuttavat vain itseään eivätkä työnantajansa määräyksiä. Toisaalta tämänkaltainen linjanveto merkitsee luovuustyhjiötä kyseiseen organisaatioon ja allekirjoitusta firman konkurssihakemukseen – tai ainakin lopun alkua.

Esimerkiksi huippujohtajista on kaikkialla huutava pula, sillä normaaleita keski-ikäisiä mieshenkilöitä ei ole riittävästi saatavilla. Heidän etsiskelynsä on kuitenkin turhaa ja tuhoisaa. Miksi ihmisen pitäisikään olla mukiinmenevä ja tavallinen? Työpaikkailmoitukset avaavat mielenkiintoisen näköalan työpaikkojen täyttämiseen liittyvien toiveiden aarteistoon. Työnantajien työpaikkailmoituksissa töihin halutaan ihmisiä, joiden tärkeimmäksi ominaisuudeksi arvotetaan ”sosiaalisuus”, ”yhteistyökykyisyys” ja ”verkostoituminen”. Töihin ei siis haluta luovia ihmisiä, jotka toimivat itsenäisesti ja jotka tietävät, mitä tekevät. Sosiaalisuus, yhteistyökykyisyys ja verkostoituminen ovatkin todellisuudessa vaatimuksia ja uhkauksia, joilla pelotellaan ja riistetään yksilöiden persoonaa. Heistä haluttaisiin käyttöön vain heidän julkinen puolensa, ei heidän tunnedynamiikkaansa, taustaansa eikä persoonaansa. Sosiaalinen, yhteistyökykyinen ja verkostoitunut on siis Kuka Tahansa: hän on pelkkä väline.

Sosiaalisuuden vaatiminen merkitsee usein sitä, että ihmisen todelliset resurssit eivät pääse esille. Mitä sosiaalisuutta tai yhteistyökykyisyyttä haluaville pitäisi sitten vastata? Heille voisi vastata esimerkiksi näin: ”Kyllä, kyllä, minä olen erittäin sosiaalinen ja yhteistyökykyinen: epäsosiaalisiin yksilöihin suhtaudun kielteisesti, ja niihin, jotka eivät suostu tekemään kanssani yhteistyötä, suhtaudun täysin torjuvasti!” Sosiaalisuuden ja yhteistyökykyisyyden edellyttäminen ovat yksipuolista alistamista,

jolla ihmisen oma tahto halutaan valjastaa kollektiivien palvelukseen. Sosiaalisuuden ja yhteistyökykyisyyden vaatijat eivät ole usein itsekään kovin sosiaalisia eivätkä yhteistyökykyisiä vaan määräileviä ja hallitsemaan pyrkiviä tyyppejä. Juuri heidän omat pyyteensä paljastavat, että takana on massakulttuurin ja joukkuehengen mukainen arvomaailma, joka ei piittaa yksilösuorituksista vaan käyttää työntekijöiden taitoja pelkkänä välineenä. Verkostoituminen taas on synonyymi riippuvuudelle.

Tällaista termistöä viljelevän retoriikan rekrytointikäytäntö voi johtaa vain yhtä hullunkuriseen vastaretoriikkaan, kun ihmiset antavat johdatella itseään puolusteluun ja itsensä kehumiseen. Seurauksena on keskiluokan arvoihin ja asenteisiin perustuvia hakemuksia, joiden kautta ihmisestä piirtyy kerrassaan koominen ja kummallinen kuva: ”Arvoisa työnantaja! Pyydän saada tulla *huomioon otetuksi* täytettäessä yrityksessänne haettavaksi julistettua *toimistosihteerin* tointa. Luonteeltani olen *sosiaalinen*, *yhteistyökykyinen* ja *riippuvainen*. Lempiruokiani ovat *keskiolut* ja *HK:n sininen lenkkimakkara*.” – Hän varmaan saa työpaikan.[182]

Whatever you do, don’t never lie, just
be yourself and don’t hurt yourself
and you’ll be happy when you die.

Hiphop-yhtye Kwan laulussaan[183]

TOIMINTA TYÖNHAKUTILANTEESSA

Olen edellisissä luvuissa neuvonut työpaikan hakijoita valehtelemaan ja levittämään itsestään mahdollisimman paljon myönteistä propagandaa, sillä kyse on elämästä ja kuolemasta. Niinpä taistelussa ei tunneta moraalia vaan pelkkiä keinoja hyökkäyksen vyöryttämiseksi päämääräänsä. Kyse on propagandaa läheisesti muistuttavasta sanasta: ”pragmatiikasta”. Se puolestaan merkitsee, että tarkoitus pyhittää keinot ja onnistunut käytäntö siunaa totuuden.

Jos läpäiset ensimmäiset piikkilankaesteet eli hakemuksen teon, haastatteluun pääsemisen ja mahdollisen persoonallisuustestin, saatat selviytyä hengissä hyökkäyksen kohteeseen asti ja onnistut valtaamaan itsellesi bunkkerin jonkin työyhteisön sisäpuolelta. Mutta meidän tehtävämme ei ole selviytyä vain hengissä vaan sivistyneenä. Herätettyäsi mielenkiinnon ja edettyäsi haastatteluun on syytä vakavoitua ja palata totuudessa pysymisen peruslinjoille. Vaikka kaikki keinot ovatkin testien ja hakemusrumban ohittamiseksi paikallaan, ne eivät ole sitä enää silloin, kun ihmiset kohtaavat kasvokkain. Olen kerännyt seuraavaan muutamia vinkkejä työpaikan saamiseksi.

Vinkkejä työnhakuun ja haastatteluihin

Työhönottohaastatteluun päätyneiden olo on usein kuin lampailla, jotka laskivat, että leijonien luolaan meni ensin neljä leijonaa, ja sitten sieltä tuli neljä leijonaa pois. Kun seutua saattoi leijonien mentyä pitää turvallisena, lampaat uskaltautuivat menemään luolaan. Mutta yhtään lammasta ei tullut ulos. Sille tielle voi siis myös jäädä!

Samoin on työelämän laita. ”Vilkuta valoa kun lähestyn taloa, jos reitti on turvallinen”, totesi suomalainen trubaduuri Irwin Goodman albumillaan *Ai ai jos nuori ois*.[184] Ensimmäinen (1) vinkkini työnhakijalle liittyykin siihen, että kaikki yli 25-vuotiaat ovat tasavertaisesti liian vanhoja hakeakseen ensimmäistä oikeaa työpaikkaansa. Nykyään juuri kenelläkään alle 40-vuotiaalla ei ole ollut vakituista työpaikkaa, joten tämän tosiasian ei pitäisi tuottaa hakijalle suurtakaan huolta, eikä asian johdosta kannata masentua. Vaikka työpaikkoihin valitaan usein ainoastaan kiinteiden tissien perusteella, hakijat ovat kuitenkin samalla viivalla. Kyseinen normi ei siis ilmennä ikärasismia, vaan sitä luonnollista seikkaa, että työpaikoille halutaan ihmisiä, joita *yleisten käsitysten* mukaan pidetään kauniina ja seksikkäinä.

Koska kyseisten näkemysten takana piilee välineellisyyttä, se ei ole kovin kestävällä pohjalla. Pikkutakkeihin ja jakkupukuihin sonnustautuneet 22–27-vuotiaat uraohjukset, joilla on asuntovelka, kihlasormus, omakotitalo, kaksi lasta, ylimielinen katse ja kunnianhimosta kiiltävät kulmahampaat, ovat yleensä tavattoman kokemattomia ja riippuvaisia. Heidän kopeutensa peittää epävarmuutta aivan niin kuin heidän katseensakin, joka mittaa muita ihmisiä päästä kenkiin, ylhäältä alas. *Luota siis itseesi* ja ole kuin muita ei olisikaan. Kun olet henkilökohtaisessa haastattelussa: *Ole oma itsesi!*

Toinen (2) vinkkini koskee hakemisen suuntaa. Harkitse tarkasti, minne menet. Jos työnhakusi tökkii ja tilanteet toistuvat samanlaisina, asioita on syytä pohtia tieteellisen monimuuttuja-analyysin avulla. Kaikille kohtaamillesi tilanteille on tyypillistä se, että menetpä minne tahansa, vain *yksi asia* pysyy kaikissa tapauksissa samana. Se olet sinä itse. Koska tämän kirjan tarkoitus ei ole ohjata selviytymään vain hengissä vaan myös sivistyneenä, en neuvokaan sinua muuttelemaan tai korjailemaan omia luonteenpiirteitäsi – ainakaan kovin paljon.

Varo siis työnhakukurssien ja konsulttifirmojen ohjeita. *Älä yritä tuotteistaa itseäsi:* älä yritä olla mitään muuta kuin olet. Vaikka henkilöstövalinnassa työskenteleviä leimaakin usein heidän oma teennäisyytensä, he pystyvät kokemuksensa ansiosta näkemään teatterisi läpi. He joko pitävät hakijaa niin simppelinä, että hän todellakin luulee teeskentelyynsä uskottavan. Tai sitten he alkavat epäillä, että hakijalle on valeh-

deltu hänestä itsestään koko elämän ajan niin, että hän nyt itsekin uskoo olevansa jotakin muuta kuin on.

Tuotteistaminen jää aina tilapäiseksi. Työelämässä on yritetty tuotteistaa jopa tähtiä. Esimerkiksi levy-yhtiöissä on koetettu tuotteistaa niiden oville kulkeutunutta tähtiainesta. Poppareista on yritetty vaatteiden, huulipunan ja helyjen kautta meikata ketjulompakkolinjaisia rokkareita olettaen uuden tyylin sopivan paremmin heille räätälöityihin soundeihin. Mutta sisäinen muutos on jäänyt tapahtumatta, eivätkä ihmiset ole itse viihtyneet uusissa rooleissaan. Kun ihmiset eivät tunne olevansa niissä kotonaan, he palaavat nopeasti entiseen kuosiinsa. Tuotteistaminen ei siis pysy. Totuus paljastuu. Teennäisyys osoittautuu kestämättömäksi. Kuuluisiksi ovatkin yleensä tulleet ne, joille ole tehty mitään. Jos ihminen tuntee itsensä oikeanlaiseksi sellaisena kuin on, niin hyvä. Jos ei, asialle ei ole paljoakaan tehtävissä. Mutta parhaan *mahdollisen* menestyksen saavuttaa aitoudella ja vilpittömyydellä. Muu on vaarallista itsepetosta! Itsepetoksen seurauksena toteutuu julkinen katastrofi, ja moni asia vääntyy kieroon: olet kaikkien nähtävillä, mutta kukaan ei näe sinua itseäsi eikä opi tuntemaan sinua. Mitä hyötyä on silloin tuotteen ympärille paketoiduista kääreistä? Älä siis aloita tuotteistamista *omasta itsestäsi;* työn hakijana olet aktiivinen *tekijä* ja uuden *luoja*.

Kolmanneksi (3): älä mene sinne, missä sinä tai kaltaisesi ovat jo muodossa tai toisessa paikalla. Monissa suurissa ja arvostetuissa työyhteisöissä, kuten yliopistoissa, kaikki haluaisivat olla professoreita. Siellä vastavalmistunut maisteri ja tohtori eivät ole mitään. Heitä todellakin riittää. He ovatkin kohtalaisen älykkäitä mutta eivät yleensä kovin nokkelia. He eivät ole ”ovelia kuin kyyhkyset ja viattomia kuin käärmeet”. Sen sijaan he toimivat niin kuin lampaat ja jonottavat sisään yhdestä ja samasta tavaratalon ovesta, vaikka monia muitakin ovia olisi tarjolla. He eivät vain viitsi avata niitä.

Älä siis turhaan mene sinne, missä kaltaisiasi ihmisiä on jo yllin kyllin tarjolla, vaikka juuri ne voivatkin tuntua luontevimmilta työpaikoilta; onhan joku jo vakiinnuttanut oman ihmistyyppisi roolin kyseisissä paikoissa. Mene mieluummin sellaiseen paikkaan, jossa *ei ole* kaltaisiasi ihmisiä. Siellä sinusta saatetaan potea pulaa, ja sinut otetaan kiinnostuneesti vastaan. Ongelman muodostaa vain se, että joillakin toimialoilla yksi ja tietty organisaatio pitää hallussaan monopolia ja aiheuttaa tungosta, ruuhkautumista ja paniikkia ovelleen. Tällainen paikka on yliopiston ohella viinakauppa, jonka asiakkaita tai henkilökuntaetujen nauttijoita kaikki haluaisivat olla.

Neljänneksi (4) käytännön vinkki: juuri kukaan ei enää lue paperille tehtyjä hakemuksia, paitsi viranomainen, jolle on säädetty kirjallinen menettely. Lähesty siis työnantajaa mieluiten sähköisen haun kautta ja laita hakemus Internet-pohjaiseen tietokantaan. Se on nopeampi, ja sitä työnantaja arvostaa. Lisäksi se antaa kuvan, että hallitset tietojen-

käsittelyn. Monien isojen työpaikkojen sivuille voi tehdä avoimen hakemuksen, jolla voi ilmoittautua useampaankin työpaikkaan. Mikäli jonkin osaston henkilöstövastaava kiinnostuu sinusta ja haluaa tavata sinut, myös kutsu tulee yleensä sähköisesti. Tarkkaile siis sähköpostiasi. Kirjallisia hakemuksia lukevat vain ne, jotka haluavat tietää, minkälainen nimikirjoitus sinulla on, ja jotka toivovat, että hallitset monilta unohtuneen paperienkäsittelyn.

Viidenneksi (5), työnhakutilanteessa sinusta kiinnostuneet ihmiset haluaisivat tietää monia asioita, mutta he eivät ehkä uskalla kysyä. Heidän tehtäviään vaikeuttaa, jos olet puolustusasemissa. Kysymykset tai tehtävät ovat tiedusteluretkiä, joiden tarkoitus on selvittää, oletko se kuuluisa sitruunaihminen tai kehittyykö sinusta vuosien myötä virtahevon ruho työpaikan leposohvalle.

Mikäli satut pitämään työpaikasta, johon olet pyrkimässä, *opettele tuntemaan empatiaa sinusta kiinnostuneita kohtaan.* Hyödynnä transferenssia eli tunteensiirtoa. – Mitä se sitten on? Se on kaikkein yksinkertaisin asia, joka jokaisen pitäisi luonnostaan osata. Asetu *heidän asemaansa* ja helpota heidän tehtäväänsä. Eräs 18-vuotias ystäväni sai äskettäin työtä. Tutkintoa vailla oleva opiskelija meni tavaratalon työhaastatteluun. Pian hän kertoi minulle innostuneena, että hänen valintaansa kassapojaksi ”saattoi vaikuttaa se, kun kerroin sille haastattelijalle, että mulla on niitä lemmikkirottia, ja sillä itsellään oli marsuja ja hamstereita. Niin se sit varmaan vaikutti.”

Kontaktipinnan löytymistä helpottavat yhteisten kiinnostuksenaiheiden lisäksi avoimuus ja huumori. Luottamuksellisen ilmapiirin löytymistä edistävät rentous mutta myös aktiivisuus. Joskus kannattaa siis mennä asioiden edelle ja ennakoida haastattelijan kysymykset, mutta ei liiallisesti. Toisin kuin työvoimatoimistoissa, työnantajien haastatteluissa ei yleensä kiskota mitään hohtimilla, ja haastattelijat tietävät kokemuksesta, että pyrkyrit pitävät itse huolen myyntipuheista ja oman itsensä kehumisesta. Jos haastatteluun osallistuu useita hakijoita, kannattaa yleensä kaapata aloitteet tai tarttua niihin. Näin pääsee loppupeleihin ja finaaliin.

Joskus haastattelijoiden taholta tulee kiertopotkuja. Ne ovat henkilökohtaisia tai arkaluonteisia kysymyksiä ja voivat koskea yksityiselämää. Useimmiten ne kannattaa ohjata hyväntahtoisesti omaan maaliin. Esimerkiksi raskaaksi hankkiutumisen aikomustahan ei saa lain mukaan kysyä, vaikka asiaa koskeva totuus on kenties tärkeä sekä hakijalle että työnantajalle, ja siihenkin on *lupa* rehellisyyden nimissä vastata. Sosiaalinen urkinta voi tuntua kiusalliselta, mutta valheiden paljastuminen on vielä kiusallisempaa kaikille. Jos kysymykset tuntuvat muutoin tunkeilevilta, älä välttele kiusaantuneisuuttasi vaan ota ne pelkkinä sietokykyäsi testaavina koepallona, jotka isket takaisin. Sano silloin avoimesti

mutta kohteliaasti, että et halua keskustella aiheesta tai että kysymys on liian henkilökohtainen. – Helppoa!

Kuudenneksi (6), varo turhaa kainostelua ja nöyristelyä. Työpaikan tavoitteluun ja täyttöön liittyvän ruletin keskeinen piirre on hakuprosessin suosittama alistuminen. Hakijan saatetaan odottaa suostuvan ihan kaikkeen. Hänet nähdään välineenä: ihmisen haluttaisiin palvelevan työnantajaa, vaikka työnantajalle hän on pelkkää ilmaa. Tällainen tilanne on tietenkin sairas.

Työpaikan täytön keskeisiä piirteitä ovat Alistuminen ja Nöyristely. Ne tulevat paikalle joka ikiseen työhönottohaastatteluun. Ihminen ei ole silloin parhaimmillaan. Paikkaan, jossa pitää kulkea nurkkapieliä nuollen, ei kannata hakeutua. Kannattaa hakea vain sellaisia työpaikkoja, joissa voit tuntea itsesi arvostetuksi ja tärkeäksi. Jos näin on, silloin sinulla on jokin taito, jota työnantaja tarvitsee. Kahden kauppa, ja hyvä niin. Työnhakijan ei kannata tavoitella myöskään sellaisia työpaikkoja, joista hän on alusta asti vaarassa lentää pois. Mitäpä siinä saisi aikaan, ja mitä etua se toisi itselle?

Seitsemänneksi (7), rahasta puhuminen koetaan itsensä myymisen herkässä tilanteessa usein vaikeaksi, mutta se on kuitenkin kaiken alfa ja omega. Työvoimakustannukset merkitsevät työnantajalle paljon, ja työnantaja haluaa tietää, mitä rahalla saa. Työntekijää taas kiinnostaa, mihin hän työsuoritteensa vaihtaa. Tämä on kieltämättä raakaa, ja siksi asiaan kannattaa suhtautua naama peruslukemilla.

Monet työnantajat pyytävät kohteliaasti hakijalta palkkatoivomuksen kokeillen siten, esittäisikö hakija alemman toiveen, mihin työnantaja on varautunut. Työnantaja antaa hakijalle tilaisuuden toivoa, koska hän tietää, että toiveen ollessa liian korkea palkan maksajalla on joka tapauksessa oikeus ja mahdollisuus neuvotella palkka alemmaksi. Työnantaja tietää, että useiden henkilöiden hakiessa työpaikkaa valta on sen käsissä, eikä palkan tinkiminen alaspäin nolostuta työnantajaa ollenkaan.

Häveliäisyys ja kursailu eivät edistä myöskään hakijan asemaa. Kannattaa miettiä palkkatoivomus valmiiksi ja sanoa se suoraan. Näin työnantaja saa vastauksen häntä kiinnostavaan kysymykseen, ja hakija antaa kuvan, että hän tietää oman arvonsa.

Mille tasolle palkkatoive pitäisi sitten asettaa? Taulukkopalkkoihin viittaaminen on helppoa, mutta jos palkkaus perustuu sopimukseen, on syytä pitää silmällä kyseisellä alalla ja työpaikassa voimassa olevaa tasoa. Hakijan oma toive kelpaa tällöin lähtökohdaksi, koska se kertoo, millä vaihtoarvolla työntekijä olisi valmis toimimaan. Mutta toive pitää sovittaa myös vallitsevaan yleistasoon, jotta ei tulisi astuneeksi kenenkään varpaille. Seuraavanlainen vastaus voi olla paras: ”Edellisessä työpaikassa minulle maksettiin 2,9 kiloeuroa. Olen hakeutumassa jonnekin, mistä voisin saada 3,2. Koska olen uusi työntekijä, en kuitenkaan toivoisi enempää kuin talonne maksaa muille *samassa tehtävässä* toimiville.”

Työnantaja saattaa tarjota aluksi hyvinkin alhaista palkkaa ja luvata, että sitä voidaan ajan myötä nostaa. Ensimmäistä työpaikkaa hakiessa kannattaa yleensä suostua siihen kiitollisesti, mutta työpaikasta toiseen siirtyjän on epäedullista luottaa pelkkiin lupauksiin. Lupaukset voivat myös jäädä katteettomiksi, ja reilumpaa on sopia suoraan kunnon palkasta. Se velvoittaa alusta asti myös työntekijää hyviin ja vastuullisiin suorituksiin siinä missä pelkkä toive paremmastakin.

Kahdeksanneksi (8), raha on, paitsi tärkeä työskentelyn motiivi, myös sitouttamisen väline silloin kun se liittyy omistussuhteisiin. Jos työnhakijalta kysytään, miksi hän pyrkii juuri tiettyyn yritykseen, erinomaisen suosituksen tarjoaa, jos hakija voi sanoa omistavansa muutamia kyseisen firman osakkeita. Mikäli tavoittelee työpaikkaa jossakin suuressa pörssinoteeratussa yrityksessä, kannattaa siis ostaa muutama kyseisen yhtiön osake. Ne eivät maksa enempää kuin käyntikorttien painattaminen, mutta omistajuuden mainitseminen tarjoaa vahvemman näytön kiinnostuksesta kuin kauneinkaan käyntikortti. Lisäksi se antaa vihjeen, että myös optiot lisäomistukseen kelpaisivat…

Yhdeksänneksi (9), haastattelussa on syytä käyttäytyä kunnolla. Lottokansan vilpittömyys ei ole *aina* hyvä asia. Sinänsä myönteiset asenteet, kuten vilpittömyys ja avoimuus, voivat kääntyä työnantajan pihdeissä kontrollin muodoiksi. Ajatuksia on osattava salata. Mutta rehellisyys ja avoimuus voivat muuttua myös hakijan omissa käsissä kielteisiksi ilmiöiksi: piittaamattomaksi käytökseksi ja välinpitämättömyydeksi esimerkiksi ulkonäöstä. Mitä on siis kunnollinen käyttäytyminen? Vaikea kysymys – helppo vastaus: käyttäydy *arvollesi sopivasti*.

Opetellut lauseet, sadan euron tarjouspuvut ja paita–solmio-paketit ovat vaihtosettejä paperinukkien päällä. Ihmisestä näkee sekunnin murto-osassa, onko hän kotonaan omassa roolissaan ja asussaan vai ei. Toisaalta asiaan on tehtävä pieni varaus: myös verkkareissa voi mennä julkisiin tiloihin enää vain sellainen puliämmä, joka kaljabaarissa istuessaan luulee todella urheilevansa. Tätä kautta on menemässä maine myös urheilijoilta.

Työhaastattelu on kuin ensi-ilta. Mitään ei saa takaisin, ja sanattomat viestit ovat tärkeitä. Pukeutuminen on juuri sellainen. Niin sanottu *casual clothing* riittää usein, kun haetaan suorittavan tai keskitason työpaikkaa. *Casual*-pukeutuminen tarkoittaa tällöin esiintymistä siisteissä suorissa housuissa ja esimerkiksi neuleessa ja paidassa ilman solmiota, ja kyseinen normisto koskee lähinnä miehiä. *Smart casual* on astetta muodollisempi ja tarkoittaa pukeutumista arkipukuun ja paitaan. Solmion voi jättää pois, mutta paidan ylänapin on oltava auki. Sen sijaan A-luokan työpaikkoja haettaessa kukaan ei säästele vaan pukeutuu pukuun ja tyylikkääseen solmioon. On selvää, että mainostoimistoihin pitää hakea erilaisessa vaatetuksessa kuin valtioneuvoston kansliaan. Suomalainen harvoin

pukeutuu liian trendikkäästi tai huolitellusti. Varminta on pukeutua hieman yli kuin ali.

Puheissa ja pukeutumisessa tärkeintä on *oikea suhde*, keskinäinen tasapaino ja Aristoteleen opettama kultainen keskitie. Suusta putoilevien sammakoiden hillintää tarvitaan sen verran, ettei karkuun loikkivia vemmelsääriä tarvitse kerätä taskuihin lattioilta. Rupikonnien noukkimisessa lohduttaa tieto, ettei 20-vuotiaalle voi opettaa pöytätapoja. Jos ihminen ei ole oppinut käytöksen kultaisia sääntöjä ennen tuota ikää, hänelle on turha opettaa niitä myöhemminkään.

Vinkkejä työnhakuun oli edellä yhdeksän, vaikka asian uskottavuuden kannalta kuuluu keksiä täydet kymmenen, joten syvennän asiaa vielä hieman. Siispä kymmenenneksi (10) havainto: monet ihmiset rikkovat käyttäytymiskoodeja tahallaan. Käyttäytymissääntöjä voikin rikkoa, jos osaa. Silloin puhutaan *tyylistä*, ja koodien rikkoja on diiva. Hänellä on hyvä itseluottamus, sillä hän tietää mitä tekee – ja tietää tietävänsä. Hän voi nousta normien yläpuolelle. Tämä tapahtuu juuri kyseenalaistamalla käyttäytymisodotuksia ja hallitsemalla tilanteita toimimalla herrasmiesmäisesti. Tyylileijona kääntää tökeryydet ja nöyryytykset aina parhain päin. Tilanteessa, jossa tuottamus on selvästi toisen, herrasmies ottaa syyt punaviinilasin loiskeista päälleen, aivan niin kuin myös ne lautaset, jotka hän vetää pöytäliinan mukana lattialle. Jos syy on todellakin itsen, arvon herra ottaa tilanteen haltuun *korostetulla eleellä* todeten tämän tai tuonkin törkeyden olevan hänelle itselleen ”aivan tyypillistä” ja ettei kukaan ollut onneksi hengenvaarassa. Jos pidät kiinni edes näistä periaatteista, olet jo melkoinen hoviherra René Descartes.

Vastauksia kysymyksiin

Työhönottohaastatteluissa tehdään usein muodollisesti suoria mutta sisällöllisesti kiperiä kysymyksiä. Ne esitetään nopeasti, ettei haastateltava ehtisi keksiä valeita niihin vastatessaan. Niinpä yllättäviin henkselien katkaisuihin on syytä varautua etukäteen. Tavallisimpia kysymyksiä ovat seuraavat. Vastausehdotukset ja selitykset auttavat selviytymään niistä.

Kysymys: Mitkä ovat vahvuutesi ja heikkoutesi?
Vastaus: Heikkouksia minulla ei ole, ja vahvuuteni on se, että olen sataprosenttisen luotettava ja rehellinen.
Selitys: Vastauksen suorasukaisuuden kautta haastattelijaa ohjataan ymmärtämään, että olet oivaltanut kysymyksen mustavalkoisuuden.

Kysymys: Miksi meidän pitäisi valita juuri sinut?
Vastaus: Mahdoton kysymys vastattavaksi, koska valinta perustuu vertailuun, enkä *tiedä* kilpahakijoistani tarpeeksi. Ja minähän olen täysin

rehellinen. Valitsemalla jonkun toisen voitte saada paremman – mutta myös huonomman.

Selitys: Siirrät vastuun takaisin sille, jolle se kuuluu. Et voi hakijana ottaa vastuuta kokonaistilanteesta, jota et tunne.

Kysymys: Miksi haet juuri tätä työpaikkaa?

Vastaus: Koska minä ja tämä työpaikka liittyvät yhteen. En yleensäkään tavoittele mitään sellaista, mistä en ole kiinnostunut.

Selitys: Haastattelija arvaa *jokaisen* kokelaan hakevan yhtä aikaa useaa työpaikkaa eikä voi odottaa saavansa vastaukseksi muita kuin valeita. Odottaessaan täysin rehellistä vastausta kysyjä itse asiassa pettäisi itseään.

Kysymys: Missä arvelet olevasi viiden vuoden kuluttua?

Vastaus: Tulevaisuus yksin tietää.

Selitys: Näin sanoessasi et sitoudu katteettomiin odotuksiin tai lupauksiin etkä esiinny ennustajaeukkona. Vältät nolaamasta itseäsi ja osoitat todellisuudentajua.

Kysymys: Kertoisitko jostakin sinulle sattuneesta nolosta tilanteesta?

Vastaus: Olin eilen kaverini kanssa kalassa, kun haavini lipsahti ja meiltä pääsi karkuun kahdeksan kilon hauki.

Selitys: Tämä kysymys on vaarallinen. Se testaa, mitä asioita pidät nolostuttavina, ja sitä kautta vastaukset paljastavat luonnettasi. Älä siis esitä vastaukseksi *Parsifalia* äläkä puhu tapahtuneista tosiasioista!

Tämän ymmärtämiseksi on tiedostettava ”nolojen tilanteiden” luonne. Nolouden kokemus syntyy siitä, että asiat karkaavat käsistä. Se johtuu normeista ja perustuu sääntöjen kahlitsevaan rooliin. Nololta voivat tuntua esimerkiksi sosiaalisista säännöistä poikkeavat tapahtumat, kuten se, että ripille päästessään pojat joutuvat pukeutumaan hameeseen – tai että ala-asteen aamunavauksessa joltakin pääsee paukku. Ne ovatkin noloja tilanteita. Perimmältään nolouden kokemus johtuu siitä, että *uomo naturale*, luonnollinen ihminen, on kielletty. Nolous syntyy elämän uhraamisesta normeille. Noloa tilannetta ei synny, mikäli ihmiset ennättävät normien edelle. Siksi sinäkään et saa vastata noloa tilannetta koskevaan kertomuspyyntöön rehellisesti – tai tässä selitetyllä analyysilla! Muutoin menet kysyjän virittämään lankaan, ja sepä vasta olisi noloa.

Oikea tapa reagoida on sellainen, että kerrot jonkin viattoman tarinan. Esimerkiksi et ole ottanut jotakuta läheistäsi huomioon hänen merkkipäivänään. Voit myös kertoa, että toivot jokaisen viihtyvän *omassa* seurassasi luonnollisesti. Tämä menettelytapa tuo sinut kuitenkin vaaravyöhykkeelle. Sitä kautta sinusta voidaan ajatella, että et piittaa seuraelämän säännöistä mitään. Parempi on useasti turvautua vain jonkin mitättömän kommelluksen selittämiseen.

Kysymys: Meillä on tässä firmassa strategiaan ja taseisiin liittyvä ongelma. Tiedätkö, miten sen voisi ratkaista?

Vastaus: En varmasti tiedä.

Selitys: Kun olet keltanokka, älä ryhdy asiantuntijaksi sellaisissa kysymyksissä, joihin vastaaminen edellyttäisi pitkää kokemusta ja vuorineuvoksen äänivaltaa – paitsi jos *olet* asiantuntija. Muutoin et voi voittaa.

Kysymys: Mikä on tärkein saavutuksesi?

Vastaus: Tärkein saavutukseni on tekstiviesti, jossa läheiseni kertoo rakastavansa minua.

Selitys: Palauta mieleesi Immanuel Kantin ajatus, että hyvän elämän päämäärä on itsen täydellisyys ja toisten onnellisuus.

Kysymys: Mitä tiedät yrityksestämme?

Vastaus: Varmastikin paljon vähemmän kuin te, ja selvänäkijän ominaisuuksiahan minulla ei ole. Mutta minulle on kehittynyt kykyä perehtyä asioihin, joten eiköhän kaikki aikanaan selviä.

Selitys: Näin kerrot olevasi halukas oppimaan. Höysteeksi voit tietysti luetella julkisesta sanasta tuntemiasi faktoja, jotka yrityksen tiedotusosasto on päästänyt käsistään lavastaessaan lehdistötiedotteensa ”tietovuodoiksi”. Todelliset tiedot ovat nimittäin aina joko liikesalaisuuksia tai juoruja.

Johtopäätöksiä työnhakutilanteista

Aloitin tämän pääluvun katsauksella työn talousohjattuun olemukseen. Siltä pohjalta arvostelin välineellistä ja esineellistävää ajattelua. Ahneus, tuotteistaminen ja trendikkyyden tavoittelu ovat hämänneet ja sokaisseet ihmisiä levittäydyttyään ihmiskuvan ideologioiksi. Nykyisin ne leimaavat työntekijöiden valintatapahtumia ja asenteita työpaikoilla. Tilalle ehdotin ja ennustin aitouden aikakautta, joka palvelisi paremmin niin työnantajien kuin työntekijöidenkin toiveita.

Olen arvostellut työnhakukäytäntöjä ja työvoiman välitysfirmoja, koska ne tekevät saman kuin vuokravälittäjätkin: ne levittävät keskinkertaisuuden ihanteita suositellessaan tai ollessaan suosittelematta työnhakijoita työpaikkoihin, ja varman päälle ne pyrkivät pelaamaan vain omaa välittäjän mainetta suojellakseen. Ne esimerkiksi marisevat siitä, jos jonkun ”työhistoriassa” on ”aukkoja”. Mitäpä se kenellekään kuuluu, mitä ihmiset tekevät omassa elämässään ja omalla ajallaan? Kritiikkiin antaa aiheen se, että työnantajat pyrkivät hallitsemaan ihmisten koko elämää: menneisyyttä, tulevaisuutta, nykyhetkeä ja ajankäyttöä yleisesti. Työttömyyden lisääntyessä ote vain pahenee. Tuloksena on elämäntapatarkkailua, jossa jonkun ihmisen omistautumista jollekin ideologisen palvonnan muodolle,

kuten lapsiperheelle, suostutaan ymmärtämään ”äitiysloman” verukkeella. Onhan perheen ylläpito kurjaa ja kahlehtivaa. Mutta jatkuvan työelämässä puurtamisen normeista poikkeamista ei ymmärretä siinä tapauksessa, että ihminen omistaakin aikaa esimerkiksi itselleen tai jollekin luovalle, taiteelliselle tai tieteelliselle toiminnalle.

Entä olenko antanut periksi? Olenko nyt sovinnollinen? Pyrinkö mukautumaan työelämän arvoihin, joita aluksi arvostelin? – En pyri. Mutta olen ollut rakentavampi kuin suhteessani työvoimatoimistoihin, sillä työelämän kautta taataan edelleenkin hyvinvoinnin ja yltäkylläisyyden materiaalinen perusta. Silti käsitykseni työelämän teennäisyydestä on entisenlainen:

Life at work
is a tree full of monkeys,
some of climbing up,
some down.

Those on the top
look down and see
only smiling faces.

Those on the bottom
look up and see
nothing but asholes!

NASA teetti vuonna 1990 tutkimuksen, jossa selvisi, että avaruussukkuloiden lämpötiiliä asentavat työntekijät nauttivat muita selvästi heikompaa palkkaa ja väen vaihtuvuus oli suurta.

Uutinen *Ilmailu*-lehdessä sukkulaturman jälkeen[185]

Pitkällä tähtäimellä olemme kaikki kuolleita.

John Maynard Keynes

7. *Työelämän syvin olemus*

Tässä luvussa perehdytään työelämän sosiaaliseen olemukseen. Sijoittumista työelämään pidetään usein ehtona sille, että voi elää täysipainoista elämää ja olla rakastettu. Vakituinen työpaikka on vahvaa valuuttaa avioliittomarkkinoilla. Mutta onko kukkaron rakastaminen loppulta sitä oikeaa rakkautta? Rikas ja rakastunut ei voi koskaan varmasti tietää, pidetäänkö hänestä hänen itsensä vuoksi vai hänen leveän lompakkonsa ja yhteiskunnallisen arvoasemansa vuoksi. Sen sijaan se, joka rakastuu luuseriin, rakastaa *siitä huolimatta*, että toinen ihminen on köyhä ja kurja, eli vain tämän ihmisen itsensä vuoksi – ei hänen työelämässä saavuttamiensa meriittien tai itsensä myymisen vuoksi. Tiedättehän sanonnan: ”Mä en lähde sen kanssa, jolla on BMW.”

Jos siis päädyt dantelaisen porraspyramidin keskikerrokseen, työelämän Kiirastuleen, sinulla ei välttämättä ole suurta aihetta kiittää itseäsi. Olet vain järjestänyt itsellesi väliaikaisen elinkeinon. Mutta kuka pitäisi sinusta tai rakastaisi sinua sillä perusteella? Todellisuudessa näemme ihmisten välillä arvostuseroja kokonaan toisenlaisin perustein kuin sellaisin, joita työelämä meille opettaa. Eivät Jeesus ja Sokrateskaan halunneet olla ”arvostettuja” vaan rakastettuja. Heillä ei ollut mainittavaa työuraa – ei myöskään Kierkegaardilla eikä Nietzschellä. Silti he ovat edelleen erittäin rakastettuja.

Isäsi löytö: yötyölisäsi.

Alivaltiosihteeri[186]

ELÄMÄÄ TYÖELÄMÄSSÄ? – ANTIPEREHDYTTÄMISPAKETTI

Kun saavut työelämän suojaisaan satamaan ja saat itsellesi työpaikan, huomaat heti, että työelämässä vallitsevat jatkuvat hullut päivät. Työsuhteesi on mitä todennäköisimmin solmittu määräaikaiseksi, sillä ku-

kaan työnantaja ei uskalla ottaa riskiä, että hänen palkkaamansa työntekijä alkaisi ensi töikseen laiskotella työpaikalla. Sinut voidaan potkaista pois. Pelko työpaikan menetyksestä tuskin johdattaa sinua innostumaan mistään. Paremminkin se ohjaa välinpitämättömyyteen ja hakeutumaan mahdollisimman nopeasti muualle.

Nykyään voi olla tyytyväinen, jos saa kirjallisen työsopimuksen. Työnantaja saattaa kysäistä valinnan osuttua sinuun, että ei kai haittaa, vaikka työsopimus on konkludenttinen. Onnen huumassa ei kannata heti säikähtää sivistyssanaa ja myöntyä, sillä konkludenttinen sopimus on niin sanottu hiljaisessa yhteisymmärryksessä syntynyt sopimus, joka on yhtä huonosti osoitettavissa todeksi kuin ilman todistajia laadittu suullinen sopimus. Myös ei-kirjalliset sopimukset muuttuvat vuoden työssäolon jälkeen pysyviksi, minkä voit todistaa esimerkiksi veropapereistasi tai tulotositteistasi, mutta tee mieluummin kirjallinen sopimus. Siitä käyvät ilmi kaikki työsuhteen pienet yksityiskohdat, kuten palkka.

Työpaikalle saavuttuasi saat käteesi niin sanotun perehdyttämispaketin. Siinä kerrotaan, minkälaisia tapoja kyseisessä työpaikassa noudatetaan: mikä on työaika, kuka organisaatiota johtaa, missä hän piileskelee, kuinka vanhaa ja konservatiivista toiminta on, ketkä ovat ystäviä (eli asiakkaita) ja ketkä ovat vihollisia (eli kilpailijoita tai muita asiakkaita) sekä ”kuka meidät tällä hetkellä omistaa”. Jo saksalaisen filosofian suurmies Edmund Husserl ajatteli, että ihmisen on tärkeää tiedostaa tutkittavien elämänilmiöiden todellinen olemus, jotta hän voi tietää, miten niihin pitää asennoitua myös moraalisessa mielessä.[187] Tätä tehtävää varten olen luonnostellut sinulle työelämän antiperehdyttämispaketin.

Työn transsendentaaliset ehdot: aika ja paikka

Vapaus ja aika ovat pitkälti samoja asioita. Immanuel Kantin transsendentaalifilosofian mukaan ihmistä rajoittavat hänen aistikykynsä ehdot, jotka ovat sidotut ajan ja paikan koordinaatistoon. Sen vuoksi saattaa tuntua oudoksuttavalta, miksi G. W. F. Hegel katsoi aivan hänen jälkeensä, että ”työ on tilaltaan rajatonta mutta ajaltaan loputonta”.[188] Eikö työ ole siis inhimillistäkään, kun sitä eivät rajoita ihmisille ominaiset ehdot? Myös meidän aikamme työvoimaneuvoja saattaisi hämmästyä, jos joku työnhakija kertoisi hänelle, että itse asiassa työstä ei vallitsekaan pulaa, vaan sitä on suorastaan loppumaton määrä! Hegelin ajatuksen taustalla vaikuttikin hänen oma näkemyksensä äärettömästä tekijöitään vailla olevasta työstä, jota ”maailmanhenki” toteuttaa. Tehtävän valmiiksi saattamista kuvaa runollisesti Johann Wolfgang von Goethen lause: ”Työn suuren täyttöön tähdätyksi saa tuhat kättä, henki yksi.”[189]

Miten sitten työ on muka päässyt loppumaan? Marxilainen filosofi saattaisi vastata, että oikeastaan työstä ei vallitse pulaa, vaan työn huono

saatavuus johtuu vain kurjista tuotantosuhteista. Ihminen on sidottu ajan ja paikan rasitteisiin aivan kuten ennenkin, mutta työ ja sen tekijä eivät kohtaa. Työ on edelleen sikäli ”rajatonta”, ettei se noudattele kansallisvaltioiden rajoja vaan karkaa aina sinne, missä tuotantosuhteet ovat edullisimmat. Lisäksi työ on ainakin olemuksensa osalta ”ajaltaan loputonta”.

Sen sijaan yksilön kokemusmaailmassa työn ajallisia ja paikallisia ehtoja leimaavat hysteerisyys ja väliaikaisuus. Kun työtä ei hahmoteta ajallisesti suoraviivaisena jatkumona, siihen on yhä vaikeampi suhtautua pitäen sitä loogisena kokonaisuutena, jossa syyt edeltäisivät vaikutuksia. Sen lisäksi, että työntekijöiltä vaaditaan kykyä keskeyttää työnsä, osallistua yhtä aikaa useisiin projekteihin ja kuunnella keskittymistä vaativien toimiensa keskellä läheistensä huolia (”moniajo”), itse työtehtävät ovat muuttuneet pätkittäisiksi. Ihmiset eivät voi enää hoitaa töitään alusta loppuun ja nähdä niiden valmistuvan. Ennen vanhaan kirvesmies saattoi yhdessä työporukan kanssa rakentaa kokonaisen talon kivijalasta harjakattoon, minkä kunniaksi nostettiin lippu salkoon. Nykyajan rakennusmies toimittaa rakennuspaikalle vain muutamia heloja, muttereita tai betonirenkaita ja kaikkoaa sen jälkeen tiehensä. Kun ihminen ei näe työnsä tuloksia, hän voi yhä harvemmin saada tyydytystä työnsä kokonaisuudesta ja tuntea sen onnistumisesta vastuuta. Yhä harvemmat voivat kiittää itseään siitä, että ”tuon talon minä rakensin alusta loppuun”.

Työn suhdetta aikaan leimaa *työsuhteiden* pätkittäisyys, mutta sitä luonnehtii myös edellä kuvattu *työn itsensä* pätkittäisyys. Vaikka ihminen olisi vakituisessa työsuhteessa, yhä useammin hän osallistuu prosesseihin, joiden olemusta tai tarkoituksia hän ei tunne. Tämä oli myös teollistuvalle yhteiskunnalle ominaisen liukuhihnatyön piirre. Kun ihminen ei näe prosessin alkua eikä loppua, hän ei tiedä, missä hän on osallisena. Maailmanhengen globaalin toimintaprosessin näkijöitä lienevätkin nykyisin vain näköalakonttoreissa parveilevat johtajat.

Kun ihmiset vihdoin pääsevät viettämään vapaa-aikaa, he mielellään keskittyvät sellaiseen toimintaan, jonka he voivat hahmottaa kausaalisena jatkumona. Tämä liittynee ihmisen rationaaliseen olemukseen: haluun kokea toimintansa mielekkääksi. Pelkkä päämäärätön ponnistelu ja *multitasking* vaikuttavat ihmisen psyykeen tuhoavasti, ja onpa esimerkiksi kivien kasaamiseen pakottamista ja aikaansaannosten nopeaa hajottamista käytetty kidutuskeinona keskitysleirioloissa. Kiintoisaa onkin, että ihmiset myös vapaaehtoisesti tekevät jotain näennäisesti turhaa vapaa-aikanaan, kuten kokoavat 10 000 palan palapelejä ja osallistuvat vuorikiipeilyyn tai maratoneille, kunhan he voivat hahmottaa toimintansa alun ja lopun. Näin he pyrkivät rakentamaan mieltä elämäänsä sekä poistamaan sitä ahdistusta, jota ajallisesti, tilallisesti ja merkitystensä osalta hajonnut työelämä heille tuottaa. Mutta ajan ja paikan yhteen kietomista varten on olemassa myös velvoittava käsite: työaika.

Työaika

Kun Jörn Donner valittiin eduskuntaan vuonna 1987, TV-toimittajat kysyivät häneltä, mitä kulttuurin monitoimimies on ajatellut edustajanpaikallaan tehdä. Hartioitaan raapiva Donner vastasi tällöin aikovansa kirjoittaa romaania ja että ”enhän minä edes tiedä, milloin sinne pitäisi mennä”.

Työnantaja kertoo työntekijälle yleensä tarkoin, mikä on hänen työaikansa. Työaika ei ole sama kuin läsnäoloaika, vaikka usein ne mielletäänkin samoiksi. Työaika voi olla esimerkiksi kello kahdeksasta kuuteentoista, mutta paikalla työntekijä on vaikkapa vain kahdestatoista yhteen. Toisaalta on työpaikkoja, joissa työaika on täsmälleen sama kuin läsnäoloaika. Esimerkiksi kaivosmiehen on mentävä kaivokseen, ompelijan liukuhihnalleen, postiljoonin jakelureitilleen ja lääkärin residenssiinsä. Mutta työaika voi myös ylittää varsinaisen työtehtäviin käytetyn ajan. Työaikalaki lausuu asiasta seuraavasti: ”Työajaksi luetaan työhön käytetty aika sekä aika, jonka työntekijä on velvollinen olemaan työpaikalla työnantajan käytettävissä.”[190] Niinpä esimerkiksi palomiehen on saavuttava palopaikalle silloin kun pyydetään, vaikka hänen työaikansa ei olisikaan täsmälleen sama kuin hänen säädetty päivystysaikansa palolaitoksella. Ahkerin työntekijä voi olla nykyään se, joka *ei ollenkaan saavu työpaikalle*. Hän suorittaa työnsä esimerkiksi etätyönä kotona tai pihakeinussa istuen. Lisäksi on monia töitä, joita ei saa valmiiksi sen enempää valvovan silmän alla kuin palkkioilla kiristämällä. Tällaista on esimerkiksi ajattelijan työ, joka vaatii poikkeuksellista itsekuria ja fyysistä kuntoa.

Läpinäkyvyys on valitettavasti muotia myös työpaikoilla. Sen vuoksi työhuoneiden seinät on nykyään purettu, ja on siirrytty *maisema- eli avokonttoriperiaatteeseen*. Tarkkailemisen ja valvonnan lisääntyminen liittyy läheisesti työaikaan ja sen käyttöön. Avokonttorissa useita työntekijöitä on sijoitettu 3–5-kulmaisten työpisteiden ääreen samaan saliin. Siten ne muistuttavat oppilaitosten tietokoneluokkia. (Työelämään siirtyminen ei siis tuo parannusta ihmisten yksityisyydensuojaan.) Jos työntekijä on niin korkealla virkahierarkiassa, että hän saa vielä oman työhuoneen, sen seinät on varmasti rakennettu lasista niin, että käytävältä näkee huoneeseen: ”Onko meidän Jukka siellä ja tekeekö hän varmasti työtä?” Vähintään ovi on väännetty saranoiltaan: ”No me vietiin se tuonne varastoon, ettei se ole tiellä.” Arkkitehtonisella ratkaisulla voidaan valvoa, miten työntekijät käyttävät työaikaansa. Toimisto- ja virastotyö ovat juuri sellaisia työelämän osa-alueita, joihin avokonttori sopii. Niissä, toisin kuin ajattelijan työssä, ei tuoteta paljoakaan arvoja, ja juuri siksi niitä halutaan valvoa entistä tarkemmin. Toimisto- ja virastotyö nimittäin ohjaavat ihmisiä joutilaisuuteen, mikä on myös tämän tapaisen työn syvin olemus.

Läsnäolopakko ja tuhlatut tunnit

Läsnäolopakko sisältyy työaikasääntöihin. Sinun pitää olla työpaikalla, vaikka et tiedä, mitä siellä tekisit. Avokonttorissa läsnäolopakko muodostuu suorastaan tuskalliseksi. Olet jatkuvan silmälläpidon alla. Aamun työt tulevat tehdyiksi vajaatehoisesti. Suoritat kirjalliset työsi mieluiten tietokoneellasi kotona, ja turhanpäiväisen kirjeenvaihdon hoidat kannettavallasi M-junassa matkalla työhön. Perille saavuttuasi sähköpostit on luettu, ja toisten ihmisten valvonta tekee työnteon teeskentelystä piinallista. Kollegasi kurkkivat olkapäidesi yli, deittailetko samassa *chat*-huoneessa kuin he itse. Lähestyvä ruokatunti pelastaa tilanteen, mutta iltapäivän joudut kuluttamaan näytellen puuhaavasi jotakin tärkeää ja vältellen paljastamasta, että itse asiassa makselet laskujasi työnantajan tietokoneella.

Työnantaja katsoo maksavansa tuhlatuista tunneista, vaikka todellisuudessa tällainen joustavuus on vain työtehtävien rationalisointia eli järkiperäistämistä. Saatat tehdä työsi omalla ajallasi, ja työpaikalla näyttäydyt vain läsnäolopakon vuoksi. Tämä sekoittaa toisaalta työajan ja vapaa-ajan keskenään. Pakollinen työaika rasittaa elämääsi vielä enemmän kuin oma näennäinen laiskuutesi työnantajaa. Työnantaja saattaa vaatia työltäsi tulosta, ja joudut suorittamaan sen joka tapauksessa. Mutta entäpä, jos et saa töitäsi tehtyä säännöllisen työajan vuoksi? Työpaikalla on runsaasti häiriötekijöitä. Keskittymistä vaativa työ jää usein tekemättä. Jokainen ammattimainen sanankäyttäjä tietää, ettei työpaikoilla tule ainakaan kirjoittamisesta mitään. Häiriötekijöitä ei saa suljettua aina edes katseilta pois. Siksi ei olekaan ihme, että kirjallisen työn tekijä haluaa kansanedustajille ominaisen riippumattomuuden, jota ”eivät sido mitkään määräykset”.

Monet ihmiset pitävät työaikaa, työpaikkaa ja läsnäolopakkoa terveiden työyhteisöjen tunnusmerkkeinä. He ovat tottuneet ajattelemaan, että kotona ei voi tehdä työtä. Kenties tämä johtuu heidän omasta perhehelvetistään. Työelämän kautta heidän kurjuutensa siirtyy myös työpaikoille. Kun he itse kokevat läsnäolopakon vapautuksena kodin ristiriidoista, he alkavat vaatia myös ongelmattomilta työntekijöiltä läsnäoloa. Sitten he sekoittavat läsnäoloon myös työntekoa. Muutoinhan työpaikka olisi vain ihmisten tapailemista, kohtaamista ja hauskanpitoa varten. Työpaikoilla voitaisiin syödä keksejä ja turista niitä näitä. Mutta tehdä työtä tällaisessa ympäristössä – se on ehdottomasti liikaa!

Työpaikan sosiaalinen funktio kääntyykin helposti nurin. Ensinnäkin ihmiset alkavat työskennellä tosissaan. Ne, joilla työtä ei ole, joutuvat teeskentelemään samaa ja olemaan tekevinään työtä. Syntyy painetta olla yksin. Sen vastavaikutuksena aletaan vaatia läpinäkyvyyttä, ja yhtälö on valmis: työpaikalla on oltava, koska muutkin ovat ja vaikka kukaan ei

haluaisi. Valvontaa on lisättävä, vaikka kukaan ei sitä rakasta.

Ongelman tekninen ratkaisu on Flexim-kulunvalvontajärjestelmä, joka toimii kuin sähköpaimen. Kun työpaikalla oloa kontrolloidaan elektronisesti, ihminen ”on paikalla” vaikka todellisuudessa ei olisikaan. Hän on voinut vain ”unohtaa” kirjautuneensa poissaolevaksi lähtiessään käymään kaupungilla. Flexim-järjestelmän siunaus on siinä, että kun läsnäolon tarkkaileminen on jätetty koneen huoleksi, ihmisten ei tarvitse enää tarkkailla toinen toisiaan. Konetta puolestaan voi huiputtaa. Terveessä työyhteisössä kulunvalvontaa ei tarvita. Kun siis näet työtoverisi ahkerasti leimaavan itsensä ulos ja sisään, hän niin tehdessään paljastaa huonon omantuntonsa. Tämä johtuu siitä, että sisään tai ulos kirjautuessaan hän tekee päivän tärkeimmän työnsä.

Vuorotyö ja liukuva työaika

Tavanomaisin työaika on niin sanottu normaali virka-aika eli kello 8.00–16.00. Tosin useimmat julkisyhteisöt ja liikelaitokset ovat muuttaneet aukioloaikojaan niin, etteivät ne vastaa työntekijöiden työaikaa. Organisaatio saattaa pitää ovensa auki esimerkiksi vain kello 10.30–13.30. Työntekijöiden on silti saavuttava paikalle viimeistään kello kahdeksaksi, ja syntyneen liika-ajan he käyttävät siirtelemällä papereita ja pitämällä palavereja. Monet rakennus-, teollisuus-, elintarvike- ja kuljetustyöt alkavat aamuisin kello kuudelta. Jotta työpaikalle ehtisi työajan alkuun mennessä, ihmisen on herättävä noin puoltatoista tai kahta tuntia ennen työajan alkua. Niinpä ihminen joutuu nousemaan ylös vuoteestaan jo neljältä tai viideltä. Kun kyse ei ole vuorotyöstä, tämä merkitsee, että töihin saapuminen aikaisin aamulla muuttaa radikaalisti ihmisten omia elämänkäytäntöjä. Vuodelta 1996 peräisin oleva tilasto toteaa, että työntekijöitä, joilla on liukuva työaika, oli Suomessa 450 000 ja että noin yksi kymmenesosa työvoimasta tekee yötyötä.[191] Eräs tuoreempi tutkimus totesi syksyllä 2004, että yötyöläisiä oli jo 26 prosenttia työvoimasta.[192] Määrä oli siis noussut, ja välillisesti ongelma koskee hyvin suurta joukkoa ihmisiä. Koronakriisin jälkeen ei vertailukelpoisia tilastoja ole saatavilla.

Neljältä herääjän on mentävä nukkumaan hyvissä ajoin ennen iltauutisia saavuttaakseen yhdeksän tunnin yöunen. Hänen on ummistettava silmänsä jo seitsemältä. Tämä ei ole useinkaan mahdollista elämän kärsimättä. Aamu-uniselle aikaisen ylösnousun vaatimus on ylivoimainen. Hän ei saa unen päästä kiinni ennen katujen ja kaupunkien hiljenemistä. Hänen yöunensa jää huonoksi. Hän nukkuu korkeintaan neljä tai viisi tuntia. Hän on valveilla ollessaankin horroksessa. Hänen työtehonsa kärsii, ja hän nukkuu työpaikalla. Niin kauan kaikki on hyvin, kun hän ei aiheuta nukkumisellaan vaaraa itselleen tai muille. Mutta hän voi nukahtaa myös ruoriin, perämiehen puikkoihin tai rattiin. Hän voi nuokahtaa sirkkelin,

sorvin tai lihamyllyn ääreen. Unisena suoritetut työtapaturmat ovat kokonaan oma lukunsa. Luotettava *Suomalainen Lääkärikeskus* kertoo ongelmasta näin:

> 80–90 % yötyöläisistä on "usein" tai "joskus" väsynyt yövuoron aikana. On arvioitu, että viidennes vuorotyöläisistä saattaa nukahdella yövuoron aikana, mikä objektiivisilla mittauksilla on todettu mm. junankuljettajilla ja prosessioperaattoreilla. Ruotsalaisista junankuljettajista 11 % tunnusti nukahtelevansa lähes jokaisella junamatkalla, ja 59 % ilmoitti ainakin joskus nukahtaneensa.[193]

Nukkuvien umpitunnelin päässä näkyy siis valoa, mutta se valo saattaa tulla toisesta lähestyvästä junasta. Työajalla on paljon tekemistä ihmisen biologisen kellon kanssa. Yötyön ongelmille on valveutunut myös Työterveyslaitos, joka julkaisi jokin aika sitten tutkimuksen nimeltä *Hyvä uni, hyvä työ*.[194] Siinä kerrotaan, että 10–20 prosenttia suomalaisista kärsii jatkuvista unihäiriöistä ja että maassamme olisi "kansallisen uniremontin aika". En ole tosin varma remonttivertauskuvan osuvuudesta, sillä erilaiset remonteista johtuvat äänet ja muut koettelemukset ovat syynä ihmisten unettomuuteen aina, kun remonttistressi tunkeutuu ihmisten elämään painajaisina. Mutta sen allekirjoitan, että suomalaisten pitäisi muuttua yökukkujista takaisin päiväeläimiksi.

Työaika ei useinkaan sovi synkronisesti yhteen ihmisten sisäisen kellon ja vuorokausirytmin kanssa. Teollistumisen vuosina, jolloin tehtaiden työntekijät nukkuivat suurissa parakeissa ja vuoteiden haltijat vaihtuivat työvuorojen tahdissa, ihmisten keskuudessa kiersi sanonta, että "punkat eivät koskaan jäähtyneet". Nykyajan vuorotyöyhteiskunnalle on tyypillistä, että sängyt eivät ehdi edes lämmitä. Aviopuolisot eivät tapaa toisiaan, jos heillä on eri työvuorot. Toinen lähtee työhön ennen kuin toinen tulee ja päinvastoin: näin he kulkevat ristiin. Jompikumpi anoo itselleen vielä toisen työvuoron maksaakseen oman osansa vuokrasta. Lopulta he eivät muista, kenen kanssa he asuvat. He yrittävät ottaa asiasta selvää lukemalla postiluukusta tai soittamalla valtakunnalliseen osoitepalveluun. Asian ratkaisee kolmannen työvuoron hankkiminen. Nukkumalähiöön ei tarvitse tulla enää ollenkaan.

Jos päivä ei veny aamusta, se venyy illasta. Monet kaupat eivät saa oviaan kiinni ennen yhdeksää tai kymmentä. Pankeissa puolestaan ei ehdi asioimaan normaalin työajan puitteissa ahkeroiva ihminen. Työaikalainsäädäntö on vapauttanut kauppaliikkeiden aukioloajat, mutta mikään laki ei ole velvoittanut pankkeja tai virastoja pitämään oviaan auki myös sellaisina aikoina, että niihin ehtisivät muutkin kuin sijoittajarouvat. Ilta- ja viikonlopputyötä tehdään nykyään lähes kaikkialla. Ihmisen eksistentiaalinen kuolemankammo ja halu viipyä elämässä kanavoituvat kauppojen aukioloaikoihin niin, että kaupankäyntiä hillitsee enää vain aukiolo-

aikojen meneminen päällekkäin ravintoloiden avautumisen kanssa. Tulos on, että ihmiset eivät pääse ajoissa kotiin. Heidän kenkänsä ja kainalonsa ovat hiestä märät. Heidän työmaasolmionsa hiertää kaulusta. He ovat uupuneita ja rättiväsyneitä. Miksi työaikoja piti heilauttaa tällä tavoin yhä pitemmiksi? Eikö varhainen aamutyö riittänyt? Asian alkusyy on se, että myös ravintoloiden aukioloaikoja pidennettiin lopusta. Niinpä ihmisten vuorokausirytmi käy nyt Amerikan aikaa. Aamulla ei jaksa herätä enää kukaan. Ihmiset nukkuvat milloin sattuu, ja yhä useammin työpaikalla.

Yötyö

Minervan Pöllö alkaa lentää hämärän tultua. Tällä tarkoitetaan, että historiallisten johtopäätösten aika on vasta asioiden kiirehdittyä ohi, päivän mentyä mailleen ja iltaruskon langettua asiain ylle. Vaikka pöllö on myös viisauden ja sitä kautta ihmisyyden humaani vertauskuva, moinen vuorokausirytmi sopii vain pöllölle itselleen, ei ihmiselle.

Ihminen on luotu elämään päivällä. Jos Luoja olisi tarkoittanut ihmisen yöeläimeksi, hän olisi antanut meille kissan tai pöllön silmät. Sen sijaan työelämä vaatii meitä tekemään työtä myös öisin. Yöllä tehtävä työ sotii ihmisen olemusta ja luontoa vastaan. Ihmisen vuorokausirytmi häiriintyy. Myös sosiaalinen rytmi lähiöissä ja kerrostaloissa järkkyy, kun ihmiset menevät työhön ja tulevat työstä keskellä yötä. Työpaikoilla kuhkitaan yötä päivää. Poliittisen korrektiuden vuoksi on tietenkin mainittava, etteivät levottomuuksiin taloyhtiöissä ole syypäitä vain yötyössä käyvät asukkaat tai ravintoloista palaavat ihmiset, vaan tietysti myös työttömät, joiden vuorokausirytmi järkkyy yhtä hyvin työhön liittyvän kontrollin puutteen vuoksi kuin työssä käyvien jatkuvan metelöimisenkin takia.

Ravintolat ovat usein tärkeässä osassa, kun pohditaan yötyön syitä. Ihmiset, jotka istuvat ravintoloissa, eivät yleensä tee henkisiä eivätkä materiaalisia arvoja tuottavaa työtä. Yökerhossa kävijä onkin monesti myös itse ravintolan työntekijä: sen saman, jossa hän on asiakkaana, tai jonkin toisen. Ravintolat elävät juuri siitä, että ne, jotka eivät ole sillä kertaa työvuorossa, menevät vapaayönään ravintolaan bailaamaan. Sitten kun nämä puolestaan tekevät työtä ravintolassa, heidän äskeiset viinurinsa ja tarjoilijansa tulevat vuorostaan diskopallon alle juhlimaan. Näin ravintola elää kaiken yötä. Se, joka äsken oli ravintolatiskin takana palvelemassa muita, on nyt baaritiskin ääressä asiakkaana. Kysymyksen herättää vain se, mistä tähän ympyrään tulee se tarvittava lisälantti, joka tekee kyseisen kierokulun taloudellisesti kannattavaksi. Vastaus löytyy viinan hinnasta, mutta selitys voi olla myös se, että yötyöläisellä on yleensä jokin puolison kaltainen rahoittaja, joka tekee rehellistä ja

lisäarvoja tuottavaa työtä ja joka maksaa lähimmäisensä kekkuloimisen ravintoloissa keskellä yötä.

Ravintola ei ole kuitenkaan yötyön ainoa toteutumisyhteys. On paljon sellaista työtä, jota ei yksinkertaisesti voitaisi tehdä päivällä ja jota sen vuoksi tehdään yöllä. Tällaista työtä on esimerkiksi turvallisuus- ja järjestysalan työ sekä lääkärin työ. Vartija, poliisi, sairaanhoitaja ja lääkäri joutuvat työskentelemään öisin. Rohkenen kuitenkin väittää, että näidenkin ammattien tapauksessa yötyön alkujuuri löytyy ravintolasta. Yötyön langat ja lonkerot johtavat vääjäämättä ravintolaelämään. Jos ei olisi ravintoloita, ei tarvittaisi vartijoita, jotka valvovat ovia ja ikkunoita humalaisilta rellestäjiltä. Jos kapakat panisivat ovensa kiinni aikaisin, poliisikin ehtisi palvella asiakkaansa ennen auringonlaskua ja pääsisi ajoissa kotiin. Lääkäreiden ja sairaanhoitajien ei tarvitsisi ommella juopuneiden haavoihin tikkejä. Vältyttäisiin monelta onnettomuudelta. Sen lisäksi ihmisten vuorokausirytmi ei häiriintyisi, ja he voisivat tehdä päivisin jotain tuottavaa työtä.

Ravintolahumusta ja sen seurauksista johtuvan työpaineen lisäksi on vielä sellaistakin vuorotyötä, joka johtuu tosiasiasta, ettei suuria teollisuuslaitoksia voida pysäyttää yön ajaksi. Paperitehtaat ja ydinvoimalat on pidettävä käynnissä. Rekkojen ja laivojen on kuljettava. Uutiset ja uutispullat leivotaan yön aikana. Mutta yötyön välttämättömyys on näidenkin alojen kohdalla sangen mielipiteenvarainen asia. Ei ole sanottua, vaikka yhteiskuntamme tulisi toimeen ilman teollisuuslaitoksissa tehtävää vuorotyötä, kunhan kansantuotettamme ei alentaisi huonomaineinen ravintolaelämä.

Hyvä yöuni on suuri lahja. Muusta elintasosta kannattaisi hieman tinkiä sen hyväksi, että kaikki halukkaat voisivat nukkua öisin ja herätä ajatukset kirkkaina seuraavaan aamuun. Tämä on suurempaa rikkautta kuin yötyöskentelyllä saatu taloudellinen hyöty. Jokaisella ihmisellä tulisi olla oikeus yörauhaan ja nukkumiseen.

Kaikilla toimialoilla yötyötä ei tehdä, vaikka se olisi erittäin kannattavaa. Olette varmaan kuulleet lauseen: ”Osakkeen kurssi selviää, kun Tokion pörssi aukeaa.” Pörsseissä ja pankkien valuuttaosastoilla ei työskennellä öisin, vaikka globaalitalouden aikana se olisi mahdollista ja jopa välttämätöntä. Kun aurinko paistaa Bangkokissa, newyorkilainen pankkiiri nukkuu sikeää unta kotikaupungissaan. Yötyö onkin täysin ideologinen asia. Rikkaat työnantajat ovat keksineet sen siksi, että he voisivat pitää omistamansa tuotantokoneiston tehokkaassa käytössä. Mutta he itse nukkuvat makoisaa yöunta silloinkin kun heidän omistamillaan osakkeilla käydään kauppaa toisissa maissa ja he eivät ole omaisuuttaan varjelemassa. Ilmeisesti he eivät pidä sitä yöunien menettämisen arvoisena, ja heillä on tällaiseen mukavuuteen varaa. Jonain aamuna he heräävät toivoakseni vararikkoon. Esitänkin, että kaikki maailman ihmiset liittyisivät yhteen parempien yöunien puolesta ja luopuisivat yhteisellä sopi-

muksella yötyöstä. Näin olisi mahdollista rauhoittaa öinen ajanjakso nukkumiseen, lukemiseen, runojen kirjoittamiseen ja lemmiskelyyn.

Työelämä ohjaa yöelämään

Ne, jotka valvovat öisin, nukkuvat päivällä. Jos menee iltaisin ravintolaan, nukkuu aamuisin pitkään. Ravintoloitsijan ei tarvitse olla tästä huolissaan, ei myöskään vuorotyöläisen. Heidän asemansa on sama: he työskentelevät öisin ja viettävät vapaa-aikaansa kuorsaten päivällä. He ovat todellisia kaupunkien kujakatteja, lepakkoparvia ja kulkukoiria, yökyöpeleitä ja ravintolaryömijöitä.

Jos työtoverisi tuoksuu aamuisin tupakalta, vaikka et ole nähnyt hänen milloinkaan polttavan, hän todennäköisesti istuu iltojaan lohduttomasti ravintolassa. Jos hän haisee tupakalta *ja* olet nähnyt hänen polttavan, hän todennäköisesti istuu siinäkin tapauksessa öisin ravintolassa, sillä ravintola, tupakointi ja muut epäterveet elämäntavat kuuluvat yhteen. Työterveyslaitoksen tutkija Kari Reijola on laskenut, että tupakkataukojen vuoksi yksi työntekijä limboaa vuoden aikana yhteensä noin 17 työpäivää eli määrän, joka vastaa lähes yhtä kesälomaa.[195] Samalla hän tuottaa työnantajalleen keskimäärin 2 890 euron tappiot. Edellisen tupakkalain aikana maassamme kuoli 250 ihmistä vuodessa altistuessaan tupakansavulle työpaikoilla, ja useimmiten ne olivat ravintoloita. Siksi terveysviranomaiset halusivat tehdä kaikesta yleisissä tiloissa tapahtuvasta tupakoinnista lopun. Uuden tupakkalain voimaan astuttua kukaan tuskin osaa laskea sitä *vilustumissairauksien* ja niistä johtuvien sairauslomien määrää, joka kertyy, kun ihmiset juoksevat puolipukeissaan ulos tupakoimaan.

Terveet elämäntavat eivät työelämään kuulu. Työelämä ohjaa ihmisiä yöelämään. Nekään, jotka ovat päivätöissä, eivät nuku öisin vaan lähtevät illan tullen ravintolaan. Tämä johtuu kahdesta syystä. He menevät ravintolaan purkamaan työperäistä stressiä. Kun aikaa perheelle ja seurustelulle ei jää työelämän paineiden vuoksi, lapset unohtuvat päiväkerhoon niiden tekijän paetessa yökerhoon työn tuottamia murheita parantelemaan. Toinen syy ravintolaan menemiseen on se, että ihmisellä on työssä ollessaan rahaa. Tuottamalla tekijälleen rahaa työelämä mahdollistaa myös työstä johtuvien ongelmien hoitamisen. Tällöin ihminen alkoholisoituu. Työelämä onkin merkittävin syy ihmisten ajautumiseen rappiolle. Työttömänä ollessaan ihminen ei alkoholisoidu, vaikka työttömyys tuottaa ihmiselle vielä enemmän stressiä kuin työelämä. Työttömällä ihmisellä ei ole nimittäin varaa viinaan. Viina on työssä käyvien etuoikeus – ainakin valtion viina.

Ihmisellä on aina joko aikaa tai rahaa mutta ei molempia. Kuitenkin on suotavaa, että ihmisellä olisi vain aikaa, koska työelämään osallistuminen

johtaa vielä vaikeampaan tilanteeseen. Työssä oleva ihminen alkoholisoituu useammin kuin työtön, joka pysyy pitempään myös hyvinvoivana. Ennen vanhaan osat olivat toisin, kun työttömälle tuli enemmän rahaa ja työssä oli helpompaa. Työtön joi ja työhön menijä raitistui. Nykyisin työtön on raitis ja työssä käyvä dokaa.

Dokaaminen ja työ johtavat siihen, että työssä käyvä vain ”käy” työssä mutta ei tee mitään siellä. Hän nukkuu työpaikalla. Lopulta hänet irtisanotaan tai hän irtisanoutuu itse, ja hän päätyy työttömäksi. Työttömänä hän saattaa taas raitistua, mutta pian sen jälkeen hän jälleen retkahtaa ja palaa takaisin työelämään – ja yöelämään.

Kesätyö ja osa-aikatyö

Kesätyö ja osa-aikatyö ovat paradoksaalisia käsitteitä. Niiden kautta välittyy näkemys, että tilapäiseksi aiottu kausityö, kuten kesätyö, ei merkitse työntekoa lainkaan vaan edustaa jonkinlaista *poikkeusta* työelämän pyörteistä. Todellisuudessa kesätyötä tai osa-aikatyötä tehdään usein jonkin vakinaisemman toiminnan *ohella.* Ne ovat täydentäviä töitä ja tekevät elämästä entistäkin kiireisempää. Tunnettua on, että kesätyötä hakee yleensä opiskelija, joka tekee lukukausien aikana jotain muutakin eli opiskelee, mikäli hän vakinaiselta työltään ehtii.

Kuinka ahdistavaa puhe kesätyöstä onkaan! Vanhukset kiusaavat sukulaisnuoriaan sillä ikävällä puheenaiheella, joka koskee työtä työn päälle. Lukion läpäissyttä abiturienttia aletaan kiusata jo helmikuussa kysymyksellä ”joko olet varmasti hakenut kesätyötä ja mitä aiot vapautesi kynnyksellä tehdä?” Tämä tarkoittaa: ”Minkälaiseen vankilaan aiot vapautua?” He ajattelevat, että opiskelussa ja opiskelemaan hakemisessa ei muka olisi tarpeeksi työtä. Kesätyötä pitäisi paiskia vielä opiskelujen ja samanaikaisen työnteon lisäksi. Opiskelijalla ei saisi olla kesälomaa.

Kesäloma on ideologisesti latautunut käsite, aivan niin kuin ’suomalainen sauna’. Noin 60–70-vuotiaat miehet, joilla on omakohtaista kokemusta heinäpelloilla huhkimisesta, heittävät yleiset saunat aina täyteen löylyä, jotta jokaisella lauteilla olijalla olisi paha olla. Näin he torjuvat seksuaalisia intohimojaan. Saunassa ei saisi nauttia, vaan pitää kärsiä. Samaan tapaan kesästäkään ei saisi nauttia, vaikka Suomessa kesää riittää vain nimeksi. Myös kesäisin pitää olla *paha olla*, aivan niin kuin saunassa tai heinäpellolla. Siksi kesä on pilattava teettämällä ihmisillä työtä (yleensä sellaista työtä, jonka voisi hyvin tehdä talvellakin).

Saudi-Arabiassa on voimassa sääntö, jonka mukaan työtä ei tarvitse tehdä, jos ilman lämpötila nousee yli 42 Celsius-asteen. Suomessa lämpimät ja lomailuun kelvolliset ilmat ovat niin harvinaisia, että meidän oloissamme pitäisi säätää laki, joka kieltää tekemästä työtä aina, kun 25 asteen helleraja rikkoutuu. Suomessa on noin 10–15 hellepäivää vuodessa.

Se ei ole liikaa. Kansantaloudellamme on varaa viettää kyseiset päivät lorvaillen niin, että mahdollisimman monet voisivat nauttia kesästä. Loma-ajat osuvat usein sadepäiviksi. Siksi kesälomien vietto olisi organisoitava helteisten päivien mukaan. Työntekoa ei tulisi vaatia eikä siihen suostua kuumina päivinä. Lämmin auringonpaiste kelpaisi työstä kieltäytymiseen, ja sitä ymmärrettäisiin: ”Ahaa, olet sulkenut puotisi lämpimien ilmojen vuoksi. Taidan itsekin lopettaa nipottamisen ja lähteä ottamaan aurinkoa uimarannalle.”

Espanjassa siestan viettäminen on hyväksytty elämäntavaksi, jota liikkeiden ja virastojen aukioloajat noudattavat. Ainoastaan kiireelliset hälytystehtävät hoidetaan, mutta nekin valikoiden ja rauhallisesti. Niitä myös tulee siestan aikana vähemmän, koska ihmiset eivät hermoile saaden sydänkohtauksia tai joutuen tapaturmiin. Ihmiset osaavat ottaa asiat lunkisti. Suomessa ei ole mahdollisuutta siestan kaltaisiin tunteihin keskellä päivää, paitsi jos haluamme viettää aikaamme solariumissa. Aurinko paistaa meille harvoin. Niinpä olisi kohtuullista, että kauniina kesäpäivinä työnteko lopetettaisiin ja päätettäisiin marssia muitta mutkitta lomanviettoon.

Työpaikan topologiaa

Ajatukset ovat kirkkaimmillaan aamuisin. Levänneillä aivoilla pystyy tekemään työtä keskeytyksettä jopa neljä tuntia. Sen jälkeen voi käyttää päivänsä miten tahtoo. Nykyisten työaikojen vallitessa ihmiset tuhlaavat luovimmat tuntinsa istumalla liikenneruuhkissa matkalla työpaikoille. He vaientavat iloisesti kuplivat ajatuksensa kuuntelemalla autostereoiden aamujytää, ja he kirjoittavat murheelliset mietteensä auton kojelaudassa lepäävään muistilehtiöön. Siten he eivät unohda, mitä kaikkea päivän aikana pitää ehtiä. Kiire tulee ajan tuhlaamisesta. Paljon paremmin ihmiset käyttäisivät aikansa pysymällä kotona.

Topologia on paikkoja ja tilallisia suhteita koskeva tiede. Kartoitammekin työn transsendentaalisia koordinaatteja koskevan tarkastelumme lopuksi työelämän topologiaa. Ystäväni, joka asuu Espoon Kivenlahdessa, matkustaa yksityisautolla työpaikalleen Helsingin Itäkeskukseen. Matkaa kertyy 35 kilometriä, ja sen taittaminen kestää noin 70 minuuttia. Lukiolaisen matka Kulosaaresta Pohjois-Haagaan julkisella kulkuvälineellä vaatii kolme eri vaihtokertaa ja kestää huonon dösätärpin sattuessa tunnin ja kaksikymmentä minuuttia. Työssä käydään Oulusta Helsingissä ja Helsingistä Tampereella. Molemmat matkat kestävät nopeimmalla kulkuvälineellä suoritettuina yhtä kauan kuin seutulipun kyyti Olarista Meri-Rastilaan: puolitoista tuntia. Helsinkiläinen dosentti hoitaa professorin virkaa Lapin yliopistossa, jonne kertyy matkaa 998 kilometriä. Hänellä ei ole varaa lentää, joten hän pakkaa varusteensa yöjunaan ja matkustaa

makuuvaunussa Rovaniemelle. Armeijakielellä lausuttuna hän ”tetsaa”. Mutta renkaat ja raiteet kuluvat myös kaupunkien sisällä ja tavanomaisissa töissä – ja kerosiini palaa.

Suomen kansalaisilla on perustuslaillinen oikeus valita itse asuinpaikkansa. Ihmisillä on oikeus valita itse myös työpaikkansa. Silti ihmiset reissaavat työn perässä satojen kilometrien matkoja joka päivä. – Miksi? Matkanteko riistää säälimättömästi ihmisten aikaa ja elämää. Puolitoista tuntia yhteen suuntaan päivässä tekee viisitoista tuntia viikossa ja noin 700 tuntia vuodessa. Se on yhteensä enemmän kuin neljän kuukauden työpäivät. Eikö tätä aikaa voisi käyttää paremmin? ”Ei voi”, sanoo kodinkonekorjaajana toimiva tuttavani, joka on laskenut, että tuottavinta toimintaa hänelle on autossa istuminen. Koko siltä ajalta, jonka hän on matkalla työpaikalleen asiakkaan luokse, hän saa palkkaa, ja lisäksi auton mittari pyörittää hänelle nettovoitollista kilometrikorvausta.

Globalisoituva maailmantalous ja virastojen hajasijoittaminen pahentavat työelämän fragmentoitumisen ongelmaa entisestään. Ne muuntavat työelämän sisäisen hätätilan työpaikkojen ja asuinpaikkojen väliseksi liikkeeksi. Myös maisemakonttorien lisääntyminen liittyy työpaikkojen kieroutuneeseen topologiaan, kun läpinäkyvyys ja valvonta pakottavat ihmisiä jatkuvaan liiketilaan, työn tuoksinaan ja jopa katoamaan. Enää vain lentokapteeneilla on työpaikaltaan parempi näköala kuin bisneshaukoilla ja muilla liidereillä avokonttoreistaan.

Työyhteiskunnan loppu on oivallinen hetki esittää mielekkäitä kysymyksiä elämän merkityksestä ja onnellisuudesta.

Claus Offe

TOVERUUDESTA KAVERUUTEEN, UHRIMIELESTÄ MENESTYKSEEN

Sana ”toveri” perustuu venäjän kielen sanaan ”*tovarištš*”, ja sillä tarkoitetaan ’kumppania’, ’seuralaista’ tai ’ystävää’, mutta käsitteellä on ollut myös luokkaeroa ilmentävä ja ylläpitävä merkitys, esimerkiksi yhdyssanan ”luokkatoveri” osana. Ihmisten tasa-arvoon viittaavien käsitteiden käyttö on lähtöisin Ranskan suuresta vallankumouksesta, jolloin aatelisarvot lopetettiin ja kumoukselliset alkoivat nimittää toisiaan kansalaisiksi (ransk. *citoyenne*) kuninkaan alamaisten sijaan. Ranskassa ”toveria” läheisesti merkitsevä sana ”*camarade*” oli käytössä jo heti vallankumouksen jälkeisinä vuosina. Tasa-arvolla, toveruudella ja kaveruudella on ollut erityinen merkitys työelämän osana, eikä näiden käsitteiden käyttö ole rajoittunut vain vasemmistolaiseen maailmankuvaan.

Itse jako vasemmistoon ja oikeistoon syntyi alun perin niin, että Ranskan suuren vallankumouksen yhteydessä eniten muutoksia halun-

neet istuivat puheenjohtajasta vasemmalla ja konservatiivit oikealla. Vasta sosialismin noustessa 1800-luvulla vapautta, tasa-arvoisuutta ja veljeyttä edustanut vasemmistolaisuus alkoi leimautua sosialismin ja marxismin opeilla, kun kyseisiä aatteita kannattaneet asettuivat vasemmalle parlamenttien istuntosaleihin, ja liberaalit joutuivat siirtymään keskemmälle. Vapauden, tasa-arvoisuuden ja veljeyden opit eivät kuitenkaan ole vasemmiston eivätkä taistelevien vallankumouksellisten omaisuutta, aivan kuten eivät kaveruus ja toveruuskaan, vaan ne liittyvät kaikkeen politiikantekoon ja yhteiskuntasopimukseen.

Toveri on enemmän kuin kaveri, mutta toveruuteen ei liity läheistä tunnesidettä, kuten ystävyyteen. Toveruus syntyy luottamukseen ja järkeen perustuvasta yhteenkuuluvuuden tunteesta. Se siis ikään kuin täydellisti työelämään kuuluvien ihmisten yhteiskuntasopimuksen. Ennen vanhaan työyhteisöjä leimasi luja toveruus: kaikki olivat tovereita. Työntekijät olivat tovereita keskenään, ja työnantajaakin saattoi pitää toverinaan. Tämä johtui kiitollisuudenvelasta työnantajaa kohtaan. Työnantaja otti työntekijän palvelukseensa ja kantoi hänestä vastuun läpi koko elämän noin neljänkymmenen vuoden ajan aina armeijavuosista eläkkeelle jäämiseen asti. Vastineeksi työntekijä uhrasi koko elämänsä työlle. Työn vuoksi saatettiin kiroilla, sillä se oli kovaa raatamista. Siitä piti kuitenkin *selviytyä*, ja siksi työn vuoksi *uhrauduttiin*. Kun työstä oli selviydytty, vaivojen vuoksi ei oltu katkeria, vaan työn tuloksista oli oikeus olla *ylpeä*. Suomalaista palkkatyötä tutkinut sosiologi Matti Kortteinen luonnehtiikin sattuvasti, että ihminen oli saavuttanut ja säilyttänyt *kunnian*,[196] vaikka hän oli työn vuoksi pilannut elämänsä ja saanut ohitusleikkausarven rintaansa.

Selviytyminen, uhrautuminen, ylpeys ja kunnia – ne leimasivat entisaikojen työyhteisöjä, mutta eivät leimaa enää. Siksi niitä yritetään opettaa erilaisten työnohjaajien ja yrityskonsulttien kursseilla. Siinä tuskin onnistutaan, sillä työelämän koko arvorakenne puhuu edellä mainittuja ihanteita vastaan. Uhrautumisen motiivi ei syntynyt ennenkään työnantajien kustantamista sukelluskursseista eikä intensiiviviikonlopuista, joiden kuluessa työntekijät kiipeilevät voimistelusalien puolapuille heittäytyäkseen sieltä kollegojensa käsivarsille. Uhrautuminen syntyi luottamuksesta ja luottamus tavasta, jonka mukaisesti työ miellettiin elinikäiseksi suhteeksi, niin kuin sukulaisuus tai perhe. Työnantajille oltiin kiitollisia, ja työntekoa leimasi vastuu, sillä elämä oli samaa kuin työsopimus vakituisen työnantajan kanssa. Työpaikan ulkopuolella elämä oli epävarmaa, mutta työnantajan siipien suojassa turvattua. Nykyään vain elämä vakituisen työnantajan ulkopuolella on varmaa ja työpaikkojen sisällä erittäin turvatonta.

Luottamuksellinen suhde työpaikkojen ja työntekijöiden välillä on särkynyt. Ihmiset eivät ole enää tovereita. He lakkasivat olemasta kavereitakin viimeistään edellisen laman yhteydessä 1990-luvun alussa. Kun

työnantaja katsoi voivansa rikkoa luottamussuhteen, palvelusväki ajatteli, että sillä on oikeus samaan. Työpaikat, toimistot, tehtaat ja konttorit eivät muodosta enää perheitä, kun kaikki voi mennä hetkessä alta. Tämä on tekemisissä tuotantoelämän oman rakenteen kanssa. Kun työpaikoilla ei valmisteta mitään konkreettista, kaikki toimintakin leijailee tyhjän päällä, näkymättömien lankojen ja loimien varassa. Tuotantorakenteen muuttuminen paljasti, kuinka myös ei-teollisissa uusammateissa isännän ja orjan välinen suhde on vain taloudellinen. Hyvän tahdon ja huonon omantunnon aika on ohi.

Kun työsuhteen jatkuvuus on kyseenalaistettu, on luottamuskin rikottu. Työelämä on saatettu jatkuvaan myllerrykseen ja vellontaan. Ennen vanhaan ihmisen työ ja elämä etenivät yhtä jalkaa. Edistyminen työuralla merkitsi etenemistä myös omassa elämässä. Vielä 1960-luvulla ajateltiin, että ”kun Jäppinen jäisi eläkkeelle ja vara-Jäppisestä tulisi Jäppinen, niin minä voisin päästä hänen paikalleen vara-Jäppiseksi, ja sitten vaihtaisin Anglian Escortiin.” Yleneminen tapahtui yhden ja saman organisaation sisällä. Ensisijaista oli työ, ja sen perässä seurasi elämä. Nykyään työelämä on ajautunut hallitsemattomaan poikittaisliikkeeseen. Ihmiset hyppivät työpaikasta toiseen kuin levottomat lapset. Syynä siihen on pätkätyö ja jatkuva irtisanomisuhka. Olennaista on, että oman elämän ja työuran rakentaminen eivät ole enää sopusoinnussa. Elämää ei enää eletä uralla edistymisen mukaan, eikä uralla etenemiseltä vaadita sitoutumista työnantajien edustamiin arvoihin. (Sen sijaan vaaditaan kyllä sitoutumista asiakkaiden, kuluttajien ja muiden sidosryhmien arvoihin, joihin liisteröiytymisestä monet *woke*- ja *cancel*-aktivistit ovat tehneet aivan välttämätöntä muutoin uhkaavalla maineterrorillaan.)

Kun elämä ei sitoudu uraan eikä ura työnantajaan, sekä elämästä että urasta on tullut yhä enemmän henkilökohtaisia asioita. Niitä puolestaan pyritään edistämään työpaikkojen kustannuksella. Ensisijaista on hankkia itselle elämä. Ura on vain väline elämän saavuttamiseen, ja työpaikka on pelkkä omalla kokonaisuralla etenemisen keino. Näin ihmisiä virtaa työpaikoista toiseen. He ovat kuin pieniä termiittejä, jotka jyrsivät kaiken hyödyn yhdestä työnantajasta ja siirtyvät sen jälkeen seuraavaan. Horisontaalisen liikkeen ohessa saattaa tapahtua myös vertikaalista nousua, mutta yhä harvemmin saman organisaation sisällä. Todellinen sankari ei ole enää se, joka selviytyy, uhrautuu ja tuntee ylpeyttä ja kunniaa silläkin uhalla, että hänen uhrimielestään voi olla hänelle itselleen haittaa. Nykyajan sankari on se, joka *menestyy siitä huolimatta*, että hän kylvää ympärilleen tuhoa. Tämä on suora seuraus siitä, että keskinäistä toveruutta ylläpitäviä vakituisia työpaikkoja ei enää ole.

Asia on tiedostettu monissa yrityksissä, mutta resepti asioiden korjaamiseen on ollut väärä. Kun oikea työ on loppunut, on luonnollista, että tekemistyhjiöstä seuraa kysymyksiä. Ne koskevat elämän merkitystä ja onnellisuutta. Kysymysten tulvaa ohjailemaan on syntynyt erilaisia yritys-

konsultteja kuin sieniä sateella. He hoitavat oiretta mutta eivät varsinaista tautia. Kun työelämän *oma arvorakenne* ei enää tue luottamuksellisten työsuhteiden ja toverihengen syntymistä, sitä on turha yrittää kasvattaa asennemiittingeillä, kriisipalavereilla tai hurmosviikonlopuilla. Eteneminen elämässä on vain etenemistä työstä ja työpaikasta toiseen. Kun toveruus on kuollut, työpaikkojen ihmissuhteet nähdään vain taloudellisesti, "sosiaalisena pääomana", mutta sekin on kokenut huomattavaa arvon alenemista. Oireellista on myös, että läheissuhteet kaupallistetaan ja esineellistetään puhumalla niistä kuin talouden ilmiöistä: pääomana.

"Koska"-yhteiskunnasta "jos"-yhteiskuntaan

Samalla kun uhrautumiseen perustuvasta työelämästä on siirrytty omaa etua tavoittelevaan työkulttuuriin, ihmisten motivaatiorakenteissa on tapahtunut merkittävä arvodynaaminen muutos. On siirrytty "koska"-yhteiskunnasta "jos"-yhteiskuntaan.

"Koska"-yhteiskunnan ajattelutavat olivat esimerkiksi seuraavanlaisia: "Koska olen ylioppilas, minulla on oikeus korkeakoulutukseen". Tai: "Koska olen valmistunut arkkitehdiksi, olen pätevä arkkitehdin tehtävään, joka odottaa minua yhteiskunnassa." "Koska"-yhteiskunta lepäsi sellaisen ehdon varassa, joka ajateltiin *jo täytetyksi:* "Koska olen hyvä, kelpoinen, ja monin verroin päteväksi todistettu, minulla on oikeus olla hyväksytty, ja yhteiskunta minut sellaisena hyväksyy." Filosofisesti katsoen "koska"-ajattelua sanotaan *konsekventuaaliseksi*. Konsekventualismin mukaan oikeudet, velvollisuudet, tehtävät ja asemat nähdään tuloksina siitä, mitä on jo olemassa.

Sen sijaan "jos"-yhteiskuntaa leimaa toisenlainen ajattelutapa. Sille ovat ominaisia esimerkiksi seuraavanlaiset päättelykulut: "Jos onnistun opinnoissani, minulla voi olla mahdollisuus toiveideni mukaiseen elämään." Tai: "Jos pärjään kilpailussa työpaikoista, olen yhteiskunnassa mukana enkä ajaudu väliinputoajien ryhmään." "Jos"-yhteiskuntaa sanotaan *konditionaaliseksi* eli ehdolliseksi. Se sitoo ihmisen hänen omiin ponnistuksiinsa: onnistumisiin tai epäonnistumisiin. Ratkaisevaa ei ole tällöin se, mitä me olemme, vaan mitä teemme. Tällainen yhteiskunta asettaa jatkuvasti ehtoja työlle, toiminnalle ja hyväksytyksi tulemiselle, jopa rakkaudelle itseä ja muita ihmisiä kohtaan. Kukaan ei saisi riittää itselleen eikä toiselleen, vaan meidät pakotetaan jatkuvasti oikeuttamaan ja uusintamaan itsemme.

Konditionaalinen jossittelu on kieltämättä tärkeä paremman maailman edellytys: on tärkeää myös arvailla ja spekuloida. Mutta arjen pragmatiikassa jossittelusta on tehty kahlitseva epävapauden muoto. Ehdollisuus on henkisen vankeuden toinen nimi. Tässä mielessä nykyinen työyhteiskunta onkin sairas. Se kylvää ympärilleen epäluottamusta ja pyrkyryyttä.

Epävarmuus on huono pohja yhteiselämälle ja suunnittelulle. Ehdollisen ajattelun suosio johtuu kenties siitä, että ihmisten olemassaolon tutkiminen ja tunnustaminen on laiminlyöty työelämässä. Kun kenenkään ei katsota olevan omana itsenään mitään, jäljelle jää pelkkä prosessuaalinen tila, jossa ihminen pyörii niin kuin tiskirätti pesukoneessa.

"Koska"-yhteiskunnassa duunari saattoi olla valmis koviinkin ponnistuksiin, mikäli sen avulla oli mahdollista vapautua putoamisuhasta ja mielivallasta. Hänenkin onnellisuutensa oli tavallaan ehdollista, mutta hän sai usein myös jotain pysyvää aikaan. Sen sijaan "jos"-yhteiskunnassa sekä pätkätyöläinen että uraraketti ovat kumpikin vain omien huippusuoritustensa varassa, mikä kumoaa turvallisuuden ja sen myötä myös onnellisuuden idean.

Konsekventuaalinen ajattelu oli myös osa luterilaista työmoraalia. Ajatellaanhan sen mukaan vähän niin kuin kristinuskossakin, että elämän ja olemisen perusehdot on täytetty eikä ihmisen tarvitse kantaa huolta eksistenssistään. Tämä liittyy perustojen tunnustamiseen, kun taas jatkuvaan ponnisteluun sidottu elämä on osa poissaolon, hajoamisen ja perustojen romahtamisen postmodernia yhteiskuntaa.

Ehdollisuuteen ja onnistumisen käsitteeseen nojautuva yhteiskunta on näennäisestä moniarvoisuudestaan huolimatta kova yhteiskunta. Paradoksaalisesti se vahvistaa yksiarvoisuutta: raha ja taloudellisen voiton pyynti nousevat toiminnan ylimmiksi päämääriksi. Onnistumisen käsite edellyttää absoluutin eli ihannoidun tilan, johon saavutuksia verrataan: jos onnistut ihanteiden tavoittelemisessa, sinut hyväksytään, jos et, sinulla ei ole arvoa. Tämä on myös bisneskonsulttien ilosanoma ihmiselle. Mutta myös politiikassa ja hallinnossa ihmisten olemassaoloon liittyvien suureiden pohtiminen on laiminlyöty lähes kokonaan, sillä byrokraattinen ajattelutapa on nojautunut vain positivistiseen ihmiskuvaan, siihen, jonka tuloksena on "asiakirjaihminen".

Onnistumisen metafysiikan tavoitteena on menestys. Menestys puolestaan on näennäistranssendentaalinen käsite. Myös se viittaa teologiaan mutta perin immanentilla eli aineellisella tavalla. Ylin arvo ei ole tällöin mikään Jumala, vaan jumaluuden paikalla on mammona. Menestyksen teologiana tunnetaan jo edellä viitattu ajattelutapa, jonka mukaan maallinen hyvinvointi ja yltäkylläisyys nähdään merkkeinä Jumalan suopeudesta, kun taas kurjuutta ja epäonnea pidetään tuloksina Jumalan langettamista rangaistuksista. Tässä valossa myös menestymiseen itseensä liittyvä valheellisuus ja nurinkurisuus ohjaavat pohtimaan lopulta sitä, *miten opetella olemaan onnellinen menestymättä.*

Arvaan tosin, mitä ajattelette: olen yksinkertaistanut. Mutta joskus niin on tehtävä – selvyyden vuoksi. Seuraavassa paneudutaan jälleen luottamuksen vähenemisen arkisyihin.

”Työvoima on arvokkainta pääomaa”

Ainoastaan yhteiskunta ei enää piilottele työttömiään, vaan myös yritykset salailevat omia työntekijöitään. Ne pelkäävät työvoimansa lähtöä pois. Moni yritys on yhtä kuin sen henkilökunta. Sitä puolestaan ei hitsaa yhteen enää toverihenki eikä luottamus vaan korkeintaan luontaisedut ja optiojärjestelmä. Varsinkin atk-alalla työntekijän aloitteesta tehty irtisanoutuminen on rankka juttu. Niinpä monia työyhteisöjä leimaa toveruuden sijasta vainoharhaisuus. Yrityksen menestymisen kannalta tärkeät työntekijät on saatava pysymään firmassa. Kilpailijoiden ei pitäisi edes tietää, keitä henkilöitä omassa yrityksessä työskentelee. Näin heitä ei voida houkutella pois. Heille ei voi esimerkiksi soittaa, sillä heillä ei ole puhelinnumeroa. Firmasta vastaa aina vain keskus. Ainoastaan pääjohtaja tunnetaan. Työntekijöitä kehotetaan vaikenemaan työpaikoistaan. Enää vain työttömät ja toimettomat eivät katoa suureen tuntemattomuuteen, vaan eksistentiaalinen katoaminen kohtaa nyt myös halutuimpia työntekijöitä.

Työyhteiskunta elää tätä nykyä sälekaihtimien, rullakardiinien ja himmennettyjen lasien takana. Salusiinien raoista pyritään tirkistelemään ja kurkkimaan kuin kiikarissa olisi Leningradin pillujoulu. Tämä on työelämän ekshibitionismia. Yhdysvalloissa eräät työnantajat ovat panneet jopa rekrytointiyrityksiä soittelemaan anonyymisti yritysten *omille* työntekijöille ja testaamaan heitä. Jos nämä ilmaisevat halua muuttaa uuden työnantajan palvelukseen, heidän nykyinen työnantajansa antaa kyseisille työntekijöille palkankorotuksen tai jopa ylennyksen pitääkseen heidät palveluksessaan. Näin ollaan vaalivinaan työtyytyväisyyttä.

Myös työpaikkojen sisällä ihmiset tarkkailevat toisiaan. Kuka on mahdollisesti lähdössä, kenen kanssa ja minne? Ja miten minun sitten käy? Yritysten sisällä perustetaan uusia firmoja. Muutaman hengen poppoo voi yhdistää tietotaitonsa johtajan selän takana ja kantaa asiantuntemuksensa ulos yrityksestä. He perustavat kilpailevan firman, joka menestyy emoaan paremmin, koska sillä on käytössään tiedot myös entisen työnantajan kilpailustrategioista. Kaikki pelkäävät aivovuotoja. Kilpailijan palveluksesta tuleva työntekijä on todellinen tietopankki, joka otetaan fanfaarein vastaan ja josta kannattaa maksaa. Hänet ”ostetaan” niin kuin ravihevonen, jalkapalloilija tai prostituoitu. Jos et menesty nykyisessä työpaikassasi, kurjan työnantajasi pahin kilpailija saattaa olla paras ystäväsi. Työnantajasi vaatimat vaitiolosopimukset, lupaukset ja vakuutukset ovat tällöin pelkkää paperia. Herrasmiessopimuksiahan ”noudatetaan aina”, eikä tietovuotoja voi kukaan dokumentein todistaa. Niinpä jokainen työntekijä on mahdollinen kaksoisagentti.

Atk-alalla toimivien yleisin ammattitauti on skitsofrenia. Jopa kymmenen prosenttia ammattikunnan edustajista sairastuu työuransa aikana

skitsofreniaa muistuttaviin oireisiin, mikä ylittää merkittävästi muun väestön keskiarvon.[197] Tämä selittyy paitsi koneellisen ja inhimillisen ajattelun yhteensopimattomuudella, myös sillä, että kyseisessä ryhmässä paine kaksoisagentiksi on huomattava. Tietoa on suojeltava: pääseekö joku lukemaan salaa sähköpostisi? Myös vastapeluri on ovela ja neuvokas. Palvelimet voidaan hakkeroida ja salasanat murtaa. Kovalevyjen sisältö voidaan selvittää magneettihiukkasten järjestyksestä, vaikka tietojen päälle olisi ajettu dataa eikä vain tyydytty poistamaan niitä harrastelijamaisesti roskakorista. Viimeisen naulan päähän ampuu työnantajien välinen kilpailu. Persoonaa ja materiaalisia tuloksia vailla olevassa työssä, kuten ohjelmistosuunnittelussa, keskeistä on tuotteen ominaisuuksiin liittyvä kilpailuetu ja ajallinen etulyöntiasema, jonka turvin uusi ohjelma, viestintäpalvelu tai portaali ehtii vallata markkinat. Tietojen ryöstelystä ja teollisuusvakoilusta tulee tällöin kullan arvoista toimintaa. Kehittäjä on saatava kaapatuksi *heti*. Hänet suorastaan revitään kappaleiksi, ennen kuin hän ehtii katoamaan niin kuin Batman putkea pitkin linnansa kellarissa olevaan autotalliin.

Luontaisedut

Kun työn tuotteilla ei ole juuri eroa eikä sen suorittajilta vaadita persoonaa, työntekijöiden rekrytoimisessa on vaikea vedota mihinkään. Siksi työntekijän kaappaaminen tapahtuu luovuttamalla hänen käyttönsä riittävästi erikoisetuja, spesiaalimukavuuksia ja leluja.

Parasta ehdollistamista edustavat nykyään luontaisedut. Luontaisedut kuuluvat työelämän kytkykauppaan. Raha olisi useasti työntekijälle parempaa, mutta rahalla ei voida sitouttaa. Sitouttaminen edellyttää ihmisen tekemistä *riippuvaiseksi* jostakin. Kun ihminen on riippuvainen, hän ei ole vapaa. Raha antaa ihmiselle vapauksia, koska hän voi käyttää sitä miten tahtoo. Tämä puolestaan ei ole työnantajan edun mukaista. Siispä työntekijän ja työnantajan välille on luotava välineellisempi riippuvuus, jotta työntekijä työskentelisi tottelevaisemmin.

”Ilmaisia aterioita ei ole.” Tähän vetoamalla halpalentoyhtiöt ovat lopettaneet kahvin ja sämpylän tarjoilemisen omilla vuoroillaan. Työnantajan laskuun syöminen ja juominen ovat niin olennainen osa työelämän päiväjärjestystä, että työpaikkojen ihmissuhteita on mahdotonta ylläpitää ilman yhteisiä syömistaukoja, ruokaloita ja ravintoloissa juoruilua. Ateriaetu onkin perin vanhanaikainen luontaisetu, melkein kuin sihteeri. Ateriaedulla voi olla merkitystä, jos sillä saa jotain työmaaruokaloista poikkeavaa eikä tarvitse lähteä ketjuravintolaan etsimään kymmenen euron purtavaa. Merkittävänä luontaisetuna voi pitää ateriaetua, johon liittyy alkoholitarjoilua, kuten lounastamiseen ”Manhattanilla”. Savoyssa ja Kämpissä syöminen kuului pitkän nousukauden vuosina tavallisten

kiinteistövälittäjienkin päiväjärjestykseen niin, että vuorineuvokset joutuivat etsimään merkkipäiviensä kunniaksi tavallisuudesta poikkeavia spesialiteetteja, esimerkiksi tarjoamalla vierailleen kalasoppalautasellisen lomakohteessaan Levillä.

Työnantajan laskuun aterioimiseen ei vielä pahemmin sitoudu. Parempaa nyöritystä tarjoaa *työsuhdeasunto*. Entisinä aikoina työsuhdeasuntoon majoittumista ei koettu riippuvuuden merkiksi. Sitä pidettiin osana työnantajan ja työntekijän välistä ikuista sopimusta. Työsuhdeasunnosta poistuttiin ennen vanhaan suoraan kunnalliskotiin. Nykyään työsuhdeasunto on vankila. Kun työpaikka menee alta, menee samalla asuntokin, ja siksipä työntekijän on palveltava työnantajaa entistä paremmin. Muutoin hän on totaalisesti tyhjän päällä. Sen sijaan teollisuuspatruunoiden aikana tehdasmiljöön lähiliepeille rakennettiin kokonaisia kaupunginosia, joiden talot omisti yhtiö. Esimerkin tarjoavat skotlantilaisen James Finlaysonin (1771–1852) Tampereelle rakennuttamat työläiskorttelit. Finlayson oli valtio valtiossa. Sillä oli oma kauppa, oma posti, oma orpokoti ja jopa oma raha. ”Vinlayssonille” ihmiset kävelivät Amurista töihin, ja asunnoissa sai pysyä vielä eläkeläisenäkin; olihan ihminen palvellut yhtiötä koko ikänsä ja antanut sille kaikkensa. Miksi hän ei saisi viettää kultaista vanhuuttaankin yhtiön parakeissa?

Nykyään työsuhdeasunto on tarjolla vain sellaiselle työntekijälle, jonka työpanos ei ole korvattavissa. Asunto on sitouttamisen väline. Jos työntekijä ei saa käyttöönsä työnantajan asuntoa Eirasta, Huvilakadulta tai Kaivopuistosta, ”asunnon hankkimisessa avustetaan”, ja se löytyy Kivenlahden Amfista. Ei ole moittimista siinäkään: naapureina asuu diplomi-insinöörejä, terveyskeskuslääkäreitä ja ekonomeja sekä muita uransa alussa olevia nuoria aikuisia. Ja parkkipaikoilta löytyy Volvoja, Audeja ja Opeleita. Keskustan luksusasunnoissa puolestaan asutetaan toimitusjohtajia, yksityislääkäreitä ja pankkiireita, kunnes nämä saavat itselleen omakotitalon Kulosaaresta tai Westendiltä. Heidän pihoistaan löytyy Mersuja, Jaguareja ja Lexuksia.

Drive fast – Die hard. Mainostoimistot antavat työntekijöidensä käyttöön työsuhde-Harrikan, mutta minä en ymmärrä, mitä logiikkaa siinä on. Halutaanko työntekijästä nopeasti eroon? Tavoitellaanko vauhdikasta uudistumista, jota luova ala vaatii? Sen sijaan työsuhteeseen liittyvä *autoetu* on vielä jollakin tavoin perusteltavissa. Suomen järjetön autoverojärjestelmä tuotti aikoinaan tilanteen, jonka kautta autoedusta tuli yleinen käytäntö. Kun autot maksoivat firmoille vain puolet siitä mitä tavallisille kuluttajille, alettiin korkeaa autoveroa kiertää työsuhdeautoilun kautta. Niinpä noin puolet uusista autoista rekisteröidään tätä nykyä firmojen nimiin.[198] Työkulttuurimme kannalta tämä merkitsee, että autoilu ja työ sidottiin yhteen. Enää vain työn kautta on mahdollista autoilla. Jos ei ole palkkatyötä ja siihen liittyvää autoetua, ei voi saada oikeaa autoa vaan rikkinäisen Ladan. Tämä tietenkin houkuttaa ihmisiä

tekemään työtä. Toisaalta näin syntyy myös sadomasokistinen autoilukulttuuri.

Kun liikennevaloista lähdetään pakoputket paukkuen, on selitys se, että kuljettaja ajaa *firman autoa.* Kun vasemmanpuoleinen lokarisi on lytyssä ja kysyt, miksi punaisten valojen takaa törmättiin päin, on todennäköisin selitys se, että hän ajoi firman autoa: ”Mitä vakuutusyhtiötä muuten käytät?” Herttoniemeläisen autoliikkeen pohjakerroksesta löytyy noin kaksikymmentä kappaletta vuoden vanhoja Bemuja. Kysyessäni, mitä vikaa niissä on, kun ne ovat päätyneet takaisin myyntiin, on selitys se, että ne olivat firmojen leasing-autoja, jotka ”haettiin pois”.

Luontaisetuja ei jaeta enää kaikille vaan harvoille ja valituille. Niitä kadehditaan, vaikka ei olisi mitään syytä. Todellisuudessa autot, asunnot ja lomaosakkeiden avaimet ehdollistavat työntekijät pahan kerran. Työsuhdematkapuhelimeen soittava työnantaja tahdittaa alaistensa elämän. Edut eivät ole lahjoja vaan lainoja, jotka halutaan pois. ”Sillä ilmaisia aterioita ei ole.”

Tavalliset siivoojat ja konttoristit, asentajat ja vahtimestarit ovat vielä työnantajien luontaiseduilta ja armeliaisuudelta suojassa. Mutta he katsovat olevansa oikeutettuja kateuteen. Kateus puolestaan on sukua mustasukkaisuudelle ja antaa oikeutuksen mihin tahansa. Niinpä he työntävät kätensä työnantajien taskuihin ja kahmivat sieltä mukaansa kaikenlaista roinaa. Jos ei pääse varsinaisten luontaisetujen piiriin, voi lohduttautua ahmimalla mukaansa erilaisia esineitä työpaikalta ja pitää niitä ”luontaisetuina”.

Kaikki kelpaa. Työpaikoilta katoaa taskuihin, salkkuihin, käsilaukkuihin ja eväsreppuihin mitä vain: klemmareita, nastoja, nitojia ja nitojan niittejä, kumilenkkejä, lävistimiä, tarroja, teroittimia, saksia, kyniä, kumeja, viivaimia, paristoja, CD-levyjä ja viestilappuja, ruuveja, nauloja, koukkuja, meisseleitä ja pensseleitä. Suurempiakin esineitä pelastetaan: vasaroita, sahoja, työstökoneita, paperitelineitä, kirjoja, värikasetteja, mappeja, kansioita, kirjekuoria, lomakkeita ja riiseittäin valokopiopaperia. Myös lämpöpattereiden termostaatteja, hanoja ja kalusteita viedään. Ja tietysti tietokoneohjelmia. Parasta olisi kuitenkin saattaa haltuunsa koko firma.

Sitouttaminen ja optiot

Yhteiskuntamme puuttuu ankaralla kädellä virkamiesten lahjontaan, sillä lahjottua virkamiestä ei voida pitää puolueettomana. Myös luontaisetujen saajan on syytä pohtia tarkoin, mitä hän saa ja ottaa vastaan, missä ominaisuudessa ja keneltä. Varsinkin osakkeiden ostoon ja myyntiin suhtaudutaan yhtä ankarasti kuin lahjontaan. Pörssikauppojen ja yritysten sisäpiiritiedoista hyötyminen on pyritty estämään erityisillä kaupan-

käyntisäännöillä. Säännöstely ja moraalin vartiointi ovat kuitenkin naurettavia ja ristiriitaisia toimintatapoja tilanteissa, joissa toiminnan *koko logiikka* perustuu tietojen vaihtoon, kilpailuun ja maksimaalisen hyödyn tavoitteluun. Hullunkurista on, että yhteiskunta ei salli sisäpiiritiedon käyttöä, kun ihmiset pyrkivät hyödyntämään yrityksistä onkimiaan tietoja osakekurssivoittojen metsästyksessä, mutta toisaalta yhteiskunta sallii optiojärjestelmän, jolla firmojen päättäjät manipuloivat pörssikursseja omaksi edukseen. Molemmissa on kysymys ”sisäpiiritiedon” käyttämisestä oman edun tavoittelemiseen.

Sisäpiiritiedon käytöstä on kyse esimerkiksi silloin, kun asioista perillä oleva hallituksen jäsen sijoittaa varojaan kyseisen yhtiön osakkeisiin tietäen suunnitteilla olevasta yrityskaupasta, joka tulevaisuudessa parantaa osakkeiden arvoa. Tällöin hänen voidaan ajatella toimivan omaan lukuunsa ja ajavan osakekaupalla omaa etuaan. Tämä saattaa olla muita osakkeenomistajia kohtaan väärin. Yhteisesti omistettu firma ei saisi olla pelkän oman bisneksenteon väline – eikä varsinkaan, jos se tapahtuu muiden kustannuksella. Hän siis käyttää luottamusasemaansa yrityksessä väärin.

Entä miten tilanne muuttuu, kun tarkastellaan optiojärjestelmää? Optiot ovat osakkeiden osto-oikeuksia, joita firmat jakavat johtajilleen. Optioiden haltijat voivat ostaa niissä sovitulla hinnalla kyseisen firman osakkeita tulevaisuudessa. Hinta sovitaan yleensä odotettua osakkeen arvoa alhaisemmaksi. Mitä korkeammalle osakkeen kurssi kipuaa, sitä enemmän optioilla lunastettavat osakkeet tuovat voittoa optio-oikeutettujen taskuihin. He siis saavat ostaa osakkeet alehintaan, ja alennus on sitä suurempi ja kauppa kannattavampi, mitä korkeammalle johtajisto saa osakkeen kurssin hinattua. Tällaiseen järjestelmään sisältyy yhtä suuri vaara toimia yrityksen vahingoksi kuin sisäpiirikauppoihinkin. Itse asiassa optiojärjestelmä on institutionalisoitua sisäpiiritiedon väärinkäyttöä, mutta käänteisessä järjestyksessä. Sisäpiiritiedon väärinkäyttöä luonnehtii *etukäteistieto*, joka ohjaa väärinkäytökseen, kun taas optiokeinottelun tapauksessa ihmiselle luodaan kannuste muovata yritystä sellaiseen tilaan, jossa siitä voitaisiin puristaa mehut *jälkikäteen*. Yhtä kaikki, kyse on yrityksessä olevan pääoman ulosmittauksesta.

Optiomiljonääri on kuin käenpoikanen, joka huutaa kurkku punaisena lisää tehokkuutta, kun oma maha ja taskut ovat jo täynnä. Yritysten optiooikeutetut voivat vedättää yritysten pörssiarvoa pilviin vain oman etunsa vuoksi. He pyrkivät kaikin keinoin saneeraamaan, fuusioimiaan, repimään ja raatelemaan yritystä, jotta siitä saataisiin mahdollisimman paljon tehokkuutta irti ja että osakkeen kurssi nousisi edes hetkeksi korkealle. Niinpä johtajistot kattavat pöytiä suurilla lupauksilla. He suostuttelevat sijoittamaan rahaa yritykseen, jotta sen arvo nousisi ja osake alkaisi näyttää halutulta. Tämän he voivat tehdä vain omaa etuaan ajatellen, pyrkimyksenään korottaa osakkeen kurssi maksimiinsa. Myös

optioiden arvo nousee samalla. Kun optiot on vaihdettu osakkeiksi ja osakkeet rahaksi, osakkeen kurssi saakin johdon omasta puolesta romahtaa. Optiojärjestelmä saattaa siis koitua koko yrityksen tuhoksi.

Esimerkiksi anonyymina julkaistu Sonera-kirja väittää, että Soneraa johtaneen Kaj-Erik Relanderin tavoitteena oli nostaa yrityksen kurssiarvo niin korkealle, että hän olisi voinut optiotuotoillaan perustaa oman investointipankin.[199] Korkean kurssiarvon tavoittelulla teos selittää myös yrityksen suurisuuntaiset tulevaisuudenvisiot ja vaille käyttöä jääneet Saksan-radiotaajuusostot, jotka romuttivat yrityksen talouden, veivät Soneraan sijoitetun varallisuuden monelta pienomistajalta ja tuhosivat kruununjalokiven, jonka arvolla oli määrä maksaa lama-aikana kertynyt valtionvelka. Toisen huonon esimerkin tarjoaa energiayhtiö Fortumin optio-ohjelma, jonka vuoksi yrityksen toimitusjohtajan, Mikael Liliuksen, verotettava varallisuus oli vuonna 2005 peräti 5,3 miljoonaa euroa ja ansiotulot vuonna 2006 kokonaista 11,3 miljoonaa euroa.[200] Tämä selittyy johtajiston opportunismilla: kun sateettomuus ja päästökaupan voimaanastuminen olivat luoneet paineen nostaa sähkön hintaa, yrityksen johto käytti Fortumin käytännöllistä monopoliasemaa hyväkseen ja siirsi sähkön tuotantokustannusten nousun suoraan asiakkaiden sähkölaskuun – tietysti yhtiön tuottavuutta parantavilla tasokorotuksilla lisättynä. Osakkeen kurssinousu maksatettiin siis asiakkailla eli suomalaisilla sähkönkäyttäjillä ja niillä yrityksen työntekijöillä, jotka erilaisten kannattavuuden parantamisohjelmien tuloksena joutuivat työttömiksi. Koska optiot laukeavat eli voidaan vaihtaa osakkeiksi yleensä osakeantien yhteydessä, maksajiksi joutuvat myös yrityksen entiset omistajat, joiden suhteellinen omistusosuus yrityksestä vähenee uusien omistajien myötä. Niinpä valtionyhtiö Fortumin johdolle suotujen rikkauksien maksumieheksi pantiin tätäkin kautta yrityksen todellinen omistaja: Suomen kansa.

Kansan suonta voitaisiin ehkä kupata vielä silläkin keinolla, että myös *poliitikot* ulotettaisiin optiojärjestelmän piiriin. Olisi mielenkiintoista tietää, minkälainen vöiden kiristely tässä valtakunnassa alkaisi, jos esimerkiksi valtiovarainministerille myönnettäisiin oikeus ostaa alehintaan valtion obligaatioita sen palkaksi, että hän saa valtionvelan nopeasti hoidetuksi. Tai kuinka suoriksi rivit ammuttaisiin kasarmien pihassa, jos puolustusministerille myönnettäisiin alennusoptioita valtion obligaatioihin siitä hyvästä, että hän saa aseistakieltäytyjien määrän vähenemään ja kustannustehokkuuden kasvuun? Poliitikkojen harjoittama kiskonta ei olisi yhtään sen moraalittomampaa kuin yritysjohtajienkaan; lisäisihän se taloudellisen ja poliittisen eliitin keskinäistä tasa-arvoa.

Optiojärjestelmän kyseenalaisuutta osoittaa tosin Helsingin Sanomien tekemä tutkimus, jonka mukaan optiojärjestelmä ei johda edes toivottuun pääseuraukseen eli siihen, että johtajisto omistaisi yritystä ja sitoutuisi sen menestymiseen. Lehden tekemä selvitys kertoo, että suurin osa johtajista luopuu nopeasti omistuksestaan vaihtamalla optionsa tai osakkeensa

rahaksi.[201] Esimerkiksi Nokia joutui antamaan johtajistolleen jopa suosituksia siitä, minkä verran osakkeita johtajien olisi syytä omistaa. Näin heillä olisi omat munansa korissa, jos kori jostakin syystä menisi nurin. On tosin helppo arvioida, että muutamien sijoitettujen miljoonien vaikutus moraaliseen sitouttamiseen jää vielä pieneksi, mikäli kyseisiä rahamiljoonia jää pahimmankin romahduksen sattuessa omalle pankkitilille vielä useita. Minimiomistustakin suosittava vaihtoehto mahdollistaa siis entisenlaisen hasardin.

Vuorineuvosten ja moraalifilosofien tuskaillessa, mitä tehdä optioille, keskijohtoon kuuluvat insinöörit pyrkivät niiden piiriin. Optiojärjestelmä kertoo edellä mainitsemastani arvofilosofisesta ongelmasta: luottamus on kaikonnut työelämästä ja yrityksistä. Kun kunnia, ylpeys ja uhrautuminen eivät merkitse mitään, luottamuksen sosiodynamiikka on murtunut. Sen tilalle tarjotaan tehokkuuden logiikkaa. Ajatus on, että työntekijä taloudellisten kannusteiden toivossa sittenkin uhrautuisi, antautuisi, sitoutuisi ja kokisi tyydytystä ja kunniaa niin kuin aina ennen. Nämä välineet vain ovat niin erilaisia, ettei niiden varaan voida vannoa entisenlaisia tuloksia. Eihän virvelillä ja mato-ongellakaan saa samanlaista kalaa kuin nuotalla tai perholla.

Erään ongelman optioiden onnenhuumassa muodostaa myös se, että patruunahengen lietsominen yrityksiin ei ole välttämättä hyväksi työpaikan ihmissuhteille. Johtajien kiittäminen, ylistäminen ja palkitseminen eivät poikkea paljoakaan Egyptin faaraoiden ajan yhteiskunnasta, jolloin ajateltiin, että kun hallitsijan sielu pelastuu, niin hänen mukanaan pelastuu koko kansa. Silti pyramidiorjienkin keskuudessa on saattanut olla joku lopen uupunut kivien kiskoja, joka olisi halunnut nauttia elämästään edes hetken tässä maallisessa maailmassa huolimatta siitä, mitä tapahtuu tuonpuoleisuudessa.

Optio-oikeutettu on nyt kuin etana, joka kulkee limansa avulla syvimmänkin rotkon läpi ja syö työläisen selkänahasta orvaskettä ravinnokseen. Se, mitä optiojärjestelmä on tuonut firmoihin, on kateus ja häpeä. Salaista häpeää kokevat optio-oikeutetut, jotka voivat käyttää yritystä välineenä samanlaiseen keinotteluun, joka on tyypillistä sisäpiirikaupoille. Kateutta puolestaan kokevat ne, jotka eivät kuulu tuohon optioilla autuutettujen ryhmään. Yrityksiin on onnistuttu jälleen puhaltamaan vanhan ajan isäntähenkeä mutta ilman sen myönteisiä puolia: todellista sitoutumista ja vastuuta. Todellisuudessa optiojärjestelmä on omiaan devalvoimaan myös työpaikkojen sosiaalista pääomaa jakamalla ihmisiä toisaalta sisäpuolisten ja sitoutettujen ryhmään ja toisaalta pelkkiin suorittajiin, jotka ovat juoksutettavissa ulos ja sisään suhdanteiden vaihtuessa. Tätä kautta myös Euroopan unionin vaikutus työmarkkinoihin on todellistunut: ennen vanhaan suhdannevaihteluja tasoitettiin Suomen Pankin rahapolitiikalla – yhteisvaluutan vallitessa työmarkkinat joustavat. Ongelmallisiksi koetut toimialat ja henkilöt ”ulkoistetaan” (*outsourcing*), minkä vastavedoksi

ay-kiusankappaleet keksivät ”joukkouttamisen” (*crowdsourcing*).

Kateus ja häpeä ovat tuoneet luokkayhteiskunnan laatumääreet takaisin työelämään. Kun luottamukseen ei voi luottaa, se koetetaan korvata määrättömällä ponnistelulla. Kurssien on noustava, tuotto-odotusten kohennuttava ja markkinoiden kasvettava. Niinpä yritykset fuusioituvat. Monopoliasemassa olevalla yrityksellä on maksimaaliset markkinat. Ja toiminta on tehokasta, koska ei ole kilpailijaa vaatimassa palveluilta laatua ja työntekijöiltä ystävällisyyttä. Tämä päämäärätön liike, yrittäminen, ponnistelu ja kustannustehokkuuden lypsäminen ovat johtaneet siihen, että firmojen fuusioituessa Suomestakin on kadonnut viime vuosina tuhansia työpaikkoja. Talouden on kasvettava, jotta ponnistelu jatkuisi. Jatkuva kasvu puolestaan on välttämätöntä niin kuin mikä tahansa, mille ei ole asetettu luonnollista rajaa. Tämä ajattelu on heijastunut myös työelämään. Enää ei riitä, että teet kaiken hyvin, vaan sinun on tehtävä *enemmän*. Periaate on: ”*We don't just clean your offices – We make MORE.*” Enää ei riitä, että olet huolellinen, tunnollinen ja aikaansaava, vaan sinun pitää *kukoistaa*. Mutta kuka helvetti jaksaa aina kukoistaa? Yhä vähemmän tapaa työntekijöitä, jotka työskentelevät *hurmoksessa*. Onneksi.

Työn ja omaisuuden yhteen kytkeminen

Luontaisedut, optiojärjestelmä ja kaikki muu työpaikkanäpistely ovat seurausta siitä tosiasiasta, että suuri osa yhteiskunnallisista toimintafasiliteeteista ja kansallisvarallisuudestamme on saatettu työpaikkojen ja työyhteisöjen haltuun. Esimerkiksi työviranomaisilla, pankeilla, toimistoilla sekä valtion ja kuntien laitoksilla on käytössään viimeisintä huutoa olevia tietokoneita ja tietoliikenneyhteyksiä, joita ne käyttävät lähinnä epäluovaan ja arvottomaan näennäistyöhön: päätösten printtaamiseen, ihmisten valvontaan ja rekisterien ylläpitoon. Näiden laitteiden hankinta ja ylläpito on erittäin kallista. Julkisen omaisuuden tavoin ne ovat lisäksi useasti heitteillä. Joskus työntekijä jopa tahallaan rikkoo työpaikkansa kalustoa, ja näin voi olla esimerkiksi työsuhteen kariutuessa tai muiden työehtojen osoittautuessa kurjiksi ja vastenmielisiksi.

Pahinta on kuitenkin se, että toiminnan kannalta välttämättömät fasiliteetit ovat nykyään nimenomaan työpaikkojen hallussa. Niillä ei useinkaan tuoteta henkisiä eikä materiaalisia arvoja. Niillä ei tuoteta edes virkistysarvoja, kun deittailu ja chattailu ovat työpaikkojen normeissa ankarasti kiellettyjä. Tietokoneet on siis uhrattu vain ja ainoastaan arvottomaan työntekoon, kuten ihmisten kontrollointiin ja holhoukseen. Niissä pidetään rekistereitä sinusta ja elämäntavoistasi. Ihmiset näppäilevät koneiden keyboardeja tylsistyneinä kahdeksasta neljään ja kiusaavat niiden avulla toisiaan, kunnes he lähtevät työajan päätyttyä kotiin.

Samanaikaisesti työyhteiskunnan ulkopuolinen kirjailija, säveltäjä, opiskelija, insinööri tai arkkitehti tarvitsisi kipeästi käyttöönsä uuden tietokoneen voidakseen tehdä luovaa työtä tai opiskella, mutta hänelle paremmin kuuluva omaisuus on luovutettu valtion hankintakeskuksen tai työelämän kautta väärien ihmisten haltuun.

Esimerkiksi pankkitoimihenkilöllä saattaa olla käytössään huippunopea litteällä näytöllä varustettu tietokone, jonka hienoista mahdollisuuksista hän ymmärtää saman kuin jänis Jumalasta. Hän vain pitää yllä tilejä ja tarkistelee ihmisten saldoja. Samanlainen kone saattaa löytyä työvoimaneuvojan pöydältä. Hän tarkkailee sillä ihmisten ilmoittautumista työvoimatoimistoon ja katkaisee työttömyyspäivärahan maksamisen siinä tapauksessa, että kansalainen toimii loogisesti. Nämä koneet ja laitteet kuuluisivat niille, joiden käsissä ne tuottavat todellista lisäarvoa. On suunnatonta yhteiskunnallista haaskausta pitää kalleinta ja arvokkainta omaisuutta täysin tuottamattomassa työssä virastoissa ja laitoksissa. Tähän sopii sama, mitä yleensäkin ajattelen julkisen omaisuuden asemasta ja käytöstä: julkinen omaisuus on yksilöiltä verottamalla riistettyä varallisuutta, joka on päätynyt vääriin käsiin.

Olen itse tehnyt oman pääni,
ja siksi olen niin omapäinen.

J. V. Snellman

GLOBALISAATION JA INTERNATSISMIN ONGELMIA

Ihminen muuttaa, lentokoneiden savujuovat pysyvät paikoillaan. Näin nopeaksi on tullut työntekijöiden kiertokulku. Entä mistä työvoiman ajautuminen jatkuvaan liikkeeseen johtuu? Investointien on usein katsottu pysyvän aloillaan niin kuin työpaikkojen, jotka niillä kerran on luotu. Todellisuudessa rahalla ei ole isänmaata. Niinpä työllisyyttä luovat pääomavirrat ovat valuneet pääomien maasta siirtelyn helpottumisen myötä sinne, missä edullista työvoimaa on saatavilla. Monissa maissa työvoiman hinta riippuu työpoliittisen lainsäädännön kehityksestä. Jos työolot ja palkkaus on järjestetty inhimillisiksi, työpaikkoja luovan rahan ei kannata jäädä siihen maahan kauaksi aikaa asumaan. Aivan niin kuin japanilainen sananlasku sanoo: ”Älä kauaa viivy sellaisella seudulla, jolla Buddha asuu.” Ja: ”Kulje nopeasti sellaisen seudun ohi, jolla Buddha ei asu.” Näin kiertävät myös investoinnit ja pääomien virrat.

”On maamme köyhä, siksi jää, jos kultaa kaivannet”, sanoi suomalainen runoilija.[202] Hän ei tosin tarkoittanut, että Suomi on pääomaköyhä maa ja tulisi jatkossakin pysymään sellaisena. Ensisijaisesti hän pyysi suomalaisia jäämään Suomeen. Nyt, kun suomalaiset ovat saavuttaneet jonkin verran kansallista varallisuutta, jota on karttunut muutamien raharikkai-

den sukanvarren lisäksi teollisuusyrityksiin, vakuutusyhtiöihin ja eläkekassoihin, kaksi kolmesta eurosta sijoitetaan kotimaisten investointikohteiden sijasta ulkomaille. Suomalainen pääoma virtaa maastamme pois. Nousukauden vuosina laskettiin, että suomalaisen pääoman turvin ulkomaille luotiin noin 225 000 työpaikkaa.[203] Näillä varoilla olisi voitu poistaa työttömyys Suomesta. Miksi niin ei tehty? Vastaus on, että kukaan tuskin osaa laskea, kuinka paljon suomalaisten yritysten tuottavuus olisi heikentynyt, jos niiden olisi täytynyt teettää työtä suomalaisella työvoimalla. Toisaalta työttömyyden alenemiseen liittyvät kerrannaisvaikutukset olisivat voineet olla niin suuret, että sitä kautta koko kansantaloutemme olisi jäänyt voitolle. Investoinnit kotimaahan kannattavat yleensä aina, ja tästä syystä monet menestyvät kansantaloudet, kuten Japani ja Saksa, ovat talouspoliittisissa ratkaisuissaan hyvin kansallismielisiä.

Samalla kun kotimaiset pääomat virtaavat Suomesta ainakin näennäisesti tuottavampiin sijoituskohteisiin ulkomaille, ulkomaista pääomaa puolestaan virtaa Suomeen. Tämä on huonompi vaihtoehto kuin kotimaisen pääoman maassa pysyminen, eikä se kompensoi pääoman maastapaon tuottamaa haittaa. Omistuksen mukana siirtyy myös päätösvaltaa. Omistajuuden hajautuminen ulkomaille vaikeuttaa yritysten ohjattavuutta, eikä strategioiden määrittäminen ole yhtä helppoa kuin toiminnan ja omistajuuden pysyessä samoissa kansallisissa käsissä.

Suuri osa yrityksistämme on saatettu ulkomaisen pääoman tuella ulkomaiseen omistukseen. Nokiasta yli 90 prosenttia on ulkomaalaisten hallussa. Nordea, Silja Line, Sonera, Suomen Sokeri ja jopa Helsingin Pörssi päätyivät ulkomaalaisomistukseen. Kun päätösvalta on ajautunut maan rajojen ulkopuolelle, yrityksissä ei voida enää tehdä työllistävää politiikkaa edes siinä tapauksessa, että sitä haluttaisiin. Monikansalliset yritykset supistavat toimintaansa ensiksi juuri niissä ”reuna-alueilla” sijaitsevissa tuotantolaitoksissa, jotka ovat kauimpana pääkonttorista. Jos pääkonttori on vaikkapa Saksassa, tuotantolinjoja lopetetaan kaukaisessa Suomessa, jota keskieurooppalaiset pitävät Euroopan umpisuolena. Tällaista logiikkaa seuraten Opel lopetti Calibrojen valmistuksen Uudenkaupungin tehtaalla heti, kun kysyntä alkoi laantua.[204] Fujitsu-Siemens puolestaan pani kiinni koko Espoon-yksikkönsä.[205]

Pääomien aloillaan pitämiseksi on ehdotettu monenlaisia keinoja. On esitetty niin sanottua Tobinin veroa, joka hillitsisi rahan siirtelyä maasta toiseen.[206] Yhden prosenttiyksikön veron on ajateltu leikkaavan valuuttakurssikeinottelijoiden voittoja ja tasapainottavan kansantalouksia. Näin vähennettäisiin rahavirtoja, mutta se ei estäisi *työn ja tuotannon* siirtelyä sinne, missä työvoima on edullisinta, eikä se pysäyttäisi työntekijöiden pakkosiirtoja työn perässä ulkomaille. Pääomavirtojen tukkiminen saattaisi jopa lisätä painetta väestöjen vaellukseen.

Rahan sijasta liikkuvat muutkin tuotantovoimat kuin pääomat. Kun pääomaa virtaa Suomesta pois, työpaikkoja perustetaan ulkomaille, ja

suomalaiset pakotetaan muuttamaan työpaikkojen perässä vieraisiin maihin. Niissä suomalaisen työvoiman hyötysuhde on huonompi kuin kotimaassa, sillä kielipuolipotilaana kukaan ei pysty yhtä hyviin työsuorituksiin kuin oman maansa kulttuuri- ja ihmissuhdeverkostoihin integroituneena. Siirtotyöläisyys ei ole edes työelämän eikä työnantajien oman edun mukaista.

Samalla kun suomalaisten sijoitukset euroalueen ulkopuolelle kokivat voimakkaan inflaation dollarin arvon devalvoitumisen myötä 2000-luvun ensimmäisellä vuosikymmenellä, myös työvoima on kokenut arvon alenemista. Sijoitukset ulkomaille ovat olleet huonoja, niihin on liittynyt suuria riskejä, ja joskus ne ovat olleet peräti tappiollisia. Varsinkin euroalueen ulkopuolelle tehdyistä sijoituksista tuli rajusti takkiin niille suomalaisille yhtiöille ja yhteisöille, jotka investoivat esimerkiksi Yhdysvaltoihin.

Myönteistä vuonna 2008 alkaneessa maailmanlaajuisessa lamassa oli se, että kansainväliset sijoittajat ovat myyneet suomalaisten yritysten omistuksiaan pois, ja osakkeiden hintojen pudottua suomalaiset ovat alkaneet ostaa niitä takaisin. Tällä tavoin taloudellista päätösvaltaa on palautunut jälleen kotimaahan. Muutamissa tapauksissa omistuksia on pystytty hankkimaan takaisin jopa myyntihintaa halvemmalla.

Epävarmuus omistajasta ja omistajan aikeista haittaa kuitenkin yrityksen toimintaa ja sen uskottavuutta markkinoilla. Esimerkin tarjoaa ruotsalaisen autonvalmistajan, Saabin, tapaus. Saab-autojen valmistus siirrettiin vuonna 1937 toimintansa aloittaneesta Svenska Aeroplan Ab:stä erilliseen Saab Automobile Ab -nimiseen yhtiöön 1990, jolloin sen omistajaksi tuli 50 prosentin osuudella yhdysvaltalainen General Motors. Vuodesta 2000 alkaen Saab Automobile oli GM:n kokonaan omistama tytäryhtiö. Yhdysvaltain ajauduttua lamaan Saabin autonvalmistuksen omistajuus oli palautua jälleen Ruotsiin pienen ruotsalaisen urheiluautojen valmistajan, Koeningseggin, ilmoitettua ostavansa yhtiön koko osakekannan syyskuussa 2009,[207] kunnes kauppa kariutui varojen puutteeseen. Omistajaseikkailusta on ollut suurta haittaa itse yritykselle, sillä monet kuluttajat ovat lopettaneet Saabien ostamisen pitäen lopetusuhan alla olevaa automerkkiä epävarmana hankintana. Kysynnän heikennyttyä myös useat vähittäiskauppiaat pyrkivät merkistä eroon. Vuoden 2009 lopussa GM piti koko automerkin lopettamista parempana kuin sen myymistä konsernin kilpailijoille, joten ulkomainen pääoma sai aikaan pelkkää tuhoa ruotsalaisen teollisuuden ylpeydessä. Taloudellisistakin syistä on siis tärkeää, että toiminta säilyy turvallisissa käsissä.

Pääoman vaellus ulkomaille ja ihmisten vaellus rahalla luotujen työpaikkojen perässä eivät ole myönteisiä asioita, eikä niiden edistämisen pitäisi kuulua minkään poliittisen järjestelmän strategiaan. Kassakirstun vartijana toimiva kapitalisti näyttäkin nyt olevan se postmodernistien ihannoima nomadi, joka siirtyilee lammaslaumoineen laitumelta laitumelle syömärehun loputtua, ja ihminen on tuo lauhkea lammas.

Kansallisvaltio: järjen työväline

Työvoiman, työpaikkojen ja pääomien rajaton liikkuminen johtuu kahdesta aikaamme hallitsevasta ilmiöstä: globalisaatiosta (eli markkinoiden maailmanlaajuistumisesta) ja internatsismista (eli pakkokansainvälistämisestä). Ne molemmat ilmentävät uusliberalismin ideologiaa. Uusliberalismi puolestaan eroaa klassisesta liberalismista siinä, että 1700-luvulla luotuun klassiseen liberalismiin liittyi vielä utilitarismi eli hyötyajattelu, joka tunnusti päämääräkseen kansallisen edun. Sen sijaan kansallista etua tunnustamaton uusliberalismi poikkeaa myös liberalismia väkevämmästä vapausfilosofiasta eli libertarismista, joka tunnetaan yksilönvapautta edustavan filosofian muotona. Vaikka libertarismia leimaakin valtionvastaisuus, se on sekin kansallista etua ja yksilöiden hyvinvointia sekä itsemääräämisoikeutta ajava aate, toisin kuin uusliberalismi.[208]

Kansallisvaltiot kehittyivät nykyiseen muotoonsa klassisen liberalismin kukoistuskaudella. Vielä 1600- ja 1700-luvun Keski-Euroopassa elettiin ruhtinaskuntien ja feodalismin sääty-yhteiskunnassa, jossa ihmisryhmät kiistelivät keskenään. Kansallisvaltioajatus kiteytyi vasta hegeliläisyyden vaikutuksesta 1800-luvulla, jolloin kansallisvaltiot alettiin nähdä eräänlaisina järjen työvälineinä. Kansallisvaltioiden kautta Ranskan suuren vallankumouksen ihanteet – vapaus, tasa-arvoisuus ja veljeys – saatiin toteutumaan Euroopassa, kun työväenluokka ja ylemmät säädyt löysivät yhteiset etunsa kansallisvaltioiden sisällä ja alkoivat puhaltaa samaan hiileen. Taustalla vaikutti liberalismin edistämä vapaakauppa ja elinkeinovapaus, toisin sanoen vapaus valita itse oma ammattinsa. Kansallisvaltiosta tuli tällöin se hegeliläinen järjen instrumentti, jota samanaikaiset työväen kapinamuodot pyrkivät tosin hajottamaan. Kansallisvaltioaatetta edustavan nationalismin ja maailmanlaajuiseksi tähtäävän kommunismin välinen kiista ilmensi kommunistien haluttomuutta kansallisvaltioiden sisäiseen yhteistyöhön. Tilalle he tarjosivat maailmanvallankumouksen oppia, joka alkoi leimata koko 1900-luvun politiikkaa. Modernin savupiipputeollisuuden aikakaudella sopu kuitenkin löydettiin vasemmiston poliittisista liikkeistä yhteistyökykyisempien eli sosiaalidemokraattien suostumuksella ja kansallisvaltioiden mahdollistaman sovitteluinstituution kautta. Esimerkiksi Suomeen luotu hyvinvointi on suureksi osaksi näin syntyneen yhteiskuntasopimuksen tulosta.[209]

Uusliberalistisen politiikan seurauksena työläisväestön ja muiden säätyjen kihlaus on kuitenkin murentumassa. Juuri siitä kertovat väestöjen vaellukset sekä pääomien ja työpaikkojen vellonta. Ongelmien eräs merkki on ympäri maailman ulottuva maahanmuutto, jonka tuloksena väestöt siirtyvät kansallisten ja etnisten rajojen yli tavoitteenaan toimeentulon säilyttäminen. Väestömassat ovat vyöryneet lähinnä kolmannesta maailmasta Eurooppaan ja Pohjois-Amerikkaan, eli ihmiset ovat pyrkineet

kehitys- tai kehittyvistä maista teollistuneisiin hyvinvointivaltioihin paremman elintason toivossa. Politiikan ja julkisen sanan piirissä tätä muutosta on koetettu perustella länsimaiden ”työvoimapulalla”. Työvoimapulan olemassaolosta ei ole kuitenkaan luotettavaa näyttöä.

Toinen useasti mainittu peruste maahanmuuton lietsonnalle on se moraalinen velka, jonka väitetään kertyneen länsimaille siirtomaapolitiikan aikana ja jonka vuoksi länsimaita pidetään nyt velvollisina tukemaan entisten siirtomaidensa asukkaita. Myöskään siirtomaaimperialismin ja riiston tuottamiin vahinkoihin vetoaminen ei perustu tosiasioihin, sillä korkein elintaso on juuri niissä kolmannen maailman maissa, joissa länsimaiden vaikutus siirtomaa-ajalla on ollut runsainta. Lisäksi on huomautettava, että hyväntekeväisyysjärjestöjen korostama vastavuoroisuuden periaate ei riitä tuottamaan moraalista velvollisuutta *kaikille* niille maille, jotka nyt ottavat vastaan pakolaisia ja turvapaikanhakijoita. Esimerkiksi Suomi ei ole koskaan harjoittanut siirtomaapolitiikkaa mutta on kylläkin ollut naapureidensa suurvaltapolitiikan kohde. Useiden sukupolvien takaisten velkojen tai lahjoitusten esiin kaivelu ylittäisi myös syy–seuraussuhteiden rajat. Koska nykyään elävät ihmiset eivät ole kausaalisesti vastuussa edeltäjiensä teoista, olisi väärin maksattaa nykyisin elävillä sukupolvilla satojen vuosien takaa tekaistuja laskuja. Käytännössä se johtaisi keinotekoiseen balanssoimiseen ja käänteiseen syrjintään, jonka tuloksena ”oikeus” paljastuisi pelkäksi kostoksi.

Miksi sitten länsimaiden hallitukset ovat pyrkineet edistämään maahanmuuttoa ja perustelemaan sitä työvoimapulalla? Minkä vuoksi länsimaihin toivotaan kertyvän maahanmuuton tuloksena työntekijöiden ylimäärää niin, että kantaväestöön kuuluvat ihmiset joutuvat työttömiksi? Vastaus löytyy siitä, että työttömyyteen pyrkiminen on osa työvoiman hinnan määritystä ja palkkoja alaspäin polkevaa politiikkaa. Kolmannesta maailmasta nimittäin löytyi erästä teollisuuden tarvitsemaa tuotannontekijää: halpaa työvoimaa. Siinä missä muutamat länsimaat laivasivat kehitysmaista orjia ja riistivät raaka-aineita, ne tätä nykyä rekrytoivat Afrikan slummeista, Lähi-idän köyhistä maista ja Kaukoidän takapihoilta työvoimaa, joka suostuu työskentelemään länsimaiseen hintatasoon verrattuna puoli-ilmaiseksi. Länsimaiden kantaväestöön kuuluvat ihmiset joutuvat tällöin vaille ansiotuloja, kun taas muualta tuodut mutta heikommin palkatut työntekijät voivat ostaa länsimaisella valuutalla runsaasti hyödykkeitä alemman hintatason kotimaissaan.

Länsimaissa ei ole koskaan ollut määrällistä työvoimapulaa, vaan puutetta on ollut vain halvasta työvoimasta. Maahanmuutto palvelee siis etupäässä maahanmuuttajien, työnantajien ja maailmanlaajuisten suuryritysten etuja. Ne taas toimivat, kuten jo edellä perustelin, kansallisvaltioista sekä niiden kansalaisista piittaamatta: globalisaation ja internatsismin hyväksi. Läntisten sivistysmaiden kohtalo on nyt siinä, että älykkäitä ja oppineita on liikaa verrattuna yhteiskunnan suorituskeskei-

seen tuotantorakenteeseen. Palveluiden takaaminen vaatii paskaduunin tekijöitä, joita haalitaan muualta ja jotka käytännön töissään pääsevät työtöntä sivistyneistöä parempaan taloudelliseen asemaan. Näin tuhotaan sivistys ja korkeakulttuuri, ja maan perivät bussi- ja jätekuskit.

Aivan niin kuin kommunismin mittakaava oli suuruudenhullu sen vaatiessa maailmanvallankumousta, myös kapitalismin mittakaava on liiallinen sen tähdätessä maailmanlaajuiseen talousjärjestelmään ja rajoittamattomaan taloudelliseen vapauteen. Ongelmaksi paljastuu joka tapauksessa kansallisvaltioiden ja niiden itsemääräämisoikeuden laiminlyönti ja siihen liittyvä megalomaanisuus.

Maahanmuutto, huoltosuhde ja työvoiman tarve

Tilastokeskuksen mukaan ulkomailta Suomeen muutti vuoden 2008 aikana 29 100 henkilöä. Määrä on 3 100 edellisvuotta suurempi ja samalla suurin itsenäisyytemme aikana. Suomesta ulkomaille muutto lisääntyi hieman ollen 13 650 henkilöä. Nettomaahanmuuttoa kertyi vuoden 2008 aikana yhteensä 15 450 ihmisen verran, mikä on määrällisesti eniten sotien jälkeen. Vuoden 2008 viimeisellä neljänneksellä nettomaahanmuutto oli 400 suurempi kuin vuotta aiemmin.[210]

Maahanmuuton kokonaisilmiö voidaan jakaa (1) ihmisten yksityisen vuorovaikutuksen, kuten avioitumisen, kautta tapahtuvaan maahanmuuttoon, (2) työperäiseen maahanmuuttoon sekä (3) humanitaariseen maahanmuuttoon. Yksityiselämään perustuva maahanmuutto on ollut perusteltua silloin, kun tulijat ovat pystyneet elättämään itsensä kohdemaissaan eikä oleskelulle ole ollut muita esteitä. Valtiot ovatkin yleensä sallineet tämäntapaisen muuttoliikkeen, ja kyseisenlaiseen siirtymiseen sai luvan jopa Neuvostoliitosta. Työperäisen maahanmuuton pääongelma on Suomessa ollut koulutetun työvoiman maastapako ja kouluttamattoman halpatyövoiman ilmaantuminen Suomen työmarkkinoille. Harmaa työvoima on aiheuttanut myös harmaan talouden ongelman. Toinen keskeinen pulma on liittynyt humanitaariseen maahanmuuttoon. Väestönlisäystä on alkanut viime vuosina kertyä nimenomaan sitä kautta. Humanitaarinen maahanmuutto koostuu lähinnä YK:n pakolaisaseman saaneista pakolaisista, joiden määrä on kiintiöity 750:een, ja turvapaikanhakijoista, joiden määrälle ei ulkomaalaislakiin vuonna 2009 tehdyssä muutoksessa asetettu mitään kattoa.[211]

Humanitaarisen maahanmuuton salliminen ja siihen liittyvän oleskeluluvan tai kansalaisuuden myöntäminen perustuvat pohjimmiltaan hyväntekeväisyyteen. Tietyt poliitikot ja tiedotusvälineet ovat kuitenkin pyrkineet perustelemaan humanitaarista maahanmuuttoa työvoimapoliittisilla argumenteilla. Humanitaarinen maahanmuutto on koetettu kääntää työperäiseksi perustelemalla sitä ”työvoimapulalla”. Todellisuudessa tällöin

on valjastettu kärryt hevosen eteen: ensin on vaadittu laajaa maahanmuuttoa ja sitten koetettu keksiä, mitä kertyneellä liikaväestöllä tehtäisiin. On tehty kauppa ensin, ja vasta sitten pohdittu hintaa. Tämä poikkeaa huomattavasti tavanomaisesta lainsäädäntömenettelystä ja osoittaa politiikan järjettömyyden. Kun Tilastokeskuksen tiedot kertovat, että työ- ja elinkeinotoimistoissa oli elokuun lopussa 2009 noin 270 000 työttömäksi ilmoittautunutta henkilöä,[212] Suomessa ei vallitse minkäänlaista työvoimapulaa. Tehdyt selvitykset osoittavat lisäksi, että niin sanotusta kolmannesta maailmasta tulevat siirtolaiset ovat useasti luku- ja kirjoitustaidottomia ja päätyvät siitäkin syystä yksipuolisen ja kalliiksi käyvän holhouksen kohteiksi. Esimerkiksi somalialaisista maahanmuuttajista lähes 90 prosenttia ei osaa lukea eikä kirjoittaa, ja kaikista maahanmuuttajista luku- ja kirjoitustaidottomia saattaa olla noin 70–80 prosenttia, vaikkakaan tarkkaa määrää ei tiedä kukaan. Tästä johtuvien korkeiden kulujen vuoksi kantaväestöön kuuluvilla suomalaisilla on voimakas intressi vastustaa humanitaarista maahanmuuttoa. Koska turvapaikanhakijoiden määrälle ei ole säädetty kattoa, siitä on tullut avoin piikki, johon kertyvät laskut siirretään veronmaksajien maksettaviksi.

Maahanmuuttopolitiikan kaksoisstandardit

Suomen poliittiselle elämälle on ollut ominaista, että maahanmuuton ongelmista on pyritty vaikenemaan, maahanmuuttokriitikot vaientamaan ja osa heistä haastamaan jopa oikeuteen oletetusta ”kansanryhmää vastaan kiihottamisesta” tai ”uskonrauhan rikkomisesta”.[213] Maahanmuuttoa kohtaan esitetty kritiikki on siis ymmärretty virheellisesti rasismiksi eli rotusorroksi tai uskonnonvapauden loukkaamiseksi, vaikka kyse on ollut työvoimapoliittisesta, koulutuspoliittisesta, kielipoliittisesta, sosiaalipoliittisesta ja turvallisuuspoliittisesta argumentaatiosta, joka ei liity käsityksiin ihmisrotujen mahdollisista olemuseroista tai edustaa pelkkää rationaalisesti perusteltua uskontokritiikkiä. Kun maahanmuutolla on joka tapauksessa laajakantoisia yleispoliittisia seurauksia, on kysyttävä, miksi maahanmuuton ongelmista ei ole saanut puhua useimmissa puolueissa ja suhtautuminen on ollut yksipuolisesti maahanmuuttoon kannustavaa. Vastaus löytyy Suomen ulkopoliittisista sitoumuksista ja niihin liittyvistä kaksinaismoralismin ongelmista: asenteiden ristiriitaisuuksista ja argumentaation kaksoisstandardeista, joiden vuoksi maahanmuuttajia palvotaan ja kantaväestöön kuuluvia syrjitään.

Erään esimerkin kantaväestöön kohdistuvasta syrjinnästä tarjoaa seuraava. Jos suomalainen perhe joutuu työttömäksi, se ei ole yleensä oikeutettu toimeentulotukeen, mikäli sillä on ”helposti rahaksi muutettavaa omaisuutta”, kuten autonkottero, kesämökki tai jokin kulmaus omistusasunnosta. Saadakseen toimeentulotukea hakijan olisi ensin myytävä ja

kulutettava vaivalla hankkimansa varallisuus pois, jotta hän voisi osoittaa olevansa rutiköyhä ja oikeutettu toimeentulotukeen. Entäpä miten asiat ovat maahanmuuttajien tapauksessa? Kun turvapaikanhakijat saapuvat Suomeen, he heittävät useasti edellään niin sanotun ankkurilapsen, jolle lastensuojelun nojalla myönnetään turvapaikka ja oleskelulupa helpommin kuin aikuisille. Perheenyhdistämisohjelman kautta turvapaikan saa lopulta myös Kleinbussillinen sukulaisia, jotka maahan saapuessaan ovat vailla kaikkea varallisuutta, työtä ja toimeentuloa. Niinpä maahanmuuttajat täyttävät suomalaisen sosiaalilainsäädännön ihanteet ja saavat täyden ylläpidon toimeentulotukena – toisin kuin syntyperäiset kantaväestöön kuuluvat suomalaiset, jotka joutuvat maksamaan sosiaaliturvan kulut veroina. Kuitenkin suomalaisilla itsellään pitäisi olla ainoa tai ainakin ensisijainen oikeus sosiaaliturvaan meritokraattisen ansaitsemisperiaatteen nojalla. Koska näin ei ole, voidaan sanoa, että omistamis- ja yritteliäisyyskielteinen sosiaaliturvajärjestelmämme tukee suhteellisesti paremmin maahanmuuttajia kuin suomalaisia ihmisiä, jotka joutuvat pinnistelemään itsensä elättämiseksi eivätkä silti saa ansaitsemaansa vastaantuloa sosiaaliviranomaisilta hädän hetkellä. Näin ulkomaalaisille luodaan suotuisat olot lisääntymiseen.

Se, miksi maahanmuutto-ongelmasta ei puhuta Suomen puolueissa ja poliittisessa elämässä, johtuu tosiasiasta, että Suomen poliittinen johto on Euroopan unionissa indoktrinoitu noudattamaan ja toteuttamaan unionin strategista tavoitetta: työvoiman liikkuvuutta ja EU:n ulkopuolisen työvoiman saapumista unionimaissa toimivien yritysten hyödynnettäväksi. Koska Suomen johtavat poliitikot ja suurten hallituspuolueiden ministerit ovat sitoutuneet tähän politiikkaan ministerineuvoston kokouksissa, heitä hävettäisi sanoa Euroopan unionissa toimiville kollegoilleen, että Suomen kansa ei hyväksykään maahanmuuttoa. Toisaalta he välttelevät myöntämästä suomalaisille, että heidän täytyy ministereinä edistää maahanmuuttoa, kun he ovat sitoutuneet siihen EU:n yhteisissä ohjelmanjulistuksissa. Suomen ministerit ovat siis puun ja kuoren välissä: he eivät lakkaa kumartelemasta unionimaiden muille ministereille ja tulevat sen vuoksi selkä edellä kotiin Brysselistä.

Maahanmuuttopolitiikasta erottuu neljä tasoa, joista alimman (1) muodostaa itse ilmiö: maahanmuutto ihmisten henkilökohtaisine pyrkimyksineen. Tämä on täysin immanentti taso, ja siitä puhuminen koostuu esimerkiksi maahanmuuttajamääristä, heidän sijoittumisestaan yhteiskuntaan ja asiaa koskevista tilastotiedoista. Ilmiötason yläpuolella on (2) ideologinen taso, jolla laaditaan poliittiset normit maahanmuuton toteuttamiseksi. Tämä kerros koostuu niin sanotusta monikulttuurisuuden ideologiasta. Sen käsikassara on EU:n direktiiveihin perustuva ulkomaalaislaki, joka muodostaa normatiivisen perustan maahanmuuton edistämiselle. Kolmas (3) taso on Euroopan unionin strateginen taso, jolla päämääräksi on asetettu kansalaisten ja työvoiman liikkuminen. Siihen sisältyvät

myös kansallisen itsemääräämisoikeuden heikentämispyrkimykset, joista saatiin näyttöä esimerkiksi EU:n asettaessa pakotteita Itävaltaa vastaan heti, kun maahanmuuttokriittinen puolue oli päätynyt sinänsä laillisella tavalla hallitusvastuuseen kyseisessä maassa.[214] Neljännen (4) tason muodostaa suuri kysymys, johon kukaan ei ole kyennyt vastaamaan, mutta joka vallitsee kaiken yläpuolella. Se on seuraava: miksi maahanmuuttoa ja kansallisvaltioiden heikentämistä pitäisi edistää, vaikka historia sen enempää kuin sosiologia tai biologiakaan ei anna näyttöä monikulttuurisuuden onnistumisesta missään maailman kolkassa? Kysymystä seuraa jatkokysymys: miksi ihmiset ylipäänsä ajautuvat riitoihin kaikkialla, missä kohtaavat erilaiset kansakunnat, kulttuuriperinteet, arvomaailmat ja rodut? Koska nämä kysymykset ovat vastauksia vailla ja vastausten oikeiksi tai vääriksi todistumattomuuden vuoksi myös jäävät sellaisiksi, toiminnan pohjaksi pitäisi valita hyväksi havaittu ja turvallinen tie. Se perustuu kokemuksista oppimiseen. Koska ihmisluonnon muuttaminen on näissä asioissa vaikeampaa kuin jokien virtaussuunnan kääntäminen, kansakuntien sekoittamista kannattaisi välttää, ja kansainvälisissä suhteissa pitäisi omaksua pidättyvämpi linja.

Monikulttuurisuuden ideologia, maahanmuutto ja vuosisataisen kehityksen tuloksena syntyneiden kansakuntien sekoittaminen eivät ole toimineet sen enempää siirtomaapolitiikan aikana kuin Amerikan valloittamisen yhteydessäkään. Jokainen maahanmuuttohanke on pohjimmiltaan valloitusretki. Se johtaa konflikteihin ja konfliktit jonkin osapuolen voittoon ja muiden tappioon sekä väistymiseen. Nykyinen maahanmuutto on imperialismin toistoa ja johtaa kulttuurieroosioon sekä poliittisiin ristiriitoihin varsinkin kulttuuripiirien kohtaamiskentillä. Ei olekaan sattuma, että verisimmät raakuudet on koettu juuri kulttuurien puskurivyöhykkeillä: Balkanilla, Indokiinassa, Itä-Euroopassa ja Lähi-idässä. Niiden alueille on historian aikana pystytetty erilaisia keskitys- ja vankileirejä, ja ovatpa eräät raakalaismaiset hallitsijat päätyneet syömään aterioikseen jopa pikkulapsia suoraan pakastimesta (Idi Amin, Pol Pot). Onkin ihmeellistä, että samat tahot, jotka nyt vastustavat Coca-Colaa, McDonald'sia ja Disneylandia pitäen niitä vaarallisena ”kulttuuri-imperialismina”, eivät vastusta yhtä ponnekkaasti globalisaation ja internatsismin tuottamaa ongelmaa: maahanmuuttoa.

Maahanmuuton edistäminen ja vastustaminen

Länsimaissa herännyt kansallisen edun valvonta ja tietoisuus maahanmuuton ongelmista ovat tätä nykyä levinneet varsin laajalle. Valistuneet kansalaiset eivät enää tottele maahanmuuton edistämiseen tähtäävän viranomaisvallan toiveita. Tämä on antanut EU:n voitelemalle virkavallalle syyn lavastaa kansan enemmistön mielipiteet ”muukalaisvastai-

suudeksi” tai ”ulkomaalaisvihaksi”. Kyseessä ovat kuitenkin tavanomaiset ja oikeutetut poliittiset mielipiteet, jotka perustuvat kansallisen edun tunnustamiseen. European Social Surveyn tekemän tutkimuksen mukaan noin 60 prosenttia suomalaisista ilmoitti vastustavansa maahanmuuttoa jo ennen vuoden 2015 pakolaiskriisiä, ja saman voi tarkistaa Euroopan unionin vuonna 2005 julkaisemasta Eurobarometri-tutkimuksesta, jonka mukaan vastustamisen tarkka lukuarvo Suomessa oli 59,24 prosenttia.[215]

Kreikassa siirtolaisvastaisuus (*resitance to immigrants*) oli saman tutkimuksen mukaan 87,48 %, Unkarissa 86,53 %, Itävallassa 64,37 %, Portugalissa 62,47 %, Luxemburgissa 52,74 %, Iso Britanniassa 51,74 %, Tanskassa 50,45 % ja Espanjassa 50,24 %. Yhdeksässä muussa Euroopan maassa suora siirtolaisvastaisuus vaihteli 35,27 prosentin ja 49,76 prosentin välillä. Poikkeuksen teki vain Ruotsi, jossa siirtolaisia vastustaa 14,64 %. Ero saattaa olla selitettävissä sillä, että maa on jo pitkälle ulkomaalaistettu, kun maahanmuuttajataustaisen väestön osuus koko väestöstä on peräti neljännes. Koska ruotsalaiset eivät koe voivansa tehdä asialle enää mitään, he ovat alkaneet pitää myös vastustamista tuloksettomana ja turhana. Maahanmuuttajarikollisuuden räjähdettyä lukuarvot tuskin ovat kaunistuneet, ja tilastoja asiasta ei tehdä eikä julkaista.

Kun maahanmuuttovastaisuus on runsasta varsinkin maahanmuutosta eniten kärsineissä Balkanin lähialueiden maissa, kuten Italiassa, Itävallassa ja Kreikassa sekä vapaamielistä maahanmuuttopolitiikkaa harjoittaneissa Britanniassa, Luxemburgissa ja Tanskassa, on väärin, että poliitikot Suomessa pyrkivät aktiivisesti lisäämään maahanmuuttoa eivätkä suostu ymmärtämään, että muiden maiden maahanmuuttajavastaisuus johtuu niissä saaduista huonoista kokemuksista. Esimerkiksi Ranskan maahanmuuttajat polttivat uudenvuodenyönä 2009 peräti tuhat autoa lähiöidensä liepeillä.[216] Suomessa vastaavaa sanottaisiin sisällissodaksi, mutta ongelman karattua käsistä monessa Euroopan maassa ilmiötä pidetään jo niin arkipäiväisenä, ettei siihen viitsitä puuttua.

Poliittisen hallinnon tulisi noudattaa kansalaisten tahtoa, mutta maahanmuuton ongelmista vaietaan Suomen puolueissa, ja kaikki kriittiset kansalaispuheenvuorot yritetään leimata ”rikoksiksi”. Aivan samaan tapaan viranomaisvalta pyrkii määrittelemään jatkuvan maahanmuuton ”lailliseksi” vain säätämällä sen lailliseksi. Kun ihmisten asenteet pysyvät kuitenkin entisellään ja jopa tiukentuvat, on selvää, että maahanmuuton suosiminen johtaa kriittisyyden kasvuun, aivan niin kuin sananvapauden kriminalisoiminen johtaa ”rikollisuuteen”. Muussa tapauksessa kansalaisten täytyisi kai ottaa vastaan heille pakkosyötetty asennemuokkaus, jolla suomalaisia taivutellaan luopumaan omista eduistaan ja oikeuksistaan maahanmuuttajien hyväksi.

Suomen valtiovalta pyrkii nyt suojelemaan kansalaistensa työvoimaa lisäämällä maahanmuuttoa. Vuotavaksi seulaksi osoittautuneen ulkomaalaislain lisäksi RKP:läinen maahanmuutto- ja eurooppaministeri Astrid

Thors ehti panna vireille monta muutakin kansallista etua vahingoittavaa hanketta hallituskaudellaan. Europarlamentaarikkona poliittisen uransa aloittanut ministeri ehti ilmeisesti indoktrinoitua EU:n edun ajamiseen Suomen kansallisen edun kustannuksella niin pahoin, että hän pitää maahanmuuton edistämistä oikein elämäntehtävänään. Thorsin vuonna 2007 tekemän ehdotuksen mukaan Suomen pitäisi helpottaa ulkomaalaisten saapumista maahamme, ei vain työskentelemään, vaan pelkkään työn*hakuun*,[217] eli olemaan joutilaana niin kauan, kunnes työtä mahdollisesti löytyy ja vaikka ei löytyisikään. Työnhakuviisumilla työpaikkaa voisi ”etsiskellä” Suomessa jopa puoli vuotta.

Niin sanotut koemaat, joista Thors halusi kansan mielipidettä kysymättä houkutella ”moniosaajia” työvoimapulaa lievittämään, olivat Egypti, Tunisia, Turkki ja Ukraina. Mutta kuka osaisi kertoa, miksi soveliaita henkilöitä löytyisi juuri niistä? Ja miksi ulkomaalaisia työnhakijoita tarvittaisiin juuri ”viiden tuhannen” verran? Eikö olisi todennäköistä, että edelleenkin lähes 300 000 suomalaisen työttömän joukosta löytyisi viiden tuhannen verran ammattitaitoisia ihmisiä, joilla ei ole kieliongelmia ja joita ei tarvitse laittaa kulttuurikouluun? ”Moniosaaja” näyttääkin olevan vain kiertoilmaus ammattitaidottomille ja kouluttamattomille, joiden sopivuus alalle kuin alalle on yhtä kaikki mitätöntä.

Paremmin kuin Tunisiaan tai Turkkiin voisi rekrytointipisteen perustaa Tukholman lähiöihin, joissa on jo kyseisistä maista tulleita työttömiä. Tai sen voisi pystyttää Itäkeskukseen tai Helsingin rautatieasemalle, joista helpostikin löytyisi vailla työtä olevia maahanmuuttajia. Parasta kuitenkin olisi, jos työnantajat huolisivat töihin kantaväestöön kuuluvia 40 vuotta täyttäneitä suomalaisia, joilla on kokemusta ja taitoja mutta joita nyt syrjitään ikänsä vuoksi työnhaun käytännöissä.

Ongelmana ovat myös lähiulkomailta tuleva halpatyövoima ja keikkatyöläiset. Esimerkin tarjoaa varustamoiden halu siirtää työpaikat ulkomaille. Laivat kulkevat samoja reittejä kuin ennekin, mutta vieraan valtion lipun alle siirrettyinä niillä sovelletaan erilaisen työlainsäädännön määräyksiä. Muiden muassa Viking Linen aikomus liputtaa ulos aluksiaan tuotti syksyllä 2003 lakonuhan yhdelle varustamon laivoista. Silja Line oli jo aiemmin liputtanut ulos Finnjetin, koska miehistölle ei pystytty maksamaan kotimaisen palkkaustason mukaista korkeaa palkkaa.[218]

Finnjet on nyt rautanauloina, mutta käytäntö on jäänyt voimaan. Sen takaa paljastui myös harmaan työvoiman ongelma, kun ilmeni, että muutamilla laivoilla oli jo aiemmin teetetty hämäriä siivoushommia virolaisen työvoiman turvin. Sosiaalipoliittisistakin syistä olisi suotavaa, että suomalaiset työpaikat pysyisivät suomalaisten hallussa. Ja siksi myös työvoiman hinnasta olisi järkevää päästä sopimukseen.

Jotta työperäisen maahanmuuton edistämisessä voisi olla jotakin järkeä, työn pitäisi olla täällä odottamassa, minkä jälkeen ulkomaalainen tulisi, tekisi työn ja lähtisi pois. Se olisi *siirtotyöläisyyttä* mutta ei *maa-*

hanmuuttoa. Maahanmuutossa ei olekaan kyse työvoimapolitiikasta vaan väestön lisäykseen johtavasta *väestöpolitiikasta*. Kun suomalaisista 18–25-vuotiaista nuorista on peräti 100 000 eli joka viides toistuvasti työttömänä tai muulla tavoin työviranomaisten toimenpiteiden kohteena, tähän maahan ei tarvita enää lisätyövoimaa. Sitä voidaan kouluttaa kyseisestä joukkiosta kohdentamalla koulutuksen resurssit ja koulutuspaikat oikein, ja se puolestaan kuuluu opetusministeriön hallinnonalaan.

Poliitikkojen puheet, joiden mukaan Suomeen voitaisiin tulla työpaikkaa ”etsiskelemään”, paljastavat, että mitään ylimääräisiä työpaikkoja ei ole olemassa. Ulkomaalaisten rekrytoiminen onkin pelkkä Euroopan unionin suosima politikoinnin muoto, jonka seurauksena joudumme pian elämään yhtä kurjissa oloissa kuin Pariisin lähiöissä, Tanskan ghetoissa, Hollannin esipihoilla ja Tukholman slummeissa. Työpaikan omatoiminen ”etsiskely” muuttuu useimmissa tapauksissa sosiaaliturvan hyväksikäyttämiseksi, minkä tuloksena kaupunkien vuokra-asunnot täyttyvät työttömistä työn ”etsiskelijöistä” suomalaisten opiskelijoiden ja maalta kaupunkiin muuttajien joutuessa väistymään ”kipeämmin asuntoa tarvitsevien” tieltä. Vuoden 2015 pakolaistulvan hintaa Suomelle ei tiedä vielä kukaan.

Kun työpaikkaa voisi Suomessa etsiskellä puoli vuotta, on kysyttävä, kuka tuon etsiskelyn maksaisi ja kuka kustantaisi paluuliput, jos työpaikkaa ei etsiskelystä huolimatta löydykään? Ilman pysyvää asuntoa Suomessa eläminen maksaa 100 euroa päivässä mukaan lukien majoitus, ruoka, liikkuminen ja kaikki muu. Maksaisiko joku saman ylläpidon suomalaisille esimerkiksi Italiassa tai Espanjassa, jonne jokainen varmasti haluaisi muuttaa talvikuukausiksi ”töitä etsiskelemään”?

Mikäli joillakin aloilla työvoimapulaa on, luontevinta maahanmuuttopolitiikkaa voisi edustaa Yhdysvalloissa käytössä oleva Green Card -järjestelmä. Kyseistä työlupaa ei tosin olisi syytä arpoa, mutta se tulisi nähdä sellaisena erityisoikeutena tai palkintona, joka voidaan myöntää tietystä syystä tai ansiosta. Tämä ohjaisi ajattelua siihen suuntaan, että korkean elintason maassa asuminen ja työluvan saaminen ovat poikkeuksellisia suopeuden osoituksia ja perustuvat henkilön kykyyn tuottaa yhteiskunnalle vastiketta.

Työvoimapulan ja huoltosuhteen retoriikka

”Työvoimapulan” ohella toinen argumentti, jolla yritetään puolustella maahanmuuttoa, on huoltosuhteeseen vetoaminen. Tämän mukaan ajatellaan, että eläkeläisten tai lasten määrän noustessa tarvitaan lisää työvoimaa huolehtimaan heistä ja yhteiskunnasta kokonaisuudessaan. Mutta voidaanko ongelmaa ratkaista maahanmuuton keinoin?

Matemaattinen totuus asiassa on sellainen, että maahanmuutto voisi ratkaista huoltosuhteen ongelman vain, jos työssä käyvien osuus kaikista

maahanmuuttajista olisi *suurempi* kuin työssä käyvien osuus kantaväestöstä. Tilastokeskuksen ja työministeriön tutkimukset osoittavat kuitenkin kiistattomasti, että maahanmuuttajien keskuudessa työssä käyvien osuus on huomattavasti *pienempi* kuin kantaväestön keskuudessa.[219] Vuosina 2001–2007 ulkomaalaisten keskimääräinen työttömyysaste oli 20–31 prosentin välillä, ja pelkästään somalien keskuudessa se vaihteli 52–62 prosentin välillä. Näin ollen myöskään huoltosuhdetta ei ole voitu parantaa maahanmuuttoa lisäämällä. Saman asian vahvistaa työministeriön tekemä työpoliittinen tutkimus 1990-luvun maahanmuuttajien työllisyydestä, tuloveroista ja tulonsiirroista.[220]

Turun Sanomien vuonna 2007 julkaiseman uutisen mukaan Euroopan epäedullisin huoltosuhde löytyi Britanniasta, Ranskasta ja Ruotsista, jotka ovat olleet avosylisimpiä maahanmuuttajien houkuttelijoita omalla lepsulla pakolaispolitiikallaan ja erilaisilla perheenyhdistämisohjelmillaan.[221] Paras huoltosuhde puolestaan on Latviassa ja Slovakiassa, jotka ovat Helsingin Sanomien samalta vuodelta olevan jutun mukaan huonoimpia maahanmuuttajien sopeuttajia.[222] Vuonna 2015 maahamme tulleiden yli 30 000 turvapaikanhakijan sijoittumisesta työyhteiskuntaan ei ole luotettavia tilastoja, mutta niiden tuskin voidaan odottaa olevan edellisiä kauniimpia. Selvittämistä estää etnisen tilastoinnin kieltäminen.

Samalla kun viranomaistahot ja osa mediasta ovat surkutelleet sitä, etteivät Suomen korkeat verot tunnu maahanmuuttajista tarpeeksi ”houkuttelevilta”, ei ole muistettu, että korkeat verot ovat seuraus jatkuvasti heikentyvästä huoltosuhteesta, jota maahanmuuttajien kantaväestöä suurempi työttömyys entisestään heikentää. Jo nyt Suomen huoltosuhde on lukuarvoltaan 1,3 eli yksi työssä käyvä suomalainen elättää keskimäärin 1,3 muuta ihmistä. Sen, että ”maahanmuutto ei pelasta pohjoismaista hyvinvointiyhteiskuntaa”, totesi hiljattain myös yhteispohjoismainen asiantuntijatyöryhmä, johon kuuluivat professorit Torben M. Andersen (Århus universitet), Bengt Holmström (MIT), Seppo Honkapohja (University of Cambridge) ja Hans Tson Söderström (Handelshögskolan i Stockholm) sekä toimitusjohtaja Sixten Korkman (ETLA ja EVA) ja tutkimusjohtaja Juhana Vartiainen (Konjunkturinstitutet).[223]

Väitteet työvoimapulasta ovat perustuneet siihen väärinkäsitykseen, että työvoiman siirtyessä eläkkeelle sen kulutus pysyy entisellään. Todellisuudessa eläkeläiset kuluttavat vähemmän kuin esimerkiksi nuoret perheet, ja väestön keskimäärin vanhentuessa työvoimaakaan ei tarvita entisessä mitassa. Huoltosuhteen lukuarvo perustuu positivistiseen mittaukseen ja kertoo vain määrällisestä suhteesta mutta ei paljasta sitä laadullista seikkaa, että ihminen eläkkeelle siirryttyään elää niukemmin kuin työssä ollessaan. Vaikka siis huoltosuhteen lukuarvo heikkeneekin (eli käytännössä nousee) ja yksi työssä käyvä joutuu niin muodoin elättämään suuremman *määrän* ihmisiä, tämä ei välttämättä lisää *kokonaiskustannuksia*, sillä eläkkeellä ollessaan suuret ikäluokat eivät kuluta

yhtä paljon kuin aktiivisessa aikuisiässä. Sen sijaan työvoimapulaan vetoava retoriikka on nähnyt työvoiman vain sellaisena yksiaineksisena massana, jota tarvitaan määrällisesti aina lisää ja josta kertoo juuri työ*voiman* käsite. ”Työvoimapula” tuntuukin olevan juuri sellainen saippuapala, joka luiskahtaa käsistä aina kun siitä on saamassa otteen. Se on myös käsite, jolla voitaisiin havainnollistaa koulujen raja-arvomatematiikkaa, sitä, että jotakin päämäärää aina vain lähestytään ja lähestytään mutta ei koskaan saavuteta.

Väestön väheneminen saattaa aiheuttaa tulevaisuudessa pienen notkahduksen huoltosuhteeseen. Mutta suureksi se muuttuisi nimenomaan silloin, jos maahamme saapuisi paljon holhottavia maahanmuuttajia. Mikään työvoimapula ei uhkaa Suomea suurten ikäluokkien eläkkeelle siirtymisen myötä, ja jos uhkaisikin, se olisi hoidettavissa keikkatyöläisten voimin. Kymmenen tai viidentoista vuoden kuluttua luonto on hoitanut työvoimavajeen itsestään, kun taas maahanmuuton tuloksena meitä uhkaa pysyvä työvoiman ylitarjonta. Hoitoalalla esiintyy jonkin verran laadullista työvoimapulaa, mutta tätäkään ongelmaa ei voida ratkaista pelkästään maahanmuuttajamääriä lisäämällä eli haalimalla maahan kvalifioitumatonta työvoimareserviä, joka pian on itsekin eläkkeellä.

Työvoimapulaan viittaaminen on outoa siksikin, että vuoden 2006 presidentinvaalien aikaan muutamat ehdokkaat pitivät tulevaisuuden vientivalttina ”palvelujen vientiä”. Heidän ajatuksensa oli, että Suomesta voitaisiin viedä esimerkiksi hoivapalveluja ulkomaille. Kun nykyisin valitetaan, ettei suomalaisille vanhuksille ei riitä hoitajia edes omassa maassamme, miten heitä olisi riittänyt vientiin ulkomaille? Joko ”palvelujen vientiin” tai ”työvoimapulaan” viittaamisen on täytynyt olla valheellista. Itse katson, että palveluja ei voida eikä pidä viedä Suomesta. Näin on ensinnäkin siksi, että vietävää ei riitä, ja toiseksi siksi, että palvelujen vieminen johtaisi ihmisten pakkomuuttoihin.

Väkiluvun aleneminen sinänsä on globaalisti ajatellen myönteinen ilmiö. Maailman suurin ekologinen, poliittinen ja sosiaalinen ongelma on väestönkasvu. Myös Suomelle olisi hyväksi, jos väestömme ja sitä kautta kokonaiskulutuksemme alenisi. Tuotanto todennäköisesti vähenisi kysynnän heikentymisen myötä, vaikkakaan ei lineaarisesti suhteessa väestöön. Väljemmissä oloissa kuluttajille jäisi myös enemmän kulutusmahdollisuuksia, jolloin heidän elintasonsa saattaisi nousta. Voittajana olisi ihmisten lisäksi luonto, sillä luonnonvaroja tarvittaisiin nykyistä vähemmän ja saasteita tuotettaisiin niukemmin. Kansakuntamme vaurastuisi myös omistusolojen kohenemisen myötä, mikäli kahden vanhemman omaisuuden perisi aina vain yksi jälkeläinen. Yhden lapsen politiikka sopisi hyvin meidänkin oloihimme: ”kun väki vähenee, niin pidot paranee”.

Johtopäätös edellä lausutusta on, että sen enempää työvoimapulan kuin huoltosuhteenkaan kysymyksiä ei voida ratkaista maahanmuuttoa lisäämällä. Laaja maahanmuutto ei ole myöskään maahanmuuttajien

oman edun mukaista. Jos Suomeen saapuisi runsain mitoin ulkomaalaisia työn ”etsiskelijöitä”, he huomaisivat pian todellisen tilanteen: työpaikkoja on vähemmän kuin tekijöitä. Jokaista avointa paikkaa kohti on useita kymmeniä hakijoita, ja työnantajat ovat pettyneitä, mikäli he eivät voi valita yli sadasta tarjokkaasta. Myös pizzamarkkinat ovat kylläiset, eikä siirtolaisten tyypillisiä työpaikkoja mahdu maahamme loputtomasti. Jo nyt monet maahanmuuttajat kamppailevat keskenään työpaikoista. Ei ole oikein sekään, että maahamme haalitaan työvoimaa täysin esineellistävin perustein: suorittamaan vain toisarvoisiksi koettuja siivous- ja huoltotehtäviä, joita suomalaiset eivät haluaisi itse tehdä. Emme kai me halua maastamme mitään orjalaivaa? Tästäkin syystä Suomen Eurooppa- ja maahanmuuttopolitiikka pitäisi kääntää toiseen suuntaan.

Kansallista etua edistävään työvoimapolitiikkaan

Maahanmuutto ja globalisaatio johtavat ajan myötä siihen, että hyvinvointi ja pahoinvointi tasoittuvat maailman ympäri kuin nestepinnat villalangan yhdistämissä astioissa. Mitä enemmän länsimaisen sosiaaliturvan rasitteeksi kertyy muualta muuttaneita työttömiä, sitä huonommaksi huoltosuhde vajoaa ja sitä vaikeampi länsimaiden on auttaa kehitysmaiden ihmisiä niin meidän oloissamme kuin heidän omilla kotikonnuillaankin. Hyväntekeväisyys heikentää hyväntekeväisyyden harjoittajien mahdollisuuksia huolehtia itsestään ja muista ihmisistä. Hyväntekeväisyyden muodossa annettava kehitysapu sopii kirkkojen, Punaisen Ristin ja Yhdistyneiden kansakuntien tapaisille yleishyödyllisille järjestöille, mutta ei valtioille. Valtioiden tehtävä on kansallisen edun edistäminen. Jos tämä tehtävä kiistetään, samalla kiistetään valtioiden olemassaolon syy ja perusta. Mikäli valtiot haluavat edistää kansakuntien yhteisymmärrystä ja kehittää vieraiden valtioiden talouselämää sekä poliittisia järjestelmiä, tämä voi tapahtua parhaiten paikan päällä, siirtämättä väestöjä toisiin oloihin. Kotouttamispolitiikka ei näytä myöskään sinänsä tulokselliselta: mikäli maahan saapuja ei pysty toimimaan uudessa ympäristössä niin, että hän työllistyisi ilman vuosia kestävää kotouttamista, sopeuttamista ja mukauttamista, perustetta työperäiselle maahan muuttamiselle ei ole.

Omasta mielestäni Euroopan valtioiden pitäisi siirtyä kehitysavun antamisesta kehitysyhteistyöpolitiikkaan. Kehitysavun antaminen perustuu taloudellisen avun pois luovuttamiseen, kun taas kehitysyhteistyö perustuu *win–win*-strategiaan, josta toivotaan hyötyä suhteen molemmille osapuolille. Kyse on tällöin ”Valmetilla viidakkoon” -politiikasta. Kuten ihmisten välisissä suhteissa yleensä, myös valtioiden suhteissa toiminnasta täytyy olla hyötyä suhteen kaikille osapuolille. Vain näin voidaan päästä kestävään kehitykseen, kun taas avun yksipuolinen pois jakaminen merkitsee rahan lapioimista uuniin. Tulos on se, että saajien motiivi

omien olojensa parantamiseen jää vähäiseksi ja avun tarve kasvaa. Sitä vastoin parasta kehitysyhteistyötä tekevät ne yritykset, jotka toimivat kehitysmaissa voitollisesti ja luovat hyvinvointia sekä länsimaihin että kehitysmaihin. Valtioilla pitää olla tässä toiminnassa vain katalysaattorin eli kanssakäymisen poliittisia ehtoja edistävän toimijan rooli.

Ongelmana yritysten siirtymisessä kehitysmaihin on ollut edellä mainittu rajoista piittaamattomuus. Monet suuryritykset ovat pystyneet käyttämään työvoimaa hyväkseen sekä länsimaisten ihmisten että paikallisen väestön kustannuksella. Myös kolmannen maailman maat ovat itse käyttäneet hyväkseen kansainvälisiä yrityksiä, jotka ovat siirtäneet tuotantoaan niihin. Esimerkiksi Kiina ja Intia ovat laatineet voimakkaan kansallisen strategian, jolla ne ovat pystyneet hyödyntämään länsimaisten suuryritysten pääomia. Ne ovat houkutelleet länsimaisia yhtiöitä maaperälleen, ja omien kansalaistensa työoloja polkemalla ne ovat saaneet kansantaloutensa kukoistamaan. Kiinassa, joka on maailman ainoa kommunistijohtoinen markkinatalous, kommunismi ja kapitalismi tekevät yhteistyötä ohittaen työväestön edut. Haittana kiinalaisten omalta kannalta on työolojen kurjuus länsimaihin verrattuna mutta hyötynä se, että kansantuote kasvaa jopa globaalin laman aikana. Kasvustrategian ja pienten myönnytysten kautta kommunistihallinto lunastaa olemassaololleen oikeutuksen kansan silmissä, ja muutoin se todennäköisesti kaatuisi. Länsimaalaisten kannalta vahinkoa tuottaa työpaikkojen siirtyminen Kiinaan mutta hyötyä Kiinassa tuotettujen hyödykkeiden halpuus. Kansantaloudelliset ratkaisut ovat syntyneet liberaalisti, spontaanisti ja kuin itsestään, sillä halvan työvoiman tarve on täyttynyt Kiinassa, ja länsimaihin on jäänyt korkean osaamisen työpaikkoja, joiden vuoksi länsimaiden elintaso on edelleenkin korkeampi. Lisäksi länsimaisten ihmisten palkat purevat Kiinassa valmistettuihin hyödykkeisiin vielä kohtalaisen hyvin, eli ostovoima on säilynyt entisellään, jopa parantunut.

Ilmiöllä on kuitenkin varjopuolensa. Niitä voidaan havainnollistaa skootterien valmistusta kuvaavalla esimerkillä. Mikäli skoottereita tehtäisiin edelleen Suomessa, ne maksaisivat kaupassa noin 3 000 euroa. Kuluttajilla olisi kuitenkin varaa maksaa tuo summa, sillä heillä olisi tässä tapauksessa työtä. Työläiset toimisivat valmistamiensa hyödykkeiden kuluttajina fordismin perusidean mukaisesti. Nykyään skootterit valmistetaan Kiinassa, ja halvimmat maksavat noin 700 euroa. Suomalaiset puolestaan pakotetaan olemaan työttöminä, ja siksi heillä ei ole valinnanvaraa, vaan he joutuvat ajamaan halpisskoottereilla. Ensin mainitussa vaihtoehdossa suomalaisella on duuni, omanarvontunto kunnossa, ja hän ajaa parempilaatuisella mopolla. Toisessa tapauksessa ihmisparka on toimeton, hänen itsekunnioituksensa on hukassa, ja ajoneuvona on reistaileva romu. – Kumpi vaihtoehto on parempi? Jälkimmäisessä tapauksessa voittavat vain kiinalaiset, ja häviäjiin kuuluu eurooppalaisten lisäksi myös luonto, kun käyttötavaroiden laatu heikkenee ja ne päätyvät aikaisemmin

jätteeksi. Lisäksi kuljetukset kuluttavat luonnonvaroja ja tuottavat suuren määrän ilmansaasteita, kun hyödykkeitä rahdataan maailman toiselta puolelta. Sen vuoksi kansallista etua olisi syytä painottaa ekologisissakin asioissa.

Kotimaisten laatutuotteiden valmistus on edelleen täysin mahdollista ja kannattavaa – mutta vain *suljetun talouden järjestelmässä*, jossa pääoma, työpaikat ja työvoima eivät liiku nykyiseen tapaan rajojen yli. Sen sijaan uusliberalistisessa järjestelmässä, jossa rajoja ei haluta tunnustaa, valtiot pystyvät hyödyntämään omia kilpailuvalttejaan vapaasti, mutta se tapahtuu työvoiman hintakilpailun kautta: tinkimällä työn hintaa alaspäin. Tämä puolestaan merkitsee, että asiassa kärsivät työntekijät, ei teollisuus, yritykset eivätkä valtiot – paitsi välillisesti.

Poliittinen vasemmisto on vastannut edellä esitettyyn haasteeseen vanhalla reseptillään: kehottamalla kaikkien maiden työläisiä liittymään yhteen ja tavoittelemalla kautta maailman yhtenäistä työvoiman hintaa. Globalisaation aikakaudella tämä oppi ei kuitenkaan pure, sillä ensinnäkin (1) jokaisessa maassa on oma hintatasonsa, eikä samapalkkaisuus ole sen vuoksi mahdollista. Toiseksi (2) jokaisella maalla, kansakunnalla ja yksilöllä on kansalliseen ja yksilöiden itsemääräämisoikeuteen perustuva suvereeni vapaus määritellä itse oman työnsä arvo, minkä johdosta eri kansat ja yksilöt näyttäytyvät toistensa kilpailijoina. Niinpä umpikujasta ei ole muuta ulospääsyä kuin se, että työnantajat ja työntekijät löytävät toisensa ja yhteiset etunsa *valtioiden sisällä*. Heidän kannattaisi sivuuttaa omat ryhmäkohtaiset intressinsä ja alkaa puhaltaa yhteen hiileen, jolloin myös valtioiden kilpailukyky paranisi. Suositan siis parempaan työyhteiskuntaan pyrkivälle Suomelle kansallismielisiä ratkaisuja, jotta maassamme kukoistaisi tulevaisuudessa jokin muukin tuotannonala kuin ruumisarkkuteollisuus.

Yhteiskunnallinen tehokkuus kasvaisi, jos valtioiden sisällä vallitsisi vahva kansallinen yksimielisyys. Sen sijaan maahanmuutto heikentää kansainvälistä kilpailukykyä kieli- ja kulttuurikonfliktien myötä, kun aikaa ja varoja kuluu kulttuurieroista johtuvien kitkojen voittamiseen. Koska Intian ja Kiinan tapaisissa maissa vallitsee vahva kansallinen yksimielisyys, ne pystyvät haastamaan Euroopan ja Pohjois-Amerikan teollisuusvaltiot kilpailuun, jonka tuloksena lännen suurvallat muuttuvat ennen pitkää eräänlaisiksi hyvinvoinnin ulkoilmamuseoiksi. Koomista on, että Euroopassa eletään ennen pitkää kuin Intiassa, kun taas Intiassa saavutetaan eurooppalaisen kehityksen taso väestön irtautuessa hindulaisesta välinpitämättömyyden ideologiasta. Näin länsimaat tulevat tukeneiksi ”gandhilaista ajattelua”, eivätkä länsimaissa pikapuoliin muut työskentelekään kuin työsuojelutarkastajat, ja kansalliset arvomme katoavat monikulttuurisuuden mereen.

On erehdys kuvitella, että kehitysmaiden asukkaat olisivat sellaisia suurisilmäisiä lapsia, jotka katsovat länsimaalaisia ihmisiä kuin uutta

jumalaa. Myös kolmannen maailman kansalaiset ovat ahneita oman edun tavoittelijoita, jotka näkevät rikkaana pitämänsä Lännen omana kilpailijanaan, vastustajanaan ja jopa vihollisenaan, jonka voittamiseksi he tekevät kaikkensa. Tämän merkiksi länsimaisen hyvinvoinnin ja siirtomaaimperialismin symboli, aristokraattinen brittiläinen automerkki Jaguar, siirtyi vähin äänin intialaisen Tata-konsernin omistukseen,[224] ruotsalaisen turvallisuuden perikuva Volvo myytiin kiinalaisille,[225] ja saksalaisen Volkswageninkin osakkeista 17 prosenttia omistaa Qatarin valtio.[226] Suuntaa antaa myös se, että kansainvälisen ”Forbes.com”-sivuston mukaan maailman kymmenen rikkaimman ihmisen joukkoon mahtui vuonna 2022 jo kaksi rutiköyhänä pidetyn Intian kansalaista.[227]

Miksi monikulttuurisuus on ristiriitaista?

Lukijaa saattaa ihmetyttää, miksi puolustan liberalismia mutta vastustan väestöjen, pääomien ja muiden tuotannontekijöiden vapaata liikehdintää. Osavastaus löytyy liberalismin ja uusliberalismin erosta. Liberalismi tunnustaa kansallisen edun, samoin sitä jyrkempi libertarismi. Keskeistä onkin, *missä* liberalistista politiikkaa toteutetaan ja *kuinka*. Johonkinhan rajat on joka tapauksessa vedettävä. Mitä nopeammin ja määrätietoisemmin maahanmuutolle piirretään rajat, sitä parempi. Nuo rajat joudutaan joka tapauksessa vetämään luonnollisista syistä. Maahanmuuton edettyä pitkälle sen hillitseminen tekee paljon kipeämpää kuin ongelman korjaaminen ajoissa.

Oman tulkintani mukaan liberaalia ja kansanvaltaista yhteiskuntaa voidaan parhaiten toteuttaa etnisesti, kielellisesti ja kulttuurisesti yhtenäisten kansallisvaltioiden sisällä. Miksi esimerkiksi Suomesta pitäisi tehdä monikulttuurinen valtio, kun maailma sinänsä koostuu useasta erilaisesta kulttuurista muodostaen monikulttuurisen kokonaisuuden? Monikulttuurisuus ei ole myöskään itseisarvo. Sen sijaan omaleimaisten yhtenäiskulttuurien olemassaolo on itseisarvo kyseisten kulttuurien jäsenille. Monikulttuurisuuden ja omien yhtenäiskulttuurien välinen arvoero johtuu siitä, että monikulttuuriselta yhteiskunnalta puuttuu omistava subjekti: se ei ole kenenkään omaisuutta, eikä sitä niin muodoin voida kokea omaksi. Koska sitä ei koeta omaksi, siihen ei liity sellaista arvoa eikä henkistä sitoutumista kuin henkilökohtaisesti merkitykselliseen omaisuuteen. Sen sijaan omalla kulttuurilla on aina arvoa, sillä se on kansojen itsensä luomaa ja sellaisena sydämen asia kansakuntien jäsenille. Monikulttuurisuuden ideologia muistuttaakin monessa suhteessa sosialismin ideologiaa, jonka kautta kansallisvaltiot yritettiin sopeuttaa yhtenäiskulttuuriin ja niistä yritettiin hioa omaleimaiset särmät pois. Todellisuudessa tällainen monikulttuurisuuden edistäminen kuolettaa itsenäiset ja alkuperäiset kulttuurit. Monikulttuurisuuden edistäminen johtaa para-

doksaalisesti monokulttuuriin eli mitättömään kulttuuriseen yksiarvoisuuteen, kun taas todelliset arvot ja merkitykset tuotetaan omaleimaisissa ja itsenäisissä erityis- ja vähemmistökulttuureissa, joita maailman kulttuureista on suurin osa. Kulttuurien kirjavuutta ja moniäänisyyttä pitävät siis parhaiten yllä itsenäiset kansallisvaltiot, kun taas kansallisten ristiriitojen lisääntyessä valtioiden sisällä yhteiskunnallinen tehokkuus heikkenee alenevan rajahyödyn lain mukaisesti. Uusista kulttuuriaineksista ja tulijoista voi aluksi olla jotain hyötyä, mutta aikaa myöten jokaisen uuden tulokkaan tuottama lisähyöty heikkenee ja kääntyy jopa negatiiviseksi. Jos optimaalinen taso ylitetään, kulttuurin perusta romahtaa.

Maahanmuuttoa ja siihen liittyvää monikulttuurisuutta ovat Suomessa pyrkineet edistämään lähinnä ne piirit, jotka ovat odottaneet maahanmuutosta olevan itselleen jotakin hyötyä. Heitä ovat olleet pakolais- ja turvapaikkakeskusten työntekijät ja sosiaaliviranomaiset, jotka ovat toivoneet saavansa työtä ja rahaa. Heidän toimintansa ei kuitenkaan tuota tässä yhteydessä henkisesti tai materiaalisesti nettovoitollisia arvoja vaan merkitsee pahimmillaan veden äyskäröimistä kaivoon. Sekundäärisektori kun ei tuota vaihtokelpoisia arvoja vaan pitää yllä huoltavaa verkostoaan.

Parhaalla hyötysuhteella ja kokonaisteholla yhteiskunta toimii ollessaan yksimielinen ja yksiaineksinen. Yksimielisyys voidaan löytää vain hyvän tahdon tuloksena, kun työnantajat ja työntekijät pääsevät sopuun tuotannon ehdoista. Yksimielinen yhteiskunta toteutuu välttämällä juuri sellaista ihmisvihaa, jota nousee helposti itsestään, jos väestöt pääsevät sekoittumaan ja niiden edut ajautuvat ristiriitoihin. Myös vieraiden valtioiden hallitukset saattavat saada toisessa maassa oleskelevasta omasta väestöstään painostuskeinon toista valtiota vastaan. Pelkkä ”suvaitsemisen” vaatiminen on tällöin epäjohdonmukaista, sillä suvaitseminen on alun perinkin valheellinen oppi. Suvaitsemisen käsitteen merkitys on ’siedän, mutta en hyväksy’. Työvoimapolitiikka on keskeisessä asemassa, kun ehkäistään maahanmuuttoa ja sen myötä mahdollisesti nousevaa rasismia sekä syrjintää. Aivan kuten J. K. Paasikivi aikoinaan lausui: ”Kaiken viisauden alku on tosiasiain tunnustaminen.”[228]

Ihmiset näyttävät tarvitsevan paljon sanoja ilmoittaakseen,
etteivät he tarvitse sanoja vaan tekoja.

Pakinoitsija Olli[229]

SUPERPLUSHYVÄ KAKSOISPUHE

Elovena-paketin kyljestä tutussa maatalous-Suomessa, jossa paikkakunnalta toiselle matkustelu ei ollut vielä kovin yleistä, kaukaa tulleet vieraat saatettiin laittaa yön ajaksi omaan petiin nukkumaan, kun taas talonväki

itse meni aittaan. Kohteliaisuus ja vieraanvaraisuus ovat nykyäänkin kauniita mutta petollisia asioita. Niiden taakse saattaa kätkeytyä ihanteita, unelmia ja valeita, jotka paljastuvat ja romuttuvat, mikäli toiset ihmiset eivät käyttäydykään vastavuoroisella tai muutoin odotetulla tavalla. Näin on paljolti käynyt, kun ulkomailta muuttaneet eivät ole sopeutuneet oloihimme, vaan he ovat alkaneet vaatia meidän olojemme mukauttamista heidän toiveisiinsa.

Esimerkiksi minä otan mielelläni hatun päästäni tai kengät jalastani, jos menen käymään kirkossa, synagogassa tai moskeijassa enkä vaadi uskonnon harjoittajia luopumaan omista normeistaan vuokseni. Mutta jos he puolestaan eivät vaadi sääntöjensä noudattamista vain omalla alueellaan vaan kaikkialla yhteiskunnassa, kyse ei ole enää molemminpuolisesta ja vastavuoroisesta kunnioituksesta vaan yksipuolisten ehtojen ja vaatimusten esittämisestä.

Maahanmuuton suosiminen, monikulttuurisuuden edistäminen ja työvoimapulasta pulputtaminen ovat vain yksi osa työelämän omaa valheellisuutta. Ei olekaan ihme, että luikurin laskeminen ja valeiden keksiskely ovat levinneet kuin kalat kaislikosta: suoraan työvoimapolitiikan piiristä maahanmuuttoa koskevaan retoriikkaan. Myös työelämän kieli ja asenteet ovat täynnä epärehellistä ja kömpelöä argumentaatiota, joka on siirtynyt sieltä muun politiikanteon piiriin. Ei siis ole vain niin, että maahanmuuttopolitiikkaan tai huoltosuhteeseen liittyvä laivanupotus olisi päätynyt osaksi työvoimapoliittista valehtelua, vaan työstä keskusteleminen itsessään on oikea verukkeiden ja tekosyiden runsaudensarvi.

Työelämän ongelmista keskustelemiseen liittyy aivan oma kielensä, joka vastaa orwellilaista uuskieltä omassa keinotekoisuudessaan. Sille ovat tyypillisiä monet uudissanat, joita voi kohdata niin työviranomaisten kuin yritys- ja työyhteisökonsulttienkin kielessä. Esimerkiksi ”mielipiteiden muokkaus”, ”toivottuun suuntaan kannustaminen”, ”tahtotilan luominen”, ”ostohalun herättäminen” ja ”ajatusmallien ohjailu” ovat kiertoilmauksia, joiden parempi synonyymi olisi ”propaganda”. Kiertoilmauksia käytetään, kun ei kehdata sanoa, että ihmisiltä vaaditaan jotakin tai että heitä pakotetaan. ”Muutosvastarinta” on sana, jota käyttämällä leimataan ja syyllistetään jokaista, joka epäilee tai tietää, ettei meneillään oleva painostus ole oikein. ”Työmarkkinavoimat” puolestaan on sana, jota käytetään neuvotteluissa, kun halutaan herättää mielikuva kasvottomista voimista, joille ihmiset eivät muka voi mitään.

”Kehityskeskustelulla” tarkoitetaan esimiehen ja alaisen välistä puhetilannetta, jossa yritetään selvittää ”sitoutumisen astetta” eli sitä, kuinka orjallisesti ihminen tottelee työnantajaa ja miten uhrautuvasti hän luopuu omista ajatuksistaan työpaikkansa hyväksi. Siten se kuvaa eräänlaista mielipidevankeuden muotoa. Sanat ”kustannustehokas”, ”turvallisuushaaste” ja ”säilöönottokeskus” kuvailevat rahan ja vallan maailmaa, hämärtävät asioita ja peittelevät todellisuutta sekä ohjaavat ihmisiä

kokemaan alisteisuutta, häpeää, hämmennystä ja huonommuutta. Miksi niitä ei voisi korvata sanoilla ”kannattava”, ”uhka” ja ”putka”? Fiksujen ekonomien – niiden parempien merkonomien – kielestä tutut sanat ”asiakasrajapinta” ja ”asiakkuusosaaminen” ovat huonoa suomea. Ensin mainittu ei merkitse mitään, ja jälkimmäisen sijasta voitaisiin puhua esimerkiksi ihmisten kanssa pärjäämisestä.

Oireellista onkin, että suuri osa kyseisistä käsitteistä on lähtöisin tieteeksi sanotun toiminnan piiristä: yliopistojen ja kauppakorkeakoulujen liikkeenjohdon laitoksilta, joissa asioita ”auditoidaan”, ”priorisoidaan”, ”resurssoidaan” ja ”prosessoidaan” ”ydinosaamisalueanalyyseissa”. Kyseessä näyttää olevan samanlainen tieteenala kuin mainospsykologia, jonka piirissä psykologiatieteen tuloksia sovelletaan liiketaloudellisiin päämääriin tieteen oman tehtävän, eli ihmisten tietoisuuden kasvattaminen ja vapauttamisen, sijasta. Emansipatorisen tehtävänsä asemasta nämä tieteenalat kylvävät siis ideologioita.

Tarkastelkaamme seuraavaksi erään aivan tavallisen suomen kielen sanan ideologisoitumista työelämän käänteissä.

”Kehittäminen” työelämässä

Kehittäminen on työelämän muotitermi. Julkinen hallinto ja työelämä ovat täynnä kehittämistä, kehittelijöitä ja kehittämisestä pidettyjä puheita. Kyseessä on dialektinen käsite, joka sisältää oman vastakohtansa: työskentely tietyn asian puolesta tosiasiassa vastustaakin sitä. Puhe kehittämisestä paljastaa, että puheena oleva asia ei kerta kaikkiaan kehity. Joskus nimeltä mainitun kehittämisen tehtävänä on suorastaan *estää* kehittyminen. ”Kehittäminen” on juuri tuota edellä mainittua muutosvastarinnan kohtaamista. Kehittämistä aletaan nimittäin harjoittaa silloin, kun työyhteisössä pitää toteuttaa ihmisten vastustamia asioita, esimerkiksi irtisanomisia. Kehittämistehtäviin palkatut henkilöt ovat kehitysjohtajia, sisäisiä tarkastajia tai koordinaattoreita. He ovat uudelleenjärjestelijöitä ja viilentäjiä, ja heitä pelkäävät kaikki.

Puhe kehittämisestä tunnustaa, että asiat ovat vielä kesken. Joskus ne myös jäävät ikuisen keskeneräisyyden tilaan, epäselvyyteen ja hämäryyteen, josta käytetään muodikasta ilmaisua ”prosessi”. Tämän prosessin pyörteissä kaikki on mahdollista. Kun yliopistolaitoksessamme pyrittiin Bolognan sopimuksen mukaisesti harmonisoimaan Euroopan yliopistojen tutkintojärjestelmät kaksiportaisiksi ja viisivuotisiksi, Suomenkin yliopistoissa alkoi ”opintojen kehittäminen”. Sitä varten perustettiin Walmiiksi Wiidessä Wuodessa -projekti.[230] Käytännössä se tarkoitti uusien hallintoinstrumenttien muovaamista, jotta opiskelijoita voitiin patistella valmistumaan nopeammin. Kehittämisen välineeksi markkinoitiin muun muassa portfolioiden kyhäämistä. Niiden kautta opiskelijoita ja jopa professoreita

velvoitettiin esittämään omaa kehua, luetteloimaan harrastuksiaan ja näpertelemään valokuva-albuminsa kanssa, ikään kuin heidän todelliset työnsä eivät olisi riittäneet puhumaan puolestaan. Tämäntyyppinen kehittäminen oli tietenkin täysin muodollista. Oikeaa *civis academicusta* kiinnostaa vain hänen todellisten tietojensa ja taitojensa kehittäminen ja oman itsensä ylösrakentaminen. Näistä sisällöistä syntyvät sitten hyvä yliopisto ja tieteenkin mahdollinen kehitys.

”Kehittämisen” taustalla vaikuttava kantasana on ”kehä”. Se viittaa asian ”panemiseen puihin”, sen saattamista ”kehiin”. Kehittämistä koskeva jankuttelu on eräs neuroottisen mielenlaadun muoto. Siihen liittyy erilaisia rajoitteita ja pakkomielteitä. Presidentti Urho Kekkosen ulkopoliittisessa liturgiassa kehittämisen käsite sai aivan tietyn korostuksen. Presidentillämme oli tapana toistella uudenvuodenpuheissaan, kuinka Suomen ja Neuvostoliiton suhteet olivat kehittyneet rakentavasti ja kuinka ne kehittyisivät tulevanakin vuonna entistä ystävällisempien ja myönteisempien suhteiden edelleen lujittamiseksi. Suomen virallisessa ulkopolitiikassa kehittämisen hokemisella oli aivan tietty tarkoitus. Ulkopolitiikka on sellainen sanankäytön alue, jossa hiuksenhienoilla korostuksilla määrätään koko sanoman sisältö. Tavalliset kansalaiset eivät yleensä ymmärtäneet kehittämistä koskevan toistelun merkityksestä hölkkäsen pöläystä. He pitivät kummallisena, miksi idänsuhteita piti jatkuvasti kehittää, syventää ja lujittaa. Ja kun niin oli tehty jo vuosikymmenien ajan, mitä oikeastaan oli tapahtunut? Jotain kummallista ja käsittämätöntä, kenties.

Sen sijaan ulkoasiainministeriön virkamiesten ja puheenkirjoittajien näkökulma oli tietoinen. Presidentti pantiin toistelemaan kehittämisen jatkuvuutta, vaikka sota-aikaisten vihollisuuksien tultua jo kauan sitten haudatuiksi mitään kehittämisen aihetta ei enää ollut. Syy ”kehittämisen” toisteluun oli seuraava: Kun tarpeeksi uskollisesti hoettaisiin, että Suomen ja Neuvostoliiton suhteita täytyy vieläkin kehittää ja että kehittäminen on ollut tuloksellista kaikista *esteistä ja vaikeuksista huolimatta*, samalla ilmaistaisiin, että Suomen tekemisessä sosialistiseksi *ei ollut vielä onnistuttu*, vaan tehtävä vaatisi lähes loppumatonta kehittämistä ja lujittamista ja olisi haasteena lähes ylivoimainen. Näin aloite Suomen ja Neuvostoliiton ystävällisten suhteiden edelleen kehittämisestä kaapattiin kotikentälle.

Kilpailemalla siitä, kumpi osapuoli vetäisi pitemmän korren liturgisten levyjen pyörittelemisessä, tavoiteltiin symbolista valtaa. Se, joka voimakkaimmin ja äänekkäimmin valittaisi kehittämisen tarpeellisuutta, onnistuisi parhaiten ilmaisemaan, kuinka keskeneräistä kaikki vielä on, minkälaisia vastoinkäymisiä ja uhkia kehittämisen tiellä kohdattaisiin ja kuinka välttämätöntä olisi sitoutua jatkuvan kehittämisen vaiheeseen sen ikävän loppuunsaattamisen sijasta.

Myös Mauno Koivisto turvautui isänmaan etua puolustaessaan kehittä-

misen käsitteeseen ja toisteli sitä virallisen ulkopolitiikan mukaisesti. Olisihan ollut merkittävä suunnanmuutos, jos kehittämisestä ja lujittamisesta olisi yllättäen luovuttu. Mieleen olisi tullut, onko kehittäminen saatu jo päätökseen, vai yrittävätkö suomalaiset vain luikerrella pois sosialismiin johtavalta tieltä. Niinpä idänsuhteita oli jatkuvasti ”kehitettävä”. Kehittäminen päättyi vasta, kun sen kohteena ollut järjestelmä romahti.

Kehittämisen käsitteellä ilmaistaan siis tekemisen *esteitä*. Puhumalla kehittämisestä itse asiassa puolustellaan vallitsevaa tilaa ja ilmaistaan vastarintaa. Kehittämisen käsite on luonteeltaan kontrapunktuaalinen, sillä vastarinnan motiivi sisältyy kehittämiseen itseensä. Samanlainen on esimerkiksi tieteellisen uran käsite, joka epäsuorasti tunnustaa, kuinka lapsenkengissään kaikki vielä on. Yleiskielessä poliittiset uudistukset naamioidaan usein kehittämiseksi, kun on tarkoitus peitellä sitä, että uudistus merkitsee huononnusta. Esimerkiksi pankkipalveluja ”kehitetään” muuttamalla ne maksullisiksi ja sulkemalla konttoreita. Sosiaaliturvaa ”kehitetään” leikkaamalla opintotukea. Nykyisin myös jäsenyyttä Euroopan unionissa ”kehitetään” yhä selvemmin liittovaltion suuntaan. Kun eräät liikemiehet yrittivät ostaa eduskuntaan pyrkivien poliitikkojen kannatuksen vuoden 2007 eduskuntavaaleissa, he rahoittivat suosikkiensa vaalikampanjoita peiteorganisaation kautta, jonka nimi oli ”Kehittyvien maakuntien Suomi”.

Suunnittelu- ja kehittämisretoriikan kautta mikä tahansa arkipäiväinen asia saadaan kuulostamaan tärkeältä, hallitulta ja jopa tieteelliseltä. Sitä saattaa ilmentää esimerkiksi ”Helsingin kaupungin leikkikenttien ja hiekkalaatikkoasiain kehittäminen, valvonta, suunnittelu, tarkkailu, seuranta, raportointi, ohjaus ja koordinointi”. Kiertoilmaisujen käyttäminen kertoo samasta käsitteellisestä hämärtämisestä, jonka tuloksena konttoristit ja keskusneidit muutettiin aikoinaan tradenomeiksi, postiljoonit logistikoiksi ja logiikan professorit palvelumyyjiksi. Työelämän käsitehimmennysten kautta ei koeteta ainoastaan kieltää tärkeiden ja arvohierarkioita sisältävien asioiden merkitystä, vaan niiden kautta yritetään luoda näennäistä arvoa sellaisille asioille, joilla sitä ei ole.

Sanoista on lyhyt matka todellisuuteen. Jos kieli on pilaantunutta, pilaantuu myös kielen kautta tarkasteltavaksi avautuva maailma.

Saneeraamisen kipeys

Kehittämisen pelätyin vaihe on saneeraus. Kun työelämässä ei enää tavoitella elämänlaatua eikä hyvinvointia vaan tehokkuutta tehokkuuden päälle, on tullut välttämättömäksi nipistellä työelämän rakenteita. Esimerkiksi 1970-luvun työehtosopimuksissa kirjaimellisesti määrättiin, että tietyn koneen ääressä pitää työskennellä tietty määrä henkilökuntaa, vaikka laitetta olisi pystytty pitämään käynnissä vähemmälläkin poru-

kalla. Nykyään työelämästä puristetaan maksimitehot irti pyörittämällä sorvia tai sellupannua minimityövoimalla. Se on tietysti tuottavuuden kannalta järkevää, mutta samalla myös ihmisten työssäviihtyvyys ja jaksaminen heikkenevät. Tämä on tulos saneeraamisesta. Se puolestaan seuraa merkityksettömän tuotteliaisuuden tavoittelusta eli siitä, että liikevoittojen on jatkuvasti kasvettava, vaikka siinä ei ole ihmisten kannalta sen suurempaa järkeä kuin tuossa liikatyövoiman leivissä pitämisessä pelkän työhyvinvoinnin vuoksi.

Jotta liikevoittoja voitaisiin kasvattaa, yritysten on syötävä toisiaan eli fuusioiduttava. Näin vähennetään kilpailijoiden määrää ja karsitaan päällekkäisiä kuluja. Yritysten on nujerrettava kilpailijansa, kunnes jäljellä on monopoli. Todellisuudessa kuvatunlainen ja näennäisesti ”vapaa” yhdistyminen johtaa vapaan talouselämän surkastumiseen ja kuluttajien sekä työntekijöiden taloudellisten toimintamahdollisuuksien vähenemiseen, kun keskenään kilpailevia liikeyrityksiä ja työnantajia on entistä pienempi määrä.

Samaan tapaan niin sanottu kuriliberalismi johti sosiaalipolitiikan alueella ”luopumisvaatimusten kakofoniaan” 1990-luvun lamavuosina, kun ihmisille ajateltua olemusvapautta alettiin käyttää sosiaalietuuksien leikkausten perusteena. Ihmisen julistaminen vapaaksi ja vastuulliseksi olennoksi, siis täydelliseksi oman onnensa sepäksi, alkoikin kaventaa ihmisten todellisia toimintavapauksia. Samalla koko liberalistinen filosofia on ollut vaarassa kääntyä itseään vastaan, kun ihmisten todelliset mahdollisuudet toteuttaa heille ajateltuja olemusvapauksia ovat heikentyneet. Vikaa ei ole kuitenkaan *vapauteen tähtäävässä filosofiassa itsessään* vaan siinä, että *kansallinen kokonaisetu* on sivuutettu.

Työelämässä ja yrityksissä leikkurilinja on johtanut paradoksien partaalle: kilpailu on suosinut keskittymistä, ja firmat ovat ahmineet toisiaan kuin kannibaalit. ”Rehellisen ja vapaan kilpailun” toteutumista valvomaan on täytynyt perustaa Kilpailu- ja kuluttajavirasto, josta on tullut yksi suomalaisenkin yhteiskunnan merkittävimpiä vallankäyttäjiä. Ristiriitaista on, että taloudellisen vapauden toteuttamiseksi vapautta on täytynyt kontrolloida entistä enemmän. Kilpailemisen omaan ideaan sisältyvät vapaus ja rajoittamattomuus. Siksi puhe ”vääristyneestä kilpailusta”, jota kilpailuviraston pitää korjata, on epäjohdonmukaista, kun kilpailu sinänsä tukee ja vahvistaa olosuhteiden vääristymistä. ”Vääristyminen” sisältyy jo kilpailun *olemukseen*.

Kilpailuviraston tehtävänä on nyt *edistää kilpailun toteutumista* pyrkimällä *hillitsemään kilpailua* eli pitämällä huolta siitä, että markkinoille jää vielä kilpailija. Kilpailusääntöjen rikkojille virasto lupaa ankaria sakkoja, vaikka virasto itse osoittautuu noilla toimillaan kilpailun liittyvien sääntöjen eli liberaalin säännöttömyyden rikkojaksi ja omavaltaisten poikkeussuositusten antajaksi. Esimerkiksi matkapuhelinoperaattoreiden määrän lisäystä selittää nyt se, että puhelinverkkoja omistavat ja yllä-

pitävät operaattorit on velvoitettu vuokraamaan verkkojaan myös kilpailijoiden käyttöön ”terveen kilpailun” varmistamiseksi. Näin on siitä huolimatta, että verkko saattaa olla vuokraavan operaattorin itsensä rakentama ja oma. Perusteena tasapuolisille äidinvaistoilleen valtiovallalla on käsityskanta, että niukkuuden leimaamat radioaallot muodostavat yhteisen luonnonvaran, jota sen pitää säännellä.

Myös yritysten väliset kartellisopimukset voivat johtaa firman konkurssitilaan. Euroopan unioni ”tukee” yritysten kilpailua rankaisemalla kilpailusääntöjen rikkojia verisesti. Vuoden 2003 lopulla se langetti suomalaiselle Outokumpu-yhtiölle 18 miljoonan euron sakot kupariputkien kilpailukartellin ylläpitämisestä erään italialaisen yrityksen kanssa.[231] Syyskuussa 2004 Outokumpu ilmoitti luopuvansa kuparintuotannosta kokonaan. Kun taloudelliset toimijat eivät saa solmia vapaasti sopimuksia oman toimintavapautensa varmistamiseksi, tämä ohjaa yrityksiä sulautumaan toisiinsa. Kun kilpailija poistuu, kannattavuus kasvaa. Juuri tästä syystä alkaa saneeraus ja tarpeettomien liiketoimien myynti. Saneerauksen toteuttamiseksi on olemassa kaksi tapaa: bulimiamalli ja anorektiamalli. Sen mukaisesti on kaksi tapaa tehdä vararikko. Niistä toinen on elää leveästi yli varojen ja tehdä kerralla konkurssi. Toinen on leikata ja saneerata anorektisesti niin kauan, että jäljellä ovat vain luut.

Suomessa saneeraaminen alkaa yleensä firman myymisestä ulkomaalaisille sijoittajille, jotka ovat vailla omaatuntoa. Esimerkiksi valtion firmoja myytäessä yritys on usein kaupattu suureksi osaksi tai kokonaan. Uusi omistaja aloittaa sitten pilkkomisen. Näin tapahtui, kun Partek myytiin Koneelle. Uusi omistaja rahoitti kaupan myymällä yrityksen elinvoimaiset osat sekä karsimalla ja leikkaamalla muita toimintoja. Seurauksena oli rajuja työvoiman supistuksia.[232] Tätä tulosta edelsi epätietoisuus Partekin omasta strategiasta. Jos yrityksessä ei tiedetä, miten edetä ja mihin keskittyä, seuraus on, että jokin pääomataho ennen pitkää kaappaa yrityksen, pilkkoo sen osiin, pitää terveet osat ja laittaa rahat liiveihinsä.

Esimerkiksi Nokia myi tappiollisen televisionvalmistuksensa ajoissa kokonaan pois. Jos yrityksen johdolla ei ole selvää strategiaa eli tietoa, mihin se pyrkii, kaappauksen ja saneeraamisen on vaara olemassa. Ne ovat tilaisuuksia todellisille ostajille. Tuloksena on nurkanvaltauksia tai pankkikaappauksia, joista saatiin klassisia esimerkkejä 1980-luvun lopulla, kun Helsingin Osakepankki tuli myydyksi Suomen Yhdyspankille ja useat muutkin pankit fuusioituivat. Omistussuhteiden äkilliset muutokset merkitsivät kaaosta työelämässä. Myös 1990-luvun alussa alkanut lama tarjosi herkullisia tilanteita yrityskaappareille. Vuonna 1993, jolloin yritysten pörssiarvot olivat painuneet ennätyksellisen alas, kuka tahansa saattoi ostaa esimerkiksi Wärtsilän koko osakekannan 700 miljoonalla markalla eli summalla, jonka saattoi nostaa heti kaupan jälkeen yrityksen kassasta.[233]

Paha saa palkkansa.

Ikävä totuus

UUSILMIÖISTÄ PYSYVÄISONGELMIIN

Työelämässä menestyminen on alkanut vaatia tietynlaista neroutta. Sitä kutsutaan ”keinojen” osaamiseksi mutta joskus myös ”talentiksi” (englannin kielen ’lahjakkuutta’ tarkoittavan sanan mukaisesti). Harmillista on, että todellisten taitojen sijasta esille pääsevät silmänkääntäjien ja keinottelijoiden kyvyt. Tämä ei tietenkään merkitse, että kaikki pyrkyrit olisivat pörssikeinottelijoita. Sen sijaan suuri osa tavanomaisissakin työpaikoissa toimivista henkilöistä alkaa olla teeskentelijöitä, joiden työn tulokset ovat yhtä arvottomia kuin heidän keinottelunsa.

Seuraavassa luon katsauksen työelämän uusilmiöihin, joihin kuuluvat muiden muassa talentit ja osaamismestarit, hampurilaistyöpaikat ja työvoiman vuokraus sekä ulkoistaminen ja yksityistäminen. Myös niiden takaa paljastuvat työn ja tuotannon klassiset suhteet, jotka liittyvät rahaan.

Lahjakkuusvaatimukset ovat usein tekaistuja. Synnynnäisiin ja apriorisesti olemassa oleviin ”lahjakkuuksiin” viittaaminen siirtää huomion pois tosiasiasta, että suurin osa työelämän taidoista on tuotettu oppimisen, harjoittelun ja kokemuksen kautta. Potentiaalisten kykyjen aktualisoituminen eli lahjakkuuksien esiin kuoriutuminen vaatii yleensä kovaa työtä. En tiedä yhtään lahjakasta matemaatikkoa enkä oopperalaulajaa, joka olisi päätynyt ammattiinsa treenaamatta ahkerasti. Sen sijaan pelkän ”talentin” hehkuttaminen banalisoi kulttuuria kahdessa suhteessa. Ensinnäkin se myöntää aiheettomasti kiitosta keskinkertaisuudesta, saa ihmiset luottamaan liikaa itseensä, tuottaa viimeistelemättömiä työsuorituksia ja estää ihmisten kehittymisen johtaessaan koulutuksen ylenkatsomiseen. Ja toiseksi on tuotettu myös eräänlaista ”huiputusta”: ihmiseltä edellytetään, että hän ”huippu” myös mitättömän yksinkertaisissa työtehtävissä, joista apinakin suoriutuisi kunnialla. On esimerkiksi vaadittu, että ihmisen pitää olla lahjakas pullojenjärjestelijä supermarketissa, ja että tehtävään pitää liittyä ”talenttia”. Käytännössä tämänkaltainen ”huiputus” on ihmisten pilkkaamista.

Talentit ja osaamismestarit

Tässä teoksessa työksi on myönnetty vain sellainen toiminta, jossa tuotetaan henkisiä tai materiaalisia arvoja. Mitä työelämän niin sanotut talentit ja osaamismestarit sitten tekevät työkseen? Mitä arvoja he tuottavat? Vastaus: he suunnittelevat näyttökuvakkeita matkapuhelimiin. Onko siis digitaalinen LCD-kuva henkinen tai materiaalinen arvo? – Entä känny-

kästä kuuluva piipitys? Kannattaako maksaa mainostoimistolle 100 000 dollaria sloganista ”from innovation to communication”? Miten maailmaa valaisee iskulause ”everything is possible”? Onko Jippiin portaali parempi kuin Saunalahden Serverin? Kannattako vaihtaa Zerofortyyn, kun siinä saa perusmaksulla ne tekstarit? Kannattaako kysymyksiin edes vastata, kun eräs tietotekniikka-alalla työskentelevä ystäväni totesi minulle juuri äsken, että tämä teknomedia-ala on pelkkää haippia?

Muotialojen edustajat ovatkin eräänlaisia oman aikamme hobitteja: työteliäitä mutta harmittomia kuhnureita, jotka pitävät juhlista, tanssimisesta ja hauskoista jutuista ja joilla sattuu olemaan hallussaan tämän historiallisen ajankohdan valtasormus. Kenties on hyväkin, että oman aikamme hallitsemiseen tarvittava metallirengas kimaltelee juuri teknologisten pragmatistien sormessa, sillä aivan niin kuin Sormusten Herraa koskevan tarun kirjoittaja arveli: ystävällisten mutta ei kovin periaatteellisten hobittien käsissä se ei liittynyt mihinkään sellaiseen, mikä varsinaisesti on hyvää tai pahaa, kun taas periaatteista kiinnostuneiden sormessa tuon kapistuksen valta olisi ollut aivan liian suuri.[234]

Nyt, kun enin osa ihmisten perustarpeista on tullut markkinoiden tyydyttämiksi, tekniikka on keskittynyt ratkaisemaan ongelmia, joita ihmiset eivät enää koe ongelmiksi. Mutta miten olla kokematta koko elämää tekniikaksi ja tekniikkaa itseään ongelmaksi? Miksi juuri teknisillä aloilla toimivien työpanos olisi muka arvostettavampaa kuin esimerkiksi balettitanssijan, joka ei saa työstään mitään palkkaa, kertaluonteista esityskorvausta lukuun ottamatta? Varmaankin siksi, että aikamme teknologiset muotiammatit ovat niin ylivoimaisen haluttuja. Ja haluttuja ne ovat samoista syistä, joiden vuoksi Lenita Airisto varoitti meitä lamavuosina siitä, ”ettei kaikkien tarvitse olla insinöörejä tai sairaanhoitajia”.[235]

Atk-suunnittelijana ja järjestelmäasiantuntijana on helppoa ja turvallista olla. Sellaiseksi tulee, jos ei pane vastaan. Trendivaatteisiin sonnustautunut nuori sanoo opiskelevansa ”ammattikorkeakoulututkintoa uuden median koulutusohjelmassa, digitaalisen tuotannon suuntautumisvaihtoehdossa”. Se on sama kuin sanoisi: ”Itsetehostukseni on mittavaa, koska en ole kukaan enkä mikään, mutta minun täytyy mainostaa tulevia rahojani, niin kuin television Miljonääri-Jussin tai it-insinöörin, jonka hienon auton jokainen kyllä näkee kadulla mutta josta jokainen kysyy: mitä olet oikeastaan tehnyt hankkiaksesi tuon kalliin ajopelin?” Tämä ei tietenkään vaadi persoonalta mitään. Kuka tahansa kelpaa. Nykyisten muotiammattien arvostus johtuu siitä, että kaikki osaavat olla nimettömiä. Lisäksi heidän kysyntänsä työmarkkinoilla on vetänyt suhteellisen hyvin. Mitä järkeä muutoin olisi olla *traffic assistent*, *brand manager*, sisällöntuottaja, *innovation advisor*, *business opportunity director* tai joku muu *nobody*, jolta työvoimaneuvojakin kysyy: ”Siis mitä sä todella osaat?” Amerikkalaisissa toimintasarjoissa tällaisen reippaan ja rehdin jokapaikanhöylän nimi oli yksinkertaisesti *Frank*.

Hampurilaistyöpaikat ja työvoiman vuokraaminen

Pääoman maastapaon vastalahjaksi Suomeen rantautuivat 1990-luvun lopussa niin sanotut ”roskatyöpaikat” ja ”hampurilaistyöpaikat”, joita on pidetty joustavuuden esikuvina. Hampurilaisbaareissa työskenteleville ei edes yritetä luoda pysyviä työpaikkoja, ja työn saamisen ehtona on luopuminen muun muassa palkkaehdoista ja tasa-arvon pyrkimyksistä. Tällaisen *instant*-työn on ajateltu sopivan esimerkiksi opiskelijalle, joka ei aio jäädä yritykseen pitemmäksi aikaa, mutta käytännössä roskatyöpaikka-ajattelun levittäytyminen työelämään on syönyt vakituiset työpaikat tietyiltä aloilta kokonaan. Esimerkiksi vaatetusliikkeissä ei enää juuri muita olekaan kuin pelkkiä pätkä- ja osa-aikatyöläisiä, muutamaa esimiestä lukuun ottamatta. Tavallaan se on ymmärrettävää, sillä vaatekauppa on eriytynyt nuorisolle ja varttuneemmalle väelle tarkoitettuihin liikkeisiin. Koska ihmiset kuitenkin (monien pettymykseksi ja trendikkään pukeutumisen vastaisesti) vanhenevat, koettaisiin kai outona, jos kaksikymppisille tarkoitetuissa liikkeissä olisi myyjinä viisikymppisiä, jo kolmekymmentä vuotta palvelleita myyjiä. Siksi on ehkä luontevaakin, että ura kiertää. Mutta ongelma on, että työsuhteiden katkonaisuuden vuoksi ammatissa toimimisen *yleiset ehdot* ovat huonontuneet.

Työelämän kuumimpiin uudissanoihin kuuluu tätä nykyä ”palveluyrittäjä”. Palveluyrittäjä on yhden henkilön firma, jossa yksilön oma työpanos organisoidaan yrittäjätoiminnaksi. Palveluyrittäjänä voi toimia esimerkiksi parturikampaaja, joka pitää tuoliaan jonkun toisen omistamassa parturiliikkeessä täydentäen palvelua esimerkiksi ruuhka-aikaan. Palveluyrittäjäksi ryhtymistä tarjotaan usein vakituisille työntekijöille irtisanomisten sijasta ja työttömyyden vaihtoehtona. Käytännössä se tekee ihmiset entistä riippuvaisemmiksi yhdestä ja samasta toimeksiantajasta: vanhasta pomosta. Toiminta siis jatkuu, mutta työnantajalla ei ole entisiä velvollisuuksia, ja voiton hän kaappaa jopa entistä suurempana: veloittamalla palveluyrittäjältä kiinteää vuokraa. Aikaisemmin hän vain myi työntekijänsä työpanoksen eteenpäin.

Siirtolaistyöläisyyttä ja roskatyöpaikkoja enemmän ihmisen arvoa halventaa työvoiman vuokraaminen. Kun työelämää leimaavat yhä enemmän tilapäisyys ja sattumanvaraisuus, työvoiman pitää siirtyä salamannopeasti sinne, missä kertaluonteinen hätätyö on tarjolla. Tämä ei silti merkitse, että vuokratut työntekijät olisivat mitään iskurityöläisiä. Työvoimaa vuokraamaan on Suomeenkin perustettu yksityisiä välitysfirmoja, jotka lähettelevät kauppateknikoiden ja siivoojien armeijoita koteihin ja konttoreihin: aina sinne, missä katastrofaalinen jouluale, vesivahinko tai kiinteistöremontti on menossa. Tällainen työntekijä on mitä suurimmassa määrin orja. Työvoiman vuokraaminen on keino kiertää työlainsäädännön kautta työnantajalle lankeavia velvollisuuksia. Vuokratusta työvoimasta

pääsee yhtä nopeasti eroon kuin epäterveen yrityksen vuokratuista tiloista, pöydistä, konttorituoleista ja laskukoneista. Ihminen säntäilee eri työpaikkojen ja hänen työsuorituksiaan vuokraavan firman välillä.

Vuokratyövoimalla teetetään useimmiten työtä, joka on sesonkiluonteista ja usein mitä suurimmassa määrin arvotonta. Ilman sitä tultaisiin hyvin toimeen, niin kuin tultaisiin toimeen ilman jouluryysistä ja muotitrendejä. Siirtotyöläisyys ja vuokratyö ovat merkkejä työelämän myllerryksestä ja kaaoksesta, jonka tuloksena asiat kääntyvät nurin niskoin.

Työvoiman vuokraaminen on yleistynyt viime aikoina myös arvostettujen ammattien piirissä. Samalla kun julkisen sektorin lääkäreitä on vähennetty ja terveyskeskusten määrärahoja on supistettu, säästöjä on haettu vuokraamalla osa henkilökunnasta. Eräässä väitöskirjatutkimuksessa kuitenkin todetaan, että lääkäripäivystyksen ostaminen yksityiseltä yritykseltä tulee kunnalle kalliimmaksi kuin päivystys omalla lääkärityövoimalla.[236] Joensuun perusterveydenhuollon päivystyksen vastaavan lääkärin Timo Mäntysen tutkimuksessa verrataan 14 ostopalvelulääkärin ja yhtä monen virkalääkärin päivystystoimintaa lähes tuhannen potilaskäynnin osalta. Tutkimuksessa on havaittu, että kokemattomat vuokralääkärit lähettävät potilaita jatkotutkimuksiin huomattavasti useammin kuin virkalääkärit. Kustannusten lisäys ei kerro vuokrattujen lääkärien tunnollisuudesta tai siitä, että virkalääkärit olisivat huonompia kuin vuokratut, vaan siitä, että virkalääkärit ovat kokeneita ja tietävät, mitä muita vaihtoehtoja on kuin kirjoittaa lähetteitä eteenpäin.

Vuokralääkärien käyttö on paljastanut myös toisen ongelman: kun kunta luopuu lääkäreistään, kotimaisten työnantajien rooli työmarkkinoilla heikkenee. Esimerkiksi Suomessa vuonna 2000 perustettu vuokralääkäreitä välittävä MedOne Oy osoittautui omistajilleen kultakaivokseksi, ja 115 miljoonan liikevaihdon vuonna 2007 tehnyt yhtiö ylpeilikin pari vuotta sitten olevansa suurin julkisen sektorin kumppani terveyspalveluissa. ”Kumppanuus” tarkoitti tällöin sitä, että kunnat ulkoistivat MedOnelle kuutisenkymmentä terveyskeskusta, osastoa ja palvelutaloa. Niinpä yrityksen arvon noustua sen omistajatahot fuusioivat firman sitä huomattavasti suurempaan pohjoismaiseen Attendo-konserniin. Helsingin Sanomien selvityksen mukaan reppulääkärifirman toimitusjohtaja Pertti Karjalainen nappasi tällöin 22 miljoonan euron pääomatulot, ja yhteenlaskettuna MedOnen kolmikymppinen omistajakatras sai pääomatuloja 52 miljoonaa euroa.[237]

Suomalaisia yrityksiä on ajautunut ulkomaiseen päätösvaltaan myös, kun suuri osa yksityisistä katsastusasemista on myyty ulkomaille. Vaikka yrityskaupoista on saatu kertaluontoista myyntituloa, josta myös julkinen talous on päässyt verotuksen kautta osingolle, toiminnasta koituvat jatkuvat liikevoitot kertyvät kuitenkin ulkomaalaisten omistajien taskuihin.

Välttämättömiä peruspalveluja yksityistämällä Suomen valtio ja kunnat sahaavat omaa oksaansa: palvelujen hinnat nousevat, kun yksityisiä

yrityksiä ohjaa pelkkä taloudellisen voiton tavoittelu. Jos vähävaraisille ihmisille tarkoitettuja palveluja yksityistetään, tulonsiirroiksi aiotut subventiomuodot muuttuvat käytännössä rikkaimman väestönosan tukemiseksi. Lopulta voitot korjaa kansainvälinen kapitalisti, jonka kassaan yritysten operatiivisesta toiminnasta kertyvät rahavirrat päätyvät.

Ulkoistaminen ja yksityistäminen

Työvoiman vuokraaminen on eri asia kuin niin sanottu keikkatyöläisyys. Keikkatyöläisiksi sanotaan ihmisiä, jotka palkataan tehtäviin määräajaksi. Heillä voidaan myös teettää sopimuksesta jokin urakka. Sen sijaan työvoiman vuokraaminen liittyy yksityistämiseen, ja yksityistämisen eräs askel on ulkoistaminen.

En suinkaan ajattele, että moraalisesti kestävää ja taloudellisesti kannattavaa työtä voitaisiin tehdä vain valtion tai kuntien piirissä. Sitä tehdään tietenkin yrityksissä, jotka joutuvat lisäksi kilpailemaan keskenään. Vaikka niiden toiminta onkin tästä syystä tehokasta, kannattavuutta tavoitellaan kuitenkin usein laadusta tinkimällä, hintoja nostamalla tai säästämällä työvoimakuluissa. Tulos ei aina ole optimaalinen, ja siksi yksityistäminen ja ulkoistaminen eivät sovi *kaikille aloille*, varsinkaan sellaisille, joilla toimimiseen julkisyhteisöillä olisi sosiaalinen, taloudellinen tai turvallisuusintressi.

Yksityistäminen ja ulkoistaminen muuttuvat rahastukseksi helpoiten juuri lakisääteisillä aloilla. Lakisääteisten palvelujen tarjoamisella rikastuivat esimerkiksi Inspecta Oy:n eli entisen Valtion teknillisen tarkastuskeskuksen johtajat. Vuonna 1995 siitä tehtiin ensin valtion liikelaitos ja 1998 valtionyhtiö, kunnes se yksityistettiin ja myytiin MB Rahastoille ja yhtiön johdolle. Vuonna 2007 Inspectan osti brittiläinen sijoitusyhtiö 3i. Johto piti tällöin osan omistuksestaan, mutta rahasti osan. Tämä yhdessä optioiden laukeamisen kanssa toi heidät lehtien verolistoille. Yhtiön entinen toimitusjohtaja Simo Hassi sai tällöin 3,1 miljoonaa euroa ansiotuloa ja saman verran pääomatuloa. Kun yhtiön toiminnasta noin puolet on Hassin mukaan lakisääteisiä tarkastuksia,[238] voidaan sanoa, että yrityksen johto käytti valtion säätämiin tarkastuspakkoihin perustuvaa firmaa rahasampona kiskoessaan tuloja kansalaisten selkänahasta.

Valtion yritysomaisuutta on usein sanottu Kekkosen perinnöksi, sillä se luotiin Urho Kekkosen presidenttikaudella. Kekkosta muistellaankin kaihoten juuri silloin, kun kruununkalleuksien myyntiä arvostellaan. Tiettyjä suurisuuntaisia yrityksiä ei olisi voitu perustaa Suomeen ilman riittävää taloudellista selkänojaa. Esimerkkejä tarjoavat kaivosteollisuus sekä lento- ja rautatieliikenne. Ne ovat vaatineet valtion kokoisen toimijan. Valtion mukanaolo on ollut välttämätöntä usein myös metsäteollisuuden suuria investointeja vaatineissa hankkeissa. Valtion kannattaa pysytellä

tiettyjen alojen omistajana, enemmistöosakkaana tai jopa monopolin ylläpitäjänä esimerkiksi turvallisuusstrategisista syistä. Sen vuoksi valtionyhtiöt onkin nykyisin luokiteltu yhtiöihin, joihin liittyy vahva omistajaintressi ja niihin, joihin ei liity. Tämäkään ei merkitse, että viimeksi mainitut pitäisi ilman muuta myydä pois. Valtio luonnollisesti odottaa kaikilta sijoituksiltaan myös tuottoa ja jää siksi moniin yrityksiin vähemmistöosakkaaksi.

Esimerkiksi Finnairia pidetään yrityksenä, jonka omistamiseen valtiolla on strateginen intressi. Maamme on eräänlainen saari, jonka yhteydet ulkomaailmaan riippuvat paljolti lentoliikenteestä. Lisäksi kansanedustajille kelpaavat Finnairin kotimaanvuorojen ilmaisliput. Kun jonkin yhtiön yksityistäminen aloitetaan, sen toiminnot yleensä ensin ulkoistetaan. Esimerkiksi Finnair on ulkoistanut jo suuren osan kotimaanlennoistaan yksityiselle yhtiölle. Seuraava askel yksityistämisen tiellä on viedä firma pörssiin, jossa sen osakkeista voidaan käydä vapaasti kauppaa. Finnair on toteuttanut tämän vaiheen jo. Lopulta valtio saattaa sopivan tilaisuuden tullen myydä omistuksiaan ja rahoittaa niillä juoksevia menojaan, jolloin mitään korvaavaa omaisuutta ei tule tilalle. Kyse on siis omaisuuden laittamisesta lihoiksi, aivan kuten Turmiolan Tommin talossa, mikä saattaa saada myös Lepikon torpasta kotoisin olleen Kekkosen kääntymään viimeisillä leposijoillaan.

Hyvin hoidetulla omaisuudella on tietysti myös ottajia, ja esimerkiksi Finnairia ovat kärkkyneet venäläiset sijoittajat islantilaisten bulvaanien kautta. Entä mikä on tuo strateginen turvallisuusintressi? Valtiohan ei nykyisin puutu yritysten toimintaan edes ollessaan niissä osakkaana. Valtio ei siis ole niin sanottu aktiivinen omistaja, joka neuvoisi, miten yrityksiä pitää johtaa, vaan tyytyy ainoastaan omistamaan niitä. Kun Kemijärven sellutehdas lopetettiin keväällä 2008 ja tuotanto siirrettiin ulkomaille, valtio ei puuttunut peliin, vaikka se omisti osan yrityksestä, vaikka paljon suomalaisia joutui työttömiksi ja vaikka valtion puuttumattomuutta arvosteltiin julkisessa sanassa. Valtionyhtiöiden omistajuutta säätelevien lakien mukaan valtiolla myönnetään olevan pelkkä sijoittajaintressi. Entä onko valtio samanlainen sijoittaja kuin yksityinen pääomasijoittaja, jota kiinnostaa vain taloudellinen voitto? – Ei ole, sillä valtio olemme me Suomen kansalaiset, ja siksi valtiolle pitäisi tunnustaa aina myös kansakunnan hyvinvointia edistämään tähtäävä sosiaalipoliittinen intressi. Erityisen selvä tämän intressin olemassaolo on tapauksessa, jossa taloudellisesta kannattavuudesta ei ole epäilystä, vaan yhtiö tuottaa voittoa, kuten Kemijärven sellutehdas, eikä toimintaa tarvitsisi kyseenalaistaa taloudellisista syistä. Kyse olikin tuossa tapauksessa vain siitä, että enemmistöomistajien mielestä voittoa ei kertynyt tarpeeksi.

Tuotannon loppumisesta voidaan toisaalta arvostella myös työntekijäpuolta. Esimerkiksi paperiala on hinnoitellut itsensä ulos kansainvälisestä kilpailusta, ja sen kannattaisi tinkiä palkkansa sellaiselle tasolle, että tuo-

tannon pitäminen Suomessa olisi myös työnantajalle kannattavaa. Paperiteollisuutta lopetettaessa työpaikan saa nyt pitää entistä harvempi, vaikka leipä pysyykin heidän pöydässään entisen levyisenä. Jos palkkoja suostuttaisiin alentamaan, leipänsä saisi pitää useampi, vaikka se olisikin yksittäisiä työntekijöitä ajatellen kapeampi. Mutta eipä hätää: tilalle tulee teollisuutta kyllä. Esimerkiksi Kemijärvellä lopetetun sellutehtaan paikalle tuli puuliimatehdas, mikä paljastaa koko kupletin juonen. Tuotannon muoto vaihtuu juuri siksi, että puun liimaajilla on sellumiehiä alemmat palkat. Kyse on siis eräänlaisesta teknis-taloudellisesta evoluutiosta. Saman ilmiön merkiksi myös Uudenkaupungin autotehdas sai paljon surkutellun Porschen-valmistuksen tilalle huippuedistyksellisen hi-tec-tuotteen, Fisker Karma -hybridiauton, joka kulkee osittain sähköllä,[239] samoin kuin Uudestakaupungista myöhemmin tulleet Mersutkin. Ja Kuusankoskella sijaitsevan Voikkaan paperitehtaan tiloihin nousi Googlen kuumana käyvä palvelinkeskus,[240] joka perustettiin Suomeen täällä vallitsevan viileän ilmaston ja ”rauhallisten poliittisten olojen” vuoksi.

Palkkaus

Tässä vaiheessa pyydän lukijoiltani anteeksi: olen unohtanut monta tärkeää asiaa, muiden muassa palkkauksen. Pakinoitsija Ollin *alter ego*, ajattelijanimimerkki Otso Kirjosiipi, lausahtaa eräässä mietelmässään, ettei oppi ojaan kaada, se kaataa palkkakuoppaan.[241] ”Tilatkaa maisterille auto”, sanottiin vielä 1950-luvun Komisario Palmu -hullutteluissa. Tuohon aikaan maisterikin oli jotain. Nykyään maisteri ei yllä samaan arvostukseen kuin heinäpelloilla huhkiva ylioppilas ennen, ja tohtoreiden yli on jyrätty pahemmin kuin maistereiden koskaan. Tämä näkyy myös palkkauksessa.

Tutkimus kertoo, että akateemisesti koulutetut saavat työuransa aikana ikävuosien 16–64 välillä keskimäärin 14 prosenttia parempaa palkkaa kuin ammattikoulutetut.[242] – Siis peräti 14 prosenttia, ei esimerkiksi 5 prosenttia tai 2 prosenttia! Tämä antaa ammattikoulutettuja edustavalle SAK:lle tilaisuuden vaatia entistä parempia palkkoja ja tuloerojen tasoitusta, ”jotta tasa-arvoon päästäisiin”. Sama tutkimus kertoo myös, että akateemisten alojen ”muita parempi” palkkaus selittyy akateemisesti koulutettujen ”hyvällä” työllisyystilanteella, jonka vuoksi heidän ei tarvitse loikoilla työttöminä ja tulottomina. Kun tuloja nostaa siis jatkuva työssäkäyntikin, on pääteltävä, että työssä ollessaan akateemisten tuloero ammattikoulutettuihin verrattuna kaventuu tuosta 14 prosentista vielä pienemmäksi.

OECD:n piirissä tehty tutkimus puolestaan valottaa, että Suomessa akateemisesti koulutetut pääsevät taloudellisessa suhteessa yhtä hyville päiville kuin ammattikoulutetut vasta noin neljäkymmentävuotiaina eli

opintolainansa maksettuaan.[243] Akateemisesta koulutuksesta ei ole siis ainakaan Suomen oloissa mitään taloudellista hyötyä. Myös neljäntoista prosentin marginaalisen eron tuottaa se, että akateemisten alojen keskiarvopalkkaa nostavat yksityislääkärien ja asianajajien ammattikunnat, joiden piirissä työskentelee muutamia huipputuloisia ihmisiä. Sen sijaan luokanopettajat, kirjastonhoitajat ja muut alipalkatut saavat pitkän kouluttautumisensa päätteeksi pari tuhatta euroa brutto. Siivousfirmasta lohkeaa saman verran, vaikka siellä ollakseen ei tarvitse tietää mitään, osata mitään eikä vastata juuri mistään.

Nyky-Suomessa sivistyksestä saa nettomaksaa. Kouluttautuminen on taloudellinen uhraus. Se merkitsee riskinottoa, joka ylittää käytännön ammatteihin liittyvän riskinoton. Korkeakoulutetut ovat arvostettuja Ranskassa, Saksassa ja Yhdysvalloissa. Eri alojen asiantuntijoille on runsaasti toimintaresursseja. Jopa yliopistouran alussa on harvinaista, jos tohtorin pitää työskennellä alle sadan tuhannen euron vuosipalkalla. Sen sijaan Suomen Akatemian tutkijatohtori saa samaa palkkaa kuin raitiovaununkuljettajat keskimäärin.[244] Kuljettajan penkille puolestaan johtaa kahden kuukauden kurssi. Palkkauksen pitäisi perustua ansioihin ja osaamiseen. Tilanne selkiintyisi, jos tekijöitä vaihdettaisiin. Tutkija menisi neljännesvuoden kurssin jälkeen ajamaan raitiovaunua. Tarvittaessa hän voisi ajaa vaununsa vaikkapa päin työvoimatoimiston seinää. Mutta saisiko raitiovaununkuljettaja edes kymmenen vuoden pakkokoulutuksen jälkeen aikaiseksi yhtään kieliopillisesti virheetöntä lausetta? Akateemisten työntekijöiden muita paremman palkkauksen pitää perustua kouluttautumisen yksilöltä vaatimaan taloudelliseen uhraukseen, henkisen sitoutumisen vaatimukseen sekä korkeatasoisten tietojen ja taitojen harvinaisuuteen yhteiskunnassa.

Kuusi- ja seitsemänkymmentäluvulla monet yliopisto-opiskelijat hoilasivat, että ”työläisten ja akateemisten edut ovat yhteiset”. Todellisuudessa ne eivät ole eivätkä ole koskaan olleet. Tämän vastaväitteen toteajia on turha syyttää vastakohtaistamisesta. Jaottelu ei ole keinotekoisesti luotu, vaan se on aito todellisuuden ominaisuus. Politiikan tutkimuksen näkökulmasta voidaankin ihmetellä, miksi 1960- ja 1970-luvun opiskelijaliike hurahti äärivasemmistolaisuuteen ja samastui työväenliikkeeseen, vaikka edes kaikki työläiset eivät itse tehneet niin. Tämä selittynee sillä, että vasemmistolaisuudessa nähtiin tuon ajan ainoa keino kanavoida yhteiskuntakriittisiä mielipiteitä, kun vallitseva todellisuus koostui sota-ajan ahdistuksille rakentuvasta pataporvarillisuudesta. Nykyisin on muitakin vaihtoehtoja olla aktiivinen. Silti suuri osa akateemisista opiskelijoista hakeutuu edelleenkin työväenliikettä edustavien puolueiden taakse – miksi? Oma vastaukseni on: opiskelijoiden ja akateemisen väen taloudelliset olot ovat niin huonot, että he automaattisesti tulevat kommunisteiksi, sillä heitä pidetään köyhyydessä ja kurjuudessa. Jos opiskelijoita haluttaisiin rohkaista olemaan adekvaatilla tavalla älyllisiä, heille olisi myön-

nettävä kunnon taloudelliset resurssit niin, ettei kenenkään tarvitsisi ryhtyä stalinistiksi pelkän katkeruuden vuoksi. Syy yliopistomarxismin syntyyn ja siihen liittyneiden epäadekvaattien kapinamuotojen taakse ryhmittymiseen olikin kurja tulonjako, jota ylläpiti SAK ja jonka seurauksena duunari tienasi enemmän kuin pitkälle koulutettu akateeminen. Todellisuudessa opiskelijoiden ja työväenliikkeen edut ja arvot eivät ole koskaan olleet yhteiset, vaikka molemmat menivätkin lopulta samaan petiin.

Pohjoismainen sosiaalidemokratia on johtanut järjettömään palkkauspolitiikkaan. Muurarit ja kirvesmiehet kiskovat pääkaupunkiseudulla 4 000 euroa kuukaudessa, koska rakentajista on pulaa. Nuoret eivät kuitenkaan enää valmistu kyseisiin ammatteihin, vaikka koulutuksen tuotantolinjat ovat olemassa. Raksalinjojen pitäisi valmistaa yhtä paljon tekijöitä kuin ennenkin, mutta käytännössä harva valmistuu, sillä nuoret oppivat dokaamaan jo peruskoulussa. Niinpä suorittavia työntekijöitä haalitaan Venäjältä ja Virosta. Myös vuorineuvos Martin Saarikangas joutui television ajankohtaisohjelmassa käpälälautaan ulkomaalaisten hitsarien roudaamista koskevista taannoisista kannanotoistaan, kun hänen lausuntojaan oli ymmärretty niin, että ne näyttivät ulkomaalaiskriittisiltä.[245] Masa oli epäillyt Etelä-Saimaa-lehden haastattelussa muun muassa sitä, onko työvoiman maahantuonti oikein, kun maassamme on työttömyyttä, joka tosin on alueellista ja koettelee esimerkiksi Pohjois-Suomea. Se, mitä hän sanoi, oli että työvoiman saantiongelmia ei voida ratkaista työvoiman massatuonnilla.[246] Ensinnäkään se ei riitä kattamaan koulutetun työvoiman tarvetta, ja lisäksi tällä tavoin maahan saadaan kielipuolista työvoimaa, jonka työteho ei ole kotimaisen väärtti.

Tilastokeskuksen vuonna 2009 julkaiseman tutkimuksen mukaan suomalaiset ovat tulleet toimeen hyvin, sillä palkansaajat ansaitsivat huhti–kesäkuussa keskimäärin 2 940 euroa kuukaudessa. Palkansaajien säännölliset ansiot nousivat samana ajanjaksona 5,1 prosenttia vuoden takaiseen verrattuna.[247] Enemmistö suomalaisista jäi kuitenkin keskipalkan alle, sillä keskipalkkaa nostavat suurituloisten ansiot. Esimerkiksi jos on 20 kappaletta kutakin – 500, 1 000, 1 500, 2 000 ja 2 500 euroa kuukaudessa tienaavia – ja neljä henkilöä, jotka tienaavat 25 000 sekä yksi joka tienaa 60 000 euroa kuukaudessa, niin heidän palkkojensa keskiarvo on noin 2 950 euroa. Keskiarvoa paljastavampi olisikin mediaani, eli keskimmäinen palkka, joka löydetään, kun palkansaajien ansiot pannaan suuruusjärjestyksessä jonoon. Edellä mainitun esimerkin mediaani olisi vain 1 500 euroa. Vuonna 2021 kokoaikaisten palkan- ja palkkionsaajien kokonaisansioiden keskiarvo oli Suomessa 3 734 ja mediaani 3 314 euroa.

Tuloeroista kertoo palkkojen keskiarvon ja mediaanin välinen erotus. Jos palkkojen keskiarvo on korkeampi kuin mediaani, heikosti palkattuja on enemmän kuin hyvin palkattuja, ja mikäli keskiarvo olisi mediaania alempi, hyvätuloisia olisi enemmän kuin huonotuloisia. Suuri poikkeama

keskiarvon ja mediaanin välillä kertoo suurista tuloeroista. Suomalaisten keskimmäinen palkka on tätä nykyä noin 400 euroa pienempi kuin keskiarvopalkka. Ero ei ole suuri, kuten se on suurten elintasoerojen maissa, esimerkiksi Yhdysvalloissa, Venäjällä ja muutamissa kehittyvissä maissa. Suomesta saatavaa lukuarvoa voidaan kuitenkin pitää merkittävänä, sillä sitäkään ei synny ilman, että mittaukseen mahtuu huomattavan suurituloisia yksilöitä ja paljon verraten pienipalkkaisia. Keskiarvopalkan ja mediaanin ero onkin kasvanut noin vuosikymmenessä sadalla eurolla. Erotuksen kasvu kertoo tuloerojen kasvusta hyvätuloisten eduksi, mihin syynä on työelämän kurjistumiseen johtanut politiikka.

Pelkkien bruttotulojen vertailu ei anna luotettavaa kuvaa tuloeroista, sillä Suomessa kasvavat nimenomaan *verojen jälkeisten* eli *käytettävissä olevien tulojen* erot. Suomi oli pitkään pienten tuloerojen maa, mutta tätä nykyä Suomi kuuluu niiden teollisuusmaiden joukkoon, joissa tuloerot kasvavat nopeimmin. Tuloerot ovat kasvaneet 1990-luvun alkupuolelta lähtien, mikä ohjaa kysymään, onko tulohaitarin levenemisen syynä ollut lama, laman jälkeinen nousukausi vai suomalaisyritysten kansainvälinen menestyminen. Ensisijaisesti tuloerojen kasvu johtuu *veropolitiikasta*. Tuloerojen kasvun takaa paljastuu Esko Ahon hallituksen jo vuonna 1993 tekemä verouudistus, jossa ansiotulojen ja pääomatulojen verotus eriytettiin toisistaan. Ansiotuloja verotetaan progressiivisesti, eli veroprosentti nousee tulojen noustessa. Sen sijaan pääomatuloja verotetaan tasaverolla, mikä tällä hetkellä on joko 30 tai 34 prosenttia. Esimerkiksi 50 000 euron vuosittaisista ansiotuloista veroprosentti on suurempi kuin miljoonien eurojen pääomatuloista.

Suomessa verosuunnittelusta on tullut erittäin houkuttelevaa niille, joille se on mahdollista. Esimerkiksi pörssin ulkopuolisissa perheyhtiöissä omistaja-johtaja voi päättää, ottaako hän yhtiöstään ankarasti verotettua palkkaa vai lievemmin verotettuja osinkoja. Päätöstä helpottaa se, että pörssissä listaamattoman yhtiön osingot ovat osittain myös verovapaita!

Hallitukset ovat väristä riippumatta keventäneet verotusta viime vuosina. Jatkuvat veronkevennykset ovat halkoneet kansaa ja merkinneet sitä, että lähinnä hyvätuloiset ja työssäkäyvät ovat saaneet lisää rahaa. Sen sijaan häviäjinä ovat olleet julkisia palveluja tarvitsevat pienituloiset, kun kevennykset on maksatettu peruspalveluista tinkimällä tai tekemällä ne maksullisiksi. Tätä kautta veronkevennykset ovat kiertyneet maksettaviksi julkisen palvelun maksuina. Koska maksut eivät sisällä progressiota, kyseinen politiikka on tukenut eniten tienaavien etuja. Entä miten nämä verotusratkaisut ovat vaikuttaneet työelämään?

Ansioihin perustumattomat tuloerot eivät ole motivoineet ihmisiä, vaan ne ovat johtaneet epäoikeudenmukaisuuden kokemuksiin, työhalukkuuden heikkenemiseen ja siihen, että yhteiskunnassa on alettu vaatia verottamalla tapahtuvia tulonsiirtoja. Sekä tuloerojen että tuloeroja tasoittamaan pyrkivän verottamisen kautta välittyy kuitenkin konflikti-

suhde. Tuloerot luovat konfliktin – niin myös verottamisen kautta tapahtuvat tulojen siirrot. Siksi verottaminen ei ole oikea ratkaisu, vaan *tulontasauksen pitäisi tapahtua palkkauksen kautta*. Jos ihmisille maksettaisiin kohtalaista palkkaa ja myönnettäisiin pysyviä työsuhteita, verotuksellisia tulonsiirtoja ei tarvittaisi. Tämä motivoisi työntekoon paremmin kuin pelkkä tuloerojen lietsoma ahneus, jonka taloudelliset hedelmät osuvat lopulta vain harvojen käsiin ja nekin enemmän onnenkantamoisten kuin todellisten ansioiden mukaisesti – aivan niin kuten optioiden tapauksessa.

Ensisijaisesti työelämän motivaatio-ongelmia pitäisi korjata kunnollisilla työsuhteilla ja palkkauksella. Verotuksen kautta tapahtuvat tulojen siirrot pitäisi nähdä viimesijaisina ratkaisuina, joilla pikemminkin korjattaisiin työelämässä aikaansaatuja tulojen vääristymiä. Niinpä ihmisille pitäisi luoda todellinen mahdollisuus kartuttaa omaa varallisuuttaan ja päästä sitä kautta paremmille päiville: kehittämään omaa elämäänsä työn kautta. Tällöin ihmisten riippuvuus tulonsiirroista vähenisi, ja verotusta voitaisiin alentaa, mikä edelleen tukisi yksityisen varallisuuden kartuttamista.

Oman mallini ihanteena on siis yksityisomistus, eikä näkemyksiäni tule sekoittaa siihen vasemmistolaisperäiseen ajattelutapaan, jonka mukaisesti lisäarvoa ajatellaan luotavan vain toisia ihmisiä verottamalla eli ottamalla. Omassa mallissani lähdetään siitä, että lisäarvo tuotetaan työn kautta. Mutta työ pitää tehdä ihmisille kannattavaksi myös toisenlaisin keinoin kuin poliittinen oikeisto on ajatellut. Oikeiston keinoina ovat olleet tuloerojen kasvattaminen ja verotuksen vähentäminen. Samanaikaisesti suuret tuloerot ovat kuitenkin lisänneet verottamisen painetta, kun sosiaalimenot ovat kasvaneet. Niinpä esimerkiksi Kokoomuksen perinteisesti suosima ajattelukaan ei ole toiminut. Ainoa kestävä ratkaisu, jolla voidaan sekä motivoida työntekoon, lisätä ihmisten varallisuutta että vähentää verotusta on se, että ihmisten asemaa työelämässä parannetaan: palkkaus saadaan kohdalleen ja työsuhteista tulee tarpeeksi pitkiä, mikä on sekä työnantajien että omaa asuntoa havittelevien työntekijöiden etu. Nykyisessä globalisaation maailmassa tämä merkitsee, että työnantajien ja työntekijöiden pitäisi löytää kummankin intressiryhmän yläpuolella oleva kansallinen etu ja pyrkiä tämän yhteisen edun toteuttamiseen.

Veropolitiikka

Hallitukset ovat kokoonpanosta riippumatta siirtäneet verotuksen painopistettä palkkatulojen verottamisesta kulutusveroihin. Tämä on ollut samanlaista kissanhännänvetoa kuin edellä selitetty työelämän kurjistaminen ja siitä seurannut tulontasauksen vaatimus. Työn verotusta on vähennetty perusteena se, että työstä täytyy tehdä taloudellisesti kannattavaa. Näin on luotu harhakuva, että ihmiset vaurastuvat ja saavat

palkallaan enemmän hyödykkeitä. Työn verotus on siirretty kuitenkin kulutuksen verottamiseen, minkä merkiksi entinen 16 prosentin liikevaihtovero nostettiin 24 prosentin arvonlisäveroksi. Matti Vanhasen hallitus uhkasi korottaa arvonlisäveron jopa 25 prosenttiin ja poistaa muutamia erityistuotteita, kuten kirjoja ja elokuvalippuja, koskevat alennukset.[248] Tällä tiellä todennäköisesti myös jatketaan.

Veropolitiikassa on tehty kolme suurta virhettä. Ensinnäkin (1) palkkatulojen verottamista on vähennetty sekä yksilöiden että valtion perusturvallisuuden kustannuksella. Toiseksi (2) pääomatuloverosta ei ole tehty progressiivista, vaan se kohtelee sekä pienten pääomatulojen saajia että keskituloisia palkansaajia kohtuuttoman ankarasti. Kolmanneksi (3) Suomi pitää yllä raskasta perintöverojärjestelmää, joka on luonteeltaan ideologinen.

Miksi sitten palkkatuloja pitäisi verottaa? Vastaus saadaan, kun pohditaan palkkatulojen luonnetta: ne ovat yleensä – tai ainakin oman olemuksensa puolesta niiden *pitäisi* olla – jatkuvia, eli palkkatuloista on mistä ottaa. Kun ihmisellä on tuloja, niitä voidaan verottaa, sillä työskentelyn myötä verotettavaa tuloa karttuu. Sen sijaan omaisuuden tai pääomatulon verottaminen johtaisi nopeasti siihen, että omaisuus kuluisi pois. Jos työelämän suhteet järjestettäisiin edellä kuvailemallani tavalla terveelle pohjalle, eli ihmisille maksettaisiin kunnon palkkaa, sitä voitaisiin myös verottaa tavalla, joka koettaisiin reiluksi. Ihmiset maksaisivat ansaitsemastaan palkasta veroa ja saisivat vastikkeeksi yhteiskunnalta kunnon palveluja. Työelämää ja palkkausta koskevien korjausten tuloksena myös verotus voitaisiin saada moraalisesti kestävälle pohjalle.

Entä miksi kulutusveroja ei pitäisi nostaa? Jos palkkatulojen verotusta kiristetään, tuotteiden hintojen ei pitäisi nousta. Palkkatulojen verotuksen pienentämiselle on perusteeksi usein mainittu se, että sitä kautta kulutus kasvaisi ja talous elpyisi, kun käteen jäävän rahan määrä nousisi. Todellisuudessa tämä lisäisi niukkuutta, mikä kiihdyttäisi inflaatiota. Toiseksi hinnat tahtovat nousta jo siksikin, että verotusta siirretään koko ajan kulutusveroihin. Kulutusverot ovat kieltämättä hyvä instrumentti, kun ihmisiä ohjaillaan pohtimaan tarkemmin kulutuspäätöksiään. Esimerkiksi lisäämällä lentoliikenteen verotusta ja keventämällä junalippujen verotusta ihmisiä voidaan ohjata ekologisiin valintoihin. Tämä mahdollisuus menetettäisiin, jos arvonlisävero yhtenäistettäisiin neljäsosaan kaikkien tuotteiden hinnasta. Kulutusverojen lisäämisessä pitää siis olla valikoiva ja maltillinen.

Edelleen on vastattava kysymykseen, miksi pääomatulojen verottamisesta pitäisi tehdä progressiivista. Ensinnä mieleen tuleva vastaus on yleinen oikeudenmukaisuuden vaatimus: suurista pääomatuloista on mistä verottaa, eivätkä suuret pääomatulot ole suinkaan aina reilusti ansaittuja, kuten näimme jo osakekauppojen kirouksia tarkastellessam-

me. Toiseksi: pääomatulovero kohtelee pieniä pääomatuloja nyt erittäin ankarasti. Esimerkiksi metsänomistaja pakotetaan maksamaan sadan vuoden välein saamastaan 10 000 euron puunmyyntitulosta yhtä monta prosenttia veroa kuin suursijoittaja maksaa jokavuotisista ja suhteellisen säännöllisistä osinkotuloistaan.

Tiedän kyllä, että valtiot kilpailevat pääomatulojen veroprosentillaan ja koettavat pitää investoinnit omassa maassa sekä yrittävät jopa houkutella lisää sijoituksia (mikä ilmentää sitä usein painottamaani tosiasiaa, että nationalismi on osa kaikkien kansantalouksien strategiaa). Tiedän myös, että Suomen pääomatulojärjestelmä *tuottaa* tällä hetkellä kohtalaisen hyvin, kun sijoittajat pitävät investointinsa maassa. Mutta samalla paljastuu myös se, että kyseinen järjestelmä suosii yksipuolisesti rikkaita.

Olenkin sitä mieltä, että järjestelmää pitäisi tarkistaa oikeudenmukaisuuteen liittyvistä syistä. Pienet pääomatulot, kuten metsän myyntiin tai esimerkiksi oman asunnon myyntiin ja vähäisiin luovutusvoittoihin liittyvät tulot, pitäisi vapauttaa verosta kokonaan. Sen sijaan suurten pääomatulojen verotusta pitäisi nostaa. Omaisuusveron taannoinen poistaminen oli sinänsä oikein, mutta sen tulee myös riittää helpotukseksi suurituloisille pääomanomistajille. En kannata myöskään kiinteistöverojen enkä muun omaisuuteen kohdistuvan verotuksen lisäämistä vaan verotuksen painon siirtämistä takaisin ansiotulojen verottamiseen, kunhan työsuhteet ja palkkaus saataisiin kuntoon.

Entä sitten perintövero, tuo suomalaisen verotuskäytännön vihattu ominaispiirre? Nykyisin rintaperilliset joutuvat maksamaan yli 20 000 euron arvoisesta perinnöstä veroa 7 prosenttia. Arvon ylittäessä 40 000 euroa vero on 10 prosenttia ja arvon ylittäessä 60 000 euroa 13 prosenttia. 200 000 euron perinnöstä vero on 16 ja miljoonan perinnöstä 19 prosenttia. Perintövero on siis progressiivinen, ja sen joutuvat perilliset maksamaan, vaikka kuolinpesää ei jaettaisi. Lesken asumissuoja ei auta paljoa tilanteessa, jossa valtio tulee surevien ihmisten kukkarolle ja vaatii asuntovarallisuudessa olevan omaisuuden myymistä, jotta perintövero saataisiin maksettua. Tällainen vero on rikos kansalaisia vastaan. Perintöveron kohteet on jo hankittaessa verotettu, eikä niitä pidä verottaa uudestaan. Ihmiset ovat maksaneet sekä tuloveron, mahdolliset muut omaisuuden hankkimiseen liittyvät verot ja lopulta myös veroa ostamistaan hyödykkeistä. Lisäksi peritylle varallisuudelle vuosien myötä kertynyt arvonlisä tai korko on usein taannut pelkän inflaatiosuojan omaisuudelle, eikä se ole tuottanut sellaista arvonlisää, johon valtiolla olisi oikeus.

Palkkatulojen verottaminen perustuu siihen, että jonkun tehdessä jollekin jotain *työnteon edellytyksistä* huolehtii osittain valtio. Niinpä valtio katsoo, että sille kuuluu osuus *työssä* tuotetusta arvosta. Mutta on vaikea kuvitella, että kenenkään ihmisen *kuollessa* syntyisi sellaista taloudellista arvoa, jonka valtio jollakin tavoin saisi aikaan. Perintövero on täysin ideologinen ja omistamisvihamielinen vero, joka loukkaa ihmis-

ten itsemääräämisoikeutta ja perustuslaillista omaisuudensuojaa, ja se pitäisi poistaa. Esitys yksiportaiseen perintöverojärjestelmään siirtymisestä oli yksi taannoisten lainvalmistelijoiden suurimpia hullutuksia, sillä se olisi korottanut lähisukulaisten perintöveroa ja alentanut keskenään vieraiden ihmisten veroprosenttia.

Halukkuutta perintöveron poistamiseksi on ollut paitsi kansalaisten, myös puolueiden piirissä. Taannoinen hallitus teki kuitenkin virheen aikoessaan poistaa perintöveron vain yrittäjiltä ja maatilatalouden harjoittajilta. Niinpä esitys kaatui perustuslakivaliokunnassa perustuslaillista yhdenvertaisuutta loukkaavana.[249] Perintövero voi tietenkin saattaa perheyrityksen tai maatilan vararikon partaalle. Toisaalta yrittäjät ja maanviljelijät perivät yleensä *tuotantovälineitä*, joilla voidaan tuottaa lisää arvoa ja joiden perimisestä voidaan siten maksaa myös veroa. Sen sijaan perityllä omalla asunnolla tai muulla palkansaajan varallisuudella ei useinkaan voida leipoa lisää rahaa, ja siksi perintövero olisi pitänyt poistaa *nimenomaan palkansaajilta* sekä pieniltä perinnöiltä. Itse vaadin perintöveron poistamista kaikilta lähisukulaisilta kansalaisryhmästä ja ammatista riippumatta.

Julkisyhteisöjen rahoitusta koskeva verolinjaukseni on seuraava:

1) Kulutuksen verottamisen sijasta pitää suosia edelleenkin palkkatulojen verottamista, mutta vastapainoksi työsuhteet ja palkkaus on järjestettävä kuntoon.
2) Pääomatulojen verottamisesta pitää tehdä progressiivista.
3) Perintövero pitää poistaa lähisukulaisilta.

Verottaminen on päättymätön kehä. Verotusta tarvitaan esimerkiksi vähäosaisista huolehtimiseen. Tulonsiirrot ovat kuitenkin filosofisesti katsoen pelkkiä ongelmien hoitomuotoja, eikä niillä voida ratkaista syrjäytymisen syitä eikä pulmia. Ne voitaisiin järjestää kuntoon parantamalla työelämää. En siis puhu korkean veroasteen puolesta. Sitä vastoin verotusta pitäisi vähentää, kunhan ihmiset voisivat hankkia tuloa työelämässä, eikä julkisen vallan holhousta tarvittaisi entiseen tapaan.

Suomessa verotuksen kokonaisaste on lähes 85 prosenttia. Tämä tarkoittaa, että jokaisesta satasesta 85 euroa kiertää julkisen talouden kautta. Palkastasi 40 prosenttia menee ensin valtionveroon ja kunnallisveroon. Tehdessäsi käteen jäävällä osalla ostoksia jokaisen ostoksen loppusummasta kilahtaa 8–24 prosenttia valtion kassaan arvonlisäverona. Muut kulutus- ja välilliset verot pitävät huolen siitä, että ansaitsemastasi satasesta vain 15 eurolla saat todella jotain. Vain tämä kuluu johonkin substantiaaliseen, jolla on välitöntä arvoa: 15 %. Tyylikästä on satamarkkasen selkään kuvatun joutsenen lento, mutta kaiken aitouden hinnalla.

Jotta työnteosta tulisi jälleen kannattavaa ja jotta ihmiset voisivat myös ostaa työvoimaa eli maksaa toisille ihmisille palkkaa, veroastetta

olisi alennettava. Myös minun on säästettävä rahaa kahden viikon ajan voidakseni ostaa tietokoneen korjaajalta yhden tunnin työn. Ei ole ihme, että työntekijöiden palkkaamista vältellään ja kukaan ei haluaisi maksaa mistään mitään. Jos veroja päästäisiin alentamaan, töihin houkuttelevat tuloerot voitaisiin tuottaa muulla tavoin kuin korottamalla palvelujen hintoja. Tuotteiden ja palvelujen moninkertaisesta verottamisesta johtuu, että palvelujen loppusummassa hinta kasautuu. Tavaroiden kiertäessä kädestä käteen verottaja ottaa joka välistä siivun arvonlisäveron, tuloveron ja yritysverotuksen muodossa.

Euroopan unionissa on vallinnut verotuksen alelinja, sillä Euroopan maat ovat tähän asti harjoittaneet verokilpailua. Suomessa on esiintynyt halua alentaa ajoneuvoveroa, tuloveroa ja ruoan arvonlisäveroa. Selvää on, ettei kaikkia veroja voida yhtä aikaa alentaa tai poistaa, kun Suomen valtiolla on maksamatonta velkaakin noin 140 miljardia euroa, eikä eläkepommista selvitä siirtämättä rasituksia valtion budjetteihin. Suomen tilannetta helpottaa suhteellisesti se, että myös Euroopan unionin maat joutuvat kiristämään verotusta oman eläkepomminsa vuoksi. Keinot, joilla tilanteesta päästään eteenpäin, ovat ensinnäkin työn tuottavuuden nostaminen, jolloin sekä arvotuotannon että työn laskennallisen tuottavuuden olisi parannuttava merkittävästi. Toinen keino on julkisten menojen karsiminen. Julkisten menojen karsinta liittyy perustulojärjestelmään siirtymiseen. Sitä on moitittu kalliiksi, mutta todellisuudessa se säästäisi valtion ja muiden julkisyhteisöjen varoja.

What a bigger lie, the more they buy.

Diktaattorien nykyaikaa

PERFORMANSSEJA JA KOREOGRAFIAA

Aikana, jolloin ”työ miehen tiellä piti”, ihmiset tarvitsivat työtä oman elämänsä hallintaan. Nykyään työtä tarvitsevat lähinnä ne ihmiset, jotka ilman kontrollia ja valvontaa menettäisivät toimintakykynsä ja turhautuisivat. Työ voidaan mieltää luovan ja aloitteellisen toiminnan esteeksi. Aivan vastaavasti halua tehdä työtä pidetään orjaluonteen paljastuksena ja paheena. Tästä oirehtien 23-vuotias nuori totesikin City-lehden jutussa, että ”vain luuseri tarvitsee työtä elämänhallintaansa varten”.[250]

Työelämään sitoutumiseen tai sen ulkopuolelle jättäytymiseen liittyy muitakin arvoja kuin raha. Kun suuri osa työpaikoista on sellaisia, joissa ei enää tuoteta selviä arvoja, on luonnollista, että nuoriso vieraantuu töistä. Miksi pelata World of Warcraftia työpaikan tietokoneella, kun voi tehdä sitä kotioloissakin?

Tässä luvussa työelämän ongelmia ei tarkastella enää pelkän rahan, ansaitsemisen eikä toimeentulon kysymyksinä vaan virtuaalisen eli kuvit-

teellisen maailman ilmiöinä. Kun työ on menettänyt kytköksensä arvojen tuottamiseen, on ymmärrettävää, että ihmiset pyrkivät oikeuttamaan itseään mielikuvilla, tempuilla, lavasteilla, kulisseilla ja performansseilla eli esityksillä.

Narratiivinen narraus

”Elämme nykyään kertomus- ja huomiotaloudessa.” Lause on yrityskonsultti Jari Sarasvuon.[251] Samantapaisia ajatuksia on esittänyt myös brittisosiologi Scott Lash. Hänen mukaansa kyky hallita informaatiota sekä kyky sopeutua uusiin tilanteisiin, irrottautua rutiineista ja siirtyä tilanteesta toiseen ovat ammattitaidon tärkeimpiä ominaisuuksia.[252] Selitys siihen, miksi konsultti ja tutkija näyttävät olevan samaa mieltä, piilee harhakuvan takana: tutkijan mielestä työn muuttuminen teatteriksi ei ole suinkaan *ongelmatonta*. Samalla kun kassaneideiltä ja putkimiehiltä on alettu vaatia varsinaisten työsuoritustensa lisäksi myös esiintymiskykyä ja taitoa osallistua työnantajiensa semioottisten kokonaiskertomusten rakentamiseen, myös jäljelle jääneiden aitojen työtehtävien arvo on joutunut uuteen valoon.

Sarasvuon mukaan julkisuusarvon saavuttamisesta on tullut menestymisen ehto: elämää ”keräilyn, kasvatuksen ja koneistumisen taloudessa” (Sarasvuo unohtaa kirkon ja käsitteiden talouden) voidaan pitää jo sivuutettuna vaiheena, ja yhteiskunnassa menestyminen edellyttää osallistumista johonkin tiettyyn kertomukseen ja sen mukaiseen toimintaan. Työntekijältä saatetaan vaatia myös oman elämäntarinan kertomista niin, että sen aallonharjalla voi saavuttaa suosiota. Kun tarkoituksenamme on ymmärtää työyhteiskunnan mekanismeja ja tilaa, olisikin lyhytnäköistä sivuuttaa ne vaikutukset, joita kertomuksilla on käsityksiimme.

Tutkimusotetta, joka myöntää tarinoiden vaikutuksen ihmisten elämään, sanotaan narratiiviseksi. Tieteellisen ajattelutavan mukaan ihmisten ei pitäisi kuitenkaan jäädä kertomusten vangeiksi (kuten työntekijät usein jäävät) tai käyttää niitä välineellisesti hyväkseen (kuten konsultit), vaan koettaa nähdä niiden yli. Narratiivisuuden tunnustamisen ei siis pidä olla myöntymistä kertomusten määräysvaltaan vaan tietoista tulkintataitoa ja kykyä tehdä hallitsemiseen tai manipulaatioon tähtäävien tarinoiden juoni tyhjäksi.[253]

Huomio- ja kertomustalouden kaavoissa työpaikan saa yleensä ihminen, jolla on takanaan ”hyvä stoori”. Hyvyyden määritteleminen muodostuu tällöin sovinnaisuuden palvonnaksi, joka kieltää älyllisyyden ja palkitsee keskinkertaisuudesta sekä normeihin sopeutumisesta. Huomio- ja kertomustaloudesta puhuminen ovat sanoja, joilla voidaan sekoittaa suoritusportaan pää. Narsismiin vedotessaan ne tekevät ihmiset helposti villeiksi: ”Ajattele mitkä mahdollisuudet ovat käsissäsi – olet sentään

maisteri, ja sinusta voi tulla vaikka suuren firman kauppamatkustaja!" Myös huomionkipeys ja kaikenlainen helmien kalastelu pienentävät ihmisten persoonaa, kun taas tietty etäisyys julkisuuden valokeilasta suurentaisi. Sivustakatsojat puolestaan menevät viihdyttämisen lankaan antaessaan televisio-ohjelmien johdatella itseään, vaikka he tuntevatkin markkinointimiesten motiivit.

Onnetonta huomio- ja kertomustalouden normeissa on se, että ihmiset alkavat teeskennellä rikasta ja hyvinvoivaa luodakseen myönteistä stooria. Ennen vanhaan sanottiin, että Tuppurainen toimii Tappuraisen takuumiehenä, kun tarkoitettiin, että köyhät ihmiset takaavat toistensa velkoja. Siinä oli sentään jonkinlaista solidaarisuutta. Nykyään Tuppurainen ja Tappurainen eivät takaa vaan kadehtivat toisiaan, sillä teeskentelyn vaatimusten kautta kumpikin on saatu luulemaan toistaan rikkaaksi. Näin on lyöty rikki köyhien ihmisten yhteisen toiminnan ja kapinan mahdollisuudet. Esimerkiksi vuokranantajat voivat lähettää vuokrakiinteistöjen asukkaille 15 prosentin tasokorotuksia, kun ihmiset eivät kehtaa tunnustaa omaa köyhyyttään ja liittoutua yhteen keinottelevan vuokranantajan vetämiseksi oikeuteen. Ihmiset häpeävät omaa kurjuuttaan sekä näyttelevät "rikasta" ja "onnellista" luullen myös naapureidensa olevan "rikkaita" ja "onnellisia". Siksi he eivät kehtaa mennä toistensa kotioville keräämään nimiä haastelistaan vaan uskottelevat, että kyllä myös heillä itsellään on varaa maksaa korotukset. Traagista arkielämän nykynormeissa on juuri se, että vähävaraiset ihmiset on saatu ideologisilla temppuilla häpeämään itseään toistensa silmissä, mikä estää heidän poliittisen toimintansa.

Työelämä ja naturalistinen virhepäätelmä

Ammattien muuttuminen esityksiksi ei ole yleensä niiden ihmisten omaa keksintöä, joilta tuota teeskentelyä vaaditaan. Mieluiten jokainen olisi kai oma itsensä. Työelämän muuttuminen show'ksi on kotoisin yritysten liikkeenjohdon piiristä. Huomiotaloutta ovat vaatineet yritysten johtajat ja heidän markkinointipäällikkönsä. Johdon etuoikeus päättää työyhteiskunnan arvoista ja päämääristä toistaa vanhaa herran ja rengin välistä asetelmaa kertomusten ja tarinoiden näyttämölle siirrettynä. Mutta missä johtajistolle on opetettu dramaturgiaa? Kenen toimesta heidät on opetettu pitämään esityksiä tärkeämpinä kuin työn tuloksia? Mihin perustuu johtajien oma privilegio, ja ennen kaikkea onnistuvatko he omassa roolissaan?

Bisnesfilosofiaa leimaa vahvasti naturalismi. Sen perussanoma on "syö tai tule syödyksi, tapa tai kuole itse". Nämä ovat sotimisen periaatteita. Mutta miten ne soveltuisivat työelämän toimintamaksiimeiksi ilman, että koko työssä oleminen muuttuu sodaksi, väkivallaksi ja taistelutante-

reeksi? Trainers' House -firmansa Internet-kotisivuilla Sarasvuo on pohtinut muun muassa sitä, miksi jalkapalloilija David Beckham menestyy paremmin kuin muut yhtä hyvät jalkapalloilijat, jopa niin, että hänelle tarjotaan jatkuvasti kymmenien miljoonien diilejä. Sitten hän toteaa 7–0 tuloksen johtuvan vain siitä, että näin todellakin on![254] Yhdet nähdään siis automaattisesti parempina kuin toiset, koska he ovat *voittaneet* kilpailussa ja *ansainneet* palkintonsa. Jos sotimista ja voitontavoittelua pidetään objektiivisena kuvauksena asioiden todellisesta tilasta, on syytä muistaa, että mikään tosiasiana pidetty asiantila ei ole vielä oikeassa olemisen peruste. Toisin sanoen ei voida ajatella, että asiat olisivat oikeudenmukaisesti ollessaan jollakin historian tai kilpailun määräämällä tavalla. Työelämän periaatteeksi omaksuttuna kyseinen naturalistinen virhepäätelmä johtaisi mielivaltaan.

Naturalismin ohella toinen keskeinen piirre yrityskonsulttien ilosanomassa on heidän mieltymyksensä suunnattomaan ponnisteluun. Heidän mielestään ”mikään ei ole mahdotonta, mahdoton vain kestää vähän kauemmin”.[255] Jos tällaisella sloganilla saa Lagondan avaimet käteen, asiat ovat huonosti. Epäilijöitä voikin lohduttaa Heikki Mäki-Kulmalan aiheesta vääntämä ironia: mikäli hankkeesi hypätä kuuhun näyttää kariutuvan alkuunsa, ei ole syytä huoleen – jatkamalla hyppimistä aikojen loppuun asti kehityt ja joskus vielä onnistut![256]

Suuruuden, ponnistelun ja äärettömien mahdollisuuksien korostaminen voidaan nähdä seurauksena ajattelutavan immanenttisuudesta ja materialismista, toisin sanoen transsendentaalifilosofisen ajattelun puuttumisesta. Tämä merkitsee, että ihmisen kyvyillä ja ponnistuksilla ei tunnusteta olevan rajoja. Sekä amerikkalaisuus että neuvostokommunismi rikkoivat kumpikin omalla tavallaan juuri transsendentaalifilosofista ihmiskäsitystä. Ne perustuivat naturalismiin, materialismiin ja edistysuskoon sekä vakuuttuneisuuteen ihmisen omista kyvyistä. Oman itsen korostaminen sisältää usein toisten ihmisten aliarvioimista ja määrittelemistä pelkäksi haittatekijäksi. Myös suurvaltojen välistä kilpavarustelua voidaan tulkita seuraukseksi juuri tuosta epäluuloisesta ihmiskuvasta, jonka kautta ihminen alkoi uhata myös omaa olemassaoloaan.

Ponnistelun, mahdollisuuksien ja hurjien saavutusten korostaminen liittyy bisnesideologioissa näkemykseen, ettei ole olemassa mitään pysyvää, arvokasta eikä todellista. Ei ole olemassa hyvää eikä pahaa, ei oikeaa eikä väärää, ei olemassa olevaa eikä olematonta: on vain haittoja tai hyötyjä, tappioita tai voittoja. Bisnesideologiat ovat pystyneet jonkin verran hyödyntämään postmodernille filosofialle ominaista kaiken kiistämistä ja epäilemistä. Bisnesajatteluun on yhdistynyt myös analyyttisesta tieteenteoriasta omaksuttua relativismia, käsitystä, että todellisuus on teorioiden sisäistä ja että totuus on yksinomaan havaitsijan omasta näkökulmasta riippuvaista. Tässä valossa ei ole ihme, miksi eräistä analyyttisista filosofeistakin on voinut tulla bisnesajattelun edustajia, yrityskon-

sultteja ja ”Nokian miehiä”. Asioiden näennäisestä vastakohtaisuudesta huolimatta siirtyminen analyyttisesta systeemifilosofiasta postmoderniin relativismiin on ensin mainitun pinnallisuuden suora jatke.

Myös akateemisen filosofian ulkopuolella postmodernista relativismista on muovautunut bisneskonsulttien keskeisin opinkappale. Työelämän kannalta olennaista kuitenkin on, että *arvojen tuottaminen ei voi koskaan olla pelkkää performanssia: kulisseja tai esittämistä*. ”Kuka pesee lasten ja vanhusten perseet, jos kaikki on pelkkää huomionkeruuta?” Tärkeää ei ole lopultakaan se, *miltä näytät*, vaan se, *mitä todella olet*.

Hymyilevät sudet

Ihmisen tekee ihmiseksi hänen kykynsä vastustaa omaa luontoaan, pyyteitään ja refleksejään. Ihmiselle on ominaista toimia toisin kuin mihin pelkkä naturalistinen halu tai tarve ihmislajia ohjaisi. Ihmisellä on mahdollisuus älylliseen harkintaan ja sen mukainen kyky sanoa ”ei”, toisin sanoen mahdollisuus kieltäytyä pelkkien pyyteidensä vallasta.

Eläimet yleensä syövät saaliseläimensä reaktiomaisesti, mikäli niillä sattuu olemaan nälkä, mutta ihminen voi pysähtyä harkitsemaan ja hillitä pyyteensä. Kieltäytyminen puolestaan tulee läpi stressinä, jonka merkkeinä ovat joko itku tai nauru. Eräs ihmiselle lajityypillinen piirre onkin juuri nauraminen ja hymyily. Ollessaan aitoa hymyily kertoo moraalin kehittymisestä, ja ollessaan teeskenneltyä se kuvastaa itsensä tiedostamista: sitä, että ihminen haluaa tietoisesti ilmaista tietyn merkityksen kantajaksi ymmärrettyjä eleitä sekä tavoittelee niiden vaikutuksia toisissa ihmisissä. Esimerkiksi tietoisella hymyilyllä voidaan tavoitella vastavuoroista sympatian osoitusta. Mistä siis kertoo markkinointisusien suupielillä kareileva hymy?

Kysymykseen vastaamista helpottaa, kun katselee televisiosta *The Apprentice* -showta (suom. *Diili*), jossa bisneshaukat kumartelevat kuin iloiset kiinalaiset. Ohjelmassa yritettiin yhdistää kaksi vakavaa asiaa: viihde ja työ. Todellisuudessa niiden yhteen punominen harvoin onnistuu. *Idols*-laulukilpailun konsepti olikin vielä tekijöilleen helppo: ohjelman ja siinä esiintyvien henkilöiden tehtävä oli vain viihdyttää. Sen sijaan *Diiliin* valittujen sarka oli ikävin mahdollinen: tehdä myös vaivoja vaativaa työtä. Idea oli kuitenkin sosiaalipsykologisesti yksinkertainen. Osallistujat jaettiin joukkueisiin, jotka kilpailivat toisiaan vastaan, ja lisäksi jokainen oman joukkueen kanssakilpailija piti mieltää yhteistyökumppaniksi. Siinä oli riittävästi aineksia konfliktien ja hermopaineiden luomiseksi sekä televisio-ohjelman vaatiman draamallisen jännitteen synnyttämiseksi. *Big Brotherin*, Yllytyshullujen ja muiden tosi-TV-ohjelmien sijasta *Diili* ei johdattanutkaan katsojia vain viihtymään televisioruutujen ääressä ja naureskelemaan kameroiden edessä kellistelijöiden toilailuille. Sen sijaan

Diiliin osallistujien piti tehdä raakaa bisnestä. Niinpä ohjelman immanentti luonne – pyrkyryyden pyhittäminen, menestymisen ideologian kyseenalaistamattomuus sekä kilpailun, kamppailun ja voitontavoittelun näkeminen osana ihmisten elämänpäämääriä – nämä kaikki ohjasivat katsojia kiinnostumaan siitä, mistä tällä tavoin esille asetetussa työelämässä voi olla kyse.

Diili-show ja sen oheisilmiöt liittyvät läheisesti niin sanottuun amerikkalaisuuteen. Asiaa voidaan analysoida tarkastelemalla amerikkalaisperäistä *smile*-ideologiaa, jota on jo pitkään leimannut tietty kahtalaisuus: toiminnan *pitäisi* olla viihdyttävää, mutta todellisuudessa bisnestoiminnan ei suvaittaisi altistuvan minkäänlaiselle ironialle, naurulle eikä ainakaan pilkalliselle sivustakatsomiselle.[257] Esiintymisammattien ja kertomustalouksien piirissä viihdyttäminen onkin otettu käyttöön mainonnalle alistettuna markkinointihymyilynä. Nykyajan bisnesideologioita leimaa sama vakavuus ja tosikkomaisuus kuin kirkon toimintaa ammoin. Bisnesideologien opettama onnenonginta ei ole kovin kaukana keräilytaloudenkaan periaatteista. Kirkon toimintaa siinä vastaa käsitys, että pilkallinen nauru on lähtöisin Perkeleestä ja sen vuoksi mitä suurin synti. Todellisuudessa nauru voisi poistaa lumeen silmiltä ja vapauttaa ihmiset niin kirkon, keräilyn kuin kertomustenkin kahleista. Huolestuttavaa on, että työelämässämme ei ole enää ollut tilaa sille henkisestä kypsyydestä kertovalle ironialle, jota Nietzsche edusti – ei myöskään bergsonilaiselle oppineesti nauramiselle, Arosuden ulvonnasta puhumattakaan.

Bisneskonsulttien ilme on nyt arvoituksellinen kuin Mona Lisan pieni v:n muotoinen *smile*. Psyykkiseksi perusprosessiksi nähtynä markkinointihymy on juuri tuota edellä mainitsemaani stressin poistoa, kun ihmisten kasvot vääntyvät ahdistuksen keskellä irvistykseen. Mutta hymyily voidaan tulkita myös oman erillisyyden korostamiseksi ja toisten ihmisten huomion tavoitteluksi. Näin on esimerkiksi pienen lapsen tapauksessa. Kenties juuri siksi amerikkalaisperäisen viihdyttämisen pakonomaisuus leimaa työelämää vahvasti. Se juontaa juurensa kertomustaloudessa menestymisen välttämättömyydestä: on hymyiltävä kohteliaasti osoittaakseen olevansa *erillinen ja individualistinen kilpailija*. Toisaalta on pyrittävä *kanssakäymiseen* vieraaksi ja erilliseksi oivalletun toisen ihmisen kanssa. Luullakseni juuri tästä jännitteestä syntyy nyt ”huomiotalouden” ja ”esiintymisammattien” välttämättömyys. Se toistaa hyvinvointikansakuntien tapaa toimia näennäisen huolettomasti, vaikka takapihoilla tehtäisiin ryöstömurhia tai oma talo olisi juuri palanut.

Entä mitä merkitystä edellä kuvailluilla bisnesajattelun piirteillä on tämän työelämää käsittelevän kirjan kannalta? Kertomustalouden takaa paljastuukin lähinnä yhden kertomuksen juoni. Se muodostuu yrityksen *vuosikertomuksen* tosiasioista. Vuosikertomusten ohella firmojen olisi tehtävä myös *henkilöstötilinpäätös*. Se voisi paljastaa, että kun ihmisestä puristetaan kaikki irti neljännesvuodessa, se ei merkitse hyvää seuraavan

neljännesvuosisadan kannalta. Kun työelämä perustuu tällaiseen ”saat jäädä / kuolet pois” -ideologiaan, ei ole ihme, että työelämästä on tullut sen tapaista helvettiä, kuin se nyt on. Hauskaa nykyisessä työkulttuurissa voi olla vain sillä, joka jakaa noita pahamaineisia potkuja ja omassa yksipuolisen ilon suvereenisuudessaan nauraa: ”Hah! Hah!”

Ilmaise viihtyväsi, älä itseäsi!

Viihtymisen, sopeutumisen, myönteisen huomion ja viihdyttämisen vaatiminen on valheellista, sillä koskapa työssä olisi aidosti hauskaa ollut. Useimmiten työ on vain välttämätön paha. Jos työssä on ollut välillä mukavaakin, nuo onnen hetket ovat syntyneet spontaanisti, vaivalla valmiiksi saadun työn tuloksista tai tärkeiksi koettujen ihmisten kohtaamisista. Kun ihmiset yhä harvemmin tekevät työssään mitään alusta valmiiksi asti, nautintoa voi yhä harvemmin saada työstä itsestään. Sen vuoksi sitä yritetään luoda keinotekoisin konstein. Työntekijöitä on koulutettava. Heitä saatetaan painostaa uhkauksin: ”Jos et syö iloisesti kaurapuuroasi, me kutsumme paikalle markkinointiosaston konttoripäällikön, joka määrää sinut hauskanpitoa opettavalle itseilmaisukurssille!” Mutta miksi ”iloiten” tehty työ olisi parempaa kuin sama työ ilman, että sitä säestää Metro-tyttöjen hunajainen joiku?

Itseilmaisun katsottiin ennen kuuluvan vapaa-aikaan, ja sen koettiin haittaavan työntekoa. Nykyään ilmaisukykyä pidetään edellytyksenä työn sujumiselle ja työyhteisöön kuulumiselle. Itseilmaisun ei kuitenkaan sallittaisi olevan *oman itsen* esiin saattamista, vaan työelämän normien mukaan sen tulisi olla nimenomaan viihtyvyyden, hauskanpidon ja nautinnon ilmaisemista. Esimerkiksi kassaneiti ei saisi ilmaista aitoa vihamielisyyttään pottuilevalle asiakkaalle tai purskahtaa itkuun, vaan kepeyden tavoittelun hengessä häneltä odotetaan mainostoimistomaista reuhaamiskykyä tai portsareille ja ravintolapäälliköille ominaista pöyhkeää kovanaamaisuutta, jonka taakse voi naamioida todelliset tunteensa.

Entisinä aikoina kaupan tiskiltä sai vaihtorahojen mukana vastaansa määrittelemätöntä ilmeettömyyttä, kun limppu kopsautettiin tiskiin. Nykyään pankki-, luotto- ja Plussa-korttien mukana sataa työn ilon valmennuskursseilla opeteltua imelyyttä. Maireuteen ja sen syntyyn pätee sama, minkä totesin jo *smile*-filosofian merkityksistä: se on stressin hillintää ja Irvikissan ilveilyä. Se on hymyä, joka on kuollut kantajansa kasvoille. Silloin kun se tulee ihmisen ”sisältä”, se ilmentää ihmisen erillisyyden kokemusta, tai sen tehtävänä on ylläpitää kontaktia toiseen ihmiseen. Tällainen hymy on perimmältään kouristus, joka syntyy ahdistuksesta. Mutta sikäli kuin hymyily ei ole spontaania vaan opeteltua, kyse on sen tyyppisen ristiriitaisen viestintätilanteen luomisesta, jota mielenterveystutkimuksessa on sanottu kaksoissidokseksi (*double bind*). Kak-

soissidokseen perustuvaa viestintää pidetään syynä muun muassa skitsofrenian syntyyn. Kaksoissidoksella tarkoitetaan tilannetta, jossa sanallisesti myönnetään asia, joka eleiden ja ilmeiden metatasolla kielletään. Jos ihmistä jatkuvasti altistetaan tai ehdollistetaan viestinnälle, jonka sisältö ja muoto ovat ristiriidassa, hänen tunne-elämänsä haavoittuu. Pahimmillaan hänen minuutensa halkeaa kahtia hänelle esitettyjen kognitiivisten arvotusten ja niiden tunneperäisten muotoilujen kesken.

Työpaikoilla toivottu teennäisyys on skitsofrenian syntysyiden pienoismalli, aivan niin kuin kapitalismin leimaama työelämä laajemminkin.[258] Kauppaliikkeen omistaja haluaa myyjän hymyilevän asiakkaalle – ja myyjä hymyilee, vaikkakin vastoin tahtoaan. Asiakas puolestaan altistuu tälle ristiriitaiselle kommunikaatiolle sen verran, että hän luulee osallistuvansa kulutusjuhliin kuninkaana, vaikka todellisuudessa hän on tervetullut asiakas vain niin kauan kuin hänen rahansa riittävät. Muutoin hänelle käy ovi. Imelyys muuttuu avoimeksi vihamielisyydeksi viimeistään silloin, kun vartijat korjaavat näpistelijän pyttyyn tai kauppa kaipaa luottonsa maksamatta jättänyttä asiakastaan oikeuteen. Epäadekvaatin viestinnän tuloksena on siis jakomielitautia tai kommeltelua milloin toivotun, milloin kartetun henkilön roolissa. Muun muassa edellä mainituista syistä työelämän ei pitäisi olla teatteria.

Loogista mutta työelämää itseään ajatellen nurinkurista on, että juuri skitsofreniassa pätevöitynyttä persoonallisuutta työelämä eniten tarvitsee. Hänen on oltava yhtä aikaa joustava ja yhteistyökykyinen mutta riippumaton ja itsenäinen. Hänen on oltava myötätuntoinen mutta kyyninen. Näitä ominaisuuksia on usein vaikea löytää saman henkilön sisältä. Lisäksi ihminen ei useinkaan itse tiedä, mitä häneltä todella odotetaan, kun häneen kohdistuvat toivomukset ovat ristiriitaisia. Työntekijä saattoi vielä parikymmentä vuotta sitten pitää persoonallisuuttaan ja itseilmaisukykyään omana omaisuutenaan, mutta nyt ne ovat ulkoa annettuja vaatimuksia. Taloudellisen ahdingon, pätkätyön ja tulosvastuun lisäksi myös persoonan ja identiteetin jatkuva koettelu on tehnyt työnteosta entistä haasteellisempaa.

Tulokset tuotetaan yksilösuoritusten kautta

Yhteiskuntatutkija Jussi Vähämäki on esittänyt teoksessaan *Kuhnurien kerho – Vanhan työn paheista uuden hyveiksi* (2003) ihmistyypin, jota leimaavat modernin työyhteiskunnan piirteet: levottomuus ja ikävystyminen.[259] Levotonta ajaa eteenpäin pelkkä muutoksen halu sinänsä, kun taas ikävystynyt kaipaa jotain tiettyä toimintaa. Levotonta leimaa säntäily ja narsismi. Hän on kiinnostunut vain oman uransa luomisesta. Hän myös valittaa ja marisee. Sen sijaan ikävystynyt on apaattinen ja haluton. Levottoman ja ikävystyneen eron voisi ajatella vastaavan jo aiemmin mai-

nitsemaani maanisen ja deprivoituneen työntekijän eroa. Toisaalta Vähämäki yllättää, sillä hän pitää sekä levottoman että ikävystyneen ihmisen tilaa *ihanteellisena* työelämälle. Hän jopa näkee kumpaisenkin tilanteessa työelämän konstruktiivisen muutosvoiman: uudenlaisen poliittisen toimijan. Tämän mukaan maanisuuden ja depressiivisyyden alla lepäisivät vastarinnan ja kapinan energiat. Niiden Vähämäki arvelee siirtyvän ikään kuin automaattisesti työyhteiskunnan ominaisuuksiksi ja sitä kautta kaikkien ihmisten parhaaksi.[260]

Itse kuitenkin epäilen automaatin toimivuutta. Miksi levottomuus ja siihen liittyvä luovuuden, itseilmaisun ja performanssien vaatiminen muuttuisivat kapinan voimiksi? Juuri luovuutta, itseilmaisua ja performatiivisuutta työelämä on vaatinut. Ja toisaalta: jos seurauksena on alistumista ja äänettömyyttä, nekin ovat työelämän toivomia ominaisuuksia! Näin ”vanhan työn paheet” (levottomuus ja ikävystyminen) eivät välttämättä muutukaan sellaisiksi ”uuden työn hyveiksi” (energisyys ja asioihin tarttuminen), joilla olisi ihmisten elämänlaatua ja hyvinvointia lisäävää merkitystä. Nähdäkseni Vähämäki on lähtökohtiinsa verrattuna aiheettoman konstruktiivinen käyttäessään ”muutosvoimien” ja ”vastarinnan” nimeä työyhteiskunnan omista voimista. Ellei kyseessä ole pelkkä ironia, kirjoittajasta itsestään on vaarassa tulla sopeutuva ja hyödyllinen muutosvoimien voitelija samaan tapaan kuin levottomasta ja ikävystyneestä työntekijästä tulee helposti vain työyhteiskunnan voimaton sätkynukke. Itse uskon pikemminkin tietoiseen poliittiseen toimintaan kuin olojen korjaantumiseen työelämän sisältäpäin.

Itseilmaisun vaatimisesta sekä levottomuuden ja ikävystymisen lisääntymisestä on usein syytetty individualismin levittäytymistä työelämään. Onhan itseilmaisun käsitteen taustalla sana ”itse”, joka korostaa yksilöä. Todellisuudessa työelämän kaipaaman itsensä ilmaisijan ei toivottaisi missään tapauksessa ilmaisevan itseään. Hänen ilmaisukykynsä pitää olla suunnattua *kontrolloimaan* ja *peittämään* oma itse. Vaikka hän omasta puolestaan saattaa toivoa, että häntä vastavuoroisesti kohdeltaisiin yksilönä, tämä toive ei toteudu. Lopulta hän ei tuotakaan mitään persoonallista tai yksilöllistä. Itseilmaisun vaatimisen kautta työelämä ovelasti hautaa ihmisen persoonallisuuden ja hänen minuutensa. Tästä kaikesta on kuitenkin turha syyttää individualismia, kun työelämän nurinkurisuudet ovat pikemminkin seurausta kollektivismista. Yksilö on edelleenkin luovan ja järkiperäisen ajattelun kärki työelämässä. Todellisessa yksilöllisyydessä voisi nähdäkseni olla myös tuo paljon kaivattu resistenssivoima työelämän kieroutumia vastaan.

Yliyksilöllisyys ja päätöksenteon duumamaisuus muodostavat työelämän ongelman numero yksi. Työelämän ja sivistyksen normit konflikoituvat siinä, että työssä ollessaan ihminen *ei saisi olla yksilö*. Kuitenkin suuri osa henkisistä ja materiaalisista arvoista on tuotettu nimenomaan yksilösuoritusten kautta. Olisiko Akseli Gallén-Kallelan ollut mahdollista

maalata Tampereen tuomiokirkon freskoja osana jotakin taiteilijakollektiivia? Entä olisivatko sen jyhkeät kiviseinät lujemmat vain sen vuoksi, että niiden piirtäjä Lars Sonck olisi suunnitellut arkkitehtuurityönsä osana suurempaa arkkitehtien ryhmää? Myös kuva-aiheiden lähtökohtana olleen *Kalevalan* kokoaja oli lopulta yksi ja sama ihminen, Elias Lönnrot.[261]

Jean Sibelius, marsalkka Mannerheim ja Kari Suomalainen olivat yksilöitä. Spede oli yksilö, jonka työn arvostus on kovassa nousussa. Leikittelyn ja satiirien takana oli myös yhteiskunnallista sanomaa: neroutta ja näkemystä. Esimerkiksi Härski Hartikaisen ja Simo Sörsselssönin toilailut sekä Uuno D. G. Turhapuron toiminta "ekstaasinaruun" tukeutuvana kaloriatarkastajana kiteyttävät eräitä suomalaisen työyhteiskunnan piirteitä tavalla, joka jättää sosiologien ja naistutkijoiden latteudet kauaksi taakseen. Mutta myös Cheek, Antti Tuisku ja Kimi Räikkönen ovat yksilösuorittajia, Yksilösuorittajia ovat omalla tavallaan olleet myös Saku Koivu, Jari Litmanen ja Teemu Selänne, vaikka he harrastavatkin joukkuelajeja. He ovat ensisijaisesti yksilöitä. Ilman heidän persoonaansa ei olisi organisaatioita, joiden hyväksi he toimivat. Yhteisöjen pitää perustua yksilöllisyyteen, ja organisaatioiden tehtävä on luoda yksilöiden tahdon toteuttamiselle mahdollisimman suotuisat puitteet. Sen sijaan työelämässä yksilöllisyys on usein alistettuna kollektiiveille. Organisaatiot, joissa yksilöllisyys on kiellettyä, eivät voi menestyä.

Leimallista on, että kollektivismin kirouksessa monet kulttuurin uudistajat on usein myös *jätetty yksin* ja suljettu seurapiirien ulkopuolelle, mikä on ohjannut ajattelemaan, että yksinäisyys on luovan ja vastuullisen työskentelyn ehto. Massakulttuurin kuristuksessa tämä saattaa olla väistämätöntä, kun yksilötoimijoiden panos vastakohtaistuu valtavirtoihin nähden. Joskus se tuottaa myös lohduttomia ihmiskohtaloita. Kotimaisen kirjallisuuden ja draaman peruskivenä tunnettu Aleksis Kivi oli yksilö, joka poljettiin omana aikanaan lokaan. Professorinviran kilpahaun hävinnyt Johan Ludvig Runeberg puolestaan saatettiin surukulkueessa Pitkänsillan yli kohti Porvooseen vievää tietä. Johan Vilhelm Snellmanin *Valtioopin* ilmestyessä painosta sen kirjoittaja katsoi parhaaksi paeta syntynyttä kohua Kuopioon. Kotimaisen lynkkausmielialan luetteloa olisi helppo jatkaa (Timo K. Mukka, Hannu Salama, Risto Ryti ja niin edelleen).

Muista pyhittää lepopäivä.

Kolmas käsky

VAPAA AIKA?

Optikkona itsensä elättänyt filosofi Benedictus de Spinoza (1632–1677) totesi aikoinaan, että "jokainen määritelmä on negaatio" (*omnis determinatio est negatio*). Sanomalla, mitä jokin asia on (esimerkiksi sotaa), lausutaan myös, mitä se ei ole (rauhaa). Vastaavalla tavoin yksilön ja yhteiskunnan käsitteet ovat toistensa leimaamia, niin kuin työ ja vapaa-aikakin ovat olemassa toistensa kautta.[262] 'Vapaa-aika' on työelämän käsite, aivan kuten 'siviili' on sotilastermi. Viivan vetämisestä seuraa, että se alkaa erottaa kahta eri aluetta. Näin vapaa-aikakin leimautuu työyhteiskunnan ilmiöksi. Myötäilevāthän vapaa-ajan rajat ja reunat juuri työyhteiskunnan raameja. Nykyisin nämä rajat entistä enemmän myös joustavat.

Vapaa-aika jää monien ihmisten mielessä pelkäksi abstraktiksi käsitteeksi. Omakohtaista kokemusta vapaudesta ei työelämään osallistuvalla juuri ole. Suhteessa työelämään vapaus määrittyy *negatiiviseksi vapaudeksi* eli vapaudeksi *jostakin* – tässä tapauksessa vapaudeksi työstä. Vapaus on tällöin yhtä kuin vapauden rajat. Toinen mahdollisuus ymmärtää vapaus liittyy positiivisiin vapausoikeuksiin. Tällöin kyseessä ei ole vain vapaus joistakin tietyistä rajoitteista, kuten työstä, vaan vapaus liittyy ihmisen itsensä valitsemiin tekoihin. Vapautta *johonkin* onkin tapana sanoa *positiiviseksi vapaudeksi*. Työelämässä vapaus on lähinnä tuota löysään hirteen köytettyä negatiivista vapautta: tilapäistä vapautta työn sitoumuksista.

Usein sanotaan, että työelämään osallistuminen tuo ihmisille monenlaisia vapauksia, joita ovat muun muassa mahdollisuus hankkia oma asunto ja oikeus matkustaa ulkomaille. Ihmisten toimintakyky yhteiskunnassa on sidottu työelämään osallistumiseen. Työelämän piiriin kuulumaton ihminen koetetaan sulkea äänettömyyteen ja vaikutusvallattomuuteen. Hänellä on näennäisesti vapaata aikaa, mutta häneltä puuttuvat taloudelliset resurssit sen hyödyntämiseen. Todellisuudessa myöskään työelämään osallistuvan ihmisen vapaus ei ole tämän kummempaa.

Jos työntekijä poikkeaa "hyvälle työntekijälle" asetetuista normeista vapaa-aikanaan, häntä voi odottaa työpaikalla irtisanomisilmoitus. Työelämä velvoittaa ihmistä osallistumaan elämäntapaan, jonka tuloksena hänen työssä käymisensä saattaa tulla hänelle jopa kalliimmaksi kuin työttömänä oleminen. Hän joutuu sijoittamaan palkkansa edustuskelpoisiin vaatteisiin tai hankkimaan auton. Työpaikoilla häneltä kerätään kolehteja läksiäislahjakeräyksiin (joiden määrä on viime vuosina noussut). Työelämä pakottaa ihmistä käyttämään myös niin sanotun

vapaa-aikansa määrätyllä tavalla: osallistumalla työnantajan järjestämiin harrastuskerhoihin tai edustustehtäviin. Lopulta työ ja vapaa-aika sekoittuvat niin, että työssä ollessaan ihminen toimii niin kuin hän viettäisi vapaa-aikaa, ja vapaa-aikaa hän viettää aivan kuin hän olisi työssä.

Jos työ onkin pahimmillaan ”menetettyä vapaa aikaa”, parhaimmillaan se on ”palkallinen vapaapäivä”. Bisneskonsulttien retoriikassa toistellaan, kuinka työntekijät ”uhrautuvat”, ”antavat kaikkensa”, ”tehotyöskentelevät”, ”ylittävät itsensä” ja ”yltävät huippusuorituksiin”. He siis ”uhrautuvat” osallistumalla viikonloppuregattaan yrityksen purjeveneellä ja katselemalla, kuinka masto kallistelee tuulessa. He ”antavat kaikkensa” Alfa-Romeon ratissa. He ”tehotyöskentelevät” asentamalla sähköpostiosoitteeseensa suodattimen, vaihtamalla puhelinnumeronsa salaiseksi ja pitämällä kirjoituspöytänsä epäsiistinä, jotta toiset uskoisivat heidän työskentelevän. He ”ylittävät itsensä” kävelemällä tulisten hiilien päällä Intiassa tai bailaamalla kreetalaisessa Platon-diskossa. Lopulta he ”yltävät huippusuorituksiin” leimaamalla kellokorttinsa ajoissa tästä kaikesta huolimatta.

Mutta vielä on olemassa eräs ihmisiä yhdistävä intersubjektiivisuuden toteutumisyhteys: vapaa-aikansa voi joutua tuhlaamaan kassajonossa ruuhka-aikaan. Työnantaja puolestaan istuttaa vain yhtä kassahenkilöä laskukonerivistönsä luona, sillä työajan ostaminen työntekijöiltä on kalliimpaa kuin vapaa-aikaansa viettävien työntekijöiden seisottaminen jonossa. Lopulta sekä työtön, työssä oleva että vapaa-aikaansa viettävä työläinen löytävät toisensa samasta jonosta. He huomaavat olevansa pelkkiä rattaita ja rajoitteita toisilleen siinä koneistossa, jonka nimi on työelämä. Heillä ei ole aikaa silloin kun heillä on rahaa, eikä rahaa silloin kun heillä olisi aikaa. Tekeepä työelämään osallistuja mitä tahansa, hänen vapaa-aikansa on työelämän normien säännöstelemää.

Vapaus on TV-tuoli

Työelämässä ahertavan vapautta symboloi Hakaniemen Järjestötalosta ostettu TV-tuoli. Sotkan valikoimat ovat maan parhaat. Kun työtä tekevä raataja saapuu väsyneenä kotiinsa, hänen vapautensa valtakunta on Hämeessä valmistettu, koivupuusta taivutettu ja beigen värisellä nahalla verhoiltu istuinihanuus. Sen edessä on samaa settiä oleva rahi. Juuri sille työstä uupunut nostaa vettyneet jalkansa, avaa ruskeat Jaffa-pullonsa ja huokaa: ”Aahh… lopultakin TV-tuoli, ei enää työtä vaan vapaa-aikaa – istunpa tähän nojatuoliin mukavasti ja nautin vapaa-ajastani katsellen Eric Claptonin live-DVD:tä.” Todellisuudessa hän ei nauti ”lakisääteisellä” ollessaan vapaa-ajasta; hän vain poistaa väsymystä, jonka työ hänelle tuottaa. Vapaus onkin eri asia kuin ei-vankeus. Se, että ihminen ei ole juuri sillä hetkellä työssä, ei suinkaan tarkoita, että hän vielä olisi vapaa.

Vapaus ja vankeus eivät ole toisensa poissulkevia vastakohtia, joista toisen voimassaolo takaisi sen, että toinen ei ole voimassa. Voimmehan ajatella myös välimuotoja, esimerkiksi tilanteen, jossa työelämään osallistuja on yhtä aikaa sekä vapaa että vanki, kuten vaikkapa ”ehdollisesti vapaa”. Näin voimme sanoa hyvästit myös Spinozan *omnis determinatio est negatio* -määritelmäkäsitykselle, joka hyödynsi kontradiktoristen eli toisensa pois sulkevien vaihtoehtojen vastakohtalogiikkaa.

Nyt elämme, paitsi harmaan talouden, myös sumeiden logiikoiden aikaa. Juuri ehdollinen vapaus eli *riippuvuus* tekee työelämästä vankeutta. Työläinen ei saa työasioita mielestään edes vapaa-aikanaan. Hänelle tulee outo tunne, että kaikki mitä hän tekee, todellisuudessa viittaa siihen, mitä hän tekee työkseen. Jos hän hetkeksi unohtaa työnsä, toiset ihmiset muistuttavat hänelle niistä ravintoloissa, kaduilla tai kalaretkillä. Riippuvuus ja ehdollisuus ovat pakkovallan muotoja. Työelämä järjestelee ihmisten vapaussuhteet kompleksisella tavalla. Työssä käyvät ovat todellisuudessa riippuvaisia työnantajista niin kuin kuluttajat kauppiaista. Työnantajat puolestaan ovat riippuvaisia työntekijöistään niin kuin kuninkaat veroa maksavista kansalaisistaan. Työelämä on riippuvuuksien verkko. Siitä ei näy ulospääsyä, mutta sitä voi hallita, ja sen rajoja voi säädellä. Mitä enemmän työelämän arvoihin sitoutuu, sitä vähemmäksi käy vapaus ja sitä enemmän ihminen on ulkoisten ehtojen ja riippuvuuksien vanki. Toisaalta on kysytty, voiko mikään vapaus koskaan olla vain ”ehdollista”, kun vapauden *omana olemuksena* on pidetty sitä, ettei siihen liity ehtoja eikä rajoitteita. Vaatimalla täydellistä sitoutumista työelämä muistuttaakin pahimmillaan uskonlahkoa, joka vaatii ihmistä uhraamaan koko elämänsä omalle alttarilleen.

Riippuvuuksien vuoksi ihminen pyrkii *irrottautumaan* työelämästä raivokkaasti. Myös tämä reaktio on riippuvuuden eräs ilmaus. Hän tavoittelee vapauden kokemusta esimerkiksi kulauttelemalla kurkustaan runsain mitoin alkoholia, jonka avulla hän koettaa unohtaa työssä kohtaamansa harmit. Vaikeus siirtyä työelämään liittyvästä tunnetilasta vapaa-ajan vaatimaan tunnetilaan on useimpien perjantairiitojen alkuperäinen syy. Muutamat yrittävät irrottautua työelämästä huumeiden avulla. Ne taas ovat niin kalliita, että niiden käyttämisestä on tullut vain parhaiten ansaitsevien etuoikeus. Heidän vuokseen myös monet uudet työntekijät pyritään nykyään huumetestaamaan. Viattomia ihmisiä piikitetään testeissä, ja yhteiskuntaan kylvetään kontrollimielialaa. Jos huumetestistä kieltäytyy, työnantaja tekee siitä ”omat johtopäätöksensä”. Ihmiset pyrkivät vapautumaan työn rasituksista niin ponnekkaasti, että heidän työpaikan saantinsakin on vaakalaudalla.

Liekanarun venyvyys

Työajan ja vapaa-ajan rajaviiva vedetään usein julkisen elämän ja yksityiselämän väliin. Todellisuudessa ’vapaa-aika’ ja ’yksityiselämä’ ovat mitä epäilyttävimpiä käsitteitä, ja ne yritetään kaikin tavoin sitoa ihmisten rooleihin työelämässä. Jos ihmisellä on vaikutusvaltainen asema, hänen oma toimintansa yhteiskunnassa tulee työelämän vuoksi mahdottomaksi. Muun muassa tähän viitataan johtajuuden taakalla. Esimerkiksi TT:n toimitusjohtaja Johannes Koroma ei saanut käydä yksityiselämässään pörssikauppaa sellaisen yhtiön osakkeilla, jonka hallituksessa hän oli ilman, että hänet haastettiin oikeuteen. Oikeus tosin kumosi sisäpiirisyytteet, sillä todellista hyötymistä ei osoitettu, mutta hän joutui irtisanoutumaan tehtävistään ja perustelemaan päätöstään tehtävän vaatimalla ”yhteiskunnallisella luottamuksella”.[263] Kuten jo edellä totesin, yhteiskunnallisen luottamuksen ei pitäisi olla kiinni näin vähäpätöisestä asiasta, kun optiorintamalla sisäpiiritietoja sallitaan käytettävän avoimesti ja systemaattisesti rahojen imuroimiseen omiin taskuihin. Mutta optio-oikeutetut eivät teekään sitä *vapaa-aikanaan* eivätkä *yksityiselämässään* vaan *työkseen* ja *ammatikseen*.

Lopputulos on, että monessa mukana oleva ihminen ei voi tehdä enää mitään syyllistymättä sisäpiiritiedon käyttöön tai johonkin muuhun rikokseen. Hän ei tiedä, onko hän sisällä vai ulkona, yksityisen vain julkisen elämän piirissä, vapaalla vai työssä. Työelämässä nämä alueet menevät usein sekaisin. Ministeriparkojenkin täytyy luetella julkiselle sanalle lähes koko omaisuutensa kellonperiä ja kultakäätyjä myöten. Ihminen ei voi ostaa eikä myydä laillisesti mitään, jos hän on useiden yhtiöiden päätöksentekoelimissä. Sama pätee alijohtoon. Heidänkin elämäntapansa sidotaan golfin peluuseen. Työelämään on mahdotonta integroitua osallistumatta vapaa-aikanaan tiettyihin luksusharrastuksiin tai hankkimatta itselleen jäsenkorttia tiettyihin urheiluseuroihin. Niissä sitten päätetään, kuka mihinkin tehtävään nimitetään ja kenen kanssa kauppoja tehdään. Tehtaan lattioilla toimivaa ihmistä vaaditaan puolestaan käyttämään vapaa-aikansa työnantajien tiedotustilaisuuksissa, joissa kerrotaan, kuinka paljon yritys kyseisenä vuonna lomauttaa ja minkä verran palkkoja joudutaan leikkaamaan.

Leipätyö on todellinen siunaus sellaiselle, joka ottaa varteen väkivallattomuuden, kunnioittaa totuutta ja pitää seksuaalipidättyvyyttä luonnollisena asiana.

Mohandas K. Gandhi[264]

ERILAISUUS, YKSITYISYYS JA SEKSI

Samalla kun työelämästä on tullut entistä kilpaillumpi olemisen osa-alue, työn sosiaalisia normeja on kiristelty ja kuristeltu. Kun ongelmia ei ratkota entiseen tapaan työtaisteluissa (eli ammattiyhdistykset eivät riitele sosiaalisista oloista – tuskin edes rahasta), niin kiistely on siirtynyt yksityisen ja julkisen elämän väliselle rajaviivalle. Epäoikeudenmukaisuudet koetaan nyt *yksityisyyden loukkauksina*, joiden merkitystä pohdittaessa paino on asetettava molemmille sanoille. *Yksityisyyden* koetaan olevan tulilinjalla, koska työelämän huononnukset kaivavat maata ihmisten *oman elämän* alta. Ja *loukkauksina* niitä pidetään, koska asioita ei koeta voitavan lähestyä *järkiperäisesti*, vaan päällimmäiseksi jää pelkkä kokemusperäinen *tunne* siitä, että jotakin väärää on tapahtunut.

Niinpä yksityisyyden ja julkisuuden välillä kihisee ja sihisee. Ihmiset kokevat itsensä loukatuiksi, ja heidän oikeuksiaan myös loukataan esimerkiksi rotuun, ihonväriin, sukupuoleen tai seksuaaliseen suuntautumiseen liittyen. Yksityisyyden loukkausten uhreiksi voivat joutua myös aivan tavalliset perusjampat. Kun kontrollia ylipäänsä lisätään, tarkkailua ja valvontaa on helppo laajentaa kaikkia ihmisiä koskevaksi. Esimerkiksi vuoden 2009 keväällä eduskunta hyväksyi lain, jolla ihmisten yksityisyydensuojaa heikennettiin ja työnantajille suotiin mahdollisuus tarkkailla työntekijöidensä sähköpostiliikennettä. Lakia sanottiin ”Lex Nokiaksi” viitaten siihen yhtiöön, jolta aloitteen katsottiin olevan lähtöisin. Kyse oli siis työnantajaintressin mukaisen lain säätämisestä, jolla heikennettiin kansalaisten perustuslaillista yksityisyydensuojaa.[265]

Tiettyjä intressiryhmiä palvelevien lakien säätämistä muiden kansanryhmien kustannuksella voidaan pitää huonon hallinnon tunnusmerkkinä. Nykyään työnantajat voivat vaatia myös työntekijöidensä ruumiin tarkastamista ”teollisuusvakoilun estämisen” nimissä, ja pakenemaan pyrkivää tietoa sisältäviä muistitikkuja voidaan kaivella työläisparkojen intiimeimmistäkin paikoista. Silti kukaan tuskin myöntää olevansa rasisti tai paha.

Kyse ei olekaan rikollisuuden ehkäisystä vaan pikkuvuotojen tilkitsemisestä samalla kun komentosilta tulvii. Kansalaiskontrollia on laajennettu ripustamalla pelotteita marjamaiden ylle roikkumaan. Tietovuodoille on kuitenkin jäänyt useita teitä auki, eikä yksityisyydensuojan heikennyksillä ole kyetty estämään teollisuusvakoilua lainkaan. Niinpä läpivalaisujenkin takaa paljastuvat ensisijaisesti työelämään liitetyt

samanlaisuuden ja *normaaliuden* vaatimukset, joilla kylvetään elämäntapakontrollia.

Armeija ja asiakassuhteet luovuusleikkureina

Ennen vanhaan nuorukaisten vanhemmat olivat huolissaan, läpäiseekö heidän jälkeläisensä armeijan kutsunnat ja kelpaako hän valtiolle tykinruoaksi. Kutsuntojen piilofunktiona oli normaaliksi tai epänormaaliksi määritteleminen. Normaalina olemista pidettiin tärkeämpänä kuin ihmiselämää sinänsä, ja normaaliksi piti päästä, vaikka oman hengen uhalla. Väkivaltakoneisto on aina vedonnut siihen, että ihmisen pitää olla ”normaali”. Ihmisille markkinoitua halua olla normaali se on sitten hyödyntänyt rekrytointitoimessaan. Armeija on antanut myös työelämälle sen nykyiset toimintamallit: persoonan tukahduttamisen, vastuun välttelemisen, erilaisuuden vieroksumisen, kurin, yksilöllisyyden kieltämisen, autoritaariset asenteet ja herranpelon. Koska myös työelämä nojaa vahvasti näihin ihanteisiin, sotilaspassia kysytään joskus työnhaussa.

Samasta syystä työelämässä vieroksutaan vähemmistöjä: vähemmistöihin kuuluvat ihmiset eivät ole eivätkä ehkä haluakaan olla normaaleja tai tavallisia ihmisiä. Toisaalta ihmiset eivät hakeudu enää myöskään armeijoiden palvelukseen yhtä ahkerasti kuin ennen. Ihmiset eivät halua todistella olevansa ”normaaleja” (lukuun ottamatta niitä eräitä naispuolisia alokkaita, jotka armeijaan menemällä uskottelevat olevansa isiensä toivomia poikia). ”Normaalit” ovat yhteiskunnasta loppuneet – jos heitä on koskaan ollutkaan. Kyseessä oli pelkkä illuusio, harhakuva, oletus ja rooli.

Kun työelämä on armeijaa, nuoret eivät enää piittaa mennä töihin. Toisaalta tämä ei ole vain armeijan oma vika, vaan se johtuu myös armeijan huonosta asemasta yhteiskunnassa. Kun ihmiset huomaavat, että työläiset jätetään heitteille aivan niin kuin sotaveteraanit, he eivät halua mennä työhönkään. On näyttöä siitä, että työelämän hyveet, kuten luottamus, toveruus ja uhrautuminen ovat toteutuneet jopa paremmin armeijassa kuin työelämässä. Nykyisissä Puolustusvoimissa erilaisten vähemmistöjen jäsenet toivotetaankin lämpimästi tervetulleiksi, tosin tavoitteena on heidän sopeuttamisensa ja yhdenmukaistamisensa. Vaikka armeija onkin pitkään ollut massakulttuurin mallikuva, myönteistä armeijassa on, että siellä saa paljon raitista ilmaa. Taiteellista sotaväessä on vain etusormen koukistustaito, joka sotilailla on kieltämättä hieno.

Työelämälle ominainen kollektivismi, persoonan kieltäminen ja epäyksilöllisyys ovat seurauksia monista eri syistä. Armeijan lisäksi normaaliuden ja keskivertoluomusten vaatimuksia ovat luoneet firmojen asiakassuhteet. Jos armeijahenkeä voidaan kutsua työpaikan sisäiseksi luovuusleikkuriksi, muodostavat asiakassuhteet sen ulkoisen pensassahan, jolla erilaisuuden versot karsitaan pois.

Työelämän mielipidevankeus

Työelämässä on paljon ”näkymätöntä neekeriyttä”, on ”työelämän juutalaisuutta”. Työelämä ja sen eri organisaatiot, kuten kauppaliikkeet, pankit, vakuutusyhtiöt, julkisyhteisöt, koulut, hyväntekeväisyysjärjestöt ja säätiöt pyrkivät nykyään olemaan mahdollisimman arvoneutraaleja. Käytännössä tämä tarkoittaa, että ne noudattavat senkaltaisia arvoja ja ihanteita, joita niissä toimivat ihmiset olettavat enemmistöjen, valtakulttuurien ja varsinkin asiakkaidensa seuraavan. Koska mahdollisia asiakkaita on eniten valtakulttuureissa, yritykset tavoittelevat valtakulttuurien suosiota. Työelämä on laumasieluisuuden, standardi-ihanteiden ja Kenen Tahansa ideaalin juhlaa. Sinulta odotetaan enemmistöjä miellyttävää ja kaikille kelpaavaa käytöstä. Sinulla ei saisi olla omia mielipiteitä, ei enemmistöjen käyttäytymisestä poikkeavia tapoja eikä ihanteita. Jos niitä on, niistä pakotetaan vaikenemaan niin pitkälle kuin suinkin. Sen lisäksi, että työnantaja järjestää ympärillesi vankilaa muistuttavat lainaseinät, se pulttaa sinut myös kestäviin henkisiin kahleisiin: työelämän mielipidevankeuteen.

Usein väitetään, että työelämässä sallitaan ja toivotaan myös värikylläisyyttä. Todellisuudessa siellä toivotaan vain sellaista monenkirjavuutta, joka on työnantajien edun mukaista ja jota voidaan hallita. Perimmältään se onkin sovinnaisuuden ihannointia. On eduksi, jos panet nenällesi muodikkaat silmälasinkehykset. ”Kuinka luovaa ja virkistävää”, työtoverisi toteavat. Ne voivat olla esimerkiksi spektroliittijäljitelmät tai seepraraidalliset safarilasit. Tämä työntekijä oli hyvä sijoitus: hän toi työpaikalle asiantuntemusta ja piristävän tuulahduksen. Todellisuudessa tämä tyyppi ei edusta mitään asiantuntemusta eikä itsenäistä ajattelua vaan pelkkää ”pirtsakkuutta”. Jos silmälasinsankojemme välissä on vielä jotakin ajattelua, emme voi tyytyä tällaiseen imarteluun.

Ihminen voi joutua ostamaan mielipiteenvapautensa kalliisti, työpaikkansa hinnalla. Armeijan upseeri saattaa joutua lisäämään mielipiteisiinsä: ”Sanon tämän sitten pelkkänä *yksityishenkilönä*, eikä tämä edusta kantaani *sotilaana*.” Vastaavalla tavoin työelämä vaatii osallistujiltaan pidättäytymistä yhteiskuntakriittisistä mielipiteistä. Esimerkiksi ulkoasiainministeriön virkamieheltä vaaditaan, että hänen mielipiteensä ovat sopusoinnussa Suomen valtion ulkopoliittisen linjan kanssa. Opetusministeriön virkamiehen täytyy myötäillä ministeriön tiedepolitiikkaa, ja firmojen työntekijöiden pitää seistä strategioiden tukena myös omissa kannanotoissaan. Ongelma ratkeaa usein niin, että työssä oleva ihminen ei yksinkertaisesti *ehdi* ajatella omia ajatuksia, jolloin konfliktiakaan ei synny. Hänet on myyty hermoverkkoja, synopseja ja neuroneitaan myöten.

Työelämän mielipidevankeudesta käytetään virallis-formaaleissa yhteyksissä nimitystä ”työnantajan direktio-oikeus” eli työn johto- ja val-

vontaoikeus. Sen piiriin luetaan muun muassa uskollisuus- ja lojaalisuusvaatimus työnantajalle, liike- ja ammattisalaisuuden ilmaisukielto sekä julkisen kritisoimisen kieltäminen. Kuten näimme, edellytykset näiden herrasmiessopimusten noudattamiselle ovat suureksi osaksi menneet, tai ne ovat jatkuvalla koetuksella. Siinä, missä kirvesmies ainoastaan vaihtaa työpanoksensa rahaan mutta muutoin vihaa työnantajaansa, valkokaulustyöläinen on työnantajansa ideologinen uhri. Työelämän mielipidevankeudesta ja ideologisista vaatimuksista tulee pahimmillaan persoonan riistoa. Se koskee yhtä hyvin pankkineitejä kuin toimittajiakin. Myös julkisen sanan edustajien pitää olla päätoimituksen kanssa samaa mieltä.

Työelämä johtaa usein persoonan disintegraatioon: oman itsen hajottamiseen siihen, mitä olemme työmme puolesta, ja siihen, mitä olemme yksityishenkilöinä. Lopputulos on, että emme pidä itseämme enää vastuullisina työmme tuloksista tai tuloksettomuudesta, sillä vastuu voi olla vain persoonakohtaista ja yksilöllisesti kannettua. Persoona, jonka kautta teemme työtä, on vain rooli. Kuitenkaan moraali ei voi olla rooli. Jos moraali on rooli, kyse on kaksinaismoralismista: ihminen ajattelee toisin kuin toimii. Työelämä johtaa siis persoonan hajoamiseen, vastuun katoamiseen ja ihmisten yksilöllisen ja persoonallisen tahtotilan kieltämiseen. Puolustankin jokaisen ihmisen vapautta sanoa omat mielipiteensä, ovatpa ne mitä tahansa, ja oikeutta vaikuttaa asioihin myös poliittisesti ilman, että työnantaja estää häntä. Sananvapauden ei pidä riippua siitä, onko ihminen työnantajansa kanssa samaa mieltä vai ei.

Vähemmistöt työelämässä

Ideologinen mielipidevankeus koskee työelämässä lähes kaikkia. Poliittiset erimielisyydet voit vielä peittää tai jynssätä pois. Mutta pulassa olet, jos erilaisuutesi on etnistä, seksuaalista tai muuten vain lähtemätöntä – ellet sitten onnistu uskottelemaan työnantajalle, että juuri vähemmistöasemasi *vuoksi* olet mitä ahkerin, tunnollisin ja kuuliaisin työntekijä, jonka normaaliuskin on keskinkertaista keskinkertaisempaa: siis terävintä kärkeä. Koska normaaleista ihmisistä on pulaa, yksi vähemmistöominaisuus ei vielä kaada koko laivaa. Voit pelastaa tilanteen uskottelemalla, että juuri vähemmistöasemasi vuoksi olet mitä hurskain herraa pelkäävä työläinen.

Eräs ystäväni toteaa, että hän ei liity Setaan, koska hän haluaa suojella työnantajansa mainetta. Minäkään en kuulu Setaan, mutta kieltäytyisin tekemästä mitään sellaisen työnantajan palveluksessa, joka kiistää työntekijöidensä persoonan ja pakottaa ihmiset harjoittamaan itsesensuuria. Suuri osa työnantajista valitettavasti menettelee edelleen noin. Työpaikkojen henkistä tilaa kuvaavaksi ilmapuntariksi sopivatkin parhaiten vähemmistöjen asemaa koskevat asenteet. Ne paljastuvat tutkittaessa, mitä

tapahtuu, kun sovinnaisnormeja *rikotaan*. Funktionalistisesti ajatellen sosiaalinen normi tulee näkyväksi vasta sen rikkomisen kautta. Tällöin katsotaan, että normilla on jokin tehtävä tai tarkoitus yhteiskunnassa, että se paljastuu rikkomuksen kautta ja että sosiaalisen rangaistuksen esilletulo kertoo normin vahvuuden. Vähemmistöön kuuluva ihminen vastaa oikeudestaan omaan elämään usein työpaikkansa hinnalla.

Mielipiteiden, etnisen alkuperän tai seksuaalisen suuntautumisen perusteella tapahtuva syrjintä on nykyisin laissa kiellettyä.[266] Niinpä syrjinnän muodot ovat tulleet entistäkin verhotummiksi – ja samalla myös vaikuttavammiksi. Kaiken syrjinnän olemushan on juuri epäsuoruus. Työnantajat ovat pulassa miettiessään, kuinka he saisivat oman työhönottojärjestelmänsä niin vedenpitäväksi, ettei sisään pääsisi yhtään epänormaalia ihmistä. Eroon pääseminen on nimittäin vielä kalliimpaa kuin sisäänpääsyn sulkeminen. Joissakin tapauksissa työnantajat tosin palkkaavat puskurikseen niin sanotun kiintiöneekerin tai *gay*-marakatin, jonka ylläpidon tarkoituksena on muistuttaa, että paikalla ”on jo erilaisuutta” eikä lisää tarvita.

Myös vähemmistöt tekevät kaikkensa peittääkseen oman persoonansa ja salatakseen lahjakkuutensa. Tämä näkyy voimakkaana erojen peittelemisenä, samanlaisuuden todistelemisena ja valtakulttuureihin mukautumisen pyrkimyksinä. Näennäisen suvaitsevuuden (eli vastoin todellisia asenteita tapahtuvan sietämisen) varjossa työelämässä vainotaan edelleenkin homoja, filosofeja, värillisiä, *new age* -uskontojen kannattajia, anarkisteja, eläinaktivisteja ja vakoilijoita. Yksi kaikkein pelottavimpia mainintoja ansioluetteloissa on ”tutkija”. Koskaan ei tiedä, mitä hän tutkii. Nuuskiiko hän kirjanpitoa tai veropapereita? Hän on melkein kuin poliisi, paitsi että hän ei osaa pitää mitään salassa vaan julkaisee lopulta kaiken tutkimuksissaan.

Kun erilaisuus on epäluottamusta

Olemme nyt tulleet sellaisen aiheen eteen, josta puhuminen on luontevinta aloittaa pienellä tarinalla. – No: maatilan kukko oli käymässä iäkkääksi, ja isäntä päätti hommata uuden. Uusi kukko tulikin seuraavana päivänä ja meni entistä kollegaansa tapaamaan. ”Kun en vielä tunne itseäni kovin vanhaksi”, virkkoi vanha kukko, ”niin otetaan kisa: juostaan navetta kolme kertaa ympäri. Se joka voittaa, saa pitää nämä kanat, hävinnyt lähtee. – Kun olet minua nuorempi niin suot kai minulle kymmenen metrin etumatkan?”

”Selvä, ota vaikka kaksi”, sanoi nuori voitonvarma kukko, ja kilpailu pääsi alkamaan. Nuori kukko kuroi välimatkaa nopeasti umpeen niin, että ensimmäisen kulman kohdalla eroa oli enää viisi metriä, ja toisen kulman kohdalla ero oli kaventunut kahteen metriin. Kolmannen kulman kohdalla

kajahti laukaus. Nuori kukko kaatui kuolleena maahan ja isäntä kirosi: ”Perkele! Jo neljäs homokukko tällä viikolla!”

Seksuaalisen suuntautumisen perusteella antaudutaan mitä erilaisimpiin näytöksiin työelämässä. Homoseksuaalisuuden oletusta tai homoseksuaalisuuden ominaisuutta käytetään diskriminaation välineenä nykyisinkin, vaikka syrjintä seksuaalisen suuntautumisen perusteella on laissa kielletty.

Erään näytön asiasta tarjoaa vähän aikaa sitten esille tullut toimittaja Johanna Korhosen tapaus. Viestintäkonserni Alma Media valitsi hänet Rovaniemellä ilmestyvän Lapin Kansa -sanomalehden päätoimittajaksi mutta purki hänen sopimuksensa ennen työsuhteen alkua perusteenaan työnantajan ja -tekijän välille syntynyt ”epäluottamus”. Epäluottamuksen Alma Median johto selitti syntyneen siitä, että Korhonen oli johdon käsityksen mukaan ”valehdellut” jättäessään kertomatta olevansa rekisteröidyssä parisuhteessa samaa sukupuolta olevan kanssa.[267] Kiistan edettyä riita-asiana Helsingin käräjäoikeuteen oikeus hylkäsi Korhosen korvausvaatimukset ja piti Alma Mediaa syyttömänä syrjintään.[268] Tosiasiassa on kai mahdotonta, että epäluottamusta olisi voinut syntyä mistään muusta syystä kuin Korhosen yksityiselämään liittyvien asioiden vuoksi, kun työsuhde ei ollut ehtinyt edes alkaa, eikä Korhosen toiminnasta tehtävissään ollut kokemuksia. Ja yhtä ilmeistä on, että Alma Median johto saattoi pitää homoseksuaalista seurustelua epäluottamuksen aiheena vain siinä tapauksessa, että se arvotti *homoseksuaalisuuden sinänsä kielteisesti* eli syrji ihmistä tämän seksuaalisen suuntautumisen vuoksi. Syyttäjä tutki asiaa Korhosen pyynnöstä myös rikosasiana, ja Korhonen valitti käräjäoikeuden päätöksestä ylempään oikeusasteeseen, jossa hän voitti jutun.[269] Nyt hän ei ole kuitenkaan enää toimessa.

Lapin Kansa tuskin sai tapauksen johdosta yhtään uutta tilausta mutta saattoi menettää muutaman. Alma Median aloitteesta syntyneestä irtisanomisesta konsernille kertyi paljon negatiivista julkisuutta, eikä konfliktissa ryvettyminen edistänyt myöskään Korhosen sijoittumista työmarkkinoille. Syrjintä johti siis Korhosen maineen kyseenalaistumiseen ja siihen, että hänet voitiin nähdä ”riitelijänä”, vaikka hän ymmärrettävästi pyrki vain puolustamaan asemaansa työelämässä.

Keskeisiä syitä salailuun ovatkin työelämän omat normaaliusvaatimukset ja sovinnaisnormit. Erilaiset ihmiset siis joko (1) pakotetaan vaikenemaan, (2) ehdollistetaan valehtelemaan tai (3) olemaan hakeutumatta tärkeisiin tehtäviin. Korhosen tapauksella oli myös sananvapautta koskevia vaikutuksia, sillä käräjäoikeuden tuomiolla toimittajakunta sidottiin entistä tiukemmin tiedotusvälineiden omistajien ja hallinnon käsityksiin. Journalistinen vapaus ajettiin ahtaalle, kun toimittajat määrättiin noudattamaan lehden hallinnon ”luottamusta”, joka näyttää todellisuudessa olevan pelkkää painostusta. Sen sijaan arvoa ei annettu lukijoiden ja lehden väliselle luottamussuhteelle, sille, että todellisuudesta

kerrottaisiin rehellisesti ja että sitä myös luotaisiin oikeudenmukaisesti. Entä kuinka ”luottamus” sinänsä ymmärrettiin? Alma Media ja käräjäoikeus näyttävät pitäneen samaa sukupuolta olevien seurustelua ”epäluottamuksen” aiheena, jolloin ”luottamus” määriteltiin heteroseksuaaliseksi kanssakäymiseksi. Mitään epäluottamustahan ei olisi voinut syntyä, jos mediakonserni ei olisi arvottanut homoseksuaalisuutta negatiivisesti ja pitänyt sitä tai siihen liittyvää yksityisyyttä ”valehtelun” tai ”epäluottamuksen” aiheena.

Kurjaa on, että Korhosen tapaus ei ole suinkaan ainoa, vaan vastaavaa diskriminaatiota esiintyy koko ajan kaikkialla työelämässä. Siitä ei vain puhuta mainesyistä, ja syrjintätapaukset haudataan syyllisten eduksi. Työelämän sovinnaisnormeista poikkeavat ihmiset kohtaavat yleensä vain yhden sosiaalisen tuomion: se on mahdollisimman nopea ja lopullinen työelämästä ulos linkoaminen. Syytä ei kerrota. Kerrotaan tekosyitä. Asia pyritään hoitamaan ”hyvässä hengessä”, ja pehmikkeeksi tarjotaan pieniä hyvityksiä, mikä tarkoittaa, että todellinen syrjintäsyy salataan vielä kalliimmiksi käyvien oikeudellisten seuraamusten välttämiseksi. Homoseksuaalin duunarin irtisanomista säestää lauselma ”taloudellisista tai tuotannollisista syistä”, kun taas johtavassa asemassa olevan irtisanomista perustellaan ”hallituksen epäluottamuksella”. Todellisuudessa kyseessä on vain ongelman *kuvaus*, ei *syy*. Esille asetetaan tilanteen seuraus mutta ei siihen vaikuttanutta tapahtumakulkua.

Elämää enemmistöjen tyranniassa

Työnantajilla pitää luonnollisesti olla oikeus valita omat työntekijänsä. Mutta heillä ei pitäisi olla oikeutta sanoa työntekijöitä irti sillä perusteella, mitä ihmiset tekevät omassa elämässään, vapaa-aikanaan ja omalla kehollaan. Työnantajien vaatimusten valta päättyy siihen, missä työn oma määritelmä ja pätevyysalue arvotuotannon sektorilla päättyvät. Tämä perustuu ihmisten itsemääräämisoikeuteen ja itsensä omistamiseen (*self-ownership*).

Jos ihminen määrätään piilottamaan minuutensa ja persoonansa, se voi johtaa lähinnä hullunkurisiin seurauksiin. Esimerkiksi Suomessa esitettiin taannoin, että työpaikkojen hakeminen pitäisi säätää anonyymiksi ja että työpaikkahakemuksissa ei pitäisi enää mainita hakijoiden henkilötietoja, vaan nimet ja naamat paljastuisivat vasta työhaastatteluissa, joissa ne pakostikin tulisivat julki.[270] Tällainen työnhaku voisi olla onnekasta niiden työttömien professorien, taiteilijoiden ja muiden yhteiskuntamme huippujen kannalta, joiden ”maineen” katsotaan jo moneen kertaan pilaantuneen. Mutta vakavasti ottaen kyseinen piilottelu kätkisi periaatteellisen ongelman: anonyymilla työnhaulla yritetään ratkaista syrjintäongelman takana olevaa suurempaa pulmaa, joka on siinä, että

tietynlaisia ihmisiä *ei hyväksytä sinänsä, itsenään tai ollenkaan*. Anonyymi työnhaku ei toiminut myöskään käytännössä, kun asiaa kokeiltiin Ruotsissa.

Myös syrjinnän vähentämiseen tähtäävät keinot johtavat usein siihen, että syrjintä menee entistä pahemmin piiloon ja muuttuu epäsuoremmaksi. Työelämässä tapahtuvaa ideologista syrjintää on vaikeaa todistaa, sillä se istuu kuin solttu poterossa tai punkki ihon pinnalla. Todistelutaakan jakaminen – toisin sanoen syrjinnästä epäillylle osapuolelle säädetty velvollisuus todistaa, että syrjintää *ei* ole tapahtunut – ei johda välttämättä tosiasioiden parempaan paljastumiseen. Diskriminaatiota tapahtuu hiuksenhienoilla korostuksilla, tai se on muutoin näkymätöntä.

Syrjintää harjoitetaan jo arvorakenteiden kautta. Kun koko työelämä rakentuu enemmistöarvoille ja massakulttuurin ihanteille, työelämän piirissä ei yksinkertaisesti *ole sellaisia työtehtäviä*, jotka mahdollistaisivat vähemmistöjen työelämään osallistumisen. Yhteiskunnan arvo-, merkitys- ja symboliuniversumit ovat valtakulttuurien elämäntavan ja ihanteiden mukaisia. Näin ollen myöskään tasa-arvon kysymyksiä ei pitäisi tarkastella pelkkinä sukupuolten edustukseen liittyvinä lukumääräisinä kysymyksinä vaan arvomaailmojen ja symboliuniversumien eroina.

Työelämän arvot ovat pitkälti yhtäpitäviä heteroseksuaalisten perheenisien ja -äitien elämäntavan kanssa. Työ on yhtä kuin tuo henkilö. Jos et ole luonnostasi niin kuin tuo henkilö, et kuulu työyhteiskuntaan. Myös homot, värilliset tai muulla tavoin erilaiset ihmiset kelpuutetaan puotipuksuiksi tai köksäapulaisiksi, mutta vain siinä tapauksessa, että he suostuvat palvelemaan valtakulttuurin etua eli sitä, mitä he eivät pidä omasta mielestään ehkä lainkaan tärkeänä. *Työelämä ei olekaan vain työn tekemistä, vaan se on tiettyyn elämäntapaan osallistumista.* Työelämä on lapsiperhettä, supermarkettireissuja ja matkoja anoppilaan. Se on väsymystä, urasuunnittelua, illanviettoja työkavereiden kanssa ja Halosen vaatteita: pikkutakkeja, jakkupukuja ja bleisereitä. Työelämä on penkkiurheilua, läskinsyöntiä ja tyttären raahaamista "muskariin" (musiikkileikkikoulu). Työelämä on korkeaa verenpainetta, sepelvaltimon ahtaumaa, sydäninfarktia ja korkeaa alkoholinkulutusta.

Kauppatieteen lisensiaatti ja työelämän konsultti Olli Aulio lohduttaa töihin haikailevaa suosittelemalla *Työnhakijan kirjassaan* seuraavia ominaisuuksia:

> Joskus työnantaja pitää tärkeänä, että valittavalla henkilöllä on hyvä kotikasvatus, hän kuuluu arvostettuun sukuun tai kuuluu suomenruotsalaisiin. Näin varsinkin suomenruotsalaisissa yhtiöissä. Usein puolison esiintymiskelpoisuus on tärkeää.[271]

Olen pahoillani, mutta yllä oleva toteamus on vallitsevan tilanteen vahvistus. Osaa luetelluista vaatimuksista on mahdotonta täyttää (kuulumi-

nen tiettyyn sukuun), ja osa taas on jokaisella (”hyvä kotikasvatus”). Kysytintä tavaraa työelämässä on siis normaali keski-ikäinen heteroseksuaali, jonka luottotiedot ovat varmasti kunnossa. Vapauden rakastaminen on pahasta. Työelämän kaipaamat ihmiset ovat kuitenkin loppumaan päin. Useimmat meistä kuuluvat johonkin epäsuotavaan vähemmistöön, mikä tekee meistä lähes sietämättömiä joidenkin työyhteisön jäsenten kannalta. Esimerkiksi perheetön ihminen on monen työnantajan mielestä täysin sopimaton tehtäviin, joissa mieheltä odotetaan, että hänellä on käytössään edustusvaimo. Homon tilalle valitaan joku hetero, jos sellainen on tarjolla. Näin minimoidaan ”riskejä”. Eihän koskaan tiedä, kuinka vaikeaksi joku homoseksuaali heittäytyy; hänhän saattaa vaikka lähennellä jotakuta työpaikan heteromiestä tai asiakasta. Hän voi aiheuttaa ympärilleen ahdistusta ja paniikkia. Hän saattaa mesmeroida läheisensä hypnoosiin bambisilmillään, ja esimiesasemassa hän voi pyrkiä määräilemään heterohäntiä. Hän voi pilata saunaillan, ja hänellä voi olla vaikka se kauhea aids!

Perhearvojen tyranniaa ilmentää myös tapa, jonka mukaisesti työyhteisöjen kriiseissä eli potkuja jaeltaessa ”kiinnitetään huomiota ihmisten kokonaiselämäntilanteeseen”. Käytännössä tämä tarkoittaa sen huomioon ottamista, onko *puoliso* työssä ja miten on *lasten* laita. Näin halutaan varmistaa, että ainakin toinen puolisoista säilyttäisi toimeentulonsa, jos ajaudutaan irtisanomisiin. Sen sijaan *sinkuista* koostuvat kotitaloudet, joita on esimerkiksi Helsingin talouksista noin puolet, jätetään heitteille. Sinkun kohdalla irtisanominen vasta kipeää tekee, hän kun menettää koko toimeentulonsa. Työpaikan mukana hän voi joutua luopumaan myös suuresta osasta ihmissuhteitaan ja syystä jatkaa elämäänsä.

Entä mitä edellä mainituille ongelmille pitäisi tehdä? Pitäisikö maailma jakaa yhtenäisiin alueisiin tai kulttuureihin rodun, ihonvärin, seksuaalisen suuntautumisen tai muiden ominaispiirteiden mukaan? Olenhan kannattanut itsenäisiä kansallisvaltioita ja etnisesti yhtenäisiä kulttuureja niiden yhteiskunnallisen tehokkuuden vuoksi. Jossakin määrin eriytyminen on hyväksi, mutta pitkälle mennessään se alkaisi myös vähentää yhteiskunnallista tehokkuutta. Ongelman muodostaa se, että meistä jokainen kuuluu johonkin vähemmistöön, eikä vähemmistöön kuuluminen sinänsä riitä työelämän tai muun sosiaalisen eriytymisen perusteeksi, varsinkaan jos vähemmistöominaisuudella ei ole merkitystä poliittisen todellisuuden kannalta tai se on pelkästään yksityisasia.

Yksilöiden yhteiset ominaisuudet ovat monessa suhteessa ratkaisevampia kuin heidän vähemmistöominaisuutensa. Juuri tältä pohjalta kansallisvaltiot ovat syntyneet luonnollisesti: ihmiset ovat yhdistyneet etnisen alkuperän, kielen, kulttuurin ja yhteisten arvojensa mukaan. Kansallisvaltio omine rajoineen ja reunoineen muodostaa hyvän pohjan sosiaaliselle eriytymiselle nykyisinkin. Tämän vuoksi esimerkiksi maahanmuuton pitää olla maltillista. Toisaalta esimerkiksi homoseksuaalit ovat

kansallinen vähemmistö, ja syntyperäisinä suomalaisina homot kuuluvat alkuperäisesti Suomen kansaan. Koska joihinkin vähemmistöihin kuuluminen on myötäsyntyistä myös monille enemmistökansalaisille, olennaiseksi osoittautuu kysymys, kuinka vähemmistöjen ja enemmistöjen pitäisi järjestellä keskinäiset suhteensa työelämässä, tai miten ihmisten pitäisi ratkaista vähemmistö- ja enemmistörooliensa tai -ominaisuuksiensa suhde omassa minuudessaan.

On selvää, että kulttuurit eivät rikastu runsaasta maahanmuutosta sinänsä, ja siksi asialla on oltava rajat. Mutta yhtä ilmeistä on myös se, että vähemmistöjen ja enemmistöjen *yhteistyö* varmasti parantaa yhteiskunnallista tehokkuutta.

Tasa-arvoa vai samanlaisuutta?

Vähemmistöjen sanotaan usein hallitsevan enemmistöjä. Todellisuudessa suuri osa luovasta ja uudistavasta energiasta saapuukin valtakulttuurien piiriin juuri vähemmistöistä. Esimerkkeinä ovat vaatetustyylit, puheenparret, musiikin ilmiöt, tanssi, muoti, mielipiteet ja ilmeet. Tämä näkyy varsinkin nuorisokulttuureissa. Ensin yksi haluaa hyppiä skeittilaudalla, kuunnella räppiä ja pitää omituisen näköisiä lökäreitä jalassaan. Toiset sanovat, että onpa kamalaa: mitä järkeä tässä on? Lopulta kaikki haluavat niitä. Yhteen aikaan nuorisojengit eivät sallineet jäsentensä käyttävän lainkaan pipoa. Sitten muotisuunnittelijat keksivät, että kun tehdään pipon pitämisestä kesälläkin muoti, niin lapsosemme suostuvat käyttämään pipoa myös talvella. Tämä tapahtui skeittarikulttuurin tuella. Nykyään nuoret pitävät pipoa sisällä ja ulkona vuodenajasta riippumatta, ja heidän identifikaationsa rap-ajatteluun on niin vahvaa, että hoppariimien voi odottaa antavan nostetta jopa kalevalaiselle kansanrunoudelle.

Marginaali-ilmiöistä voi tulla myös osa valtavirtaa, mutta se ei ole pelkästään myönteinen ilmiö. Työelämä haluaisi vähemmistöjen *sopeutuvan* valtavirtoihin, mikä kuolettaa helposti erilaisuuden luovat energiat. Massakulutuksella yritetään lunastaa väestöjen luottamus ja peittää heissä mahdollisesti kytevä kapinamieli. Tämä on selitys siihen, miksi korkean työttömyyden keskellä esiintyy painetta massakulttuuriin: yhdenmukaistamiseen, konsensukseen ja jopa alakulttuurien nostamiseen yhteiskunnan keskiöön.

Erityiskulttuurit, marginaaliryhmät ja niiden kiinnostavat merkitykset syntyvät useasti *ajamalla* ihmiset ulkopuolisiksi, jolloin ulkopuolisuus saatetaan erehtyä näkemään yhtä myönteisessä valossa kuin mukautuminen ja sopeutuminenkin. Esimerkiksi ranskalainen filosofi Michel Foucault toteaa teoksessaan *Tarkkailla ja rangaista*, että syrjäytymiseen liittyy keskipakoisvoiman kaltainen eksluusio ja toisaalta ihmisiä keskiöön päin vetävä inkluusio ja että molemmat toteuttavat *yhteis-*

kunnan vahvistamiseen tähtäävää tehtävää.[272] Yhteiskunnan kannalta tämä onkin toivottavaa, mutta se ei ole sitä välttämättä yksilöiden omalta kannalta.

Yhteiskunnat integroivat eli kotouttavat, mukauttavat ja sopeuttavat erilaiset jäsenensä yleensä määrätietoisesti. Sekin on useimmissa tapauksissa hyväksi, mutta ei kaikissa. Esimerkiksi antropologi Claude Lévi-Straussin havaintojen mukaan muutamissa primitiivisissä heimoissa kannibaalit suorastaan syövät ryhmänsä ulkopuoliset jäsenet ja ottavat heidät sitä kautta mitä täyteläisimmin yhteisönsä jäseniksi! Teollistuneissa nyky-yhteiskunnissa vastaavaa tapahtuu massakulttuuriin sopeuttamisen kautta.

Supermarkettien ostoskärryt ovat nykyään jättiläismäisen suuria, jotta niihin voisi heittää elävän teurassian ja mennä sen jälkeen maksamaan kassalle. Marketeissa asiointi on eräänlainen massakulttuuriin vihkiytymisen rituaali, joka viestii demokratian ja egalitarismin ihanteista. Niihin molempiin liittyvät vapauden ja tasa-arvon pyrkimykset. Veljeyden merkitystä tarkastelin jo edellä puhuessani toveruudesta ja kaveruudesta, ja siksi onkin nyt paikallaan pohtia, mikä asema muilla valistusihanteilla, toisin sanoen vapaudella ja tasa-arvoisuudella, on nykyisessä kulutus- ja työkulttuurissa. Katsotaanpa siis, miten vapaus ja tasa-arvoisuus suhteutuvat toisiinsa, jos ne ymmärretään lähtökohdiksi tai päämääriksi.

Edistyksellisellä 1960-luvulla tasa-arvoa pidettiin lähtöviivana, jolle ihmiset asetettiin, ja maalisuoralla kangasteli mahdollisimman suuri vapaus. Ihmiset nähtiin olemusajattelun mukaisesti tasa-arvoisina, ja siltä pohjalta pyrittiin lisäämään ihmisten vapautta. Tämän päämäärän saavuttamisessa onnistuttiin osittain. Se oli tosin mahdollista vain keinotekoisen politiikan – tasa-arvon julistamisen sekä ottamisen ja antamisen – kautta. Koska ihmiset eivät ole luonnostaan tasa-arvoisia, vapauden kokemuksia voitiin tuottaa vallitsevaa yhteiskunnallista järjestystä kumoamalla. Myönteistä siinä olivat oikeudenmukaisuuden vaatimukset mutta kielteistä teennäisyys ja väkinäisyys.

2000-luvulla vapautta pidetään lähtöviivana ja tasa-arvoa päämääränä. Tällaisen toiminnan tuloksena ei ole kuitenkaan saavutettu tasa-arvoa, ja lopulta myös vapaus on hautautunut. Virhe on tässä tapauksessa sisältynyt siihen, että ihmisiä on erehdytty pitämään olemusajattelun mukaisesti vapaina ja oletettu, että vapaus johtaa tasa-arvoon. Koska ihmiset eivät ole lähtökohdiltaan kovin vapaita, ei tasa-arvoakaan ole saavutettu. Sen sijaan ihmisille oletettua olemusvapautta on käytetty todellisia toimintavapauksia vähentävästi esimerkiksi heikentämällä sosiaaliturvaa.

Johtopäätöksenä voidaan todeta, että tasa-arvo ei ole sopinut poliittisen toiminnan päämääräksi. Miksi pyrkiä tasa-arvoon, jos se merkitsee vain ihmisten yhdenmukaistamista ja samanlaisiksi tekemistä? Sen sijaan tasa-arvo on sopinut luontevimmin lähtökohdaksi, jolloin se on täytynyt tosin määritellä *mahdollisuuksien* tasa-arvoksi. Mahdollisuuksien tasa-

arvo puolestaan on perusta, jolta ihmiset voivat tavoitella vapautta. Vapaus taas ei sovi lähtökohdaksi (eli oletukseksi ihmisille luonteenomaisesta perustilasta), mutta se sopii hyvin päämääräksi, sillä kaikki ihmiset näyttävät tavoittelevan yhä suurempaa vapautta: esimerkiksi vapautta työstä.

Vapaus on sinänsä filosofisesti ongelmallinen käsite, ja olen tarkastellut aihetta tarkemmin esimerkiksi kirjassani *Filosofia räjähti* (2005).[273] Vapauteen liittyvät edellä selitetty negatiivinen vapaus (vapaus rajoitteista) ja positiivinen vapaus (vapaus aktiivisiin tekoihin). Entä kuinka tasa-arvoisuus pitäisi ymmärtää? Myös tasa-arvoisuus voidaan jakaa kahtia: edellä mainittuun mahdollisuuksien tasa-arvoon ja samanlaisuuteen perustuvaan tasa-arvoon. Mahdollisuuksien tasa-arvolla tarkoitetaan sitä, että kaikille ihmisille taataan yhdenvertaiset lähtökohdat. Sen eräs osa on ihmisarvo, joka on absoluuttinen eli ehdoton. Ihmisarvoa ei pidä riistää keneltäkään pois. Sen sijaan tasa-arvo on relatiivinen eli suhteellinen. Olemme eri tavoin vihattavia tai rakastettavia esimerkiksi ihmissuhteissamme – tai hyödyllisiä tai haitallisia esimerkiksi työelämässä. Tämä saattaa vaikuttaa kyyniseltä, mutta se on tosiasia.

Myöskään tasa-arvo ei vallitse itsestään, vaikka tasa-arvon pitämistä politiikan lähtökohtana voidaankin pitää suositeltavana (vapausoletuksen sijaan). – Miksi näin on? Tässä kohtaamme mahdollisuuksien tasa-arvon ja samanlaisuuteen perustuvan tasa-arvon eron. Koska ihmiset eivät ole samanlaisia, heitä ei voida pitää tasa-arvoisina käytännön elämässä. Yhteiskunnassamme on kokonaisia instituutioita, joiden tehtävänä on tuottaa arvostuseroja ihmisten välille. Eräs tällainen instituutio on koulu, jossa oppilaita arvostellaan. Tällaisten erottelujen tuottaminen kohdistuu kuitenkin tasa-arvoon, joka on vain suhteellinen, eikä ihmisarvoon, joka on ehdoton. Koska yksilöt eivät ole samanlaisia, samanlaisuuteen perustuva tasa-arvo olisi illuusio. Niinpä myöskään yhteiskunnallisen toiminnan lähtökohdaksi ei pitäisi valita sellaista tasa-arvokäsitystä, joka pitää ihmisiä samanlaisina tai nojaa vaatimuksissaan siihen. Sen sijaan lähtökohdaksi pitää valita mahdollisuuksien tasa-arvo, jonka kautta ihmisille annetaan tasavertaiset lähtökohdat omien päämääriensä, esimerkiksi suuremman vapauden, tavoittelemiseen.

Vielä voidaan vastata lyhyesti siihen, mitä vikaa on samanlaisuuden varaan vannovassa tasa-arvokäsityksessä. Jos tasa-arvoa luotaisiin samanlaistamisen kautta, katoaisi peruste, miksi tasa-arvon pitää vallita. Tuo peruste on erilaisuus. Kirkkaasti asiaa havainnollistaa Kurt Vonnegutin dystooppinen novelli *Harrison Bergeron*.[274] Teos kertoo yhteiskunnasta, jossa tasa-arvo on saavutettu pakottamalla kaikki ihmiset samanlaisiksi. Koska tason nostaminen on luonnollisesti vaikeampaa kuin laskeminen, ihmiset on tehty tasa-arvoisiksi saattamalla yhteiskunnan etevimmät jäsenet yhteiskunnallisen keskiarvon alapuolelle kaikissa ajateltavissa olevissa suhteissa. Niinpä teos keskittyy kuvaamaan kirjan otsikon

nimeä kantavaa älykästä, komeaa ja verrattoman lahjakasta miestä, joka pakotetaan raahaamaan kymmenien kilojen punnuksia hänen kehonsa turmelemiseksi, pitämään muovinenää ja mustia hammasproteeseja hänen kasvonpiirteidensä rumentamiseksi sekä käyttämään päänsärkyä aiheuttavia kakkuloita. Tukitaanpa hänen korvansakin kuulokkeiden melulla, ettei hän pystyisi muodostamaan yhtään järjellistä ajatusta. Kertomuksen opetus on, että tasa-arvolla, joka vaatii lahjakkaita olemaan tyhmiä, ei ole oikeutusta. Aivan vastaavasti samanlaisuuteen pyrkivä tasa-arvoihanne pakottaisi nopeita juoksemaan hitaammin vain siksi, että toiset pysyisivät mukana, minkä lopputuloksena koko yhteiskunta romahtaisi.

Työelämän supermarkettilinja

Työelämän massakulttuurissa tasa-arvo ymmärretään usein samanlaisuudeksi. Supermarkettilinja jatkuu, sillä massakulttuurissa ainoaksi merkityksiä tuottavaksi asiaksi tunnustetaan raha. Massakulttuuri ei näytä tunnustavan muita merkityksiä eikä arvoja kuin taloudelliset kulutusmahdollisuudet. Sen vuoksi se kukistaa alleen muut mahdollisuudet luoda elämään merkityksiä.

Käytännössä enemmistöt hallitsevat jälleen vähemmistöjä. Tämä johtuu siitä, että enemmistöt äänestävät mieleisensä arvot voimaan omilla kulutuspäätöksillään. Rahavirrat muovaavat yhteiskunnallista todellisuutta enemmistöjen mielipiteiden mukaiseksi, ja vähemmistöjen mahdollisuudet pelkillä kannanotoilla vaikuttamiseen kumoutuvat siihen, ettei vähemmistökansalaisia päästetä tehtäviin, joissa käytetään valtaa. Tämä näkyy selvimmin eräissä sofistikoituneissa ammateissa, kuten opetustoimen, hallinnon ja muun ideologisen vallankäytön piirissä. Kun Yhdysvalloissa vihittiin virkaansa maailman ensimmäinen homopiispa, asia ylitti globaalin uutiskynnyksen, koska tapaus oli niin ainutlaatuinen.[275] Mutta oletteko koskaan kuulleet suomalaisesta mustalaistuomarista tai eksistenssifenomenologisesta filosofianprofessorista? Luultavasti ette, sillä ne ovat mahdottomia käsitteitä. Julkiseen virkaan ei valita ketään erilaista ihmistä. City-lehden selvityksen mukaan homokansanedustajia löytyi maamme parlamentista vuonna 2003 täydet 0 prosenttia.[276] Tämä nolla kuvaa erilaisten ihmisten edustusta julkisesti arvostetuissa ammateissa. Ihminen saa olla erilainen esimerkiksi taiteilijamyytin tai friikkileiman varjolla. Silloin päätyy maksimissaan juorulehtien sivuille tai yliopiston assistentiksi. Juuri tästä seuraa erilaisten ihmisten aluekonttori- ja kunnallishallintotaso: ihminen valitaan *blue collar* -duunareiden keskikastiin mutta ei huipulle. Eri mieltä ollessaan hänet pannaan *exit*-oven katapulttiin.

Jos ihminen onnistuu harhauttamaan muita ihmisiä niin, että hän

vähemmistökansalaisuudestaan huolimatta onnistuu pääsemään huipulle tai johtavaan asemaan, niin a) kaikki on erehdystä, b) on tapahtunut skandaali, c) asiaa on vaatinut julkisuus tai d) tuloksena on maailmankuuluisuus. Esimerkiksi Michel Foucault'a ei kannattanut hänen professorinvirkaansa yksikään *L'institut de Francen* jäsen valinnan yhteydessä järjestetyssä muodollisessa äänestyksessä. Opetusministeri, joka Ranskassa suorittaa professorien nimittämisen, oli kuitenkin tehnyt valintansa, ja Foucault nimitettiin Pariisin maineikkaimpaan yliopistoon *Le Collège de Franceen* ainoastaan siksi.[277] Historia ei muista yhtään kollegiumin jäsentä nimeltä, mutta Michel Foucault'n kyllä. Hän puhui laajasti muun muassa vallasta, hierarkioista ja seksuaalivähemmistöjen asemasta. Myös nykyisessä yliopistolaitoksessamme keskinkertaisuus on valttia. Mitä keskiluokkaisempi ja normaaliarvoilla varustetumpi keskitien kulkija ihminen on, sitä todennäköisemmin hän saavuttaa nomenklatuuran suosion. Tämä ilmentää tapaa, jolla työelämän rakenteet suosivat valtakulttuureita, massaihanteita ja enemmistöjen arvoja. Ei siis pidä paikkaansa, että edes kriittisen ajattelun pyhätöissä, yliopistoissa, vaalittaisiin variaatioita, erilaisuutta tai erimielisyyttä. Työelämän arvot ovat kaikkialla samat: ”Se on automaattisesti out!”

Miten selviytyä sivistyneenä, kun on syrjittynä?

Kun työsyrjintä on kielletty lailla, kukaan ei myönnä sitä harjoittavansa. Kukaan ei myöskään usko ketään syrjittävän, sillä syrjinnällä on taipumus piiloutua, ja sitä on vaikea todistaa. Valittaminen vain pahentaa asiaa, ja niinpä syrjintäkielto koituukin ihmisille paradoksaalisesti vahingoksi. Syrjitty ihmispoloinen leimataan vainoharhaiseksi. Siksi kenenkään ei kannata valittaa, jos hänen oikeuksiaan on poljettu. Jäädäkseen henkiin työelämässä on oltava mahdollisimman äänekkäällä ja kuuluvalla tavalla hiljaa.

Julkinen valta on reagoinut syrjintäilmiöihin sillä ainoalla tavalla, jonka se osaa. Se on kieltänyt eriarvoistamisen lainsäädäntöteitse ja perustanut virastoja valvomaan pykälien noudattamista. Julkinen ja poliittinen valta luulevat, että työelämän arvoja ja normeja voidaan muuttaa kiristämällä normiruuveja. Todellisuudessa se saattaa lisätä syrjinnän vaikuttavuutta. Syrjinnän olemushan on nimenomaan epäsuoruus, jonka tuloksena pulmat menevät entistä pahemmin piiloon. Myös syrjintäasioiden viranomaiskäsittely on usein puolueellista ja perustuu hierarkkiseen tasa-arvokäsitykseen. Esimerkiksi valtioneuvoston yhteydessä toimivan tasa-arvovaltuutetun toimiston alaan luetaan vain sukupuolten välinen tasa-arvo mutta ei seksuaaliseen suuntautumiseen liittyvää syrjintää. Sama pätee sosiaali- ja terveysministeriön tasa-arvoyksikköön (TAO) ja tasa-arvoasiain neuvottelukuntaan (TANE). Myös työministeriö

perusti jokin aika sitten uuden ylitarkastajan viran syrjintäongelmia valvomaan. Tämä oli Euroopan unionin direktiivien mukaista, mutta tarpeetonta. Edellä luetellut viranomaiset eivät ole antaneet yhtään päätöstä eivätkä tehneet mitään konkreettisia toimia ihmisten hyväksi. Ne eivät voisi niitä tehdäkään, koska kyseisten viranomaisten toimenkuvaan ei kuulu päätösten eikä ratkaisujen tekeminen vaan tiedottaminen, seuranta, neuvominen, keskusteleminen, ohjaus, koulutus ynnä muu silmälläpito.

Virastot eivät saa siis aikaan mitään myönteistä, vaan ne pyörittelevät omia papereitaan niin kuin mitkä tahansa vastaavassa asemassa olevat laitokset. Siksi ne eivät ole myöskään niitä pyhempiä eivätkä pahempia. Ne tulevat vain kansalaisille kalliiksi. Täytyykin toivoa, että ne toimisivat niin kuin viranomaiset, joiden tehtävä on ”tehdä itsensä tarpeettomiksi” omalla olemassaolollaan. Tällainen viranomainen on esimerkiksi kuluttajaviranomainen. Sama logiikka pätee vähemmistövaltuutettuun (nykyiseen yhdenvertaisuusvaltuutettuun). Myöskään hänen virastonsa alaan eivät kuuluneet seksuaalivähemmistöjen kysymykset vaan ainoastaan etniset vähemmistöt, mikä todistaa syrjintähierarkioiden olemassaolosta.[278] Lisäksi toivotaan, että jo pelkällä olemassaolollaan tämä jumalainen asiamies pelottaisi ihmisiä niin, että kiusanteko ja pahanilkisyys vähenisivät. Tehtävien väheneminen osoittaisi, kuinka tarpeellista asiamiehen olemassaolo on ja että juuri sen vuoksi hänen on syytä jatkaa toimessaan. Tämä avaa viranhaltijalle itselleen tien todelliseen olemisen ihanuuteen. Hänellä on virka, jonka ainoa tehtävä on tehdä itsensä turhaksi. Kun viranhaltija tässä tehtävässään onnistuu, se vain osoittaa, kuinka välttämätön virka jatkuvasti on. Tähän kulmakiveen nojaa myös monen muun hallinto- ja valitusviran olemassaolo.

Edellä sanottu ei tarkoita, että olisin samanlaisuuden varaan vannova tasa-arvotantta, joka penää ihmisille yhdenmukaisuutta. Päinvastoin katson, että yhteiskunnan pitäisi paremmin taata *erilaisena* olemisen yhdenvertaisuus, jolta pohjalta voidaan sitten tavoitella myös yksilöllistä vapautta. Esimerkiksi Aristoteles oli tässä suhteessa viisas mies. Hän tiesi, että ihmisten tiedoissa ja taidoissa on suuria eroja. Erään hi-fi-liikkeen myyjä totesikin minulle kerran seuraavasti: ”Jos kuulette eron näiden Celestionien välillä, niin *väittäisinpä*, että se ero on korvien välissä.” Vastasin hänelle: ”Ihmisten korvien välissä on suuria eroja.”

Erilaiset luovat uutta

Miten heittää pois toisen posken etiikka ja kieltäytyä olemasta fiksu? Kuinka leopardi pääsisi pilkuistaan tai seepra juovistaan? Yksi syy siihen, miksi ihmiset tavoittelevat normaaliutta ja pitävät enemmistöarvoja voimassa, on *pelko*. He pelkäävät, että työyhteisön maineelle tapahtuu

jotakin korjaamatonta, jos siellä toimii erilainen ihminen. Toinen syy erilaisuuden välttelemiseen on se, että työtoverit ovat erilaiselle *kateellisia*. Kolmanneksi, he saattavat olla myös *häpeissään*, sillä he itse ahmivat käsiinsä työpaikkojen toimintaresurssit ja johtoasemat normaaliuttaan hyväksi käyttäen, vaikka he aavistavat erilaisen olevan heitä itseään pätevämpi tai ansioituneempi.

Erilaisen työntekijän ei pidäkään kävellä työpaikoillaan toimivien vihollistensa ansaan ja alkaa surkastaa persoonaansa vain näyttääkseen ”normaalilta”. Hänen ei pidä rynnätä suin päin KappAhliin ostamaan itselleen jakkupukua tai bleiseriä. ”Samanlaiset” nimittäin toivovat, että ”erilaiset” alistuisivat tai valittaisivat. He rukoilevat kaksin käsin, että työpaikalle syntyisi konflikti, jonka turvin samanlaiset voisivat ohjata erilaiset pois. Kuitenkin: jos ihminen on tarpeeksi ryhdikkäästi oma itsensä ja luottaa itseensä, samanlaiset lentävät hämmästyksestä pepulleen ja alkavatkin kunnioittaa erilaista.

Samanlaisten ideologisesta vastustuksesta huolimatta erilainen uskaltaa kävellä samanlaisten yli, vaikka heitä on paljon enemmän. Erilaisella on tällöin – ahaa – jotain niin tärkeää, että hän pitää välttämättömänä olla oma itsensä, vaikka siitä olisi haittaa hänen työuralleen. Tämä ei tietenkään kerro erilaisesta mitään hyvää, sillä niin tehdessään erilainen vain todistaa, että häntä on vaikeampi sitoa yritykseen ja alistaa palvelemaan samanlaisia. Hyvällä itsetunnolla varustettu erilainen saattaa siis olla suuri uhka ja suoranainen pommi työpaikalla. Niinpä erilaisella ei ole muuta mahdollisuutta kuin jatkaa työyhteisön kouluttamista ja esiintyä entistäkin määrätietoisempana. Lopulta myös jäljelle jääneet samanlaiset kyllästyvät, ja seuraa lannistuminen. Samanlainen johtaja väistyy ja erilainen siirtyy hänen paikalleen. Erilainen ottaa itse johdon käsiinsä, ja hänestä tulee hallitseva tekijä työpaikallaan.

On hyvä muistaa, että valtakulttuureihin kuuluvat ihmiset eivät ole juuri koskaan luoneet uutta. Heiltä puuttuu motiivi, rohkeus ja mielikuvitus, koska he ovat keräämässä hedelmiä ja nauttimassa. Heillä ei ole vaikeuksien voittamisen kokemusta eikä *pressure proofia*. Siksi meillä suomalaisilla on opittavaa myös ulkomaalaisilta. Keitä luulette Rosenlewien, Serlachiusten ja Stockmannien olleen? He olivat Suomeen muuttaneita siirtolaisia. Eräiden nimetkin olivat pilkkanimiä. Esimerkiksi ”stockmann” tarkoittaa ’keppimiestä’ ja on halventava kuvaus ortodoksijuutalaisesta. Monista vähemmistökansalaisista tulee nykyisinkin yrittäjiä juuri siksi, että toiset työnantajat eivät huoli heitä palvelukseensa. Etnisesti erilaisten maahanmuuttajien yleisin ammatti on edelleen yksityisyrittäjä. Kyseenalaista on, onko tämä loppujen lopuksi ihmisen ongelma vai onni. Yrittäjälle voi käydä kuinka tahansa. Hänen pitää tehdä vielä enemmän työtä ja sitoutua työelämän normeihin vieläkin tiukemmin kuin palkkatyöläisen, mutta hän voi myös muuttaa työelämän arvorakenteita.

Myös johtajat muodostavat työyhteisössä vähemmistön. Tässä kirjassa ei ole tarkoitus paneutua johtamisen taakkaan sinänsä. Olemme nähneet, että johtaminen on yksi työelämään osallistumisen muoto, ja johtajillakin on usein perin vaikeaa. Ongelmana ei ole enää se, saako ravintolaan pyrkijä vip-kortin, joka oikeuttaa etuiluun ovella. Kynnyskysymys on, miten optio-oikeutettu kestää lähiöravintolassa ollessaan *häpeän*, joka johtuu siitä, että hänen tiedetään kuuluvan etuoikeutettujen ryhmään.

Sen sijaan todellinen johtajuus on seuraus työelämän syvärakenteista. Arvojohtaminen ei ole massakulttuurin hyödyntämistä eikä itsekkyyttä, vaan se on vastareaktio niihin työelämän ominaisuuksiin, jotka *eivät salli* erilaisuutta, kekseliäisyyttä ja riskinottoa eivätkä tue vastuunkantoa. Työelämän massakulttuurinormeille omistautuminen tukee usein vain persoonattomuutta, vastuuttomuutta ja yksilöllisyyden tukahduttamista. Nämä ovat työelämän omia ominaisuuksia ja arvomääreitä. Johtajuus puolestaan seuraa noiden työelämän sovinnaisarvojen rikkomisesta. Todelliset ja asiansa osaavat johtajat tunnustavatkin yleensä työelämän ongelmat ja pulmat, ja he ovat kanssani samaa mieltä myös niiden ratkaisemisesta.

Vain kateus voittaa kiiman.

Pääasiassa työelämässä

PRIVAATTI JA SUKUPUOLI

Friedrich Nietzsche lausuu eräässä kirjassaan, että ”paholainen on vain Jumalan joutilaisuutta joka seitsemäs päivä.”[279] Työelämä vaatii kurinalaisuutta vapaa-ajan vietolta yleensä, mutta erityisesti se edellyttää seksuaalisuuden panemista kuriin. Juuri näin syntyy kaksinaismoralismi. Ihmiset koettavat peitellä ja naamioida sitä, miten he elävät vapaa-aikanaan: vapaa-aika ei saisi näyttää erilaiselta kuin sovinnaisempi työaika. Siksi myös seksuaalisuus on salattava. Aina se ei onnistu.

Taloudelliset törttöilyt julkinen sana sietää, unohtaa ja antaa anteeksi, mutta seksuaalisilla skandaaleilla peitetään ylivoimaisesti eniten iltapäivälehtien lööppitilaa ja haudataan ihmisten uraputkia. Oletteko nähneet otsikkoa: ”*Työtön* mies puristi seuralaistaan pakaroista”? – Tuskin. Asialla ei ole julkisuusarvoa, sillä seksuaalista ahdistelua ei harjoiteta *työelämän* piirissä. Vasta työelämä tekee tapauksesta merkittävän. Näin on siksi, että työelämän kautta voidaan vaatia rangaistusta: työpaikan menettämistä! Juuri tämän kostonhimon vallassa syntyy otsikoita: ”Ilotyttöjen asiakkaana *ministeri*”, ”*Toimitusjohtaja* osti ja myi seksiä” ja ”*Lentokapteenien* riemuloma Ibizan bordelleissa”.

Suhtautumisessa seksuaalisuuteen työelämä on edelleen täysin konservatiivinen luomus. Sellaisen ihmisen tajunnassa, joka ei pidä seksistä tai ei saa sitä, kaikki seksuaalisuuteen viittaava toiminta alkaa näyttää "seksuaaliselta häirinnältä". Todellisuudessa heitä häiritsee heidän oma tukahdutettu tai torjuttu seksuaalisuutensa. Siksi he haluavat tehdä myös työympäristöistä mahdollisimman epäeroottisia. Mikä tahansa sosiaalinen kanssakäyminen voidaan nykyaikana tulkita "ahdisteluksi", ja näin on, jos esimerkiksi kehuu väärille ihmisille ilmojen kauneutta. Työpaikan seksuaalisäännöille katetaan pöytä viktoriaanisella maulla. Työpaikoista tehdään näennäisesti sukupuolineutraaleja ja epäseksuaalisia paikkoja, mutta todellisuudessa kontrolli sinänsä muuttuu käänteiseksi ahdisteluksi: "Hei mikä oli tuo ranneliike? Lähetitkö lentosuukon? Tunnusta heti, tai vien asian häirintäyhdyshenkilön tai konfliktien de-eskaloijan pöydälle!" Vastaavalla tavoin voidaan paheksua jokaista pikkusormen koukistusta, ystävällistä sanaa tai katsetta.

Työpaikan eroottiset vihjeet on siis karsittava pois, jotta seksittömään työelämään päästäisiin. Parasta olisi, että työntekijät voitaisiin tehdä sukupuolettomiksi. Tällainen menettely polkisi tietysti pahoin monien ihmisten kulkusia, eikä kukaan kysy, mitä vahinkoa, ahdistusta ja mielipahaa *heille* tuotettaisiin, kun he eivät saa enää olla seksuaalisia. Koko työelämä onkin nyt *käänteistä bordellia*. Työssä käyvä on prostituoitu. Hän myy itsensä työnantajalle seksuaalisuuttaan myöten. Hänen intohimonsa, halunsa ja kalunsa ovat työnantajan omaisuutta. Hänen on pidättäydyttävä seksistä ja pantava luontonsa kuriin. Ainoa tapa sovittaa yhteen työelämä ja seksi on tehdä *seksiä työksi*. Kun seksiä tekee työksi, työelämä ei enää paheksu sitä. Näin työelämä tukee suoran ja avoimen katuprostituution syntyä.

Feminismi on osa historiaa

Sukupuolettomaan ja seksittömään työelämään on tietä viitoittanut feminismi. Feminismi ei ole yhtään sen myönteisempi asia kuin sovinismikaan, sillä feministit käyttävät sukupuolta verukkeena etuoikeuksia perätessään. Lisäksi he pitävät feminismiään jonkinlaisena myönteisenä laatusanana ja jopa tieteellisenä ansiona. Feminismi oli oikeutettua siihen asti, kun naiset olivat vielä alistettuja tai syrjittyjä työelämässä. Nykyään niin ei ole ainakaan Suomessa eikä muissa kehittyneissä länsimaissa, ja siksi feministien tasa-arvon vaatimukset ovat muuttumassa käänteiseksi diskriminaatioksi. Luodaanpa katsaus työelämän sukupuolijärjestelmiä koskevaan historiaan.

Yksi syy naisten huonompaan asemaan työelämässä on ollut heidän keskimäärin heikompi fyysinen olemuksensa. Tämän vuoksi naiset eivät pärjänneet raskaissa maatalous- ja teollisuustöissä yhtä hyvin kuin mie-

het, ja siksi he sijoittuivat myös työelämään miehiä huonommin. Modernina aikana naiset saivat hoitaakseen suhteellisen kevyet ja siistit teollisuustyöt esimerkiksi kutomoteollisuudessa, kun taas miehet pakotettiin raatamaan telakoilla. Naisten työn tuottavuus oli heikompaa kuin miesten, ja siksi heille maksettiin myös heikompaa palkkaa. Nykyaikaisessa informaatioyhteiskunnassa naiset ovat usein toimineet kehnosti tuottavissa ja alipalkatuissa hallinto- ja kansliatehtävissä, kuten toimistosihteereinä tai pankkineiteinä. Nämä tehtävät eivät tuota paljoakaan henkisiä eivätkä materiaalisia arvoja. Yhtä hyvin niitä voisi hoitaa automaatti tai robotti, mikä onkin yleistyvä kehitystrendi. Naisia käytetään kuitenkin nykyään vielä paljon muun muassa sosiaalihallinnossa etuuskäsittelijöinä. Myös nämä tehtävät voisi hoitaa automaatti ilman henkilökohtaista asiakaspalvelusuhdetta, joka usein muuttuu kansalaiseen kohdistuvaksi tarkkailu- ja holhoussuhteeksi. Toisaalta tämä ongelma ei ole naisten omaa syytä, vaan se johtuu työelämän rakenteesta. Kun sosiaali- ja hallintosektoria paisutettiin, tehtäviin valittiin juuri sitä työvoimaa, jota oli juuri vapautunut kotitalouksien piiristä.

Naiset ovat olleet syrjemmällä työelämästä myös sen biologisen tosiasian vuoksi, että vain naiset voivat tulla raskaiksi, ja luonto on säätänyt naisten velvollisuudeksi pienistä lapsista huolehtimisen, esimerkiksi imettämisen. Niin kauan kuin naiset tekivät kotityöt ja miehet kävivät työssä perheen ulkopuolella, työttömyysongelmaa ei ollut. Ei ollut myöskään päivähoito-, vapaa-aika- eikä nuoriso-ongelmaa, joka johtuu lasten yksinäisyydestä tai liiallisesta sosiaalisuudesta, kun heitä retuutetaan tarhaan aamukuudelta ja haetaan pois samaan aikaan illalla. Työttömyyttä tuli, kun naiset irtautuivat kodin piiristä ja kansoittivat työpaikat 1970-luvulla. En tietenkään syytä työttömyyden lisääntymisestä naisia, mutta naisten halu olla monessa paikassa yhtä aikaa on luonut työelämään poissaolojen ja samanaikaisten osallistumishalujen ongelman.

Kun hallinto- ja kansliavirkoja joudutaan tulevaisuudessa lakkauttamaan, suuri määrä naisia on vaarassa jäädä työttömiksi. Toisaalta tämä ohjaa naisia hakeutumaan paremmin tuottaviin ja palkattuihin töihin. Vaikeutena tässä uudistumisessa onkin se, että perinteisistä naisammateista on vaikea päästä eroon, mikäli ei tunnusteta, kuinka tarpeettomia ja naisille itselleen vahingollisia nuo toimistotehtävät todella ovat. Myös naisliikkeen kannattaisi miettiä, onko naisille itselleen hyväksi toimia vain toimisto- ja sihteerintehtävissä.

Miesten mahdollisuuksissa osallistua työelämään on parantamisen varaa aivan niin kuin naistenkin. Nykyajan yhteiskunnassa mies on jopa alttiimpi ja uhanalaisempi kuin nainen. Naisilla ovat kautta aikojen olleet omat selviytymisstrategiansa kriisitilanteita varten. Sodat ja luonnonmullistukset kohdistuvat kaikkein raskaimmin juuri miehiin, joiden maailmaa ne kohtelevat kaltoin. Ihminen, joka taloudellisen katastrofin vuoksi tekee itsemurhan, on yleensä mies, sillä häntä sitoo hänen johta-

vaan asemaansa liittyvä vastuu. Nykyisen työelämän ja koulutusjärjestelmän suojeluksessa naiset ovat verrattain tehokkaasti turvassa. Kun lukioidenkin oppilaista noin 60 prosenttia on naisia ja Helsingin yliopiston tiedekunnat ovat yhtä lukuun ottamatta naisvaltaisia, naisilla ei pitäisi olla valittamista.[280] Feministien pyrkimys tasa-arvoon ei saisikaan kääntyä pyrkimykseksi ylivaltaan.

Feministit tasa-arvopörssissä

Naisliike on kamppaillut aktiivisesti naisten oikeuttamiseksi työelämässä. Väitteet naisten alistamisesta liittyvät kuitenkin useimmiten historiaan. Nykyaikana feministit käyttävät *valtaa* valloittaessaan työpaikkoja pelkkään sukupuoleen vedoten sekä antamalla miehistä yksipuolisen kielteisen kuvan. Feministit ovat valitelleet esimerkiksi sitä, että yritysten johtajat ovat enimmäkseen miehiä. Kyseinen seikka on nähty naisten tasa-arvoa haittaavana, mutta juuri kukaan ei ole suostunut kysymään, miksi näin on ja mitä velvollisuuksia miesten toimintaan vastuullisissa tehtävissä sisältyy. Feministien julistuksissa miesten asemat on nähty pelkkinä etuina eikä sitoutumista vaativina velvollisuuksina. Useimmiten miehet kuitenkin uhrautuvat myös yritysmaailmassa naisten ja lasten vuoksi, aivan niin kuin sodissakin.

Yritysten johtoon on rekrytoitunut miehiä luonnollisen kehityksen tuloksena ilman, että valikoitumista olisi pyritty ohjailemaan muilla kuin liiketaloudellisilla perusteilla. Miehet eivät ole siis tuottaneet kyseistä tilannetta puuttumalla asioihin keinotekoisesti, politikoimalla tasa-arvolla tai vetoamalla sukupuoleen, saati että yrityksiä olisi tahallaan jaettu mies- tai naisvaltaisiin vain sen perusteella, ketkä niitä johtavat.

Feminismin korkokenkä on kuitenkin alkanut polkea miehiä myös liike-elämässä: esimerkiksi Tapiola Pankki toi vuonna 2008 markkinoille ”Top Women” -nimisen osakeindeksiobligaation, joka *investoi yksinomaan naisten johtamiin yrityksiin*. Tapiola lausui tiedotteessaan, että ”naisten johtoasema nostaa yritysten oman pääoman tuottoastetta ja parantaa osakekurssin kehitystä.” Lisäksi yritys perusteli väitettään näin: ”Tähän voi olla useita mahdollisia selityksiä: naiset tekevät valtaosan perheiden ostopäätöksistä, ja naisten johtamat yritykset ovat hyviä tunnistamaan asiakkaiden tarpeet.”[281]

Todellisuudessa pääoman tuottoaste ja osakekurssi eivät nouse välttämättä siitä stereotyyppisestä syystä, kuin Tapiola omiin oletuksiinsa tukeutuen väittää, eli että naisten johtamat yritykset olisivat ”hyviä tunnistamaan asiakkaiden tarpeet”. Naisjohtoisten yritysten oletettuun menestymiseen voi olla muitakin selityksiä. Asiaahan ei ole tutkittu mitenkään, vaan Tapiolan omaksuman *käsityksen* takana ovat vain mielipiteet sekä Elinkeinoelämän valtuuskunnan vetämä tarkoitushakuinen

”Naiset huipulle” -hanke. Vastaväite voisi kuulua esimerkiksi näin: Naisjohtoisten yritysten kannattavuus kasvaa, koska naiset hallitsevat yhteiskuntamme matriarkaalisimpia yksiköitä eli perheitä ja tekevät niissä puolueellisia kulutuspäätöksiä naisjohtoisten yritysten hyväksi.[282]

Yksi hyvin todennäköinen selitys naisjohtoisten yritysten väitettyyn tuottoisuuteen onkin juuri naisten oma vallankäyttö ja puolueellisuus: naiset suosivat kuluttajina naisvetoisia yrityksiä pelkästään syrjiäkseen sukupuolensa perusteella miehiä ja kasatakseen taloudellisia tuloksia oman sukupuolensa hyväksi. Ilmiö on samanlainen kuin poliittisissa vaaleissa, joissa naiset ja feministit äänestävät toisia naisia. Mikäli naiset ovat omaksi edukseen puolueellisia mutta miehet eivät, tilanne keikahtaa aikaa myöten niin, että naiset kaappaavat määrällisen ylivallan – eivät ainoastaan koulumaailmassa, yliopistoissa, politiikassa ja hallinnossa – vaan myös yrityksissä ja talouselämässä. Kun miehiltä vastaava puolueellisuus on kielletty ja sitä pidetään ”sovinismina”, miehet joutuvat aikaa myöten väistymään, ja kultaiset kuohitsijat ulottavat vallan kouransa firmojen hallituksissa istuvien miesten palleille. Haluaisinpa nähdä, minkälaisen porun feministit nostaisivat, jos miehet julistaisivat tuovansa markkinoille sijoitusrahaston, joka investoi ainoastaan ”sellaisiin yrityksiin, joiden johdossa on miehiä”.

Entä miksi naisjohtoiset yritykset voisivat tuottaa paremmin kuin miesten johtamat, jos edellä esitetty perustelu ”naisten herkkyydestä tunnistaa markkinoiden tarpeet”, todetaan puolueellisesti johdetuksi sekä todistamattomaksi ja jätetään sillä perusteella laskuista pois? Vastaus on edellä mainittu: siksi, että naiset ostavat naisilta. Samalla esiin piirtyy myös ongelma: mikäli naiset tekevät ostopäätöksiä naisvetoisten yritysten hyväksi *muilla kuin tuotteiden tai palvelujen todelliseen kilpailukykyyn liittyvillä perusteilla*, he tulevat sahanneiksi omaa oksaansa. He siis ostavat naisjohtoisten firmojen tuotteita jopa taloudelliseksi tappiokseen, kunhan voivat tukea siten feminismiä ja miehiin kohdistettavaa sukupuolista syrjintää. Sellaisella trendillä on lyhyet jäljet, sillä yritysten menestys ei perustu tällöin sen tuotteiden todelliseen kilpailukykyyn, eikä se niin muodoin anna näyttöä yrityksen tai naisjohdon todellisesta osaamisesta. Ennen pitkää sekä kuluttaja että firma lentävät tyhjän päällä, ja osakekurssin nousu paljastuu pelkäksi keinotekoisen suosimisen tuloksena tuotetuksi kuplaksi. Samanlaista on kaikki puolueellinen subventiopolitiikka. Myös Itä-Saksassa hevosille syötettiin leipää, koska leipä oli valtion keinotekoisen suosimispolitiikan vuoksi rehuviljaa halvempaa, mutta ennen pitkää kyseinen politiikka teki viljan viljelyn kannattamattomaksi.

Naisten suosiminen saattaa tietysti kestää pitkäänkin, jos ja kun naislaumat liittoutuvat kyseisen ajattelutavan taakse. Silloin naiseus mielletään osaksi yritysten brändiä samaan tapaan kuin miesten viriiliys miellettiin osaksi sirpistä ja vasarasta koostuvaa embleemiä, jonka takana

oli Neuvostoliiton korkeimman neuvoston puhemiehistön fertiliteetti: ydinpommit ja Stalinin urut. Voi olla, että myös osaa heteromiehistä pillubrändillä ratsastus miellyttää, ja naiseus menee hyvin kaupaksi. Siksi asiassa käynee niin kuin politiikassakin: kaikki naiset äänestävät naisia, aivan kuten sukupuolisyrjinnälle immuunit tai syrjintäsyytösten edessä halvaannutetut miehetkin. Näin naiset valloittavat enemmistön kaikkien pöytien ympäriltä.

Tapiola Pankin esimerkkitapaus paljastaa tavan, jolla feministiset naiset opettelevat miehisenä pidetyn maailman pelisääntöjä osatakseen pelata vaikutusvaltaisilla taloudellisilla tasoilla. Valtaan päästyään he eivät kuitenkaan muista olleensa hallittuja vaan siirtyvät kivuttomasti hallitsijoiden rooliin, mikä kertoo vallankäytön olleen heidän alkuperäinen tavoitteensakin. Se, että he ryhtyvät hallitsevan eliitin jäseniksi, merkitsee todellisuudessa alistumista ja sopeutumista *vallan kokonaisilmiöön* eikä työn tekemistä valta-asetelmien purkamiseksi.

Jotta naisten asema liike-elämässä muodostuisi reiluksi, heidän kannattaisi kilpailuttaa omat taitonsa avoimesti eikä yrittää suosia omaa sukupuoltaan keinotekoisesti. Vasta tämä merkitsisi todellisen tasa-arvopörssin avaamista.

Naisten ja miesten erot

Naisten asemaan työelämässä liittyy myös aitoja ongelmia, mutta niistä ei pitäisi syyttää miehiä, kuten feministit tekevät, vaan feministienkin pitäisi tunnustaa, että ongelmat johtuvat *työelämän omasta olemuksesta*, ja niitä voidaan korjata vain yhteistoiminnalla. Naisia tietenkin alistetaan ideologisesti: homojen ja muiden vähemmistöjen tavoin naiset ovat kelvanneet työelämään, kunhan tehtäviin ei ole liittynyt arvovalintoja tai periaatteellisten mielipiteiden muodostamista. En siis väitä, että naiset eivät olisi kärsineet mielipidesyrjinnästä, mutta kylläkin, että feministisen liikkeen tapa hoitaa asioita on väärä. Yhden avaimen ongelmaan tarjoaisi miesten ja naisten todellisten erojen tunnustaminen. Fyysiset ja biologiset erot kanavoituvat arvomaailmojen eroiksi, jotka täytyisi myöntää.

Naisille luovutettuun työhön ei ole useinkaan liittynyt arvovalintojen tekoa. On samantekevää, kuka kokoaa matkapuhelimia, hoitaa potilaita tai siivoaa. Sen sijaan naisilla ei näy olevan sijaa tehtävissä, joissa käytetään ideologista tai periaatteellista valtaa. Esimerkeiksi sopivat vaikkapa kirkon piispanvirat. Varsinaiseen päätöksentekoon liittyvät tehtävät ovat ja pysyvät (hetero)miesten hallussa.

Entä mistä vaikutelma naisten epäpätevyydestä loppujen lopuksi johtuu? Tähän kysymykseen vastattaessa arvo-, merkitys- ja symboliuniversumin käsitteet tulevat tärkeiksi. Naiset näyttävät epäpäteviltä siksi, että naisten arvomaailma ja heidän asettamansa tärkeysjärjestykset ovat

erilaisia kuin miesten. Koko talous-, yhteiskunta- ja poliittinen järjestyksemme on miesten rakentama ja perustuu miesten arvoille. Myös nainen voi oppia miehisen tavan hoitaa asioita, jolloin sanotaan, että hänelle kasvavat munat. Naiset oppivat miehiksi varsin tehokkaasti, ja heistä tulee usein miehiä kovempia vallankäyttäjiä. Kun katselee ilmiöitä ulkopuolelta, niiden olemuksen näkee selvemmin, jolloin roolitkin on helpompi opiskella. Naisista tulee siis hyviä miehiä.

Jako miesten töihin ja naisten puuhiin seuraa suoraan sukupuolijaosta. Niinpä sukupuolten sotaa ei voida ratkaista sukupuolijakoa kiistämällä vaan sitä tulkitsemalla. Naisten ja miesten koko merkityskonstituutio on kehollisista ja kokemuksellisista syistä erilainen. Kielen ja arvomaailman merkitykset opitaan kokemuksellisesti. Kun keholliset kokemusmaailmat ovat erilaiset, miehet voivat ymmärtää toisiaan paremmin omaan sukupuoleensa liittyvän merkitysmaailman sisällä, naiset omansa. Tästä seikasta johtuu, että miehet ja naiset eriytyvät omiin juorukerhoihinsa työpaikoilla. Miehet sulkeutuvat omiin piireihinsä ja päättävät asioista saunassa, jonne naisilla ei ole asiaa kuin heteroseksuaalisen valtakulttuurin objekteina. Toisaalta naiset voivat käyttää tilannetta myös hyväkseen ja kiristää miehiltä myönnytyksiä seksuaalisten sulojensa panttauksella. Vaikka naiset ovat yleensä verraten tervetulleita miesten saunaan, miehet eivät ole kuitenkaan jostakin syystä tervetulleita naisten saunaan.

Eriytyminen sukupuolen mukaan ei ole tyypillistä vain firmoille vaan myös julkiselle hallinnolle ja yliopistoille. Myös yliopistoissa ja korkeakouluissa, joissa ymmärtämisen ehdot ovat jatkuvasti koetuksella, naiset ja miehet hakeutuvat omiin porukoihinsa. Naiset haalivat tutkimusprojekteihinsa pääasiassa toisia naisia. Miehet puolestaan kokoavat tiiminsä toisista miehistä, joiden kanssa he katsovat tulevansa toimeen. Naisten koetaan sekoittavan. Arvo-, merkitys- ja symbolimaailmat ovat erilaiset.

Entä onko tämä kuilu moraalisesti hyväksyttävä, paheksuttava vai arvoneutraali asia? Ainakin se näyttää olevan tosiasia, josta seuraa tärkeitä tuloksia. Niistä ensimmäinen on se, että mikäli naisia sijoitetaan nykyistä enemmän miesten maailmaan, yhä useamman pultin pitää pettää ja liitoksen romahtaa. Miesten rakentama maailma ei toimi naisten johtamana. Toinen tärkeä piirre on se, että jos naiset toimisivat työelämässä omina itsenään, seurauksena olisi naisten vallankumous. Naisten avoin ja täysin omaehtoinen esiintulo merkitsisi miesten asettamien arvopäämäärien kyseenalaistamista, poliittisten rakenteiden romuttamista ja taloudellisen vallan jakamista uudestaan. Siihen voisivat liittyä erektiota symboloivan jatkuvan kasvun kiistäminen sekä miesprostituoitujen lisääntyminen. Peniksen jatkeena tunnettu auto menettäisi merkitystään työelämään sijoittumisen vertauskuvana. Armeijan käyminen ei ratkaisisi paikan löytymistä työelämässä. Asiat olisivat lopulta niin kuin koomikkoryhmä Mankeli kuvaili sketsissään naisten hallitsemasta yrityksestä, ”Woman Powerista”: reskontran vastuumies kertoo kotioloistaan

ja yrityksen toinen jäljellä oleva mies eturauhastulehduksestaan. Tämä ei kuitenkaan liene kaikkien yhteinen ihanne. Niinpä en kannatakaan eri sukupuolten keinotekoista sovittamista toistensa rooleihin. Pahimmillaan se merkitsisi kaaosta ja yhteiskunnallisen tehokkuuden laskua.

Edellä esittämäni sukupuolijako sinänsä on työelämän fakta. Monikaan ei uskalla sanoa sitä suoraan, koska ihmiset eivät luota kuulijoidensa arvostelukykyyn vaan pelkäävät naisliikkeen tuomiota, jonka mukaisesti käsityskantaa pidettäisiin ”seksistisenä”, ”stereotyyppisenä” tai ”rasistisena”. On kuitenkin parempi sanoa asiat suoraan kuin vetäytyä valheellisuuteen. Työelämää leimaa sukupuolten välinen kuilu. Yksi mahdollisuus muuttaa asiantilaa voisi olla se, että naiset perustaisivat kokonaan omia yhdyskuntiaan, jotka toimisivat alun alkaen naisten määrittämillä perusteilla. Tällaisia ovat esimerkiksi sotilaskotiyhdistykset ja Marttaliitto. Ne ovat esimerkkejä siitä, kuinka naisten organisaatiot toimivat ja hyödyttävät koko yhteiskuntaa. Sukupuolten välinen ero pitäisi myöntää yhteiskunnalliseksi ja työelämän rakenteita erottavaksi tosiasiaksi ja pyrkiä siltä pohjalta kehittämään maskuliinisia tai feminiinisiä toimintatapoja ja organisaatiota. Epäilemättä yhteistoimintakin on mahdollista, mutta se vaatii naisten sopeutumista miesten yhteiskuntaan, mistä on saatu esimerkkejä naisten osallistuessa maanpuolustuksen. Tämä yhteensovittaminen ei ole kuitenkaan välttämättä yhteiskunnan kokonaisedun mukaista. Joillakin aloilla saattaa olla tarpeen, että tehtäviä hoitavat joko naiset tai miehet. Eristäytymistä omalle saarelle voidaan pitää merkkinä ympäristön kielteisestä asennoitumisesta, mutta myös tiettyjen toimialojen keinotekoisesta yhteensovittamisesta aiheutuu niin paljon kitkaa, että se kumoaa koituvan hyödyn.

Sukupuolierossa sinänsä ei ole mitään arvostelmista. Sen sijaan naisliikkeen pyrkimys edetä tasa-arvoon vain sukupuolieron merkitystä vähättelemällä tai kaksiarvoista sukupuolieroa kiistämällä on osoittautunut huonoksi kiertotieksi. Kun tasa-arvoa on koetettu luoda kiistämällä koko sukupuoliero, uhanalaisiksi ovat joutuneet yhtä hyvin naiset kuin miehetkin. Kaksiarvoinen sukupuoliero on todellisuudessa jäänyt voimaan postmodernistien loitsulauseidenkin jälkeen.[283] Se pysyy voimassa mitä ilmeisimmin myös tulevaisuudessa. Paljon parempaan tulokseen naisliike pääsisi, jos se tunnustaisi sukupuolieron vaikutuksen ihmisten *arvo-, merkitys- ja symboliuniversumeihin.*

En puolusta naisten äkkirynnäkköä työpaikkoihin, kouluihin tai yliopistoihin, sillä ne ovat jo suureksi osaksi heidän vallassaan. Sen sijaan pidän tärkeänä, että sukupuolten erot myönnettäisiin työelämässä, koska vain sitä kautta voitaisiin ymmärtää naisten ja miesten ajattelu- ja toimintatapojen eroja ja päästä myös miehiä koskevaan tasa-arvoon naisvaltaisissa ammateissa. Suomalaista miestä *kehutaan* aivan liian vähän.

Feministien itkunaiheet: tiede, palkkaus ja äitiys

Feministien ongelmana on, että he kiistävät naisten ja miesten fyysiset ja psyykkiset erot. Varsinkin niin sanotut *queer*-teoreetikot ja postmodernistit pyrkivät luomaan tasa-arvoa edellä arvostelemani samanlaisuuden oletuksen varaan tai sukupuolieron kaksiarvoisuuden kiistämiseen tähtäävän politiikan kautta. Todellisuudessa naisten ja miesten olemuserot vaikuttavat siihen, miten he soveltuvat eri ammatteihin ja miten he suoriutuvat työssä. Esimerkiksi palomiehet ovat yleensä miehiä, koska työ on fyysisesti vaativaa ja koska miehet ovat keskimäärin fyysisesti vahvempia. Siksi olisi väärin sensuroida palomiehen ammattinimikettäkään sillä perusteella, että se on ”seksistinen”, kuten feministinen liike näkee. On kelvotonta, jos totuutta pitää ryhtyä kieltämään anonyymeillä kiertoilmaisuilla, joiden tuloksena kaikkia sanotaan lopulta ”henkilöiksi”. Euroopan unionin parlamentissa feministit ovat vieneet sukupuolieron keinotekoisen kiistämisen niin pitkälle, että heidän lobbauksensa vuoksi parlamentti kielsi jo jäsentensä kutsumisen herroiksi tai rouviksikin! Ilmeisesti myöskään tenoria tai sopraanoa ei saisi enää kutsua kyseisillä ammattinimikkeillä, vaikka heidän roolinsa ovat väistämättä sukupuolisidonnaisia.

Miesten ja naisten sukupuolierolla saattaa olla merkitystä myös muissa kuin fyysisissä tai biologisesti determinoiduissa ammateissa. Harvardin yliopiston rehtori Lawrence Summers esitti vuonna 2005 eräässä tieteellisessä konferenssissa väitteen, että synnynnäiset erot saattavat selittää sitä, miksi luonnontieteissä on enemmän miehiä kuin naisia ja miksi miehet pärjäävät naisia paremmin. Tarkalleen ottaen hän sanoi, että ”korkealla tasolla kykyjen erilainen käytettävyys [*the different availability of aptitude at the high end*]” saattaa johtua siitä, että ihmisillä ”on sisäisiä kykyjä ja kykyjen välillä vallitsevaa vaihtelua [*there are issues of intrinsic aptitude, and particularly of the variability of aptitude*]”.[284] Taloustieteilijänä hän kumosi lisäksi käsityksiä, joiden mukaan naisten heikompi edustus luonnontieteissä johtuisi vain naisten sosiaalisesta tai taloudellisesta asemasta. Tulos oli, että feministit pakottivat Summersin eroamaan rehtorinvirasta heti seuraavana vuonna, ja *The Independent* -lehti arvioi, että lausunto maksoi Summersille – entiselle Bill Clintonin ajan valtiovarainministerille – paikan Barack Obaman hallituksessa.[285] Feminismi on tehnyt myös tieteestä pelkkää politiikkaa, jonka tuloksena ihmisten täytyy vaalia korrektiutta ja pelätä menettävänsä virkoja. Entäpä, jos Summersin monilla varauksilla varmisteltu ja kritiikkiä varten puskuroitu väite sisälsikin vain tieteellisiä tosiasioita? Feministit eivät ottaneet hänen perustelujaan kuuleviin korviinsa, vaan nirppanokkaisimmat heistä marssivat ulos seminaaritilaisuudesta massachusettsilaisen

biologin, Nancy Hopkinsin, johdolla sekä syyttivät Summersia kokoustauolla ”seksismistä”.

Feministit katsovat, että työelämässä ja koulutuksessa oleviin eroihin on syynä aina vain syrjintä, ja he pitävät itseisarvona, että naisia ja miehiä on kaikilla aloilla yhtä paljon. Näin ovat syntyneet sukupuolikiintiöt, joiden tuloksena esimerkiksi Suomen hallitus ja Suomen Akatemian toimikunnat jakavat tuolinsa tasan naisten ja miesten kesken. Myöskään 40 prosentin vähimmäiskiintiöt eivät ole useimmissa tapauksissa perusteltuja, sillä työelämän omalta kannalta olennaista olisi maksimoida eri alojen tehokkuutta. Poikkeuksena ovat ne alat, joilla sukupuoli on työn, esimerkiksi rooleihin samastumisen, väline kuten opettajan toimessa. Vähemmistökiintiöt on kylläkin poistettu *naisvaltaisilta* aloilta, kuten opettajankoulutuksesta, mutta ne on jätetty voimaan miesvaltaisille aloille syrjinnän merkiksi. Esimerkiksi Helsingin yliopistossa luokanopettajaksi opiskelemaan valittiin peräti 85,1 prosenttia naisia heti sukupuolikiintiöiden poistamisen jälkeen vuonna 1993.[286] Tässä ei olisi arvostelemista, jos lopputulos vastaisi opiskelemaan haluavien tahtoa, mikäli työmarkkinat tarvitsisivat etupäässä naisia ja mikäli naiset ovat todellakin kiinnostuneempia luokanopettajan ammatista kuin miehet. Yhdellekään näistä puolusteluista ei voida löytää näyttöä. Ongelman muodostaa lisäksi se, että sukupuolikiintiöitä sovelletaan edelleenkin aloilla, jotka muutoin muodostuisivat vapaan ja luonnollisen valikoitumisen pohjalta miesenemmistöisiksi.

Sukupuolikiintiöt vääristävät tilannetta myös siksi, että ne nostavat ihmisiä virkoihin pätevyysjärjestyksien ohi. Esimerkiksi Suomessa naisten on helpompi saavuttaa ministerinvirka kuin miesten. Miehet ovat poliitikkoina keskimäärin ansioituneempia, ja siksi naisten nostaminen ministerinvirkoihin miesten ohi kohtelee kaltoin miessukupuolta. Todellinen tasa-arvohan toteutuisi, kun ansiot ratkaisivat eikä sukupuoli vaikuttaisi. Sen sijaan tie naisministeriksi on nyt paljon lyhyempi kuin miesministeriksi, ja naiskiintiöiden täytteeksi on usein vaikea löytää henkilöitä, jotka voitaisiin nimittää miesten ohi edes jokseenkin uskottavilla syillä. Sama sukupuolella politikoimisen ongelma kohdataan Suomen Akatemian virkojen täytöissä ja professorin tehtävien täytöissä, vaikka professorintoimia ei olekaan toistaiseksi sukupuolikiintiöity.

Työelämän sukupuolijaot johtuvat yleensä sukupuolten erilaisesta soveltuvuudesta eri tehtäviin, ja juuri tämän seurauksena tehtäviä hoitamaan on alun perin palkattu tiettyä sukupuolta olevat henkilöt. Sukupuolten erilaiset voimasuhteet eivät siis ole seuranneet syrjinnästä eivätkä pahasta tahdosta vaan työelämän ja työtehtävien omasta olemuksesta.

Naisliikkeen politikointi lyö korvalle tieteellistä totuuden tavoittelua ja tiedonmuodostusta. Feministien premissinä on usein oletus, että naisia väistämättä sorretaan, toisin sanoen ”tutkimuksen tulos” on päätetty etukäteen, ja sitten on vain kerätty todistusaineistoa tukemaan tätä väitettä.

Sen sijaan tieteellinen tutkimus lähtee hypoteesista, joka on ainakin periaatteessa testattavissa. Sitten etsitään todisteita hypoteesin puolesta ja pohditaan mahdollisia vastatodisteita. Jos hypoteesin tueksi ei löydy todisteita, se hylätään. Tutkimus julkaistaan ja se alistetaan kritiikille. Leimallista on, että feministit ovat ummistaneet korvansa feminismin omaa teorianmuodostusta korjaavalta kritiikiltä, ja he pitävät palautetta ”sovinismina” tai ”rasismina”, mikä ei todista ainakaan päättelyn eikä asiallisen keskustelun taidosta.

Kuten jo edellä totesin, tasa-arvo ei ole itseisarvo, eikä sitä pidä viedä kaikille alueille. Miten esimerkiksi kissojen ja koirien tasa-arvo toteutuisi? Mahdollisuuksien tasa-arvo on kannatettavaa, mutta ei samanlaisuuden oletukseen perustuva tasa-arvo. Mahdollisuuksien tasa-arvo tarkoittaa käytännössä sitä, että (1) kaikkia ihmisiä pidetään tasa-arvoisina lain edessä, (2) kaikilla on yhtäläinen oikeus elämään, (3) kaikilla on yhtäläinen oikeus saada koulutusta, (4) kaikilla kansalaisilla on yhdenvertainen oikeus vaikuttaa politiikassa, (5) kaikilla on samanlainen vastuu itsestään ja toisista ihmisistä ja (6) kaikilla on yhtäläiset mahdollisuudet taloudelliseen toimintaan sekä onnellisuuden tavoitteluun rehellisen kilpailun kautta. Sen sijaan feministit jaksavat vertailla omenoita appelsiineihin. Feminismi onkin eräänlainen nykyaikainen rasismin muoto: ihmisiä ei arvioida yksilöinä vaan heidän sukupuoliominaisuuksiensa mukaan. Paljon mielekkäämpää olisi arvioida yksilöitä sellaisten ominaisuuksien suhteen, jotka ovat merkityksellisiä ja vertailukelpoisia kaikkien *toimintaan tai työtehtävään* liittyvien muuttujien suhteen.

Feminismin tuottamat pulmat tulevat selvästi näkyviin palkkapolitiikassa. Feministit ovat toistuvasti rääkyneet, että naiset saavat huonompaa palkkaa kuin miehet. Heidän useasti esittämänsä väite on, että naisen euro on 80 senttiä (siitä siis puuttuisivat ne tarpeelliset 20 cm). Valtion taloudellisen tutkimuskeskuksen tutkijat Ossi Korkeamäki ja Tomi Kyyrä ovat kuitenkin kumonneet tämän kliseen. He huomauttavat, että kyseisissä arvioissa on verrattu *eri aloja* keskenään, kun pitäisi verrata *samalla alalla* toimivia miehiä ja naisia. Näin laskettuna eri kaventuu 4 senttiin, ja sekin saattaa selittyä ”sukupuolisidonnaisilla eroilla työpanoksessa”.[287] Kun huomioon otetaan lisäksi miesten sitoutuminen ja uhrautuminen työelämässä sekä heidän keskimäärin pitemmät työpäivänsä, palkkaerot poistuvat lähes kokonaan. Jos verrataan kokonaistuloja suhteessa työaikaan, palkkasyrjinnän uhreiksi osoittautuvat miehet. Tämän on todennut tilastotieteilijä Pauli Sumanen teoksessaan *Valhe, emävalhe, naisen euro on 80 senttiä* vuodelta 2009.

Sen sijaan virheellistä tutkimusta on tehty esimerkiksi niin, että on verrattu lentokapteenien (joista suurin osa on miehiä) ja lentoemäntien (joista suurin osa on naisia) palkkausta. Kun lentokapteeneilla on parempi palkka kuin lentoemännillä, on päätelty, että miehet saavat parempaa palkkaa kuin naiset, että tasa-arvo ei toteudu ja että naisten ja miesten

erilainen keskiarvopalkka on väärin. Luotettavan tutkimustuloksen saamiseksi olisi pitänyt vertailla naisten ja miesten palkkoja *samojen ammattien sisällä*, jossa ne ovat samat. Esimerkiksi naiset ja miehet saavat toimittajan työstä täsmälleen samaa palkkaa Yleisradiossa. Naisten ja miesten keskiarvopalkkojen vertailu alasta riippumatta onkin harhaanjohtavaa ja tyypillistä iltapäivälehtijournalismille, jolla feministit kiihottavat toisia naisia tarttumaan aseisiin miehiä vastaan. On kieltämättä totta, että naisten keskimääräinen palkka on kaikki alat huomioon ottaen miehiä alempi, mutta tämä ei johdu ihmisten sukupuolesta vaan siitä, että eri aloilla todellakin maksetaan erilaista palkkaa. Se taas perustuu muun muassa työvoiman saatavuuteen, vaadittavaan koulutukseen ja työtehtävien tuottavuuteen, ei sukupuoleen sinänsä.

Väite naisten palkkasyrjinnästä on paradoksi siksi, että jos naisilla on hiemankin alempi palkka, se tekee naisista työnantajien kannalta houkuttelevampia ja antaa siten naisille etua työpaikkojen täytössä. Koska työnantajat eivät voi lakien vuoksi palkkasyrjiä naisia, on pääteltävä, että myymällä työvoimaansa omasta aloitteestaan miehiä edullisemmin naiset tulevat syrjineiksi miehiä. Kun naiset tätä kautta työllistyvät miehiä paremmin, sukupuolisidonnaiset erot kokonaisansiotasossa poistuvat, ja pitkällä aikavälillä naiset paljastuvat miehiä parempituloisiksi. Ei olekaan ihme, miksi suurin yksittäinen syrjäytyneiden ryhmä Suomessa on yksinäiset miehet.

Myös yksilökohtaiset erot ovat merkittävämpiä kuin sukupuoliryhmien erot varsinkin sopimuspalkatuilla ja tulospalkatuilla aloilla. Ei ole reilua valittaa palkkaeroista, jos tietty työntekijä on tehokas ja tekee viikon työt kahdessa päivässä yhtä laadukkaasti kuin toinen työntekijä kahdessa viikossa. Sen sijaan on oikeudenmukaista maksaa samaa palkkaa jokaista tehtyä tuotantoyksikköä kohti. Kokonaan toinen kysymys on se, onko reilua, että ihmiset ovat tehokkuuksiltaan erilaisia. Se taas on yhteiskunnallinen tosiasia, ja mikäli asian sopimuspohjaiset järjestelyt eivät miellytä, työntekijä voi aina vaihtaa sellaiseen työpaikkaan tai sellaiselle alalle, jolla maksetaan taulukkopalkkaa tuntien mukaan riippumatta työpanoksesta.

Feministien kolmas parkumisen aihe yliopistollisten virkojen jaon ja palkkauksen ohella on nuorten naisten vaikeus saada vakituista työtä. Työnantaja, joka välttelee nuorten naisten palkkaamista, on harvoin kuitenkaan naisvastainen. Todennäköisempää on, että mahdollisimman suurta liikevoittoa ja hyötysuhdetta tavoitteleva työnantaja ei haluaisi maksaa työntekijänsä äitiydestä koituvia kuluja ja palkata hänen tilalleen sijaista. Lisäksi työnantajat arvostavat työntekijöidensä kykyä sitoutua töihinsä yhtäjaksoisesti eivätkä katso poissaoloja hyvällä. Juuri tämän takia esimerkiksi parturikampaamot eivät palkkaa mielellään ketään vakituiseen työsuhteeseen vaan pestaavat palveluyrittäjiä tai myyvät tuolipaikkoja, jolloin jokainen tulokas toimii itsenäisenä yrittäjänä jakaen kiinteät kus-

tannukset ja asiakkaat muiden kanssa. Palveluyrittäjät eivät pääse osallisiksi työnantajan sosiaalisesta huolenpidosta, mutta toisaalta tässä toteutuu palkkauksen tasa-arvo tehokkuuden suhteen. Olisi myös kohtuutonta edellyttää työnantajilta yksipuolista vastuunottoa työntekijöistä tai syyttää yrittäjiä naisvihasta.

Tietenkin myös miehet pitävät vanhempainvapaita, mutta menetettyjä työpäiviä koituu vähemmän. Sen sijaan äitiyden mahdollisuus ja siitä seuraavat velvollisuudet ovat luonnon naisille sanelemia asioita. Työelämä puolestaan vaatii tehokkuutta. Naiset ilmoittavat usein äitiyslomalle jäämisestä heti vakituisen työpaikan saatuaan, eikä äidiksi aikomattomienkaan naisten työnsaantia edistä se, että työnantajat eivät saa tiedustella lastenhankintasuunnitelmia naisilta suoraan. Siksi työnantajat yksinkertaisesti varovat palkkaamasta naisia. Naisten tehtäväksi jää valita, tavoittelevatko he uraa vai synnyttävätkö he lapsia. On muistettava, että myös äidin rooli on kunnioitettava, eikä työelämästä sivuun jääminen sillä perusteella ole kielteinen asia. Naisten pitäisi vain hyväksyä klassisen logiikan tosiasia: ihminen ei voi olla kahdessa paikassa yhtä aikaa.

Naisten synnyttäjänominaisuuteen ja äidinrooliin liittyviin ongelmiin on lähinnä kaksi hypoteettista ratkaisua. Ensinnäkin (1) työnantajien voitaisiin antaa syrjiä naisia avoimesti sillä perusteella, että naiset jäävät äitiyslomalle. Tällöin työnantajat pitäisi tosin velvoittaa ilmoittamaan kyseisestä politiikasta asiakkailleen ja muille sidosryhmilleen, jolloin näillä olisi mahdollisuus esimerkiksi boikotoida kyseistä työnantajaa. Ongelmana on, että syntyvyys varsinkin korkeasti koulutettujen ja palkattujen naisten keskuudessa laskisi, sillä juuri heidän tapauksessaan äitiyslomalla oleskelu on tulonmenetyksen vuoksi epäedullisinta sekä työnantajille että työntekijöille itselleen. Toinen (2) vaihtoehto olisi, että työnantajien ei tarvitsisi kantaa naisten äitiydestä mitään kustannuksia vaan kaikki pantaisiin valtion maksettavaksi. Ongelmaksi tulisi tällöin se, että lapsiperheen perustamiseen liittyvät kulut siirrettäisiin veroina myös niiden ihmisten riesaksi, jotka eivät ole osallisia toisten ihmisten lastenhankintaan. Tätä vaihtoehtoa voitaisiin kuitenkin puoltaa sillä, että työvoiman uusintaminen koituu koko yhteiskunnan eduksi. On tosin vaikea sanoa, kumpi malli edellä esitetyistä ääriratkaisuista olisi ehdottomasti parempi. Vertailun kautta kuitenkin valottuu, että nykyään Suomessa eletään eräänlaisessa kompromissitilanteessa, ja lapsia tekevien ihmisten odotetaan ottavan kohtuullisesti vastuuta omasta perhesuunnittelustaan. Vaikka tämä käytäntö ei ole kaikkien kannalta mahdollisimman hyvä, sitä voidaan puoltaa, sillä se ei ole myöskään kenenkään kannalta äärimmäisen huono.

Naisten ja lasten asema ei ole pelkkä elämänuskoa, kukkeutta ja äitiyden ihanuutta säteilevä asia. Feministinen liike käyttää tätä nykyä lapsia hyväkseen omia etuja kerjätessään ja vähentäessään isien oikeutta lapsiin.[288] Arno Kotron ja Hannu T. Sepposen artikkelikokoelmaan *Mies*

vailla tasa-arvoa kirjoittanut sosiaalityöntekijä Timo Kitunen on tuonut julki, että miehiä syrjitään usein sosiaalitoimen käytännöissä. Esimerkiksi huoltajuuskiistoissa naiset korjaavat yleensä voiton. Sosiaalityöntekijöistä suurin osa on naisia, ja he vetävät yhtä köyttä sukupuolen sisäisen solidaarisuuden merkiksi. Naispuoliset sosiaalityöntekijät määräävät lapset useimmiten heidän äideilleen avioerotilanteissa. Naiset ovat tilastojen valossa myös väkivaltaisia paljon useammin kuin julkisessa sanassa annetaan ymmärtää. Perheväkivallasta syytellään yleensä vain miehiä, vaikka naisten suorittamat lasten pahoinpitelyt ovat huomattavasti useammin naisten kuin miesten suorittamia.[289]

Myös se henkinen väkivalta, jota naiset harjoittavat miehiä kohtaan nalkuttamisen, vähättelyn ja ivaamisen muodossa, pitäisi ottaa huomioon. Niitä kohtaa jatkuvasti feministien retoriikassa, ja olisikin parempi, että naisliikkeen edustajat ryhtyisivät kannattamaan tasa-arvoa feminismin sijaan. Käsittämätön on myös feministien halu kitkeä kaikki seksuaalisen kiinnostuksen ilmaisut työpaikoilta, jopa eduskunnasta, kuten vuoden 2008 keväällä käyty kiista osoitti.[290] Ristiriitaista on, että feministit vaativat aikoinaan seksin ja pornografian vapauttamista, mutta nyt he haluaisivat sulloa vapaan seksin, pornografian ja seksuaalisuutta koskevan argumentaation takaisin kaappiin. Feministit sanovat avointa seksuaalisuuden ja sukupuolen esittämistä ”todellisuuden pornoistumiseksi”. Itse kutsun feministien harjoittamaa pelottelua ja uhkakuvien maalailua *seksuaalisuuden vaarallistamiseksi*. Seksuaalisten intohimojen ja nautintojen vaarallisiksi julistaminen ilmaisee feministeille ominaista kastraatiolla uhkailua, joka psykoanalyyttisesti tulkittuna juontaa juurensa heidän peniskateudestaan.

Maailmani rajat ovat stringieni rusketusraidat.

Paljon matkustava

TYÖ JA IHMISOIKEUDET

Niin sanotun länsimaisen kulttuurin piirissä eli lähinnä Pohjois-Amerikassa ja Euroopassa ihmisoikeuksista pidetään tarkasti huolta. En väitä, että ”toiseuden ja vierauden” kohtaaminen olisi myöskään meidän oloissamme täydellistä, mutta ulkomaalaisten saama kohtelu on ollut Suomessa kuitenkin parasta, mitä koko universumissa on minun tietojeni mukaan ollut tarjolla. Samasta syystä me emme ehkä huomaa, että muualla maailmassa asiat ovat päin seiniä. Hyvinvoinnin ja pahoinvoinnin välinen kuilu on kaivettu siirtomaapolitiikan lapiolla. Myös omassa kotikylässäni toimi vielä 1970-luvulla ”siirtomaa- ja sekatavarakaupaksi”

itseään nimittävä puoti, jota muutamat pitivät kolonialismin ja imperialismin hirvittävänä luomuksena. Asiat ovat kuitenkin muuttuneet, kun liberalismi, vapaa markkinatalous ja demokratia ovat alkaneet kukoistaa myös entisissä kehitysmaissa.

Siirtomaista eli nykyisistä kehittyvistä maista ei tuoda meille enää vain kanelia, sokeria, kahvia, pippuria, meiramia, taateleita ja viikunoita. Siirtomaista ei rahdata ainoastaan luumuja, banaaneja, kultaa, alumiinia ja uraania. Kehittyvistä maista laivataan myös *high-tech*-tavaroita, kuten tietokoneita, stereoita ja televisioita, mutta ennen kaikkea vaatteita. Juuri muualla niitä ei enää tehdäkään. Tämä työnjako hyödyttää sekä länsimaita, jotka saavat edullisia tuotteita, että kehittyviä maita, joihin kansainväliset suuryritykset luovat työpaikkoja. Aasian, Afrikan ja Lähi-idän nousevien suurvaltojen ongelmana ei ole enää omien pääomien puute, länsimaisten sijoitusten vähyys tai bruttokansantuotteen pienuus vaan paikallisten työolojen kurjuus. Raaka-aineiden ja ihmisten riisto on lieventynyt ”pieneksi kurjuudeksi”, jota esiintyy työpaikoilla. Sitä vastaan kamppailee länsimaisen liberalismin hedelmä, kuluttajien eettinen tietoisuus, joka tosin muuttuu helposti kaksinaismoralistiseksi.

Erään ruotsalaisen vaatetusketjun esitteessä kerrotaan nyt, että yritys valvoo tarkoin alihankintafirmojensa työolosuhteita ja noudattaa Maailman työjärjestö ILO:n sertifikaatteja. Yhdistyneiden kansakuntien alaisen järjestön mukaan jokainen säädöksiä noudattava firma pitää huolen siitä, että työnantaja takaa työntekijälle riittävän palkan, kohtuullisen vapaa-ajan ja inhimilliset työolot.[291] Tämä kertoo pohjimmiltaan puolustelusta. Ensinnäkin kuluttajien huono omatunto piinaa heitä itseään niin, että he ovat alkaneet painaa huonolla omallatunnollaan myös vaatekaupan omaatuntoa. Toiseksi kauppiaiden ja maahantuojien huono omatunto johtaa helposti kosmetiikkaan ja väistelyyn. Sertifikaateilla tapahtuvassa omantunnon lievittelyssä saattaa siis olla kyse vain harkitusta kuluttajapolitiikasta ja markkinamekanismien reaktiosta kysyntää säätelevään moraaliseen huoleen. Kuluttajien kiinnostus esineiden ja tavaroiden alkuperään on epäilemättä aitoa. Sen sijaan firmojen toimet, joilla tähdätään inhimillisiin työoloihin, osoittautuvat usein näennäisiksi. Ne ovat pelkkä höyryrauta, jolla silitetään kuluttajien tietoisuuteen syntyneitä ryppyjä. Kuka tosiasiassa haluaisi maksaa enemmän palkkaa? Moraalinen eetos ei tule ihmisten sisältä. Se ei perustu hyvyyteen tai oikeudenmukaisuuteen sinänsä vaan yritykseen välttää haittoja ja tavoitella hyötyjä. Vääryydet tehdään aina, jos ne vain pystytään salaamaan. Ja mikäli ne paljastuvat, niitä sovitellaan juuri ja juuri sen verran kuin kuluttajien tyynnyttämiseksi on tarpeen.

Tietoinen kuluttaja onkin kauppaliikkeille hankala asiakas. Myös hänen oman taloudellisen etunsa mukaista olisi käyttää lapsityövoimaa, halpatyövoimaa ja riistoimperialismin varjossa valmistettuja tuotteita. Hänen oikeudenmukaisuuden vaatimuksensa estävät kuitenkin valmista-

jia tuottamasta hyödykkeitä halvalla ja tehokkaasti. Valmistajien edun mukaista olisi joko piilottaa kyseenalainen toiminta tai todistella, ettei työkulttuuriin tai tuotantotapaan liity mitään moraalisia ongelmia.

Markkinoita ohjaa nyt kuluttajien tietoisuus. Valmistajat ja kauppiaat vaalivat siveyden sipulia ja nuhteettomuuden nutturaa niin kuin nunna kaapunsa helmaa. Tämä politiikka on myös valheellista. Jos kuluttajat tietäisivät, mitä vaatteet ja muut esineet maksaisivat, mikäli ne tuotettaisiin inhimillisissä oloissa, he kävelisivät kaduilla alasti ja vaatisivat massaompelulinjojen, myrkyllisten värjäämöjen, huumaavien liimaamojen ja pölyisten pakkaamojen palauttamista.

Lapsityö ja aikuisviihde

Samalla kun keskiluokkaiset perheenäidit hätäilevät pedofiliaongelman ja insestihuoltensa kanssa, he pukevat tietämättään päälleen lapsityövoimalla valmistettuja vaatteita. He tuskin aavistavat, että koko länsimainen talousjärjestelmä romahtaisi ilman lapsityövoiman käyttöä. Lapseksi luetaan ILO:n sertifikaateissa alle viisitoistavuotias. 14-vuotias on siis lapsi mutta 15-vuotias ei ole. Jos vaatteesi on läpäissyt sertifikaatin, se voi olla 15–18-vuotiaan lapsen ompelema. Eettiset työnantajat vetoavatkin siihen, että he eivät käytä 0–14-vuotiaiden lasten työvoimaa, ja siihen, että tekemällä työtä vanhemmatkin lapset saavat riisikupillisen sekä mahdollisuuden koulutukseen: ”Nälänhätä poistuu väestönkasvultaan mustimmillakin alueilla, ja muutoin nämä ihmiset kuolisivat nälkään.” Tämän mukaan kuluttajien ei kannattaisi ostaa mitään vaatteita, ellei niitä ole valmistettu lapsityövoimalla!

Työelämän ongelmia eivät ole vain sen yksityiskohdat, kuten ylityö, liikatyö, vuorotyö tai työ vuorotta. Ongelma on työ sinänsä. Tämä tulee näkyviin erityisesti suhtautumisessa lapsityövoimaan. Lapsilla teetettävä työ on yksi työelämän tabuista huumeiden, työhön liittyvän seksin ja seksityön rinnalla. Monien ihmisten mielestä työ on yhtä pahaa kuin seksi. Se on siis kiellettävä lapsilta. Mutta miksi *aikuisen* käyttäminen työvoimana olisi moraalisesti oikeutetumpaa kuin lapsen? Jos työn olemus kerran on paha, miksi työn teettäminen aikuisillakaan olisi oikein? Vastaavasti: jos seksinkin olemus on paha, miksi aikuiset saavat harjoittaa seksiä mutta lapset eivät? Miksi aikuiset saavat ostaa ja juoda viinaa mutta lapset eivät? Miksi aikuiset saavat katsella televisiosta väkivaltaa ja pornoa mutta lapset eivät? Miksi aikuiset saavat mennä ravintoloihin ja juopotella siellä mutta lapset eivät? Miksi aikuiset saavat tehdä ylipäänsä kaikkea mitä lapset eivät?

”Lapsilta kieltäminen” on yleisimpiä kaksinaismoralismin muotoja. Edellä luetellut paheet vaikuttavat nimittäin yhtä vahingollisesti (tai nautinnollisesti) sekä aikuisiin että lapsiin. Niinpä pulmien ydin ei ole-

kaan lapsiporno vaan porno sinänsä, ei lasten väkivaltaisuus vaan väkivaltaisuus sinänsä, ei lasten alkoholisoituminen vaan juoppous sinänsä, ei lasten huono käytös vaan huono käytös sinänsä. Myös lapsityövoiman käyttämiseen liittyvä huoli paljastaa, että työn *oma olemus* on moraaliton ja paha. Lapsityövoiman kieltäminen ei tee aikuistyövoiman käytöstä lapsityövoiman riistoa parempaa.

Lapsityövoiman käyttöön liittyy tietenkin useita erityisongelmia. Sen käyttöä kyseenalaistaa tosiasia, että työelämään osallistuminen estää lapsia käymästä koulua. Mutta sama pätee myös aikuisten maailmaan. Työ estää myös opinhaluisia aikuisia sivistämästä itseään. Tämä näkyy suomalaisessakin koulutus- ja työvoimapolitiikassa, kun työssä käyvät eivät ehdi ja työttömät eivät saa opiskella. Niinpä lapsityövoiman käyttöä koskeva esimerkki valottaa ja vahvistaa työelämän takana lymyilevän *periaatteellisen* ongelman, jossa sivistykselliset motiivit ja taloudelliset tekijät puhuvat toisiaan vastaan.

”Made in” -leiman etäisyys ja läheisyys

Statusesineiden tuotannon ja vaatetusbisneksen kautta näkyy, miten työelämä tuottaa *epäarvoja* ihmisten oman narsismin varassa. Työelämä itse vaatii näyttävää pukeutumista ja osallistumista kuluttamisen kiertokulkuun. Samasta syystä toiset ihmiset joutuvat työskentelemään epäinhimillisissä oloissa. Työn kurjuus kiertyy kehälle: työ on ihmisen onnettomuuden alku ja loppu. Muoteihin ja luksusesineisiin ei liity välttämättä henkisiä eikä materiaalisia arvoja. Työelämässä ja kulutuskulttuurissa pinnistellessään ihmiset huhkivat ja kiroilevat turhaan. Sitten he potevat huonoa omaatuntoa, kun heidän vaivansa on valunut hukkaan.

Firmat ja valmistajat koettavat siirtää tuotantonsa niihin maihin, joissa työoloja koskeva lainsäädäntö on vielä niin huono, että he eivät voi parantaa oloja itse. Todellisuudessa he eivät haluakaan korjata olosuhteita, koska se tulisi heille kalliiksi. He käyttävät takaperoista lainsäädäntöä verukkeena sille, että he voivat vielä teettää tuotteensa halvalla. Kalliiksi käyneen työn siirtäminen halpamaissa tehtäväksi ja halvan työvoiman tuominen kalliisiin maihin ovat nykyaikaisen orjakaupan muotoja. Se onnistuu niin kauan kuin maailmassa riittää takapajuisia ja sotien runtelemia valtioita. Kun Japani muuttui yhdeksi maailman kalleimmista maista 1970-luvulla, firmat siirsivät halpatuotantonsa Etelä-Koreaan, Malesiaan, Taiwanille ja Thaimaahan. Nyt nekin ovat kehittyneitä teollisuusvaltioita, joiden kaupungeissa astelee pohatoita ja pankkiireita. Sitten firmat siirsivät tuotantonsa Bangladeshiin, Burmaan, Indonesiaan ja Vietnamiin. Kun nämä maat ovat nousseet jaloilleen, jäljelle jää vielä Kiina, jossa ammattiyhdistyksiä ei sallita, sekä Intia, Pakistan ja Tiibet. Kun ne ovat selvittäneet omat ongelmansa, tuotanto siirtyy Irakiin,

Iraniin, Afganistaniin, Tadzhikistaniin, Turkmenistaniin ja Uzbekistaniin, joista löytyy runsain rivein työttömiä ompelijattaria. Työn *made in* -leima lähestyy taas uhkaavasti Eurooppaa.

Globalisaatio johtuu halvan työvoiman etsinnästä, mutta globalisaation vaikutuksesta työn hinta myös vähitellen tasoittuu ympäri maapallon, ja halvan työvoiman saarekkeita jää entistä vähemmän. Tilastollinen totuus on kuitenkin edelleen se, että 1,4 miljardia ihmistä eli lähes puolet maailman työvoimasta joutuu tulemaan toimeen kahden dollarin päiväpalkalla, ja alle yhdellä dollarilla elää päivittäin 550 miljoonaa ihmistä.[292] Työmarkkinoiden globalisaatiolle vallitsevat siis erinomaiset edellytykset. ”Globalisaatio” onkin aikamme kirosana, melkein kuin ”natsismi” aikoinaan. Kehitysmaissa globalisaatio toteutuu muun muassa halpatyövoiman käyttönä, ja kehittyneisiin maihin se luo pääomien maastapakoa, yrityskaappauksia ja työttömyyttä. Globalisaation käsiteteoreettinen jakaminen sosiaaliglobalisaatioon ja talousglobalisaatioon on turhaa ja ideologista, sillä ilmiötasolla nämä asiat esiintyvät joka tapauksessa yhdessä. Talousglobalisaatio hallitsee kulttuurin ilmiöitä tuoden sosiaalista kurjuutta työvoiman ”delegoinnin” ja ”priorisoinnin” periaatteillaan myös sinne, missä sitä ei vielä ole.

Pakkokansainvälistämistä voidaankin pitää vahvoihin kansallisvaltioihin ja rajoihin nojaavan nationalismin vastatendenssinä. Hyvinvointia voitaisiin omasta mielestäni luoda kansallisvaltioihin nojaavan rationalismin, demokratian ja utilitaristisen protektionismin sisällä. Sekä alipalkkausta että lapsityövoiman käyttöä voidaan parhaiten valvoa ja rajoittaa silloin, kun kansainvälisiä suuryrityksiä ei muitta mutkitta päästetä riistämään kehittyvien maiden työvoimaa, vaan valtiot päättävät työolosuhteista kansallisella tasolla sekä omien kansanvaltaisten periaatteidensa pohjalta. Tämä olisi eduksi länsimaille itselleen, sillä globalisaation orjuuttavat vaikutukset ovat alkaneet viime vuosina koskea myös Suomen kaltaisia maita: ”Se on nyt sitä lopalisaatiota”, sanoi lankulle laitettu Lauri, kun lopputilin sai. Sama pätee pataan pantuun Perttiin ja hiljaiseksi hiillostettuun Heikkiin.

Olisi tietenkin yksinkertaistavaa arvostella poliittisen vallan käyttöä olemalla itse sen kulttuurin jäsen, joka tuota valtaa käyttää. Tällaisen kritiikin esittäminen ei tosin johda vielä kaksinaismoralismiin, joka kieltää ongelmat, mutta kylläkin moralismiin, joka arvostelee ilmiöitä tunnustamatta omaa osuuttaan niiden syntyyn. Työyhteiskunnan jäseninä olemme tietenkin itse syypäitä kehnoon kulutusketjuun. Arvostelemisen sijasta voisimme siis korjata asioita tekemällä moraalisia kulutuspäätöksiä. Kuluttajien valtaa ei pidä aliarvioida, sillä parhaimmillaan kuluttajien ostopäätökset vaikuttavat enemmän kuin ahkerinkaan äänestäminen vaaleissa. Sitä paitsi markkinoilla vaalit ovat joka päivä.

Työ rangaistuksena

Työn käyttäminen rangaistuksena on yhtä vanhaa kuin ihmiskunta. Kristillisen ajatteluperinteen mukaan työtä käytti rangaistuksena alun perin Jumala. Jumala rankaisi ihmistä hänen tottelemattomuudestaan ja tuomitsi ihmisen työhön ja vaivaan. Jo Mooseksen kirjan ensimmäisessä luvussa taivaallinen Herra panee ihmisen viljelemään ja varjelemaan maata,[293] mutta hetkeä jäljempänä seuraavassa syntiinlankeemuskertomuksessa hän varta vasten rankaisee ihmistä ja toteaa, että ”otsasi hiessä sinun pitää syömän leipäsi”.[294]

Myös ihminen itse on voinut keksiä työn kurjan olemuksen. Hän on oivaltanut koko elämänsä olevan vain tuota kurjuuden ja vaivan kyllästämää ponnistelua niin, että Raamatun kirjoittajien sanatkin ovat syntyneet ainoastaan tämän tosiasian vahvistukseksi ja vertauskuvaksi. Työn kurjuus tunnetaan lisäksi muhamettilaisessa perinteessä. Sen sijaan buddhalaisessa ja hindulaisessa ajattelussa työtä ei arvoteta yhtä kielteisesti kuin länsimaissa, mutta työtä ei pidetä myöskään yhtä tärkeänä kuin lännessä, jossa noudatetaan protestanttista etiikkaa. Hindulaisessa filosofiassa työnteolla ei ole juuri sijaa, vaan sen asemasta puhutaan suoraan *kärsimyksestä*. Hindulaisen käsityksen mukaan koko elämä on kärsimystä, ja ajatuksen kyllä ymmärtää, kun katsoo ympärilleen Intiassa: harva tekee työtä, ja välinpitämättömyys vallitsee kaikkialla. Myös jatkuva työttömyys voi siis tuottaa kärsimystä, ja seurauksena on todellinen fakiirin kohtalo: elämä vailla ruokaa, vaatteita ja muita tarve-esineitä. Rangaistukselta ei siis välty myöskään työtä pakoilemalla, sillä seurauksena on luonnon kosto: ”Joka ei työtä tee, sen ei syömänkään pidä.”[295]

Todetessaan edellä mainitulla tavalla apostoli Paavali tosin halusi kieltää työtä tekemättömiltä seurakuntalaisilta vain syömisen, mutta muutoin he saivat tehdä joutilaisuutensa puitteissa mitä tahtoivat. Tulkittaessa Raamatun tekstejä eksistenssihermeneuttisesti sen jokainen lause tulisikin nähdä osana alkuperäistä elämänyhteyttä. Niinpä tämänkin Paavalin toteamuksen jyrkkyys oli seurausta lähinnä siitä, että suuri osa kristillisen alkuseurakunnan jäsenistä eli nopean maailmanlopun odotuksessa ja vältteli sen vuoksi tekemästä työtä. Siksi lauseen työhön piiskaava sisältö ei tue kovin hyvin sitä väitettä, että kristinusko sinänsä olisi alistettua pelkälle työnteolle ja vaivalle. Tällainen sisältö kristilliseen perinteeseen muodostui vasta protestanttisen uskonpuhdistuksen vaikutuksesta. Kuvaa siitä antaa Martti Lutherin käänteinen optimismi. Kysymykseen ”mitä tohtori tekisi, jos huomenna tulisi maailmanloppu”, hänen kerrotaan vastanneen seuraavasti: ”Istuttaisin omenapuun.”[296]

Suomen ja muiden sivistysmaiden ratifioima ”Pakollista työtä koskeva sopimus” sallii nyt työn käyttämisen myös juridisena rangaistuksena.[297]

Länsimaisessa oikeuskäytännössä rangaistuksia voidaan tehostaa lisäämällä vapausrangaistuksiin työsuorituksia. Ihminen voidaan tuomita *pakkotyöhön*, tai hänet voidaan määrätä suorittamaan rangaistuksensa *työsiirtolassa*. Se on vankilalaitos, jossa tuomitut tekevät päivisin jotakin yhteiskuntaa hyödyttävää työtä, esimerkiksi rekisterikilpiä. Entisessä Tšekkoslovakiassa vangit moukaroivat kokoon myös autoja.

Työn näkeminen rangaistuksena saattaa viisastaa meidän aikamme ihmisiä yhdellä tavalla: *jos työ tuntuu rangaistukselta, se on yleensä turhaa*. Tärkeät asiat syntyvät kuin itsestään ja iloiten, eivät ikenet verillä tai hampaat irvessä. Jos siis työ tuntuu kärsimykseltä, lopeta heti äläkä tee! Kun teet vain sitä, mitä haluat, työ on sinulle ilo, ja se sujuu ilman kärsimystä. Myös lopputulokset tuottavat iloa kaikille. Työn kärsimysluonne puolestaan kertoo, että suoritat vapausrangaistusta, jonka lopputuloksena saadaan rekisterikilpiä ja takamoottorisia Škoda-autoja – ei muuta.

Työn rangaistusluonnetta pohdittaessa on syytä puuttua lyhyesti myös siihen, voiko työ olla syntiä tai sairautta. Kuten edellä näimme, työ on voitu määritellä rangaistukseksi virallis-formaalisti. Kirkkojen piirissä tietyt työn lajit on puolestaan määritelty synniksi. Esimerkiksi ammattivarkaan työ on mitä paheellisinta syntiä, sillä seitsemäs käsky sanoo ”älä varasta”. Käskyjen tärkeysjärjestyksessä kolmas puolestaan lausuu ”muista pyhittää lepopäivä”. Niinpä työnteko pyhäpäivisin on kirkon opetuksen mukaan syntiä, vaikka myös monilla sunnuntaityötä paiskivilla papeilla on kokemusta syyllistymisestä juuri tuohon syntiin.

Saksalaisen sosiologin Max Weberin mielestä työstä tuli pyhää, kun työllä lunastettu vapaa-aika tuotettiin ankaran raadannan kautta.[298] Uudella ajalla työhön alettiin liittää erityistä moraalista arvoa, koska sen kautta tuotettiin elämälle välttämättömiä hyödykkeitä ja vapaa-aikaa. Työn pyhänä pitämisen mahdollisti se, että työaika ja vapaa-aika erotettiin toisistaan. Pyhäpäivän työkiellon vuoksi myös työtä itseään saattoi pitää pyhänä. Kun ahkeroiminen oli pyhää, niin vapaa-aikakin tuntui pyhältä. Ja kääntäen: kun pyhäpäivä omistettiin levolle, ansaitun huilailuhetken kautta työkin maistui taas palkitsevalta.

Nyt, kun työ ei ole pyhää vaan pakko, jolle voidaan altistua seitsemän päivää viikossa, vapaa-aikakaan ei tunnu enää pyhältä. Oma aikamme eroaa protestanttisen etiikan yhteiskunnasta siinä, että työtä ei pidetä enää vain välineenä lepopäivän saavuttamiseen, vaan se on kohotettu itseisarvon asemaan. Asian voi sanoa myös niin, että kun työ sinänsä on pyhää, niin mikään inhimillinen ei ole pyhää. Työ tunnustetaan taas orjuutuksen muodoksi. Sunnuntaisin työskentelivät ennen vanhaan vain pyhät miehet, papit. Nykyään työ on taas mitä syvintä syntiä, kun sitä tehdään myös pyhäpäivinä, olkoonkin että tekijät saavat tunneistaan kaksinkertaisen palkan.

Sen sijaan työtä ei ole useinkaan määritelty sairaudeksi, paitsi silloin kun liiallinen työinto on voitu tulkita merkiksi maanisuudesta. Mutta liika työ voi tehdä ihmisen fyysisestikin sairaaksi. Työelämän pääasiallinen pahe on kuitenkin työttömyys. Ihminen tekee työtä synnin tähden ja syntiä työn vuoksi. Myös ollessaan työttömänä hän tekee syntiä. – Voi ihmisparkaa.

Mieluummin PÄÄSY KIELLETTY kuin EI ULOSKÄYNTIÄ.

Stanislaw Jerzy Lec

TYÖELÄMÄN ULOSKÄYNTI

Lopettaminen on useasti vaikeampaa kuin aloittaminen, ajatelkaamme vaikkapa parisuhdetta tai tupakointia. Sama pätee työntekoon. Ihmiset pelkäävät työnteon lopettamista, koska he epäilevät, etteivät he saa mitään tilalle. Joskus ihmiset pelkäävät keskeyttää jopa omaa työttömyyttään, sillä he olettavat (aivan oikein), että he eivät saa tilalle mitään. Työnteon lopettava ihminen saa takaisin vapautensa.

Työtä löytää nykyään helposti ja työpaikassa pysyminen onnistuu, kun noudattaa kahta ohjetta: (1) pidä ystävät lähellä mutta viholliset vielä lähempänä, ja (2) älä koskaan kävele sellaisen pärekaton päällä, jonka alapuolella on kylmäkäymälä. Nämä lauseet eivät ole onnittelukorttitekstejä. Siitä, joka ymmärtää niiden perusteet, tulee profeetta.

Työstä irtisanoutuminen ei ole yksinkertaista, jos olet noudattanut edellä mainittuja sääntöjä. Työnantajasi pitää sinusta ja saattaa nostaa palkkaasi, mikäli hän saa tietää lähtöaikeistasi. Toisaalta paluu joutilaisuuteen on vaikeaa, sillä ihminen ei saa olla työttömänä nyky-yhteiskunnassa. Niinpä työstä vapautumiseksi on käytettävä verukkeita, kuten sairastamista. Eräät työelämän piirteet suorastaan tukevat ihmisen palaamista työelämän ulkopuolelle. Työelämä onkin kiertolinko, joka sinkoaa kyytiläisensä keskipakoisvoiman tavoin kalliolle kukkulalle: kipsi-, lasta-, kainalokeppi- ja vedosmiesten VMTL-rekeen.[299]

Ihmisen ei tarvitse useinkaan valehdella olevansa sairas, vaan työssä ollessaan hän tulee *oikeasti* sairaaksi. Mitä enemmän työtä tekee, sitä todennäköisemmin kohtaa *työuupumuksen*. Työuupumukseen liittyy masennusta ja erilaisia psykosomaattisia ja fyysisiä oireita, kuten lihomista, sydämen rytmihäiriöitä, väsymystä ja ruoansulatusvaivoja. Niiden perusteella ihmisille myönnetään sairauslomaa. Näin *työ itse tukee työstä vapautumista*.

Työelämästä poistutaan yhä harvemmin suoraan eläkkeelle. Iäkäs työntekijä saa yleensä ensin erorahan tai ilmoituksen, jonka tuloksena hänet siirretään työttömäksi tai työttömyyseläkkeelle. Hän saattaa joutua myös varhaiseläkkeelle, jos työ on vienyt hänen terveytensä niin, että hän

osoittautuu työkyvyttömäksi. Osa ihmisistä poistuu työelämästä ”luonnollista tietä”, mikä tarkoittaa, että työntekijä kuolee työssä ollessaan. Tavallisesti hän ei ole tuossa vaiheessa ollut enää pitkään aikaan kovin jämäkästi kiinni elämässä muutoinkaan. Kuolemaa ennen eläkeikää edeltää usein vaikea sairastaminen, joka on työperäistä.

Ja sitten mentiin lääkäriin...

Kokeellisten tieteiden ja luonnontieteellisen maailmankuvan valta ihmisten elämään on niin suuri, että lääketieteellisesti todettu sairaus kelpuutetaan perusteeksi melkein mihin tahansa, jopa työstä vapauttamiseen. Todellisuudessa työelämän ongelmia pitäisi hoitaa filosofisin, psykologisin ja sosiologisin keinoin, sillä ongelmat johtuvat useimmiten vääristä ja pahoinvointia tuottavista ajattelutottumuksista, elämäntavoista ja ihmissuhteista. Mutta työelämän tuomioistuimet uskovat vain konkreettisia faktoja: ihmisen täytyy olla fyysisesti kipeä ja kliinisesti sairas, jotta hänen tilaansa voitaisiin parantaa. Tosiasiassa ongelma voi olla työyhteisön sisällä. Se voi olla alkuperältään normatiivinen tai johtua ihmisten suhteista. Tiede haluaa omassa näköalattomuudessaan hoitaa vain sairaita seurauksia: työelämän tuottamia potilaita. Niinpä ihmisen täytyy ensin tulla fyysisesti sairaaksi, jotta oire näkyisi ja ihminen voitaisiin vapauttaa edes hetkeksi työn tuottamista ongelmista.

Työelämän omaa sairautta ei hoideta; hoidetaan vain sen tuottamia oireita. Niinpä vapautuksia haluava ihminen tulee aidosti sairaaksi, tai hän tekeytyy sairaaksi. Useasti myös lääkäri tekeytyy ”lääkäriksi”, uskoo valehtelevaa potilasta ja myöntää hänelle sairauslomaa. Hän esimerkiksi katsoo työntekijän olevan niin stressaantunut, että tämä tarvitsee lomaa vaikka ei olekaan oikeasti sairas. Kyseinen valheellisuus tuottaa omantunnontuskia lääkäreille, ja he ovatkin korjanneet moraaliaan niin, että armosta annetut sairauslomat on laillistettu tekemällä mitä erilaisimmista oireista virallisesti ”sairauksia”. Niiden kautta työhelpotukset on saatettu hoitokäytäntöjen piiriin. Työn tuottamista ongelmista on siis määritelty sairauksia, jotta lääkärit voisivat hoitaa niitä tauteina ja myöntää vapautuksia tarvitseville sairauslomaa. Tämän vuoksi esimerkiksi stressi on nykyisin sairaus.[300] Todellisuudessa stressaantunut ihminen ei tarvitsisi välttämättä sairauslomaa lainkaan; vain hänen surkeita työolojaan pitäisi korjata. Sairaus on työpaikalla.

Lääkäreiden valta johtuu tieteellisen ajattelun historiasta: mitä erilaisimpia ihmissuhdeongelmia on haluttu tutkia koeputkessa. Onkin harmillista, että työelämän ongelmia hoitavat vain lääkärit. Tähän on tultu, koska työelämästä vapauttamisen avaimet suotiin alun perin vain lääkäreille. Taustalla vaikuttaa kokeellisten tieteiden ylivalta ja tieteen naturalistinen perinne: tautien piti olla ”todistettavia”, siis oireiltaan havaittavia

ja konkreettisia. Vain somaattiset taudit voitiin tunnustaa sairauksiksi, ja vain sairauksien perusteella voitiin arvioida ihmisten ja yhteisöjen tilaa. Tämä on loihtinut lääkäreiden käsiin paljon valtaa. He tekevät työelämää koskevia eläke-, lomautus- ja vakuutuspäätöksiä. Paljon paremmin työelämän oireita voisi hoitaa sosiologi tai filosofi. Tauti on usein työelämän sisätauti, jota pitäisi hoitaa tähystämällä potilaan sisään, tutkimalla aiempia "leikkausarpia" ja perehtymällä potilaan historiaan ja elämäntapoihin, esimerkiksi liikuntatottumuksiin ja ruokavalioon. Kohteena on tällöin koko työelämä, jonka viihtyisyys on sidoksissa lantion joustoon, kuten Marco "jenkkakahvat sulamaan" Bjurström sanoisi.

Nykyisessä tilanteessa eletään noitalääketieteen aikaa. Lääkäreitä käytetään työelämän passipoikina, joiden tehtävänä on hyväksyä tai kieltää sairauslomahakemuksia. Lääkärit itse tietävät tämän. Työpaikoille on luotu oma työterveyslääkärijärjestelmä. Todellisuudessa "työterveys" ei ole sen kummallisempi asia kuin terveys muutoinkaan. Työterveyslääkäreitä on perustettu, koska ne ovat työnantajien edun mukaisia ja kuuluvat elimellisenä osana työelämän patologiseen kokonaiskorpukseen. Työterveyslääkäreiden tehtävänä on tunnistaa, milloin oireita valittava potilas haluaa vain sairauslomalle ja milloin hän on oikeasti kipeä. Jos työntekijä menisi yksityislääkärille, yksityislääkäri saattaisi kirjoittaa tutulle ja hyvälle asiakkaalleen viisi viikkoa sairauslomaa varsin kevyellä kynänkäänteellä. Niinpä työnantajat eivät voi luottaa yksityis- eivätkä arvauskeskuslääkäreihin. Työterveyslääkärijärjestelmä mahdollistaa työelämän toiminnan kohtuullisella hyötysuhteella, kun aina on sentään joku ihminen työssä, eikä kaikkia ole määrätty teho-osastolle.

Suomessa on työterveyslääkärijärjestelmä, jotta sairastamista ei käytettäisi töistä poissaolon verukkeena. Mutta myös työterveyslääkärijärjestelmään piiloutuu porsaanreikiä. Työterveyslääkärit ovat työnantajiensa asiakkaita tai heidän palkkalistoillaan aivan niin kuin sairauslomaa hakevat työntekijätkin. Myös työterveyslääkäri on työntekijä ja saattaa olla itse aika ajoin potilaana. Keskeinen kysymys on, kumpi velvoittaa työterveyslääkäriä enemmän, hänen taloudellinen sitoutumisensa työnantajaan vai hänen solidaarisuutensa ja säälinsä, jota hän saattaa tuntea työpaikkansa työtovereita kohtaan. On mahdollista, että työterveyslääkäri pysyy kuuliaisena palkkansa maksavalle työnantajalleen ja määrää sairauslomaa kitsaasti pitääkseen työntekijät työssä. Toisaalta on mahdollista, että lääkäri määrää työntekijöille helpotuksia siksi, että hän tuntee vihaa työnantajaansa kohtaan ja katsoo työyhteisön olevan jo niin pilalla, että hän mielihyvin määrää kaikille halukkaille sairauslomaa – ja tekee tämän vieläpä työnantajansa vahingoksi.

Todellisuudessa lääkäriä ei pitäisi sitoa minkään muun kuin lain, lääkärinvalan ja hänen lääkärinetiikkansa.[301] Mutta käytännössä varsinkin työelämää koskevien päätösten teossa harkintavalta on suuri. Minkälainen ihminen on kypsä eläkkeelle? Aiheuttaako iskiashermoa painava väli-

levyn pullistuma todella kipua vai ei?[302] Määrätäkö mieluummin pari päivää sairauslomaa kuin lähettää ihminen viikon kestäviin tutkimuksiin? Onko alkoholismi sairaus vai pelkkä elämäntapavalinta,[303] entä masennus, uupumus, stressi tai persoonallisuushäiriö? Jotta lääkärit voisivat keventää moraalisen harkintansa taakkaa, yhä useammista työelämän ominaisuuksista on jouduttu tekemään viranomaisten paperissa sairauksia.

Yleisimpiä työkyvyttömyyttä aiheuttaneita sairauksia, joiden perustella myönnetään eläkkeitä, ovat mielenterveyden häiriöt sekä tuki- ja liikuntaelimistön sairaudet.[304] Suomen eniten myyty lääke (särkylääke Buranan jälkeen) on masennuslääke Cipramil.[305] Lääkärien ja lääkitsemisen kautta hahmottuu vain työperäisen sairastamisen osaongelma. Pääongelmana on biologiseen ja luonnontieteelliseen *ihmiskuvaan* liittyvä käytäntö, jossa työympäristöjen pulmatilanteet hahmotetaan yksipuolisesti sairauksiksi. Sairaaksi määritteleminen toimii työstä vapauttamisen tekosyynä, ja lääkkeitä määrätään, jotta voitaisiin sanoa, että on hoidettu.

Työn ja lääketieteen kiertokulku on itseään elättävää ja toinen toistaan tukevaa. Kun työ tekee sairaaksi, se työllistää lääkäreitä. Lääkärit puolestaan omistavat paljon lääketehtaiden osakkeita. Kun lääkärit määräävät työperäisiin tauteihin lääkkeitä, heidän ansionsa paranevat, vaikka sairastamisesta sinänsä koituu kansantaloudellista tappiota. Sen puolestaan maksaa suureksi osaksi julkinen talous, jolloin myös työssä sairastaminen palvelee teollisuuden ja työnantajien etuja. Käytännössä sairaus merkitsee tulonsiirtoa työtuloa vaille jäävältä sairauslomalaiselta lääketehtaille ja lääkäreille. Niinpä lääkärit ovat heitä itseään elättävän kapitalismin puolella. Tehokkaampi keino hoitaa asioita olisi parantaa työoloja niin, että sairastamishalu kaikkoaisi ja myöntää vapautuksia työstä muilla kuin lääketieteellisillä perusteilla.

Burnout

Masennus on niin yleinen kansantauti, että sen aiheuttajaa voisi etsiä vesijohtovedestä. Yksi suosituimpia työstä vapautumisen keinoja onkin juuri burnout eli työuupumus. Se on myös uskottava, koska se johtuu suoraan työstä ja todistaa, kuinka *uhrautuva* ja *tunnollinen* työntekijä on ollut. Kun hyvistä työsuorituksista ei saakaan palkinnoksi lisää vapautta vaan lisätöitä, ihmistä uhkaa loppuun palaminen, ja työn hallinta karkaa käsistä. Ketjukuormituksen uhriksi joutunut voi huokaista niin kuin Tommy Hellsten kirjassaan: ”Saat sen mistä luovut.”[306] – Hän voisi myös jatkaa: ”Mutta miksi en koskaan saa sitä, mitä haluan, kuten vapaata aikaa?”

Tehokkuudesta kertovan viestinsä vuoksi burnoutilla on korkea moraalinen arvo. Se on turvallinen eettinen selkänoja, tae ja vakuutus. Aikakausi- ja kuvalehdistä olemme voineet lukea, että burnoutiin ei sairastu

kuka tahansa. Burnout on *jet set* -piirien ammattitauti. Juuri missään ei puhuta kassaneitien, tarjoilijoiden, matkaoppaiden, siivoojien tai vartijoiden burnoutista. Heillä ei ole uraa, joka oikeuttaisi burnoutin. Sen sijaan puhutaan elokuvaohjaajien, filmitähtien, muotitaiteilijoiden ja tangokuninkaiden burnoutista. Julkkiksena ollessaan on suorastaan suositeltavaa sairastua burnoutiin. Se lisää julkimon julkisuusarvoa, jos ei ole ollut pitkään aikaan mitään repäisevää kerrottavaa. Burnoutia voi käyttää myös menekin edistämiseen. Esimerkiksi poplaulajan kannattaa havahtua kertomaan parin vuoden takaisesta burnoutistaan juuri uuden levynjulkaisunsa kynnyksellä. Masennuksella on myyty jopa tasavallan presidentin muistelmia. Ja mikä onkaan lohduttomampi saldo loppuun palamista potevasta ajastamme kuin TV-koomikon masennus?

Epäilemättä on olemassa myös aitoa masennusta, mutta sen syitä käsittelin jo kuvatessani työelämän olemusta. Täsmällinen kuvaus työelämän luonteesta on nimittäin myös tarkka diagnoosi masennuksen syistä. Masennus ei jakaudukaan vain teennäiseen tai aitoon. Jos ihminen ei tunne masennuksensa syytä, hän on todennäköisesti aidosti masentunut. Työperäiselle masennukselle on ominaista, että ihminen *ei tiedosta* olevansa masentunut. Hän potee vain selittämätöntä väsymystä eikä pääse vuoteestaan ylös aamuisin. Uni ei tule illalla, eikä hän saa päivisinkään mitään aikaan.

Jos taas ihminen on tietoisesti ja tahallaan masentunut ja haluaa vaihtaa masennuksensa rahaksi tai vapaa-ajaksi, käynti työterveyslääkärillä auttaa. Lääkäri kokee velvollisuudekseen hoitaa tautia. Jos lääkäri ei hoida tautia, hän saattaa saada syytteen hoitovirheestä, mikäli potilas tekee työpaikallaan esimerkiksi murhan tai itsemurhan tai molemmat. Niinpä lääkäri määrää potilaalle lääkkeitä *todisteeksi* siitä, että hän on hoitanut tautia, ja passittaa potilaan sairauslomalle. Niistä käyttökelpoisinta on sairausloma. Masennus on nykyään niin yleinen oire, että sen perusteella ei ole pelkoa hulluksi leimautumisesta, kunhan välttää aiheuttamasta itselleen vahinkoa pureskelemalla pillereitä. Burnoutin oikea paikka on ansioluettelon yläpäässä alleviivattuna ja lihavoituna.

Näkymätön tauti

Lääketieteen kokeellista luonnetta on helppo käyttää hyväksi. Parhaita keinoja työstä vapautumiseen ovatkin paradoksaalisesti juuri sellaiset sairaudet, joita *ei voida todistaa* kokeellisin havainnoin oikeiksi. Niitä ovat burnoutin lisäksi erilaiset mielitaudit, fobiat ja persoonallisuuden häiriöt. Myös selkäkivut ovat klassisia ja uskottavia. Toisen ihmisen kiputilaa on vaikea arvioida ulkoa päin. Tämän epävarmuuden vuoksi lääkäri ja potilas päättävät usein yhdessä, onko potilas sairas ja kuinka pitkään sairausloman tarve jatkuu.

Tämä tulee ilmi uuden hoitomallin mukaisissa potilas–lääkäri-keskusteluissa. Tiedän tapauksia, että eräät ystäväni ovat saaneet vapautuksen asevelvollisuudesta jonkin mitättömän allergian, fobian tai muun tekosyyn perusteella. En ole koskaan nähnyt heidän edes aivastavan. Neula- ja verikammoinen on vapautettu asevelvollisuudesta ja samalla myös korvaavasta palveluksesta, sivarista. Kuinka helppoa onkaan olla ”neula- ja verikammoinen”? Miten se voidaan todistaa? Käytännössä tämä tarkoittaa, että ihminen alkaa voida pahoin nähdessään verta tai joutuessaan injektion uhriksi. Kyseisellä perusteella kuka tahansa ihminen voi olla neula- ja verikammoinen.

Lääkärit käyttävät valtaansa ja katsovat asioita läpi sormien erityisesti vapauttaessaan asevelvollisia palveluksesta, sillä lääkärit tietävät, että Puolustusvoimien johto on supistanut armeijaa muutenkin valtiontalouden säästösyistä.[307] Varusmiesmäärien ja reserviläisten vähentäminen on jo sinänsä uhkaavaa, mutta erityisen arveluttavaa on vapautuksiin liittyvä valheellisuus, kun vapautusten välineenä käytetään lääketieteellisiksi naamioituja syitä. Vapautuskynnyksen aleneminen saattaa olla linjassa Puolustusvoimien toiveiden kanssa, kun palvelukseen halutaan terveitä ja hyvin motivoituneita yksilöitä, mutta verukkeilla myönnetyt vapautukset ovat vaarassa viedä maineen lääkäreiltä. Asevelvollisia ei pitäisi vapauttaa pelkän huonon motivaation tai palveluhaluttomuuden perusteella, sillä huonoa motivaatiota ilmenee armeijan ikävän olemuksen vuoksi kaikilla. Näin ollen pelkistä mukavuussyistä annetut vapautukset vievät ennen pitkää pohjan sinänsä välttämättömältä maanpuolustukselta kokonaan.

Yksi syy julkkisten lisääntyneeseen masennukseen on puolestaan se, että he kerjäävät mieluummin sairauslomaa kuin menevät tunnustautumaan työttömiksi työvoimatoimistoihin, joissa heitä nolataan. Näkymättömien tautien nujertamiseksi työnantajat ovat ryhtyneet taisteluun paremman työterveyden puolesta. Jotta ei syntyisi mahdollisuutta vedota tekosyihin, kasarmeihin on perustettu allergiatupia, ja työpaikoilla laaditaan sertifikaatteja, joiden kautta liialliset sairastajat ohjataan hoitoon.

Hoito on usein vielä työtäkin pahempaa. Hoidon pelko ja irtisanomisuhka saattavat ohjata ihmisiä pysymään sairainakin työssä. Esimerkiksi työtoveri saattaa jopa kieltää toista ihmistä sairastamasta sillä perusteella, että muutoin he molemmat menettävät työpaikkansa, kun koko osasto lopetetaan kannattamattomana. Näin todelliset taudit jäävät toteamatta, ja ne muuttuvat näkymättömiksi. Toisilla työpaikoilla taas tuulesta temmatut sairaudet tehdään tahallisesti näkyviksi. Lopputuloksena sairaat pyyhältävät työpaikoilleen kainalokeppiensä ja rollaattoriensa turvin, kun taas terveet loistavat poissaolollaan.

Uudet hoitomuodot

Jos ihminen ei pääse vapaaksi työstä, hän voi yrittää vapautua henkisistä ja ideologisista kahleista työssä ollessaan. Tavoite on, ettei työ *tuntuisi* enää niin paljon työltä. Siksi *työnohjauksesta* on tullut huomattavan laajaa. Työnohjaajat ovat nyt työyhteisöjen ”lääkäreitä” ja heidän palkkionsa sen mukaisia. Harvoin he aiheuttavat kuitenkaan pahempaa vahinkoa kuin tauti itse tai sen lääketieteellinen hoitaminen. Eräs vaikeimmista tautimuodoista on työyhteisöissä leviävä epäluottamus. Luottamusta kun ei voida lisätä ”luottamusta lisäävillä toimilla”. Ne jo sinänsä kertoisivat epäluottamuksesta ja kylväisivät ympärilleen yhä enemmän epäilyksiä siitä, miksi luottamuksen lisäämistä tarvitaan. Luottamus on intentionaalinen tila, josta toisen kertaluvun käsiteanalyyttinen predikaattilogiikka paljastaa, että se voi vallita vain itsestään: sitä joko on tai ei ole.

Mihin sitten perustuu työnohjaajien luottamusta lisäävä vaikutus työpaikoilla? On vaarallista, jos luentorahastajat käyvät yrityksissä saarnaamassa vain sitä, että kaikki pitää tehdä ”paremmin” ja että osapuolten pitää tehdä ”enemmän”. Seurauksena on loputonta uudistamista, arviointia ja kehittämistä kehittämisen päälle. Tämän perustella olisi muka paljon hyödyllisempää olla *kontrolloidusti* tekevinään jotain kuin olla vain tekevinään jotain. Työpaikkojen ulkopuoliset konsultit lisäävätkin luottamusta *tahattomana sivuvaikutuksenaan*. Kun ihmiset eivät luota toisiinsa työpaikoilla, he voivat luottaa sentään ulkopuoliseen konsulttiin. Tämä antaa työnohjaajille suunnattoman vallan avaimet. Voidaanhan menestymättömyys selittää lopulta hänen ohjeidensa noudattamatta jättämisestä, kun taas mikä tahansa satunnainen menestys voidaan kirjata työpaikalla puuhailleen konsultin ansioksi. Jos ihmiset keksivät tämän, he löytävät oppimestaristaan *yhteisen vihollisen* ja alkavat taas tuntea luottamusta toisiaan kohtaan.

Lakko ja työstä kieltäytyminen

Ihmiset, jotka elivät 1960- ja 1970-luvuilla, saattavat muistaa sellaisenkin käsitteen kuin ’lakko’. Lakkoja ovat muiden muassa yleislakot ja korpilakot. Niiden noudattamista valvovat *lakkovahdit*, jotka estävät työhaluisia saapumasta työpaikoille siinä tapauksessa, että työnantajat pyrkivät heidän avullaan murtamaan lakon eli teettämään halukkailla ihmisillä työtä. Vaikka työtaisteluilla ei voida enää merkittävästi vaikuttaa työehtoihin, niiden vastakohdalla, eli tulopoliittisella kokonaisratkaisulla, voidaan. Vaikutuksen on kuitenkin aina oltava ”rakentava”. Protesteja tai erimielisyyttä arvotuotannon päämääristä ei voida tällöin esittää.

Lakkojen järjestäminen menee taloudellisessa mielessä ammattiliittojen piikkiin. Jos ammattiliitolla on suuri lakkokassa, lakon järjestäminen on mahdollista maksamalla lakkoilijoille lakkokorvausta. Lakot liittyvät työehdoista sopimisen ajankohtiin. Aina osapuolet eivät ymmärrä toisiaan, ja tarvitaan painostusta. Nykyisin on tullut tavaksi puhua tupo-teatterista, jolla viitataan siihen, että ay-liikkeen ja työnantajien keskinäiset vaatimukset eivät ole todellisia. Sen sijaan ne ovat julkiselle sanalle kerrottuja uhkauksia, joiden avulla on tarkoitus uskotella jäsenkuntaa ja pelotella neuvottelujen vastapuolta. Julki tuotu neuvottelutavoite, esimerkiksi viiden prosentin korotus palkkoihin, saattaa olla tahallisesti ylimitoitettu, jotta neuvotteluissa päästäisiin edes kahden prosentin korotukseen. Työntekijäosapuoli voi olla tyytyväinen siihenkin, mikäli realistinen tavoite on ollut vain yhden prosentin korotus. Työnantajat puolestaan voivat vetää tahallaan nollalinjaa varautuen samalla kolmen prosentin korotukseen. Niinpä hekin voivat olla tyytyväisiä, jos neuvottelujen ja lakonuhan kautta päädytään esimerkiksi juuri kahden prosentin korotukseen.

Mutta työnantajien ja työntekijöiden edustajat voivat joskus jopa yhteistuumin näytellä riitaisaa vakuuttaakseen jäsenistöään ja uskotellakseen tekevänsä neuvotteluhuoneessa työtä. Näin on esimerkiksi silloin kun neuvottelijat aavistavat päätyvänsä kompromissiin, mutta heidän täytyy vakuuttaa *omat taustajoukkonsa* siitä, että sopimus on syntynyt hellittämättömän kamppailun tuloksena. Kulttuurissamme on taipumus ajatella, että riitely ja kiistely takaavat puhetilanteiden ja päätösten uskottavuuden ja että parhaaseen yhteiskunnalliseen hyötysuhteeseen päästään jatkuvan kädenväännön kautta. Tosin tämä tendenssi on viime vuosina kyseenalaistunut.

Nykyään lakkoja järjestetään harvoin. Tämä on ymmärrettävää, koska nykyisessä työmarkkinatilanteessa ay-liike on menettänyt, paitsi lähes kaiken varallisuutensa, jota ennen sanottiin ”punapääomaksi”, myös poliittisen vaikutusvaltansa. Mennyttä ovat muiden muassa Suomen Työväen Säästöpankki, Eka ja Elanto, josta juontaa juurensa sanonta ”näin tekee osuusliikkeen väki”. Kyseinen lausahdus on peräisin eräästä E-liikkeen mainoksesta, ja myöhemmin sillä alettiin tarkoittaa ammattiyhdistysliikkeen taipumusta tyhjentää pajatso ja kerätä pelipöydästä kortit tulopoliittisissa neuvotteluissa. Nykyisten työpaikkakohtaisten sopimusten, pätkätöiden ja kansainvälisen pääomavallan aikana työ- ja sosiaalipolitiikkaa ei voida tehdä sopimalla ehdoista entiseen tapaan: lakoilla uhkaamalla.

Samalla kun lakkoilun kynnys on noussut, ollaan lakkoon mentäessä yhä enemmän tosissaan. Esimerkiksi vuoden 2004 tupo-neuvottelujen alla muutamat työnantajat olivat kusaisseet niin pahasti eräiden linja-autonkuljettajien tankkiin omilla osa-aikatyön vaatimuksillaan, että bussikuskit päättivät mennä lakkoon. Tällaiset lakot voidaan helposti tuomita

”laittomiksi”, kun niitä edeltää voimassa oleva työsopimus, jossa työehdot on sovittu sellaisiksi, että mahdollisuutta lakkoon ei oikeastaan ole. Lakon laittomuuteen viitaten työnantajaosapuoli kieltäytyi kyseisen lakon sovittelua koskevista neuvotteluista.[308]

Ihmisillä on yhä perustuslaillinen lakko-oikeus, mutta lakot jäävät yleensä pistelakoiksi tai symbolisiksi mielenilmaisuiksi, jollaisen STTK järjesti syksyllä vuonna 2003. Tämä viidentoista minuutin vitsikäs lakko järjestettiin perjantai-iltapäivänä 5.12.2003 juuri ennen työviikon päättymistä.[309] Todellisuudessa lakon järjestäminen velvoitti monia ihmisiä viipymään työpaikalla pitempään kuin he olisivat normaalisti olleet siellä perjantaisin ennen karkaamistaan viikonlopun viettoon. Nyt heidän piti olla paikalla, jotta lakko saatiin vietyä loppuun. Lakot ovatkin nykyään työnseisauksia, joiden kautta varjellaan tuottamasta työnantajalle mitään vahinkoa. Ne ovat hiljaisia hetkiä ay-liikkeen muistoksi. Eikä siinä mitään vikaa olekaan. Paitsi että tällä tavoin vain varmistetaan se, että työtä tekevät ihmiset ovat nykyään täysin työnantajiensa armoilla.

Syynä ammattiyhdistysliikkeen nykyiseen kyykkyripaskaan on Euroopan unionin talouspolitiikka. Kun markkinat eivät jousta, työvoiman on joustettava. Ihmiset eivät voi taistella parempien sosiaalisten oikeuksien tai työolojen puolesta, sillä talouspoliittisia välineitä asioiden ajamiseen ei ole. Esimerkiksi kulutuskysynnän vaihteluita ei voida tasoittaa rahan ulkoista arvoa säätelemällä, vaan kysynnän heikentymisestä seuraa väääjäämättä työpaikkojen menetyksiä. Näin ollen työntekijöiden on perusteltua taistella työnantajansa *puolesta* mahdollisimman hyvän kilpailukyvyn turvaamiseksi. Tähän politiikkaan eivät lakot kuulu.

Ihmiset lakkoilevatkin käytännössä piilevästi. Aavistaessaan, että työnantaja ei välitä heidän asemastaan, he aiheuttavat työpaikoillaan salatuhoja. He oivaltavat oman asemansa riippuvan vain työnantajan menestyksestä, josta he eivät itse pääse osallisiksi. Entisinä aikoina kapitalismin ryöstäytymistä käsistä hillitsi N-liiton läheisyys. Nykyään, kun pelottavaa N-liittoa ei ole, kapitalistien ahneus on päätöntä. Vain markkinat ratkaisevat. Talouden ilmiöille tarvitaankin aina vastavoima. Jos vastavoimaa ei ole, kapitalismin ideologia pyrkii samantyyppiseen totalitarismiin kuin kommunismi ennen. Paras taloudellinen malli voisikin olla sellainen sekatalousjärjestelmä, jossa vallitsevat keskinäinen kunnioitus ja yhteen hiileen puhaltaminen. Tällä hetkellä seurauksena on vain piilolakkoilua ja anarkistista puuhailua työpaikoilla.

Lakko ei siis kelpaa nykyisin työstä vapautumiseen. Se vain sälyttää työvoimalle lisää palkatonta työtä, kun työnantajille aiheutetut haitat on korjattava. Työnantajat puolestaan naureskelevat ammattiliittojen entiselle uholle ja nykyiselle sovittelevuudelle. Ainoa todellinen keino työstä vapautumiseksi on sairastamisen ohella *työstä kieltäytyminen*. Perustelu voi olla vaikkapa siinä, että työntekijä ei yksinkertaisesti halua palvella työyhteiskuntaa, kun hänellä itsellään on parempaa tekemistä. Työstä

kieltäytyminen on tila, jota työviranomainen toivoo, niin kuin totesin jo edellä: menettäessään työttömyysetuutensa ihminen tulee valtiolle halvemmaksi.

On muuten merkillistä, että työviranomaisten omassa keskuudessa ei tunneta lakkoja. Armeijan ja poliisin lakko-oikeutta on rajoitettu, sillä näiden ammattien yhteydessä lakkohalukkuutta saattaa esiintyä juuri ratkaisevalla hetkellä. Lakkokielto osoittaa myös työtehtävien yhteiskunnallista välttämättömyyttä. Mutta työviranomaiset, vaikka ovat viranomaisia hekin, eivät ole koskaan osoittaneet lakkohalukkuutta edes solidaarisuuden osoitukseksi työttömille. Tästä on pääteltävä, että työviranomaisen työ on niin hauskaa, että se tuottaa tyydytystä tekijöilleen. Edut ovat mukavia ja työssä viihtyminen hyvää. Työ ei tuota tuloksia, mutta eipä ole vaaraa työn (eli työttömien) loppumisestakaan.

Eläkepommi ja hölmöläisten viltinlyhennys

Työstä poistuminen suoraan vanhuuseläkkeelle on tullut entistä harvinaisemmaksi samalla kun sairaus-, työttömyys- tai työkyvyttömyyseläkkeelle jääminen on yleistynyt. Vanhuuseläkkeelle voi Suomessa jäädä nykyisin 65-vuotiaana. Niinpä työnteon tärkeimpänä motiivina pidetäänkin nykyään oletusta, että ihminen ei kuole ennen 65 vuoden ikää. Ihmisen on perusteltua huhkia mahdollisimman nuoresta mahdollisimman vanhaksi, jotta hän eläkeiän saavutettuaan saisi niin sanotun täyden eläkkeen. Täysi eläke karttuu työssä vietetyistä vuosista, ja sen tavoitetaso on noin 60 prosenttia palkasta. Työuran katkoksien vuoksi päästään kuitenkin vain noin 50 prosenttiin keskimäärin.

Työnteon keskeinen kannustin on pelko siitä, että vanhaksi tultuaan ihminen *ei saa kunnon eläkettä*. Ollessaan työelämän ulkopuolella ihmisen työeläke ei kartu, ja täysi kansaneläke on maksimissaan vain 703,45 euroa kuukaudessa. Takuueläkettä puolestaan maksetaan henkilöille, joiden kokonaiseläke on pienempi kuin takuueläke. Sen täysi määrä on 885,63 euroa kuukaudessa (vuonna 2022).[310] Onnetonta on, että ihmiset eivät pysty lisäämään eläkekertymäänsä samasta syystä kuin he eivät pääse kasvattamaan myöskään varallisuuttaan: heillä ei ole työtä.

Jos ihmisen elämä koostuu pitkäaikaisesta työttömyydestä, jonka piiristä hän jää eläkkeelle, hän on suurissa vaikeuksissa. Suurta osaa pätkätöiden sukupolvesta odottaa ankea vanhuus. Työeläkkeet eivät kartu myöskään toimittaessa apurahojen turvin. Niiden tyypillisimpiä uhreja ovat taiteilijat ja tieteilijät. Sosiaali- ja terveysministeriö asetti taannoin oikein komitean pohtimaan apurahojen saajien sosiaaliturvassa olevia puutteita.[311] Se ei saanut kuitenkaan aikaan mitään, ja lakiluonnos asioiden korjaamiseksi vedettiin pois. Nykyään eräät apurahasäätiöt, kuten Emil Aaltosen säätiö, lisäävät jo päätöksiinsä määrärahan myös henkilö-

kohtaisen eläkevakuutuksen ottamista varten. Teko on syvästi symbolinen. On huolestuttavaa, että eläketurvan järjestäminen jätetään kansalaisten oman aktiivisuuden ja eräänlaisen henkilökohtaisen etukäteissäästämisen varaan. Tässä tapauksessa Suomessa ei ole enää eläkejärjestelmää.

Yksityisten eläkevakuutusten markkinoimisesta ja ostamisesta on valitettavasti tullut erittäin suosittua. Tämä perustuu tosiasiaan, että 1960- ja 1970-luvulla syntyneiden eläkkeet eivät ole karttuneet entiseen malliin, kun säännöllisiä töitä ei ole ollut. Toinen ikävä asia yksityisten eläkevakuutusten suosion taustalla on se, että eläkekassat ovat ennen pitkää tyhjiä. Yhteiskunta koettaakin nyt purkaa edessä olevan eläkepommin välttelemällä maksamisvelvollisuuttaan. Tähän asti eläkeyhtiöt ovat vältelleet realisoimasta pääomiaan eläkkeiksi ja pyrkineet maksamaan eläkkeinä vain pääomien korkoja, mutta todellisuudessa eläkevarallisuus jouduttaneen sulattamaan ja palauttamaan eläkevakuutusmaksut niiden maksajille, jotta vältyttäisiin kohtuuttomalta verorasitukselta.

Paavo Lipposen toinen hallitus hyväksyi helmikuussa 2003 uuden työeläkelain, jolla eläkkeiden kertymisen alkamisikää alennettiin 18 ikävuoteen ja yläikää nostettiin 65 ikävuoteen.[312] Uudistus antaa kuvaa koko eläkejärjestelmän tulevaisuudesta. Ihmisiä taivutellaan pysymään työssä entistä pitempään, aloittamaan aikaisemmin ja työskentelemään opiskelun ohella. Kun ihmisten mahdollisuudet aloittaa aikaisemmin ja lopettaa myöhemmin ovat todellisuudessa heikentyneet, eläkkeiden karttuminen pienenee suhteellisesti, ja eläke kapenee. Tämä sopii mainiosti työelämän nykyiseen arvomaailmaan. Parempi keino hoitaa ongelmia olisi myöntää edessä olevan tilanteen poliittinen epäoikeudenmukaisuus ja tasoittaa eläkkeitä avoimella päätöksellä. Kehittelemässäni perustulomallissa korkeita eläkkeitä leikattaisiin ansionsa jo saaneilta sukupolvilta ja säästöt kanavoitaisiin ahdingossa pinnistelevien hyväksi.

Nykyisten eläkeläisten lisäksi myöskään tulevat eläkeläiset eivät enää luota julkisen vallan toimiin. *Luottamus* yhteiskunnan maksukykyyn ja tukien oikeudenmukaiseen jakamiseen on mennyt. Monet ottavat siis mieluummin yksityisen eläkevakuutuksen. Yksityinen eläkevakuutus ei kuitenkaan pelasta pitkään työmarkkinoiden ulkopuolella olleiden ihmisten tilannetta. Yksityinen vakuuttaminen koituu vain niiden ihmisten turvaksi, joilla *on varaa* pitää yksityistä eläkevakuutusta ja kartuttaa omaa kassaansa. Privaattiin rahoitukseen turvautuminen kasvattaa hyvinvoivien hyvinvointia ja lisää heikosti toimeentulevien pahoinvointia. Lopulta hyväpalkkainen virkamies saa yli puolet loppupalkastaan lakisääteisenä eläkkeenä, ja sen lisäksi häntä onnellistuttaa vielä yksityiseen eläkevakuutukseen sijoitetun osakesalkun tuotto.

Sen sijaan kansaneläkkeellä ollessaan ihminen on vielä huonommassa asemassa kuin työttömänä. Hänen pahoinvointinsa jatkuu, ja hänkin joutuu turvautumaan asumistukeen ja toimeentulotukeen. Hän on sosiaali-

toimiston ikuinen asiakas. Mikäli työtön lopulta saa työtä juuri ennen eläkeikää, hänen kannattaa pysyä tuossa työssä niin kauan kuin suinkin. Esimerkiksi yliopistossa lakisääteisen eläkeiän jälkeen jatkoaikaa on voinut hakea kaksi kertaa, ja sitä on myönnetty korkeintaan kahden vuoden erissä. Näin menetellen on voinut viivytellä toimessaan nuorempien kollegojensa kiusaksi aina 69-vuotiaaksi asti. Mutta tulevaisuudessa lakisääteistä eläkeikää todennäköisesti nostetaan niin, että vähitellen ihminen voi kellotella työelämässä aina 72-vuotiaaksi, 75-vuotiaaksi tai jopa 78-vuotiaaksi.[313] Osapäiväistä työntekoa saatetaan suositella 85-vuotiaaksi ja vapaaehtoiseen auttamis- ja sosiaalipalvelutyöhön osallistumista 95-vuotiaaksi. Jo nykyäänkin tunnetaan tämän ikäisiä omaishoitajia.

Hallitukset pyrkivät nyt ratkaisemaan yhteiskunnallisen huoltosuhteen ongelmaa nostamalla eläkeikää ja patistelemalla opiskelijoita valmistumaan aikaisemmin. Ikähaitarin venyttäminen molemmista päistä on kuitenkin ajattelematonta, sillä seniorien joukossa on paljon ahneita rahan tai virkavuosien keräilijöitä, jotka hamstraavat supereläkkeitä kuolemaansa asti. Ne, jotka oikeasti olisivat lisäturvan tarpeessa, ovat usein jo pudonneet työelämästä terveydellisistä syistä. Niinpä työuran venyttäminen lopusta ei ratkaise eläkkeelle jäämisen taloudellisia ongelmia, eikä siitä ole usein parantamaan myöskään huoltosuhdetta.

Jos ihmiset päästettäisiin tai pakotettaisiin eläkkeelle viimeistään 63-vuotiaina, työpaikkoja vapautuisi nuorille. Nuoret puolestaan työllistyisivät ajoissa niin, ettei tarvitsisi maksaa työttömyysetuuksia ja ettei heidän työelämässä oloaan tarvitsisi aikanaan pitkittää. Nyt nuoret ovat työttöminä, ja vanhukset raatavat työssä paisuttaakseen eläkekassaansa. Ja ongelma kertautuu: kun nuoresta tulee vanha, hänkin joutuu taistelemaan työelämässä mahdollisimman pitkään. Näin ihmiseltä riistetään mahdollisuus toteuttaa itseään työelämässä silloin, kun hän on vielä luovassa iässä, kun taas sairaat ja raihnaiset vanhukset pidetään töissä vain siksi, että näin vältytään eläkkeiden maksamisvelvollisuudelta. Aina, kun hölmöläinen pidentää vilttiään leikkaamalla alusta ja lisäämällä loppuun, viltti kuitenkin lyhenee ompelusauman vaatiman reunuksen verran.

Kenelle saranat soivat?

Sairaus on työelämään osallistumisen sivuseuraus aivan niin kuin kuolema on puumerkki sairauskertomuksen loppuun. Työperäinen kuolema vahvistaa pitkään jatkuneen sairastamisen. Työviranomaisten ja työelämän puristuksessa joudutaan kysymään, voiko ihminen kuolla pelkkään stressiin. Vastaus on myönteinen eli ihmisen kannalta kielteinen: ”Voi.” Suuri osa työikäisen väestön kuolemista johtuu stressistä, tai ainakin kuolemilla on jotain tekemistä työttömyydestä johtuvan ahdistuksen

kanssa. Sydäninfarktit, verenpainetauti, aivoverenvuodot, liikennekuolemat ja itsemurhat tilastoidaan usein vain niiden itsensä mukaisella diagnoosilla ja viedään sellaisinaan mappiin. Sanotaan, että kuoleman syynä oli sydänkohtaus, korkea verenpaine, aivoverenvuoto, onnettomuus työmatkalla tai itsemurha. Tosiasiassa mikään näistä ilmiöistä ei ole kuoleman *syy*. Nehän vain *kuvaavat* sitä, miten kuolema tapahtui: ihminen sai sydänkohtauksen, aivoverisuoni ratkesi ja niin edelleen. Jokainen näistä ilmiöistä onkin enemmän *seuraus* kuin syy. Asiat ovat niin kuin Friedrich Nietzsche totesi: ”Ennen vaikutusta uskotaan toisiin syihin kuin vaikutuksen jälkeen.”[314] Mikä siis kyseisten kuolemien todellisena taustasyynä saattaa olla? Syynä on erittäin usein työelämä. Stressaava työ aiheuttaa sairauden tai sairauskohtauksen, joka kaataa koko ihmisen.

Moni ihminen on menettänyt henkensä työssään. On ammatteja, kuten ahtaajan, metsurin, rakennusmiehen ja rekkakuskin ammatit, joiden piirissä tehdään raskasta ruumiillista työtä. Ihmiset uhraavat tai altistavat henkensä joka päivä. Heille saattaa sattua vakavia työtapaturmia, esimerkiksi metsuri voi sahata moottorisahalla käteensä tai jalkaansa. Arkkipiispa John Vikström kertoi eräässä puheessaan, miten muuan hänen tuntemansa seurakuntalainen putosi vauhdikkaan elämänsä päätteeksi kivenmurskaimeen pastoriensa rukouksista huolimatta. Hänet oli juuri saatu ommeltua kokoon entisten vaikeiden tapaturmien jäljiltä, kun lipsahdus sepelimurskaimeen vei häneltä elämän. Karmeaa, mutta totta! Rekkakuski puolestaan voi saada pahan noidannuolen nostellessaan raskaita metallilevyjä kuormaan. Yölinjallaan hän voi täräyttää rekkansa rakastavaisten latoon tai päin kanalan seinää rattiin nukahdettuaan. Suuri osa rakennusmiehistä keikkuu telineillä ilman putoamissuojaa, ja heitä tipahteleekin aina muutamia suurilla rakennustyömailla. Tapahtumaa pidetään normaalina, eikä siitä pidetä sen kummempaa meteliä. Kuuluhan se ammatin vaaroihin. Ammatillisuus puolestaan on tavallisuuden ihanteen hehkuttamista. Se on Kenenä Tahansa olemisen korostamista, aivan niin kuin työ sinänsä on massakulttuurin rooleihin hukuttautumista: ”Oho, siinä putosi Paavo, mutta eipä hätää, sillä hän teki sen *työkseen*, ja tämä oli hänen *ammattinsa*. Rauha hänelle.” Työ antaa siis suojan jopa eksistentiaalista katoamista ja kuolemanahdistusta vastaan. Sen sijaan trapetsitaiteilijan kuolemaa kauhistellaan, sillä trapetsitaiteilijan ajatellaan tekevän työtään viihteen hyväksi. Vaikka myös viihdyttäminen on hänelle itselleen mitä raskainta työtä, viihdyttämisen ilmapiiri tuottaa tulokseksi sen, että hänen putoamistaan ja sirkuksen sahanpuruihin mätkähtämistään pidetään ainoastaan makaaberina ja *huonona* viihteenä: epäonnistumisena. Se on esimerkki siitä, kuinka joku ihminen antaa elämänsä viihteen hyväksi ja kuinka liika huvitteleminen voi viedä ihmiseltä hengen.

Vaarallista työtä tekevät edellä mainittujen lisäksi muun muassa ydinvoimaloiden työntekijät, leijonien ruokkijat ja sukeltajat. Harva tulee

ajatelleeksi, että melkeinpä kaikkia niitä vaarallisia tapahtumia, joita me vain katselemme tympeinä televisiosta, suorittaa työkseen joku ihminen. Esimerkiksi hukkuvia tai merihädässä olevia ihmisiä ei saada noukituiksi merestä ilman helikopterista asioivia pintapelastajia. Sodista ei saada kuvareportaaseja ilman, että paikalle uskaltautuu toimittaja kameraryhmineen. Heitä kuoleekin usein sodissa.[315] Mutta myös niin hiljaisessa ja haudanvakavassa ammatissa kuin suntion tehtävässä saattaa sattua tapaturma. Esimerkiksi joku pappi saattaa unohtaa puheensa krematorion katafalkille, josta se ajautuu vainajaa kuljettavan ketjumekanismin väliin. Voimansiirto jumiutuu, ja työelämässä surmansa saanut ruumis pysähtyy ennen Helvetin luukkua. Suntio kiirehtii hätiin ja joutuu vauhdittamaan matkaa manuaalisesti. Lopulta hänen hihansa ovat tulessa, ja palokunta joudutaan hälyttämään paikalle. Tuskin tulemme ajatelleeksikaan, että myös heidän ponnistuksensa ovat mitä ankarinta ja kovinta työtä!

Kuoleman ultimatum

Työtapaturmia varten on perustettu henkivakuutuksia, joilla vakuutusyhtiöt pyrkivät lievittämään kuolemanuhasta seuraavia riskejä. Myös asuntolainat puskuroidaan nykyään tapaturma- ja kuolemanvaravakuutuksilla. Kun työelämään osallistuminen tapahtuu oman hengen uhalla, työelämän hedelmät on pyrittävä turvaamaan taistelulla kuoleman uhkaa vastaan. Joskus ihminen voi hyvän vakuutuksen otettuaan hakeutua tapaturmaan välttyäkseen työltä. Esimerkiksi Roope-setä kiipesi edullisen vakuutuksen saatuaan lipputankoon ja alkoi sahata sitä poikki todeten, että ”nyt kannattaa joutua onnettomuuteen”. Hymy ankannokassaan kareillen hän putosikin hattuaan pidellen alas, kunnes vakuutuksen myynyt Aku-setä sai hänet täpärästi pelastettua otettuaan hänestä taitavan kopin.[316]

Entä mikä on kuoleman asema työelämän arvoja ja normeja ajatellen? Filosofisesti katsoen kaikki immanentti omaisuus, kuten asunnot, luottokortit ja autot, viittaavat epäsuorasti kuolemaan. Tästä esimerkkinä eräs henkivakuutusyhtiö kiitti omia vuokralaisiaan vuokrankorotuksen yhteydessä: ”Kiinteistöt ovat osoittautuneet hyviksi sijoituskohteiksi, joiden tuottokin on huippuluokkaa.” Sillä tavalla lausuttaessa tuskin taaskaan muistettiin, kuka sen kaiken tuoton maksaa ja miten vihaa herättävää tuo kiskominen on. Olennaista on, että juuri nuo asunnot olivat *joidenkin toisten ihmisten hengen panttina*. Oletpa siis työelämässä sen nettomaksajana tai voiton saajana, toimesi viittaavat aina kuolemaan: *death, Tod tai död,* loppu kerta kaikkiaan. Kuolema on työelämän *ultimatum*, uhkavaatimus ja viimeinen syy, jonka vuoksi niin paperityöläiset kuin pyramidiorjatkin paiskivat töitä.

Mitä asioista sanotaan?

Työn vaarallisuus tulee ilmi paitsi käytännöllisissä ja fyysistä toimintaa sisältävissä ammateissa, myös niissä ammateissa, joissa ei tehdä ainakaan näennäisesti mitään. Tekemätön työ vasta stressaa. Kun asiat on kytketty toisiinsa, kuten julkisessa hallinnossa ja yliopistoissa, vieraan tahdon alaisuus estää ihmisiä työskentelemästä, ja lopulta he vain rimpuilevat niin kuin sudenkorento hämähäkinverkossa tai kärpänen liimapaperissa. Vesiylioikeus saattaa ilmoittaa kesämökin rantakaavaa koskevassa valitusjupakassa, että asiaa päästään käsittelemään aikaisintaan kahden vuoden kuluttua, kun tiedoksisaantiajat ja valitusluvat ovat menneet umpeen ja oikeus ehtii perehtyä asiaan. Silloin kuulemme, mitä oikeus ”asiasta sanoo”. Yliopiston kanslisti saattaa ilmoittaa *pro gradunsa* tai väitöskirjansa tarkastusta odottavalle, että asiaan voidaan palata vasta sitten, kun professori saapuu ulkomaanmatkaltaan ja kuullaan ”mitä hän siitä sanoo”. Hallintoasiain nopeuttamista pohtiva komitea puolestaan saa mietintönsä valmiiksi aikaisintaan kolmen vuoden jälkeen siitä, kun asia palaa lausuntokierrokselta, ja kuullaan, ”mitä toimikunta asiasta sanoo”. Työelämän raastamalle ja ohitusleikkaukseen pyrkivälle virkamiehelle kerrotaan Mehiläisessä, että leikkausjonon ohitse pääsee kiireellisessä mutta ei toivottomassa tapauksessa, kunhan kuullaan ensin, mitä erikoisspesialisti ”asiasta sanoo”.[317]

Niin sanottua näkymätöntä työtä tekevän ihmisen osallistuminen työelämään on usein juuri tätä: loputonta takkuilua ja tervaamista, soutamista ja huopaamista, jonka tuloksena ihminen stressaantuu – ja tekee sen suotta. Hänen elämänsä on täysin toiseudenvaraista niin kuin työelämä aina on. Mutta miksi ihmiset taivutellaan palvelemaan toisiaan? Miksi he eivät palvele itseään? Kaikkien ihmisten tulisikin antaa olla asiantuntijoita omassa elämässään. Näin päästäisiin terveempiin elämäntapoihin, eikä ihmisille ladeltaisi lohduttomia tuomioita, madonlukuja ja mielivaltaisia lausuntoja, jotka perustuvat vain vallan heteronomisuuteen eli toiseudenvaraisuuteen: on kuultava, mitä mieltä joku ventovieras ihminen on omasta kohtalostasi. Lopulta käsillä on lääkärin paragoni, joka ennustaa ihmiselle pikaista kuolemaa. Tätä kautta on alistuttu jälleen työelämään: on kuultu mitä opettaja, professori, työnantaja, asiakas ja vihdoin viimein sydänspesialisti tai hautausavustaja asiasta sanoo. Sanoopa hän mitä tahansa ja lukeepa hän miten paljon latinaa hyvänsä, minä tiedän, mitä hän tarkoittaa ja mitä hän tosiasiassa sanoo. Hän sanoo, että *kulttuurimme on sairas ja sinä olet elänyt väärin*. Minä puolestani sanon teille: ajatelkaa asiaa aikananne. Muutoin lähestytte tasaisen tappavasti poliklinikan kromattua ruumiskärryä ja patologin lohdutonta peltipöytää.

Lyö lyötyä, siitä on hyötyä!

Turpiinsa saaneen viisautta

TYÖSSÄ PYSYMINEN JA TYÖSTÄ VAPAUTUMINEN

Tässäkään teoksessa ei voida sanoa kaikkea jostakin eikä edes jotakin kaikesta. Seuraavaksi koetan sanoa kerrankin ”jostain jotain”.

Käsittelin edellisissä luvuissa työelämään pääsemistä ja siellä olemista. Olen koonnut seuraavaan luetteloon kolmetoista sääntöä, joita noudattamalla voit pysyä työelämässä sinne päästyäsi. Sen jälkeen kerron yhtä monta keinoa siihen, miten työelämästä pääsee halutessaan pois.

Kolmetoista keinoa pitää työpaikka

1. Älä usko työnantajaan vaan anna hänen uskoa sinuun.

Mitä se on? Luo työnantajallesi käsitys, että olet hänestä riippuvainen, mutta älä ole! Vaihda työnantajaa heti kun olet saanut hänestä kaiken hyödyn. Mene toisen työnantajan palvelukseen ja petä hänetkin. Näin ylenet työnantajan palveluksesta toiseen, ja se, joka ennen oli kilpailijasi, sinut yhä paremmin palkitsee. Pidä mahdollisimman monia työnantajia, niin yksikään ei pääse herraksesi.

2. Tunne itsesi.

Mitä se on? ”Tunne itsesi, älä muita.” Tämä on seuraus erään pankin henkilöstöoveen kiinnitetystä kyltistä, jossa sanotaan: ”Pidä kulkulupasi aina näkyvillä, sillä sinä et tunne kaikkia eivätkä kaikki sinua!” – Itse asiassa se ei ollutkaan *for personnel* -sisäänkäynti. Sen täytyi olla *staff only* -tyyppinen *nobody*-sisäänkäynti. Pidä siis huoli, että sinut tunnetaan.

3. Ole rehellinen itsellesi.

Mitä se on? Se, että olet rehellinen itsellesi, ei suinkaan merkitse, että sinun pitäisi olla rehellinen toisille. Jakele itsestäsi väärää tietoa, mutta opettele muistamaan, mitä olet valehdellut ja kenelle. Ylistä pahaa ja hauku hyvää, jos se on sinun oman etusi mukaista ja johtaja on samaa mieltä. Muista, että pragmatismin mukaan totuus on laumasielujen hyväksyntää. Valehtele aina, kun se edistää päämääriäsi.

4. Luo myönteisiä mielikuvia.

Mitä se on? Tämä liittyy valehtelemiseen. Älä puhu kenestäkään pahaa vaan kieltäydy ainoastaan kommentoimasta. Pysy limppulapiona. Mikäli puhut jostakin ihmisestä pahaa johtajasi kuullen, hän olettaa, että puhut myös hänestä itsestään pahaa hänen oman selkänsä takana. Hyvä kello kuuluu kauas mutta huono vielä kauemmas. Puhuttuasi pahaa joudut todennäköisesti kostotoimien kohteeksi, ja sinusta itsestäsi aletaan levitellä ikäviä juoruja. Moiti siis aina *kiittämällä* ironisesti, niin viestisi menee perille. Kun kehut jotakin henkilöä tai asiaa *väärin perustein*, ihmiset ymmärtävät sanomasi, ja saavutat päämääräsi.

5. Suosi epäsymmetriaa.

Mitä se on? Työelämä sinänsä on hierarkkinen ja epäoikeudenmukainen rakenne. Älä siis vaivaa päätäsi sillä, kuinka raakaa elämä on. Jos olet ottanut tehtäväksesi menestyä työelämässä, käytä kiipimismahdollisuuksia epäröimättä hyväksesi myös toisten ihmisten kustannuksella. Ota aina enemmän kuin sinulle tarjotaan. Anna vähemmän kuin saat. Pyri hyötymään kaikesta. Riistä köyhiltä ja ojenna rikkaille, sillä he sinut kuitenkin palkitsevat eivätkä köyhät. On parempi olla valtiaiden kuin luusereiden ystävä.

6. Käytä vapaa-aikasi työhön.

Mitä se on? Kun teet vapaa-aikanasi työtä, varmistat että sinulla on etulyöntiasema kilpailijoihisi verrattuna. Voit käyttää työaikaasi juoruiluun ja kiusata muita. Kun teet kotiläksysi oikein, opit jo varhain tielle, joka johtaa menestykseen.

7. Lepää vasta haudassa.

Mitä se on? ”Elämä on ihmisen parasta aikaa.” ”Kuolema kuittaa univelat.” Jos uni ei tahdo tulla ajallaan, mene työhön, hanki itsellesi rekka ja ota tirsat.

8. Ole ylemmillesi hyvä mutta alaisillesi kova.

Mitä se on? Tulevaisuutesi riippuu yhtä paljon alaistesi työpanoksesta kuin ylempiesi suosiosta. Kisko siis alaisistasi irti työnantajasi vaatimat tulokset ja esittele ne ylemmillesi aivan niin kuin ne olisivat omia saavutuksiasi. Uskottele myös kollegojesi työn tulokset omiksi ansioiksesi kehumalla niitä kuin omia lapsia. Kylvä pelkoa alaisiin ja kii-

tollisuudenvelkaa johtajiin. Avioliittokin toimii silloin, kun kumpikin uskoo saavansa itseään parempaa! Liity siis mieluiten itseäsi kelvollisempien ryhmään mutta anna heidän uskoa sinun olevan parempi. Yläluokkaiset tavat tuovat yläluokkaiset tulot.

9. Jätä huomiseen kaikki se, mitä ei ole pakko tehdä tänään.

Mitä se on? Työelämä on toiseudenvarainen organisaatio. Sinua ei palkita todellisista suorituksista vaan vaikutelmista. Mukavuutesi riippuu siitä, kuinka vapaa ja piittaamaton olet. Kun toiset ihmiset rajoittavat vapauttasi omilla ehdoillaan, viivyttelyllään ja arviointikierroksillaan, anna heidän tehdä myös kaikki turha työ ja keskity sinä vain oman urasi rakentamiseen ja hauskanpitoon. Olemalla aina viimeinen turvaat työpaikkasi. Kun työsi ei tule koskaan valmiiksi, työpaikkasi lopetetaan vasta viimeisten joukossa.

10. Pidä ystävät lähellä mutta viholliset vielä lähempänä.

Mitä se on? Kun kilpailijasi näyttää olevan kaukana, usko että hän on lähellä. Kun joku osoittaa sinulle ystävällisyyttä, pidä sitä sodan julistuksena. Teeskentele kilpailijoillesi ja vihollisillesi ystävää, sillä niin tehdessäsi voit uskotella olevasi syytön, kun isket heitä tikarilla selkään.

11. Himoitse lähimmäisesi aviopuolisoa, omaisuutta, palvelijoita, karjaa, aasintammaa sekä kaikkea, mikä on hänen omaansa.

Mitä se on? Himoitse, sillä vain haluamalla saat! Rakkaus vettyy, omaisuus karkaa käsistä ja palvelijoiden uskollisuus on kuin aamun myötä nouseva ruoho, joka illalla kuihtuu ja leikataan. Ole silloin valmiina, sillä heikon hetken tulleen lähimmäisesi joutuvat luopumaan kaikesta, ja heidän vaurautensa putoaa kämmenellesi kuin kypsä hedelmä. Mutta siihen asti: salaa aikeesi.

12. Anna vain harvoin jalkojesi kulkea vihamiestesi huoneeseen.

Mitä se on? Hankkiudu mahdollisimman nopeasti eroon sellaisista ihmisistä, jotka aiheuttavat riitaa itsesi ja pomosi välille tai jotka voivat levittää sinusta kielteisiä mielipiteitä. Jos kyseinen henkilö on kilpailijasi, älä alun perinkään ystävysty hänen kanssaan.

13. Älä kävele sellaisen pärekaton päällä, jonka alapuolella on kylmäkäymälä.

Mitä se on? Meidän tulee kaikin keinoin välttää riskinottoa ja menestyksemme kyseenalaistamista työelämässä. Mikäli epäilet uuden ideasi aiheuttavan kitkaa työpaikalla, pidä se omana tietonasi. Älä koskaan uhraudu, ylipalvele tai esiinny vapaaehtoisena, paitsi jos siitä on sinulle hyötyä eikä koidu mitään haittaa.

Kolmetoista keinoa vapautua työelämästä

1. Palvele vain yhtä herraa.

Mitä se on? Osoittamalla luottamusta vain yhtä työnantajaa kohtaan säikäytät hänet suunniltaan: olet siis henkilö, josta on vaikea päästä eroon. Mikään ei ole näinä pätkätöiden aikoina pelottavampaa. Sinua ei oteta edes työllistämistyöhön, ja lähtöpassit saat pöydällesi heti.

2. Vietä paljon aikaa työpaikalla ja ole aina tavattavissa.

Mitä se on? Ole aamulla ensimmäinen ja illalla viimeinen. Vietä paljon aikaa yhteisissä tiloissa. Niin tehdessäsi johdatat toiset epäilemään, oletko koditon, kun olet paikalla aina heidän saapuessaan etkä ole poistunut viimeistenkään lähtiessä. Tulemalla aikaisin ja lähtemällä vasta illan hämärissä merkitset reviirisi ja saatat pomosi arvovallan kyseenalaiseksi: kuka tätä paikkaa oikeastaan johtaa, kun sinä olet aina siellä? Herätät ahdistusta jatkuvalla läsnäolollasi, ja muut alkavat epäillä, että suoritat vakoilua ulkopuolisen tahon laskuun. Sinusta pyritään eroon.

3. Ota yhteyttä ammattiliittoon.

Mitä se on? Puolustamalla oikeuksiasi järjestötoiminnan keinoin luot itsestäsi kuvan, että olet ay-jyrä ja työmaatantta. Työnantajat eivät pelkää enää ammattiliittoja, koska niillä ei ole valtaa. Työehdot joustavat kuin terveysside. Niinpä jäsenyydestäsi ei ole sinulle itsellesi mitään hyötyä. Liittymällä ammattiliittoon muusta syystä kuin pelkän työttömyysetuuden karttumisen vuoksi viestität kuitenkin työnantajallesi, että haluat olla ensimmäisten irtisanottavien listalla, kun porukkaa karsitaan. Tämä keino ei tosin tepsi, jos olet työpaikkasi pääluottamusmies. Häntä koskee laillinen irtisanomattomuus, joten et pääse eroon työpaikastasi pääluottamusmiehen ominaisuudessa.

4. Sano, ettet tee työtä rahasta.

Mitä se on? Jos taloudellinen syy ei motivoi sinua, olet kadottanut työelämän ylimmän arvon. Olet työpaikalla vain nauttimassa, ja sinua on mahdotonta sitouttaa rahalla. Sitä paitsi: mikäli olet niin rahoissasi tai veloissasi, että et halua rahaa edes pankkiirisi tai velkojasi iloksi, niin mitä sinä oikeastaan työpaikallakaan teet? Olet surkuhupaisa teeskentelijä tai lapsellisen tyhmä, jos luulet, ettei kaikki riipu rahasta. Ovi käy näinkin, ja päädyt tuota pikaa Aki Kaurismäen maailmaan, jossa tarinat alkavat kaduilta.

5. Ole heikkojen puolella ja sorrettujen ystävä.

Mitä se on? Asetu heikkojen puolelle ja eläydy heidän asemaansa; samalla huomaat nopeasti *olevasi* heidän asemassaan. Vaadi tasa-arvoa kaikille, niin kiellät oman arvosi, toisten ihmisten arvon ja firman valtahierarkian. Lopputuloksena saat myös itsellesi tasavertaisuutta: huomaat että et olekaan niin paljon muita ylempänä, että voisit vaatia oikeudenmukaisuutta myös alemmille. Seuraus: kenkää.

6. Tee työsi rakkaudella ja auta muita.

Mitä se on? Kun teet työsi yhtä suurella rakkaudella, jolla äidin käsi keinuttaa pienokaisensa kehtoa, pääset helposti eroon työpaikastasi. Sinua aletaan pitää ylihuolehtivana henkilönä, jonka tunnollisuus paljastaa toisten töissä puutteita. Muita suurempi huolellisuus, ystävällisyys ja avunanto koetaan loukkauksena. Potkut saat helpoiten ryhtymällä työpaikaksi ”ruusuihmiseksi”, joka säteilee ympärilleen ”valoa ja rakkautta”. Matalamielisimmät ohjaavat sinut pakkohoitoon.

7. Anna kaikkesi ja ole satakymppi.

Mitä se on? ”110 prosentin tehokkuus takaa menestyksen.” Sitoutuminen ja uhrautuminen vaikuttavat yhtä kielteisesti kuin rakkauskin: ihmiset näkevät niiden takana vain ahneutta ja vallanhalua. *Exit*-ovi avautuu myös tätä tietä.

8. Säästä työpaikan resursseja ja keksi lisäsäästöjä.

Mitä se on? Lisäsäästöjä? Apua! Jos kieltäydyt työsuhde-eduista, kuten autosta tai asunnosta, et ole ehdollistettavissa. Jos säästät vielä puhelinkuluissakin, olet toivoton tapaus. Muodostat uhan työyhteiskunnan elämäntavalle. Kollegasi alkavat ottaa todesta ne juorut,

joiden mukaan sinun huhutaan olevan buddhalaista meditaatiota harrastava elämäntapaintiaani. – Seuraus: lapikasta jakoon.

9. Käy kertausharjoituksissa.

Mitä se on? Kansalaisvelvollisuuden suorittaminen Keski-Euroopan myyntisesongin aikana on työpaikoilla kova juttu. Vänrikki onkin sissijotoksella, kun hänen pitäisi kiitää Lufthansan koneessa Frankfurtiin myymään yrityksen taloushallinnon laskentaohjelmia. Ei käy. Pum, präks ja poikki!

10. Tuo rakkaan ihmisen valokuva työpöytäsi yläpuolelle.

Niinpä. Vain harvoilla työelämässä toimivilla ihmisillä on enää aikaa lähimmäisilleen. Tuomalla rakkaan ihmisen kuvan työpaikalle herätät toisissa ihmisissä kateutta. He olettavat, että et ajattele työaikana mitään muuta. Muista ottaa kuva pois ja laita nasta talteen, kun saat eropassit työpaikastasi moisen leuhkimisen tähden.

11. Pysy yksin.

Mitä se on? Yksinäiset ihmiset ovat usein pedantteja ja haitaksi työpaikoilleen. Maanisesti yksin viihtyvä ihminen herättää huolta ympäristössään: hän voi olla salahullu. Yksinäisyys on epäsosiaalisuutta. Asiaa auttaa yksinäisen jurottajan saattaminen työpaikan ulkopuolelle.

12. Näytä onnelliselta ja ole tyytyväinen.

Ahaa: sinulla on salainen ase. Jokin on sinulle työntekoa tärkeämpää. Ehkä on sitten parempi, että keskityt kokonaan siihen…

13. Älä koskaan ryhdy sellaiseen, mitä et hallitse, sillä niin tehdessäsi sairastut ja saat vahingon sielullesi.

Mitä se on? Tämä on neuvoistani tärkein, jos haluat työpaikasta eroon. Ihminen on sykkivä olento. Ihminen sykkii rakkautta, hellyyttä, mustasukkaisuutta ja vihaa. Ihmisen elämä lähtee sydämestä. Jos sydän lakkaa lyömästä, ihminen kuolee. Me emme tiedä, miksi sydän lyö, mutta tiedämme, miten ihminen kuolee. Jos haluat poistua työelämästä kuoleman kautta, valitse itsellesi sellainen koulutus, ammatti ja ura, joka ei vastaa kykyjäsi, taipumuksiasi eikä persoonallisuutesi piirteitä. Pysy sillä, niin työelämästä ja elämästä poistuminen tapahtuvat yhtäaikaisesti.

Myöskään lähimmäisesi eivät välty työltä edes mentyäsi tai edesmentyäsi. Heitä nimittäin odottaa poismenosi johdosta tehtävä *surutyö*. Olet voinut joutua myös itse tekemään surutyötä. Surutyö on työtä, josta ei tule pulaa. Sitä voi joutua tekemään yhtä hyvin työttömän kuin työssä käyvänkin ominaisuudessa. Vilpittömintä surutyö on menetetyn työpaikan johdosta ja epäilyttävintä silloin, kun joku työpaikkasi kollegoista kuolee.

Jos siis olet komean urasi päätteeksi putoamassa *Kuka kukin on* -kirjan lehdiltä, älä hellitä, älä vaivu itsesääliin, äläkä ole turhaan murheellinen: sinut voidaan vielä kirjata mukaan osastoon ”Toimitustyön aikana kuolleet”. Edellä mainittuja ohjeita noudattamalla pääset varmasti eroon työpaikastasi, mutta saattaa olla, että jo yhdenkin seuraaminen riittää.

Mulla on valtaa, mä koulutan muita, ja kun mun ikkunan alla ne huutaa "tää ei voi olla näin", mä menen takaisin nukkumaan.

Maija Vilkkumaa[318]

Mä viisastun salaa, kun toiset loppuun palaa.

Neljä Ruusua[319]

8. *Takaisin koulutukseen?*

Jos ihminen ei kuole tai pääse eläkkeelle ennen kuin hän putoaa pois työelämästä, hänen vaihtoehtonsa ovat päätyä joko työttömyyteen tai koulutukseen. Työviranomainen on perinteisesti koettanut yhdistää työttömyyttä ja koulutusta keskenään sallimatta työttömien opiskella omaaloitteisesti oppilaitoksissa. Sen sijaan viranomaiset ovat suositelleet työttömille työvoimakoulutusta. Työviranomainen saattaa myös pakottaa työtöntä johonkin ammatilliseen *uudelleenkoulutukseen* hänen oman tahtonsa vastaisesti.

Suomessa työttömyysturvalla ei saa tehdä mitään, minkä salliminen ei ole tapahtunut jonkin enemmän tai vähemmän diktatorisen komitean armosta. Vuoden 2014 alussa tuli tosin voimaan säädös, jonka mukaan aiemmin keskeytetyt opinnot voi suorittaa loppuun kahden vuoden määräajassa työttömyysetuuksia menettämättä, mikäli keskeytymisestä on vähintään vuosi. Tosiasiassa omaehtoisen opiskelun salliminen työttömyysetuuksia menettämättä on täysin sattumanvaraista, sillä edellytyksiä arvioi työviranomainen, jonka päätökset ovat mielivaltaisia. Omaehtoinen opiskelu sallitaan, jos se voi "parantaa työllistymisen edellytyksiä", eli asiaa arvioidaan taaskin vain työpoliittisten normien – ei sivistyksen – kannalta. Kuka on ylipäänsä pätevä arvioimaan aukottomasti, milloin koulutus "parantaa työllistymisen edellytyksiä"?

Kurssit, joita työ- ja elinkeinotoimistot tilaavat yksityisiltä konsulttifirmoilta, ovat puolestaan erittäin kalliita. Ne maksavat huikeita summia yhteiskunnalle. Koska työllistämistä on pidetty korkeana poliittisena arvona, työministeriön pöytälaatikoista on löytynyt runsaasti varoja työvoimakoulutuksen järjestämiseen.[320] Kun varainkäyttöön on liittynyt jotakin toimintaa ja se on ollut helppo mieltää "kehittäväksi", myös poliittiset päätökset määrärahojen myöntämiseksi ovat syntyneet helposti. Rakentavuuden vaikutelma ei kuitenkaan merkitse, että toiminta tuottaisi todellisia tuloksia.

Konsulttifirmoille ei ole kovinkaan vaikeaa kerätä työvoimakoulutuk-

seen korvamerkittyä rahaa pois työttömille järjestettävien kurssien kautta, sillä kursseille osallistuminen on pakollista. Koska työllistymistä edistävään koulutukseen pitää osallistua saadakseen työttömyysetuutta, viranomaiset voivat osoittaa kursseille keitä tahansa ihmisiä aiemmasta koulutustaustasta riippumatta. Kurssien pitäjiä voidaan onnitella siitä, että he ovat pystyneet työllistämään itsensä ryhtymällä työttömien kouluttajiksi.

En valittaisi, että ihmisten järjellä on rajansa. Minut tekee epätoivoiseksi se, ettei ihmisten tyhmyydellä ole rajoja.

Voltaire

TYÖVOIMAKOULUTUKSEN SUDENKUOPAT

Konsulteilta ostettu koulutus on useimmiten harmitonta mutta kallista viihdettä. Yleensä kyse on vain *business management* -ideologian kylvämisestä työttömyyden peltoon. Työllistämiskursseja ja työvoimakoulutusta on arvosteltu paljon myös julkisessa sanassa. On epäilty, tuovatko ne lisäarvoa ihmisten tietoihin ja taitoihin, vai merkitsevätkö ne vain julkisten varojen imurointia Mersu-miesten taskuihin. Työviranomaisten mielestä työllistämiskoulutus on erinomaista, sillä ”saatu palaute on ollut myönteistä ja ihmisille on koulutuksen yhteydessä löydetty työpaikkoja”.[321] Totuus on, että työttömiltä kerättyjen kurssipalautteiden reliabiliteetti on lähellä nollaa. Ne eivät ole luotettavia, sillä kyselyn suorittaa kurssin järjestäjä tai työvoimatoimisto *itse*. Monet kursseille osallistujat arvioivat kurssin ”kympin arvoiseksi” vain välttyäkseen lisäkoulutukselta, vaikka suullisessa palautteessaan he jakavatkin pakkasen puolelle meneviä pisteitä.

Myönteisten arvioiden antaminen *omasta toiminnasta* on psykologinen lainalaisuus. Ihmiset yleensäkin arvioivat heille tapahtuneita asioita myönteisesti, jos he ovat tehneet niille itse jotain. Työllistämiskursseilla ihmisiä pakotetaan tekemään *jotain*. Niinpä he arvioivat omaa panostaan mieluummin myönteisesti kuin kielteisesti. Myöskään ”työpaikkojen löytyminen” ei todista työllistämiskurssien tehokkuudesta. Työpaikkojen löytymisen voidaan tulkita johtuvan pikemminkin viranomaisten harjoittamasta painostuksesta kuin kursseista itsestään. Työpaikan löytyminen toteutuu kurssittamisen piilofunktion kautta: kun ihmistä ahdistellaan, patistellaan ja painostetaan, hän ottaa lopulta vastaan *mitä tahansa työtä* päästäkseen edes hetkeksi pois viranomaisten tuottamasta ahdingosta. Johtopäätöksenä työviranomaisen harjoittamasta kouluttelusta voidaan pitää päätelmää, että se on tarpeetonta, valheellista ja kallista, ja sen kautta tuotetaan juuri niitä epäarvoja, joita sivistysyhteiskunnassa pitäisi välttää.

Kiertääkseen akateemista kritiikkiä työvoimatoimistot ovat alkaneet ostaa koulutusta yliopistojen täydennyskoulutuskeskuksilta. Niin tehdessään työviranomaiset ovat koettaneet kääntää heihin kohdistetun kritiikin takaisin. Työviranomaisten toive on, että myös tiedeyhteisö hajoaisi kahtia: toisaalta tieteellisen ja kriittisen tutkimuksen kannattajiin ja toisaalta niihin, jotka pitävät pragmaattisia työelämäarvoja tärkeämpinä kuin esimerkiksi *post doc* -tutkijoiden todellisten toimintaedellytysten rahoittamista. Tätä kautta työvoimakoulutusta voidaan käyttää myös yliopistoyhteisön omia jäseniä vastaan. Esimerkiksi Helsingin yliopiston Palmenia-koulutuskeskuksen resursseja on lisätty yliopiston omista varoista, sillä yksikkö myy koulutusta muun muassa työ- ja elinkeinotoimistoille, jotka puolestaan lähettävät työttömiä maistereita työviranomaisten määräämään ja yliopiston toteuttamaan apukoulutukseen. Syynä akateemisen ulosheittojärjestelmän institutionalisoimiseen koulutusyksiköksi on se, että professorit eivät halua ottaa vastuuta maisteriensa ja tohtoriensa todellisista tutkimus- ja toimintaresursseista yliopiston sisällä. Työvoimakoulutuksella itsellään ei ole mitään tekemistä yliopiston omien päätehtävien, tutkimuksen ja opetuksen, kanssa ja niinpä myös täydennyskoulutuksissa eletään Aleksis Kiven *Seitsemän veljeksen* aikaa.

L'humanité ne sera heureuse que quand le dernier bureaucrate sera pendu avec les tripes du dernier capitaliste.[322]

Pariisin opiskelijaliike vuonna 1968

ÄLKÄÄ KYSYKÖ MISTÄ JOHTUU NUORISO-ONGELMA

Työyhteiskunnan ja sivistysyhteiskunnan konflikti ei asetu estradille vain siinä teatterissa, jossa työviranomaiset kouluttelevat akateemisia työttömiä. Työelämää ja sivistysyhteiskuntaa erottava esirippu repeää myös siinä, missä työviranomainen puuttuu ammatilliseen peruskoulutukseen. Vähentääkseen työttömyyslukuja työviranomaiset ovat koettaneet ohjata nuoria sellaiseen korkea-asteen koulutukseen tai ammattikoulutukseen, jota he eivät itse halua tai josta he eivät ole kiinnostuneita. Pahimmin tämä näkyy nuorten tilanteessa, kun he hakeutuvat lukion jälkeisiin oppilaitoksiin. Työviranomainen otti osana vuoden 1998 uudistusta käyttöön normin, jonka mukaan nuoren ihmisen pitää työttömänä olemisen sijasta suostua aina *joko* koulutukseen *tai* ottamaan vastaan tarjottua työtä.

Mikäli nuorella ei ole sellaista työtä, jota hän haluaisi tehdä, ja jos nuori ei halumaansa koulutukseen pääse, työviranomainen voi alkaa painostaa häntä osoittamalla asiakkaalleen pakkotyötä tai määräämällä hänet sellaiseen koulutukseen, joka ei vastaa hänen taipumuksiaan. Jos

haluttua koulutuspaikkaa ei löydy heti, opiskelemaan pääseminen vaikeutuu entisestään. Silloin nuori joko päätyy työelämään puolivillaisena tai ajautuu vääränlaiseen koulutukseen, eikä hänellä ole niin muodoin aikaa lukea valintakokeeseen. Työviranomaisten politiikka onkin tehnyt monien nuorten elämästä pelkää kurjuutta.

Sosiaalinen ja poliittinen uhkailu on kaikkein vaikuttavinta nuoriin ihmisiin kohdistettuna. Se tuottaa juuri sellaisia asenteita, joiden tuloksena Suomen lapsista kasvaa maailman sairaimpia aikuisia. Sairaat aikuiset tekevät myös lapsensa sairaiksi. Nuorten tapauksessa työttömyys ja koulutuskynnys johtavat sosiaalisiin ongelmiin, jotka tulkitaan ”masennukseksi”. Masennuksen alkupää on kuitenkin usein työvoimatoimistossa. Kun 18–20-vuotiaalta kielletään täysimääräinen opintotuki[323] ja jos hänellä ei ole oikeutta myöskään työttömyysturvaan, hän joutuu asumaan lapsuudenkodissaan ja sietämään omia vanhempiaan vielä vuosia. Vanhemmat puolestaan joutuvat kärsimään luonaan loikoilevaa aikuista ja rahoittamaan hänen toimeentuloaan samalla, kun yhteiskunta kiistää hänen kansalaisoikeutensa, vaikka hän on jo täysi-ikäinen. Seurauksena on ihmissuhteiden tulehtumista ja monia vaikeuksia, jotka pilaavat vanhempien ja nuorten suhteita. Viranomaisvalta tuhoaa siis myös perheiden onnellisuutta estämällä adekvaatin emansipaation perheiden piiristä.

Varsinkin pääkaupunkiseudulla suuri osa opiskelijoista on majoittuneena vanhempiensa luokse, sillä opintotuki on niin niukka, ettei se yhdessä asumistuen eikä lainaosuudenkaan kanssa riitä edes vuokramenoihin. Myös päästyään haluamaansa koulutukseen nuori joutuu etsiytymään samanaikaisesti työhön. Tekeepä hän niin tai näin, hän on työviranomaisten toimenpiteiden kohde myös silloin, kun hänen pitäisi keskittyä kouluttamaan ja kehittämään itseään sivistyselämän piirissä.

Työmarkkinoilla opiskelijoita käytetään häikäilemättömästi hyväksi. Korkeakouluopiskelijat ovat kilttejä ja tunnollisia työntekijöitä, jotka eivät kapinoi työelämässä eivätkä liioin yliopistollakaan. Kauppojen kassat ja vartiointiliikkeet työllistävät tyypillisesti juuri yliopisto-opiskelijoita. Ne käyttävät heidän rahapulaansa ja tunnollisuuttaan hyväkseen samalla, kun akateemisten nuorten omalle uralle ja ammattitaitojen kehittymiselle ei ole näissä tehtävissä toimimisesta mitään hyötyä. Myös lehdenjakajina on paljon korkeakoulutettuja nuoria – juuri muita yhteiskunnan hanttihommissa ei taida enää ollakaan.

Ongelmien taustalla on väärä taloudellinen tulonjako ja kieroutunut opintotukijärjestelmä. Opintotuen pitäisi olla sellainen, että se todella mahdollistaisi valmistumisen ohjeellisessa ajassa eli noin viidessä vuodessa. Sen ei tulisi velkaannuttaa ihmisiä vaan riittää sellaisenaan kohtuulliseen toimeentuloon, saati että opintotukijärjestelmä veisi ihmisen taloudelliseen perikatoon, kuten nykyisin. Opintolainajärjestelmän eräs funktio onkin siinä, että velkaannuttamalla nuoria viranomaiset yrittävät painostaa heitä ottamaan vastaan mitä tahansa työtä myös

sitten, kun he joskus valmistuvat. Tällöin heidän motiivinsa minkä tahansa työn vastaanottamiseen perustuu heidän niskoilleen kasattuun velkakuormaan.

Buridanin aasi

Opiskelija, joka on samanaikaisesti sekä työssä että koulussa, ei voi yleensä onnistua molemmissa. Loogisesti ajatellen ihminen ei voi olla kahdessa paikassa yhtä aikaa. 1300-luvulla elänyt ranskalaisfilosofi Jean Buridan käytti paljon aikaa ja vaivaa sen todistelemiseen, että yhtä hyvin tahdon vapauden puolustaminen kuin sen vastustaminenkin johtavat mahdottomuuksiin. Niinpä hänen vastustajansa tekivät Buridanista pilkkaa ja sepittivät hänen kiusakseen tarinan aasista, jolla oli edessään kaksi heinäsuopaa: pahaksi onnekseen se ei pysynyt päättämään, kummasta söisi *ensin*, ja jäädessään pohtimaan asiaa se kuoli nälkään. Nykyisin tuo aasi on työelämän arvoihin ja normeihin nojaava työyhteiskunta: toisaalta se velvoittaa työskentelemään ja toisaalta opiskelemaan. Ja silloin kun olisi aikaa, kuten työttömänä, kaikki opiskelu on käytännössä kielletty! Tämä ristiriitojen kasaaminen vaikeuttaa monen nuoren elämää estämällä hänen kehittymistään ja itsensä toteuttamistaan.

Jos siis nuori ihminen onnistuu opinnoissaan, hän on voittanut, mutta vain hetkeksi. Jos taas hän epäonnistuu tulevaisuutensa kannalta tärkeimmässä tehtävässään eli itsensä sivistämisessä ja jää työelämän vangiksi jo opiskellessaan, hänelle ei voi antaa paljoa toivoa. Ikävuosina 18–22 tehdään useita ihmisen tulevaisuutta määrääviä valintoja. Nuoren osa ei ole todellakaan helppo. Siksi asioihin pitäisi suhtautua äärimmäisen vakavasti. Filosofi Platon lausuu ”Valtio”-kirjassaan, että nuoria pitää punnita ja tutkia niin kuin sulaa kultaa kauhassa.[324] Nuorten lähtökohdat vaihtelevat paljon, aina ne eivät ole suotuisat, tai niiden kuntoon laittaminen kestää. Siksi on väärin, jos yhteiskunta lisää nuorten stressiä painostamalla heitä tekemään ehdottomia valintoja entistäkin tiukemmissa tilanteissa, joiden ohi mentyä mahdollisuudet katsotaan ikuisesti menetetyiksi. Tästä oirehtivat uusien ylioppilaiden suosiminen yliopistojen valintamenettelyissä, hakukertojen rajoittaminen ja opiskeluoikeuksien lyhentäminen.

Myös työn ja opintojen yhteensovittamisessa onnistuvaa opiskelijaa koskee eräs kirjoittamaton sääntö: jos joku ihminen menestyy jossakin asiassa liian hyvin, paikalle tulee viranomainen ja viheltää pelin poikki – aivan niin kuin liito-oravien papanat riittävät pysäyttämään moottoritien rakennustyön. Kansaneläkelaitos saattaa periä työssä olevalta opiskelijalta hänelle maksettuja opintotukia ja asumislisiä takaisin, mikäli opiskelija on ylittänyt viranomaisten määräämän tulonormin. Tämä saattaa johtaa nuoren ihmisen kohtuuttomaan tilanteeseen. Takaisinperinnät ovat

viranomaisten taholta nuoriin ihmisiin kohdistuvia oikeusmurhia.[325] Ne antavat ihmiselle jo nuorena viestin siitä, että yrittäminen ei kannata.

Viranomaisten toiminta-ajatuksena näyttää olevan juuri sen todisteleminen, että kansalainen ei saa menestyä, vaikka hän tekisi kaiken oman hyvinvointinsa kustannuksella ja yhteiskunnan hyväksi. Ihmisten vihaamista takaisinperinnöistä päästäisiin eroon, jos kaikille työelämän ulkopuolisille maksettaisiin tasasuuruinen perustulo. Näin vältyttäisiin ihmisiä piinaavalta kontrollilta ja mahdollistettaisiin arvotuotantoon osallistuminen esimerkiksi opiskelemalla, taiteellisella tai tieteellisellä työllä sekä harrastus- tai vapaaehtoistoiminnalla.

Katko-opiskelu

Jatko-opiskelijoita pidetään nykyään yhtä kehnossa taloudellisessa asemassa kuin perustutkinto-opiskelijoita, mikä tekee jatko-opiskelijoiden tilanteesta suhteellisesti vielä huonomman. Kun jatko-opiskelu yliopistoissa on sanktioitu ankarasti työttömyyspäivärahaa saavilta, siitä tuleekin *katko-opiskelua*. Mikäli tutkimusmäärärahoja ei ole – ja kun niitä nykyisen tohtorituotannon vallitessa riittää entistä harvemmille – myös maistereiden pitäisi mennä hakemaan opintolainaa. Tämä panisi heidät samaan jonoon perustutkinto-opiskelijoiden kanssa. Tilanne on kritiikille herkullinen: ihminen voi lisäkouluttautua työviranomaisen määräämässä työvoimakoulutuksessa menettämättä työttömyysetuuksiaan, mutta hän ei saisi sivistää itseään yliopistoissa eikä missään muissakaan oppilaitoksissa ilman, että hän menettää toimeentulonsa lähteen. Työviranomainen pyrkii siis arvioimaan itse järjestämänsä koulutuksen yliopistokoulutusta arvokkaammaksi mutta tulee samalla kiistäneeksi korkeimpaan asiantuntemuksen perustuvan koulutuksen arvon.

Työviranomaiset saattavat tosin puolustautua väittämällä, että he eivät pyri kilpailemaan yliopistokoulutuksen kanssa vaan täydentämään sitä. Tällöin he kuitenkin näkevät asian niin, että tieteellinen koulutus ei muka jo sinänsä antaisi riittävää pätevyyttä, vaan tarvitaan täydentävää koulutusta. Kyse on poliittisesta propagandasta.

Työvoimapoliittisen koulutuksen kautta työttömien asemaa saatetaan jopa heikentää. Heille kerrotaan, että heidän oma koulutusstatuksensa ei merkitsekään muka mitään ja että koko elämä pitää alistaa kahlitsevalle byrokratialle. Kursseilla heitä opetetaan väsäämään työnhakemuksia ja omaksumaan erilaisia ”taktiikoita” työpaikkoihin ”rekrytoitumiseksi”, mikä saattaa johtaa ihmisten tietojen ja taitojen aliarvioimiseen. Moni akateeminen jatko-opiskelija tai työtön voi myös itse alkaa uskoa viranomaisten hänestä tekemiin tulkintoihin, joiden kautta häntä nolataan ja hänen taitonsa pyritään madaltamaan. Ja savu silmiin käy.

Ylikoulutettu yli-ihminen?

Olen usein tähdentänyt, kuinka tärkeää on, että ihminen luottaa itseensä. Hyvä itseluottamus on opintieltä valmistuneen tärkeintä omaisuutta ja hänen toimintansa keskeinen tulos. Sitä sanotaan myös identiteetiksi. Friedrich Nietzsche nimitti tietoisen ja itsenäisen ihmisen aamuruskoa yli-ihmisen (*der Übermensch*) ihanteeksi. Yli-ihmisen ei tarvitse jäädä pelkäksi negatiivisen ajattelun edustajaksi tai kulttuurin kriitikoksi, vaan hänelle on ominaista myöntävä ajattelu: oikeus sanoa itselleen ”kyllä”.[326] Kertomus yli-ihmisestä on vapaan ja tietoisen ihmisen ylistyslaulu. *Jasagen* ei velvoita myöntymään massakulttuurin mielipiteisiin vaan antaa jokaiselle yksilölle oikeuden toimia *itse* omana äänitorvenaan. Olet varmasti kokenut yli-ihmisyyden hetkiä valmistuessasi esimerkiksi lukiosta tai saadessasi maisterinlehvät yliopiston promootiossa. Siksi onkin hyvä huomata, ettei Nietzschen teoksessaan *Näin puhui Zarathustra* kuvailema ’yli-ihminen’ muistuta nyt lainkaan työviranomaisten lanseeraamaa *ylikoulutetun* käsitettä.

Sivistyneistöä varten työviranomaisella on varastossaan juuri edellä mainittu ylikoulutetun nimike. ”Ylikoulutetulla” viranomainen tarkoittaa henkilöä, jonka muodollinen koulutus ja tutkinnot *ylittävät* pahan kerran tavanomaisten ammattien vaatimukset. Tällaisesta henkilöstä puhuttaessa koko koulutuksen käsite on vähättelevä. Sen kautta *sivistys* yritetään naamioida vain ”koulutukseksi”. Koulutukseen puolestaan liittyy tottele-minen ja määrättyjen asioiden opiskelu. Mutta sivistynyt ei olekaan vain koulutettu vaan älyllisesti itsenäinen *oppinut*.

Kun sivistynyt ihminen joutuu työvoimatoimistoon, hänet leimataan siellä ylikoulutetuksi. Näin hänet halutaan todistaa kaikki vaatimukset ylittäväksi. Ihmisestä koetetaan osoittaa, että hän on lopullisesti poissa työmarkkinoiden pelikentiltä: kerrassaan toivoton tapaus, joka on kuin ”työtä vieroksuva”, ”työstä kieltäytyjä”, ”työhaluton” tai ”työkyvytön”. Tällaisessa asemassa voi olla vaikka professori. Hänen kelpoisuutensa riittäisi kaiketi myös tavanomaisimpiin toimistotehtäviin, mutta viranomainen leimaa hänet ylikoulutetuksi. Niin tekevät työmarkkinatkin ja suureksi osaksi samoista syistä. Tiedetään tosin tapauksia, joissa työnhakija on *salannut* korkeimmat tutkintonsa. Maisterin papereilla hän on saattanut saada työtä, jota hän ei olisi saanut esimerkiksi lisensiaatin tai tohtorin todistuksilla.

”Riittävä” koulutus ei käännykään työmarkkinoiden piirissä ”ylikoulutukseksi” siksi, että ylikoulutettu henkilö *ei suoriutuisi tehtävistään*. Sen sijaan työpaikan *virkahierarkia* tai *henkilösuhteet* saattavat estää korkeasti koulutetun nimittämisen tehtävään. Tämä on myös oikein, sillä on vaikea ajatella, että esimiehenä olisi alemmin koulutettu ja alaisena korkeammin koulutettu. Ristiriidan saattaa tosin ratkaista se, että

alemmin koulutetun virkamiehen legitimiteetti tulee ainakin näennäisesti ”kansalta” ja on perustuslaillista alkuperää. Esimerkiksi työministerinä toimi jokin aika sitten Anni Sinnemäki, joka ei ole suorittanut akateemista maisterintutkintoa, kun taas hänen alaisensa ylijohtaja Pekka Tiainen on tilastotieteen tohtori.

Edellä sanottu ei toisaalta tarkoita, että hierarkioiden tai palkkauksen ei tarvitsisi vastata koulutusta. Todellisuudessa virkarakenteen ja palkkauksen pitäisi vastata myös opillista asemaa ja suoritettuja tutkintoja niin, ettei yhteiskunta tulisi kiistäneeksi itse myöntämiensä tutkintojen arvoa ja ettei korkeaan asemaan ensinkään nimitettäisi muodollisesti epäpäteviä henkilöitä.

Syy siihen, miksi ylikoulutettuja ihmisiä ei nimitetä *suorittaviin* tehtäviin edes heidän itsensä halutessa, on sosiaalipoliittinen. Esimerkiksi diplomi-insinööriä ei haluta palkata taksikuskiksi, vaikka tehtävässä toimiminen ei edellyttäisi ajokortin lisäksi juuri muuta koulutusta. Firmalta, joka teettäisi siivoustöitä maistereilla, menisi puolestaan maine. Tätä kautta maineensa menetti myös Kiinan kansantasavalta, joka kierrätti korkeasti koulutettuja lääkäreitä ja juristeja maaorjina. Tavallaan se oli paljastavaa tuon yhteiskunnan järjellisyyden kannalta. Niinpä ”ylikoulutettuja” henkilöitä ei voida sivistysmaissa sijoittaa asemaansa tai ominaisuuksiaan vastaamattomiin tehtäviin, sillä niissä he turhautuisivat, tulisivat sairaiksi ja aiheuttaisivat työpaikoilleen vahinkoja. Vaakalaudalla on myös koko yhteiskunnan ammatti- ja koulutusrakenne. Jos ylikoulutettuja määrätään alipalkattuihin tai koulutusta vastaamattomiin tehtäviin, menee pohja koko kouluttautumiselta.

Lukeneiston kurja tila johtuu nyt siitä, että sivistynyt ihminen ei sovi tavanomaiseen ammattirakenteeseen, sosiaalirakenteeseen eikä luokkarakenteeseen. Hänen koulutustaustansa saattaa olla yläluokkainen mutta taloudellinen asemansa alaluokkainen. Hän on siis yhteiskunnan ulkopuolinen tavalla, joka voidaan myös romantisoida ja sanoa, että ”kaikki intellektuellithan ovat yhteiskunnan ulkopuolisia”.

Todellisuudessa lukeneiston huono asema johtuu työyhteiskunnan arvojen epäoikeudenmukaisuudesta. Koulutusta ei kunnioiteta enää lainkaan, sillä työhön liittyvät arvot ja normit on käännetty opillisen sivistyksen itseisarvoa vastaan. Vipuvartena ovat toimineet ammattiyhdistykset, liike-elämä ja työviranomaiset. Ne ovat määritelleet sivistyksen arvon vain siihen lokeroon, jossa sivistys palvelee työelämän tarkoitusperiä. Myös työväenliike on naamioinut omat poliittiset tavoitteensa usein ”sivistyksellisiksi”, mutta todellisuudessa työväenliikkeen korostamat materiaaliset arvot ovat vastustaneet näitä päämääriä. Sama kaksinaismoralismi pätee ay-järjestöjen esittämiin työn lisäämisvaatimuksiin: työväenliikehän on pyrkinyt koko ajan siihen, että työväenluokalla olisi käsissään *entistä vähemmän* työtä. Sana ”ylikoulutettu” on ideologinen haukkumasana sivistyneestä ihmisestä.

Taktiikkaa vai strategioita?

Carl von Clausewitz (1780–1831) määritteli sotatieteen klassikkoteoksessaan *taktiikan* opiksi siitä, kuinka sotakoneistoa käytetään. *Strategia* puolestaan on oppia siitä, kuinka sotakoneistoa käytetään niin, että sodan tavoite saavutetaan.[327] Työviranomaiset ovat kenties taitavia taktikoita mutta eivät strategeja. Taktiikka on käytännöllisempää, kun taas strategia on poliittista. Taktiikka keskittyy voitelemaan vain sotakoneistoa itseään, kun taas strategit pohtivat, kuinka organisaatiota pitäisi käyttää päämäärien saavuttamiseksi. Työyhteiskunnan tärkeimpiä tavoitteita on turvata yhteiskunnallinen arvotuotanto: henkisten ja materiaalisten arvojen luominen. Sen vuoksi työllistämisessä *työllistämisen itsensä vuoksi* ei ole järkeä. Työviranomaisten pitäisikin varmistaa, että *arvotuotannon päämäärät* saavutetaan. Niinpä yhteiskunnan pitäisi taata kaikille yksilöille mahdollisimman hyvät resurssit nimenomaan omien tietojensa, taitojensa ja lahjojensa toteuttamiseen.

Totuus on, että arvot ovat aina syntyneet *spontaanisti* innostuksen, osaamisen ja tekemisen halun sivuseurauksina. Spontaaniuden tärkeä asema johtuu siitä, että muuta aloitteellisuutta kuin aloitekyky sinänsä maailmassa ei ole. Kaikki aloitteellisuus on *per definitionem* oma-aloitteisuutta, ja siksi paras strategia optimaalisen hyötysuhteen aikaansaamiseksi työelämässä on ihmisten luovien voimavarojen vapauttaminen. Sen sijaan työviranomaisten harjoittama painostus ei ole saanut aikaan juuri muita kuin epäarvoja. Työviranomaisten toiminnot voitaisiin nähdäkseni ajaa alas ja lopettaa. Työelämä itsessään on muotoutunut vuosisataisen kehityksen kuluessa sellaiseksi kuin on. Sille on ominaista vapaa tahdonmuodostus. Ihmiset tekevät työtä vain vapaasta halustaan, jos ovat ylipäänsä tehdäkseen.

Yhteiskunnan harjoittamassa patistelussa ja työttömien aktivointitoimissa on tieteellisesti kehittymätöntä ollut se, että työnteon motiivit on nähty etupäässä taloudellisina rahan puutteen tai tukiloukkujen ongelmina. Todellisuudessa ihmiset eivät kuitenkaan välttele työtä tai kieltäydy työstä siksi, että työ ei innostaisi, että siihen ei olisi halua tai että palkka olisi liian huono verrattuna vaivannäköön tai sosiaalietuuksiin. Luonnollisesti nämä seikat vaikuttavat työhalukkuuteen ja mahdollisuuksiin osallistua työelämään. Mutta suuri osa työttömistä kokee työhaluttomuutta siksi, että he suojelevat omaa psyykeään hajoamisen uhalta ja omaa elämäänsä luhistumiselta. Työelämä koetaan nykyisin niin uhkaavana, että se merkitsee haastetta koko persoonallisuudelle. Oman elämän pelätään pirstoutuvan osiin, jos osallistuu työelämään niillä ehdoilla, jotka ovat tarjolla. Esimerkiksi työmatkaa saattaa kertyä kaksisataa kilometriä, jopa enemmän. Työ saattaa olla tilapäistä tai osa-aikaista. Työstä kertyvä palkka polttaa sosiaalietuudet, jolloin käteen voi jäädä jopa entistä

vähemmän, ja lisäksi seuraa ilmoitusrumba eri viranomaisille ylimääräisestä tulosta. Siirtyilemisen ja työn perässä muuttamisen velvoitteet voivat hajottaa kodit ja perheet. Ei siis ihme, vaikka ihmiset suojautuvat työttömyyden muurin taakse ja tekeytyvät näkymättömiksi, sillä heidän identiteettinsä ja minuuden ylläpitämisen keinonsa on saatettu uhanalaisiksi työelämässä. Niinpä julkisen vallan tukitoimien pitäisi olla sellaisia, joilla ihmisten itsemääräämisoikeus kasvaa.

Eräät kriitikot arvostelivat käsityksiäni tämän kirjan ensimmäisen painoksen ilmestyttyä siitä, että luotan heidän mielestään liikaa ihmisten spontaaniuteen, ja he epäilivät, alkaisivatko ihmiset itsestään toteuttaa yhteiskunnallista hyvää. Todellisuudessa en ole koskaan ajatellut tuolla tavoin yksipuolisesti. Esimerkiksi perustulojärjestelmällä ja viranomaiskontrollin vähentämisellä olen tähdännyt siihen, että julkinen valta ei ainakaan lannistaisi ihmisiä tai torjuisi heidän tahtoaan rakentaa elämäänsä ja saada työllään aikaan tuloksia. Historia osoittaa, että lähes kaikki yhteiskunnallinen hyvä on tuotettu spontaanien ja innostuneiden suoritusten kautta, kun yksilöt ovat tarttuneet asioihin jopa julkisen vallan vastaisesti. He ovat olleet niin varmoja asioistaan, ettei edes virkakoneisto ole onnistunut lannistamaan heidän omistautumista ihanteilleen. Näin on luotu menestyviä yrityksiä. Siksi en ymmärrä, minkä vuoksi ihminen pitäisi nähdä *perusolemukseltaan* laiskana ja välinpitämättömänä muulina, jota pitää jatkuvasti patistella. Jos moiseen on ollut tarvetta, tämä on johtunut siitä, että yhteiskunta on ensin lannistanut yksilön, jolloin hänen luottamuksensa toiminnallisiin mahdollisuuksiin ja oman etunsa kartuttamiseen on kadonnut. Silloin ehkä tarvitaankin tuota kepillä tai porkkanalla houkuttelua, mutta lannistamisen ja tukitoimien ikuisesti jatkuva kehä on samalla päästetty käyntiin. Sen sijaan pidän täysin virheellisenä sellaista *ihmiskuvaa*, että ihminen *ei luonnostaan* tee mitään – ei pyri parantamaan elinolojaan, ei välitä mistään eikä tavoittele mitään. Ainakaan sellaista ihmistä ei voitaisi pitää terveenä, ja kehnoa onkin, jos viranomaisvalta kylvää juuri tuon kaltaista asennoitumista yhteiskuntaan.

Liberalistisen ja luonnonoikeudellisen näkemyksen mukaan ihminen on luonnostaan toimiva ja intentionaalinen (eli suuntautunut ja päämäärätietoinen) olento, organismi, jolla on aktiivinen suhde ympäristöönsä. Ulkoisella taivuttelulla ei puolestaan ole koskaan saatu aikaan merkittäviä eikä pysyviä tuloksia. Ihmisiä on saatu pakottamalla lähinnä sotiin, ja ne ovatkin lähes ainoita tuloksiin johtaneita patistelun muotoja. Se, että patistelun ääripiste on juuri sota, kertoo siitä väkivallan ilmapiiristä, joka on ominaista kaikelle taivuttelulle.

Tämän kirjan lähtökohtana on alusta asti ollut käsitys, että ihmisen sivistystä osoittaa hänen kykynsä kunnioittaa ja edistää toisen ihmisen vapautta. Toisen ihmisen vapauden tukeminen ja spontaaniuden lisääminen kertovat koko yhteiskunnan sivistyneisyydestä. Brutaaleja yhteis-

kuntia on aina leimannut se, että niissä viranomaisvalta *pakottaa* kansalaisia tekemään määrättyjä tehtäviä ihmisten oman tahdon vastaisesti.

Vietämme täällä ihanaa elämää. Me nukumme ja syömme täällä,
emme koske rahaan, kukaan ei täällä ajattele rahaa.
Tämä on jo se yhteiskunta, jonka haluamme luoda.

Pariisin opiskelijaliike Sorbonnessa vuonna 1968[328]

UUTEEN TIEDE- JA YLIOPISTOPOLITIIKKAAN

Wilhelm von Humboldt (1767–1835) oli saksalainen yliopistomies, kielitieteilijä ja uushumanisti, jonka nimeen on yhdistetty ajatus klassisesta sivistysyliopistosta (*die Bildungsuniversität*).[329] Humboldtilaisen yliopiston ideana on, että tieteen pitää olla vapaata: ideologioista ja poliittisista tendensseistä riippumatonta. Ihmisillä tulee olla elinikäinen oikeus sivistää itseään. Sivistysyliopiston ajatus perustuu yhtäältä antiikin kreikkalaisille ominaiseen käsitykseen, että tiedolla ja sen hankkimisella on itseisarvo, ja toisaalta kantilaiseen sekä hegeliläiseen filosofiaan. Immanuel Kantin mukaan ihmisen pyrkimys vapautua henkisen alaikäisyyden tilasta ei vain hyödytä tai palkitse ihmistä itseään, vaan se myös velvoittaa häntä monin tavoin. Niinpä ihmisten vapaus itsensä sivistämiseen ei ole ainoastaan oikeus vaan myös velvollisuus, jonka tulee sitoa yhteiskunnan laitoksia edistämään kansalaisten opillisia päämääriä. Sivistyksen ei tule olla vain tiedon ahmimista omaksi eduksi vaan myös osallisuutta kulttuurin kokonaisuuteen. Tähän ajattelutapaan liittyivät aikoinaan valistuksen ihanteet. Yhteiskunnan laitosten arvo haluttiin punnita niiden sivistyksellisen aseman mukaan, ja julkisen vallan tehtäväksi tuli ylläpitää yksilöiden mahdollisimman suotuisaa itsensä kehittämistä.

Suomalainen yliopistolaitos on muotoutunut klassisen tiedonihanteen, kantilaisen kriittisyyden ja sivistyksen itseisarvon ympärille. Yliopistoissamme on vallinnut hegeliläis-snellmanilainen *Rechtsphilosophie* milliläisten hyötyoppien sijasta: ensisijaisesti on tähdätty siihen, minkä ajatellaan olevan oikein, totta ja tietoa, ja vasta toissijaisesti siihen, mikä on hyödyllistä tai käyttökelpoista. Tärkeimpänä on pidetty metafyysisten idealistien tapaan sitä, mikä on oikeudenmukaista ja sinänsä arvokasta, ja vasta toissijaisesti on pyritty edistämään käytännöllistä hyötyä, jota pragmatistit ja utilitaristit ovat pitäneet tärkeänä. Sivistysyliopiston periaatteisiin liittyi luonnollisesti myös akateemisen vapauden ihanne. Ja juuri sen merkiksi hegeliläisyydestä vaikutteita saanut kansallisfilosofimme, Johan Vilhelm Snellman (1806–1881), kirjoittikin esseessään ”Akateemisesta opiskelusta” seuraavasti:

> Ja niin kuin todellista tietämistä voidaan edistää vain antamalla ylioppilaan omalle ratkaisun halulle vapaa toimintamahdollisuus, voidaan nuorukaista johtaa myös todelliseen siveellisyyteen vain siten, että hänelle annetaan suurin mahdollinen vapaus itse ratkaista toimintojensa oikeuden ja vääryyden suhteen.[330]

Vapaus pitää siis Snellmanin mukaan ymmärtää persoonalliseksi vapaudeksi, jolla on sekä tieteellisen tiedon tavoitteluun että ihmisen omaan vapautumiseen liittyvä puoli. Tieteet voidaankin jakaa tämän mukaan sivistystieteisiin (*die Bildungswissenschaft*), joilla on emansipoiva merkitys ihmisten elämässä, ja hallintatieteisiin, joiden tehtävänä pidetään vain todellisuuden eri puolien välineellistä haltuun ottoa. Sivistystä tavoitellessaan ylioppilas tavoittelee parhaimmillaan sekä "siveellisyyttä" eli eettis-moraalista tietoisuutta että täysivaltaista kansalaisuutta (latinan sanasta *cīvis* = 'kansalainen').

Humanismia vai pragmatismia?

Kuten jo tämän teoksen neljännessä pääluvussa kuvasin, vapaan sivistysyliopiston toimintamahdollisuudet horjuvat. Eräs syy siihen on massayliopiston paisuminen yli äyräiden. Juuri tämä on tehnyt yliopiston kivijalan rappaustyön välttämättömäksi. Jos sivistysyliopistoa halutaan pitää yllä, kansalaisten halulle opiskella ja vaalia sivistystään olisi luotava parempi taloudellinen perusta. Laajaan kansansivistykseen tähtäävä yliopistolaitos kantaa luonnollisesti sivistysyliopiston soihtua, mutta mistään ei ole niin lyhyt matka pinnallisuuteen kuin juuri massayliopistosta. Tiedon ja sivistyksen itseisarvo korvautuu helposti välineellisillä tiedonintresseillä, joita ohjaavat vain hyödyn tavoittelu ja materiaalisten arvojen tuottaminen. Tämä onkin pragmatismia humanismin sijasta.

Yliopistoille säädettiin alun perin itsehallinto samasta syystä kuin tuomioistuimille riippumattomuus: jotta taattaisiin tutkimusten ja tuomioiden puolueettomuus. Sen sijaan nykyaikana julkinen valta puuttuu tieteiden sisältöihin jo tulosohjausjärjestelmän kautta. Hoputtaminen vaikuttaa tutkimusaiheiden valintaan ja tutkimustapaan. Tutkijat hakeutuvat sellaisten aiheiden pariin, joista selviää nopeasti ja helposti. Suositaan metodeja, jotka eivät vaadi vaivaa vaan joita voidaan soveltaa pikaisesti ja ajattelematta. Myös yksityinen rahoitus on ongelmallista. Kun valtio ei tue yliopistoja riittävällä perusrahoituksella, yliopistot joutuvat keräämään varoja ulkoisilta rahoittajilta. Firmat ostavat tiedettä. Tämä puolestaan johtaa puolueellisuuteen ja välineellisiin tiedonintresseihin: lopulta yliopistoissakin ollaan kiinnostuneita vain sellaisista tutkimusaiheista, jotka ovat soveltamiskelpoisia tai joista voidaan saada välitöntä aineellista hyötyä. Kulttuurikritiikin ja yhteiskuntakritiikin esittäminen

tehdään vaikeaksi, jopa mahdottomaksi. Tieteenharjoittajien pitää mielistellä toimitusjohtajia kilpaillessaan toisten yliopistojen kanssa tutkimussopimusten ja työtilaisuuksien saamisesta, ja viimein professorit alkavat itse muistuttaa toimitusjohtajia.

Tieteen piilopuolueellistuminen on jo pitkällä. Se näkyy tavassa, jonka mukaisesti kriittiset tieteenharjoittajat ja humanistit savustetaan yliopistojen ulkopuolelle. Laitokset ovat kuin mainostoimistoja. Niissä tehdään teknisen tiedonihanteen mukaista tutkimusta: tapaustutkimuksia, kyselyjä ja markkinatutkimuksia, joiden tieteellinen ja metodologinen mielenkiintoarvo on mitätön. Asioiden merkityksiä ei vaivaudu pohtimaan kukaan. Soveltavien empiiristen tieteiden suosiminen johtaa myös tietynlaisen *tutkijatyypin* valikoitumiseen vallitsevaksi.

Käytännöllisperäisten aiheiden pinnalle nousu näyttää luonnolliselta, sillä tieteiden ihanteet ovat kääntyneet sivistystieteistä pragmatismin suuntaan. Yliopistojamme hallitsee nyt pragmatistisesti motivoitunut filosofia. Pragmatistisen käsityksen mukaan totuus on tiedeyhteisön hyväksymistä. Tämä käsitys suosii jo sinänsä ryhmätyön ja joukkuehengen metodeja ja syrjii itsenäisen ja yksilöllisen filosofian muotoja. Pragmatismi saattaa lisätä tieteen sosiaalisuutta ja keskustelevuutta, mutta se myös luovuttaa totuudesta päättämisen enemmistöjen valtaan, kun totuus mielletään äänestämiseksi tiedekuntaneuvoston kokouksissa. Tällä tavoin pragmatistinen totuuskäsitys tukee valtavirtoja ja valtakulttuureita.

Pragmatistit ovat useasti pyrkineet pönkittämään omaa asemaansa vahvemman oikeudella. He pitävät kilpailijoidensa väistymistä ja omia voittojaan todisteina oman tiedekäsityksensä oikeellisuudesta. Sen sijaan kriittinen ajattelu on aina toteutunut nimenomaan marginaaleissa ja vähemmistöissä, valtavirtojen ulkopuolella. Omasta mielestäni pragmatismi onkin pinnallisuuden kukoistusta, ylistyslaulua ja hovifilosofiaa. Yliopistoista ei löydy enää humboldtilaisia humanisteja eikä nietzscheläisiä antihumanisteja. Molempien läsnäolo olisi suotavaa, sillä se todistaisi kapinahengestä ja ajattelusta. Tiede, tutkimus ja filosofia ovat nyt vain osa tiedehallintoa, joka vaatii ihmisiä peittämään oman persoonansa. Kaikkien pitää elää taloudellisten ehtojen sanelemassa pelossa. Kriittiset filosofit ovat – kuinkas muuten – työttöminä.

Pragmaattisia ongelmia

Keskeisimpiä syypäitä koulutuspolitiikan ongelmiin on *yliopistojen kieroutunut rahoitusmalli*. Nykyisen käytännön mukaan yliopistot ja opetusministeriö ”sopivat” tohtorikiintiöistä vuotuisissa ”tulossopimusneuvotteluissa”. Sopimisen ja tuloksellisuuden käsitteet ovat paljastavia. Niiden kautta tulee näkyville, että yliopistojen ja valtionhallinnon välillä vallitsee konflikti – samanlainen kuin työmarkkinajärjestöjen välillä. Asiat ovat

solmussa, koska niistä pitää ”sopia”. Neuvottelut puolestaan ovat puhetilanteita, joihin liittyy intressejä tai painostusta. ”Tuloksien tuottaminen” kuuluisikin liikkeenjohtoon tai yritysten hallintoon mutta ei yliopistoon. Tulokseksi on usein saatu selvää tuloksettomuutta.

Julkisen vallan aikaansaamat rahoitusuudistukset heijastuvat tieteen sisältöjen lisäksi myös tutkintojen ja virkojen arvostukseen. Esimerkiksi kansleri Kari Raivio pohti taannoisessa *Yliopisto*-lehden pääkirjoituksessaan, että tohtoriksi väitteleminen onkin nykyään vain koulua ja väitöskirjat tutkielmia, jotka tehdään ohjatusti, siis valvotusti ja johdetusti. Itsenäisen tieteenharjoittajan nimike on hänen mielestään tätä nykyä ”dosentti”, sillä vasta dosenteilta edellytetään näyttöä itsenäisestä tutkimuslinjasta.[331] Tutkijakoulujen käyttöönotto ja tohtoreiden leipominen ovat selvästikin heikentäneet sitä arvoa, joka tohtorintutkinnoilla ennen oli akateemisen itsenäisyyden tunnusmerkkeinä. Tutkijakouluihin ja tutkimusten ohjaukseen osallistuminen saatetaan kokea jopa nöyryytyksenä, joka vähentää väittelijöiden itsenäisyyttä ja propositionaalista statusta. Miksi yliopistopolitiikkaa itseään ei ohjaa kukaan? Miksi tutkinnot piti devalvoida ja päästää niiden arvo vapaasti kellumaan? Vielä 1980-luvulla yliopistoyhteisön pellenä pidettiin ”hajamielistä professoria”, joka omalla muistamattomuudellaan keräsi huomiota nuorehkoilta apulaisiltaan… Sen sijaan nykyajan tahaton klovnihahmo yliopistojen käytävillä on tutkimusprojekteissa haudottu tutkija, jolla ei ole aavistustakaan siitä, mitä hän tekee.

Asioita on kaunisteltu Suomen Akatemian selvityksissä, joiden mukaan Suomen tieteen taso on korkea ja edustaa maailman huippua.[332] Huvittavaa on, että eräässä kansainvälisessä vertailussa Suomen tieteen laatu todettiin vain tyydyttäväksi, ei siis hyväksi, erinomaiseksi eikä kiitettäväksi.[333] Tällaisten arvioiden lopputulos riippuu tietystikin käytetyistä kriteereistä, mutta myös tosiasioiden kieltämiseen, omankehun houkuttelevuuteen ja narsismiin on alkanut liittyä sellaista pakonomaisuutta, joka ei ole vain hallinnollista vaan häiritsee ajatusten muodostamista ja saattaa sokaista tieteenharjoittajia heidän tehtävissään.

Tuloksellisuusvaatimukset johtavat joko suoriutumisen pelkoon tai kunnianhimoon ja nämä puolestaan vilpillisyyteen. Tarkkailun normit tiukentuvat tällöin entisestään, ja keskeiseksi aletaan kokea se, kuinka toimintaa voisi jatkaa *kontrollista huolimatta*. Juuri tästä seuraava jakautuneisuus kylvää sitten kaksinaismoralismin siemenen: tärkeänä pidetään, kuinka viranomaiskontrolli *onnistutaan kiertämään* niin, että elämä tulee jälleen mahdolliseksi yliopistoissa. Tulos- ja taloustieteellinen nipistely johtaa vapauden näpistelyyn ja tutkimusetiikan rikkomuksiin: akateemiseen dopingiin. Rikkeet puolestaan saatetaan kokea jopa *myönteisinä*, koska niiden kautta voidaan vapautua epäarvoina pidetyistä asioista, kuten tarkkailusta ja henkisestä holhouksesta. Lopputuloksena on kulisseja pystyttävä yliopisto, jossa ihmiset ponnistelevat *ensin* saa-

dakseen byrokraatit tyytyväisiksi ja voidakseen *sen jälkeen* keskittyä heitä aidosti kiinnostavaan tutkimukseen. Miksi ihmisten ei annettaisi tehdä heidän tärkeinä pitämiään asioita omasta aloitteestaan, ilman turhaa kontrollia?

Johtamisesta

Ainoastaan tuloksellisuuden, tuottamisen ja neuvottelun käsitteet eivät ole kieroja, vaan myös johtamisen käsite on yliopistoissa oireellinen. Se esiintyy muun muassa sanassa ”johtoryhmä”. Johtoryhmillä korvattiin aikoinaan laitosneuvostot Helsingin yliopistossa. Germaanisen filologian professori Lauri Seppänen, joka oli Tampereen yliopiston viimeisiä humanisteja, totesi puolestaan eläkkeelle jäädessään, että yliopistoissa kenenkään ei pitäisi *johtaa* ketään eikä mitään. Nykypäivänä keskeistä on, miten johtaminen pitäisi ymmärtää. Akateeminen tutkimushan on aina organisoitunut perinteiselle mestari–kisälli-suhteelle vankemmin kuin moni muu työelämän laji. Yliopistoissa johtajuuden ihanteena on pidetty ammattitaidon siirtämistä sukupolvelta toiselle tiiviissä yhteisössä vapaan vuorovaikutuksen, yhteisten kiinnostuksenaiheiden ja keskinäisen kunnioituksen pohjalta – ilman liikkeenjohdollista *leadershipiä*.

Johtajuus on myös akateemisen elämän olennainen osa, mutta yliopistojen oppipoikajärjestelmiä ovat kierouttaneet professorikunnan monopolit. Opettaja–oppilas-suhteissa professorit vaihtavat ohjaustyönsä ja rahansa oppilaidensa tiedepoliittiseen kannatukseen. Joskus suuresta oppilaslaumasta on ollut myös haittaa, sillä oppilailla on yleensä runsaita vaatimuksia, ja lopulta he riitautuvat ylempiensä kanssa. Taloudelliselle painostukselle ehdollistuminen ohjaa professoreja anomaan doktorandeilleen tutkimustukea tiedehallinnolta. Tämä yhdessä oppilaiden suosion tavoittelun kanssa tekee myös akateemisen opettajan asemasta kerjäläisyyttä. Siihen puolestaan sisältyy mahdollisuus, että vastustajat voivat hajottaa opettajan ympärille kerääntyneen oppilasparven kiistämällä kaikilta rahat. Näin aito viisauden rakastaminen ajautuu dekadenssitilaan.

Toisaalta johtajuutta voidaan pitää tuloksena siitä, että jollakulla ihmisellä on tärkeää sanottavaa. Niinpä johtajuuteen liittyvä auktoriteettien tunnustaminen ei ole välttämättä vain kielteinen vaan myös arvostusta ja luottamusta osoittava asia. Johtajuus voidaan jakaa pelkällä arvovallalla johtamiseen, jota tukevat käskyt, komennot ja muodollinen päätösvalta, ja toisaalta spontaanisti syntyvään johtajuuteen, jonka vallitessa auktoriteetti ei ole muodollista eikä hierarkkiseen asemaan perustuvaa vaan toiminnan kautta lunastettua. Yliopistoissa harvoin nimitetään professoreiksi henkilöitä, joiden johtajuus on spontaania. Useimmiten virat täytetään kansainväliseen arviointiin perustuvan asiantuntijamenettelyn kautta, jossa otetaan huomioon etupäässä hakijan julkaisut. Näin

virkaan saattaa päätyä henkilö, jonka yhteydet opiskelijoihin ja tutkijakuntaan ovat poikki, kun taas spontaanisti syntyneet tutkimusryhmät jätetään usein kokonaan vaille tukea. Tällaista tapahtumasarjaa edusti Tampereen yliopistossa 1990-luvulla syntyneen filosofiryhmittymän jättäminen kokonaan vaille toimintaresursseja ja dosentti Juha Varton karkottaminen yliopiston piiristä.[334] Sama toistui Helsingissä, kun filosofi Esa Saarisen toimintaedellytykset yliopistolla katkaistiin.[335] Opettajan kannattaisi siis uhrata aikansa mieluummin oman julkaisu- ja ansioluettelonsa pidentämiseen kuin ohjattaviensa hyväksi. Tätä kautta kuihdutettaisiin kuitenkin tieteellinen luovuus, ja kyseinen menettely kääntyisi tiedeyhteisön vahingoksi.

Tie tutkimus- ja opetusvirkoihin avautuu huomattavasti helpommin ulospäin kuin sisäänpäin. Tieteellisen uran käsite on tällöin ratkaiseva. Virassa toimivat professorit jakavat tutkimustuet ja viransijaisuudet perinteisesti vain omille kellokkailleen eivätkä kenellekään muille. Sitten he vaativat myös jatko-opintonsa omalla kustannuksellaan suorittaneilta ”menestyksellistä tieteellistä uraa”. Asiaa pohjustaa Matteuksen logiikka: sille, jolla paljon on, yhä enemmän annetaan.[336] Pahimmassa tapauksessa professorit katkaisevat eri tavoin ajattelevien tutkijoiden toimintaedellytykset ja koettavat osoittaa, ettei heillä ole ansioita. Opetus-, tutkimuksenohjaus- ja tarkastustehtävät he myöntävät omille suosikeilleen, jotta heille kertyisi muodollisia suorituspisteitä ja että he pätevöityisivät virkoihin jo sijaisina olleessaan. Näin virat täytetään oppilailla, ja kierre jatkuu. Tuloksena urapolkujärjestelmästä on uomakipittäjien jono.

Todellisuudessa tieteen korkeilla toimihenkilöillä ei ole oikeutta aiheuttaa kenellekään yksityishenkilölle sellaista taloudellista tai tieteellisiin toimintaehtoihin liittyvää haittaa, jota syntyy, kun julkisia tutkimus- ja opetusresursseja koetetaan kieltää tai kun niiden myöntämistä viivytetään kuin miesten parilakia. Professorikunnan eettisten ohjeiden[337] mukaan professorien olisi tuettava nimenomaan eri mieltä olevia tutkijoita. Lisäksi pitäisi taata, ettei laitoksistakaan tule yhden paradigman puoluetoimistoja vaan että ne olisivat parlamentteja, joissa olisi edustettuina mahdollisimman monenlaisia filosofioita ja tiedekäsityksiä.

Akateeminen pätevyys

Yliopistoissa menestyäkseen ei riitä, että tutkija on professorin kanssa lähes samaa mieltä. Professorin kanssa pitää olla *täsmälleen* samaa mieltä. Kilpailun sakeus pitää huolen siitä, että vain parhaiten mielistelevät päätyvät uralle. Myös kritiikin esittäminen on ”sallittua, jopa suotavaa”. Sitä saa kuitenkin esittää vain sen verran, missä mitassa se vielä *täydentää* olemassa olevaa paradigmaa ja lisää samaa mieltä olevien *uskottavuutta*. Tätä noudattaessasi et asetu raiteille makaamaan, kuten

rehellinen kollegasi, vaan ajat tuota ylitse kiitävää junaa!

Aivan kuten jo työnhakumenettelyn koreografioita tarkastellessani totesin, ansioluetteloihin tuijottaminen on turhaa niin yhteiskunnassa kuin yliopistoissakin. Ne eivät kerro ihmisten kyvyistä, taidoista eivätkä muista ominaisuuksista olennaisinta – useimmiten eivät paljon mitään. Ansiot kuuluvat historiaan; ne ovat kuollutta elämää. Ansioluetteloiden laatiminen onkin masturbatiivis-onanistista toimintaa. Käytännössä ansio- ja julkaisuluettelot sivuutetaan myös virantäytöissä. Aina on mahdollisuus kääntää myönteiset seikat näyttämään haitoilta ja ilmeiset epämeriitit suurilta ansioilta. Näin ei tehdä siksi, että kyseinen menettely palvelisi oikeutta, kohtuutta tai totuutta saati sitä, että yliopistoihin saataisiin päteviä henkilöitä. Akateemisten tehtävien täytöissä juonitellaan siksi, että toimeen saadaan ihminen, jonka kanssa professori käy ompeluseuroissa tai kalassa. Itsenäiset tieteenharjoittajat ja filosofit ajetaan yliopistoista harjan ja varren kanssa pois.

Yliopistojen nimityskäytännöt suosivat nykyään erikoistunutta ja kapea-alaista tutkijatyyppiä, joka – Esa Saarisen sanoin – rajaa maanpinnalta neliön ja jyristelee sitten katuporalla kohti maan keskipistettä.[338] Omasta mielestäni filosofien olisi kartettava jo pelkkien käsitteiden 'kapea-alainen' ja 'laaja-alainen' käyttämistä; niiden ei pitäisi ollenkaan kuulua filosofien sanavarastoon. Kyseiset käsitteet ovat niin yksinkertaistavia, että on ihmeteltävä, kuinka niiden käyttäjät ovat ylipäänsä lainkaan löytäneet yliopistoon. Esimerkiksi Nietzsche ja Platon tuskin ovat kuuluisia siksi, että he olivat "laaja-alaisia". Toisaalta Spinozakaan ei ole rakastettu filosofi vain sen vuoksi, että hänen filosofinen metodinsa oli suhteellisen "kapea-alainen". Näiden luonnehdintojen kautta filosofiaa onkin yritetty lähinnä sopeuttaa tiedehallinnollisiin ihanteisiin, joihin *verrattuna* filosofit ovat voineet sitten määrittyä "kapea-alaisiksi" tai "laaja-alaisiksi". Kapea-alaisuuden tai laaja-alaisuuden käsitteillä kuvaillaan ensisijaisesti *tiedepoliittisia asenteita*, jolloin "kapea-alaiseksi" mielletään yleensä *formaalinen ja epäkirjallinen toiminta*, kun taas "laaja-alaisena" pidetään *tulkitsevaa, kirjallista, luovaa ja ajankohtaista tutkimusta*. Olennaista on, edustavatko kapea-alaisuus ja laaja-alaisuus loppujen lopuksi *pinnallisen* vai *syvällisen* ajattelun muotoja. Sen sijaan kyseiset nimitykset sinänsä ovat hämäriä ja harhaanjohtavia. Yliopiston suosima filosofiaihanne on nyt niin kapea-alainen, että mikäli tuon kapea-alaisuuden rajat ja reunat menisivät vielä vähänkin lähemmäksi toisiaan, ne olisivat täysin toisissaan kiinni.

Usein sanotaan, että kaiken huippututkimuksen pitää olla "kapea-alaista". Todellisuudessa nuo systeemiteorioiden soita kyntävät tutkijatyypit eivät ole mitään ideageneraattoreita. He eivät usein pysty sanomaan edes omasta tutkimusaiheestaan mitään yleisesti ymmärrettävää. Tämä johdattaa kadunmiestä epäilemään, tietävätkö he lopulta edes omasta aiheestaan kovin paljon. Oman käsitykseni mukaan akateemisen

pätevyyden *arviointikriteerit* ovat nyt sellaiset, että niiden valossa millimetritutkija näyttää aina huikean paljon pätevämmältä kuin sellainen, joka todellisuudessa olisi pätevä ja kyvykäs, mutta joka perinteisin akateemisin kakkuloin tarkasteltuna näyttää vähemmän ansioituneelta ja voidaan siis polkea lokaan. Ongelma on, että pelkkiin asiakirjoihin perustuva akateeminen pätevyydenarviointi tuottaa tuloksen, jossa pätevä ei erotu päteväksi ja epäpätevä näyttää ihan hirveän pätevältä. Tämä on seuraus julkisen hallinnon toimintaperiaatteiden ulottamisesta yliopistoon: vain asiakirjat ratkaisevat. Siksi myös yliopiston professori on nykyään yhä useammin ”asiakirjaihminen”.

Tieteen tutkijatyypit

Entä miten kapea-alaisuus ja laaja-alaisuus henkilöityvät yliopistoissa? Aina kun akateemisessa maailmassa esiintyy muita ongelmia kuin tieteeseen liittyviä tutkimusongelmia, ne johtuvat yleensä työelämän karikoista.

Tutkija- ja opettajakunta jakautuu yliopistoissa nykyisin neljään kastiin. Heitä edustavat muurahaiset, hamsterit, ketut ja kaniinit.

1) *Muurahaisen* tiedekäsitys on kollektivistinen. Hän on useimmiten jonkin kokeellisen tieteen, kuten kemian tai biologian, edustaja. Luonteenlaadultaan hän on testien ja laitteiden ystävä, todellinen *laboratory habit of mind*, jota viehättävät ratkaisuaan odottavat tutkimusongelmat. Hän työskentelee vain oman tieteenalansa ja tarkasti rajatun ongelma-alueensa hyväksi. Hän ei piittaa paljoakaan siitä, mitä merkitystä hänen työllään lopulta on, kunhan hän saa kantaa kortensa yhteiseen kekoon. Hän ei pohdi olemisen arvoitusta eikä tieteenalansa filosofiaa. Runoutta hän arvostaa vain tähtitieteessä, ja persoonansa hän mieluiten piilottaa. Muurahainen on työteliäs, hiljainen ja ujo. Hän ei ole itsekeskeinen eikä röyhkeä mutta ei myöskään kovin itsenäinen. Hän tarvitsee toisten tukea, ja ilman muiden muurahaisten apua häntä ei ole olemassa.

Muurahainen on tyypillinen projektitutkija, minkä vuoksi hänen luonteenpiirteensä sopivat kollektiivisen tieteen ihanteisiin: tärkeää on kontrollissa oleminen, valvonta, seuranta ja virheiden havainnointi. Hänen tärkeimpiä julkaisujaan ovat yhteisartikkelit, raportit ja selosteet. Tällainen tutkija rakentaa uutta entisen päälle, ja hänen taloudellinen toimeentulonsa on yleensä turvattu; noudattaahan hän säntillisesti tiedehallinnon ihanteita.

2) *Hamsteri* on edellisen vastakohta. Hänen mielestään tiedon pitää koskea ihmisen omaa kokemusta ollakseen merkityksellistä; sen täytyy olla yksilöllisesti arvokasta. Hän liikkuu laajasti useiden tieteiden alueilla, ja hänen yleissivistyksensä on kiistatonta. Hamsterinretkiltään hänellä on tuomisinaan useita mielenkiintoisia palapelin palasia, jotka

hän lisää tekeillä olevaan mammuttiteokseensa. Tämä tieteenharjoittaja lähinnä kirjoittaa, ja jokainen hänen julkaisunsa on hänen uusi pääteoksensa. Hän pyrkii kokonaisnäkemykseen, visioon ja synteesiin ja tekee tämän kaiken yksin. Kollegojensa kanssa hän on harvoin samaa mieltä. Hän ei tee ryhmätyötä, ja seminaareja hän karttaa. Hän etsii mieluummin tukea yleispätevälle otaksumalleen kuin kokoaa käsityksiään murusista. Sen vuoksi hänen toimintansa on luovaa: hän panee asioihin omiaan ja keksii suuria teorioita.

Hamsteri halveksii yhteisjulkaisuja ja toimitustöitä pitäen niitä vääränä passina Suomen Akatemian rahoitukseen, jota hän ei itse tietenkään nauti. Tiedeyhteisö arvottaa hänen ajatuksensa epätieteellisiksi, vaikka todellisuudessa ne ovat vain omaperäisiä aivan niin kuin niiden esittäjäkin, joka paljastuu usein saappaitaan suuremmaksi. Taloudellisessa mielessä hamsteri tulee huonosti toimeen, ja hän putoaa usein kokonaan yliopiston ulkopuolelle, jossa historia hänet muistaa. Hän tinkii kuitenkin mieluummin hyvinvoinnistaan kuin mielipiteistään.

3) *Kettu* on tiedeyhteisön kiipijä. Edellisille vastakkaisesti hän ei piittaa tutkimuksen teosta juuri mitään. Hänelle tärkeää on ura. Uraansa hän koettaa edistää kaikin keinoin, ja usein hän myös onnistuu. Hän osallistuu seminaareihin ja tapaamisiin, vierailee usein ulkomailla ja kutsuu kollegoitaan kotiinsa käymään. Hän ei tiedä, osaako hän enää edes kirjoittaa, sillä hän ei ole kirjoittanut mitään vuosikausiin.

Kettu tietää, että yliopistot ovat täynnä muurahaisia ja hamstereita, jotka kokevat tutkimuksen elämäntehtäväkseen. Miksi siis tehdä moninkertaista työtä? Koska kettu on hyvissä väleissä tiedehallinnon kanssa, hän saa käyttöönsä useita julkaisu- ja toimintaresursseja, ja sitten hän laittaa nimensä yhteisjulkaisujen kanteen. Kypsemmällä iällä kettu on professori tai projektin johtaja. Missään tapauksessa hän ei ole muurahaista eikä hamsteria lahjakkaampi, älykkäämpi, hyveellisempi eikä ahkerampi. Mutta tiedeyhteisön arvoja ja toimintatapoja tuntevana hänellä on pragmaattista kokemusta, jonka vuoksi hän osaa olla oikeaan aikaan oikeassa paikassa. Kokemuksistaan oppineena kettu jakaa kolleganssa niihin, joita ei pakottamallakaan saa tieteen norsunluutorniin, ja niihin, joita ei saa sieltä alas. Itse hän kuuluu jälkimmäiseen ryhmään.

4) *Kaniinit* puolestaan ovat tiedeyhteisön luppakorvaisia pinkojalkoja, jotka loikkivat tieteen vainioilla eri suuntiin. Heillä ei ole yleensä käsitystä mistään, ei omaa eikä apinoitua. Kaniini ei sijoitu akateemisen urarakenteen keskikastiin, kuten muurahainen ja hamsteri, jotka päättävät päivänsä yleensä dosentteina eli arvostettuina mutta palkattomina opettajina (*doceō*, lat. = opettaa). Sana ”kaniini” tuleekin latinan kielen sanasta ”*cānus*”, joka tarkoittaa ’pientä valkoista koiraa’, esimerkiksi lauseessa ”*cave cānem*” (”varo koiraa”). Antiikin Roomassa oli tapana vaatettaa uudet ylioppilaat valkoiseen toogaan. Heitä sanottiin kandidaateiksi. Sanan kantamuoto esiintyy myös englannin kielen sanassa ”*candle*”.

Kaniini on siis välkky, muttei kovin hyvin asioista perillä. Lisäksi kaniinilta puuttuu määrätietoisuutta ja tarmoa. Kaniini voi olla esimerkiksi tuntiopettaja, mutta suotuisissa oloissa hänestä voi tulla myös professori. Virka hallintoportaassa olisi hänelle ihanteellinen.

Kettu ja kaniini pärjäävät tieteen työyhteisöissä mainiosti, mutta onnetonta on, että muurahaisia ja hamstereita ei saisi olla. Heistä uhanalaisempi on hamsteri. Hän ei totisesti hamstraa haltuunsa tieteen rahoja eikä resursseja. Esimerkiksi Suomen Akatemiasta rahoitusta voi saada vain sellainen filosofi tai tieteenharjoittaja, jonka tutkimus noudattaa tieteellisen kollektivismin ihanteita. Suomen Akatemia tunnustaa vain "referoituja" julkaisuja, jotka on painettu valvovan silmän alla kansainvälisiin aikakauskirjoihin, ja vaikka niitä ei edes avaisi kukaan. Tärkeäksi määritellään yhteistyö, verkostoituminen, toiseudenvaraisuus, kontrollissa olo, lapsenvahtina toimiminen ja kaikki muu touhu. Tämä suosii kokeellisia tieteitä ja työmuurahaisia mutta kylvää myrkkyä hamstereille.

Hallinnon hauskuus

Kun viisaus muuttuu työksi ja filosofia raskaaksi raatamiseksi, taustalla sarastaa nousevan auringon talo. Hamsteri saattaa raataa koko ikänsä, mutta hän ei saa yliopistosta penkkiä, pulpettia eikä virkaa, vaan hän putoaa mustaan aukkoon. Opiskelijoilla on sentään tuoli luentosalissa, mutta työtön tohtori on henkipatto, jolle ei ole sijaa majatalossa.

Yliopistojen henkilöstöpolitiikassa ja rekrytointikäytännöissä on parantamisen varaa. Kurjuus koskee yhtä hyvin tutkimus- ja opetustoimia kuin yliopiston hallintotehtäviäkin. Niiden pätevyysvaatimukset menevät pahasti ristiin. Tutkijoilta ja opettajilta vaaditaan tiukkaa erikoistumista ja muutama hyllymetrillinen mitä tiheimmäntäydellistä millimetritutkimusta. Hallintoviraston ja tiedekuntien virkamiehiltä puolestaan ei vaadita tieteellistä pätevyyttä lainkaan, vaikka todellisuudessa heidänkin pitäisi tietää, mitä he tekevät. He tekevät ratkaisuja, jotka koskevat tieteiden sisältöjä ja toimintaedellytyksiä. Vailla filosofista näkemystä heidän päätöksensä uhkaavat muuttua pelkäksi tiedepolitiikaksi ja vallankäytöksi.

Ongelma on, että yliopistojen hallintotoimet mielletään samanlaisiksi tehtäviksi kuin useimmat muutkin julkisen hallinnon virat. Kyse on työelämän normien sekoittumisesta yliopistojen toimintaan. Sen seurauksena yliopistot kiistävät luovuttamiensa tutkintojen arvon hallintotehtävien täytössä. Tämä johtaa yliopistojen ja yhteiskunnan legitimiteettiristiriitaan ja siihen, että yliopistojen oma uskottavuus kärsii. Pysyvän hallintotoimen pitäisikin olla säästöjen ja supistusten yliopistoissa poikkeus. Suurin osa hallintotehtävistä pitäisi lakkauttaa ja jakaa rahat tutkimuksen ja opetuksen hyväksi. Jäljelle jääneet hallintotoimet pitäisi määrä-

aikaistaa ja muuttaa osapäiväisiksi. Laitosten pyörittämiseen tarvittavan työn, kuten tenttitulosten kirjoittamisen ja opintosuoritusmerkintöjen kirjaamisen, voisi jättää opettajien tehtäväksi, niin kuin tähänkin asti.

Nimityskäytäntöjen puolueellisuudesta pitäisi irtautua ilman, että tuetaan näennäisobjektiivisia tieteellisyyden kriteereitä ja asiakirjaihmisten päätymistä virkoihin. Töihin pitäisi saada luovia ja itsenäisiä persoonia. Sen sijaan hallintotehtävien täytössä pitäisi valvoa entistä enemmän muodollisten vähimmäisvaatimusten täyttymistä. Nämä vähimmäisvaatimukset tulisi säätää sellaisiksi, että kaikkiin yliopiston hallintotehtäviin vaadittaisiin maksimaalinen muodollinen koulutus. Esimerkiksi tiedekuntasihteereiltä ja tiedekunnan suunnittelijoilta pitäisi vaatia tohtorintutkintoa ja tieteellistä pätevyyttä, sillä he käyttävät valmisteluvaltaa tärkeissä asiantuntemusta vaativissa tehtävissä, kuten professorien ja dosenttien nimityksissä sekä väitöskirjojen tarkastuksessa. Tiedekunnissa pätee nykyäänkin periaate, että asian käsittelyyn saavat osallistua vain ne henkilöt, jotka ovat itse suorittaneet asiaan liittyvät akateemiset opinnäytteet ja tutkinnot. Miksi tätä samaa ei vaadittaisi esittelijöiltä, sihteereiltä ja suunnittelijoilta, kun esittelijänvastuu sitoo heitä juridisesti ja valmisteluvastuu moraalisesti?

Suomen Akatemia muutti vähän aikaa sitten tiedesihteerin virat ”tiedeasiantuntijan” viroiksi. Vain nimet muuttuvat. Tosiasiassa näissäkin viroissa toimii alikvalifioituneita henkilöitä, jotka käyttävät huomattavaa mielipide- ja valmisteluvaltaa hakijoiden papereita siirrellessään ja toimikunnan jäsenten kanssa juoruillessaan. Myös tiede- ja korkeakoulupoliittista valtaa käyttävä opetus- ja kulttuuriministeriö on täytetty yksipuolisesti kasvatustieteilijöillä ja lakimiehillä, ja kyseisessä tiedehallinnon korkeimmassa toimielimessä työskentelee vain muutama virkamies, jolla on tohtorintutkinto.

Suomen tiede-elämä natisee liitoksistaan tohtoribuumin tuloksena. Maassamme on enemmän huippukoulutettuja eri alojen asiantuntijoita kuin koskaan ennen. Sen sijaan virkarakenne on vääristynyt eikä vastaa nykyistä tilannetta. Myös suunnittelijat ja sihteerit tulisi nimittää virkoihinsa samanlaisin perustein kuin tutkijat. Tämä olisi sekä ihmisten että organisaatioiden etu, kun kieroutunutta virkarakennetta saataisiin tasapainotettua.

Kierot kansainvälisyysihanteet

Tieteen historia osoittaa, että merkityksellisimpiä julkaisuja ovat usein olleet ne, jotka on tuotettu akateemisen kontrollin *ulkopuolella*, ilman lupaa. Ne on kirjoitettu tekijän omalla kielellä. Ansioita tuottaviksi tuloksiksi tulisikin entistä useammin tunnustaa kontrollin ulkopuolella painetut kotimaiset julkaisut, sillä niissä tutkija voi edustaa haluamaansa

kantaa ja esiintyä omana itsenään. Ne tukevat tutkijan omia artikulaatioresursseja eli kykyä sanoa sanottavansa, ja ne vahvistavat tieteen vapautta. Juuri vapaus ja riippumattomuus ovat todellisen filosofian ihanteita, kun taas kansainväliseen arviointiin alistetuille julkaisuille ei tulisi myöntää suurtakaan arvoa.

Silloin kun kansainvälisyys ja englanniksi julkaiseminen eivät synny spontaanisti vaan vaatimalla, ne edustavat ihmisten kokonaisilmaisussa samaa kuin opetellut maneerit, esimerkiksi tavantakainen silmälasien asennon korjaaminen. Ne ovat anteeksipyytelyn lajeja: ”Pahoittelen, että minulla ei ole mitään sanottavaa, ja sen vuoksi korjaan silmälasieni asentoa – tai julkaisen englanninkielisessä sarjassa.” Tuloksena on niin sanottu Noriko Saru -efekti: ”*Always remember.*”[339]

Kansainvälisyysihanteet ovat eräänlaisia puolustelun ja joukkopaon muotoja. Vaatimuksiksi muuttuessaan niiden tarkoitus on sopeuttaa tutkijat ja professorit tieteen konsensusihanteisiin ja estää yksilöitä esittämästä ajatuksiaan vapaasti ja ilmaisuvoimaisesti. Pyrkimyksenä on karkottaa asioista kiinnostuneiden kansalaisten mielenkiinto omalla maaperällä ja asettaa ajatukset näennäisobjektiiviseen kansainväliseen kontrolliin. Tällä tavoin pilataan yhteiskuntakriittisten filosofien toimintaedellytykset omassa maassa. Suomalaisten tärkeinä pitämät asiat eivät luonnollisestikaan näytä tarpeeksi tärkeiltä ulkomaille vietyinä niin, että ne voisivat tulla edes julkaistuiksi kansainvälisissä yhteyksissä. Niinpä meille tärkeistä ja ajankohtaisista asioista puhuminen käytännössä kielletään kansainvälisyysvaatimuksilla. Myös puhe vertaisarvioista on absurdia, sillä *refereet* eivät ole vertaisasemassa vaan valta-asemassa. Vertaisarviointien käyttäminen on yhtä hullua kuin se, että kokoomuslaiset pakotettaisiin hyväksyttämään puolueohjelmansa kommunisteilla ja kääntäen. Ystäviltä saa aina myönteisen lausunnon, vihollisilta kielteisen ja tuntemattomilta välinpitämättömän, joten niillä ei ole mitään arvoa.

Ulkomaille matkustamisen sijasta tieteenharjoittajien olisi syytä matkustaa omaan itseensä. Yliopistot ovat kaikkialla maailmassa samanlaisia, joten aito kansainvälistyminen merkitsisi sitä, että ihminen ei menisi ulkomailla ollessaan yliopistoihin lainkaan. Tiedematkailussa tämä tavoite ei ole lähelläkään toteutumistaan. Pahinta on, että tutkijoilta ja professoreilta vaaditaan kansainvälisyyttä *heidän oman itseilmaisunsa rajoittamiseksi*. Vaatimus julkaista ”laajalle kansainväliselle yleisölle” on *piiloteltua artikulaatioresurssien tukahduttamista,* kun tutkijoita ohjataan suuntaamaan sanottavansa referoituihin tieteellisiin aikakauslehtiin. Ne ovatkin pelkkiä ritualisoituneen kirjoittamisen ejakulaatiomuotoja, joiden tuloksena paperille päätyy loppuhuipentumia. Kansainvälisen julkaisutoiminnan sisäinen kontrolli ja tieteellisen anonymiteetin vaatimukset pitävät huolen siitä, ettei läpi pääse yhtään sellaista esitystä, jossa kirjoittajan voisi tunnistaa tyylistä. Ainoiksi persoonan ilmauksiksi jäävät kirjoittajan etu- ja sukunimi. Näin ne, joilla ei ole mitään sanottavaa,

pääsevät kahlitsemaan niitä, joilla sanottavaa vielä on. Angloamerikkalainen kieli-imperialismi rappeuttaa suomen kielen asemaa tieteen kielenä ja saa maamme vaikuttamaan siirtomaalta.

Mutta mikä etuoikeus angloamerikkalaisilla filosofeilla olisi julkaista "tieteellisesti painokkaaksi" arvotettavaa tutkimusta omalla kotikielellään, jos suomalaisilla ei ole? Filosofian professorikunnalta pitäisikin vaatia yhä parempaa kielitaitoa: kykyä ymmärtää ja tuottaa virheetöntä *suomenkielistä* puhetta ja tekstiä, kuten lehdistölausuntoja, TV-kannanottoja sekä kotimaisia romaaneja, runoja ja monografiatutkimuksia. Tarvittaessa näitä tuotteita omasta aloitteestaan julkaisseita henkilöitä olisi nimitettävä filosofian professoreiksi. Laatukontrollia olisi tiukennettava edellyttämällä filosofeilta osallistumista kotimaiseen julkaisutoimintaan, jota parhaiten edustaa itsenäisten teosten julkaiseminen. Mikäli filosofiaa alkaa leimata pelkkä tekninen filosofiakäsitys, jossa ajattelemisen paikalla on "kognitiotieteellinen analyysi", tunnustuksellista puhetta korvaa "tunneteoria" ja kirjoittamista vastaa "kieliteknologinen prosessi", asiat ovat huonosti. Jos tieteenharjoittaja ei tunnista hyvää hyväksi ja huonoa huonoksi, hän valikoi laitokselleen samanlaisia tutkijoita kuin hän itse. Alkuun päästyään kierre ei koskaan lakkaa, ja tiede on ratkaissut ikiliikkujan arvoituksen.

Mitä pitäisi tehdä?

Vuonna 2000 Suomessa vierailleen Jacques Derridan mielestä eurooppalaisen yliopistolaitoksen tärkein tehtävä olisi sen säilyttäminen.[340] Myös yliopiston tuonaikainen rehtori Ilkka Niiniluoto peräsi yliopistolain valmistelun yhteydessä yliopistoille "todellista autonomiaa".[341] Omasta mielestäni on huolestuttavaa, jos yliopistojen toimintaedellytyksiä on huononnettu niin paljon, että yliopistolaitoksen ykkösprioriteetiksi muodostuu vain sen oman aseman turvaaminen. Defensiivisyys kertoo tällöin pakottavasta olotilasta, johon intellektuellit on työnnetty ja todistaa, kuinka vähän tilaa yhteiskunta loppujen lopuksi antaa julkiselle järjenharjoitukselle.

Rahassa, rappiossa ja kielen rajoissa on kyse viime kädessä vapauden haasteista. Tiede ei ole käsitykseni mukaan juuri muuta kuin mieli(pide)-valtaa. Tätä vastaan on joskus huomautettu, että näkemykseni muka perustuu tieteellisten käsityskantojen väärinymmärtämiseen ja että tieteen *pitäisi* koostua kriittisyydestä ja vertaisarvioinneista. Juuri tähän ongelmaan olen halunnut viitata: vapaus vallitsee täydellisesti muutoin, paitsi että sitä ei saa käyttää "*väärin*"!

Jos vapaus johtaa vääryyksiin, myöskään vapauden rajoitukset eivät johda muualle kuin oikeuksiin. Mikäli tieteen vapautta antaudutaan rajoittamaan, siitä seuraa kriteerien vaatimus. Koska yleisiä kriteerejä ei

ole, vain *valta* voi ennen pitkää määritellä, missä rajat kulkevat. Jos siis vapautta rajoitetaan vähänkin, tiede valtapolitisoituu, kun taas vapauden oma olemus ja idea ovat siinä, ettei vapautta rajoiteta mitenkään. Tämä ei ole pelkkää tieteen sosiodynamiikkaa vaan paljastuu myös 'vapauden' käsiteanalyysin kautta. Voiko sitten ajattelun ja filosofian vapautta vallita tieteessä, joka perustuu sääntöihin ja normeihin? – Mielestäni ei. Koko "tieteen vapaus" on suuri kupla, joka paisuu aina sitä petollisemmaksi, mitä luottavaisemmin ihmiset sen varaan vannovat.

Parhaiten ajattelun vapaus ja filosofia kukoistavat institutionalisoituneen tieteen ulkopuolella. Ongelmia on tässä suhteessa vain yksi: rahat ja resurssit annetaan aina vain yliopistojen työntekijöille. Tuloksellisuusajattelun keskeinen haitta on ollut, että myös tiede on alkanut toimia yksilöiden persoonaa vastaan. Ihmisten sitoutumisesta noudattamaan tieteellisen ajattelun normeja saattaa olla vahinkoa heille itselleen, kun normit katalysoivat henkisen vapauden kahleita. Tieteellisen toiminnan tärkeimpänä tuloksena on usein pidetty tutkijaa itseään: hänen asiantuntemustaan ja toimintakykyään. Nykyisin tiedeyhteisöt suosivat samanlaista persoonallisuustyyppiä kuin työelämä muutoinkin. Tämä seuraa työelämän arvojen välittymisestä sivistyslaitosten piiriin. Toivottava olisi päinvastainen vaikutus: se, että sivistyslaitosten vapaamielisyys ohjaisi myös työelämän normeja. Tällöin työyhteiskunnan telapyörästö pyörisi suotuisaan suuntaan.

Välineellinen ajattelu pitäisikin kitkeä yliopistoista pois. Eri mieltä olevia tutkijoita pitäisi rohkaista. Tutkimustoiminnan kaupallistuminen olisi estettävä. Tähän lopputulokseen ei päästä ilman tutkimuksen ja opetuksen vankkaa julkista perusrahoitusta. Niinpä 1990-luvulla luotu tutkintojen määrään perustuva rahoitusmalli olisi hylättävä. Sen suunnittelijat eivät ilmeisesti ymmärtäneet, mitä he oikeastaan tekivät kyseisen mallin luodessaan. Tulokset ovat nyt käsillä: valtiovalta vaatii 1 600 tohtoria vuodessa ilman, että kukaan tietää heidän määränpäätään.

Parempaan yliopistoon päästäisiin purkamalla koko tulosohjausjärjestelmä. Nykyisen rahoitusmallin sijasta pitäisi tukea pitkäjänteistä työskentelyä, johon liittyisi entistä vähemmän projektiluonteisia tehtäviä. Viroista pitäisi saada pysyvämpiä, ja myös Matteuksen logiikka olisi korvattava lesken ropoon liittyvällä jalomielisyydellä.[342] Työskentelymahdollisuuksia pitäisi järjestää valtavirtojen ulkopuolella toimiville tieteenharjoittajille. Tieteellisen uran käsitteeseen liittyvä resurssien kasaaminen yksille ja tietyille henkilöille ja aloille olisi monipuolistettava. Tällaiseen tulokseen ei voida päästä ilman, että valtiovalta ottaa vastuun aiemmasta tiede- ja työvoimapolitiikastaan, jonka tuloksena työvoimatoimistoissa parveilee pilvin pimein "ylikoulutettuja" henkilöitä. Maisterituotannon kaksinkertaistuminen ja tohtorituotannon nelinkertaistuminen merkitsevät sitä, että akateemisen tutkimuksen ja opetuksen perusrahoitus olisi vähintään kolminkertaistettava.

Työnteko on juopottelevan luokan kirous.
Oscar Wilde

Obey your thirst.
The choice of a new generation

9. *Kohti filosofista työyhteiskuntaa*

Tässä viimeisessä pääluvussa luonnostellaan sivistysarvoihin perustuvaa työyhteiskuntaa. Nykyajan yhteiskuntateoriat oikeudenmukaisesta sosiaalivaltiosta ovat nojautuneet joko länsimaisen sosiaalidemokratian tai klassisen valistusliberalismin perinteeseen. Molemmat ajattelumallit ovat edustaneet kokonaisvaltaiseen *poliittiseen järjestelmään* pyrkiviä *yhteiskuntafilosofioita*, mutta kummallakaan ei ole ollut esittää kovin perusteltua *ihmiskäsitystä*. Sosiaalidemokraattiset suunnat ovat ajatelleet ihmisestä kollektivistisesti ja soveltaneet sosiaalipolitiikassaan yliyksilöllistä ihmiskuvaa. Juuri se on ollut omiaan byrokratisoimaan elämänkäytäntöjä. Sen tuloksena on luotu huippukallis sosiaalisen kontrollin ja hallinnon järjestelmä, jonka hyötysuhde on huono: sen käynnissä pito nielee virkamiesten palkkoina suuren osan koko sosiaalialan budjetista. Liberalismi puolestaan on painottanut ihmisten vapautta ja oma-aloitteisuutta mutta korostanut myös yksilöiden omaa vastuuta hyvinvoinnistaan. Eräät libertaristiset ajatussuunnat ovat osoittautuneet suorastaan yltiöyksilöllisiksi. Suhteessa eriarvoisuuden kysymyksiin ne ovat osoittautuneet myös epärealistisiksi ja julmiksi. Parhaaseen tulokseen päästäisiin nyt yhdistelemällä sekä kansallista etua tavoittelevan yhteisvastuullisuuden että liberalistisen ajattelun parhaita puolia.

Tässä kirjassa työkulttuurin koetinkiveksi ja perustaksi on asetettu *yhteiskunnallinen arvotuotanto*. Vain sellainen toiminta tunnustetaan tärkeäksi, jossa tuotetaan arvoja. Arvot tuotetaan useimmiten yksilösuoritusten kautta, ja niitä voidaan tuottaa myös työelämän ulkopuolella. Niinpä yksilösuoritukset tulee asettaa koko työyhteiskunnan lähtökohdaksi. Tavoitteena on siis vapaa yhteiskunta, jossa ihminen voi mahdollisimman suotuisasti toteuttaa omaa itseään ja persoonaansa sekä osallistua itselleen luontevimmalla tavalla arvotuotantoon. Arvotuotantoa on muun muassa kouluttautuminen. Nämä itsen toteuttamiseen liittyvät sivistys- ja vapausihanteet ovat kotoisin klassisesta valistusliberalismista.

Vapaaseen yhteiskuntaan ei kuitenkaan päästä ilman, että sosiaalirakenne ottaa vastuuta arvotuotannon *edellytyksistä*. Yhteiskunnan pitää turvata yksilöille mahdollisuus oman toiminnan ylläpitämiseen ja per-

soonalliseen arvotuotantoon osallistumiseen. Myös sellaista toimintaa, jota ei voida organisoida työksi, on voitava pitää yllä *muulla tavoin* kuin ansiotyön kautta, sillä kyseisen toiminnan piirissä saatetaan tuottaa korvaamattomia kulttuuriarvoja. Tällaisia arvoja tuotetaan esimerkiksi taiteilijan tai kirjailijan työssä. Yhteiskunnalliset tukitoimet on usein mielletty sosiaalidemokratian siunauksiksi. Vapaan työyhteiskunnan organisoiminen edellyttääkin sosiaalisia tukitoimia. Mutta vaikka sosiaalidemokraattien päämäärä on ollut oikea, väline on ollut väärä. Sosiaalidemokratiaa on leimannut se, että yhteiskunnallisiin tukitoimiin on liitetty valtava julkinen kontrolli ja kallis byrokratia. Sosiaaliset tuet tulisi jakaa niin, että byrokratiasta ja julkisen vallan interventiosta ihmisten elämään päästäisiin eroon. Vapaa työyhteiskunta hyödyntää siis sekä liberalistisen valistusajattelun että sosiaalidemokraattisen yhteisvastuun parhaita puolia. Se hylkää jäykän ja kankean virkavallan, joka haittaa nykyisin yksilöiden kouluttautumista, vapaata arvotuotantoa ja viimein myös yksilöiden itsensä toteuttamista työelämässä.

Jos ihmiset olisivat päättäväisiä sen suhteen,
mitä he eivät halua tehdä, he pystyisivät paremmin
suuntaamaan tarmonsa siihen, mitä heidän tulee tehdä.

Meng Tsu

EKSISTENSSIFILOSOFIAN IHMISKÄSITYS

Vapaan työyhteiskunnan malli nojautuu eksistenssifenomenologiseen ihmiskäsitykseen, joka on poliittisilta ulottuvuuksiltaan lähimpänä valistusliberalismia. Lukijana saatat ajatella, että onpa aikoihin eletty, kun lopultakin löytyy filosofi, joka pystyy kertomaan, millainen on se hyvä ja oikeudenmukainen yhteiskunta, jota useat eri filosofit ja yhteiskuntateoreetikot ovat yrittäneet muotoilla satojen vuosien ajan siinä onnistumatta.

En väitäkään maalaavani lukijoideni eteen mitään ehdotonta hyvän tai oikeudenmukaisen yhteiskunnan mallia. Sen sijaan olen ratkaissut perusongelman: hyvää *yhteis*kuntaa ei ole olemassa, koska mikään yhteinen tai kollektiiviseen ajatteluun perustuva ei ole pohjimmiltaan kovin hyvää. Ongelmana on ollut pyrkimys hyvään yhteiskuntaan. Yhteiskuntamallit ovat johtaneet ongelmiin, sillä ne ovat vaatineet ihmisiä luopumaan omasta tahdonmuodostuksestaan ja alistumaan valtion tai muiden yhteisöjen holhoukseen ja kontrolliin. Jokaisella ihmisellä on kuitenkin omat aivot ja omat ajatukset. Filosofia sinänsä perustuu yksilölliseen ja omaperäiseen ajatteluun. Se on filosofian olemus. Se on myös kaiken luovan ja produktiivisen arvotuotannon piirre. Ihmisten tunteet, tiedot ja taidot ovat yksilöllisiä. Ei ole olemassa yhteisiä intentioita eikä merkityksiä. Ne ovat

perimmältään yksilöllisiä, vaikka voimmekin solmia erilaisia sopimuksia ja sitten valvoa niiden noudattamista. Yksilö on kulttuurin kärki.

Mitä vähemmän yksilöiden elämässä on yhteiskuntaa, sitä parempi. Tie hyvään ja oikeudenmukaiseen elämään lyhenee ja levenee sitä mukaa, kun julkisen vallan vaikutusta yksilöiden valintoihin ja keskinäisiin suhteisiin vähennetään. Työelämä arvoineen ja normeineen on yhteisöllisen ajattelun pääbunkkeri, joka olisi valloitettava, jotta hyvään ja oikeudenmukaiseen elämään päästäisiin. Työ on vaatinut ihmisiltä usein äärimmäistä yhteiskunnallistumista, oman itsen uhraamista, omista toiveista ja tahdonmuodostuksesta luopumista, oman itsen myymistä ja samastumista massa- ja valtakulttuurien sekä työnantajien edustamiin arvoihin. Tällä tavoin järjestynyt yhteiskunta on paheksunut yhteiskunnan ulkopuolelle asettumista ja vienyt mahdollisuudet sekä yksilöiden vapaalta toiminnalta että työelämän arvoista poikkeavilta aktiviteeteilta.

Friedrich Nietzsche toteaa eräässä modernin työyhteiskunnan syntyaikoina ylöskirjaamassaan ajatelmassa työntekoon ja raatamiseen liittyvän paheellisuuden. Työ vailla tarkoitusta hävittää elämästä nautinnon. Työnteko ja ahkeroiminen eivät edistä ihmisten omien tarpeiden, toiveiden eivätkä intohimojen toteutumista, vaan työstä on tullut itsetarkoitus, jonka perusteita ei pohdita. Lopulta työnteosta tulee pelkkä reaktiomainen käyttäytymismuoto, joka toimii mietiskelyä ja filosofialle omistautumista vastaan.

> Työ saa yhä useammin puolelleen kaiken hyvän omantunnon: taipumus iloon sanoo jo itseään ”virkistyksen tarpeeksi” ja alkaa hävetä itseään. ”Täytyy ajatella joskus terveyttään” – sanotaan, kun huviretkellä oltaessa tavataan äkkiarvaamatta joku tuttava. Saattaapa asia kehittyä pian niinkin pitkälle, ettei ihminen voi noudattaa taipumustaan *vita contemplativaan* (toisin sanoen halua lähteä kävelylle ajatustensa ja ystäviensä kanssa) itseään halveksimatta ja tunnonvaivoja tuntematta. – Niin! Muinoin oli päinvastoin: tunnonvaivat rasittivat sitä, joka teki työtä. Hyväsukuinen ihminen salasi työnsä, jos hätä pakotti hänet työtä tekemään. Orja työskenteli mielessään painostava tunne, että hän teki jotain halveksuttavaa – itse ”tekeminen” oli halveksuttavaa.[343]

Yhteiskuntamme olisi nyt syytä irrottautua merkityksettömän tuotteliaisuuden arvoille rakentuvasta puuhastelusta ja jatkuvan talouskasvun varaan vannovasta valheellisuudesta. Tämä tapahtuu ajamalla alas kollektivistinen ajattelu ja lopettamalla arvotuotannon kannalta mitättömäksi osoittautunut työn ideologia. Kun yhteiskunnan vaikutusvaltaa vähennetään, ihmisten hyvinvointi ja onnellisuus kasvavat, ja koetaan aitoa spontaaniutta. Seuraavassa esittelen lyhyesti oman eksistenssifenomenologisen ihmiskuvani pääpiirteet.

Ihmiset tarvitsevat ulkonaista toimintaa,
koska he eivät ole toimeliaita sisäisesti.

Arthur Schopenhauer

ELÄMÄNENERGIA JA TAHDONVOIMA

Maailmankaikkeudessa vallitsee kaksi voimaa: elämänenergia ja tahdonvoima. *Elämänenergia* on nimitys sille voimalle, jonka vuoksi ilmiöt tapahtuvat meille edullisesti. Pysymme hengissä, sydän lyö ja hengitys toimii. Jos sormeemme tulee haava, se pyrkii paranemaan syystä, jota emme tunne. Elämänenergian käsite ei siis ole ”selitys”, eikä se vastaa kysymykseen ”miksi?”. Sen sijaan ”elämänenergia” on kuvaus ja nimi mysteerille. Se ei ole silti epätieteellinen nimitys vaan syvästi filosofinen käsite. Nobelin kirjallisuudenpalkinnolla tunnustettu ranskalainen filosofi Henri Bergson (1859–1941) käytti lähes samaa. Hänen käsitteensä oli ”elämän hyöky” (*élan vital*).[344]

Elämänenergia kuvaa sitä, että jotakin elollista ylipäänsä on: kasveja, eläimiä, ihmisiä ja auringonpaistetta. Ei ole epätieteellistä sanoa elämän ja olevaisen ilmenemismuotoja elämänenergiaksi. Tilanteemmehan on nimittäin hupaisa. Leijailemme tyhjän päällä äärettömäksi sanotussa avaruudessa pallonmuotoisen planeetan päällä. Meidän kaikkien pitäisi lisäksi sopia elämään täällä. Silti paraskaan tiedemies ei pysty sanomaan, mistä olemme tulossa ja minne olemme menossa. Ajatus olemisesta tyhjän päällä on kenties järkyttävä, mutta se on tärkeää panna merkille. Samaan tapaan voimme huolettomasti sanoa elämän ja olevaisen eri ilmenemismuotoja elämänenergiaksi. Se on ihmettä.

Jokaisella ihmisellä on luonnostaan elämänenergiaa, varsinkin lapsella. Elämän käännyttyä kohti loppua elämänenergia luonnollisesti vähenee ja sammuu vihdoin kokonaan. Mutta tämä väheneminen ei ole samanlaista kuin nesteen katoaminen vuotavasta astiasta. Elämänenergiaa voi saada myös lisää. Sitä tuottaa toisten ihmisten elämä. Astiaan voi siis johtaa lisää nestettä niin, että sen pinta jälleen nousee. Elämänenergiaa saa eniten toisilta ihmisiltä samaan tapaan kuin rakkaus synnyttää vastarakkautta. Vaarana toisten ihmisten vaikutuksessa on tuhoava energia, joka saa kaiken näyttämään kielteiseltä. Kielteisyys on elämänenergian tukahduttamista ja patoamista. Jos ihmisen itsensä toteuttamista estetään, hän lannistuu ja hänen elämänenergiansa valuu hukkaan. Hän ei saa mitään aikaiseksi. Pahimmassa tapauksessa hän alkaa lannistaa muita ihmisiä. Työelämän normit ja arvot toimivat nykyään suureksi osaksi niin, että ihmisten itsensä toteuttaminen ja luovuus estyvät, ja ihmisten elämänenergiaa tuhlaantuu työelämän ja viranomaisvallan vastaiseen taisteluun. Uskon, että edellisissä luvuissa sanottu riittää osoittamaan, mitä tarkoitan.

Elämänenergian rinnalla vaikuttaa myös toinen voima: *tahdonvoima*. Luonto on olemassa luonnostaan, aivan kuten ihmisetkin ovat olemassa elollisina luontokappaleina. Ne kaikki ovat olemassa elämänenergian ilmaisuina. Sen sijaan kulttuuriobjektien olemassaolo on ilmaus tahdonvoiman vaikutuksesta. Tahto on ominainen vain ihmisille. Elämänenergia sinänsä ei saa aikaan mitään, ellei sitä *kohdisteta* johonkin. Tunnetuin filosofi, joka korosti tahdonvoiman merkitystä, oli Arthur Schopenhauer (1788–1860). Hänen näkemyksensä mukaan koko maailma on tahdon ja mielteen ilmausta, mitä hän korosti teoksessaan ”Maailma tahtona ja mielteenä” (*Die Welt als Wille und Vorstellung*).[345]

Elämänenergia on yksinään kuin hehkulamppu, joka säteilee valoa ympärilleen mutta ei saa aikaan mitään. Sen sijaan tahdonvoima on kuin lasersäde, joka kokoaa valoenergian yhteen aaltoon. Sillä voidaan leikata kiveä, lasia ja jopa terästä. Tahdonvoima onkin kohdistettua elämänenergiaa. Useimmat ihmiset kokevat suunnattomia vaikeuksia kohdentaa energiaansa niin, että he voisivat sen kautta toteuttaa omaa tahtoaan. He eivät saa kerätyksi valonsäteitään yhteen kimppuun. Silti kaikki, mitä maailmassa on, kuten tämä tuoli, pöytä, rakennus, sulkakynä, jolla kirjoitan, ja koko kaupunginosa sekä valtio ovat olemassa vain ja ainoastaan ihmisten tahdonmuodostuksen tuloksena. Minkälainen maailma olisikaan, jos kaikki ihmiset toteuttaisivat omaa tahtoaan?

Lopulta vain pieni osa ihmisistä on saanut tahtonsa toteutettua. Heidän elämänenergiansa ei ole säteillyt turhaan. Heitä on kuitenkin joukossamme ani harva. Omasta mielestäni tahtoaan toteuttavia ihmisiä voisi olla enemmänkin. Kaikessa ihmisten toiminnassa on kysymys elämänenergian kohdistamisesta ja tahdonvoiman käyttämisestä. Jopa yksilön ulkonäkö ja ulkomuoto seuraavat hänen valinnoistaan ja tahdonvoimasta. Voimme tahdonvoiman avulla määrätä, miltä näytämme: kuinka laihalta tai lihavalta, esimerkiksi. Syöminen ja syömästä pidättäytyminen sekä liikkuminen eivät vaadi mitään muuta kuin tahdonvoiman toteuttamista eli elämänenergian hallintaa. Ne eivät vaadi edes tahtomiselta paljon, jos opimme tekemään kaiken niin kuin buddhalainen filosofi, osana elämänkäytäntöjämme, tyhjän mielen periaatteella. Oman käsitykseni mukaan ihminen voi valita itse myös ikänsä kieltäytymällä noudattamasta yhteiskunnan opettamia vanhenemisen kaavoja, esimerkiksi valitsemalla vaatteensa ja käyttäytymistyylinsä sovinnaisia ikärajoja rikkovasti.

Voima, joka pyrkii aktiivisesti rajoittamaan tahtoamme ja tukahduttamaan elämänenergiaamme, on työelämä. Toisena harmina ovat viranomaiset, jotka oikein ammatikseen kyttäävät, että ihmiset eivät tekisi mitään luovaa vaan pysyisivät passiivisina heidän toivomallaan tavalla. Viranomaiset ovat usein myös itse oman vapautensa esteinä. Seuraavaksi katsomme, kuinka elämänenergian ja tahdonvoiman kahleista päästään eroon.

Yhteiskunta kykenee siirtämään rahaa rikkailta köyhille vain vuotavalla ämpärillä.

Arthur Okun

UUSI VAPAA TYÖYHTEISKUNTA

Työttömyys on talouden ilmiö. Niinpä työelämän ongelmia pitää alkaa korjata talouden uudelleenjärjestelyillä. Vapaaseen arvotuotantoon perustuva työyhteiskunta tarvitsee vahvan taloudellisen selkänojan, joka ohjaa sen jäseniä oma-aloitteisuuteen ja riskinottoon. Tämä selkänoja luodaan perustulojärjestelmän avulla. Perustuloa on sanottu myös kansalaispalkaksi ja negatiiviseksi tuloveroksi. Todellisuudessa kyseisillä käsitteillä on vivahde-erojen lisäksi myös todellisia eroja. 'Perustulo' kuulostaa käytännölliseltä, 'kansalaispalkka' solidaariselta ja 'negatiivinen tulovero' taloustieteelliseltä.

Kansalaispalkan käsitettä ei voida pitää kovin onnistuneena, sillä siihen liittyy virheellinen ajatus, että *kansalaisuus sinänsä* tuottaisi arvoja, joista pitää palkita. Lisäksi kyseinen subventio ei ole alun alkaenkaan tarkoitettu *palkaksi* vaan sosiaalisen tuen muodoksi, jolla haluttaisiin korvata nykyisin voimassaolevat tukijärjestelmät. Negatiivisen tuloveron käsite puolestaan viittaa pelkkään sosiaalitukien jakojärjestelmään. Sosiaalietuudet on ajateltu tällöin jaettaviksi finanssihallinnollisesti, eli valtion ja kuntien tulonhankintaan ja -jakoon liittyvien verotuksellisten toimenpiteiden kautta. Negatiivinen tulovero takaisi siis kansalaisille tietyn perustulon, jonka taso vastaisi suunnilleen nykyisen perustoimeentulon tasoa. Koska kyse on pelkästä tulonsiirrosta, se on ajateltu toteutettavaksi ilman sosiaalista kontrollia ja holhousta, joka nyt ahmaisee suuren osan sosiaalialan menoista. Negatiivisen tuloveron käsitettä voidaan pitää epäonnistuneena sikäli, että se sulkee sisäänsä sen mahdottomalta tuntuvan ajatuksen, että kyseistä etuutta maksettaisiin myös päätoimisesti työelämässä oleville henkilöille. Kun tässä kirjassa luonnostellaan perustulojärjestelmää, sillä *ei* tarkoiteta etuutta, jota maksettaisiin myös vakituisesti työssä käyville ihmisille. Kriteerinä kansalaispalkan saamiselle on se, saako ihminen täysimääräistä ja toimeentuloon riittävää kuukausituloa vai ei, eli hänen työelämään liittyvä asemansa. Omalla perustulomallillani pyrin yhtenäistämään nykyiset taloudellisten sosiaalitukien muodot.

Perustulon käsite kertoo parhaiten, mistä on kysymys: kyse on tasasuuruisena kaikille työelämän ulkopuolella oleville jaettavasta tuesta. Se korvaisi opintotuen, työttömyysetuudet, asumistuen, lapsilisät ja kansaneläkkeet. Se takaisi ihmisille riittävän toimeentulon kaikissa elämän tilanteissa. Siksi käytän tässä kirjassa mieluiten juuri perustulon käsitettä.

Miksi perustulo?

Näkemykset, joiden mukaan perustulojärjestelmä tulee yhteiskunnalle kalliiksi, ovat perustuneet perustuloajatuksen väärinymmärtämiseen. Todellisuudessa perustulojärjestelmä voi tulla yhteiskunnalle jopa halvemmaksi kuin nykyinen sosiaalitukien hierarkia, jossa työttömät, opiskelijat ja eläkeläiset ovat keskenään eriarvoisia. Perustulojärjestelmän takaama säästö syntyy muun muassa kalliin byrokratian vähentämisestä. Opintotuen ja muiden tätä nykyä liian alhaisten tukimuotojen rahoittaminen puolestaan tapahtuu sosiaalialan budjettien sisäisinä tulonsiirtoina niin, että paljon saavilta leikataan heikommin tuloa saavien hyväksi. Opintotuen, kansaneläkkeen ja työmarkkinatuen perusosan synnyttämiä tulovajeita ei enää täytetä toimeentulotuella tai muilla tukimuodoilla vaan siirtämällä varoja *suoraan* alimmin rahoitettujen tukimuotojen hyväksi.

Käytännössä tämä merkitsee alimpien etuuksien korottamista sekä korkeiden työttömyyspäivärahojen ja eläkkeiden leikkaamista, sosiaalialan virkojen vähentämistä ja siirtymistä yksiportaiseen sosiaalitukijärjestelmään, jossa jokainen työelämän ulkopuolella oleva ihminen saa käteensä saman, elämiseen juuri ja juuri riittävän määrän rahaa. Sen lisäksi hän saa pitää itse jokaisen *sivutoimisesti* tai *osa-aikatyöllä* ansaitsemansa lantin maksettuaan siitä asianmukaisen tuloveron. Perusturvan määrä ei siis tässä tapauksessa laske, mutta kansalaiselle tulee kannattavaksi työskennellä myös osa-aikaisesti, kun saatu tulo ei alenna hänen sosiaalietuutensa määrää. Saatuaan *päätoimisen*, *toimeentuloon riittävän* työn tai tulotason, oikeus perustuloon katkeaa kokonaan.

Lisäksi perustulojärjestelmä *ei* ole omaisuusvähenteinen. Nykyinen järjestelmä velvoittaa ihmistä syömään koko omaisuutensa, ennen kuin hän voi saada toimeentulotukea. Pätkätöissä tai osa-aikatöissä olevan henkilön ei nykyisin kannata hankkia käytännöllisesti katsoen mitään varallisuutta, sillä omaisuus estää hänen toimeentulotuen saantinsa työttömyysaikoina. Näin ollen työelämään osallistuminen ei edistä hänen elämäänsä eikä kohenna hänen olojaan. Nykyinen toimeentulotukijärjestelmä palkitsee köyhänä pysymisestä ja ohjaa siihen sekä pysyttää siten ihmisten kurjuutta.

Perustulomallissa jokainen ihminen on oikeutettu perustuloon riippumatta siitä, onko hänellä omaisuutta vai ei. Tämä kannustaa ihmisiä hankkimaan varallisuutta ja tekemään mahdollisimman paljon myös osa-aika- ja tilapäistyötä. Näin ollen opiskelijat, eläkeläiset ja työttömät voivat osallistua yhteiskunnalliseen arvotuotantoon *myös* työelämän kautta sen lisäksi, että he tuottavat yhteiskuntaan muita arvoja. Perustulojärjestelmä vastaa myönteisesti ja oikeudenmukaisesti työelämän toivomiin joustoihin. Seuraavassa tarkastellaan perustulojärjestelmän piirteitä tarkemmin.

Perustulojärjestelmän historiaa

Ajatus perustulosta tuli ensi kertaa esille viime vuosisadan alussa. Teollinen yhteiskunta oli onnistunut leipomaan kansantalouksiin niin paljon varallisuutta ja aineellista hyvää, että työ oli tullut osittain tarpeettomaksi, ja alettiin puhua kansallisen varallisuuden oikeudenmukaisesta jakamisesta. Perustulon juuret ulottuvat 1930-luvun Yhdysvaltoihin, jossa taloustieteilijät pohtivat taloussuunnittelun periaatteita. Kansallisvarallisuuden käsite ja ajatus työn hedelmien yhteisestä jakamisesta ovat lähtöisin brittiläiseltä majurilta, Clifford Hugh Douglasilta, jonka mukaan kansantulosta saatu hyöty pitäisi jakaa kansalaisten kesken tasan samaan tapaan kuin yrityksetkin jakavat osakkailleen osinkoa.[346] Kansantalous nähtiin eräänlaisena osakeyhtiönä ja kansalainen sen osakkaana. Arvot, ovatpa ne sitten henkisiä tai materiaalisia, ovat kaikkien ihmisten yhteisin ponnistuksin tuottamia. Talousjärjestelmä itse on niin monimutkainen syy–seuraus-ketju, että ansioita tulosten saavuttamisesta on vaikea paikantaa keneenkään tiettyyn henkilöön tai tahoon. Näin ollen jokaiselle kansalaiselle kuuluisi oikeudenmukainen osa tuotetusta perusvarallisuudesta. Tätä osuutta Douglas kutsui nimellä *social credit* (”sosiaalinen osinko”).[347] Ajatuksen ympärille organisoitui *Social Credit* -liike, joka sai kannatusta muun muassa Kanadassa. Käytännössä ideaa ei koskaan sovellettu muualla kuin Alaskassa, jossa osavaltio on jakanut kansalaisille osinkoa maan öljytuloista.

Sosiaalisen osingon periaate jäi lopulta keynesiläisyyden jalkoihin. Ajatuksen hautautumiseen vaikutti toisaalta se, ettei sitä mielletty sosiaaliturvan vaihtoehdoksi tai korvaajaksi. Nykyisenkaltaista sosiaaliturvajärjestelmää ei tuolloin vielä ollut. Kyse oli enemmänkin hyväntekeväisyyttä täydentävästä järjestelmästä, jonka tehtävä oli jaella talouskehityksen hedelmiä kansalaisten käteen. Sosiaalinen hyvinvointi haluttiin tuolloin perustaa mieluummin taloudellisten ratkaisujen kuin sosiaalipoliittisten toimenpiteiden varaan. Ajateltiin muun muassa, että työllisyyttä voitaisiin parhaiten hoitaa veropolitiikan keinoin ja rahan ulkoista arvoa säätelemällä. John Maynard Keynes tulikin teorioineen 1930-luvun suuren laman avuksi. Hänen ideansa oli klassiseen liberaaliin talousteoriaan verrattuna kumouksellinen. Sen mukaan katsottiin, että kansantaloudessa vallitseva kokonaiskysyntä määrää työllisyyden tason. Jos investointiaste on työllisyyden kannalta riittämätön, sitä voidaan elvyttää lisäämällä markkinoilla olevan rahan määrää. Noususuhdanteen aikana talouden ylikuumenemista voidaan hillitä korottamalla veroja, kun taas laskusuhdanteen aikana verotuksen keventäminen tuo ostovoimaa kotimarkkinoille, mikä johtaa kysynnän kasvuun. Markkinoilla olevan rahan määrä vaikuttaa suoraan korkotasoon ja inflaatioon. Ei olekaan mikään vitsi, että tunnetuimpia ”keynesiläisiä” oli Adolf Hitler, joka antoi

inflaation hoitaa työttömyyden.

Keynesiläisen teorian soveltaminen keskittyi aina 1950-luvulle asti finanssipolitiikkaan, kun taas 1960-luvulla päähuomio alkoi kiinnittyä rahan ulkoisen arvon säätelyyn. Laajenevassa maailmantaloudessa ja vaihdon kasvaessa tämä oli ymmärrettävää. Rahapolitiikan keinoja olivat devalvaatio ja revalvaatio. Ajatuksena oli, että kun julkinen valta pystyy säätelemään valuutan hintaa, se voi tasata suhdannevaihteluita, vaikuttaa vientikysyntään ja säädellä sitä kautta työllisyystilannetta. Esimerkiksi lama-aikana rahan arvoa voidaan alentaa suhteessa keskeisten vientimaiden valuuttoihin ja halventaa siten vientituotteiden hintaa. Näin kysynnän voidaan toivoa kasvavan ja työllisyyden kohenevan. Myös inflaatiota saatettiin pitää tähän malliin kuuluvana ja jopa toivottuna asiaintilana. Luohan se talouteen dynaamisia jännitteitä ja ohjaa investoimaan liikevoittoja työllisyyttä lisääviin hankkeisiin pelkän pankeissa makuuttamisen sijasta. Keynesiläinen talousteoria osoittautuikin niin nokkelaksi, että puheet kansallisvarallisuuden sosiaalisesta jakamisesta ohjautuivat nopeasti puheisiin siitä, kuinka kansantalousteorioilla voidaan tehdä työvoimapolitiikkaa, sosiaalipolitiikkaa, aluepolitiikkaa ja jopa koulutus- ja kulttuuripolitiikkaa.

Keynesiläinen ajattelu sopii mahdollisimman huonosti Euroopan unioniin kuuluvien maiden talouspolitiikkaan ja yhteisvaluutan aikaan. Toisaalta sen selitysvoima ja asema saattaa jopa korostua, kun tarkastellaan eräiden suurten kansantalouksien, kuten Yhdysvaltain, Japanin, EU:n ja Kiinan keskinäisiä suhteita sekä niiden tapoja hoitaa talouttaan rahan arvoa säätelemällä. Esimerkiksi vuonna 2014 yhdellä eurolla voi ostaa noin 1,4 USA:n dollaria, sillä Yhdysvaltain valuuttaa yritettiin pitää alhaisella tasolla talouden elvyttämiseksi.[348] Toisaalta Yhdysvallat syytti samanaikaisesti Kiinaa valuuttansa lepuuttamisesta sen todellista arvoa noin 25 prosenttia alhaisemmalla tasolla ja uhkasi kansantasavaltaa kauppasaarrolla. Kiinteiden valuuttakurssien Euroopassa tällaisia ongelmia tai mahdollisuuksia ei ole EU-maiden välillä. Talouselämän vauhdissa pito pelkän inflaation, devalvaation ja revalvaation keinoin olikin eräänlaista rahan lapioimista uuniin, minkä tuloksena keynesiläistä ajattelua on moitittu läntisessä Euroopassa pelkäksi kuplaksi.

Euroopan unionin sisällä eletään nyt *monetaristista* aikaa. Monetarismille on tyypillinen käsitys, että rahan määrän kansantaloudessa pitää kasvaa hillitysti, vakaasti ja tasaisesti, jolloin inflaatio pysyy kurissa. Inflaation torjunta tapahtuu tällöin työllisyyden kustannuksella. Sosiaalipolitiikkaa ei voida tehdä enää talouspolitiikan keinoin. Kun rahan arvo on vakio, kysyntää ei voida säädellä eikä työllisyyteen vaikuttaa poliittisilla valinnoilla. Sanotaan, että talous ohjaa politiikkaa eivätkä poliittiset valinnat taloutta. Raha on entistä kovempaa.

Monetaristinen ajattelu nojaa koviin faktoihin enemmän kuin keynesiläisyys, jonka taustalla on nähty eräänlaista taloudellista keinottelua.

Monetarismin vallitessa rahan arvo on ja pysyy. Työtä on jos on. Kysyntää on aina vain sen verran kuin todellista ostovoimaa riittää, eikä taloutta katsota voitavan ruokkia rahapoliittisilla tempuilla. Nykyinen uusklassinen talouden makroteoria nojaa oletukseen, että yhteiskunnan markkinamekanismi on kunnossa ja että taloudenpitäjät toimivat rationaalisesti eli omaa etuaan ajatellen. Esko Aho, Iiro Viinanen ja Sauli Niinistö olivat monetaristisen politiikan mukaisia taloudenpitäjiä. He toivatkin uutta kurinalaisuutta talouden suunnitteluun. Sen sijaan keynesiläisellä finanssi- ja rahapolitiikalla tunnustettiin olevan vain lyhytaikaisia vaikutuksia. Monetaristisen ajattelun mukaan valtiontalouden on oltava tasapainossa, eikä työllisyyttä voida loputtomasti hoitaa budjettien tuloalijäämää kasvattamalla.

Monetaristien vastuu

Edellä selitetty muutos taloudenpidon peruspilareissa on asettanut sosiaaliturvan kysymykset uuteen valoon. Kun työttömyyden katsotaan kuuluvan talousjärjestelmään, myös sosiaaliturvan määrä, ominaislaatu ja myöntäminen olisi vakioitava ja tehtävä itsestäänselvyydeksi. Juuri tämä on tehnyt puheet kansalaispalkasta ja perustulosta jälleen ajankohtaisiksi. Sen sijaan toisen maailmansodan jälkeisinä vuosina sosiaaliturvajärjestelmä oli ehditty jo rakentaa vastaamaan sitä taloudellista kirjavuutta, jonka keskellä kansantaloudet tekivät sosiaalipolitiikkaa rahapoliittisilla välineillä. Sosiaaliturvateorioiden keskeiseksi kehittäjäksi oli noussut William Beveridge, jonka teorioiden pohjalta myös Suomen sosiaaliturvajärjestelmä rakennettiin syy- ja ansioperustalle.[349] Tulopoliittisten kokonaisratkaisujen, kansaneläkejärjestelmän, opintotukijärjestelmän ja punamultahallitusten myötä maahamme kudottiin 1960- ja 1970-luvuilla sosiaaliturvan verkko, joka on voimassa vieläkin. Keskeisen kunnian tämän järjestelmän luomisesta kantavat sosiaalidemokraatit, joiden sovittelevuus teki mahdolliseksi oikeistolaisen työnantajapuolen ja vasemmistolaisen ay-liikkeen etujen yhtäaikaisen huomioonottamisen kansantalouden hyväksi.

Tämän syntyhistorian valossa lienee ymmärrettävää, miksi nykyjärjestelmän kriitikot ja perustulojärjestelmän puolestapuhujat eivät ole olleet ensisijaisesti sosiaalidemokraatteja. Perustulojärjestelmää tukevat äänenpainot onkin esitetty kenties hieman yllättävästi ”kovana” pidetyn monetaristisen ajattelun suunnalta. Perustulojärjestelmän historian tuntien tämä on kuitenkin hyvin johdonmukaista. Se osoittaa myös monetaristien ottavan vastuuta teorioidensa toimeenpanosta: jos talous ei jousta, sosiaaliturvarakenteen on oltava sellainen, että se pitää jäsenensä hengissä ja hyvinvoivina kaikissa tilanteissa. Niinpä perustulojärjestelmän ideologinen kädenvääntö on käyty liberalistisen sosiaalipolitiikan ja

konservatiivisen sosiaalidemokratian välillä. Perustulojärjestelmän puolesta on puhuttu niin uudistusmielisen oikeiston kuin äärivasemmistonkin tahoilla. Poliittiselle keskustalle samoin kuin pienyrittäjistä koostuvalle oikeistolle perustulo on ollut helppo pala nieltäväksi, sillä heidän edustamillaan ryhmillä ei ole ollut juuri mitään menetettävää. Pienyrittäjätulo on saattanut olla vähäistä, eivätkä maanviljelijöiden eläke-edut ole olleet palkkatyöläisten tasolla. Muutoshalukkuutta on esiintynyt 1980-luvulta alkaen poliittisen kentän kaikilla puolilla.

Friedmanin malli

Perustulojärjestelmän keskeisimpänä teoreetikkona on tunnettu uusliberaali monetaristitaloustieteilijä Milton Friedman (1912–2006). Juuri häneltä on peräisin negatiivisen tuloveron käsite. Teoksessaan *Vapaus valita* (*Free to Choice,* 1980) Friedman luonnosteli mallin, jonka mukaan tietyn tulotason alle jäävät saavat palkkansa lisäksi hyvityksenä tulon, joka on yhtä kuin minimitulotaso miinus tulot kertaa veroprosentti.[350]

Jos minimitulotasoksi määritellään esimerkiksi 800 euroa kuussa ja veroprosentti on 30, niin 400 euroa ansaitseva saisi yhteiskunnalta 400 + ((800 – 400) x 0,30) eli 520 euroa, jolloin kokonaistuloksi muodostuisi 400 + 520 eli 920 euroa. Hyvityksen suuruisen summan työtön tulisi maksamaan yhteiskunnalle myös ollessaan joutilaana. Friedmanin ideana oli synnyttää voimakas kannuste työntekoon ja vähentää sosiaaliturvaan liittyvää byrokratiaa. Hän esitti mallinsa muiden tukimuotojen *korvaajaksi* ja tähdensi, että *sen kannustavuus toimii vain, jos perustulojärjestelmä korvaa kokonaan muiden tukimuotojen tilkkutäkin*.

Koska hankkeen esittäjä oli arvostettu taloustieteen professori, joka myös palkittiin Nobelilla vuonna 1976, hänen ehdotukseensa suhtauduttiin asianmukaisen vakavasti. Muiden muassa presidentit Richard Nixon, Gerald Ford ja Jimmy Carter harkitsivat sen kokeilemista. Poliittiset paineet vesittivät kuitenkin aloitteen niin, että siitä olisi parhaimmillaankin tullut pelkkä vallitsevan järjestelmän täydennys ja sellaisena pelkkä kustannuslisä muutenkin tehottomaan sosiaalihallintoon. Niinpä Friedman puhui kongressille Nixonin komitean sorvaamaa mallia vastaan jo vuonna 1969.

Friedmanin osoittamat vaarat ovat näkyvissä myös nykyajan perustulopohdinnoissa. Perustuloa on yleensä esitetty niin pieneksi, että se johtaisi joko koulutusta vastaamattomaan pakkotyöhön tai vaatisi tuekseen toimeentulotukea. Tällöin se ei korvaisi muita järjestelmiä eikä johtaisi säästöihin. Eläkejärjestelmä on jätetty koskemattomaksi, eikä ansiosidonnaiseen työttömyysturvaan ole puututtu. Myöskään opiskelijan asemaa ei ole korjattu. Lisäksi perustuloa on pidetty myös päätoimisessa työssä käyvän oikeutena. Tällaiset mallit eivät voi toimia. Esimerkkinä

toimimattomasta perustulomallista on Vihreän liiton poliitikkona tunnetun Osmo Soininvaaran malli, jossa hyvää on ainoastaan sen suunta: kohti perustulon takaavaa järjestelmää.

Soininvaaran malli

Paavo Lipposen toisen hallituksen peruspalveluministerinä toiminut Osmo Soininvaara on entiseltä puoluekannaltaan liberaali, ja hän tunnustautuukin friedmanilaisen perinteen jatkajaksi. Teoksessaan *Hyvinvointivaltion eloonjäämisoppi* (1994) hän laski perustulojärjestelmän kokonaishinnaksi noin 12,5 miljardia euroa vuodessa.[351] Suomen valtion vuotuinen budjetti on noin 80 miljardia euroa. Yksin asuvan perustulo olisi ollut Soininvaaran mallissa vain noin 300 euroa kuukaudessa eikä yhteiskunnan tulojakauma olisi olennaisesti muuttunut. Asiaa ei parantaisi, vaikka perustulon taso olisi 440 euroa, jonka vihreät lupasivat perustuloksi vuoden 2007 eduskuntavaalikampanjassaan.[352] Vuorineuvokset ja varakkaat kotirouvat olisivat myös oikeutettuja perustuloon samoin kuin kaikki päätoimisesti kokopäivätyössä käyvät. Vaikka he olisivat järjestelmän nettomaksajia, haittana on, että tappiolle jääviä kotitalouksia olisi ollut enemmän kuin muutoksessa voittavia. Kannatettavaa Soininvaaran mallissa on enemmänkin sen tavoite kuin keinot. Vaikka Soininvaaran malli on jo lähes kolmen vuosikymmenen ikäinen, hän on asettunut puolustamaan sen periaatteita myöhemminkin, esimerkiksi vuoden 1998 perusturvakeskustelussa, jossa hän maalaili tavoitteitaan näin:

> Koska perustulo ei jaa rahaa sen enempää, se ei myöskään tule kalliimmaksi. Koska perustulo kannustaa ja vähän pakottaakin omiin ansiotuloihin, se tulee luultavasti selvästi nykyjärjestelmää halvemmaksi, koska sen hyöty jakautuu yhteiskunnan ja yksilön kesken tasan.[353]

Vaikka Soinivaaran malli voisi tulla näennäisestä kalleudestaan huolimatta julkiselle taloudelle halvemmaksi kuin nykyinen järjestelmä, se rikkoisi kuitenkin monia perustulojärjestelmän kulmakiviä, jotka ovat järjestelmän käytäntöön soveltamisen ehtoja. Pahinta on perustulon riittämättömyys niille, jotka ovat kokonaan työttömiä. Puhe kannustavuudesta muuttuu helposti entistä pahemmaksi kyykyttämiseksi. Muutama sata euroa kuukaudessa ei riitä asumiskuluihin eikä perustoimeentuloon liittyviin menoihin, vaan ihminen joutuisi edelleen kääntymään Kelan tai sosiaalitoimiston puoleen. Myös korkeasti koulutettu, joka ei saa *kokopäiväistä* työtä, joutuisi tekemään *mitä tahansa* osa-aikatyötä elättääkseen itsensä. Soininvaara kutsuukin sosiaaliturvajärjestelmän kannustinloukuissa eläviä työttömiä pilkallisesti ”urbaaneiksi oveliksi” haluten koh-

distaa kritiikkinsä juuri heihin.[354] Hän siis näyttää pitävän esimerkiksi akateemisia työttömiä pelkkinä keinottelijoina ja katsoo, että heidän pitäisi hankkia elantonsa samalla tavoin kuin kouluttamattomien työttömien: esimerkiksi dyykkaamalla. Viimeinen naula Soininvaaran järjestelmän arkkuun on se, että hän ehdottaa toimeentulotuen muutamista normiperustaisesta harkinnanvaraiseksi. Sosiaaliviranomaisilla olisi siis oikeus harkita tapauskohtaisesti, annetaanko työttömälle toimeentulotukea vai ei, eikä järjestelmä täyttäisi toimeentulovajetta automaattisesti. Tämä saattaisi ihmiset pahasti eriarvoiseen asemaan. Tukea voisi saada siis vain täysi pultsari, minkä tuloksena kaikki rationaaliset ihmiset ryhtyisivät tietenkin mahdollisimman nopeasti pultsareiksi.

Soininvaaran esittämää mallia rasittaa lisäksi se, että hänen mukaansa myös omistusasumisesta seuraava taloudellinen hyöty pitäisi saattaa verolliseksi. Ja tätä ”suomalaiset vastustavat raivoisasti”, tunnustaa kirjoittaja.[355] Juuri tässä mielipiteessä Soininvaara ja suomalaiset löytävät toisensa – ja ovat molemmat oikeassa, tosin täysin erimielisinä. Asuntopolitiikkaa pitäisikin parantaa lähinnä vuokrien hintaa sääntelemällä. Se johtaisi myös omistusasuntojen hintojen laskuun ja saatavuuden paranemiseen. Nykyisin omistusasuminen on tärkeimpiä työelämään osallistumisen kannustimia, ja siksi sitä ei tule vaikeuttaa. Lisäksi omistusasuminen tukee asuntokannan säilymistä hyväkuntoisena, sillä omistusasuminen luo asukkaille riittävän motiivin huolehtia asunnostaan ja elinympäristöstään.

Myös Soininvaaran ehdottama siirtyminen perhekohtaiseen verotukseen[356] perustulouudistuksen yhteydessä ansaitsee kritiikkiä. Se kohtelisi yksin asuvia entistäkin rajummin, kun taas perheet maksaisivat veroja nykyistä vähemmän. Kun perustulojärjestelmä on ajateltu toteutettavaksi verohallinnollisin keinoin, olisi syytä soveltaa ensisijaisesti muita keinoja kuin asumisen verottamista, perustulon suuntaamista kaikille tai siirtymistä postiluukkukohtaiseen verotukseen. Kukaan tuskin osaa ennustaa, minkälaiseen asuntosirkukseen kotitalouskohtaiseen veroprosenttiin siirtyminen johtaisi, kun ihmiset pyrkisivät suunnittelemaan verotustaan vähemmäksi muuttourakoilla.

Kannatettavaa Soininvaaran mallissa on vain toteutuksen suuntaviiva. Hän asettuu mieluummin perustulon kuin negatiivisen tuloveron kannalle. Negatiiviseen tuloverojärjestelmään perustuvan mallin mukaan tietyn tulotason alittava henkilö saisi tililleen kuukausittain tietyn summan. Se olisi ”ennakkoa” negatiivisesta verosta. Ylärajan ylittävästä tulosta puolestaan maksettaisiin tuloveroa, kuten ennenkin. Jokaiselle ansiotuloja saavalle määrättäisiin henkilökohtainen ennakonpidätysprosentti. Lopullisessa verotuksessa maksettaisiin lisäveroa tai palautettaisiin liikaa maksettua. Ongelmana tässä mallissa on lähinnä se, että rahaa siirtyisi suuria summia edestakaisin. Soininvaara päätyy kannattamaan sellaista perustulojärjestelmää, jossa tukea maksettaisiin siten, että yhden aikui-

sen kotitalous saisi sitä noin 300 euroa (1 700 markkaa) kuukaudessa ja kahden aikuisen talous yhteensä noin 490 euroa (2 900 markkaa) kuukaudessa. Kotona asuville täysi-ikäisille maksettaisiin 200 euroa (1 200 markkaa) kuukaudessa, ja lapsilisät jätettäisiin ennalleen. Mutta tulovero olisi peräti 53 prosenttia kaikista ansioista![357]

Käsitykseni mukaan kyseinen malli ei muuttaisi sen enempää työttömän kuin palkansaajankaan asemaa parempaan suuntaan. Siitä voisi olla hyötyä vain Soininvaaran itsensäkin mainitsemalle vuorineuvokselle, joka alkaisi saada perustuloa mutta jonka veroprosentti ei enää nousisi.[358] Mallin perusongelma on, että siinä sitoudutaan niin sanottuun osittaiseen (*partial*) perustuloon, joka kattaa vain osan kansalaisen tarvitsemasta perustoimeentulosta. Toisaalta järjestelmässä pyritään kaikenkattavuuteen niin, että perustuloa saisi jokainen ihminen. Nähdäkseni kumpikaan mainituista lähtökohdista ei ole kannatettava. Perustulon piiristä tulisi sulkea pois kaikki ne, joilla on jo perustoimeentulotason ylittävä toimeentulo ansiotulon tai pääomatulon muodossa. Näin perustoimeentulon saaminen sidottaisiin edelleen ihmisen sosiaaliseen statukseen. Työttömien, opiskelijoiden, sairaiden, eläkeläisten ja muiden työelämän ulkopuolella olevien ihmisten tapauksessa perustulon tulisi yksin riittää selviytymiseen. Sen päälle ei siis pitäisi tarvita työttömyysetuuksia, asumistukea, toimeentulotukea eikä eläkkeitä. Tällaista perustuloa kutsutaan kansainvälisen käytännön mukaan täydeksi (*full*) perustuloksi. Tässä tapauksessa myös sosiaaliturvan universaalius- ja kattavuusperiaate säilyisivät, ja voitaisiin paremmin päästä vastikkeellisuusperiaatteen toteuttamiseen, kun ihmisten tulisi kannattavaksi työskennellä, opiskella tai muutoin osallistua arvotuotantoon sosiaalietuuksien vastineeksi tai niiden tuella.

Joka ei ole meitä vastaan, on meidän puolellamme.

Janos Kádár

UUDEN PERUSTULOJÄRJESTELMÄN POLIITTINEN TAUSTA

Omalla perustulomallillani on kaksi olennaista piirrettä. Ensinnäkin ehdottamani perustulomalli on *perusturvamalli*. Sen tulee taata riittävä eli täysi toimeentulo niille, jotka ovat kokonaan tai osittain työelämän ulkopuolella. Toiseksi, se ei ole ensisijaisesti työhön patisteleva vaan *työstä vapauttava* malli. Työstä vapautumista ei tulekaan nähdä kielteisenä tai yhteiskunnan moraalia rappeuttavana ilmiönä, vaan luonnollisena seurauksena automaatiosta ja työvoiman tarpeen vähenemisestä. Näiden keskeisten ominaisuuksien lisäksi ehdottamaani perustulojärjestelmään sisältyvät edellä luettelemani piirteet, joiden mukaisesti se *korvaa kokonaan* asumistuki-, opintotuki-, sairauspäiväraha- ja eläkejärjestelmän ja tekee syyperustaisen sosiaaliturvan tarpeettomaksi.

Nykyisessä poliittisessa kentässä on esiintynyt halua muuttaa työmarkkinatuen ja työttömyyspäivärahojen maksaminen vastikkeelliseksi. Esitys sisältyi myös Matti Vanhasen ensimmäisen hallituksen ohjelmaan.[359] Sen sijaan julkinen sana ja työhallinnon asiantuntijat ovat ottaneet esityksen tyrmistyneinä vastaan. Esimerkiksi filosofi Heikki Mäki-Kulmala on pitänyt työministeriölle laatimassaan tutkimuksessa sellaista työttömyysturvajärjestelmää huonona, joka ehdottomasti ja ihmisiltä itseltään kysymättä edellyttää yhteiskunnallisia vastikesuorituksia.[360] Käytännössä se merkitsisi myös siirtymistä sosiaaliturvan tarveharkintaisuuteen. Hänen argumentaationsa voi kiteyttää neljään kohtaan.

Ensinnäkin, nykyisessä työttömyysturvamallissa työttömän voidaan katsoa jo maksaneen osan vastikkeesta etukäteen työttömyysturvamaksuina ja veroina. Hän vain ikään kuin nauttii yhteiskunnalliseen pankkiin säästämäänsä rahaa. Näin ollen myös nykyistä työttömyysturvaa voidaan pitää alkuperäisesti ”vastikkeellisena”, kun työvastike on jo tehty. Toiseksi, vaikka työtön olisikin etuuksien nettosaaja, nykyinen järjestelmä on vastikesuorituksia vaativaa järjestelmää oikeudenmukaisempi. Vastikkeiden edellyttäminen johtaisi nopeasti kansalaisten eriarvoistumiseen. Esimerkiksi moni nuori maisteri saattaisi hyvinkin olla valmis työskentelemään vaikkapa opettajana työttömyyskorvauksen turvin, mutta miten kauan yhteiskunnan ja hänen oma oikeustajunsa kestäisivät sitä, että vakituisessa virassa toimiva saa samasta työstä yli kaksinkertaisen taloudellisen korvauksen? Kolmanneksi, työttömyysturvan muuttaminen vastikkeelliseksi ohjaisi mitä ilmeisimmin järjestelmän väärinkäyttöön. Esimerkiksi julkisen sektorin palveluja supistettaessa voitaisiin kohdata sellainenkin tilanne, jossa pari kirjastovirkailijaa sanottaisiin toimestaan säästösyistä irti. Päädyttyään työttömyyskorvaukselle heidät ohjattaisiin sitten takaisin entiseen työpaikkaansa täyttämään ”säästösyistä syntynyttä henkilökuntavajausta”, tällä kertaa vain paljon pienemmällä rahallisella korvauksella, jonka maksaja on työttömyyskassa. Neljänneksi, kuvatunlainen ”lapiolinja”, jossa ihmisillä teetettäisiin lähinnä julkisen sektorin urakkaluonteisia hätä-, avustus-, ja talkootöitä, kuten kanavia, sosiaalipalvelutyötä, moottoriteitä tai muita urakoita, ei kuulu oikeusvaltion tunnuspiirteisiin vaan lähinnä sotia ja luonnonkatastrofeja seuranneisiin poikkeusoloihin: onnettomuuksien jälkiraivaukseen ja savotoille.

Työttömyysturvan vastikkeellistamisen myötä todelliseen palkkatyöhön integroituminen tehtäisiin entistä vaikeammaksi, ja samalla nostettaisiin työllistymisen kynnystä, kun työnantajat voisivat teettää työtä pelkällä työttömyyskorvauksella. Nyt pitäisikin menetellä päinvastoin ja muuttaa yhteiskunnassamme vallitseva vapaaehtoinen ja näennäiseen joutilaisuuteen perustuva toiminta taloudellisesti palkituksi saattamalla se perustulon kaltaisen rahavastikkeen piiriin. Perustulojärjestelmässä esimerkiksi lasten kotihoito, opiskeleminen ja taiteiden harjoittaminen

tunnustettaisiin siis ”työksi”, josta yhteiskunta palkitsisi. Kyse olisi työttömänä, opiskelijana tai eläkeläisenä omaehtoisesti tapahtuvan arvotuotannon muuttamisesta kannattavaksi palkitsemalla siitä toimeentulon mahdollistavalla tavalla. Siksi ydinteesini on: Työttömyys tuottamaan!

Puolueiden kannat Suomessa nykyisin

Suomen Keskusta on asettanut perusetuudet, kuten työmarkkinatuen ja kansaneläkkeen, ansioturvan edelle aina, sillä ansioturva ei ole hyödyttänyt puolueen pääkannattajakuntaa eli viljelijäväestöä paljonkaan. Niinpä perustulojärjestelmän luulisi kiinnostavan keskustan kannattajakuntaa, sillä se mahdollistaisi toimeentulon myös haja-asutusalueilla, joilla työllisyystilanne on huono ja tulonsaanti kausiluontoista. Näin voi olla esimerkiksi kalastajan ammatissa. Perustulon myötä matalatuottoisten elämäntapa-ammattien harjoittaminen tulisi kannattavammaksi ja mahdolliseksi myös suurissa asutuskeskuksissa.

Perustulon puolestapuhujien aktiivisimpaan joukkoon kuului jo 1980-luvulla Kokoomuksen Opiskelijaliitto Tuhatkunta. Perustuloa pohdittiin puoluetoiminnan piirissä ensimmäisenä juuri kykypuolueen nuorisosiivessä. Poliittinen oikeisto on kannattanut perustuloa lähinnä siksi, että se muodostaa paremman vaihtoehdon sosiaaliturvajärjestelmän holhoavuudelle. Omat ajatukseni perustulojärjestelmästä alkoivat muotoutua opiskellessani filosofiaa Tampereen yliopiston taloudellis-hallinnollisessa tiedekunnassa 1980-luvun lopulla ja 1990-luvun alussa. Filosofien piirissä vaikutti tuolloin tamperelainen diplomi-insinööri Juha Kostiainen, josta tuli sittemmin hallintotieteiden tohtori, Tampereen kaupungin elinkeinoasiamies, kaupunginvaltuutettu ja eduskuntavaaliehdokas. Myös hän asettui kannattamaan alun perin perustulojärjestelmää, jota hän ehdotti sosiaaliturvajärjestelmämme perustaksi yhdessä Tere Vadénin ja Pauli Välimäen kanssa kirjoittamassaan teoksessa *Viettelevä politiikka* (2003).[361] Ajatus perustulosta elää kokoomuksen liberaalin ja nuorsuomalaisen siiven taholla edelleen vahvana. Kokoomuksessa vaikuttavien konservatiivien vastustus on puolestaan perustunut lähinnä siihen vanhakantaiseen ajatukseen, että vastikkeettomia etuisuuksia pitää myöntää vain perustellusta syystä, mieluusti ei silloinkaan. Tällaiset kannanotot suhtautuvat lähes yhtä penseästi sekä syyperustaiseen sosiaaliturvaan että perustuloon. Voimakkaan asenteellisuuden vuoksi tähän kielteisyyteen ei voida suhtautua täysin vakavasti.

Uusvasemmistolaisessa sosiaalivaltion kritiikissä perustulojärjestelmää on asetuttu yleensä kannattamaan siitä huolimatta, että sen kilpailija, nykyinen sosiaaliturvajärjestelmä, on poliittisen vasemmiston oma luomus. Perustulon myönteisenä puolena nähdään palkkatyöstä vapautuminen. Katsotaan, että perustulojärjestelmän taloudellinen suoja antaisi

työntekijälle riittävän vahvan voiman työnantajan painostusta vastaan. Työpaikkakohtaisten sopimusten aikana yksilöt ovat kokeneet tällaisen tuen tärkeäksi. Toisaalta poliittisesta vasemmistosta löytyy myös perustulojärjestelmän kiivain vastustaja: ay-liike. Työttömyyspäivärahojen korvautuessa perustulolla poistuisi näet yksi peruste työntekijöiden järjestäytymiseltä, liittymiseltä ammattiliittoon ja sen työttömyyskassaan. Niinpä ay-liikkeen tapa vastustaa perustulojärjestelmää voikin kääntyä sen jäsenistöä vastaan. Järjestelmän muuttaminen on erityisen vaikeaa sen rakentajille, sosiaalidemokraateille.

Perustuloa sen eri muodoissa ajavat tällä hetkellä liberaalit, vihreät ja Vasemmistoliitto. Perussuomalaisten johto ilmoitti vastustavansa ”patjoille ruokintaa”, mutta jäsenkunnan piirissä kannatetaan perustulon niitä puolia, jotka mahdollistaisivat joustavan työelämään osallistumisen, korvaisivat huonoksi koetun nykyjärjestelmän lisäämättä kustannuksia ja tekisivät takaisinperinnöistä lopun. Perussuomalaisissa on puhuttu viime aikoina *kansalaisten yleistulosta*, jota maksettaisiin vain kansalaisille.

Myös kristilliset ja RKP ovat kannattaneet vahvaa perusturvaa. Vastassa ovat perinteinen vasemmisto ja konservatiivit. Kun julkistaloudet ovat ahdingossa, on oletettavaa, että perustulojärjestelmä ei etene ainakaan valtionhoitajapuolueiden aloitteesta. Toteuttamista haittaa ennakkoluuloisuus, joka liittyy perustulojärjestelmän kustannuksiin, vaikka toisaalta koko sosiaaliturvajärjestelmän on tunnustettu kaipaavan uudistamista, ja se on havaittu omistamis-, yrittämis- ja kouluttautumisvihamieliseksi. Myönteistä asenteiden kehittymisessä on se, että uusvasemmistolaisuus ja liberaalit ovat löytäneet toisensa. Keskustassa ja vihreissä sekoittuu molempia piirteitä, ja lähiaikoina sekä kokoomuksen että sosiaalidemokraattien piirissä uudistusmieliset saattavat periä voiton perustulojärjestelmän hyväksi. Perustulo on siis yksi vedenjakaja valtion sääntelyyn uskovan konservatiivisuuden ja yksilökeskeisen liberalismin välillä. Tässä kirjassa perustulon toteuttamisen uskotaan olevan mahdollista sosiaalisen vastuun ja yksilöllisen arvotuotannon piirteitä yhdistelemällä. Seuraavaksi tarkastellaan sosiaaliryhmittäin, miksi perustulojärjestelmää tarvitaan ja miten se vaikuttaisi eri kansalaisryhmiin.

Opiskelijoiden asema

Opiskelijoiden ahdistusten aiheet ovat olleet kautta aikojen samat. Niitä leimaavat eksistentiaaliset paradoksit, jotka heijastuvat ihmisten identiteettiin: heidän tapaansa kokea oma minuutensa. *Työelämässä* opiskelijan minuus näyttäytyy kielteisenä, koska se on asetettu välineelliseen asemaan eikä välttämättä kehity. Samalla opiskelun ulkopuolinen maailma voi näyttäytyä opiskelijalle myönteisenä sikäli, että se asettuu minuuden puolelle mahdollistamalla toimeentulon työn kautta. *Opiskellessa* taas

ihmisen oma minuus näyttäytyy myönteisenä, koska ihminen voi kehittää itseään. Sen sijaan maailma ja työelämä näyttäytyvät kielteisinä, koska ne asettuvat vastustamaan ihmistä taloudellisten haasteidensa kautta. Työelämässä keskeinen vaikeus on ollut hillitä turhautumista ja pitää yllä työelämän vaatimaa kärsivällisyyttä. Opiskellessa keskeistä on ollut vastaavasti pyrkiä hallitsemaan ahdistusta, jota syntyy, kun yhteiskunta pyrkii asettamaan ihmisen opiskelu-uran ristiriitaan hänen taloudellisten tarpeidensa kanssa.

Perustulojärjestelmää ovat hartaimmin odottaneet opiskelijat ja opiskelemaan haluavat nuoret.[362] Kyseistä piirrettä on usein selitetty nuorten ihmisten halulla päästä laiskotteleman opiskeluelämän piiriin. Tällainen käsitys opiskelijoiden moraalista ja motiiveista on kuitenkin mustamaalaileva ja negatiivinen. Se perustuu oletukseen, että opiskelija on vastuuton sosiaalitukien väärinkäyttäjä. Kokemukseni yliopiston opettajana ja tutkijana puhuvat toista. Opiskelijat toivovat voivansa syventyä opintoihinsa perustulon avulla. He haluavat ottaa vastuuta itsensä kehittämisestä.

Kun opiskeleva nuori tietää, mikä on hänelle parhaaksi, miksi hänen ei annettaisi toteuttaa itseään myöntämällä hänelle tehokkaan opiskelun täydet resurssit? Perustulojärjestelmään pitäisi yhdistää myös järkevää korkeakoulupolitiikkaa. Perustulo takaisi opiskelijalle saman tulotason kuin perusturvajärjestelmä nykyään takaa työttömälle. Juuri näin yliopisto-opinnoista voitaisiin suoriutua toivotussa ajassa, viidessä vuodessa. Perustulojärjestelmän vallitessa kyseiset periaatteet voitaisiin kirjata myös ohjeellisiksi valmistumisnormeiksi, mutta järjestelmän joustavuudesta johtuen opintojen pituus voisi olla yhtä hyvin viitonen, kymppi kuin maraton.

Opiskelu*oikeuksia* ei tulisi muodollisesti rajoittaa, mutta *numerus clausuksesta* luopumista voitaisiin harkita. Tutkintojen ja tenttien hyväksymisen kriteerit pitäisi samalla *nostaa niin korkeiksi*, että massayliopiston periaatteista päästäisiin eroon. Näin turvattaisiin yhtäältä tieteen ja tutkimuksen laatu, ja toisaalta suotaisiin halukkaille mahdollisuus kokeilla siipiään myös yliopistossa. Yliopistosta voisi aina palata takaisin työelämään ja päinvastoin. Perustulo mahdollistaisi sen, että työelämässä oltuaan ja työttömäksi jouduttuaan ihminen voisi käyttää työttömyysaikaansa rakentavasti esimerkiksi jatkamalla opintojaan.

Perustulojärjestelmään siirtymisen yhteydessä pitäisi siis pyrkiä vaikuttamaan myös koulutuspolitiikkaan. Kun opinahjojen laatuvaatimuksia korotettaisiin, opiskelijat ohjautuisivat oikeaan suuntaan. Ammattikorkeakoulusektori voisi ottaa suuremman vastuun niiden opiskelijoiden koulutuksesta, jotka nykyään opiskelevat yliopistoissa mutta jotka eivät ole kiinnostuneita tieteellisestä tutkimuksesta. Kun perustulo olisi tasasuuruinen kaikissa oppilaitoksissa opiskeleville, poistuisi myös nykyisen opintotukijärjestelmän tulohierarkia, jonka vallitessa yliopistossa opiskeleva saa enemmän opintotukea kuin ammattioppilaitoksessa opiskeleva.

Opiskelijat hakeutuisivat opintielle oman kiinnostuksensa mukaan eivätkä taloudellisten etujen toivossa. Perustulojärjestelmän kautta tehtäisiin onnistunutta korkeakoulupolitiikkaa, kun ammattiin opiskelemisen aika lyhenisi, ja näin päästäisiin lähemmäksi myös hallitusten toivomaa huoltosuhteen korjausta. Nuoret pääsisivät opiskelemaan nopeammin ja suoriutuisivat opinnoistaan lyhyemmässä ajassa. Tuloksena olisi myös työpaikkojen nuorennusleikkaus, entistä varhaisempi eläkkeelle siirtymisen mahdollisuus ja hyvinvointia kaikille.

Jatko-opiskelijoiden asema

Perustulojärjestelmän vaikutuksesta jatko-opiskelijoiden asema sekä työelämän ja koulutuksen välinen suhde korjaantuisivat huomattavasti. Jatko-opiskelua ei enää nähtäisi työttömyysetuuksien saamisen esteenä, kuten nykyjärjestelmän pahimmissa painajaisissa ja ihmiskohtaloissa on käynyt. Itsensä kehittäminen jatko-opiskelemalla nähtäisiin myönteisenä ilmiönä: ihmisen haluna ottaa vastuuta tietojensa ja taitojensa ylläpidosta. Pätkätöiden aikana perustulojärjestelmä tekisi mahdolliseksi joustavan siirtyilyn työelämän ja koulutuksen välillä.

Jatkokoulutukseen ei tulisi perustulojärjestelmässäkään taivutella, sillä tieteen ja tutkimuksen on synnyttävä sisäisistä motiiveista. Näin taattaisiin myös yliopistojen riippumattomuus. Mutta perustulojärjestelmä poistaisi kouluttautumisen esteitä ja mahdollistaisi tietojen ja taitojen ajan tasalla pitämisen. Perustulojärjestelmä oikaisisi myös akateemisesti koulutettujen ja suorittavaa työtä tekevien välillä vallitsevan tulovääristymän.

Koska jatko-opiskelu on usein myös työnsaannin ehto, on järjetöntä, että se on haluttu estää kieltämällä työttömyysetuudet jatko-opiskelijoilta. Myös työttömyysturvalaki on velvoittanut työttömiä työnhakijoita huolehtimaan taidoistaan. Tämän perustulo mahdollistaisi kivuttomasti.

Työttömien status

Työttömien asemaa perustulojärjestelmä muuttaisi siten, että kokonaan työtön saisi työttömyysetuuden, asumistuen ja toimeentulotuen sijasta entisen määrän rahaa yhtenä eränä: perustulona. Tällöin työttömän ei tarvitsisi asioida työvoimatoimistossa, työttömyyskassassa eikä Kelan konttorissa, joka vastaa muun muassa työmarkkinatuen maksamisesta ja asumistuesta. Hän ei joutuisi juoksemaan kunnan sosiaalivirastossa, joka voi täyttää harkinnanvaraisen toimeentulovajeen. Työtön ihminen voisi halutessaan olla kokonaan työtön ja keskittyä työelämän ulkopuoliseen arvotuotantoon tai hakemaan itselleen omin toimin työtä.

Perustulojärjestelmä toisi jonkin verran taloudellisia heikennyksiä niille työttömille, joiden työttömyyspäiväraha ylittää toimeentuloon riittävän normin. Pudottamalla korkeita työllistymisen esteenä olevia päivärahoja katettaisiin opiskelijoiden ja peruspäivärahalla olevien nykyistä toimeentulovajetta. Voidaan sanoa, että perustulojärjestelmän tuloksena myös korkeaa ansiosidonnaista päivärahaa saaneen *moraalinen asema* paranisi uudessa järjestelmässä, sillä hänen korkeat päivärahansa leikkautuisivat, ja hänellekin tulisi perustelluksi tavoitella työtä.

Jos työtön tekisi perustulolla ollessaan *osa-aikatyötä*, hän saisi pitää työllä ansaitsemansa palkan veroprosentilla vähennettynä. Jokaiselle kansalaiselle määriteltäisiin ennakonpidätysprosentti kuten ennenkin, ja verotus säilyisi progressiivisena aivan niin kuin tähän asti, sillä suurituloisten suhteellisesti korkeampi verotus on hyväksytty sosiaalisesti oikeudenmukaiseksi. Mutta vähäinenkin työ, jonka yksilö tekisi perustulolla ollessaan, koituisi aina ihmisen eduksi, kun taas nykyjärjestelmässä työn tekeminen pudottaa heti hänen sosiaaliavustuksiaan lähes vastaavalla määrällä. Erittäin tärkeää on, että perustulon määrään vaikuttamattomilla tuloilla olisi kuitenkin *katto*, jonka saavuttamisen jälkeen perustulon maksaminen lakkaisi.

Ihmisen ollessa kokopäivätyössä ja saavuttaessaan normipalkan mukaisen tulotason perustuloa *ei maksettaisi*. Kriteerinä perustulon saamiselle olisi siis edelleen se, toimiiko ihminen täysipäiväisesti työelämässä vai ei, eli saako hän täyttä kuukausipalkkaa ja riittääkö hänen palkkansa elämiseen.

Perustulojärjestelmän myötä kaikkien työttömien sosiaalinen asema helpottuisi, kun heidän harteiltaan poistuisi kontrollijärjestelmien taakka. Ne eivät tuota nykyisinkään työttömien tilanteeseen mitään lisäarvoa. Myös koulutukseen osallistuminen tulisi omatoimisesti mahdolliseksi. Työhön kannustavuus säilyisi, koska osa-aikatyökin kannattaisi. ”Työttömien”, ”opiskelijoiden” ja ”eläkeläisten” sijasta voitaisiin puhua esimerkiksi *vapaakansalaisista*, jollaisia olisivat kaikki työelämän ulkopuolella toimivat ihmiset. Potentiaalisesti jokainen ihminen on perustulomallissa ”vapaakansalainen”, ja kyseinen tilanne tulisi varmasti jokaisen kohdalla ajankohtaiseksi elämän jossakin vaiheessa. Järjestelmästä hyötyisivät siis lopulta kaikki.

Kun ovet työpaikkojen ja työttömyyden välillä käyvät nykyään vilkkaasti, perustulomallin toteuttaminen on nopeasti edessä. Korkeita työttömyyspäivärahoja joudutaan tulevaisuudessa leikkaamaan, jotta työhön kannustavuus säilyisi. Perustulojärjestelmässä tämä ongelma olisi ratkaistu siirtämällä ylimääräinen siivu heikkotuloisimpien edunsaajien hyväksi. Perustulo tasa-arvoistaisi työttömien tilanteen. Tämä olisi loogista, sillä korkeaa ansiosidonnaista päivärahaa saavan hammaslääkärin työttömyys ei ole yhteiskunnan kannalta sen arvokkaampaa kuin pelkällä työmarkkinatuella sinnittelevän kouluttamattoman työttömyys.

Viranomaisten asema

Poliittisten konservatiivien lisäksi perustulojärjestelmää vastaan ovat napisseet lähinnä sosiaalialan viranomaiset. Tämä on ymmärrettävää, koska heidän oma virkansa riippuu nykysysteemin ylläpidosta. Sosiaalipoliittisen alan koulutuksessa on perinteisesti vallinnut kaksi linjaa: yleinen linja ja sosiaalityön linja. Sosiaalipolitiikan yleisellä linjalla tarkoitetaan sosiaalitoimistojen kuitintarkastushaaraketta ja sosiaalityön linjalla varsinaisen sosiaalitoimen haaraketta. Sosiaalitoimi viittaa tosiasialliseen sosiaalityöhön, jota on esimerkiksi vanhustenhuolto, kun taas kuitintarkastushaarakkeella viitataan pelkkään sosiaalibyrokraattiseen rahanjakoon, jota toteuttavat Kela ja kuntien toimeentulotukitoimistot. Perustulojärjestelmän seurauksena sosiaalitoimen kuitintarkastushaarake voitaisiin lopettaa kokonaan. Samalla vähenisi myös tarve sosiaalibyrokraattisen alan koulutukseen.

Kuitintarkastuslinjan lopettaminen merkitsisi käytännössä lähes koko valtion sosiaalitoimen lakkauttamista, sillä valtion harjoittama sosiaalitoimi koostuu nyt melkein kokonaisuudessaan etuuskäsittelystä. Kunnallisen sosiaalitoimen piirissä byrokratian lopettajaiset vapauttaisivat sosiaalityöntekijöiden voimavaroja todelliseen sosiaalipalvelutoimintaan, kuten lasten päivähoitoon, sairaanhoitoon ja vanhustyöhön. Yhteiskunnan kukkarolle koituva hyöty olisi huomattava, kun suuri osa sosiaalitoimen operatiivisista käyttömenoista säästyisi perustulojärjestelmän rahoittamiseen tai tosiasialliseen toimintaan.

Monet viranomaiset eivät halua hyväksyä edellä esitettyä suunnitelmaa, koska he pelkäävät omien työpaikkojensa puolesta. Käytännössä sosiaalialan kuitintarkastustoimen lakkauttaminen kertoisi yhteiskunnan tervehtymisestä. Se vapauttaisi myös nykyisiä byrokraatinviroissa toimivia kuitintarkastajia tekemään jotakin hyödyllistä ja luovaa. Vaikka monet ihmiset kokevatkin tulleensa kiusatuiksi sosiaalibyrokraattien taholla, viroistaan vapautuneita kuitintarkastajiakaan ei jätettäisi pulaan. Elämmehän humaanissa sivistysyhteiskunnassa. Niinpä he voisivat tulla toimeen perustulolla, kuten muutkin työelämän ulkopuolella olevat. Sen sijaan työministeriön ja sosiaalialan korkeimmista sopimuspalkkaisista viroista nauttineille voitaisiin määrätä muutamia vuosia kestävä perustulon maksukarenssi. Tämä perustuisi siihen, että he ovat *jo saaneet* suojatyöpaikoissaan kansalaispalkan kaltaista sosiaalietuutta monin verroin normaaliin perustulotasoon verrattuna. Niinpä he voisivat olla oikeutettuja perustuloon esimerkiksi aikaisintaan viiden vuoden kuluttua virasta vapauduttuaan. Viiden vuoden laiha jakso koskee nykyisin myös velkajärjestelyjen piirissä olevia. Sosiaalitoimen sektorilla korkeina maksetut palkat voitaisiin katsoa eräänlaiseksi ”sosiaaliseksi luotoksi”, jonka yhteiskunta on maksanut sosiaalibyrokratiasta hyötyjille eli viras-

tojen korkeimmille virkamiehille. Tämä on tapahtunut työttömien ja huono-osaisten kustannuksella ja heitä hyödyntämällä. Siten yhteiskunnalla olisi moraalinen oikeus ja velvollisuus periä osa byrokraateille maksetuista palkoista takaisin.

Eläkeläisten asema ja eläkepommin purkaminen

Eläkeläisten määrä Euroopassa kasvaa lähiaikoina 14 prosentista noin yhteen neljäsosaan väestöstä. Taloustieteilijöiden keskuudessa vallitsee yksimielisyys siitä, että yhteiskuntamme ei selviä suurille ikäluokille maksettaviksi lankeavista eläkkeistä. Myös kansalaiset tietävät tämän, ja siksi yksityisten eläkevakuutusten ottaminen on niin suosittua, että jo noin puolella miljoonalla työssä olevalla suomalaisella on yksityinen eläkevakuutus.[363] Valtio myös rohkaisee eläkesäästämiseen hyväksymällä palkasta tapahtuvan eläkesäästön verovähennyskelpoiseksi menoksi.

Julkisen talouden kyvyttömyys maksaa eläkkeitä nykyisen suuruisina johtuu ensinnäkin siitä, että eläkekassoissa ei ole tarpeeksi rahaa. Toiseksi verotulojen määrä ei tulevaisuudessa kasva, sillä maksajia on vähemmän kuin ennen. Veropohjaa puolestaan ei voida juurikaan laajentaa, kun Euroopan maat käyvät verokilpailua. Kattamatonta eläkevajetta on tätä nykyä noin 160 miljardia euroa. Se vastaa Suomen Tasavallan astronomiseksi paisunutta valtionvelkaa. Ironista on, että valtio on lainannut rahansa suureksi osaksi nimenomaan eläkekassoilta. Maksaessaan tuota summaa takaisin valtio ei pysty samanaikaisesti täyttämään eläkekassoissa olevaa muuta vajetta. Suomalaista eläkejärjestelmää onneksi puskuroivat edes jonkinmoiset eläkekassat, kun taas monissa Etelä-Euroopan maassa eläkerasitus joudutaan siirtämään sellaisenaan kyseisten maiden budjetteihin.

Siirtymisessä yksityisesti rahoitettuun eläkejärjestelmään piilee useita vakavia riskejä. Se voi merkitä työelämän luokkajaon kärjistymistä, kun yksityisen eläkevakuutuksen pystyy tekemään vain sellainen työntekijä, jolla on vakituinen työpaikka ja jonka työeläke karttuu siis kohtalaisesti muutoinkin. Päästessään eläkkeelle sellainen henkilö saa hänelle itselleen edullisimmassa tapauksessa sekä kansaneläkkeen perusosaa, sitä työeläkettä joka tuohon aikaan on vielä voimassa, ja lisäksi yksityisen eläkevakuutuksensa leipomaa eläkettä. Yksityisten eläkevakuutusten ottamista ei voida kuitenkaan estää. Se on eräänlaista säästämistä. Kun suuri osa korkeaa eläkettä tavoittelevista turvautuu jo nykyisinkin omatoimiseen ratkaisuun, työeläkejärjestelmän alasajolle vallitsevat hyvät edellytykset. Juuri näistä eläkkeistä tuleekin luopua perustulojärjestelmän rahoittamiseksi ja toimeentuloon riittämättömän kansaneläkejärjestelmän korvaamiseksi riittävällä perustulolla. Sitä korkeampaa eläkettä haluavan vaihtoehdoksi jää edelleen yksityinen eläkevakuutusjärjestelmä.

Eläkeläisen taloudelliset tulot ovat perustulojärjestelmässä samanlaiset kuin opiskelijan ja työttömän. Hän saa etuutensa yhdeltä kassalta, eikä hänen tarvitse juosta useissa eri toimistoissa. Kansaneläkeläisen asema paranee, kun hän saa riittävän toimeentulon perustulona. Sen sijaan korkeaa työeläkettä saavan tilanne vakioituu sille tasolle, jolle eläkejärjestelmää joudutaan joka tapauksessa tinkimään. Kun eläkeläinen mielletään opiskelijan ja työttömän kanssa samanlaiseksi vapaakansalaiseksi, hänkin voi osallistua joustavasti yhteiskunnan eri toimintoihin.

Julkisuudessa on esitetty vaatimuksia eläkeiän nostamiseksi. Nuorisotyöttömyyden aikana tämä on huonosti ajateltua politiikkaa. Eläkkeelle pääsyä ei pitäisi nykyjärjestelmässäkään viivyttää. Mutta eläkeiän saavuttamisen jälkeenkin ihmisellä pitäisi olla *mahdollisuus* osallistua työelämään. Perustulojärjestelmässä tämä toteutuu, kun eläkeiän saavuttanut voi hyödyttää yhteiskuntaa ja pitää itseään virkeänä tekemällä jotain itseään kiinnostavaa. Tämä mahdollistaa työelämässä saatujen kokemusten edelleen hyödyntämisen ja luo varttuneelle väelle myönteisiä osallisuuden kokemuksia.

Nykyisin työelämässä vallitsee sukupolvien sota. Sodassa kärsijöitä ovat nuoret, joita velvoitetaan maksamaan eläkkeet, joiden opintotuki on riittämätöntä ja joiden oma eläke ei kartu työsuhteiden pätkittäisen luonteen ja yhteiskunnallisen maksuvajeen vuoksi. Hyötyjiä ovat suuret ikäluokat, joita ainakin toistaiseksi odottaa korkean palkan jatkoksi korkea eläke. Jos loppupalkka on esimerkiksi 4 000 euroa kuukaudessa, mikä on tavanomainen keskipalkatusta virasta maksettava bruttopalkka, täyden eläkekertymän saavuttanut henkilö saattaa saada eläkkeenä jopa 2 000 euroa kuussa! Eläkeläisyyttä voi jatkua kolmekymmentä vuotta ikävuodesta 63 ikävuoteen 93. Aikajänne muodostuu lähes yhtä pitkäksi kuin ihmisen koko työura. Kun eläkeläisten määrä ja suhteellinen osuus kansasta kasvaa, tällainen eläkeläisyys muodostaa kohtuuttoman rasitteen yhteiskunnalle. Nuoret eivät pysty elättämään vanhusten joukkoa, ja perustulojärjestelmää tarvitaan juuri sen ongelman välttämiseen, että *koko* eläkejärjestelmä jouduttaisiin romuttamaan tai jättämään se yksityisen aktiivisuuden varaan.

Poliittiset puolueet ovat valitettavasti liian heikkoja ja kyvyttömiä sanomaan asioita niin kuin ne ovat, toisin sanoen kertomaan korkeiden eläkkeiden leikkaamisen välttämättömyyttä. Puolueet pelkäävät eläkeläisiä, koska he ovat aktiivisia äänestäjiä. Perustulojärjestelmästä *hyötyviä* eläkeläisiä olisi kuitenkin sankoin joukoin enemmän kuin uudistuksessa menettäjiä. Heikkotuloinen eläkeläinen saisi käteensä riittävän määrän rahaa, kun taas korkeatuloisen eläkeläisen katsottaisiin saaneen työurallaan jo niin paljon taloudellista etua, että häneltä voitaisiin nyt vähentää. Työelämän siunauksista nauttineet ovat voineet turvata vanhuuden toimeentulonsa hankkimalla perusvarallisuutta, kuten oman asunnon, tai

ottamalla yksityisen eläkevakuutuksen. Perustulojärjestelmä tekisi myös eläkeläisten keskinäisestä asemasta tasavertaista.

Alusta loppuun on matka lyhyt,
pitkä on matka alkuun.

Arabialaista viisautta

PERUSTULOJÄRJESTELMÄN TOTEUTTAMINEN

Kun sosiaalitoimen keskeiset rahanjako-orgaanit perustulomalliin siirtymisen myötä lopetetaan, kysymys kuuluu, mitä kautta perustulon jakaminen tapahtuu? Omassa mallissani lähdetään siitä, että perustulo toteutetaan finanssiteknisesti verohallinnon kautta. Kyse ei ole silti sellaisesta negatiivisesta tuloverosta, jonka ajateltaisiin koskevan *kaikkia*, myös vakituisesti työelämässä olevia. Verohallinto on kuitenkin luontevin perustulon jakomuoto, sillä sen kautta on helppo kontrolloida yksilöiden kaikkia tuloja ja määritellä, onko hänellä oikeus perustuloon. Verohallinto selvittää ihmisen työ- ja tulostatuksen nykyisinkin päättäessään esimerkiksi ennakonpidätysprosentista. Kyseinen malli olisi siis idealtaan perustulomalli mutta toteutukseltaan negatiivista tuloveroa muistuttava malli.

Tällaisessa integroidussa perustulomallissa kansalaiselle määriteltäisiin työpoliittinen asema sen mukaan, onko hän kokopäivätyössä vai ei ja mikä on hänen työstään saamansa palkka. Lisäksi työelämän organisaatioiden olisi määriteltävä minimipalkkataso, jonka saavuttaminen merkitsee perustulo-oikeuden lakkaamista. Se voisi olla esimerkiksi 1 800 euroa kuukaudessa. Kansalaiselle määrättäisiin edelleenkin progressiivinen veroprosentti, joka nousisi tulojen noustessa. Myös omaisuudesta kertyvät pääomatulot estäisivät perustulon saamisen, jos ne nostaisivat ansiot tuota summaa korkeammiksi.

Perustulon määrä olisi syytä määritellä sellaiseksi, joka riittää juuri ja juuri täyteen toimeentuloon eli vastaa nykyisen toimeentulotuen perusosaa asumismenoilla lisättynä. Koska asumiskustannukset vaihtelevat paikkakunnittain, perustulon taso olisi syytä porrastaa eri kalleusluokkiin. Yksin asuvan perustulo voisi pääkaupunkiseudulla koostua toimeentulotukiviranomaisten nykyään hyväksymistä asumismenoista eli noin 700 euron vuokrakuluista ja toimeentulotuen perusosaan sisältyvien menojen kattamiseen myönnettävästä määrästä eli 514,82 eurosta (yksin asuvilla).[364] Perustulon taso työelämän ulkopuolella olevalle opiskelijalle, työttömälle, sairaalle ja eläkeläiselle olisi siten 700 + 514,82 euroa = 1 214,82 euroa kuukaudessa.

Muilla ensimmäisen kalleusluokan paikkakunnilla, kuten Tampereella ja Turussa, taso voisi olla asumiskustannusten alemmuuden vuoksi vä-

häisempi, esimerkiksi 1000 euroa kuukaudessa. Asumiskustannuksiltaan edullisimmissa muuttotappiokunnissa perustulon määrä sorvattaisiin vuosittain vahvistetuilla viranomaispäätöksillä esimerkiksi 700 euron tasolle. Sosiaali- ja terveysministeriö voisi vahvistaa määrät kertatoimena ja sitoa ne elinkustannusindeksiin, aivan niin kuin se nykyään päättää toimeentulotuen tasosta, ja kansalainen saisi kyseisen summan tililleen eräänlaisena negatiivisena ennakkoverona kuukausittain. Huomattava on, että vaikka summat saattavat näyttää näennäisinä ”ilmaistukina” suurilta, niiden kautta *ei jaettaisi entistä enempää rahaa*.

Suurten lisäverojen ja veronpalautusten välttämiseksi kansalaisille säädettäisiin velvollisuus ilmoittaa tulojensa ja työllisyysasemansa muutoksista veroviranomaiselle heti. Tällainen vaatimus vallitsee myös nykyisin, mutta sama ilmoitus on tehtävä lisäksi työvoimatoimistolle, Kelalle ja kunnan sosiaalipalvelutoimistolle, mikä lisää valvonnan vaikeutta ja byrokratiaa. Sen sijaan uudessa järjestelmässä kansalainen saisi sekä verotuksellisen että sosiaaliturvaan liittyvän asiansa hoidetuksi yhden viranomaisen kanssa. Kun verotuksen ja perustulon maksamisen hoitaisi yksi ja sama viranomainen, vähennettäisiin esimerkiksi palkkojen ja sosiaalietuuksien päällekkäistä maksamista. Reaaliaikaisessa tulorekisterissä verottajan on myös helppo tarkistaa tilanne, ja siksi negatiiviseen tuloveroon pohjautuva perustulomalli on helppo toteuttaa. Todennäköinen tulos olisi, että vilppi vähenisi, eivätkä kansalaiset voisi enää ”kilpailuttaa” työttömyyskassoja, Kelaa sekä toimeentulotuen ja muiden etuuksien myöntäjiä.

Perustulomalli

Perustulomalli jakaisi ihmiset toisaalta niihin, joiden työpoliittinen asema koostuu osa-aika- tai vajaatuloisuuteen johtavasta tilapäistyöstä, ja toisaalta niihin, jotka työllään tai muulla keinoin saavat minimitulotason ylittävää kuukausituloa. Molemmille ryhmille olisi omat veroprosenttinsa ja -progressionsa, jotka olisi synkronoitu niin, että osa-aikatyöllä ei voisi päästä parempiin ansioihin kuin kokopäivätyöllä. Kun perustulon ohessa tehtävää osa-aikatyötä verotettaisiin tiukemmin kuin kokopäivätyöstä maksettavaa palkkatuloa, perustulon ei tarvitsisi laskea pienten lisäansioiden vuoksi, mutta kokopäivätyön tekeminen tietyllä minimiansiotasolla ja alemmalla veroprosentilla alkaisi kannattaa. Oheinen taulukko valaisee, miten perustulon piirissä olevan henkilön kokonaistulot kehittyisivät minimiansioita saavaan verrattuna.

Taulukko 1.
Perustuloon oikeutetun henkilön kokonaisansioiden kehitys.

Perustulo	Osa-aikatyön tai tilapäistyön ansiot	Veroprosentti lisätulosta	Nettotulo
900	0	0	900
900	100	20	980
900	300	40	1080
900	600	60	1140
900	1000	70	1200

Taulukko 2.
Täysituloisen henkilön tulojen kehitys minimiansiotasolta alkaen.

Perustulo	Kokopäivätyön tai muun täysituloisuuden ansiot	Veroprosentti	Nettotulo
0	1800	10	1620
0	2200	15	1870
0	2600	18	2132

Perustulon taso on tässä taulukossa laskettu pitäen perustulona esimerkinomaisesti 900 euroa. Taulukon summat ja veroprosentit ovat suuntaa antavia, ja se on laadittu vain perustulomallin idean havainnollistamiseksi. Pienistä lisäansioista perittäisiin tämän järjestelmän mukaisesti suhteellisen korkea vero, kuitenkin niin, että kansalaisen käteen jäävät kokonaistulot ansioiden kasvaessa koko ajan nousisivat, eikä pienellä tulotasolla oleva ihminen menettäisi taloudellisena selkänojanaan toimivaa perustuloa. Toimeentuloon riittävän kuukausiansiotason ylityttyä oikeus perustuloon katkeaisi kokonaan, jolloin veroprosentti aluksi laskisi mutta jatkossa alkaisi nousta niin, että käteen jäävien ansioiden kokonaistaso joka tapauksessa jatkaisi kasvuaan tulojen noustessa. Veroprosenttiin sisältyisivät edelleenkin kunnallisvero, mahdollinen kirkollisvero, palkansaajan sosiaaliturva- ja TEL-maksut sekä valtion tulovero ja vähennykset.

Oheisesta taulukosta selviää, että osa-aikainenkin työnteko kannattaisi aina, koska se parantaisi perustulolla olevan asemaa (enintään sellaisella

summalla, joka merkitsee kokonaistulotason jäämistä kokopäivätyötä tekevän kokonaistulojen alapuolelle). Perustulolla olevien veroprosentit saattavat vaikuttaa numeroina suurilta, mutta käytännössä kyseessä olisi vain kompensaatio, jolla estettäisiin organisoimasta kokopäivätyötä ”osa-aikatyöksi” alemman veroprosentin toivossa. Näin voidaan estää perustulon maksaminen sellaisille vajaatuloisille, jotka haluaisivat nauttia perustulosta myös ollessaan samanaikaisesti korkealla tulotasolla. Perustulomalli ohjaisikin järjestämään kaikki minimiansiotason ylittävät työt kokopäivätoimisiksi.

Kuten oikeanpuoleisen laidan sarakkeesta näkyy, henkilön kokonaistulo kasvaisi aina työelämään osallistumisen myötä. Siirryttäessä minimipalkan ylittävälle tasolle kokonaistulojen kasvu jatkuisi. Esimerkiksi 4 200 euron palkasta veroprosentti olisi 35, ja suurituloisempien verotus kiristyisi jonkin verran. Progression kautta työtä ja sen tuloksia jaettaisiin myös huonosti palkattuun arvotuotantoon osallistujille.

Samalla kun mallini rohkaisisi perustulolla olevia työntekoon, se *rahoittaisi itse itsensä* perustuloa saavien korkean veroprosentin kautta. Työnteko kannattaisi perustulolla olevalle *silti*, koska hänen kokonaistulonsa kasvaisivat! Yleisimmin hän saisi noin 150–200 euroa ja parhaimmillaan noin 300 euroa enemmän käteensä kuukaudessa kuin ollessaan kokonaan työelämän ulkopuolella. Jo tämä muodostanee riittävän kannusteen perustulolla olevien työelämään osallistumiselle. Osa-aika-, tilapäis- tai muuhun vajaatuloisuuteen johtavan työn suhteellisen korkea veroprosentti on siis eräänlainen tukityöllistämisen muoto. Yksilö nyt vain *itse maksaa* valtiolle sen, minkä hän muutoin tulisi maksamaan tukityöllistettynä toisille kansalaisille.

Oheinen malli on laskettu yksin asuvan tilannetta ajatellen. Suomessa verotus on ollut henkilökohtaista mutta toimeentulotuki ja asumistuki perhekohtaisia. Jos entiset sosiaalietuudet kanavoitaisiin verotusteknisesti juuri edellä kuvatun perustulomallin kautta, voitaisiin harkita Soininvaarankin ehdottamaa siirtymistä perhekohtaiseen verotukseen. Siihen on olemassa paineita myös nykyjärjestelmässä. Esimerkiksi tilanteessa, jossa toinen puoliso tienaa hyvin ja toinen on kokonaan työtön, hyvin ansaitsevan korkea henkilökohtainen veroprosentti saattaa pudottaa perheen kokonaistulot kohtuuttoman alas, kun koko perheen tuloja ei oteta huomioon veroprosenttia määrättäessä. Tässä yhteydessä on tarpeetonta esittää tarkkoja lukuarvoja sille, minkälaisia veroprosentit lopulta olisivat eri perheiden kohdalla. Tarkkojen parametrien esittäminen vaikeuttaisi ja hämärtäisi järjestelmän idean esittämistä. Ne tulisi joka tapauksessa säätää sellaisiksi, että yhdessä asumisesta koituva säästö kiristäisi verotusta ja merkitsisi vähennystä kokonaistuloon. Kahden puolison perheelle myönnettävä perustulon kokonaismäärä voisi molempien osapuolten ollessa työttöminä koostua esimerkiksi kohtuullisen asunnon vuokrasta ja molempien yhteenlasketusta perusosasta.

Myös lasten asema tulee ottaa huomioon perustulojärjestelmässä. Lapsille voitaisiin ajatella maksettavaksi *rajoitettua perustuloa*, joka korvaisi lapsilisäjärjestelmän ja jonka määrä nousisi lapsen iän mukana, eli huoltajille koituvien menojen kasvaessa. Lasten perustulo maksettaisiin lapsilisien tavoin heidän huoltajiensa tileille.

Myös eläke- ja sairausturvana perustulo merkitsisi erittäin hyvää sosiaalivakuutusta. Eläkeläisten asema tulisi järjestää perustulomallissa niin, että varsinainen palkanmaksu loppuisi viimeistään 65 vuoden iässä. Perustulolle siirtyvä voisi hyödyttää yhteiskuntaa ja edustamiaan organisaatioita asiantuntemuksellaan ja työpanoksellaan myös tämän jälkeen, mutta hän tekisi sen perustulon turvin. Perustulolle siirtymisen tulisi olla tietyn iän saavuttamisen jälkeen kuitenkin ehdotonta, koska muutoin ei saada työtilaisuuksia nuorille.

Asuntopolitiikka

Suomalaiset ovat viimeksi kuluneen vuosikymmenen ajan kärsineet asumisen huikeasta kallistumisesta. Kaupunkeihin suuntautuneet muuttovirrat ovat viimeksi kuluneen vuosikymmenen aikana kaksinkertaistaneet asuntojen ja vuokrien hinnat alueellisissa muuttokeskuksissa. Toisaalta myös muuttotappiokunnissa asuminen on voinut tulla hyvin kalliiksi, kun töitä ja palveluja on jouduttu hakemaan pitkien matkojen päästä. Kunnille 1990-luvun suuri muutto merkitsi menojen kasvua, sillä niiden on täytynyt rakentaa kouluja ja purjevenesatamia muuttokeskuksiin ja toisaalta pitää yllä toimintoja myös haja-asutusalueilla, joilla palvelujen hinta asukasta kohden on noussut korkeaksi. 2000-luvun uusi urbanisoituminen ja yleinen tilanahtaus ovat seurausta ilmiöstä nimeltä työ. Ihmisethän eivät asu seinänaapureina vieri vieressä pelkästään lähimmäisenrakkaudesta vaan ennen muuta siksi, että heillä olisi lyhyt matka työpaikoilleen. Työn kasautuminen kaupunkeihin on johtanut ihmisten kasautumiseen, kun työn paikka on määrännyt asuinpaikan.

Ristiriitaista uudessa urbanisoitumisessa on se, että suuri osa esimerkiksi atk-alan työtehtävistä voitaisiin suorittaa etätyöskentelynä asutuskeskusten ulkopuolella. Viime aikoina onkin ollut havaittavissa muuttoliikkeen kääntymistä takaisin maaseudulle. Eräänä esimerkkinä suuntauksesta oli se, että Helsingin väkiluku laski ensi kertaa pariinkymmeneen vuoteen vuonna 2002, ja vuonna 2020 Helsingin väestönkasvu alkoi hidastua. Hallitus on myös aktiivisesti pyrkinyt luomaan työpaikkoja pääkaupunkiseudun ulkopuolelle siirtämällä valtion laitoksia ja keskusvirastoja maaseutukaupunkeihin. Kansalaisten kannalta työpaikkojen vellomisessa on haitallista vakituisen asunnon hankinnan vaikeutuminen. Heille vastataan yleensä, että mitäpä ihminen vakituisella asunnolla tekisikään – sehän vain vaikeuttaa työvoiman liikkuvuutta. Mutta työ-

voiman liikkuvuuden ei tulekaan olla työelämän korkein arvo.

Paradoksaalista nykytilanteessa on se, että vuokralla asuminen muodostuu monille ihmisille pysyvämmäksi ja näennäisesti ”turvallisemmaksi” asumismuodoksi kuin omistusasuminen, joka voikin osoittautua vain tilapäiseksi. Pudotessaan pois omistusasumisen piiristä työsuhteen lakatessa ihminen päätyy yleensä vuokralle. Näin vuokra-asuminen on pitkällä tähtäimellä ”vakituisempaa” kuin omistusasuminen. Useassa tapauksessa valtio ja kunnat joutuvat tällöin osallistumaan asuntojen vuokranmaksuun. Vuokralla asuminen on kuitenkin samanlaista kuin perustaisi kodin jonkun toisen ihmisen kotiin. Se olisi ymmärrettävä aina tilapäisratkaisuksi; emmehän halua itsekään välttämättä toimia kenenkään toisen tahon majoitusliikkeenä. Vuokralla asuminen on yksilön ja yhteiskunnan kannalta tuhlaileva asumisen muoto. Vuokralla asuminen saattaisi olla perusteltua esimerkiksi hätämajoituksen muodossa vaikkapa pariksi kuukaudeksi siinä tapauksessa, että omaa asuntoa ei ole jostain syystä heti saatavilla. Niinpä vuokralla asumisesta sosiaalisena ongelmana ei voida koskaan päästä täysin eroon. Tosin tuossakin tapauksessa vuokralainen voi menettää vuokrina ja vuokratakuina useita tuhansia euroja. Vuokralla asuminen on siis yhteiskunnallinen ongelma.

Tässä teoksessa esitettävä perustulomalli tukee omistusasumista. Ensinnäkin oma asunto parantaa hyvinvointia, kun ihminen saa kappaleen kovaa maata jalkojensa alle. Toiseksi omistusasuminen tukee rakennuskannan ja elinympäristön säilymistä hyvälaatuisena, sillä omasta omaisuudesta huolehditaan paremmin kuin vuokratusta. Kun ihmisellä on vakituinen asunto, hänen toimintakykynsä työssäkäyntialueella kasvaa, ja halukkuus ottaa vastaan työtä on suurempi: työssä oleminen edelleen vahvistaa ihmisen pyrkimyksiä kohentaa asumisensa ja elämänsä laatua.

Edellä mainituista syistä perustuloa olisi maksettava samansuuruisena sekä vuokralla että omistusasunnossa asuville, ja näin järjestelmä tukisi asuntojen hankintaa omaksi. On parempi, että yhteiskunnan tuet päätyvät perustulon saajien omistusasuntoihin kuin että ne kierrätetään köyhien vuokralaisten kautta rikkaiden vuokranantajien pankkitileille, kuten nykyisin. Koska lainan maksu saattaa olla joissakin tapauksissa samankokoisen asunnon vuokranmaksua kalliimpaa, on mahdollista, että perustulojärjestelmä ei riittäisi lainan lyhentämiseen. Asukas voisi kuitenkin täydentää tulojaan esimerkiksi osapäivätyöllä siten, että hän suoriutuisi *myös* omistusasumisen rasituksesta. Tällä tavoin luotaisiin umpeen sitä kuilua, joka toimeentulotukikäytännöissä nyt vallitsee vuokralla asumisen ja omistusasumisen välillä.

Nykyjärjestelmässä asumistuki- ja toimeentulotukiviranomaiset voivat rahoittaa vuokralla yksin asuvaa jopa 500 eurolla kuukaudessa ja perheitä vieläkin suuremmalla summalla. Käytännössä tämä on jo nyt ”omistusasumisen” tukemista – asunnon omistaja vain on vuokranantajan ominaisuudessa esiintyvä sijoittaja. Muodollisesti omassa asunnossaan asuva

velkainen työtön on puolestaan oikeutettu saamaan toimeentulotukena ainoastaan yhtiövastikkeen. Asumistuki ja toimeentulotuen asumismenoihin suunnattu tuki ovat tulonsiirtoja kunnan ja valtion kukkaroista suoraan rikkaiden vuokranantajien tileille. Miksi näitä rahoja ei voisi maksaa omistusasunnossa asuvalle työttömälle hänen asuntolainojensa lyhennyksiin?

Perustulojärjestelmässä myös pätkätyöläiset voisivat hankkia omistusasuntoja. Omistusasumisen suosiminen puolestaan on järkevää, koska sillä tavoin voitaisiin aikaa myöten vähentää varttuneemman ikäluokan elinkustannustasoa. Heidän ei tarvitsisi enää eläkeläisinä maksaa korkeaa vuokraa vaan huomattavasti pienempää omistusasunnon yhtiövastiketta tai muita juoksevia kuluja. Tämä parantaisi eläkeläisten taloudellista tilannetta ja mahdollistaisi eläkeläisten asumistukien leikkaamisen, kun eläkeläiset tulisivat toimeen vähäisemmillä asumiskuluilla. Perustulojärjestelmän kautta voitaisiin siis tehdä parempaa asuntopolitiikkaa.

Huomattava on, että perustulonormin tasoa voitaisiin alentaa jopa useilla sadoilla euroilla kuukaudessa, mikäli uudistukseen kytkettäisiin *vuokrien hintasääntely*. Esimerkiksi Ruotsissa toimiva järjestelmä osoittaa, että vuokrien hintasääntely kannattaisi palauttaa Suomeenkin. Tällöin myös omistusasuntojen hinnat leikkautuisivat kohtuulliselle tasolle.

Julkisuudessa esitetyt vastaväitteet, joiden mukaan vuokra-asunnot katoaisivat markkinoilta, mikäli hintasääntely palautettaisiin, ovat vahvasti liioiteltuja. Yhtäkään asuntoa ei varmasti purettaisi hintasääntelyn vuoksi. Koska asuntoja ei voida siirtää pois ja niitä voidaan käyttää vain asumiseen, omistajien kannattaisi pitää asuntonsa vuokralla myös nykyistä alemmalla tuottotasolla. Esimerkkinä voi mainita sen, että vakuutusyhtiöt, joita laki on velvoittanut tavoittelemaan kiinteistöistään 4 prosentin korkotuottoa, pääsevät nykyisin jopa kaksinkertaiseen nettotuottoon. Totuus on, että sadan tuhannen euron hintainen kaksio Vantaalla tuottaa omistajalleen vuokratulona lähes kymmenen prosenttia arvostaan yhden vuoden aikana.[365] Vuokrien hintasääntely palauttaisi asuntosäästämisen kilpailukykyiseksi muiden säästämismuotojen kanssa. Vahvimman perusteen vuokrien hintasääntelyn puolesta tarjoaa oikeudenmukaisuusargumentti: on väärin, että ihmisten perustarpeita, kuten asumista, käytetään raa'an bisneksen välineenä.

Asuminen on ihmisen perustarpeista keskeisimpiä, ja se nielee nykyisin noin puolet keskivertopalkansaajan nettotuloista – pienituloisen ansioista lähes kaiken. Niinpä perustulomallin toteuttamiseen pitää sisältyä järkeviä asuntopoliittisia ratkaisuja. Kuten jo edellä totesin, myös sosiaaliturvajärjestelmän pitäisi tukea ihmisten mahdollisuuksia kartuttaa varallisuuttaan hankkimalla yksityisomaisuutta. Asuntopolitiikkaa ajatellen tämä merkitsee sitä, että valtion ja kuntien vuokra-asuntoja tulisi voida

lunastaa vähitellen omaksi vuokraa maksamalla. Eräissä muuttotappiokunnissa vuokra-asuntojen omaksi lunastamisesta on saatu myönteisiä kokemuksia.

Omaksi lunastamista voitaisiin edistää myös taannehtivasti katsomalla jo maksettu vuokra asunnon lunastusosuudeksi tietyissä tapauksissa. Menettely voitaisiin lainsäädäntöteitse saattaa koskemaan ainakin julkisen vallan piirissä olevia asunto- ja kiinteistöyhtiöitä. Tämä olisi sopusoinnussa myös edellä esitetyn liberalistisen ajattelun kanssa. Linjaksi tulisi valita julkisen omaisuuden desosialisoiminen: saattaminen takaisin yksilöiden haltuun. Itse asiassa tämän suuntainen pyrkimys sisältyi myös sosialismin alkuperäiseen ideaan: tarkoitus oli tukea köyhimmän kansanosan mahdollisuuksia hankkia käyttöönsä omaisuutta, jota ei olisi ollut saatavilla ilman julkisen vallan asioihin puuttumista. Tätä nykyä julkisyhteisöjen ja suurten yritysten, kuten pankkien ja vakuutuslaitosten, rooli asuntojen omistajina on kasvanut niin suureksi, että niiden omaisuusmassa olisi purettava ja jaettava takaisin kansalaisille. Kyseistä uudistusta voitaisiin vaatia toteutettavaksi esimerkiksi veronmaksajilta kiskotun pankkituen vastikkeeksi.

Asuntojen lisäksi desosialisoiminen voisi luontevasti kohdistua myös muuhun valtion tai kuntien hallussa olevaan omaisuuteen. Valtio omistaa tätä nykyä noin 25 prosenttia Suomen metsistä eli yhteensä 4,8 miljoonaa hehtaaria. Niiden hallussapitoon ei liity mitään erityistä käyttötarkoitusta tai syytä. Poikkeuksena ovat puolustusministeriön käytössä olevat harjoitus- ja ampuma-alueet. Käsitykseni mukaan valtion omistuksessa olevat maat pitäisi jakaa takaisin kansalaisille. Jos kyseinen pinta-ala jaettaisiin Suomen kansalaisten kesken tasan, jokaiselle kansalaiselle lohkeaisi noin yhden hehtaarin ala. Kotitaloutta kohti päästäisiin melko suuriin, jopa 5–10 hehtaarin tontteihin, kun palautettavien alueiden mukaan luettaisiin vielä peltoalat ja kuntien hallussa olevat maa-alueet. Itse kukin voisi sitten sahuuttaa tai viljellä kyseistä aluetta miten tahtoo. Sen sijaan Venäjällä valtio omistaa edelleen kaikki metsät ja Puolassakin 80 prosenttia, kun taas Itä-Saksan metsänpalautusprosessissa suurin osa alueista on onnistuttu saattamaan takaisin niiden oikeille omistajille. Valtion omaisuuden *suora jakaminen* kansalaisille on perusteltua siksikin, että jos valtio päättäisi *myydä* maansa, olisi olemassa vaara, että osa niistä päätyisi ulkomaalaisille ostajille.

Myös valtion yritysten myyntiä olisi pitänyt ja pitäisi jatkossa toteuttaa jakamalla osakekanta Suomen kansalaisille. Jos esimerkiksi Soneran osakkeet olisi jaettu huippukurssin aikana kaikelle kansalle tasan, jokaisen suomalaisen osuudeksi olisi tullut noin 15 000 euron osakepotti, ja varmasti he olisivat osanneet hoitaa omaisuuttaan paremmin kuin firman taannoinen johto.

Perustulon taso, hinta ja rahoitus

Kuten jo edellä totesin, perustulon tasosta ja hinnasta yhteiskunnalle vallitsee erilaisia käsityksiä. Esittämäni malli antaa kuitenkin esimerkin siitä, minkälaisin *periaattein* järjestelmää tulisi toteuttaa. Perustuloa ovat vastustaneet kenties hieman yllättävästi pienituloiset kansalaispiirit, jotka ovat kauhistelleet ”ilmaiseksi” jaettavan rahan korkeaa määrää. On kuitenkin muistettava, että järjestelmä ei jakaisi rahaa kaiken kaikkiaan enempää kuin tähänkään asti. Rahan osoite vain vaihtuisi niin, että kaikkien työelämän ulkopuolella olevien ihmisten keskinäiset erot tasoittuisivat. Kenties huoli ilmaiseksi jaettavan rahan määrästä onkin ymmärrettävä, kun huomataan monien nuorten elävän tätä nykyä niin kurjissa oloissa, että tavanomaiset sosiaaliavustuksetkin tuntuvat heidän vaatimattomasta mielestään suurilta. Vertailut osoittavat, että Suomen sosiaaliturva on Pohjoismaiden heikoimpia mutta edustaa hyvää eurooppalaista keskitasoa. Tässä ehdotuksessa perustulon tasona on pidetty toimeentulotuen perusosaa asumiskustannuksilla täydennettynä, eikä tätä ole perustulomallin käyttöönoton yhteydessä tarkoitus nostaa.

Perustulomallin edut ovat niin kiistattomia, että sitä kannatetaan myös rationaalisesti laskelmoivissa pääomapiireissä. Esimerkiksi pankinjohtaja Björn Wahlroos esitti eräässä vappupuheessaan avokätisesti, että perustulon määrä voisi olla 1 000 euron luokkaa.[366] Onkin kysyttävä, miksi kyseistä mallia ei toteutettaisi, kun Nallekin on sitä mieltä, ja siitä olisi sekä yksilöille että julkiselle taloudelle hyötyä. Hankkeen toteuttamisen esteet ovat lähinnä asenteellisia. Vanhentuneet asenteet eivät kuitenkaan toimi talouselämässä, vaan vuotava laiva uppoaa, ellei jotakin tehdä mahdollisimman pian.

Yhteiskunnan rakenteelliset muutokset

Perustulojärjestelmän toimeenpanon näkyvimpiä muutoksia olisivat kunnallisen ja valtiollisen byrokratian purkaminen ja ihmisten hyvinvoinnin kasvu. Opinnot tehostuisivat, eläkeläiset voisivat paremmin ja halukkuus osallistua työelämään kasvaisi. Myös työelämän ulkopuolella arvotuotantoon osallistuvilla ihmisillä olisi kohtuulliset olot, eikä ketään ihmistä syyllistettäisi sillä perustella, että hänen osaamisensa ei ole organisoitavissa työksi.

Jotta perustulojärjestelmä saataisiin toimimaan tehokkaasti, sen toteuttamiseen tarvittavaa finanssihallinnollista koneistoa olisi laajennettava ja voideltava. Sosiaalibyrokratiaa purettaessa osa sosiaalihallinnon työvoimasta voisi rekrytoitua verohallinnon piiriin. Työvoimakuluja säästäisi se, että nykyisenä automaation aikana työstatuksessa tapahtuneista

muutoksista voitaisiin ilmoittaa viranomaisille sähköisesti Internetin kautta. Mutta myös tavanomaisina toimistopalveluina toteutettuna perustulomalli säästäisi runsaasti aikaa, rahaa ja energiaa, kun kaikki asiat voitaisiin ajaa yhdessä ja samassa viranomaisessa. Päällekkäisten tukien mahdollisuuden poistuessa perustulojärjestelmää ei voitaisi "käyttää väärin". Ainoa riski, joka järjestelmään voisi liittyä, olisi verotusepäselvyyden tai -rikoksen kaltainen.

Perustulomalli merkitsee olemassa olevan verokertymän jakamista uudella tavalla. Oheinen malli on laadittu lähtien siitä, että kaikki muut kuin palkka- ja yrittäjätulon verot ja kunnallisvero pysyvät ennallaan. Näitä veroja ovat esimerkiksi kulutusverot, arvonlisävero ja yritysverot. Perustulomalli toisi helpotusta monien pienten kuntien talouteen. Kun perustulo rahoitettaisiin ja jaettaisiin valtion kassan kautta, suuri osa valtion kunnille maksamista tuista poistuisi. Rahojen siirtely kuntien ja valtion välillä vähenisi. Toisaalta tämän takaa jo sote-uudistuksen tuloksena syntynyt "hyvinvointialueiden" järjestelmä, joka sinänsä on aivan turha kuluja lisäävä hallintohimmeli. Lopputuloksena perustulojärjestelmään siirtymisestä olisi se, että käyntiin päästyään se toimisi nopeasti ja luotettavasti kuin Posti.

Esittämäni perustulomalli on aatteellisesti lähempänä liberalistista ajattelua kuin perinteistä sosiaalidemokraattista käsitystä. Kyse ei ole kuitenkaan puhtaasta libertarismista vaan enemmänkin sosiaaliliberalismista, johon sisältyy yhteiskunnan korkea vastuu yksilöiden hyvinvoinnista. Yksilöiden onni nähdään sellaisena arvotuotannon lähtökohtana ja onnellisuuden tyyssijana, jota yhteiskunnan tulee kaikin keinoin edistää. Myös yhteinen onnellisuus koostuu yksilöiden kokemuksista. Niinpä sekä ihmissuhteiden, yhteistoiminnan että omistamisen kannalta mallini vahvistaa juuri niitä pyrkimyksiä, joissa tähdätään vahvan ja vastuullisen yksilöpersoonan luomiseen ja tukemiseen. Tämä merkitsee myötämielistä suhtautumista vapaaseen oman tahdon toteuttamiseen, ideologiseen moniarvoisuuteen ja yksityisomistamiseen. Yksityisomaisuuden kauheutta moittiikin käsittääkseni aina vain sellainen henkilö, jolta sitä kaikkein kipeimmin puuttuu.

Pienten ihmisten suuria asioita

Valtio-opillisesti tähtäimessä tulee olla sen tapainen minimivaltio, jota yhdysvaltalainen filosofian professori Robert Nozick kehitteli teoksessaan *Anarchy, State and Utopia* (1974). Se takaa ihmisten ulkoisen turvallisuuden, mutta sitä pitää täydentää myös riittävällä sosiaaliturvajärjestelmällä, jollainen perustulojärjestelmä on. Perustulojärjestelmä on kuin turvaverkko, jonka olemassaolo rohkaisee trapetsitaiteilijoita ottamaan riskejä ja jonka ansiosta voidaan nauttia huikaisevista suori-

tuksista. Valtion pitää siis luoda suotuisat olot ihmisten vapaalle toiminnalle mutta ei pyrkiä määräämään, mitä ihmiset saavat vapaudellaan tehdä. Minimivaltio ei esimerkiksi heikennä ihmisten sosiaaliturvaa vaan parantaa sitä, kun julkisyhteisöt takaavat ihmisille riittävän taloudellisen toimeentulon ilman jatkuvaa pelkoa joutumisesta viranomaisten ahdisteltavaksi. Rahaa säästyy, ja ihmisten hyvinvointi kohenee. Loppu riippuu ihmisistä itsestään. Kun ihmisten sivistystaso nousee, ihmiset rakastavat henkistä holhousta entistä vähemmän. He tietävät, miten toimia omaksi parhaakseen, kunhan saavat siihen tarvittavat resurssit. Empiirinen totuus talousjärjestelmistämme on se, että yksilöiden paras edistää sivuseurauksenaan myös yhteisöjen kokonaisetua.

Vaikka perustulojärjestelmän luominen nojaa suureksi osaksi kansantalouden makroskooppiseen tarkastelutapaan, asiat näyttävät hyvältä myös mikroskooppisten toimijoiden kannalta. Perustulo on suuri systeemi, mutta se helpottaa pienten toimijoiden elämää erilaisissa tilanteissa. Voidaankin sanoa, että perustulojärjestelmä edistää pienten ihmisten suuria asioita eikä ole turhaan huolissaan suurten ihmisten pienistä asioista. Esimerkiksi pienyrittäjät ovat perustulomallissa voittajia, eikä suurillekaan aiheudu tappiota, vaikka suuret talousyksiköt rahoittavatkin liikevoitoillaan järjestelmää suhteellisesti enemmän. Vähäisellä voittomarginaalilla toimivan pienyrittäjän toimintaa perustulo helpottaa, koska hän voi aika ajoin turvautua myös perustuloon, jos tulonsaanti yrityksestä estyy. Hänen ei siis tarvitse tehdä tilapäisen tappiojakson vuoksi konkurssia, mikäli hänen yrityksensä on muutoin terveellä pohjalla. Suurissa yrityksissä perustulojärjestelmä tekee mahdolliseksi vähentää työllistämisen esteenä olleita osa-aikatyön ehtoja. Perustulo madaltaa riskinottokynnystä ja poistaa yritystukiviidakon ongelmia, kun osa yrittäjille tulevista tuista voidaan kanavoida perustulon muotoon.

Vaihtoehto työajan lyhentämiselle ja täystyöllisyydelle

Perustulon sijasta ja vaihtoehtoisena mallina on usein ehdotettu työajan lyhentämistä ja pyrkimystä sitä kautta täystyöllisyyteen. Todellisuudessa keskimääräinen työaika lyhenee myös perustulomallissa, koska ihmiset tekevät entistä enemmän myös osa-aikatyötä. Perustulomalli merkitsee kokonaisvaltaista ja yhtenäistä ratkaisua, jolla ei puututa ainoastaan työttömyyteen vaan myös opiskelijoiden ja eläkeläisten asemaan. Puheet työajan lyhentämisestä onkin asetettu vain ”oikeus työhön” -kontekstissa eikä ”oikeus toimeentuloon” -kontekstissa, kuten perustulomallissa.

Perustulojärjestelmä sopii nykyisin vallalla olevaan uusklassiseen talouden makroteoriaan, sillä se pehmentää kovasta monetaristisesta talouspolitiikasta seuraavia särmiä. Perustulo tuo siis uusliberalistiseen talousteoriaan sosiaalisen vastuun ulottuvuuden. Yhteiskunnallamme on

ensi kertaa mahdollisuus toteuttaa hieno järjestelmä, jossa ihminen voi itse aamuisin päättää, ”lähteäkö metsälle vai kalaan”. Miksi tämä mahdollisuus pitäisi heittää hankeen?

Perustulojärjestelmän tuomat hyödyt yksilöille ja yhteiskunnalle voidaan kiteyttää seuraaviin 12 kohtaan. On huomattava, että ne kaikki ovat todellakin järjestelmän mukanaan tuomia etuja, eivät haittoja. Perustulojärjestelmä

– mahdollistaa arvotuotannon työelämän ulkopuolella

– ratkaisee opintotuen tulovajeen ja luo perustan opiskelulle

– parantaa mahdollisuuksia liikkua työn ja opiskelun välillä

– nostaa entisellä työmarkkinatuella elävien tulotason riittäväksi

– poistaa korkeat työttömyyspäivärahat ja kannusteloukut

– nostaa pienituloisten eläkeläisten tulot riittäviksi

– pudottaa korkeat eläkkeet lähelle perustoimeentulon tasoa

– muodostaa sopivan kannusteen työnteolle työelämässä

– ei merkitse estettä osa-aikatyön vastaanottamiselle

– ei ole omaisuusvähenteinen vaan kannustaa vaurastumiseen

– poistaa kalliin sosiaalibyrokratian

– poistaa holhouksen ja patistelun.

Edellä luetellut edut liittyvät lähinnä talouteen. Sen lisäksi perustulojärjestelmään sisältyy sosiaalista hyvinvointia kasvattavia hyötyjä, joiden arvo syntyy myönteisistä osallisuuden kokemuksista. Niitä ovat muun muassa yhteiskuntaa kohtaan tunnettavan luottamuksen lisääntyminen ja työelämän nuorennusleikkaus, jonka kautta luodaan työtä vastavalmistuneille ja opiskeleville nuorille. Nämä puolestaan kohottavat sekä työ- että yhteiskuntamoraalia.

Perustulojärjestelmän toimeenpano

Luonnostelemani perustulomallin toteuttamista helpottaa se, että Suomessa on vallinnut pitkään ja vallitsee edelleen poliittinen yksimielisyys kansalaisten oikeudesta riittävään toimeentuloon. Se on kirjattu myös Suomen hallitusmuotoon, jossa se on tosin kytketty ihmisten oikeuteen ja velvollisuuteen tehdä toimeentuloturvan vastikkeeksi työtä. Perinteisen muotoilun mukaan kansalaisten työvoima on valtiovallan ”erityisessä suojeluksessa”.[367] Koska juuri tämän viimeksi mainitun ehdon peruspylväät horjuvat, ovat myös ajatukset siitä, *kuinka* toimeentuloturva pitäisi käytännössä järjestää ja jakaa ihmisten kesken, vaihdelleet paljon. Työvoiman suojeleminen ei ole nimittäin ollut *työntekijän* suojelemista, vaan lähinnä hänen *työvoimansa* huostaanottoa ja pidättämistä valtiolle. Työvoiman käsite puolestaan ei ole tukenut toiminnan ymmärtämistä persoonalliseksi, vaan työ on hahmotettu kykynä tehdä mitä tahansa; ”työvoima” on käsitetty pelkäksi kasvottomaksi potentiaaliksi. Käsitteen depersonalisoitu luonne on näkynyt myös viranomaistoiminnassa. Kun työssä ei välttämättä tuoteta arvojakaan, työ sinänsä ei kelpaa toimeentulon järjestämisen perusteeksi.

Professori Heikki Lehtonen on luokitellut teoksessaan *Sosiaalipolitiikka moraalitaloutena* (1996) yhteisen hyvän jakoperiaatteet *meritokraattiseen*, *tasasuureen* ja *kompensoivaan* tulonjakoon.[368] Meritokraattisen uudelleenjakomallin mukaan tulo- ja varallisuuserojen pitää perustua kyky- ja lahjakkuuseroihin, joiden perusteella ihmisiä palkitaan suorituksistaan. Tasasuuruuteen perustuva uudelleenjako puolestaan nojaa luovuttamattomaan ihmisarvoon perustuvaan tasa-arvokäsitykseen. Sen mukaan jokaisen kansalaisen pitää päästä yhtä suureen osinkoon yhteisestä hyvästä. Ongelmana tässä mallissa on, tuottaako tasasuuri uudelleenjako tasa-arvoa vai lisääkö se vain eriarvoisuutta, kun ansion perusteella ei olekaan lupa odottaa asianmukaista palkintoa. Kompensoivan uudelleenjaon malli pyrkii ratkaisemaan tämän ongelman asettumalla vastustamaan *sekä* rajoittamatonta eriarvoisuutta *että* äärimmäistä tasa-arvoa. Palkitessaan hyvistä ja arvotuotannon kannalta tärkeistä suorituksista se jakaa ylimääräistä bonusta *ansioista*. Samalla kun kyseinen malli tasoittaa elintasokuilua siirtämällä tuloja yltäkylläisyydessä eläviltä niille, joiden tulot eivät riitä edes perustarpeiden tyydyttämiseen, se myöntää kompensaatiota ihmisten *erilaisten tarpeiden ja elämäntilanteiden* perusteella.

Suomalaisen sosiaalipolitiikan käytännöt ovat muistuttaneet viime aikoina eniten juuri kompensoivan uudelleenjaon mallia. Hahmottelemani perustulomalli voimistaa sen piirteitä entisestään kompensoimalla työelämän ulkopuolella ja työelämässä olevien erilaisten ryhmien taloudellista asemaa. Mutta lisäksi se ottaa huomioon myös meritokraattisen

uudelleenjakomallin tukemalla kyky- ja lahjakkuuseroihin perustuvaa arvotuotantoa yhteiskunnassa. Esimerkiksi opiskelusta tulee perustulomallissa myös työvoimapoliittisesti palkittua ja tunnustettua toimintaa, jota ei pyritä aktiivisesti estämään, kuten nykyisin. Toisaalta perustulomalli lisää tasasuuruuteen perustuvan uudelleenjakomallin piirteitä asettamalla työelämän ulkopuolella tapahtuvaan arvotuotantoon osallistujat, kuten työttömät ja opiskelijat, keskenään samanarvoiseen asemaan. Perustulomalli on siis eettisesti kestävä, katsotaanpa sitä sitten rahanjaon tai moraalitalouden kannalta.

Tässä teoksessa luonnostelemani perustulopaketti ei ole suinkaan akateemisen tutkijan rakentama väline, jolla asioita pyrittäisiin laittamaan ”kerralla kuntoon”. Suuri osa tiedoistamme tulee, paitsi hyvistä ja oivaltavista arvauksista, myös niiden testaamisesta: kokemuksesta. Niinpä myös perustulomallia olisi kokeiltava ennen sen laajamittaista käyttöönottoa. Suotuisia kokeilupaikkakuntia voisivat olla esimerkiksi Pohjois-Suomen työttömyys- ja muuttotappiokunnat. On kuitenkin huomattava, että kyseisissä kunnissa on olemassa muitakin kuin työttömyydestä johtuvia ongelmia. Väestö on ikääntynyttä ja podetaan ammattitaidottomuutta. Elinkeinorakenne on vääristynyt, eikä työmarkkinoilla ole edes mahdollisuutta vetää. Etelän kasvukeskukset ja pääkaupunkiseutu puolestaan ovat liian suuria kokeiluyksiköitä. Ollessaan pelkkiä kaupunkeja ne ovat ammattirakenteeltaan liian yksipuolisia. Luontevimmin kokeiluyksiköksi voitaisiin valita jokin alueellinen keskus tai maakunta. Kokeiluvaihe ei saisi toisaalta johtaa kansalaisten eriarvoistumiseen kokeilun aikana. Alustavan toimeenpanon tuloksena nähtäisiin, miten järjestelmää on syytä kehittää ennen sen ulottamista valtakunnalliseksi. On pidettävä mielessä myös se mahdollisuus, että koe epäonnistuu, mutta vaikeuksien kohtaaminen ei saa johtaa koko ajatuksen hylkäämiseen.

Erään mahdollisuuden kokeilemiseen tarjoaisi se, että perustuloa sovellettaisiin tietyllä tavoin koulutettuihin tai tietyn ammatin hankkineisiin työttömiin. On kysyttävä, miksi yhteiskunnan on niin vaikea tunnustaa, että esimerkiksi taiteilijat ja tieteilijät eivät voi useinkaan organisoida toimintaansa ansiotyöksi, että tähän ryhmään kuuluvat ihmiset eivät kerta kaikkiaan kuulu tavanomaisen työelämän piiriin ja että heille pitäisi sen vuoksi myöntää perustulo. Jos etabloituneelle taiteilijalle tai tieteilijälle ei voida löytää työpaikkaa, hänet voitaisiin nähdäkseni siirtää muitta mutkitta perustulolle. Perustulon kokeileminen voitaisiin siis aloittaa esimerkiksi työttömistä taiteilijoista ja tieteilijöistä. Yhteen ryhmään sovellettuna tällainen kokeilu merkitsisi tietenkin ihmisten kohtelua eri tavoin viranomaisissa, mutta se ei johtaisi epäoikeudenmukaisuuteen vaan oikeudenmukaisuuden parempaan toteutumiseen. Ihmisten todelliset erot joudutaan nykyisinkin ottamaan huomioon kaikessa työelämässä ja etuuksien jaossa.

Perustulojärjestelmän kokeilemista ovat ehdottaneet edellä mainittujen henkilöiden ja tahojen lisäksi myös taloustieteilijät Jan Otto Andersson ja Jouko Martikainen sekä perustulomalleista väitellyt Anita Mattila.[369] Mattilan ehdotus ei tosin saa varauksetonta kannatustani perustulon vähäisen määrän vuoksi. Se, samaan tapaan kuin Soininvaaran malli, vain korvaisi nykyiset vajaatuloisuuteen johtavat sosiaaliedut perustulon nimisellä etuudella säilyttäen asumistuen, opintotuen, kansaneläkkeet ja työmarkkinatuen lähes ennallaan. Vain nimi olisi muuttunut. Itse nojaankin enemmän Milton Friedmanin alkuperäiseen ideaan. Muutoksen olisi oltava kokonaisvaltainen, jotta sen tuottama liikevoima saisi työnteon, osallistumisen ja opiskelun motiivit täysimittaisesti toimimaan.

Ei ole niin, että ”sinä voit ja siksi sinun täytyy”,
vaan: ”sinun täytyy, siksi sinä voit”.

Immanuel Kant

Just do it!

Mainos

10. *Lopuksi*

Totesin tämän teoksen alussa, ettei kirjani ole selviytymisopas vaan filosofinen ja poliittinen kirja. En ole pyrkinyt kertomaan vain sitä, miten työyhteiskunnassa voi jäädä henkiin, vaan myös sen, miten työelämässä voi selviytyä sivistyneenä. Jari Sarasvuon ja Osmo Soininvaaran teokset ovat hengissä säilymisen oppaita. Monet työelämän tutkijat, kuten Juha Siltala ja Jussi Vähämäki, puolestaan ovat keskittyneet analysoimaan *status quota*. Siinä, missä Vähämäki taituroi essentiaalisen esseen työelämän *olemuksesta*, Siltala puolestaan tarkasteli asioita turhan pessimistisesti arvioiden niitä vain historian taustapeilistä: vailla tulevaisuuden vaihtoehtoa. Päätelmä asioiden kurjistumisesta eli siitä, että ”ennen kaikki oli paremmin”, johtuneekin juuri historiallisesta tarkastelutavasta eli vaikutelmasta, jonka mukaisesti menneisyys tuntuu aina jälkeenpäin turvallisemmalta, kun siitä on vaikea enää tunnistaa jokaista kuluvaa nykyaikaa leimaavia epävarmuustekijöitä.

Oma teokseni sisältää periaatteellisen manifestin koko työelämän arvojen uudelleenarvioimiseksi. Olen pohtinut, miten työelämän kriiseihin ja massatyöttömyyden tilanteeseen on tultu ja kuinka työttömyys on osa työelämän omaa luonnetta. Olen nähnyt työvoimapoliittiset ratkaisut osana koulutuspolitiikkaa, sosiaalipolitiikkaa ja talouden kokonaisilmiöitä. Lopuksi olen kehitellyt taloudellista arvotuotannon ja rahanjaon mallia, jolla voidaan luoda perusta työelämän ja sosiaalipolitiikan ongelmien korjaamiseksi sekä koulutuspolitiikan pulmien ratkaisemiseksi.

Perustulojärjestelmä on suuri haaste yhteiskunnalle. Sekä filosofinen että taloustieteellinen analyysi osoittavat sen olevan kuitenkin toteutettavissa. Lopputuloksena on järjestelmä, joka on taloudellisesti edullinen ja jossa ihmiset ovat onnellisia. Nykyään suuri osa työelämän taloudellisesta dynamiikasta tukee kielteistä ja jopa tuhoisaa toimintaa. Työelämän arvot eivät ole kohdallaan. Sekä työtön että työssä oleva ihminen voivat pahoin. Sosiaalitoimi hoitaa vain oireita mutta ei paranna tautia. Ihminen ei saa sosiaalitukea, jos hänellä on omaisuutta tai rahaa. Sosiaalitoimi ei paikkaa tulovajeita vaan ruokkii kurjistumista. Se

vahvistaa köyhyyttä ja köyhänä pysymistä. Opiskelija ei ole oikeutettu toimeentulotukeen eikä saa työttömyysetuuksia, jos hän kehittää itseään opiskelemalla. Tämä politiikka tukee alistuneena ja oppimattomana pysymistä.

Perustulomalli ratkaisisi edellä kuvatut ongelmat kävelemättä yhdenkään kansalaisryhmän yli. Se tekisi mahdolliseksi osallistua aktiivisesti yhteiskunnan ja oman elämän rakentamiseen myös työelämän ulkopuolisen arvotuotannon piirissä. Edustamani eksistenssifilosofinen etiikka ja transsendentaalifilosofinen ihmiskäsitys korostavat sitä, että ihminen on toiselle ihmiselle salaisuus. Toiseen ihmiseen kätkeytyy suuria mahdollisuuksia. Ihmisillä on hienoja tietoja ja taitoja, joita he haluavat toteuttaa elämässään. Usein nuori ihminen tietää jo varhain, mitä hän haluaa tehdä aikuisena ja mihin ammattiin hän haluaa valmistua. Hänessä leimahtaa halu johonkin tärkeään ja kiinnostavaan. Nuorten ihmisten mieliteot eivät ole vain nuoruuden haaveellisuudesta johtuvia vertauskuvia vailla realistista katetta. Kaikki urallaan edistyneet ihmiset ovat olleet joskus epärealistisia haaveilijoita. ”Epätodellisuudentajuisuus” onkin suunnaton voimavara, kun taas ”todellisuudentajuisuus” on monesti pelkkää luovuuden tukahduttamista. Keskeisenä esteenä ihmisten ammatillisten ja opillisten intohimojen toteuttamiselle on viranomaisvalta. Siksi olen edellyttänyt, että perustulomalliin yhdistetään liberaalia koulutuspolitiikkaa, joka tekee mahdolliseksi nykyistä vapaamman opiskelun ja joustavan siirtyilyn opiskelun ja työelämän välillä.

Kantilaisen etiikan päämääränä on toisten ihmisten onnellisuus ja itsen täydellisyys. Koska toinen ihminen on toiselle salaisuus, kenenkään ei pitäisi pyrkiä määrittelemään eikä määräilemään muita ihmisiä sellaisella tavalla kuin viranomaisvalta nyt tekee. Mutta me voimme määrätä ja meidän pitääkin määrätä *itseämme*, sikäli kuin tunnemme itsemme, mahdollisuutemme ja vastuumme. Tämä ajattelu ohjaa itsemääräämisoikeuksien voimistamiseen. Sen myötä vahvistuu vastuu. Niinpä myös työelämän pitäisi rakentua ensisijaisesti yksilöiden oman tahdon toteuttamiselle niin, ettei työtä miellettäisi enää itseisarvoksi vaan välineeksi. Nykyisessä työyhteiskunnassa ihminen näkee työssä ja työttömyydessä lähinnä oman epäonnistumisensa, ja hän etsii tukea uhmasta. Uudessa järjestelmässä yhtä hyvin työssä oleva kuin työtönkin voivat kokea työn optimistisuutta lietsovana kiihokkeena, yhtenä mahdollisuuksiensa toteutumana ja onnellisuuden ulottuvuutena.

Meidän päiviimme asti on katsottu, että toisten ihmisten onnellisuus rajoittaa yksilön omaa onnellisuutta ja omien ihanteiden tavoittelua. Työelämässä tämä ajattelu tiivistyy. Suomessa elettiin 1980-luvulle asti yhteiskunnassa, jossa työelämää luonnehtivat toveruus, uhrautuminen, ylpeys ja kunnia. Niiden yhteisvaikutusta ihmisessä sanottiin joskus san-

karuudeksi. Lamavuosien 1990-luvulla aiheuttama muutos työn sosiodynamiikassa on ollut yksi kaikkien aikojen suurimmista. Nykyisen työyhteiskunnan keskeisiä elementtejä ovat kateus, häpeä ja epäluottamus. Työtön häpeää itseään ja kadehtii työssä olevaa hänen taloudellisista ansioistaan. Työssä käyvä puolestaan kadehtii työttömän näennäistä vapautta. Onnellisena olemisen vaikeus ei olekaan enää vaikeus *ihmiselle itselleen* vaan hänen *ympäristölleen:* miten toiset ihmiset kestävät sen, että hänen lähimmäisensä on onnellinen? Perustulomallissa kateuden kuunsilta häviää pilviverhon taakse. Sen myötä työttömyyden ja työssä olemisen erot tasoittuvat. Ihmisillä on mahdollisuus vaihtaa osia.

Tätä kirjaa luonnehtii käsitys, että yhteiskunnan kehittyneisyyttä ei ilmennä sen *laitosten* vaan *yksilöiden* moraali ja sivistys. Yhteiskuntaa ei ole olemassa ilman sen jäseniä. Siksi myös työelämän on rakennuttava yksilöllisille arvoille. Tätä ajatusta seuraten etiikkaakaan ei ole tässä teoksessa pidetty yliyksilöllisenä luomuksena tai systeeminä, jonka tehtävä olisi toimia konkreettisesta todellisuudesta irrallisena arvojen ja ihanteiden linnakkeena. Etiikan arvoilla on kieltämättä oma pysyvyytensä ja velvoittavuutensa, joka ei muutu aikojen vaihdellessa. Ilman yleisiä arvoja, kuten hyvyyttä, totuudellisuutta ja kauneutta, ei olisi etiikkaa lainkaan. Mutta tässä tutkimuksessa etiikasta ja moraalista on puhuttu tarkoittaen sitä, että *etiikka ja moraali muodostavat koko yhteiskunnan perusrakenteen*. Etiikka on ensisijaisesti maa, jolla astelemme, ei taivas, jota ihailemme vain yläpuolellamme. Yhteiskunnallisen etiikan pohjarakenteen hajotessa hajoaa koko yhteiskunta.

Entä mitä sitten on työ? Työ on toimintaa, jossa tuotetaan materiaalisia tai henkisiä arvoja. Kuten olen todennut, nykyinen käsitys työstä on virheellinen, koska se myöntää työksi sellaisenkin toiminnan, joka *ei tuota* materiaalisia tai henkisiä arvoja – tai tuottaa suorastaan epäarvoja. Tällaista työtä on muun muassa viranomaisten harjoittama hallinto”työ”. Toiseksi, nykyinen työnkäsitys on vääristynyt siksi, että se *ei* anna arvoa toiminnalle, joka *tuottaa* materiaalisia tai henkisiä arvoja mutta jota ei voida aina organisoida ansiotyöksi. Tällaista työtä on esimerkiksi taiteilijan työ.

Lähes kaikki ne arvot, joilla on ollut merkitystä osana kansallista kulttuuriamme, on tuotettu palkattomien tai huonosti palkattujen yksilösuoritusten kautta. Ikuisiksi ajoiksi virkoihinsa nimitetyt ja taloudellisesti suojattua elämää viettävät byrokraatit sen sijaan eivät ole juuri koskaan tuottaneet mitään kansallisen kulttuurimme kannalta tärkeitä henkisiä tai materiaalisia arvoja. Perustulojärjestelmässä työn käsite voitaisiin korvata *toiminnan* käsitteellä ja taata taloudellinen selkänoja kaikelle sellaiselle toiminnalle, joka tuottaa edellä mainittuja arvoja.

Viranomaistoiminnan alasajo tulee yhteiskunnalle niin edulliseksi, että perustulojärjestelmään siirtymisen jälkeen varoja jää todennäköisesti käytettäväksi esimerkiksi taiteiden ja tieteiden hyväksi. Yli jääneet varat

tulisikin ohjata nimenomaan henkisiä arvoja tuottavaan toimintaan, sillä pelkkiä materiaalisia arvoja tuottavalla toiminnalla on jo nyt yliote taloudellisista resursseista. Maassamme ei ole esimerkiksi yhtään säveltäjän virkaa. Useampivuotisia taiteilija-apurahoja on muutama, ja nekään eivät kartuta liioin saajiensa eläkkeitä vaan koituvat heidän vahingokseen eläke-etujen menettämisen muodossa. Kirjailijoina pystyvät itsensä elättämään harvat. Filosofinvirkoja on vain muutama. Sen sijaan etuuskäsittelijöiden ja suunnittelijoiden virkoja on julkisessa hallinnossa tuhansia. Niiden haltijat eivät tee mitään arvoja tuottavaa työtä. Heidän palkkansa kuuluisi niille, jotka tekevät. Kun viranomaisvalta lopulta ajetaan alas, maahamme perustetaan muun muassa kirjailijan, kuvataiteilijan ja filosofin virkoja, joiden kautta tuetaan lahjakkaimpia ja resursseja vailla olevia tekijöitä. Tällöin valtio palvelee kansalaisiaan oikeudenmukaisesti ja on samalla hyödyksi kulttuurielämämme kokonaisedulle eli itselleen.

Seuraava Friedrich Nietzschen kirjoittama katkelma on tuskin puhutellut ketään työhönsä uppoutunutta Nietzsche-tutkijaa niin perusteellisesti kuin se on tässä kirjassa puhutellut minua:

> *Työ ja ikävystyminen.* – Sivilisoiduissa maissa ovat melkein kaikki ihmiset nykyisin yhtäläisiä sikäli, että he etsivät työtä palkan takia; heille kaikille työ on väline eikä itse päämäärä; siitä syystä he eivät ole työtä valitessaan kovinkaan hienoja, kun työ vain antaa runsaan voiton. On kuitenkin harvinaisempia ihmisiä, jotka tahtovat mieluummin tuhoutua kuin tehdä työtä työstä *iloitsematta:* noita valikoivia, vaivoin tyydytettäviä, joille ei riitä runsas voitto, ellei itse työ ole kaikkien voittojen voitto. Tähän harvinaiseen ihmislajiin kuuluvat kaikenlaiset taitelijat ja mietiskelijät, mutta myös ne tyhjäntoimittajat, jotka viettävät elämänsä metsästysretkillä, matkoilla tai lemmenpulmissa ja seikkailuissa. Kaikki nämä tahtovat työtä ja vaivaa, sikäli kuin siihen liittyy iloa, ja kaikkein raskainta ja kovinta työtä, jos se on välttämätöntä. Mutta muuten he ovat ehdottomasti laiskoja, siinäkin tapauksessa, että tähän laiskuuteen liittyisi köyhtyminen ja kunniattomuus, terveyden ja hengen vaara. He eivät pelkää ikävystymistä niin kovin kuin ilotonta työtä: niin, he tarvitsevatkin paljon ikävystymistä, jotta *heidän* työnsä onnistuisi. Ajattelijalle ja kaikille kekseliäille hengille ikävystyminen on se sielun epämiellyttävä ”tyven”, joka käy onnellisen matkan ja iloisten tuulien edellä; hänen täytyy se sietää, täytyy odottaa, miten se häneen itseensä vaikuttaa: – juuri sitä eivät vähäpätöisemmät luonnot voi saada itseään tekemään! Ikävystymisen karkottaminen millä keinolla tahansa on alhaista: niin kuin iloton työnteko on alhaista.[370]

Lainatussa tekstikatkelmassa on monta totuutta. Kirjoittaja haluaa nähdä työn myös päämääränä eikä pelkkänä välineenä. Tärkeää kuitenkin on, mitä hän sillä tarkoittaa. Työtä kannattaa tehdä vain sikäli, kuin sillä itsellään on korvaamaton arvo. Työ ei kannata ikävystymisen hinnalla: jos se merkitsee kuoliota oman tahdon toteuttamiselle. Myönteistä työn tuottamassa ikävystymisessä on vastakohta, johon kurjuus ohjaa: nauttimaan ikävää seuraavasta vapauden tilasta. Myöskään ”työssä itseisarvona” ei ole välttämättä mitään pahaa. Ongelma onkin, että on vain vähän sellaista työtä, joka todella kelpaa itseisarvoiseksi, työksi, josta voi iloita ja nauttia. Juuri sellainen työ vaatii paneutumista ja vaivaa, toisin kuin iloton ja tilannerutiinien täyttämä työ. Työtä, josta voi iloita, tekevät yleensä vain ne, jotka toteuttavat työn kautta omaa tahtoaan. Heitä ovat taiteilijat, kirjailijat ja mietiskelijät.

Baselin yliopistossa olleen professorinvirkansa taakseen jättänyt Friedrich Nietzsche sai hermoromahduksen Torinon katuja kulkiessaan tammikuun neljäntenä päivänä vuonna 1889. Hän näki hevosta ruoskittavan kadulla ja ryntäsi sen kaulaan suojellen viatonta eläintä koko vartalollaan. Me emme tiedä, mikä oli laukaiseva tekijä piinatun kirjailijan luhistumiseen. Kenties hänen kärsivällisyytensä ylittyi, kun hän ajatteli yhteiskuntamme ruoskimisen turhuutta. Kyseisessä poroporvarillisessa ympäristössä hermoromahdus oli varmaan adekvaatti reaktio. Se merkitsi kuitenkin taistelun luovuttamista. Voiton peri taaskin yhteiskunta. Vaikka yksilöiden murskaaminen sisältyy yhteiskunnan omiin toimintaperiaatteisiin, ei nykyajan työviranomaisten pitäisi pyrkiä tekemään kaikista työttömistä edellä kuvatun kaltaisia ”nietzschejä”.

A · D · MCMXXXII · MONUMENT

Viitteet

1. Ludwig Wittgenstein teoksessaan *Tractatus logico-philosophicus* (1984 [1918], s. 3).
2. Ks. Pekka Wahlstedtin arviota ”Työ tekijänsä niittää – Luovan toiminnan syrjäytymisellä on traagisia seurauksia kulttuurillemme” Helsingin Sanomissa 5.6.2005.
3. Ks. Eeva Erosen juttua ”Työttömät vapaakansalaisiksi” Helsingin Sanomissa 28.8.2009.
4. Ks. teostani *Suomalaisen nykyfilosofian historia* (2009, s. 329–331).
5. Ks. teostani *Sensuurin Suomi* (2009, s. 500–503, 607–608 ja 612–613).
6. Ks. esim. Hanna Kuuselan ja Mika Rönkön toimittamaa teosta *Puolueiden kriisi – Puolueet ja uusliberalismi* (2008).
7. Karl Marxin kehotus löytyy hänen yhdessä Friedrich Engelsin kanssa Brysselissä kirjoittamastaan *Kommunistisesta manifestista* (1998 [1848]).
8. Ks. työryhmä General Intellectin teosta *Vasemmisto etsii työtä* vuodelta 2008. Sanapari ”general intellect” on lainattu Karl Marxilta, joka tarkoitti sillä ’ymmärrystä’ tai ’älyä yleensä’.
9. Friedrich Nietzsche teoksessaan *Iloinen tiede* (1989 [1886], s. 7).
10. Friedrich Nietzsche teoksessaan *Iloinen tiede* (1989 [1886], s. 146, ajatelma 264).
11. Ks. Hannah Arendtin teosta *The Human Condition* (1998 [1958]).
12. Ks. Victor Hugon teosta *Kurjat* (1998 [1862]).
13. Ks. esim. Suomen Akatemian selvitystä tohtoreiden sijoittumisesta työelämään <http://www.aka.fi>.
14. Vrt. Jari Sarasvuon teoksiin *Sisäinen sankari – Upean elämän käsikirjoitus* (1996) ja *Sisäinen tuli – Väkevä ja tasapainoinen elämä on ulottuvillasi* (1997).
15. Ks. Suomen hallitusohjelmaa 24.6.2003 (s. 8). Tavoitteena oli työllisyysasteen nostaminen 75 prosenttiin vuoteen 2011 mennessä. Tavoitteesta 100 000 uuden työpaikan luomiseen vuoteen 2007 mennessä veroja alentamalla väännettiin kättä eduskunnan budjettikeskustelussa maaliskuussa 2004. Suomen Pankki puolestaan antoi 24.3.2004 ennusteen, jonka mukaan työllisyysaste nousee lähivuosina enintään 68 prosentin tasolle. Laman yllätettyä sekä tavoitteita että ennusteita on jouduttu korjaamaan.
16. Työttömän työnhakijan niin sanottu matkustussääntö astui voimaan osana työttömien oikeuksien ja velvollisuuksien uudelleenmäärittelyä työvoimapolitiikan kokonaisuudistuksessa vuonna 1998. Se on kirjattu muun muassa uuden työttömyysturvalain (30.12.2002/1290) ensimmäisen osan toisen luvun pykälään kolme. Perustuslaillista liikkumisen vapautta rajoittava viranomaiskäytäntö on ilmeisessä ristiriidassa Suomen perustuslain yhdeksännessä pykälässä säädettyjen kansalaisen perusoikeuksien kanssa.

17. Ks. teoksiani *Rakkauden välittäjä – Kulttuurikritiikki ja eettisen ihmisen idea Simone Weilin ajattelussa* vuodelta 1997 (toinen painos 2006) *ja Dialoginen filosofia – Teoria, metodi ja politiikka* vuodelta 2003 (toinen painos 2008).
18. Unssi on 28,4 grammaa, joten kullan kilohinta oli noussut kevään 2001 tasolta eli noin 9 300 dollarista lähelle 35 000 dollarin tasoa.
19. Kari Suomalainen teoksessaan *Menestyjän käsikirja* (1998, s. 107).
20. Matti Pohjola teoksessaan *Tehoton pääoma* (1996, s. 40 ja 123).
21. Pertti Kukkonen teoksessaan *Rahapolitiikka ja Suomen kriisi* (1997, s. 60).
22. PMMP laulussaan "Rusketusraidat" albumilla *Kuulkaas enot* (2003).
23. Rikoslain 42 luku, 8 §, teoksessa *Suomen Laki*, osa I, 1993.
24. Rikoslain 42 luku, teoksessa *Suomen Laki*, osa I, 2003.
25. Ks. Herakleitoksen fragmenttikokoelmaa *Yksi ja sama* (1971, s. 27).
26. Työttömyyden jämähtämistä paikoilleen kuvaa se, että vuotta aiemmin helmikuussa 2003 työttömiä oli lähes sama määrä: 299 552. Lähde: työministeriö <http://www.mol.fi>.
27. Lähde: työ- ja elinkeinoministeriön työllisyyskatsaus, elokuu 2009 <http://www.tem.fi/tyollisyyskatsaus>.
28. Ks. Tilastokeskuksen julkaisua *Työttömyys ja työllisyys tilastoissa – Tilastokeskuksen ja työministeriön tilastojen vertailua* (2003).
29. Ks. Jeremy Rifkinin teosta *The End of Work* (1995) työyhteiskunnan romahduksesta. Alkusanat vuonna 1997 ilmestyneeseen suomennokseen *Työn loppu* laati Suomen tuolloinen tasavallan presidentti Martti Ahtisaari.
30. *Työttömyys ja työllisyys tilastoissa – Tilastokeskuksen ja työministeriön tilastojen vertailua* (2003).
31. Tilastotieto sivustolta <http://www.tradingeconomics.com>.
32. Lähde: Tilastokeskus <http://www.stat.fi>.
33. Työttömyyden myönteisistä puolista ks. esim. André Gorzin teosta *Eläköön työttömyys – Kirjoituksia työstä, ekologiasta ja vapaudesta* (1982).
34. Työttömyys koituu kieltämättä yhteiskunnalle kalliiksi. Esimerkiksi työ- ja elinkeinoministeriön tutkija Pekka Tiainen on laskenut, että 1990-luvun laman aikana yhden työttömän aiheuttama kustannus yhteiskunnalle sosiaalituet ja tuloveronmenetys mukaan lukien oli keskimäärin 97 000 markkaa vuodessa. Toisaalta tätä on pidettävä hintana työttömyysilmiöstä yleensä, ei yhden kansalaisen aiheuttamana vahinkona yhteiskunnalle. Lähde: työministeriö <http://www.mol.fi>.
35. Gandhi 1955, s. 90.
36. Tuloerot näyttävät kasvavan Suomessa myös ilman aktiivisia toimia. Esimerkiksi Helsingin Sanomien tekemän tutkimuksen mukaan huippujohtajien palkat nousivat vuonna 2003 peräti 22,5 prosenttia, kun taas Tilastokeskus kirjasi palkansaajien keskiansioiden nousseen vastaavana aikana vain 3,9 prosenttia. Helsingin Sanomat 24.3.2004.
37. Martin Heidegger vuonna 1927 julkaisemassaan teoksessa *Sein und Zeit* (suom. *Oleminen ja aika,* 2000) sekä vuonna 1935 pitämissään luennoissa *Einführung in die Metaphysik* (1953, s. 4).
38. Martin Heidegger teoksessaan *Einführung in die Metaphysik* (1953).
39. Norbert Wiener teoksessa *Ihmisestä, koneista, kielestä* (1969, s. 161). Vuonna 1950 ilmestyneen kirjan alkuperäinen nimi oli puhuttelevasti *The Human Use of Human Beings*.

40. Karl Marx teoksensa *Pääoma* ensimmäisessä osassa (1974 [1867]).
41. 1980-luvun hulluista vuosista ks. esim. Heikki Hiilamon Skop-kirjaa vuodelta 1995.
42. Pentti Kourin nousuista ja laskuista ks. hänen omaelämäkertaansa *Suomen omistaja ja elämäni muut roolit* (1996).
43. Ks. esim. Suomen Kuvalehden vuoden 1988 näköispainosta (2003), jonka kansi kertoi ”pörssiguru Keiteleen vetäytyvän markkinoilta”.
44. Pääministeri Matti Vanhasen ensimmäisen hallituksen ohjelma 24.6.2003 (s. 13).
45. Gandhi 1995, s. 91.
46. Aristoteles teoksissaan *Nikomakhoksen etiikka* (II kirja, 1103b) ja *Politiikka* (I kirja, luvut 5–7, 1254a–1256a).
47. Immanuel Kant vuonna 1784 kirjoittamassaan esseessä ”Vastaus kysymykseen ’Mitä on valistus?’”. Ks. Kari Kantasalmen toimittamaa valikoimaa *Yliopiston ajatusta etsimässä* (1990, s. 33).
48. Gandhi 1955, s. 91.
49. Työttömyysturvalaki (30.12.2002/1290) I osa, 2 luku, 6 §.
50. Työttömyysturvalain I osan 2 luvun 5 §:n mukaan yrittäjällä ei ole yleensä oikeutta työttömyysetuuteen edes siinä tapauksessa, että hän olisi vain yrityksen osaomistaja, vaan toiminnan pitää olla keskeytyneenä vähintään neljän kuukauden ajan, jotta työttömyysetuutta voitaisiin myöntää. Säädös paljastaa, että poliittinen ja viranomaistaho pyrkivät edustamaan vain työntekijäosapuolen etua mutta eivät piittaa työttömiksi joutuvista yrittäjistä, vaikka juuri he kantavat päävastuun myös työllistämisestä.
51. Työttömyysturvalaki I osa, 2 luku, 7 §. Vuoden 2014 alussa tuli tosin voimaan säädös, joka sallii jatkaa aiemmin keskeytyneet opinnot loppuun työttömyysturvalla kahden vuoden määräaikana. Keskeytyneiksi katsotaan opinnot, joiden keskeytymisestä on kulunut vähintään vuosi.
52. Jean-Paul Sartre teoksessaan *L’Être et l’Néant* (1988 [1943], s. 44).
53. Helsingin yliopiston verkkouutiset kertoivat 2.2.2004 lisäksi, että lähes 30 prosenttia opiskelijoista tuntee itsensä ”melko tai erittäin stressaantuneeksi”. Taloustutkimuksella teetetyn selvityksen mukaan stressi oli yleisintä opiskelijoilla ja yrittäjillä eli juuri niiden ryhmien keskuudessa, jotka elävät omien ponnistustensa varassa ja joita sosiaaliturvajärjestelmä tukee heikommin kuin muita ihmisiä. ”Opiskelun, työn ja vielä mahdollisesti perheen yhteensovittaminen koettelee henkisesti monien opiskelijoiden sietokykyä”, totesi Suomen Ylioppilaskuntien Liiton puheenjohtaja Oskari Nokso-Koivisto ja jatkoi, että ”Opetusministeriön työryhmän ehdottama [ja sittemmin toteutettu] tutkinnonsuoritusoikeuden rajaaminen seitsemään vuoteen olisi uusi naula kiireisen opiskelijan arkkuun.” <http://www.helsinki.fi/verkko toimitus>.
54. Yleisradion verkkouutiset jutussaan ”Työttömälle vapaus valita opiskelupaikkansa” 13.9.2009 <http://www.yle.fi>. Uudistus tuli voimaan vuoden 2014 alusta ratkaisematta kuitenkaan perusongelmaa, joka on työttömyysturvan ja opintotuen tason välillä.
55. Opetusministeriön työryhmän ehdotuksesta kertoi Helsingin Sanomat jutussa ”Alalle soveltumattomilta aiotaan viedä opiskeluoikeus” 21.8.2009.
56. ”Ei nauraa, ei surra eikä moittia vaan ymmärtää.”

57. Valtionvelan tilanne 30.9.2009, 31.12.2014 ja 11.11.2022. Lähteet: Valtiokonttori <http://www.treasuryfinland.fi> ja <http://www.velkakello.fi/>.
58. Työttömyyden puolittaminen kirjattiin tavoitteeksi pääministeri Paavo Lipposen hallituksen ohjelmaan 13.4.1995. Ohjelmaa täsmennettiin jo saman vuoden lokakuussa yksityiskohtaisemmalla työllisyysohjelmalla hallituskaudelle eli vuosille 1995–1999.
59. Ks. esim. Arto Mustajoen kolumnia ”Tohtoreita, tohtoreita, tohtoreita” *Yliopisto*-lehdessä 7/2003 (s. 22). Liikakouluttamista koskevien vastaväitteiden taustaksi on tosin syytä muistaa, että tutkintojen määrän moninkertaistuminen ei ole vain korkeakoulu- ja tiedepolitiikan seuraus. Myös atklaitteiden kehitys on tehnyt esimerkiksi tiedonhaun paljon entistä vaivattomammaksi ja nopeuttanut siten opintojen suorittamista.
60. Terveydenhoitaja ja sairaanhoitaja Maija Rask arveli ammattikorkeakoulutohtoreita koskevan kielteisyyden taustalla piilevän pelkoja kilpailusta tai ammattikorkeakoulutettujen ylivoimaisesta tasosta. Lipposen toisen hallituksen opetusministerinä toimineen Raskin ehdotus tohtorien tuottamiseksi ammattikorkeakouluissa voitaneen kyseenalaistaa jo siltä pohjalta, että eihän ammattikorkeakouluissa ole tohtoreita liioin edes opettajina.
61. Ks. Kymenlaakson ammattikorkeakoulun Internet-sivuja <http://www.kyamk.fi>.
62. Esimerkiksi Helsingin yliopiston hallintoviraston sisäisessä resurssienjaossa yhden tohtorin arveltiin tuovan oppilaitokselle rahaa tohtorien kokonaismäärästä riippuen 115 000 – 280 000 euroa (0,7–1,7 miljoonaa markkaa). Tulosohjausjärjestelmän varjopuolia ovat paitsi tutkimusintressien mahdollinen välineellistyminen myös tiedekuntakilpailu ja yliopistojen välinen kilpailu, jotka saattavat heikentää tieteellisen vuorovaikutuksen ehtoja. Järjestelmä kohteleekin yliopistoja ja tieteenaloja melko eriarvoistavasti. Se voi johtaa päällekkäiseen palkitsemiseen, alueelliseen eriarvoistumiseen ja rahoituksen kasautumiseen. Esimerkiksi Helsingin yliopistossa tarkastetuista väitöskirjoista 14 prosenttia tehtiin Helsingissä sijaitsevissa valtion tutkimuslaitoksissa, ja lisäksi yliopisto kuittasi 355 väitöksestään melkoisen tuloksellisuuspotin. Ks. Opetusministeriön julkaisua *Yliopistojen toimintamenobudjetointi sopimuskaudelle 2004–2006*.
63. Väitöskirjojen arvostelemisesta arvolausein on luopunut muiden muassa Helsingin yliopiston oikeustieteellinen tiedekunta. Ks. kriittistä kirjoitustani ”Kuka nyt erehtyy?” *Yliopisto*-lehdessä 7/2003 (s. 39–40).
64. Sosiaalipsykologian professori Antti Eskola Tampereen yliopiston *Aikalainen*-lehdessä (2/1989).
65. Sivistysyliopiston tehtävistä ks. esim. Wilhelm von Humboldtin esseetä ”Berliinin ylempien tieteellisten laitosten sisäisestä ja ulkoisesta organisaatiosta” Kari Kantasalmen toimittamassa antologiassa *Yliopiston ajatusta etsimässä* (1990, s. 58–59).
66. Matti Vanhanen opiskelijoille 22.10.2003 Helsingin yliopiston verkkouutisten mukaan. Asiasta kirjoitti myös Helsingin Sanomat 5.11.2003.
67. Ylijohtaja Arvo Jäppisen johtaman työryhmän ehdotus valmistui joulukuussa 2003. Myös professori Arto Mustajoen komitea oli päätynyt jo vuonna 1998 ehdottamaan mietinnössään seitsemän vuoden maksimiaikaa yliopisto-opinnoille. Esityksen muotoiluun liittyvistä vaiheista ja täpärästä valmistumisesta Mustajoki kertoo teoksessaan *Tuloksena yliopisto* (2002), jonka si-

vuilla 168–184 annetaan kuvaa myös siitä, kuinka tiedehallinnossa kommeltelusta voi kehkeytyä elämän suurin seikkailu.

68. Vertailun vuoksi muistutettakoon, että pääministeri Matti Vanhasen ja opetusministeri Tuula Haataisen omat perusopinnot kestivät (kumpaisenkin erikseen) 12 vuotta. Ks. Joel Kuorttin kolumnia *Acatiimi*-lehdessä 2/2004 (s. 23).
69. *Numerus clausuksen* puuttumisesta huolimatta kuitenkin vain 40 prosenttia ranskalaisista ylioppilaista tavoittelee yleissivistävää *culture généralea* kirjoittautumalla yliopistoihin. Pekonen 1995, s. 25.
70. Opiskeluelämän sisäisistä hierarkioista ks. esim. sosiaalipsykologi Oili-Helena Ylijoen tutkimusta *Akateemiset heimokulttuurit ja noviisien sosialisaatio* (1998).
71. Esimerkiksi Uudenmaan TE-keskus arvioi keväällä 2004, että vuosina 2000–2015 Uudellamaalla vapautuu jopa 175 000 virkaa tai tointa.
72. Yleisradion TV-uutiset 10.12.2003. 1960- ja 1970-luvulla syntyneiden työllistymistä vaikeuttaa sekin, että edellä viitattu TE-keskuksen raportti arvioi työvoimapulan kohdistuvan nimenomaan ryhmään, johon tuolloin kuuluu 20–35-vuotiaita eli 1980–1990-luvulla syntyneitä.
73. Ministeri Jaakko Iloniemen johtaman palkkiotoimikunnan esitys hyväksyttiin eduskunnassa äänin 132–29. Päätöksen mukaan ensimmäistä kauttaan istuvan edustajan palkkiota nostettiin 40 prosenttia ja kaikki ikälisät saavan edustajan palkkiota 20 prosenttia. Puhemiehen kohdalla korotus oli yli 100 prosenttia! Helsingin Sanomat 31.5.2000. Kesäkuussa 2001 eduskunta palasi korotuksiin uudestaan ja nosti eduskuntaryhmien ja jaostojen puheenjohtajien palkkioita vielä noin 3000–5000 markalla. Helsingin Sanomat 20.6.2001. Kun pelkkä korotuksen nettomäärä ylitti kansalaisten toimeentulotuen perusosan, jaettiin mielipidepalstoilla esitetyt turpaanvedot ansiosta.
74. Helsingin Sanomat 10.3.2004. Suomen Lääkäriliiton mukaan terveyskeskuslääkärien keskipalkka oli vuonna 2003 noin 4 150 euroa.
75. Kansleri Kari Raivio *Yliopisto*-lehden 3/2004 pääkirjoituksessaan (s. 5).
76. Kanslerin kannanotto uuden yliopistolain hyväksymisen johdosta julkaistiin Helsingin yliopiston verkkouutisissa 29.7.2004.
77. Päätoimittaja Anna-Liisa Kauhanen *Ylioppilaslehden* pääkirjoituksessaan 27.2.2004.
78. Arto Mustajoki teoksessaan *Tuloksena yliopisto* (2002, s. 174). Myös Timo Airaksinen on väläyttänyt opiskelijoiden asettamista ”eettiseen vastuuseen” *Acatiimi*-lehdessä 4/2003 (s. 24).
79. Arto Mustajoki teoksensa *Tuloksena yliopisto* luvussa ”Humboldtin hautajaiset?” (2002, s. 174). Saman kirjan alussa ex-vararehtori tilittää, kuinka hallinnon arvosteleminen johtuu vain ”väärinkäsityksistä”. Hän ja hänen edeltäjänsä olivat nimittäin huomanneet aiemmin arvostelemansa virka-autot ja sihteerit tuiki tarpeellisiksi ja suorastaan välttämättömiksi elämän perusedellytyksiksi heti virkaan astuttuaan; tarkemmin ajatellen oli hämmästyttävää, kuinka he aiemmin tulivat lainkaan toimeen ilman niitä…
80. Kari Raivio TV2:n ohjelmassa ”Yliopistojen Hullut Päivät” 31.10.2000.
81. Tavoitteen voimassa ollessa Suomessa valmistuisi 320 tohtoria miljoonaa asukasta kohti vuodessa. Vertailun vuoksi vuonna 1990 Ranskassa väitteli miljoonaa asukasta kohti tohtoriksi vain 140, Yhdysvalloissa 131, Saksassa

126, Suomessa 97 ja Japanissa 30 henkeä. Tiedot Osmo Pekosen teoksesta (1995, s. 25).

82. Marja Makarow *Yliopistolainen*-lehdessä 10/2003 (s. 2).

83. Ks. *Yliopistolainen*-lehden 2/2004 juttua ”Tohtorituotanto kiihtyy” (s. 5).

84. Esimerkiksi Suomen Akatemiassa tieteenalojen keskinäiset rahoitussuhteet ovat sellaiset, että Biotieteiden ja ympäristön tutkimuksen toimikunta saa 25 %, Terveyden toimikunta 17 %, Luonnontieteiden ja tekniikan toimikunta 33 % ja Kulttuurien ja yhteiskunnan tutkimuksen toimikunta 24 %. Kun kaksi ensin mainittua koostuvat lähes yksinomaan biotieteistä, kun suuri osa tekniikastakin on nykyään biotekniikkaa ja kun myös yhteiskuntatieteissä rahoitetaan lähinnä naturalistisesti motivoitunutta tutkimusta (esimerkiksi bioetiikkaa), biotieteet ahmaisevat koko budjetista vähintään puolet, jopa 70–80 prosenttia. <http://www.aka.fi> [Tilanne 2000-luvun alussa.]

85. Tieteentekijöiden liiton kuukausittain seuraamat ja *Acatiimi*-lehdessä 2/2004 (s. 22) raportoidut tiedot perustuvat työministeriön tilastoihin.

86. Työ- ja elinkeinoministeriön työnvälitystilasto, elokuu 2009, <http://www.tem.fi>.

87. Hannele Niemi kirjoituksessaan ”Tohtorimäärissä katto vastassa” Helsingin yliopiston verkkouutisissa 19.1.2004 <http://www.helsinki.fi/verkkotoimitus>.

88. Tapani Kilpeläinen *Yliopisto*-lehden (12/2003) arvostelussaan (s. 54).

89. Marja Makarow *Yliopistolainen*-lehdessä 10/2003 (s. 2). Tohtorien leipomisesta käydään nykyään utopistista virtuaalisotaa, jossa spekuloidaan mitä erilaisimmilla fantasioilla. Yliopiston verkkouutiset kertoivat jälleen 6.4.2004, että opetusministeriö ennustaa tohtoritarpeen ”kaksinkertaistuvan vuoteen 2020 mennessä”, ja ajatuksen takaa löytyi jälleen, kukapas muu kuin biologi Marja Makarow, joka kantoi huolta tutkijakoulutettavien ”riittävyydestä”. Inflatorinen suhde tutkintoihin toi huolestuttavasti mieleen Säästöpankkien Keskus-Osake-Pankin taannoisen luotonannon ja Soneran Saksan-kaupat.

90. Vertailusta ks. esim. Helsingin yliopiston verkkouutisia 11.6.2004 <http://www.helsinki.fi/verkkotoimitus>.

91. Tieteen suurvaltojen tuesta ulkomaalaisille tieteenharjoittajille ks. esim. Osmo Pekosen teosta *Ranskan tiede* (1995). Kuvaa tutkimusrahoituksen mittasuhteista antaa se, että vuonna 1993 Ranskan tiede- ja teknologianeuvosto suositteli tohtorinpätevyyttä edellyttävien opetusvirkojen lisäämistä 20 000 yksiköllä vuoteen 2000 mennessä! Emt. s. 25.

92. Ks. *Humanistisen tiedekunnan strategiaa vuosille 2004–2006* verkko-osoitteessa <http://www.helsinki.fi>.

93. Valtio-opin professori Matti Wiberg vuonna 1995 toimittamansa teoksen *Yliopisto uusiksi!* esipuheessa (s. 8).

94. Ks. Michel Foucault’n teosta *Surveiller et punir* vuodelta 1975 (suom. *Tarkkailla ja rangaista*, 1980).

95. Jaana Hallamaa palkituksi tulemisestaan vuonna 1997.

96. Ks. Martti Koskenniemen ja Heikki Patomäen avoimia kirjeitä *Yliopisto*-lehden numerossa 4/2005 (s. 40–41). Patomäen kirjoitus kommentteineen löytyy verkko-osoitteesta <http://www.valt.helsinki.fi/blogs/patomaki/post1.tm>.

97. Ks. teostani *Työttömän kuolema* vuodelta 2005 ja Heikki Patomäen kirjaa *Yliopisto oyj* samalta vuodelta.
98. Ilkka Niiniluoto *Yliopisto*-lehden 4/2005 kirjoituksessaan ”UPJ:n arvot ja toteutus” (s. 41–42).
99. Simo Parpola *Yliopisto*-lehden 7/2005 kirjoituksessaan ”Yliopiston tila ja rehtorin visiot” (s. 45).
100. Ks. Aalto-yliopiston Internet-sivua <http://www.aalto.fi>.
101. Sama.
102. Noin 80 Taideteollisen korkeakoulun opiskelijaa ja opettajaa Taideteollisen korkeakoulun elokuvataiteen osastolta jättivät Teatterikorkeakoulun rehtorille ”turvapaikkahakemuksen” joulukuussa 2007 ehdottaen osaston yhdistämistä TeaK:iin.
103. Ks. Helsingin Sanomien juttua ”Suomen liittoyliopisto toteutuu” 2.5.2007.
104. Opetusministeriön suosimasta tilastotieteellisestä lähestymistavasta raportoi Helsingin Sanomat jutussaan ”Pääkaupunkiseudun huippuyliopisto ei menestyisi tulosten vertailussa” 3.5.2007.
105. Yleisradion Internet-sivut jutussaan ”Yliopistot aikovat kerätä rahaa entisiltä opiskelijoiltaan” 14.9.2009 <http://www.yle.fi>.
106. Muunnelma apostoli Paavalin toisesta tessalonikalaiskirjeestä (3:10).
107. Mallin pääkohdista ks. esim. Heikki Mäki-Kulmalan teosta *Työttömänä työyhteiskunnassa* (2000, s. 2).
108. Vuoden 1993 työvoimapalvelulain 5 §. Velvoitteiden ulkopuolelle jäivät työpaikan täyttö työpaikan omalla työntekijällä, tehtävään kutsuminen, johtotehtäviin valitseminen ja vuokratyövoiman käyttö. Vuonna 1993 säädettyä lakia jatkaa laki julkisesta työvoimapalvelusta (30.12.2002/1295) 10 §.
109. Osallistuvan havainnoinnin periaatteista ks. esim. John Heronin teosta *Co-Operative Inquiry – Research into the Human Condition* (1996). Tähtäimessä on subjektiivisten kokemusten ja elämysten esiin saaminen toimintatapahtuman sisältä päin: osallistumisen, läsnäolon ja persoonallisen kokemisen kautta.
110. Ks. George H. Meadin tekstien kokoelmateosta *Mind, Self and Society*, vol. 1 (1934/1962).
111. Jyrki Jyrkämä toimittamansa artikkelikokoelman *Työttömänä Suomessa* (1981) esipuheessa (s. 5).
112. Ks. esim. Antti Kariston (et al.) teosta *Matkalla nykyaikaan – Elintason, elämäntavan ja sosiaalipolitiikan muutos Suomessa* (2003) ja sen lukua ”Absoluuttisesta köyhyydestä suhteelliseen deprivaatioon” (s. 83).
113. Työttömyysturvalain I osa, 2 luku, 13 §.
114. Sama.
115. Työttömyysturvalain I osa, 2 luku, 12 §.
116. Ludwig Wittgenstein *Tractatuksessaan* (1984 [1918]), kohta 4.116.
117. George Orwell teoksessaan *Vuonna 1984* (1978 [1949], s. 32).
118. Työttömyysturvalain I osa, 2 luku, 13 §.
119. Työttömyysturvalain I osa, 2 luku, 15 §.
120. Työttömyysturvalain I osa, 2 luku, 21 §.
121. Ylen TV-uutisikkuna kertoi 24.4.2004 tietosuojavaltuutetun ryhtyneen tutkimaan kansalaisen tekemää kantelua, jonka mukaan työttömältä kansalaiselta oli katkaistu oikeus työttömyyspäivärahaan sillä perustella, että hän oli

kieltäytynyt luovuttamasta työviranomaiselle omaa yksityiselämäänsä koskevia tietoja. Juttu oli otsikoitu sanoin: ”Työttömien tietosuojassa puutteita”. Tosiasiassa kyse ei ole pelkästään työttömien yksityisyydensuojan puutteista, vaan ongelman tuottaa viranomaisvallan oma halukkuus läpivalaista ihmisten elämää.

122. Työttömyysturvalain I osa, 2 luku, 3 §.
123. Ks. Heikki Rinteen teosta *Työtä!* (1984, s. 42), jossa hän kertoo muun muassa tukityöllistämismallinsa tehokkuudesta ja hankkeen hautaamisyrityksistä ministeriössä.
124. Esimerkkejä virkamiesten ajattelutavoista voi poimia vaikkapa *Työpoliittisesta aikakauskirjasta*, jota juuri kukaan ei siteeraa eikä lue. Julkaisu sisältääkin lähinnä pelkkiä tilastoja ja trivialiteetteja. Näytteen sanankäytöstä tarjoaa vaikkapa Heikki Räisäsen soinnukkaasti nimeämä artikkeli ”Työpaikan täyttö työvoimatoimiston työnhakijalla” (1/2004, s. 31–45). Siinä kerrotaan, miten työllistämiseen liittyvä ”rekrytointiaika” koostuu ”rekisteröintiviiveestä”, ”avoinna olon kestosta”, ”päätöksenteon kestosta”, ”täyttöviiveestä” ja ”aloittamisviiveestä”! (s. 34–35) Näitä Härski Hartikaiselta, Simo Sörsselsöniltä ja muilta iskurityöläisiltä lainattuja ajattelutapoja arvioidessa ei voi kuin itkeä ja nauraa. Lohdutonta on, että juuri sellaiseen hallintodiskursiiviseen, viranomaisretoriseen ja filosofisesti näkemyksettömään tutkimukseen suunnataan myös kosolti yhteiskunnallisia määrärahoja ja resursseja.
125. Ks. Heikki Rinteen vuonna 1982 julkaisemia raportteja *Oikeus työhön 1 – Työ perusoikeutena*, *Oikeus työhön 2 – Työllistämisen hinta ja luotavissa olevat lisätyöpaikat* ja *Oikeus työhön 3 – Työnhakijoiden ja avoimien työpaikkojen yhteensopivuudesta*.
126. Ks. Markku Talosen seurantatutkimusta *Marginaalisen palkkatuen taloudellisista vaikutuksista* (1986).
127. Jyrki Katainen vuoden 2007 eduskuntavaalikampanjassa.
128. Työministeriön toimintakertomus 2006 <http://www.tem.fi/>.
129. Vuorotteluvapaalaki 30.12.2002/1305.
130. Ilta-Sanomat työ- ja elinkeinoministeriön tekemään tutkimukseen perustuvassa jutussa ”Vuorotteluvapaa lisää riskiä jäädä työttömäksi” 23.6.2009. Vaikka sijaisten työllisyysaste on 10 prosenttiyksikköä vertailuryhmää korkeampi vielä kahdeksan vuotta sijaisuuden jälkeen, tämä voi selittyä muillakin syillä kuin osallistumisella vuorotteluvapaajärjestelmään.
131. Sama.
132. Hallintolain ja yleisten asiakirjojen julkisuudesta annetun lain mukaan kansalaisella on (eräin poikkeuksin) oikeus saada tietoja omaa itseään koskevien asioiden käsittelystä myös vireilläoloaikana.
133. Gandhi 1955, s. 90.
134. Anarkistisen filosofian eri muodoista ks. teostani *Filosofia räjähti, tulevaisuus palaa – Vähä katekismus filosofiselle anarkistille* (2005).
135. Ks. sähköisen viestinnän tietosuojalakia (16.6.2004/516) ja työelämän tietosuojalakia (13.8.2004/759) sekä sen muutosta (13.3.2009/126).
136. Sun Tzu noin vuonna 500 vuotta ennen ajanlaskumme alkua sanelemassaan ohjeistossa (1982, s. 49–50).

137. Positivistisen ihmiskuvan ongelmista ks. esim. teostani *Dialoginen filosofia* (2008, s. 205–224).
138. Empirismin, positivismin ja mekanistis-materialistisen ihmiskuvan vaikutuksista tieteisiin ja sosiaalipoliittiseen vallankäyttöön ks. esim. Jyri Puhakaisen teosta *Persoonan kieltäjät* (1998).
139. Transsendentaalifilosofisesta ihmiskuvasta ihmistieteiden ja sosiaalipolitiikan perustana ks. teostani *Dialoginen filosofia* (2008, s. 22–24 ja 222).
140. Lauri Rauhala teoksessaan *Ihmiskäsitys ihmistyössä* (2005 [1983]).
141. Laki sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista (22.9.2000/812) 20 §, 2 momentti.
142. Suomen perustuslaki (11.6.1999/731) 6 §.
143. Maija Perho 9.2.2000 Sosiaali- ja terveysministeriön tiedotteessa numero 24/2000 <http://www.stm.fi>. Asia otsikoitiin myös monissa päivälehdissä.
144. Lähde: Stakes. Myös MTV3:n uutiset iloitsi 25.4.2004 tosiasiasta, jonka mukaan sosiaalietuuksien väärinkäyttö on televisioyhtiön oman selvityksen mukaan viime vuosina vähentynyt. Ilmi oli tullut vuonna 2003 yhteensä 729 tapausta.
145. Ks. Robert Nozickin teosta *Anarchy, State and Utopia* vuodelta 1974. Minimivaltion periaate ei merkitse sitä, ettei valtio huolehtisi kansalaisten hyvinvoinnista. Vaikka valtion puuttuminen kansalaisten yksityiselämään onkin vähennetty libertaristisessa yhteiskunnassa minimiinsä, valtio-orgaanin tehtävänä on edelleen taata kansalaisten turvallisuus. Liberalistisesta ajattelusta ks. myös omaa teostani *Filosofia räjähti, tulevaisuus palaa – Vähä katekismus filosofiselle anarkistille* (2005) sekä Risto Harisalon ja Ensio Miettisen teosta *Klassinen liberalismi* (1997).
146. Esimerkin psykologiatieteen voittokulusta tarjoaa lääketieteilijä, tohtori Tolonen *Biovita*-lehdessään 14.5.2003. Hän muistuttaa, että ennen Freudia ei ollut psykologeja eikä psykoterapeuttejakaan, mutta modernin psykoterapian aikana aikuisilla esiintyy 25 kertaa enemmän masennusta kuin 50 vuotta sitten, ja kaikki tämä siitä huolimatta, että vuoteen 1970 mennessä oli kehitetty yli 200 psykologista hoitomuotoa! Toisaalta kyseinen tilastotieto ei anna aihetta sellaiseen tulkintaan, että hoito olisi ollut tehotonta tai vahingollista. Sen sijaan se vahvistaa havaintoa, että oireita on tullut lisää ja että psykologiatieteen kautta psyykkiset ongelmat on saatu paremmin esiin. Mutta lääketieteen ja kirurgian tohtori Matti Tolosen mainitsema kurja tosiasia on, että Suomessa noin miljoona ihmistä on pureskellut masennuslääkkeitä.
147. Jo varmuuden käsite sisältää epävarmuuden mahdollisuuden ja siten häivähdyksen epävarmuudesta. Myös psykologisesti tämä on ymmärrettävää, sillä varmuudesta huokuu puolustelu piilevää epävarmuutta vastaan.
148. Jean Baudrillard Michel Foucault'a mukaillen teoksessaan *Amerikka* (1996 [1986], s. 36).
149. Ks. Erich Frommin teosta *The Anatomy of Human Destructiveness* vuodelta 1973 (suom. *Tuhoava ihminen*, 1976, s. 346).
150. Emt., s. 349–350.
151. Emt., s. 348.
152. Vuonna 1993 voimaan tullutta työvoimapalvelulakia ja sen kumonnutta lakia julkisista työvoimapalveluista (30.12.2002/1295) ovat noudattaneet

yleensä vain viranomaiset itse, sillä olisi ristiriitaista, jos viranomainen ei noudattaisi lakia.

153. Iltalehti 16.2.2006
154. Ilta-Sanomat 17.1.2008.
155. Tasavallan presidentti Tarja Halonen Yleisradion TV-uutisten raportoimassa puheessa Säätytalossa 17.9.2003.
156. Kelan sanomat 2/2007 jutussa ”Tietämättömyys yleensä syynä takaisinperintään”.
157. Asuntoministeri Suvi-Anne Siimeksen mielipiteitä Paavo Lipposen toisen hallituksen ajalta: ”Vuokrien hintasääntelyä ei pidä saattaa voimaan, koska se hävittäisi vuokra-asunnot markkinoilta”. Ja: ”Asuntovelan korkojen osittainen vähennysoikeus verotuksessa pitäisi kokonaan lopettaa”. Siimes toisti Etelä-Suomen Sanomille 15.7.1999 antamat mielipiteensä myös Yleisradion TV-uutisissa 15.11.2001. Todellisuudessa vuokrien hintasääntely leikkaisi sijoittajien huipputuottoja ja saattaisi muun kotimaisen investointitoiminnan kilpailukykyiseksi asuntobisneksen kanssa, kun taas asuntolainojen korkovähennysoikeuden poistaminen lähinnä tappaisi asukkaan.
158. Työttömyysturvalain mukaan määriä voidaan korottaa perhesyistä, ja tarkastelujaksoa pidentävät muun muassa sairaus ja opiskelu.
159. Lähde: Kelan Internet-sivut <http://www.kela.fi>.
160. Yksin asuvan henkilön toimeentulotuen perusosa vuonna 2022 <http://www.stm.fi>.
161. Sosiaalihuoltolain (17.9.1982/710) 1 §. Korostus lisätty.
162. Lähde: Tilastokeskus. Tutkimuksen ajanjakso koski vuosia 1996–2000, ja asiasta uutisoivat muun muassa Yleisradion TV-uutiset 24.11.2004.
163. Psykologisesti katsoen stressiä syntyy ihmisen kykyjen ja hänelle ulkoa päin asetettujen ehtojen ja paineiden epäsuhdasta. Stressiä syntyy yhtäältä silloin, kun yksilö kokee *riittämättömyyttä* hänelle esitettyjen haasteiden edessä. Toisaalta stressiä tuottaa se, että yksilön kyvyt *ylittävät* hänelle ulkopäin asetetut mahdollisuudet tai kun hän kokee niiden rajoittavan oman tahtonsa toteuttamista. Aiheesta ks. esim. *Suomalaisen lääkärikeskuksen* osaa 4 (s. 469–470).
164. Helsingin kaupungin sosiaaliviraston toimeentulotuesta antamat ohjeet 2003 <http://www.hel.fi>.
165. Toimeentulotukiviranomaisen arvio hautausavustuksella haudattavien määrästä. Arviointia vaikeuttaa, että hautausavustus kirjataan sosiaalitoimistojen harkinnanvaraiseen toimeentulotukeen eikä avustusten määrästä pidetä erikseen kirjaa.
166. Kari Uoti teoksessaan *Oikeudet ja vankilat* (2003, s. 293).
167. Ks. G. W. F. Hegelin teosta *Phänomenologie des Geistes* (1975 [1807], s. 145–155).
168. Ks. Pierre Bourdieun tutkimusta *La misère du monde* (1993, s. 11).
169. Roope Ankka Carl Barksin piirtämässä sarjakuvassa ”Ovela Roope-setä”, *Aku Ankka*, 9B/1954.
170. Max Weber esseekokoelmassaan *Die protestantische Etik und der Geist des Kapitalismus* vuosilta 1904–1905 (suom. *Protestanttinen etiikka ja kapitalismin henki*, 1990).

171. Ks. Juha Siltalan teosta *Työelämän huonontumisen lyhyt historia* vuodelta 2004 (s. 221 jss). Teoksensa alaotsikon mukaisesti Siltala analysoi nimenomaan "muutoksia hyvinvointivaltioiden ajasta globaaliin hyperkilpailuun". Pohjalaiseen talonpoikaisidentiteettiin ja itsemääräämisihanteeseen nojautuva teos on ollut arvofilosofista balsamia jokaisen työelämässä poljetun sielulle.
172. Ks. Karl Marxin teosta *Pääoma* (1974 [1867]).
173. Ks. J. R. R. Tolkienin *Tarua sormusten herrasta* (2002 [1954]).
174. Ks. esim. teostani *Minä* (1995, s. 128–129).
175. Niklas Luhmann teoksessaan *Politische Theorie im Wohlfahrtsstaat* vuodelta 1981 (engl. *Political Theory in the Welfare State*, 1990).
176. Dante Alighierin *La Divina Commedia* on alun perin noin vuosilta 1306–1308.
177. Postmodernismiin liittyvän relativismin kritiikistä ks. esim. teokseni *Filosofiset viuhahdukset – Populaarifilosofisia tekstejä sekseistä, vallasta ja filosofisista liikkeistä* (2007) artikkeleita.
178. Ks. Naomi Kleinin teosta *No logo* (2001 [2000]).
179. Ks. Johan Norbergin teosta *Globaalin kapitalismin puolustus* (2001 [2004]).
180. Martin Heidegger teoksessaan *Oleminen ja aika* (2000 [1927], 35 § ja 36 §).
181. Jyväskylän yliopistossa 1995 kehitetystä valheenpaljastuskoneesta kertoi muiden muassa Yleisradion Teema-TV-kanava 28.3.2003. Kojeen luotettavuus on noin 80 prosenttia, ja sitä on käytetty rikosten selvittämiseen 260 kertaa. Vain kaksi kertaa tuloksia on käytetty tuomioistuimissa. Ne eivät ainakaan toistaiseksi pidä koneen antamaa näyttöä riittävänä.
182. Vitsikkäimmän näkökulman työpaikkojen hakurumbaan tarjoaa Jyrki Nieminen, joka julkaisi aikojen kuluessa tekemistään työnhakemuksista ironisen kirjan nimeltä *Kootut hakemukset* vuonna 1996.
183. Kwan laulussaan "U & I"; albumilla *Dynasty* (2001).
184. Irwin Goodman Emil von Reteen alias Vexi Salmen sanoittamassa isojen poikien laulussaan levyllä *Ai ai jos nuori ois* (2001 [1990]).
185. *Ilmailu* 3/2003, s. 8.
186. Viikon palindromi Simo Frangénin, Pasi Heikuran ja Jyrki Liikan *Alivaltiosihteeri*-ohjelmassa Ylen Radio 1:ssä 1.2.2003.
187. Edmund Husserl teoksessaan *Die Krisis der europäischen Wissenschaften und die transzendentale Phänomenologie* (1954 [1936], s. 329).
188. G. W. F. Hegel teoksessaan *Phänomenologie des Geistes* (1975 [1807]).
189. Johann Wolfgang von Goethe *Faustinsa* toisessa osassa 1832, suom. O. Manninen.
190. Työaikalaki 9.8.1996/605, 4 §.
191. Ks. *Suomalaisen Lääkärikeskuksen* osaa 4 (1996, s. 474).
192. Aamulehti 14.11.2004. Uutisen viittaamassa selvityksessä yötyöksi oli luettu aikavälillä 23.00–6.00 tehty työ.
193. *Suomalainen Lääkärikeskus*, osa 4 (1996, s. 475).
194. Tutkijoiden Mikko Härmä ja Mikael Sallinen kirjoittama teos *Hyvä uni, hyvä työ* ilmestyi vuonna 2004.
195. Kansanterveyslaitoksen tutkija Kari Reijola Yleisradion TV-uutisissa 10.3. 2004.

196. Ks. Matti Kortteisen tutkimusta *Kunnian kenttä – Suomalainen palkkatyö kulttuurisena muotona* (1998).
197. Kymmenen prosentin sairastuvuus on yhden ammattiryhmän sisällä tilastollisesti erittäin merkittävä ylittäessään 1–2 prosentin yleisen esiintyvyyden väestössä.
198. Ajoneuvohallintokeskuksen lukuun sisältyvät sekä yrityksille rekisteröidyt että autoliikkeiden omistamat leasing-autot <http://www.ahk.fi>.
199. Ks. Internetissä julkaistun Sonera-kirjan *Miten hävisivät Soneran miljardit?* lukua 2. <http://www.kolumbus.fi/sidewinder/sonera-kirja.txt>. Teos on julkaistu myös painettuna nimimerkillä ”Pekka Peloton” kustantajanaan Art House ja painopaikkana Pieksämäellä toimiva Raamattutalo.
200. Ks. esim. Helsingin Sanomien julkaisemia verotietoja Internet-osoitteessa <http://www.hs.fi/verotiedot>.
201. Helsingin Sanomat 5.1.2004.
202. Johan Ludvig Runeberg ”Maamme”-laulun sanoissa, suom. Paavo Cajander. Frederik Paciuksen sävelmän esittää edustavasti esimerkiksi Sleepy Sleepers levyllään *Metsäratio* (1980).
203. Talouselämä-lehti 29.8.2003. Lukuun on laskettu mukaan vain suomalaisissa yrityksissä ulkomailla toimiva työvoima. Kotimaisen pääoman sijoitukset ulkomaisiin yrityksiin nostavat suomalaisilla varoilla ulkomaille perustettujen työpaikkojen määrän vieläkin suuremmaksi. MTV3:n uutiset kertoi 22.7.2004, että suomalaisissa yrityksissä toimivia teknologia-alan työpaikkoja on tätä nykyä Suomen rajojen ulkopuolella 150 000 ja että toimiala maksaa yhtä paljon palkkoja Suomeen kuin ulkomaille.
204. MTV3:n uutiset 1.7.1997. Saabin autoteollisuuden siirryttyä myöhemmin General Motorsin omistukseen GM lopetti Saabin suunnitteluosaston Ruotsissa. Vastaavalla tavoin ruotsalaisen turvallisuuden ja luotettavuuden perikuva Volvo myytiin aikoinaan Fordille. Avo-Saabit, joita ennen valmistettiin Uudessakaupungissa, puolestaan rakennettiin sittemmin Itävallassa, ja tuotantolinjan pään näki myös Porschen Boxter-mallien valmistus Suomessa.
205. Asiasta raportoi muun muassa MTV3:n uutiset 14.12.1999. Kiistaan saatiin ratkaisu vasta 11.12.2003, jolloin Espoon käräjäoikeus hylkäsi Metallityöväenliiton ja kymmenen muun ammattiliiton nostaman siviilikanteen yhteistoimintalainsäädännön rikkomisesta. <http://www.metalliliitto.fi>.
206. Tobinin verosta ks. esim. Heikki Patomäen teosta *Tobinin veron toteutus* (1999).
207. Tekniikka & Talous -lehti jutussa ”Koeningsegg ja GM myönsivät Saab-kaupan” 17.6.2009.
208. Libertarismista ks. tarkemmin teostani *Filosofia räjähti, tulevaisuus palaa* (2005, s. 191–208).
209. Kansallisvaltioiden tehtävän historiallisesta kehityksestä ks. teokseni *Dialoginen filosofia* (2008) päälukua ”Politiikka”.
210. Tilastokeskuksen 20.5.2009 edellisvuodesta (2008) antamat tiedot julkaisussa ”Suomen virallinen tilasto” <http://www.stat.fi/>.
211. Ulkomaalaislakiin (30.4.2004/301) keväällä 2009 tehdyt maahanpääsyn helpotukset aiheuttivat kansalaissa raivoisaa kritiikkiä ja johtivat myös puolueiden voimasuhteiden muutoksiin lakia vastustaneiden Perussuomalaisten

yltäessä lähes kymmenen prosentin kannatukseen europarlamenttivaaleissa saman vuoden kesällä.

212. Työ- ja elinkeinoministeriön työllisyyskatsaus 8/2009 <http://www.tem.fi/tyollisyyskatsaus/>.

213. Tunnetuimman tapauksen tarjoaa tohtori Jussi Halla-ahon haastaminen oikeuteen ”kansanryhmää vastaan kiihottamisesta” ja ”uskonrauhan rikkomisesta” valtionsyyttäjäviraston syytemääräyksellä sekä hänen tuomitsemisensa sakkoon jälkimmäisestä Helsingin käräjäoikeuden päätöksellä 8.9. 2009.

214. EU puuttui Itävallan sisäpolitiikkaan asettaen maata vastaan pakotteita, kun Jörg Haiderin johtama kansallisliberaali vapauspuolue FPÖ oli saanut syksyn 1999 vaaleissa 26,9 prosentin kannatuksen ja muodosti hallituksen yhdessä kolmanneksi jääneen kansanpuolueen kanssa. Tyrmistyttävää on, että EU – mukana myös Suomi – halusi punnita ”omia arvojaan” lavastamalla demokraattisesti hallitusvastuuseen nousseen puolueen ”äärioikeistolaiseksi” ja aloittamalla maata vastaan ”rasismia” ja ”muukalaisvihaa” torjuvat toimet. Kulttuuritapahtumista sotaharjoituksiin ulottunut boikotti kesti seitsemän kuukautta, minkä kuluessa ei vaivauduttu kysymään, kuinka muukalaisvastaista oli se, että monet EU-maiden presidentit ja ministerit lakkasivat kättelemästä Itävallan ministereitä ja puhumasta heille. Niin sanottu kolmen viisaan ryhmä antoi kuitenkin Wolfgang Schüsselin johtamalle Itävallan hallitukselle lopulta hyvän arvosanan. Tapaus osoittaa, minkälaisen porun Euroopan vihervasemmisto nostaa heti, kun syntyy tilanne, että hallitusta ei ensimmäistä kertaa 30 vuoteen johdakaan sosiaalidemokraatti. Haider itse ei ollut edes nimitettyjen ministerien joukossa. Vuodesta 1945 jatkunut *cordon sanitaire*, jonka mukaan ”äärioikeistoa ei oteta hallitusvastuuseen mukaan” muodostaa jo itsessään eräänlaisen syrjinnän muodon. Sen sijaan hallituspaikat ovat koko ajan avautuneet auliisti äärivasemmistolle.

215. Tiedot perustuvat ”Euroopan rasismin ja muukalaispelon seurantakeskuksen” EUMC:n vuonna 2005 julkaisemaan raporttiin *Majorities' Attitudes Towards Minorities – Key Findings from the Eurobarometer and the European Social Survey* (s. 33), jonka aineistona on käytetty European Social Surveyn ESS:n vuonna 2003 tekemää tutkimusta ja Eurobarometri-tutkimusta. Muukalaispelon käsite sinänsä on propagandistinen, sillä maahanmuuton vastustaminen ei välttämättä perustu mihinkään ”muukalaisten” eikä ”toiseuden” pelkoon tai muuhun tunteeseen vaan järkevään ajatteluun, kansallisen edun ja yhteiskuntarauhan suojeluun sekä huoleen julkisen talouden kantokyvystä.

216. Helsingin Sanomat jutussa ”Ranskassa poltettiin yli tuhat autoa uudenvuodenyönä” 2.1.2009.

217. Helsingin Sanomat jutussa ”Suomi aikoo helpottaa työnhakuun tuloa” 22.11.2007.

218. Esimerkiksi Iltalehti kertoi 3.9.2003, että Viking Line liputtaa Cinderella-laivansa Ruotsiin. Varustamon henkilöstökustannukset, jotka Suomessa ovat 100 miljoonaa euroa, ovat Ruotsissa vain 70 miljoonaa ja Virossa 25 miljoonaa euroa vuodessa. Suomen valtion subventoiman *tax free* -politiikan lakattua kompensoimasta varustamojen henkilöstökustannuksia myös Silja

Line ilmoitti ulosliputtavansa Finnjetin kesällä 2004, kun Virosta tuli Euroopan unionin jäsen.

219. Ks. Tilastokeskuksen ja työministeriön tilastoa ”Ulkomaalaisten työttömyysasteesta vuosina 2001–30.4.2007. <http://www.mol.fi/mol/fi/99_pdf/fi/04_maahanmuutto/08_maahanmuuttotilastot/wulktyoll.pdf>.

220. Ks. Kari Hämäläisen, Aki Kangasharjun, Sari Pekkalan ja Matti Sarvimäen tutkimusta *1990-luvun maahanmuuttajien työllisyys, tuloverot ja tulonsiirrot* vuodelta 2005.

221. Turun Sanomat jutussa ”Suomen huoltosuhde 2030 EU:n huonoin” 7.10. 2007.

222. Helsingin Sanomat jutussa ”Maahanmuuttajat sopeutuvat parhaiten Ruotsissa” 15.10.2007.

223. Helsingin Sanomat jutussa ”Maahanmuutto ei pelasta pohjoismaista hyvinvointia” 14.12.2007.

224. Ford-konserni myi vuonna 1989 ostamansa Jaguarin ja Land Roverin valmistuksen intialaiselle Tata-konsernille 2,3 miljardilla dollarilla vuonna 2008. Ilta-Sanomat 26.3.2008.

225. Ilta-Sanomat 18.6.2009.

226. Tuulilasi 17.8.2008.

227. ”Forbes.com”-Internet-sivusto 11.11.2022.

228. J. K. Paasikiven englantilaiselta historioitsijalta, Thomas Babington Macaulaylta, lainaamat sanat on kaiverrettu myös Eduskuntatalon vieressä olevan Paasikiven monumentin jalustaan.

229. Pakinoitsija Olli *alias* Väinö Nuorteva *alter egonsa*, Otso Kirjosiiven, mietelmissä teoksessa *Hyviä tuloksia vähällä vaivalla* (1989, s. 287).

230. Opetusministeriön koordinoima projekti oli yliopistojen yhteinen, ja Suomessa siihen liittyi vuosille 2004–2006 ajoitettu yliopistotutkintojen uudistus, jossa tutkintojen tasosta tingittiin ja väittelykriteerit käytännössä alennettiin poistuvan lisensiaatintutkinnon tasolle: vastaamaan Keski-Euroopan yliopistoissa tavanomaisia kriteerejä.

231. MTV3:n uutiset 16.12.2003.

232. Esimerkiksi käy entisen Valmetin ja nykyisen Valtran traktorituotannon supistamisilmoitus elokuussa 2004.

233. Ks. esim. sijoittajaguru Juhani Riikosen laskelmaa Wärtsilän pörssiarvosta Heikki Hiilamon teoksessa *SKOP – lyhyt historia* (1995, s. 82).

234. J. R. R. Tolkien teoksessaan *Taru sormusten herrasta* (2002 [1954]).

235. Ks. Lenita Airiston teoksia *Menestys!* (1996, s. 181 jss.) ja *Voitontahto* (1994).

236. Lääkäri Timo Mäntysen tekeillä olevasta väitöskirjasta kertoi Etelä-Suomen Sanomat jutussaan ”Vuokralääkäri koituu kunnalle kalliimmaksi kuin oma virkalääkäri” 7.3.2009.

237. Helsingin Sanomat Jyri Raivion ja Perttu Kauppisen jutussa ”Ulkoistaminen toi taas miljonäärejä tulokärkeen” 3.11.2008.

238. Sama.

239. Helsingin Sanomat jutussa ”Hybridit korvaamassa Porschen Uudessakaupungissa” 15.7.2008.

240. StoraEnson ja Googlen kaupasta ks. Talouselämä-lehden juttua ”Todella hämyä: Google ostaa Summan tehtaan” 12.2.2009.

241. Ks. Ollin kokoelmateosta *Hyviä tuloksia vähällä vaivalla* (1989, s. 288).

242. Yleisradion TV-uutiset 23.12.2003.
243. OECD:n *Education at a Glance* -tutkimus vuodelta 2009 ulottuu 1990-luvun lopulta vuoteen 2007 ja kattaa muun muassa 15–64-vuotiaiden työhönsijoittumisen koulutuksen perusteella OECD-maissa. <http://www.oecd.org/dataoecd/41/25/43636332.pdf>.
244. Vuonna 2004 Suomen Akatemian tutkijatohtorin palkka oli valtion palkkaustaulukon kategorian A 22 mukaan 2 028 – 2 211 euroa kalleusryhmästä riippuen. Raitiovaununkuljettajien keskipalkka oli samana aikana noin 2 200 euroa. Lähde: Valtion palkkaustaulukot ja HKL. Vertailussa on nojauduttu tulospalkkausjärjestelmää edeltävään taulukkopalkkaukseen havainnollisuuden vuoksi.
245. Martin Saarikankaan lausuntoa ulkomaalaisten työntekijöiden maahantuonnista arvosteltiin muun muassa TV1:n A-studio-ohjelmassa 26.5.2003.
246. Martin Saarikangas Etelä-Saimaa-lehdessä 21.5.2003.
247. Tilastokeskus 21.8.2009 julkaisemassaan ansiotason vuosineljännestilastossa <http://www.stat.fi>.
248. Pääministeri Matti Vanhanen Iltalehden jutussa ”Vanhanen: Yleinen arvonlisävero saatetaan korottaa 25 prosenttiin” 24.8.2009.
249. Helsingin Sanomat jutussa ”Peruttu perintöverotus voi johtaa vanhankin lain muutokseen” 19.11.2009.
250. Toimittajan haastattelema nuori City-lehden 3/2004 jutussa ”Kun duuni ei maistu – kun vapaus kutsuu”.
251. Ks. Jari Sarasvuon teosta *Huomiotalous – Diilin opetukset* vuodelta 2005.
252. Scott Lash artikkelissaan ”Refleksiivisyys ja sen vastinparit: rakenne, estetiikka ja yhteisö” Ulrich Beckin toimittamassa teoksessa *Nykyajan jäljillä – Refleksiivinen modernisaatio* (1985).
253. Kriittisyys on myös modernin tulkintaopin keskeinen vaatimus. Ks. esim. Hans-Georg Gadamerin teosta *Hermeneutiikka* (2004). Vastaavaa näkemystä olen edustanut kirjassani *Dialoginen filosofia* (2008).
254. Jari Sarasvuo Trainers’ House -firmansa Internet-kotisivuilla.
255. Trainers’ Housen kouluttaja Outi Impivaara yrityksen Internet-kotisivuilla.
256. Filosofi Heikki Mäki-Kulmala teoksessaan *Näin puhui Sarasvuo* (2002, s. 13).
257. *The Apprentice* -ohjelmaa parodioi ansiokkaasti Music Televisionilla esiintyneen koomikko Andy Dickin *The Assistant* -show, jossa hän valitsi itselleen viihdyttäjää, palvelijaa ja tyytyväisenä pitäjää. Kokelaiden tehtävänä oli muun muassa järjestää unohtumaton illanvietto juhlista kotiin palaavalle Andylle. Illan päätteeksi viihdytettävä löytyikin kylpyammeesta seuranaan kelluva voileipäkeksi sekä assistenttikokelas, joka puhalsi snorkkelilla poresimulaatioita altaaseen. Tietokonepohjaisella valheenpaljastusmenetelmällä puolestaan tutkittiin, kuka kokelaista valehteli kehuessaan Andyn pukeutumista. Seuraus: ankaria potkuja! Raatiin kuulivat Andyn lisäksi Donald Trumpin kaksoisolento ja sadan sentin kääpiö.
258. Teemasta ks. esim. Gilles Deleuzen ja Félix Guattarin teosta *Capitalisme et schizophrénie* (1972).
259. Ks. Jussi Vähämäen teosta *Kuhnurien kerho* vuodelta 2003 (s. 141–147).
260. Emt., s. 166.
261. *Kalevala*, joka sisältää 22 795 säettä, ilmestyi vuonna 1849 lyhyemmän version tultua painosta jo vuonna 1835.

262. Tässäkin kirjassa laajasti kannatetun yksilön käsitteen yhteydessä on luonnollisesti muistutettava yksilön ja yhteiskunnan käsitteiden keskinäisestä velasta toisilleen ja siitä, että koko metafyysistä alkuperää oleva dualismi niiden välillä voitaisiin ylittää ensimmäisen persoonan filosofialla. Kysymyksiä ei tällöin asetettasi ihmisestä kohteena (jolloin minuus halkeaa subjektiin ja objektiin sekä yksilöllisen ja yhteisöllisen alueisiin), vaan näkökulma luotaisiin itsestä maailmaan suuntautuvina elämänprojekteina. Teemasta ks. teostani *Minä* (1995, s. 69–84).

263. Talentum-osakekaupoista nostettu syyte hylättiin Helsingin käräjäoikeudessa maaliskuussa 2003. Yleisradion TV-uutiset 25.3.2003.

264. Gandhi 1955, s. 91.

265. ”Lex Nokiaksi” sanottu yksityisyydensuojan heikennys sisältyi työelämän tietosuojalain 13.8.2004/759 muutokseen 13.3.2009/126. Lakia vastusti oikeuskansleri ja yksitoista muuta oikeusoppinutta pitäen sitä perustuslain vastaisena. Oman analyysini lain hylkäämiseksi esitin sananvapautta ja informaatio-oikeudellisia kysymyksiä käsittelevän teokseni *Sensuurin Suomi* (2009) kirjoituksessa ”Hallitus syö yksityisyyden suojaa” (s. 598–600).

266. Syrjintäkielto perustuu Suomen perustuslain toisen luvun kuudennen pykälän toiseen momenttiin.

267. Helsingin Sanomat jutussa ”Johanna Korhonen: Lapin Kansa antoi potkut naispuolison takia” 1.10.2008.

268. Ilta-Sanomat jutussa ”Johanna Korhonen hävisi Alma-oikeuden 3–0” 9.6.2009.

269. Helsingin Sanomat jutussa ”Johanna Korhonen voitti Alma Median työsyrjintäjutussa” 1.2.2011.

270. Anonyymia työnhakua ehdotti istuvan hallituksen ideasampo, Eurooppa- ja maahanmuuttoministeri Astrid Thors sinänsä hyvää tarkoittavassa mutta tavattoman naiivissa ajatuksessaan. Ks. Helsingin Sanomien juttua ”Maahanmuuttoministeri kokeilisi anonyymia työnhakua” 29.10.2009.

271. Konsultti Olli Aulio *Työnhakijan kirjassaan* (1990, s. 337).

272. Ks. Michel Foucault’n teosta *Surveiller et punir* vuodelta 1975 (suom. *Tarkkailla ja rangaista*, 1980).

273. Ks. teokseni *Filosofia räjähti, tulevaisuus palaa* (2005) sivuja 60–76.

274. Elokuvaksikin myöhemmin sovitettu novelli ”Harrison Bergeron” ilmestyi alun perin *science fiction* -lehdessä vuonna 1961. Ks. Kurt Vonnegutin kokoelmateosta *Welcome to the Monkey House* (1982).

275. Anglikaaniyhteisöön kuuluvan episkopaalisen pastorin, Gene Robinsonin, vihkimisestä piispanvirkaan kertoi Suomessa muiden muassa Iltalehti 4.11.2003. Englannissa saman kirkkokunnan piispaksi nimitetty homoseksuaali Jeffrey John oli painostettu eroamaan piispanvirasta edellisenä keväänä. Kielteisimmin seksuaalivähemmistöjä edustaviin piispoihin suhtautuivat kehitysmaiden ja köyhien maiden kristilliset kirkot, jotka ovat itse joko kärsineet rasismista tai harjoittaneet omia rivejään kokoamaan pyrkivää miekkalähetystä.

276. City-lehti 5/2003 jutussa ”Hyvä paha politiikka”. Tilannetta korjasi tamperelaisen Oras Tynkkysen nousu eduskuntaan kesken kauden europarlamenttiin valitun Satu Hassin tilalle kesällä 2004. Tosin myös Tynkkysen valinta tapahtui ”varasijalta”, ja häntä äänestettiin vihreänä, joka voidaan mieltää ”ruohonjuuritason” edustajaksi.

277. Ks. Didier Eribonin kirjoittamaa *Michel Foucault* -elämäkertaa (1993 [1991], s. 258). Jotta nimitysesitys voidaan saattaa ministerin vahvistettavaksi, yliopistot tarvitsevat päätökselleen ”Ranskan Akatemiaa” vastaavan tahon, *Institut de Francen*, vahvistuksen. Kyseinen toimikunta on nimeltään *Académie des Sciences Morales et Politiques*, jonka paikalla olleista jäsenistä kaikki joko hylkäsivät esityksen tai äänestivät tyhjää.

278. Vähemmistövaltuutetun toimialaan ei Suomessa lueta seksuaalivähemmistöjen syrjintään liittyviä kysymyksiä. Sen sijaan Ruotsissa, jossa myös seksuaalivähemmistöjen syrjintä luetaan osaksi tasa-arvopolitiikkaa ja niin sanotun syrjintäasiamiehen toimenkuvaa, on päädytty tulokseen, jonka mukaan joka neljäs heteromies kuvailee työpaikkansa ilmapiiriä *expressis verbis* homokielteiseksi ja noin puolet homoseksuaaleista toteaa joutuneensa syrjityksi työelämässä. Ruotsalaisen syrjintäasiamiehen puhelin soi parikymmentä kertaa päivässä, ja Ruotsin työelämäinstituutin tutkimustuloksista kertoi Aftonbladet 8.9.2003.

279. Friedrich Nietzsche teoksessaan *Ecce homo – Miten tulla sellaiseksi kuin on* (2002 [1888], s. 108).

280. Lähde: Tilastokeskus. Helsingin yliopiston tiedekunnista enää vain matemaattis-luonnontieteellinen tiedekunta on opiskelijoiltaan miesenemmistöinen. Ks. artikkeliani ”Kun yhdet ovat tasa-arvoisempia kuin toiset – Kuinka tasa-arvolla diskriminoidaan?” *Tiedepolitiikka*-lehdessä 1/2006 (s. 75–82).

281. Ks. Helsingin Sanomien juttua ”Tapiola-pankki sijoittaa naisiin” 23.1.2008.

282. Erään arvion mukaan naiset tekevät jopa 70 prosenttia perheiden päivittäisistä ostopäätöksistä. Myymälämarkkinointiin erikoistuneen mainostoimisto Phenomena Oy:n arvio asiasta löytyy yrityksen kotisivuilta <http://www.phenomena.fi>.

283. Sukupuolieron kaksiarvoisuutta kiistämään pyrkivän feminismin kritiikistä ks. *Niin & Näin* -lehden 4/2004 artikkeliani ”Tyttöjen kanssa saunan lauteilla – Tirkistysreikiä sukupuolierolla politikoivaan filosofiaan” (s. 111–120). Kirjoitus on julkaistu laajennettuna myös esseekokoelmassani *Filosofiset viuhahdukset* (2007, s. 246–292).

284. Harvardin yliopiston rehtori Lawrence Summers 14. tammikuuta 2005 pitämässään esitelmässä ”Remarks at NBER Conference on Diversifying the Science & Engineering Workforce”. Esitelmä ylöskirjattuine keskusteluineen on luettavissa Internet-osoitteessa <http://web.archive.org/web/20080130023006/http://www.president.harvard.edu/speeches/2005/nber.html>.

285. *The Independent* -lehti jutussaan ”Summers’ ’sexism’ cost him top Treasury job” 24. marraskuuta 2008.

286. Ks. artikkeliani ”Kun yhdet ovat tasa-arvoisempia kuin toiset – Kuinka tasa-arvolla diskriminoidaan?” *Tiedepolitiikka*-lehdessä 1/2006 (s. 75).

287. Valtion taloudellisen tutkimuskeskuksen Ossi Korkeamäki ja Tomi Kyyrä Arno Kotron ja Hannu T. Sepposen toimittamaan teokseen *Mies vailla tasa-arvoa* (2007) kirjoittamassaan artikkelissa ”Naisen euro on 96 senttiä” (s. 31–39).

288. Feministien tuottamia adoptiolain ja hedelmöityshoitolain ongelmia olen käsitellyt teoksessani *Sensuurin Suomi* (2009) julkaisemissani kirjoituksissa ”Hedelmöityshoitolaki on susi” (36–39) ja ”Lesboparien adoptio-oikeudesta” (585–586).

289. Ks. Timo Kitusen kirjoitusta ”Sosiaalityön näennäinen tasa-arvo” Arno Kotron ja Hannu T. Sepposen toimittamassa teoksessa *Mies vailla tasa-arvoa* (2007, s. 113–119).
290. Eduskunnan muutamat naiskansanedustajat moittivat kovasanaisesti seitsemää mieskansanedustajaa flirttailusta ja tissien tiirailusta Helsingin Sanomien 27.1.2008 julkaisemassa jutussa, jossa miehiä syytettiin eduskunnassa tapahtuvasta ”seksuaalisesta ahdistelusta”. Mieskansanedustajien kanneltua asiasta viranomaisille Julkisen sanan neuvosto antoi lehdelle myöhemmin huomautuksen.
291. Lähde: Maailman työjärjestö ILO:n Internet-sivut <http://www.ilo.org>.
292. Yleisradion TV-uutiset 8.12.2004.
293. 1. Moos. 2:15.
294. 1. Moos. 3:19.
295. 2. Tess. 3:11.
296. Ensimmäinen tunnettu dokumentti lausahduksesta on tosin vuodelta 1944.
297. Kansainliiton sopimus numero 44/1930 astui Suomessa voimaan vuonna 1937. Kontrahti kieltää orjatyön ja pakkotyön muttei työn käyttämistä rangaistuksena. Samoin työhön asennoituu Euroopan unionin Nizzassa 7.11.2000 hyväksytty peruskirja 2000/C361/01; ks. ensimmäisen luvun viidettä artiklaa. Lähde: Finlex-tietokanta.
298. Max Weber teoksessaan *Protestanttinen etiikka ja kapitalismin henki* (1990 [1904]).
299. VMTL = lääkärin myöntämä vapautus marssi-, taistelu- ja liikuntakoulutuksesta armeijassa.
300. Stressin sairausluonteesta ks. esim. *Suomalaisen Lääkärikeskuksen* osaa 4 (s. 469–470).
301. Lääkärien etiikkaan luetaan sekä lääkärien eettiset säännöt että aikojen aamusta periytyvä Hippokrateen vala. Myös Suomen Lääkäriliiton Internet-sivuilta löytyvä ”Nürnbergin säännöstö” on mielenkiintoinen muistuttaessaan, että vuoden 1947 sotarikosoikeudenkäynnissä tuomituista useat olivat koulutukseltaan lääkäreitä.
302. Selkäkipujen vuoksi lääkärissä käydään Suomessa noin 800 000 kertaa vuodessa, mikä ei tietenkään merkitse, etteivätkö vaivat voisi olla todellisia. Achté ym. 1984, s. 344. Kivun subjektiivisesta kokemisesta ja mittaamisen vaikeudesta ks. Achtén ym. teosta *Psykosomatiikka*.
303. Alkoholismin sairausluonteesta kertoo esim. *Suomalaisen Lääkärikeskuksen* osa 4 (s. 472–473).
304. Noin 38 prosenttia työkyvyttömyystapauksista johtuu mielenterveyden häiriöistä, ja niistä suurimman osan muodostavat työuupumus sekä työperäinen alkoholismi ja stressi; 27 prosenttia eläkkeistä myönnettiin tuki- ja liikuntaelimistön sairauksien perusteella. Lähde: Suomen Psykiatriyhdistys <http://www.psykiatriyhdistys.net>.
305. Lääkeryhmittäin tilastoja johtavat Suomessa sydän- ja verenkiertoelimistön lääkkeet. Toisella sijalla ovat psyyken lääkkeet ja kolmannella särkylääkkeet. Kunkin lääkeryhmän kokonaismyynti lähestyy 20 miljoonan euron vuositasoa. Maailman myydyin lääke oli vuonna 2003 Asperiini. Lähde: Kansanterveyslaitoksen, nykyisen Terveyden ja hyvinvoinnin laitoksen, Internet-sivut <http://www.thl.fi>.

306. Tommy Hellsten samannimisessä teoksessaan (2000).
307. Puolustusvoimien komentaja Juhani Kaskeala ehdotti Helsingin Sanomien 18.9.2008 mukaan armeijan sodan ajan vahvuuden alentamista sadalla tuhannella 250 000:een ja siviilipalveluksen lyhentämistä 395 vuorokaudesta 12 kuukauteen. Hieman aiemmin (9.6.2008) Helsingin Sanomat otsikoi, että ”Lähes joka viides vapautuu armeijasta terveyssyistä”. Vapautuksen sai tuona aikana 18 prosenttia asevelvollisista, ja vapautettujen määrä oli kasvanut 34 prosenttia kolmessa vuodessa. Jutussa haastateltujen Puolustusvoimien lääkärien mukaan vapautettujen määrän kasvu johtuu ”tiukentuneista ohjeista”, mutta syynä tarkempaan karsimiseen saattaa olla muukin kuin varusmiesten kelpoisuus tai halu kiristää valintaseulaa, esimerkiksi resurssien leikkaukset. Kun puolet palveluskelpoisuuden C-luokituksista myönnetään mielenterveyden häiriöiden vuoksi ja lähes joka kymmenes nuori mies määritetään sitä kautta mielenterveyspotilaaksi, tässä maassa on joko erittäin suuri nuorison mielenterveysongelma, tai sitten armeijan lääkärit myöntävät vapautuksia valheellisesti. On mahdollista, että valintaperusteita ei olekaan tiukennettu, vaan vapautusperusteita on löysennetty. Kun lehden mukaan ”kymmenen vuoden kuluttua palveluksen suorittaa ehkä vain kolme nuorukaista neljästä”, tähän voinee johtaa vain asevelvollisuuden lakkauttaminen tai nuorison ajautuminen lopullisesti rappio- ja kurjistumiskulttuurin turmeltuneelle tielle.
308. Helsingin Sanomat 13.11.2004.
309. Yleisradion TV-uutisten 5.12.2003 mukaan STTK ilmoitti lakon motiiviksi halun järjestää muistotilaisuus yritysten tuntemalle yhteisvastuulle ja ilmaista samalla vastalause Elisa Oyj:ssä aloitetuille yt-neuvotteluille sekä irtisanomisille yleensä.
310. Tilanne 1.1.2022. Lähde: Kela.
311. Apurahatutkijoiden asemaa pohtimaan asetettiin taannoin sosiaali- ja terveysministeriön komitea, jota johti Tampereen yliopiston entinen rehtori, ylijohtaja Tarmo Pukkila. Ks. kriittistä kirjoitustani ”Lopettakaa *gulag* – Puhetta Pukkilan komitealle ja vähän muillekin” *Acatiimi*-lehdessä 4/2003 (s. 24).
312. 17.2.2003 hyväksytty työeläkelaki korotti eläkkeitä niille, jotka suostuvat työskentelemään myös eläkeiän saavuttamisen jälkeen.
313. Yleisradion TV-uutisten 17.11.2004 mukaan valmisteilla on jo nyt esitys, joka nostaisi yleisen eläkeiän 68 ikävuoteen. Suomessa työskentelee tätä nykyä 20 000 yli 65-vuotiasta, ja keskimääräinen eläkkeelle siirtymisen ikä on 59 vuotta.
314. Friedrich Nietzsche teoksessaan *Iloinen tiede* (1989 [1886], s. 139, ajatelma 217).
315. Esimerkiksi televisiokanava BBC World tilastoi 14.11.2004, että vuoden 1990 jälkeisissä sodissa on surmansa saanut yhteensä 1 370 toimittajaa <http://www.bbc.co.uk>.
316. Ks. Carl Barksin sarjakuvaa ”Aku vakuutusasiamiehenä” *Aku Ankka* -lehdessä 11/1956.
317. Ei ole kenties mikään ihme, että leikkausjonot ovat pitkiä, kun Suomessa 85 prosenttia esimerkiksi sydänkirurgien työajasta kuluu erilaisiin hallinto- ja kansliatehtäviin, kokouksiin, neuvontaan ja yleensäkin kaikkeen muuhun kuin lääketieteellisiin tutkimuksiin, vastaanottoihin ja hoitotoimenpiteisiin.

Mäki-Kulmala 2002, s. 52. Tämä vastaa julkisen hallinnon moraalia. Se on kanto kaskessa ja juolavehnä pellossa mutta ei suinkaan rikka rokassa, sillä vaikutukset syövät työyhteisöjen moraalia. Kun hallintobyrokratia on laillista ja suorastaan lain vaatimaa ja kun siihen liittyy vielä ”kehittämistä”, ”ihmissuhdekonsultaatioita” ja uusi ”asiakaspalvelumalli”, niin sitä ei voida edes arvostella.

318. Maija Vilkkumaa laulussaan ”Satumaa-tango” levyllä *Pitkä ihana leikki* (1999).

319. Neljä Ruusua laulussaan ”Viisastun salaa” levyllä *Energiaa* (1994).

320. Esimerkiksi 26.2.2004 hallitus teki päätöksen, jolla se myönsi 503,3 miljoonaa euroa työvoimakoulutukseen ja tukityöllistämiseen kyseistä vuotta varten. <http://www.mol.fi>.

321. Työvoimaneuvoja Aira Sumiloff minulle työvoimatoimiston järjestämässä työpoliittisessa keskustelussa.

322. ”Ihmiskunta ei voi elää vapaana, ennen kuin viimeinen byrokraatti on hirtetty viimeisen kapitalistin suolilla.”

323. Alle 20-vuotiaat täysi-ikäiset eivät ole nykysäädösten mukaan oikeutettuja opintotuen asumislisään. Lähde: Kela.

324. Platon, ”Valtio”, 450b.

325. Esimerkiksi 27-vuotias ystäväni Tuomo, joka suoritti hiljattain opintonsa loppuun valtiotieteellisessä tiedekunnassa, toimi aikoinaan siviilipalvelusmiehenä kahdeksan tuntia päivässä ja teki sen päälle vielä neljä tuntia ilta- ja viikonlopputyötä maksaakseen asumiskulunsa itse. Lopulta hän sai opintotukiviranomaisilta kirjeen, jossa häneltä perittiin 3 000 euroa takaisin. Kun ihminen on kahdeksan tuntia palvelemassa valtiota ja tekee sen päälle neljä tuntia puhelinmyyntityötä, miksi häntä pitäisi rangaista siitä, että hän lisäksi opiskelee?

326. Friedrich Nietzsche teoksessaan *Näin puhui Zarathustra* (1981 [1891], s. 273).

327. Ks. Carl von Clausewitzin teosta *Sodankäynnistä* (2002 [1832], s. 68–69).

328. Nous menons ici une vie merveilleuse, nous y dormos, nous y mangeons, nous ne touchos pas d’argent, personne n’y pense ici. C’est déjà la société que nous voulons créer.

329. Wilhelm von Humboldt vaikutti ratkaisevasti muun muassa siihen, että Berliiniin vuonna 1810 perustettiin yliopisto. Sen säännöissä realisoituivat hänen antiikista ja valistusfilosofiasta lainailemansa ihanteet. Ks. von Humboldtin ohjelmanjulistusta ”Berliinin ylempien tieteellisten laitosten sisäisestä ja ulkoisesta organisaatiosta” Kari Kantasalmen toimittamassa teoksessa *Yliopiston ajatusta etsimässä* (1990, s. 57–66).

330. J. V. Snellman kirjoituksessaan ”Akateemisesta opiskelusta”. Ks. Kari Kantasalmen toimittamaa kokoelmaa *Yliopiston ajatusta etsimässä* (1990, s. 95).

331. Kari Raivio *Yliopisto*-lehdessä 9/2004 (s. 5).

332. Suomen Akatemia perustaa oman selvityksensä muun muassa suomalaisen tieteen sitaatti-indeksiin kansainvälisissä julkaisuissa. Ks. Akatemian itsearvioita sen Internet-kotisivuilla <http://www.aka.fi>.

333. Syksyllä 2009 valmistunut ja 400 asiantuntijan käyttöön perustuva Suomen Akatemian selvitys *Suomen tieteen tila ja taso 2009* tietää kertoa, että Suo-

messa on EU-maista eniten tohtoreita väestöön verrattuna mutta tieteen laatu on Pohjoismaiden huonoin.

334. Olen tilittänyt Juha Varton ja hänen tutkimusryhmänsä karkottamista Tampereen yliopiston filosofian laitokselta omaelämäkerrallisessa teoksessani *Suomalaisen nykyfilosofian historia* (2009, s. 32–137).

335. Olen kertonut Esa Saarisen savustamisesta pois Helsingin yliopiston filosofian laitokselta teokseni *Suomalaisen nykyfilosofian historia* (2009) sivuilla 144–174.

336. Matteuksen evankeliumin (13:12) mukaan Jeesus sanoi: ”Sillä sille, jolla on, annetaan, ja hänellä on oleva yltäkyllin; mutta siltä, jolla ei ole, otetaan pois sekin, mikä hänellä on.” Kuinka nasevasti tämä kuvaakaan akateemisten virkajärjestelyjen luonnetta! Ks. myös Mark. 4:24–25.

337. Professorien eettiset ohjeet löytyvät esimerkiksi Professoriliiton Internet-sivuilta.

338. Akateemisen elämän yksiulotteistavasta ihmiskuvasta ks. esim. Esa Saarisen analyysia hänen yhdessä Ensio Miettisen kanssa kirjoittamassaan teoksessa *Muutostekijä* (1990, s. 32–35).

339. Kuten monet varmasti muistavat, ”Noriko Saru” oli Outi Mäenpään esittämä hahmo, joka ”japanilaiseksi” tekeytyen ja erittäin huonolla englannin kielellä haastatteli useita suomalaisia julkkiksia MTV3:n televisio-ohjelmassa paljastaen heikkouksia myös haastateltavien kielitaidosta. Norikon epävarmuutta ilmaisevasta hokemasta ”Always remember?” muodostui kyseisen ohjelman eräänlainen tunnuslause.

340. Vieraillessaan Helsingin yliopistossa 25.5.2000 Jacques Derrida piti esitelmän aiheesta ”The Humanities to Come – The University without Condition”. Jacques Derridan korkeakoulupoliittisista näkemyksistä ks. myös hänen artikkeliaan ”Perustan periaate – Yliopisto opiskelijoiden silmissä” Kari Kantasalmen toimittamassa teoksessa *Yliopiston ajatusta etsimässä* (1990, s. 212–239).

341. Ilkka Niiniluoto *Yliopisto*-lehden 4/2004 pääkirjoituksessaan.

342. Matteuksen logiikasta ”Sille, jolla paljon on, yhä enemmän annetaan” ks. Matt. 13:12 ja köyhän lesken rovosta Luuk. 21:1–4 sekä Mark 12:41–44.

343. Friedrich Nietzsche teoksessaan *Iloinen tiede* (1989 [1886], s. 176–177, ajatelma 329).

344. Ks. Henri Bergsonin vuonna 1920 julkaisemaa teosta *Énergie spirituelle* (suom. *Henkinen tarmo*, 1962).

345. Ks. Arthur Schopenhauerin vuosina 1818–1819 ja 1844 julkaisemaa teosta *Die Welt als Wille und Vorstellung* (1991).

346. Ks. Clifford H. Douglasin teosta *Economic Democracy* vuodelta 1920.

347. Clifford H. Douglas vuonna 1924 julkaisemassaan ja 1933 uudistamassaan teoksessa *Social Credit*.

348. Tilanne lokakuussa 2014.

349. Lähtökohtina olivat William Beveridgen teokset *Full Employment in a Free Society* (1944) ja *Social Insurance and Allied Services* (1942).

350. Mallinsa Friedman loi jo 1960-luvulla. Milton ja Rose Friedmanin teos *Free to Choice* (1980) ilmestyi suomeksi nimellä *Vapaus valita* vuonna 1982.

351. Osmo Soininvaara teoksessaan *Hyvinvointivaltion eloonjäämisoppi* (1996 [1994]). Suomen markkoina ilmoitettu summa oli alun perin noin 75 miljardia markkaa.
352. Päädyttyään hallitusvastuuseen vihreät lopettivat perustulomallin ajamisen. Esimerkiksi työministerinä toiminut vihreiden puheenjohtaja Tarja Cronberg vastasi Ylen Radio 1:n lähetyksessä 12.5.2009 esittämääni kysymykseen, "minne perustulo katosi vihreiden poliittisista puheista vaalien jälkeen?", että hän on "aina itse ollut perustulon kannattaja" mutta asian ajamiselle ei ole poliittisia edellytyksiä, koska päätökset tehdään ammattiyhdistysten, työnantajien ja poliittisen tahon muodostamassa niin sanotussa kolmikannassa.
353. Osmo Soininvaara lehdistötiedotteessaan 16.8.1998 <http://www.vihrealiitto.fi>.
354. Soininvaara 1996, s. 183.
355. Emt., s. 186.
356. Emt., s. 184–185.
357. Emt., s. 195. Soininvaaran ehdotukseen sisältyy myös progressiivisen verotuksen korvaaminen tasaverolla. Emt., s. 176.
358. Emt., s. 205–207.
359. Ks. pääministeri Matti Vanhasen hallituksen ohjelmaa 24.6.2004 (s. 13).
360. Ks. Heikki Mäki-Kulmalan tutkimusta *Työttömänä työyhteiskunnassa* (2000, s. 11).
361. Ks. Juha Kostiaisen (et al.) teosta *Viettelevä politiikka* (2003).
362. Ks. esim. Ilpo Lahtisen teosta *Perustulo, kansalaisen palkka* (1992) ja hänen toimittamaansa julkaisua *Kansalaispalkka – Ken elää, sen syödäkin pitää* (1988).
363. Lähde: Sampo-ryhmä.
364. Lähde: sosiaali- ja terveysministeriön Internet-sivut <http://www.stm.fi>.
365. Kymmenen prosentin bruttotuottoon eli noin 10 000 euron tuloon, josta saaja maksaa vain pääomatuloille määrätyn lähdeveron, johtaa yksinkertainen laskukaava: 850 euron kuukausivuokra kerrotaan kuukausien lukumäärällä (12).
366. Björn Wahlroos Uutispäivä Demarissa Vapun aattona 2001.
367. Lauselma sisältyi vanhemman hallitusmuodon toisen luvun kuudenteen pykälään. Kansalaisten perusoikeuksien uudemmassa formulaatiossa lauselma on avattu muotoon: "Julkisen vallan on edistettävä työllisyyttä ja pyrittävä turvaamaan jokaiselle oikeus työhön." HM 15 §.
368. Ks. Heikki Lehtosen teosta *Sosiaalipolitiikka moraalitaloutena* (1996, s. 52–54).
369. Ks. esim. Jan Otto Anderssonin kannanottoa *Futura*-lehdessä 2/1998 ja Anita Mattilan väitöskirjaa *Tarvitaanko perustuloa? Suomalaisten kansalaistulo-, kansalaispalkka- ja perustulomallien teoreettinen analyysi* (2001).
370. Friedrich Nietzsche *Iloisessa tieteessään* (1989 [1886], s. 60, ajatelma 42).

Lähteet

Kirjallisuusluettelossa on mainittu tässä teoksessa viitatut painetut kirjat sekä aikakausikirjoissa, kokoelmateoksissa tai erillisinä ilmestyneet artikkelit. Sen sijaan aikakausilehtiartikkelit ja kuva- sekä sanomalehtijutut on mainittu vain viitteissä, joissa on kerrottu asianomaisten lehtien numerot ja mahdolliset otsikot, eikä niitä ole listattu erikseen kirjallisuusluetteloon. Lähdeluetteloon on sisällytetty kyseisten sanoma- ja aikakauslehtien nimet ja vuosikerrat.

Internet-julkaisujen, kuvatallenteiden ja äänitteiden julkaisuyhteys on mainittu niin ikään viitteissä. Tilastotietoihin viitattaessa on mainitulla lähteellä tarkoitettu yleensä tiedon tuottaneen tahon Internetistä saatavilla olevaa tietokantaa, esimerkiksi Tilastokeskuksen osoitteesta <http://www.stat.fi> saatavissa olevia tietoja ja julkaisuja.

Osa verkkoviitatuista julkaisuista on saatettu poistaa Internetistä tämän kirjan ensi-ilmestymisen jälkeen, mutta viittaukset ja referoinnit on säilytetty tässä laitoksessa historiallisen dokumentaation vuoksi.

KIRJALLISUUS

Achté, Kalle, Antti Pakaslahti ja Ranan Rimón, *Psykosomatiikka*. Helsinki: WSOY, 1984.

Airisto, Lenita, *Menestys! – Uusia näkemyksiä ja selkeitä virikkeitä 2000-luvun business-ihmiselle*. Helsinki: Otava, 1996.

Airisto, Lenita (toim.), *Voitontahto – Avain suomalaisten menestymiseen*. Helsinki: Otava, 1994.

Arendt, Hannah, *The Human Condition*. Alkut. 1958. Chicago: Chicago University Press, 1998.

Aristoteles, *Nikomakhoksen etiikka*. Suom. Simo Knuuttila. Helsinki: Gaudeamus, 1989.

---, *Politiikka*. Suom. A. M. Anttila. Helsinki: Gaudeamus, 1991.

Aulio, Olli, *Työnhakijan kirja – Opas työpaikkaa vaihtavalle tai hakevalle*. Helsinki: Kirjatieto Oy, 1990.

Baudrillard, Jean, *Amerikka*. Suom. Tiina Arppe, alkut. *Amérique*, 1983. Helsinki: Loki, 1996.

Bergson, Henri, *Henkinen tarmo – Tutkielmia ja esseitä*. Suom. J. A. Hollo, alkut. *Énergie spirituelle*, 1920. Porvoo: WSOY, 1962.

Beveridge, William, *Full Employment in a Free Society*. London: Allen and Unwin, 1944.

---, *Social Insurance and Allied Services*. New York: MacMillan, 1942.

Bourdieu, Pierre et al., *La misère du monde*. Paris: Seuil, 1993.
Clausewitz, Carl von, *Sodankäynnistä*. Suom. Heikki Eskelinen, alkut. *Vom Kriege*, 1832. Helsinki: Art House, 2002.
Dante [Dante Alighieri], *Jumalainen näytelmä*. Suom. Eino Leino 1912, kuv. Gustave Doré, alkut. *La Divina Commedia,* 1306–1308. Hämeenlinna: Karisto, 1991.
Deleuze, Gilles et Félix Guattari, *Capitalisme et schizophrénie – L'Anti-Œdipe*. Paris: Minuit, 1972.
Derrida, Jacques, ”Perustan periaate – Yliopisto opiskelijoiden silmissä”. Suom. Hannu Sivenius, teoksessa: K. Kantasalmi (toim.), *Yliopiston ajatusta etsimässä*, s. 212–239. Helsinki: Gaudeamus, 1990.
Douglas, Clifford H.*, Economic Democracy*. London: Cecil Palmer, 1920.
---, *Social Credit*. Orig. 1924, revis. 1933. Canada: Institute of Economic Democracy, 1979.
Education at a Glance – OECD Indicators. Paris: OECD Publishing, 2009.
Eribon, Didier, *Michel Foucault*. Suom. Päivi Järvinen et al., alkut. *Michel Foucault*, 1991. Tampere: Vastapaino, 1993.
Foucault, Michel, *Tarkkailla ja rangaista*. Suom. Eevi Nivanka, alkut. *Surveiller et punir – Naissance de la prison*, 1975. Helsinki: WSOY, 1980.
Friedman, Milton, *Capitalism and Freedom*. Chicago: Chicago University Press, 1962.
Friedman, Milton ja Rose Friedman, *Vapaus valita.* Suom. Heikki Lempiäinen ja Jyrki Vesikansa, alkut. *Free to Choice – A Personal Statement*, 1980. Helsinki: Otava, 1982.
Fromm, Erich, *Tuhoava ihminen*. Suom. Matti Kannosto, alkut. *The Anatomy of Human Destructiviness*, 1973. Helsinki: Kirjayhtymä, 1976.
Gadamer, Hans-Georg, *Hermeneutiikka – Ymmärtäminen tieteissä ja filosofiassa.* Suom. ja toim. Ismo Nikander. Tampere: Vastapaino, 2004.
Gandhi, Mohandas K., *Gandhin ajatuksia*. Suom. ja toim. Erkki Valkeila. Hämeenlinna: Karisto, 1955.
General Intellect [pseudonyymi], *Vasemmisto etsii työtä*. Helsinki: Like, Vasemmistofoorumi ja Tutkijaliitto, 2008.
Goethe, Johann Wolfgang von, *Faust – Toinen osa*. Suom. O. Manninen, alkut. *Faust II*, 1832. Helsinki: Otava, 1981.
Gorz, André, *Eläköön työttömyys – Kirjoituksia työstä, ekologiasta ja vapaudesta*. Toim. Keijo Rahkonen, suom. Risto Heiskala. Helsinki: Kansan Sivistystyön Liitto, 1982.
Hankamäki, Jukka, *Dialoginen filosofia – Teoria, metodi ja politiikka*. Norderstedt: Books on Demand GmbH, 2008.
---, *Filosofia räjähti, tulevaisuus palaa – Vähä katekismus filosofiselle anarkistille.* Helsinki: Like, 2005.
---, *Filosofiset viuhahdukset – Populaarifilosofisia tekstejä sekseistä, vallasta ja filosofisista liikkeistä.* Helsinki: Feenix, 2007.

---, *Kansallisfilosofinen manifesti – Tie tulevaisuuden Suomeen*. Norderstedt: Books on Demand, 2011.
---, *Kuinka Suomi korjataan? Arvopohja ja kokonaisvaltainen ratkaisu*. Helsinki: J. Hankamäki, 2019.
---, "Kun yhdet ovat tasa-arvoisempia kuin toiset – Kuinka tasa-arvolla diskriminoidaan?" *Tiedepolitiikka* 1/2006, s. 75–82.
---, "Lopettakaa *gulag* – Puhetta Pukkilan komitealle ja vähän muillekin". *Acatiimi* 4/2003, s. 24.
---, *Minä – Minäfilosofioiden filosofiaa*. Helsinki: Yliopistopaino, 1995.
---, *Rakkauden välittäjä – Kulttuurikritiikki ja eettisen ihmisen ideaali Simone Weilin ajattelussa*. Helsinki: Like, 1997.
---, *Sensuurin Suomi – Filosofisesti korrekteja kolumneja arkipäivän ajatusrikoksista*. Norderstedt: Books on Demand GmbH, 2009.
---, *Suomalaisen nykyfilosofian historia – Mustelmani taisteluista tieteen ja filosofian kentillä*. Norderstedt: Books on Demand GmbH, 2009.
---, "Tyttöjen kanssa saunan lauteilla – Tirkistysreikiä sukupuolierolla politikoivaan filosofiaan". *Filosofinen aikakauslehti Niin & Näin* 4/2004, s. 111–120.
---, *Työttömän kuolema – Johdatus uuteen työyhteiskuntaan ja työn filosofiaan*. Helsinki: Yliopistopaino, 2005.
Harisalo, Risto ja Ensio Miettinen, *Klassinen liberalismi*. Tampere: Tampere University Press, 1997.
Hegel, Georg Wilhelm Friedrich, *Phänomenologie des Geistes – Werke in zwanzig Banden,* Bd. 3. Orig. 1807. Frankfurt am Main: Suhrkamp, 1975.
Heidegger, Martin, *Einführung in die Metaphysik*. Orig. 1935. Tübingen: Max Niemeyer, 1953.
---, *Oleminen ja aika*. Suom. Reijo Kupiainen, alkut. *Sein und Zeit*, 1927. Tampere: Vastapaino, 2000.
Hellsten, Tommy, *Saat sen mistä luovut – Elämän paradoksit*. Helsinki: Kirjapaja, 2000.
Herakleitos, *Yksi ja sama*. Suom. Pentti Saarikoski. Helsinki: Otava, 1971.
Heron, John, *Co-Operative Inquiry – Research into the Human Condition*. London: Sage, 1996.
Hiilamo, Heikki, *Skop – Lyhyt historia*. Helsinki: WSOY, 1995.
Hugo, Victor, *Kurjat*. Lyhentäen suom. Eino Voionmaa, alkut. *Les misérables*, 1862. Helsinki: WSOY, 1998.
Humboldt, Wilhelm von, "Berliinin ylempien tieteellisten laitosten sisäisestä ja ulkoisesta organisaatiosta". Suom. Päivi Skyttä, teoksessa: K. Kantasalmi (toim.), *Yliopiston ajatusta etsimässä*, s. 57–66. Helsinki: Gaudeamus, 1990.
Husserl, Edmund, "Die Krisis der europäeischen Wissenschaften und die transzendentale Phänomenologie – Eine Einleitung in die phänomeno-

logische Philosophie". W. Biemel (hrsg.), *Husserliana*, Bd. VI, Orig. 1936, Den Haag: Martinus Nijhoff, 1954.

Hämäläinen, Kari ym., *1990-luvun maahanmuuttajien työllisyys, tuloverot ja tulonsiirrot*. Työministeriön tutkimus 256. Helsinki: Työministeriö, 2005.

Härmä, Mikko ja Mikael Sallinen, *Hyvä uni, hyvä työ.* Helsinki: Työterveyslaitos, 2004.

Jyrkämä, Jyrki (toim.), *Työttömyys Suomessa*. Vaasa: Tutkijaliitto, 1981.

Kant, Immanuel, "Vastaus kysymykseen 'Mitä on valistus?'". Suom. Tapani Kaakkuriniemi, teoksessa: K. Kantasalmi (toim.), *Yliopiston ajatusta etsimässä*, s. 33–39. Helsinki: Gaudeamus, 1990.

Karisto, Antti, Pentti Takala ja Ilkka Haapola, *Matkalla nykyaikaan – Elintason, elämäntavan ja sosiaalipolitiikan muutos Suomessa*. Helsinki: WSOY, 2003.

Kitunen, Timo, "Sosiaalityön näennäinen tasa-arvo". Teoksessa: A. Kotro et. al. (toim.), *Mies vailla tasa-arvoa*, s. 113–119. Helsinki: Tammi, 2007.

Kivi, Aleksis, *Seitsemän veljestä*. Alkut. 1870. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 1997.

Klein, Naomi, *No logo – Ei tilaa, ei vaihtoehtoja, ei töitä, ei logoa – Tähtäimessä brändivaltiaat*. Suom. Liisa Laaksonen et al., alkut. *No Logo – No Space, No Choice, No Jobs*, 2000. Helsinki: WSOY, 2001.

Korkeamäki, Ossi ja Tomi Kyyrä, "Naisen euro on 96 senttiä". Teoksessa: A. Kotro et al. (toim.), *Mies vailla tasa-arvoa*, s. 31–39. Helsinki: Tammi, 2007.

Kortteinen, Matti, *Kunnian kenttä – Suomalainen palkkatyö kulttuurisena muotona*. Helsinki: Hanki ja jää, 1998.

Kostiainen, Juha, Tere Vadén ja Pauli Välimäki, *Viettelevä politiikka*. Tampere: Traff, 2003.

Kouri, Pentti, *Suomen omistaja ja elämäni muut roolit.* Helsinki: Otava, 1996.

Kukkonen, Pertti, *Rahapolitiikka ja Suomen kriisi*. Pellervon Taloudellinen Tutkimuslaitos, julkaisu 16. Helsinki: PTT, 1997.

Kuusela, Hanna ja Mika Rönkkö (toim.), *Puolueiden kriisi – Puolueet ja uusliberalismi – Mitä on tehtävä?* Helsinki: Like, 2008.

Lahtinen, Ilpo, *Perustulo, kansalaisen palkka*. Helsinki: Hanki ja jää, 1992.

Lahtinen, Ilpo (toim.), *Kansalaispalkka – Ken elää, sen syödäkin pitää*. Helsinki: Ylioppilaspalvelu, 1988.

Lash, Scott, "Refleksiivisyys ja sen vastinparit: rakenne, estetiikka ja yhteisö". Suom. Leevi Lehto, teoksessa: Ulrich Beck et al. (toim.), *Nykyajan jäljillä – Refleksiivinen modernisaatio*, alkut. *Reflexive modernization*, 1994, s. 153–235. Tampere: Vastapaino, 1995.

Lehtonen, Heikki, *Sosiaalipolitiikka moraalitaloutena*. Helsinki: Gaudeamus, 1996.

Luhmann, Niklas, *Political Theory in the Welfare State*. Orig. *Politische Theorie im Wohlfahrtsstaat*, 1981, transl. by John Bednarz Jr. Berlin: de Gruyter, 1990.

Lönnrot, Elias, *Kalevala*. Helsinki, WSOY, 1984.

Löppönen, Paavo ym. (toim.), *Suomen tieteen tila ja taso 2009*. Helsinki: Suomen Akatemia, 2009.

Majoritie's Attitudes Towards Minorities – Key Findings from the Eurobarometer and the European Social Survey – Summary. Wien: European Monitoring Centre on Racism and Xenophobia, 2005.

Marx, Karl, *Pääoma – Kansantaloustieteen arvostelua*, osa 1. Suom. anonyymi, alkut. *Das Kapital – Kritik der politischen Ökonomie*, 1867. Moskova: Kustannusliike Edistys, 1974.

Marx, Karl ja Friedrich Engels, *Kommunistinen manifesti*. Suom. Juha Koivisto et al., johd. Eric Hobsbawm, alkut. *Manifest der kommunistischen Partei*, 1848. Tampere: Vastapaino, 1998.

Mattila, Anita, *Tarvitaanko perustuloa? Suomalaisten kansalaistulo-, kansalaispalkka- ja perustulomallien teoreettinen analyysi*. Kuopio: A. Mattila, 2001.

Mead, George H., *Mind, Self, and Society from the Standpoint of Social Behaviorist*. Ed. and with an introd. by Charles Morris, in: *Works of George Herbert Mead*, vol. 1, orig. 1934. Chicago: Chicago University Press, 1962.

Miettinen, Ensio ja Esa Saarinen, *Muutostekijä*. Helsinki: WSOY, 1990.

Mustajoki, Arto, *Tuloksena yliopisto – Kokemuksia ja näkemyksiä yliopiston hallinnosta*. Helsinki: Yliopistopaino, 2002.

Mäki-Kulmala, Heikki, *Näin puhui Sarasvuo*. Tampere: Vastapaino, 2002.

---, *Työttömänä työyhteiskunnassa – Työttömän oikeuksien ja velvollisuuksien eettistä ja yhteiskuntafilosofista tarkastelua*. Työpoliittinen tutkimus 225. Helsinki: Työministeriö, 2000.

Nevanlinna, Tuomas ja Jukka Relander, *Työn sanat*. Helsinki: Teos, 2006.

Nieminen, Jyrki, *Kootut hakemukset*. Tampere: ALR Publishing, 1996.

Nietzsche, Friedrich, *Ecce homo – Miten tulla sellaiseksi kuin on*. Suom. Antti Kuparinen, alkut. *Ecce homo – Wie man wirt, was man ist*, kirjoitettu 1888, ensijulkaistu 1908. Helsinki: Summa, 2002.

---, *Epäjumalten hämärä, eli, miten vasaralla filosofoidaan*. Suom. Markku Saarinen, alkut. *Götzen-Dämmerung*, 1888. Helsinki: Unio Mystica, 1995.

---, *Iloinen tiede – ”La gaya scienza”*. Suom. Aarno Peromies ja Toivo Lyy, alkut. *Die fröhliche Wissenschaft – ”La gaya scienza”,* ensijulkaistu 1882, toinen laitos 1886. Helsinki: Otava, 1989.

---, *Näin puhui Zarathustra – Kirja kaikille eikä kenellekään*. Suom. J. A. Hollo, Aarni Kouta ja Otto Manninen, alkut. *Also sprach Zarathustra –*

Ein Buch für alle und keinen, kirjoitettu 1883–1885, ensijulkaistu 1891. Helsinki: Otava, 1995.

Norberg, Johan, *Globaalin kapitalismin puolustus*. Suom. Marko Hamilo, alkut. *Till världskapitalismens försvar*, 2001. Helsinki: Ajatus Kirjat, 2004.

Nozick, Robert, *Anarchy, State and Utopia*. Oxford: Blackwell, 1974.

Olli, *Hyviä tuloksia vähällä vaivalla*. Helsinki: Otava, 1989.

Orwell, George, *Vuonna 1984*. Suom. Oiva Talvitie, alkut. *Nineteen Eigthy-Four*, 1949. Helsinki: WSOY, 1978.

Patomäki, Heikki, *Tobinin veron toteutus – Kohti oikeudenmukaisempaa ja demokraattisempaa globaalia taloutta*. Helsinki: Like, 1999.

---, *Yliopisto oyj – Tulosjohtamisen ongelmat ja vaihtoehto*. Helsinki: Gaudeamus, 2005.

Pekonen, Osmo, *Ranskan tiede – Kuuluisia kouluja ja instituutioita*. Helsinki: Art House, 1995.

Peloton, Pekka [pseudonyymi], *Miten hävisivät Soneran miljardit?* Helsinki: Art House, 2003.

Platon, ”Valtio”. *Teokset*, osa 4. Suom. Marja Itkonen-Kaila. Helsinki: Otava, 1981.

Pohjola, Matti, *Tehoton pääoma – Uusi näkökulma taloutemme ongelmiin*. Helsinki: WSOY, 1996.

Puhakainen, Jyri, *Persoonan kieltäjät – Ihmisen vapaus ja vastuu aivotutkimuksen ja lääketieteen puristuksessa*. Helsinki: Like, 1998.

Pyhä Raamattu – Vanha Testamentti ja Uusi Testamentti. Suomen evankelis-luterilaisen kirkon kirkolliskokouksessaan vuonna 1992 käyttöönottama suomennos. Mikkeli: Suomen Pipliaseura, 1994.

Pääministeri Matti Vanhasen II hallituksen ohjelma 19.4.2007. Helsinki: Valtioneuvoston kanslia, 2007.

Pääministeri Matti Vanhasen hallituksen ohjelma 24.6.2003. Helsinki: Valtioneuvoston kanslia, 2003.

Pääministeri Paavo Lipposen II hallituksen ohjelma 15.4.1999. Helsinki: Valtioneuvoston kanslia, 1999.

Pääministeri Paavo Lipposen hallituksen ohjelma 13.4.1995. Helsinki: Valtioneuvoston kanslia, 1995.

Rauhala, Lauri, *Ihmiskäsitys ihmistyössä*. Uudistettu laitos, alkut. 1983. Helsinki: Yliopistopaino, 2005.

Rifkin, Jeremy, *Työn loppu – Teknologia, työpaikat, tulevaisuus*. Suom. Ritva Liljamo, esip. Martti Ahtisaari, alkut. *The End of Work – The Decline of the Global Labour Force and the Dawn of the Post-Market Era*, 1995. Helsinki: WSOY, 1997.

Rinne, Heikki, *Oikeus työhön 1 – Työ perusoikeutena*. Tampereen työvoimapiirin julkaisu 2/1982. Tampere: Tampereen työvoimapiiri, 1982.

---, *Oikeus työhön 2 – Työllistämisen hinta ja luotavissa olevat lisätyöpaikat – Ihmisen yhteiskunnallinen hinta työttömänä, työssäolevana tai*

muuna työvoimaan kuuluvana henkilönä sekä työllistäjien arviot lisätyöpaikkojen realisoimiseksi julkisen sektorin nettokustannuksia lisäämättä ajanjaksona 1.10.1980–31.3.1981. Tampereen työvoimapiirin julkaisu 3/1982. Tampere: Tampereen työvoimapiiri, 1982.

---, O*ikeus työhön 3 – Työnhakijoiden ja avoimien työpaikkojen yhteensopivuudesta – Työnhakijoiden ja avoimien työpaikkojen tarkastelu ajalla 1.10.1980–31.3.1981.* Tampereen työvoimapiirin julkaisu 4/1982. Tampere: Tampereen työvoimapiiri, 1982.

---, *Työtä!* Helsinki: Otava, 1984.

Räisänen, Heikki, ”Työpaikan täyttö työvoimatoimiston työnhakijalla”. *Työpoliittinen aikakauskirja* 1/2004, s. 31–45.

Salminen, Samuli, *Kuinka kalliiksi halpatyövoima tulee? – Ulkomaisen työvoiman saatavuusharkinta, työmarkkinat ja julkinen talous*. Helsinki: Suomen Perusta, 2018.

---, *Maahanmuutot ja Suomen julkinen talous, osa 1: Toteutuneet julkisen talouden tulot ja menot.* Helsinki: Suomen Perusta, 2015.

---, *Maahanmuutot ja Suomen julkinen talous, osa 2: Elinkaarivaikutukset Suomi, Irak ja Somalia*. Helsinki: Suomen Perusta, 2019.

Sarasvuo, Jari, *Huomiotalous – Diilin opetukset*. Helsinki: Otava, 2005.

---, *Sisäinen sankari – Uljaan elämän käsikirjoitus*. Helsinki: WSOY, 1996.

---, *Sisäinen tuli – Väkevä ja tasapainoinen elämä on ulottuvillasi.* Espoo: Writers’ House, 1997.

Sartre, Jean-Paul, *L’Être et le Néant – Essai d’ontologie phénoménologique.* Orig. 1943. Paris: Gallimard, 1988.

Schopenhauer, Arthur, *Die Welt als Wille und Vorstellung 1–2.* Orig. 1818–1819, 1844. Zürich: Haffmans Verlag, 1991.

Seppänen, Juhani, *Hullu työtä tekee*. Helsinki: Otava, 2004.

Siltala, Juha, *Työelämän kurjistumisen lyhyt historia – Muutokset hyvinvointivaltioiden ajasta globaaliin hyperkilpailuun*. Helsinki: Otava, 2004.

Snellman, Johan Vilhelm, ”Akateemisesta opiskelusta”. Suom. J. E. Salomaa ja Eero Ojanen, teoksessa: K. Kantasalmi (toim.), *Yliopiston ajatusta etsimässä*, s. 70–99. Helsinki: Gaudeamus, 1990.

---, ”Valtio-oppi”. Alkut. *Läran om staten*, 1842, teoksessa: R. Savolainen et al. (toim.), *J. V. Snellman – Kootut teokset*, osa 5, s. 32–293. Helsinki: Opetusministeriö ja Edita, 2001.

Soininvaara, Osmo, *Hyvinvointivaltion eloonjäämisoppi*. Kolmas painos, alkut. 1994. Helsinki: WSOY, 1996.

Sumanen, Pauli, *Valhe, emävalhe, naisen euro on 80 senttiä – Tutkimus palkkatasa-arvosta*. Multiprint: Helsinki, 2009.

Summers, Lawrence H., ”Remarks at NBER Conference on Diversifying the Science & Engineering Workforce”. Speech at Harvard University 14.1.2005. <http://web.archive.org/web/20080130023006/http://www.president.harvard.edu/speeches/2005/nber.html>.

Sun Tzu, *Sodankäynnin taito*. Suom. Heikki Karkkolainen. Helsinki: Love-kirjat, 1982.

Suomalainen, Kari, *Menestyjän käsikirja*. Toim. Ville Taajama. Klaukkala: Recallmed, 1998.

Suomalainen Lääkärikeskus, osa 4. Helsinki: Weilin + Göös, 1996.

Suomen laki 1993, osa 1. Toim. Lasse Nikkarinen ja Matti Lahti. Helsinki: Lakimiesliiton Kustannus, 1993.

Suomen laki 1993, osa 2. Toim. Erkki Onikki ja Hannu Ranta. Helsinki: Lakimiesliiton Kustannus, 1993.

Suomen laki 2003, osa 1. Toim. Minna Näsänen. Helsinki: Lakimiesliiton Kustannus, 2003.

Suomen laki 2003, osa 2. Toim. Erkki Onikki ja Hannu Ranta. Helsinki: Lakimiesliiton Kustannus, 2003.

Suomen laki 2009, osa 1. Toim. Kristiina Kahri. Helsinki: Talentum Media Oy, 2009.

Suomen laki 2009, osa 2. Toim. Kristiina Kahri. Helsinki: Talentum Media Oy, 2009.

Talonen, Markku, *Marginaalisen palkkatuen taloudellisista vaikutuksista.* Tampereen työvoimapiirin julkaisuja 2/1986. Tampere: Tampereen työvoimapiiri, 1986.

Tolkien, J. R. R., *Taru sormusten herrasta, osa 1 – Sormuksen ritarit*. Suom. Kersti Juva et al., alkut. *The Lord of the Rings*, 1954 Helsinki: WSOY, 2002.

Työttömyys ja työllisyys tilastoissa – Tilastokeskuksen ja työministeriön tilastojen vertailua. Helsinki: Tilastokeskus, 2003.

Uoti, Kari, *Oikeudet ja vankilat*. Helsinki: WSOY, 2003.

Vonnegut, Kurt, ”Harrison Bergeron”. In: K. Vonnegut, *Welcome to the Monkey House*, orig. 1961. Falmonth: Triad, 1982.

Vähämäki, Jussi, *Kuhnurien kerho – Vanhan työn paheista uuden hyveiksi*. Helsinki: Tutkijaliitto, 2003.

Weber, Max, *Protestanttinen etiikka ja kapitalismin henki*. Suom. Timo Kyntäjä, alkut. *Die protestantische Etik und der Geist des Kapitalismus*, 1904. Helsinki: WSOY, 1990.

Wiberg, Matti (toim.), *Yliopisto uusiksi!* Helsinki: Gaudeamus, 1995.

Wiener, Norbert, *Ihmisestä, koneista, kielestä*. Suom. Pentti Jotuni, alkut. *The Human Use of Human Beings*, 1950. Helsinki: WSOY, 1969.

Wittgenstein, Ludwig, *Tractatus logico-philosophicus eli Loogis-filosofinen tutkielma*. Suom. Heikki Nyman, alkut. 1918. Helsinki: WSOY, 1984.

Ylijoki, Oili-Helena, *Akateemiset heimokulttuurit ja noviisien sosialisaatio*. Tampere: Vastapaino, 1998.

Yliopistojen toimintamenobudjetointi sopimuskaudelle 2004–2006. Helsinki: Opetusministeriö, 2003.

LEHDET

Aamulehti, 2004.
Acatiimi, 2002–2004.
Aftonbladet, 2003.
Aikalainen, 1989.
Aku Ankka, 1954–1956.
Biovita, 2003.
City, 2003–2004.
Demari, 2001.
Etelä-Saimaa, 2003.
Etelä-Suomen Sanomat, 1999–2009.
Futura, 1998.
Helsingin Sanomat, 2003–2011.
Ilmailu, 2003.
Ilta-Sanomat, 2008–2009.
Iltalehti, 2003–2009.
Kelan sanomat, 2007.
Suomen Kuvalehti, 1988–2003.
Talouselämä, 2003–2009.
Tekniikka & Talous, 2009.
Turun Sanomat, 2007.
Yliopisto, 2003–2005.
Yliopistolainen, 2003–2004.
Ylioppilaslehti, 2004.

INTERNET-SIVUT JA TIETOKANNAT

Aalto-yliopisto <http://www.aalto.fi>.
Ajoneuvohallintokeskus <http://www.ahk.fi>.
Akava <http://www.akava.fi>.
BBC <http://www.bbc.co.uk>.
Finlex-säädöstietokanta <http://www.finlex.fi>.
Forbes.com <http://www.forbes.com>.
Harvardin yliopisto <http://www.harvard.edu>.
Helsingin yliopisto <http://www.helsinki.fi/yliopisto>.
Helsingin yliopiston verkkouutiset <http://www.helsinki.fi/verkkotoimitus> [lopetettu].
Kansanterveyslaitos <http://www.ktl.fi> [lopetettu].
Metallityöväenliitto <http://www.metalliliitto.fi> [lopetettu].
MTV3 <http://www.mtv3.fi>.
OECD <http://www.oecd.fi>.
Oikeusministeriö <http://www.om.fi>.
Opetus- ja kulttuuriministeriö <http://www.okm.fi>.
Phenomena Oy:n <http://www.phenomena.fi> [lopetettu].
Professoriliitto <http://www.professoriliitto.fi>.
SAK <http://www.sak.fi>.
Sampo-ryhmä <http://www.sampo.fi>.
Sosiaali- ja terveysministeriö <http://www.stm.fi>.
Stakes <http://www.stakes.fi> [lopetettu].
STTK <http://www.sttk.fi>.
Suomen Akatemia <http://www.aka.fi>.
Suomen Lääkäriliitto <http://www.laakariliitto.fi>.
Suomen Pankki <http://www.suomenpankki.fi>.
Suomen Psykiatriyhdistys <http://www.psykiatriyhdistys.net>.
Terveyden ja hyvinvoinnin laitos <http://www.thl.fi>.
Tilastokeskus <http://www.stat.fi>.
Trainers' House <http://www.trainershouse.fi>.
Tuulilasi-lehti <http://www.tuulilasi.fi>.
Työ- ja elinkeinoministeriö <http://www.tem.fi>.
Työministeriö <http://www.mol.fi>.
Työterveyslaitos <http://www.ttl.fi>.
Valtiokonttori <http://www.treasuryfinland.fi>.
Valtioneuvosto <http://www.vn.fi>.
Valtiovarainministeriö <http://www.vm.fi>.
Vihreä liitto <http://www.vihrealiitto.fi>.
YK:n työjärjestö ILO <http://www.ilo.org>.
Yleisradio <http://www.yle.fi>.

RADIO- JA TELEVISIO-OHJELMAT SEKÄ ÄÄNITTEET

A-studio – Ajankohtaisohjelma. Oy Yleisradio Ab, 26.5.2003.

Alivaltiosihteeri – Simo Frangénin, Pasi Heikuran ja Jyrki Liikan radio-ohjelma, Oy Yleisradio Ab, Yle Radio 1, 1.2.2003.

Goodman, Irwin, ”Vilkuta valoa”. San. Emil von Retee. CD-albumilla: *Ai ai jos nuori ois*, 1990. Warner Music Finland, 2001.

Kwan, ”U & I”. CD-albumilla: *Dynasty*. Universal Music, 2001.

Mankeli – Viihdeohjelma. Oy Yleisradio Ab, TV2, 2001.

MTV3:n televisiouutiset, 1997–2007.

Neljä Ruusua, ”Viisastun salaa”. CD-albumilla: *Energiaa*. EMI Finland, 1994.

Nelosen televisiouutiset, 2008.

Noriko-show. Viihde-ohjelma. MTV3 Oy, 2003.

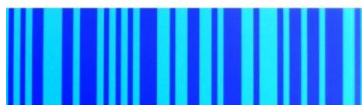
Onko työ yliarvostettua? – Markku Heikkisen radio-ohjelmassa keskustelemassa Tarja Cronberg, Jukka Hankamäki ja Mari Kortetjärvi. Oy Yleisradio Ab, Yle Radio 1, 12.5.2009.

Sleepy Sleepers, ”Maamme”. San. Johan Ludvig Runeberg, suom. Paavo Cajander, säv. Frederik Pacius. LP-albumilla: *Metsäratio*. CBS Records, 1980.

Vilkkumaa, Maija, ”Satumaa-tango”. CD-albumilla: *Pitkä ihana leikki*. Warner Music Finland, 1999.

Yleisradion televisiouutiset 2001–2004.

Yliopistojen hullut päivät – Ajankohtaisohjelma. Oy Yleisradio Ab, TV2, 31.10.2000.

Jukka Hankamäen teokset

1. Enkelirakkaus
Filosofia ja uskonto homoseksuaalisuutena

2. Rakkauden välittäjä
Kulttuurikritiikki ja eettisen ihmisen ideaali Simone Weilin ajattelussa

3. George Herbert Mead ja symbolinen interaktionismi
Tutkimus minuuden, merkitysten ja yhteiskunnan rakentumisesta

4. Dialoginen filosofia
Teoria, metodi ja politiikka

5. Filosofia räjähti, tulevaisuus palaa
Vähä katekismus filosofiselle anarkistille

6. Filosofiset viuhahdukset
Populaarifilosofisia tekstejä sekseistä, vallasta ja filosofisista liikkeistä

7. Työttömän kuolema
Johdatus uuteen työyhteiskuntaan ja työn filosofiaan

8. Kansallisfilosofinen manifesti
Tie tulevaisuuden Suomeen

9. Kuka halusi murhata filosofin?
Romaani filosofian hulluista päivistä ja myös rikoksesta

10. Suomalaisen nykyfilosofian historia
Mustelmani taisteluista tieteen ja filosofian kentillä

Verkkokolumnien kokoelmat

1. Sensuurin Suomi
Filosofisesti korrekteja kolumneja arkipäivän ajatusrikoksista

2. Kansanvallan varkaat
Kirjoituksia kansanvallan kaventamisesta Suomessa

3. Valhe kaatuu
Fatwoja ja jeremiadeja eripuraisesta Euroopasta

4. Minuutti on mennyt
Synkkää yksinpuhelua vieraantuneesta valtakunnasta

5. Sanaakaan en vaihtaisi pois
Kirjoituksia maahanmuutosta, monikulttuurisuudesta ja kansainvälisyydestä

6. Vastahankaan
Punavihreän kuplan puhkaisuja

7. Ankara totuus
Ansaittuja analyysejä ja valittuja verkkokolumneja

8. Poliittisesti korrektia
Kutkuttavan kivaa kujerrusta vastuuvalheista ja vihatotuuksista sinulle, kyyhkyläiseni

Mediatutkimukset

1. Totuus kiihottaa
Filosofinen tutkimus vasemmistopopulistisen valtamedian tieto- ja totuuskriisistä

2. Pavlovin koirat
Tieteellinen tuomio median ja byrokraattien kostosta

Työn kirous, siunaus ja sankaruus

Työttömyys liittyy globalisaatioon ja
vapaaseen hintakilpailuun.

Mutta miten saada työttömyys tuottamaan?
Arvoja luodaan myös palkatun työn ja yritysten
ulkopuolella. Niinpä työttömiä ei pitäisi lannistaa
vaan kannustaa omatoimisuuteen, esimerkiksi
opiskeluun ja henkisten arvojen tuotantoon.

Perustulojärjestelmän lisäksi kirjassa pohditaan,
miten pärjätä työn ja opiskelun käänteissä.
Kirjoittajan mukaan työnantajien ja -tekijöiden edut
voivat toteutua vain kansallisen edun tunnustamisen kautta.

Työttömän kuolema on kirja poliitikkojen ja
yrityskonsulttien ilosanomaan kyllästyneille.
Sen lähtökohtana on työelämän filosofinen arvoanalyysi
ja lopputuloksena ihmisten onnellisuuteen
tähtäävän järjen etsintäkuulutus.

”*Työttömän kuolema* on filosofiseksi opukseksi selkeästi,
sujuvasti ja provosoivastikin kirjoitettu, ja sitä
voi suositella niin työntekijöille kuin työnantajillekin.”

Pekka Wahlstedt, *Helsingin Sanomat* 5.6.2005.

FT, VTT Jukka Hankamäen suositusta teoksesta
on nyt saatavilla uudistettu ja ajantasaistettu painos.

www.hankamaki.fi

Yleinen kirjastoluokka: 36.13.